

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VA SPORT ISHLARI VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA INSTITUTI

JISMONIY TARBIYA VA OLIMPIYA HARAKATI TARIXI

FANIDAN

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi:	100 000 – Gumanitar 200 000 – Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq 600 000 – Xizmatlar
Ta'lim sohasi:	110 000 – Pedagogika 210 000 – Sotsiologiya va psixologiya 610 000 – Xizmat ko'rsatish
Ta'lim yo'nalishi:	5111000 – Kasb ta'lim 5610500 - Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha) 5210200 – Psixologiya (sport)

TOSHKENT

Fanning O`quv-uslubiy majmuasi O`zbekiston davlat jismoniy tarbiya institutida ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

Djalilova L.A.

O`zDJTI, “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati” kafedrası katta o`qituvchisi

Xolmurodov L.Z.

O`zDJTI, “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati” kafedrası katta o`qituvchisi

Fanning O`quv-uslubiy majmuasi O`zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti Ilmiy-uslubiy kengashida muhokama etilgan va foydalanish uchun tavsiya qilingan (201__ yil “__” _____dagi “__” -sonli bayonnoma).

MUNDARIJA

FAN DASTURI	3
ISHCHI O`QUV DASTURI	16
MA`RUZA MASHG`ULOTI MATERIALLARI	34
SEMINAR MASHG`ULOTI MATERIALLARI	260
GLOSSARIY	303

21

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

Ro'yxatga olindi:

№ BD – 5610500 – 3.1

2016 yil "08" 08

Oliy va o'rta maxsus ta'lim
vazirligi

2016 yil "25" 08

**JISMONIY TARBIYA VA OLIMPIYA HARAKATI TARIXI
FAN DASTURI**

Bilim sohasi:	100 000 – Gumanitar 200 000 – Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq 600 000 – Xizmatlar
Ta'lim sohasi:	110 000 – Pedagogika 210 000 – Sotsiologiya va psixologiya 610 000 – Xizmat ko'rsatish
Ta'lim yo'nalishi:	5111000 – Kasb ta'limi (5610500 Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha)) 5210200 – Psixologiya (sport) 5610500 – Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha)

Toshkent – 2016

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2016 yil "25" 08 dagi "355"-sonli buyrug'ining 2 -ilovasi bilan fan dasturi ro'yxati tasdiqlangan.

Fan dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashining 2016 yil "08" 08 dagi 3 -sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.

Fanning o'quv dasturi O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya institutida ishlab chiqildi.

Tuzuvchi:

Djalilova L.A. – O'zDJTI, "Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati" kafedrasida katta o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

Akramov J.A. – Respublika Olimpiya zahiralari kolleji direktori, p.f.n., professor;

Kerimov F.A. – O'zDJTI, "Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati" kafedrasida professori, p.f.d.

Fan dasturi O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti Kengashida ko'rib chiqilgan va tavsiya qilingan (2016 yil "08" 07 dagi "12" -sonli bayonnomasi).

Fanning dolzarbligi

O'zbekistonda mustaqillik davrida jismoniy tarbiya va sport sohasining rivojlanishi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarning samarali natijasidir. Mamlakatimiz qudratini belgilaydigan eng asosiy omillardan biri bu shu yurtda yuksak ma'naviyatli, jismonan va ruhan sog'lom, har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalash masalasidir.

Ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom insonni tarbiyalashning muhim vositasiga aylangan sport olimpiya go'yalari va olimpiya qadriyatlarini keng targ'ib etishga xizmat qilmoqda. Jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk, yuksak intellektual salohiyat, zamonaviy bilimlarga ega, mustaqil fikrlaydigan, kelajakka ishonch bilan qaraydigan barkamol avlodni tarbiyalash asosiy vazifalar sifatida belgilandi. Bu yo'nalishdagi ishlar talaba-yoshlarda zamonaviy dunyoqarash, ularning ongiga vatanparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, o'z Vatanga xizmat qilish kabi yuksak tuyg'ularni kamol toptirishga qaratilgan. Jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga qaratilgan amaliy ishlar natijasida, milliy ta'lim dasturiga binoan jismoniy tarbiya va sport sohasiga yuksak intellektual salohiyatga ega bo'lgan, yuqori malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlash ishlari yo'lga qo'yildi.

Hozirgi davrda O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va olimpiya harakatining xususiyatlarini, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya sporti rivojlanishining raqamli ko'rsatkichlarini qiyosiy tahlili, jismoniy tarbiya, ommaviy sport va olimpiya harakatining uzluksiz tizimlarini shakllanish jarayonlarini o'rganish eng dolzarb masalalarga kiradi.

Fanning o'quv rejasidagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviyligi

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani umumiy kurs talabalariga mo'ljallangan umumkasbiy fan hisoblanadi. Dasturni amalga oshirish o'quv rejasiga kiritilgan O'zbekiston tarixi, falsafa, pedagogika, sotsiologiya, tibbiy-biologik fanlari, tanlangan sport turi nazariyasi va uslubiyati, jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati fanlari bilan uzviy aloqada o'qitiladi.

Fanning ilm-fan, sport va ishlab chiqarish sohasidagi o'rni

Ilm-fan, ta'lim, madaniyat, iqtisodiyot va ishlab chiqarishning talab-ehtiyojlari kadrlar tayyorlash tizimining yo'nalishi, darajasi va miqyoslarini shakllantiradi, kadrlarning sifati va raqobatbardoshligiga baho beradi. Talab qilinadigan mutaxassislarni tayyorlashda oliy o'quv yurtlari muhim o'ringa ega.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy davrlari, rivojlanish qonuniyatlari, xalqaro sport harakati tarixi va uning rivojlanish bosqishlari, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati rivojlanishining asosiy xususiyatlarini o'rganish jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot va tashviqot qilishning katta qismini tashkil etadi. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani jismoniy tarbiya, olimpiya sporti, olimpizm g'oyalarini keng targ'ibot qilish ishlarida yordam beradi. Shuning ushun jismoniy tarbiya va sport sohasida bu fanga alohida ahamiyat beriladi.

Ushbu fanni o'rganish talabaga o'z sohasini yanada chuqurroq o'rganish va kasbiy bilimlarini tushunarli, qiziqarli ravishda taqdim etish, kelajakda jismoniy tarbiya, sport, olimpiya tizimi sohasida mustaqil samarali faoliyat olib borish inkonini beradi.

Mazkur dastur mazmuni jismoniy tarbiya va sport sohasi uchun intellektual salohiyati yuqori bo'lgan, yuksak bilimli, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilgan.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar hamda o'quv mashg'ulotlarini loyihalash

Talabalarning “Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” fanini o’zlashtirishlari uchun o’qitishni ilg’or va zamonaviy usullardan foydalanish, yangi informatsion – pedagogik texnologiyalarni tatbiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o’zlashtirishda darslik, o’quv va uslubiy qo’llanmalar, ma’ruza matnlari, tarqatma materiallar, keys-texnologiyalaridan foydalaniladi. Ma’ruza va seminar mashg’ulotlarida o’qitishning interaktiv usullari (vizual, muammoli, mualliflik ma’ruzalari, ikki tomonlama tahlil, “Insert”, “Klaster”, “Venna”, “Sinkveyn” va boshqalar) dan foydalaniladi.

Fan o’qituvchisi tomonidan pedagogik va modulli texnologiya tamoyillari asosida “Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” fani o’quv mashg’ulotlarini loyihalari ishlab chiqiladi.

Fan modulining dasturi (module syllabus)

OTMning nomi va manzili:	O’zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti	Toshkent sh. Oqqo’rg’on, 2
O’quv kursining to’liq nomi:	Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi	
Kursining qisqacha nomi:	JTvaoHT	Kod: JTvaoHT
Kafedra:	Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati kafedrası	
O’qituvchi to’g’risida ma’lumot:	F.I.SH.	e-mail
Semestr va o’quv kursining davomiyligi:	Ta’lim yo’nalishlari o’quv rejasiga muvofiq I –bosqich 1-2 semestrda	
O’quv soatlari xajmi:	Jami:	110
	shuningdek:	
	ma’ruza	36
	seminar	36
	amaliy mustaqil ta’lim	28/34/38
O’quv kursining statusi:	Umumkasbiy fanlar bloki	
Dastlabki tayyorgarlik:	Kurs jismoniy tarbiya va sport tarixi, olimpiya ta’limi, olimpiya bilim asoslari fanlaridan o’zlashtirilgan bilimlarga asoslanadi	
Fanning predmeti va mazmuni: “Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” fani qadimgi zamondan to hozirgi kungacha bo’lgan davrlarda jahon xalqlarining jismoniy tarbiya, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini o’rganishga yo’naltirilgan.		
Fanni o’qitishdan maqsad - talabalarning jismoniy tarbiya va sportni turli tarixiy davrlarda rivojlanish qonuniyatlari, tizimlari to’g’risidagi ilmiy-nazariy bilimlarini shakllantirishdir.		
Fanni vazifasi – talabalarga jismoniy tarbiya va sport tarixini ilmiy nazariy jihatdan tahlil qilish, jismoniy tarbiya va sport sohasida erishilgan yutuqlarni, O’zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixini, jismoniy tarbiya usullari, shakllari va vositalarini hamda eng ilg’or tajribalarini o’rgatishdan iborat.		
“Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” o’quv fanini o’zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba:		
- nazariy va amaliy mashg’ulotlarda O’zbekistonda jismoniy tarbiya va sport harakatini rivojlanish tarixi to’g’risidagi bilimlarga ega bo’lishi,		
-jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixining asosiy davrlarini, rivojlanish qonuniyatlarini, jahon xalqlarining jismoniy tarbiya va sport tarixini bilishi,		

-fanni o'rganishning tamoyillarini, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini, uning rivojlanish bosqichlari va asosiy xususiyatlarini to'g'ri aniqlash ko'nikmalariga ega bo'lishi, -ilmiy-nazariy jihatdan olingan bilimlarni tahlil qilish, amaliy mashg'ulotlarda mustaqil fikr yuritish, bilimlarga ijodiy yondoshish malakalariga ega bo'lishi kerak.

Kursning tematik tarkibi va mazmuni

T/r	Mavzu	Ma'ruz a	Seminar	Mustaqil ta'lim (soat)		
1.	Qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya	2	2		2	2
2.	O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V-XVII asrlar)	2	2	2	2	2
3.	Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XVII-XIX asrlar)	2	2	2	2	2
4.	Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XX-XXI asr)	2	2	2	2	2
5.	Qadimgi davr va o'rta asrlarda Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi	2	2	2	2	2
6.	Markaziy Osiyo va O'zbekistonga zamonaviy sportning kirib kelishi (XIX–XX asr boshlari)	2	2	2	2	2
7.	O'zbekistonda 1920 – 1990 yillarda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi.	2	2		2	2
8.	O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport (1991 – hozirgi kungacha)	2	2	2	2	2
9.	O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi (1992 – hozirgi kungacha)	2	2	2	2	4
10.	Olimpiada va Olimpiada sari yo'l. Qadimgi Olimpiya o'yinlari.	2	2	2		2
11.	Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi	2	2		2	2
12.	XOQ va strategik jarayon	2	2	2	2	2
13.	Olimpiya ta'limi tizimi.	2	2	2	2	2
14.	Olimpiya o'yinlari	2	2	2	2	2
15.	Qishki olimpiya o'yinlari	2	2	2	2	2
16.	Kontinental va regional o'yinlar	2	2		2	2
17.	Olimpiya sporti va televideniye	2	2	2	2	2
18.	Olimpiya o'yinlari va siyosat	2	2	2	2	2
Jami:	Sport faoliyati yo'nalishi 100 s.	36	36	28		
	Kasb ta'limi yo'nalishi 106 s.	36	36		34	
	Sport psixologiyasi yo'nalishi 110 s.	36	36			38

Ta'lim berish va o'qitish

Ma'ruza, seminar mashg'ulotlar, mustaqil ishlar (keys-

uslub:	stadi, master-klasslar)		
Mustaqil ta'lim:	O'quv taqdimotlar, referat, keys, doklad, klaster, krossvord, esse,x.k.		
Maslahatlar va topshiriqlarni topshirish vaqti:	Kunlar	Vaqt	Aud.
Bilimlarni baholash usullari, mezonlari va tartibi			
JN va ON ning ballari ishchi dasturda beriladi			
Baholash usullari	Testlar, yozma ishlar, og'zaki so'rov, taqdimotlar va x.k.		
Fan bo'yicha talabalar bilimni nazorat qilish va baholash	Nazorat shakllari		
	Baholash turlari fan xususiyatidan kelib chiqqan xolda so'rovlar, og'zaki savol-javob, yozma ish, test sinovlari yoki boshqa ko'rinishda o'tkazilishi mumkin.		
Fan bo'yicha talabalar bilimni baholash mezon			
Ballar	Talabaning bilim darajasi		
86-100 ball	Talaba mashg'ulotlarga doimo tayyorlangan, juda faol, dasturiy materiallarni yaxshi bilishi, xulosa va qarorlar qabul qilishi, ijodiy fikrlashni bilishi, mustaqil mushohada yuritish, olgan bilimlarni amalda qo'llashni bilish, mavzu mohiyatini tushunish, mavzuni bilish, aytib berish, tasavvurga ega bo'lishi kerak.		
71-85 ball	Talaba mustaqil mushohada yuritish, olgan bilimlarni amalda qo'llashni bilish, mavzu mohiyatini tushunish, mavzuni bilish, aytib berish, tasavvurga ega bo'lishi kerak		
55-70 ball	Talaba mavzu mohiyatini tushunish, mavzuni bilish, aytib berish, tasavvurga ega bo'lishi kerak.		
0-54 ball	Talaba aniq tasavvurga ega bo'lmasligi, fanni bilmaslik.		
Fanga doir video ma'ruzalar, video roliklar:			
Glossariylar:			
Axborot resurs basasi:			

ASOSIY QISM

Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni

I . Chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport

1- modul. "Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi" faniga kirish.

Qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari. Fanning mazmuni va asosiy tushunchalari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o'rganish manbalari. Fanning jismoniy tarbiya va olimpiya sporti sohasidagi o'rni va ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya. Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi olimpiya o'yinlari va ularning ahamiyati. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya.

2- modul. O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V – XVII asrlar)

O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar). Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi. Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o'rta asrlarda jismoniy tarbiya.

3- modul. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XVIII – XIX asrlar)

Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiya nazariy asoslarining taraqqiy etishi. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi. Angliya va AQShda sport va sport o'yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

4- modul. Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XX asr boshlari – hozirgi davrgacha)

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining xususiyatlari. Jahon urushlari o'rtasidagi davrda chet el mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiyaning harbiylashtirilishi. Sportning professional va zamonaviy yo'nalishlari. Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy omillari. Sportning taraqqiy etishi va xalqaro sport tashkilotlarining tuzilishi. Xalqaro sport federatsiyalari. Jahon, Evropa va Osiyo chempionatlari. Hozirgi davrda sport harakatining rivojlanishi va dolzarb muammolari.

II . O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati

5- modul. Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o'rta asrlarda jismoniy tarbiya

Qadimgi davrda Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiyaga oid arxeologik topilmalar va yozma manbalar. "Avesto"- qadimgi yozma ma'naviy va ma'rifiy manba sifatida. Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining ta'lim-tarbiya tizimi va turmush tarzida jismoniy tarbiyaning ahamiyati. Qadimgi ajdodlarimiz jismoniy tarbiyasining xususiyatlari. Qadimgi O'zbekiston xalqlarining o'yinlari va jismoniy mashqlarining umumiy tavsifi.

Markaziy Osiyoda o'rta asrlar davrida jismoniy tarbiya (IX – XVI asrlar). Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlarining jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asarida jismoniy tarbiya to'g'risida. Amir Temurning harbiy-jismoniy ta'limoti. O'rta asrlar davrida Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy mashqlari va milliy o'yinlari.

6- modul. Markaziy Osiyo va O'zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi

(XIX asr oxiri – XX asrning boshlari)

XIX asrning oxiri-XX asrning boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy sportning rivojlanishi. Maktab va gimnaziyalarda jismoniy tarbiya. Ma'rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. A.Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida jismoniy tarbiya to'g'risidagi qarashlari. Turkistonda ilk sport to'garaklari va sport jamiyatlarining tuzilishi.

7- modul. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi (1920-1990 yy.)

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanish xususiyatlari. Sovetlar davrida jismoniy tarbiya va sport tizimi. Jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash. Mehnat va o'quv muassasalarida jismoniy tarbiya va sport. Sport inshootlarini qurish. Respublika va Butunittifoq spartakiadalari. O'zbekiston sportchilarining xalqaro ushrashuvlari.

8- modul. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport (1991 – hozirgi davrgacha)

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi va istiqbollari. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni va uning ahamiyati. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumatining jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorlari.

Ommaviy sport tadbirlari. O'zbekistonda milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirishga doir musobaqalar. O'quvchi yoshlarning "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada" uch bosqichli sport musobaqalari. Bolalar sporti. Ayollar sporti. Nogironlar va jismoniy imkoniyati cheklangan shahslarning moslashtiruvchi sportini rivojlantirish yo'llari.

9- modul. O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi

O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish davrlari. O'zbekiston sportchilarining sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibida 1952-1992 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida ishtiroki.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida olimpiya harakatining yangi bosqichi. O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasining (O'zMOQ) tashkil topishi (1992). O'zMOQ Nizomi Olimpiya xartiyasiga mos ravishda tuzilgan xujjat sifatida. O'zMOQning XOQ tomonidan tan olinishi. O'zMOQning maqsadi va vazifalari. O'zbekiston MOQning tarkibi va asosiy organlari. O'zMOQ prezidentlari. O'zbekiston Respublikasi Olimpiya Akademiyasi, unung maqsadi va vazifalari. O'zbekiston Olimpiya Shon-shuhrati muzeyi. O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlari, Osiyo o'yinlari, Paralimpiya va Paraosiy o'yinlari, Jahon Universiadalari, Jahon Yoshlar o'yinlaridagi ishtiroki va yutuqlari.

III . Xalqaro olimpiya harakati tarixi

10- modul. Olimpiada va Olimpiada sari yo'l. Qadimgi Olimpiya o'yinlari.

Qadimgi Olimpiya o'yinlari. Qadimgi Yunonistonda Olimpiya o'yinlarining vujudga kelishi. Qadimgi olimpiya o'yinlari haqidagi afsonalar. Qadimgi olimpiya o'yinlarining dasturi va ularning xususiyatlari. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ijtimoiy- siyosiy, iqtisodiy, madaniy ahamiyati. Qadimgi yunon olimpiya o'yinlarining ta'qiqlanish sabablari.

11- modul. Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi. Tarixiy sharh.

Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash g'oyalarining rivojlanishi. Olimpiya shahrida olib borilgan arxeologik qazilmalar va ularning tahlili. XIX asrning oxirida zamonaviy olimpiya o'yinlarini tiklash g'oyasining hayotga tatbiq etilishi. P'yer de Kuberten faoliyatining ahamiyati. I Xalqaro ta'sis Kongressi (1894) va uning tarixiy ahamiyati.

12- modul. Xalqaro Olimpiya Ko'mitasi va strategik jarayon

Xalqaro olimpiya tizimining umumiy tuzilmasi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi va uning faoliyati. Olimpiya Xartiyasi – olimpiya harakatining asosiy huquqiy xujjati. XOQning maqsadi va vazifalari. XOQning tarkibi va asosiy organlari. XOQ sessiyalari. XOQ prezidentlari. XOQning shtab-kvartirasi. Olimpiya kongresslari va ularning ahamiyati.

Milliy olimpiya qo'mitalari va ularning faoliyati. Milliy Olimpiya Qo'mitalari Bosh Assambleyasining tashkil topishi, maqsadi va vazifalari. Xalqaro sport federatsiyalari va ularning faoliyati. Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, unung maqsadi va vazifalari.

Xalqaro olimpiya harakati rivojlanish davrlarining umumiy tavsifi. Xalqaro olimpiya harakatining dolzarb muammolari.

13- modul. Olimpiya ta'limi tizimi

Xalqaro Olimpiya akademiyasi va uning faoliyati. Olimpiya muzeylari, ularning maqsadi va vazifalari. Milliy olimpiya akademiyalari va ularning faoliyati. Olimpiya ta'limi va tadqiqotlari bo'yicha xalqaro va milliy markazlar. P'yer de Kuberten Xalqaro qo'mitasi va unung faoliyati. Olimpizm tushunchalari va ularning mohiyati. Olimpiya madaniyati

qadriyatlarini. Olimpiya madaniyatini shakllantirish usullari. Olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish shakllari va vositalari.

14- modul. Olimpiya o'yinlari

Yozgi Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1896-1912 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1920-1948 yillardagi Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1952-1988 yillardagi Olimpiadalarning xususiyatlari. 1992 – hozirgi davrgacha o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. Olimpiya o'yinlari va tashkilotchi shaharning rivojlanishi: dizayn, shahar injeneriyasi va tomoshabop sport. Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish tartiblari. Olimpiya o'yinlarini o'tkazish uchun saharni tanlash tartib-qoidalari. Olimpiya o'yinlari Tashkiliy ko'mitasining faoliyati. Olimpiya festivallari va xarajatlar.

15- modul. Qishki olimpiada o'yinlari

Qishki Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1924-1936 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1948-1992 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1994 – hozirgi davrgacha o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. Qishki olimpiya sport turlarining tavsifi va xususiyatlari. Olimpiya o'yinlari musobaqalarining o'sish darajasi. Olimpiya sport turlarining dasturga kiritilish mezonlari.

16- modul. Kontinental va Regional o'yinlar

Jahonda Osiyo, Amerika, Afrika MOQ assotsiatsiyalari tomonidan o'tkaziladigan kontinental o'yinlar. Olimpizm g'oyalari asosida o'tkaziladigan regional o'yinlar. Yozgi Osiyo o'yinlari (1951-hozirgi davrgacha). Qishki Osiyo o'yinlari (1986-hozirgi davrgacha). Paralimpiya o'yinlari. Paralimpiya o'yinlarining xususiyatlari. Paralimpiya sport turlarining tavsifi. Paraosiyo o'yinlari.

Jahon talabalari Universiadalarining vujudga kelishi. Yozgi Universiadalar (1959 – hozirgi davrgacha). Qishki Universiadalar (1960 – hozirgi davrgacha). Jahon Yoshlar o'yinlari.

17- modul. Olimpiya sporti va televideniye

Olimpiya sporti to'g'risidagi hodisa va faktlarni namoyish etishda televideniyaning roli. XOQning television kompaniyalar bilan hankorlik dasturlari. Litsenzion dasturlar. Reklama va homiylik dasturlari.

18- modul. Olimpiya o'yinlari va siyosat

Xalqaro olimpiya harakatida Olimpiya o'yinlari va siyosat muammosining vujudga kelishi. Olimpiya o'yinlari va siyosatning o'zaro bog'liqligi. Sportda kamsitish, irqchilik va millatchilik muammosi. Sportda aparteid qarshi kurash. XOQning jahonda olimpiya harakatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyati. Jahonning turli mamlakatlarida olimpiya sportini boshqarish asoslari va MOQ faoliyatlarini.

Amaliy mashg'ulotlar

Amaliy mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlarini o'tkazishda quyidagi didaktik tamoyillarga amal qilinadi:

- amaliy seminar mashg'ulotining maqsadini aniq belgilab olish;
- o'qituvchining innovatsion pedagogik faoliyati bo'yicha bilimlarni chukurlashtirish imkoniyatlariga talabalarda qiziqish uyg'otish;
- talabada natijani mustaqil ravishda qo'lga kiritish imkoniyatini ta'minlash;
- talabani nazariy-metodik jihatdan tayyorlash;
- amaliy mashg'ulotlari aniq mavzu bo'yicha bilimlarni yakunlash hamda talabalarni tarbiyalash manbai hisoblanadi.

Amaliy mashg'ulotlarining tahminiy ro'yxati

1. Qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya.
2. O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V–XVII asrlar).
3. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XVIII – XIX asrlar).
4. Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XX–XXI asrning boshlari).
5. Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o'rta asrlarda jismoniy tarbiya.
6. Markaziy Osiyo va O'zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi.
7. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanishi (1920-1990 yy.)
8. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport (1991 – hozirgi davrgacha).
9. O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi.
10. Olimpiada va Olimpiada sari yo'l. Qadimgi Olimpiya o'yinlari.
11. Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi. Tarixiy sharh.
12. Xalqaro Olimpiya Ko'mitasi va strategik jarayon.
13. Olimpiya ta'limi tizimi.
14. Yozgi Olimpiya o'yinlari.
15. Qishki olimpiya o'yinlari.
16. Kontinental va regional o'yinlar.
17. Olimpiya sporti va televideniye.
18. Olimpiya o'yinlari va siyosat.

Laboratoriya ishlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar

Fan bo'yicha laboratoriya ishlari namunaviy o'quv rejada ko'zda tutilmagan.

Kurs ishini tashkil etish

Fan bo'yicha kurs ishlari namunaviy o'quv rejada ko'zda tutilmagan.

Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Talaba "Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi" fanidan mustaqil ta'imini tashkil etishda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi va joriy nazorat sifatida baholanadi:

1) **mavzular bo'yicha konspekt** (referat, taqdimot) tayyorlash. Nazariy materialni puxta o'zlashtirishga yordam beruvchi bunday usul o'quv materialiga diqqatni ko'proq jalb etishga yordam beradi. Talaba konspekti turli nazorat ishlariga tayyorgarlikni osonlashtiradi, vaqtni tejaydi;

2) **o'qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari bilan ishlash.** Talabalar ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar davomida olgan bilimlarini o'zlashtirishlari, turli nazorat ishlariga tayyorgarlik ko'rishlari uchun tavsiya etilgan elektron manbalar, innovatsion dars loyihasi namunalari, o'z-o'zini nazorat uchun test topshiriqlari, va b.;

3) **fan bo'yicha qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash.** Mustaqil o'rganish uchun berilgan mavzular bo'yicha talabalar tavsiya etilgan asosiy adabiyotlardan tashqari qo'shimcha o'quv, ilmiy adabiyotlardan foydalaniladilar. Bunda xorijiy tillardagi adabiyotlardan foydalanish rag'batlantiriladi;

4) **Internet tarmog'idan foydalanish.** Fan mavzularini o'zlashtirish, taqdimotlar tayyorlashda mavzu bo'yicha Internet manbalarini topish, ular bilan ishlash nazorat tuurlarining barchasida qo'shimcha reyting ballari bilan rag'batlantiriladi;

5) mavzuga oid masalalar, keys-stadilar va o'quv loyihalarini ishlab chiqish;

6) ilmiy seminar va anjumanlarga tezis va maqolalar tayyorlash va ishtirok etish; masofaviy ta'lim asosida mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha metodik ko'rsatmalar tayyorlash va h.k.

Yangi bilimlarni mustaqil o'rganish, uyga berilgan vazifalarni bajarish, kerakli ma'lumotlarni izlash va ularni topish yo'llarini aniqlash, Internet tarmoqlaridan foydalanib, ma'lumotlar to'plash va ilmiy izlanishlar olib borish, ilmiy to'garak doirasida yoki mustaqil ravishda ilmiy maqola (tezis) va ma'ruzalar tayyorlash kabilar talabalarning darsda olgan bilimlarini chuqurlashtiradi, ularning mustaqil fikrlash vajodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Uy vazifalarini tekshirish va baholash amaliy mashg'ulot olib boruvchi o'qituvchi tomonidan, konspektlarni va mavzuni o'zlashtirish darajasini tekshirish va baholash esa ma'ruza darslarini olib boruvchi o'qituvchi tomonidan har darsda amalga oshiriladi.

Mustaqil ishni tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatma va tavsiyalar, keys-stadi, vaziyatli masalalar to'plami ishlab chiqiladi. Unda talabalarga asosiy ma'ruza mavzulari bo'yicha amaliy topshiriq, keys-stadilar yechish uslubi va mustaqil ishlash uchun vazifalar belgilanadi.

Tavsiya etiladigan mustaqil ta'lim mavzulari

1. Qadimgi yunon-rum falsafasi, tibbiyoti va san'atida jismoniy tarbiya masalalari.
2. O'rta asrlarda Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.
3. Jahon va Evropada sport turlari bo'yicha birinchi chempionatlarining tashkil topishi.
4. Xalqaro sport va olimpiya harakatining dolzarb muammolari.
5. Olimpiya Kongresslari va ularning ahamiyati.
6. Pyer de Kuberten – zamonaviy olimpiya harakatining asoschisi.
7. Xalqaro sport va olimpiya harakatining dolzarb muammolari.
8. Xalqaro Olimpiya Akademiyasi va uning faoliyati.
9. Qadimgi O'zbekiston xalqlarining jismoniy mashqlari va o'yinlari.
10. Markaziy Osiyo va O'zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi.
11. O'zbekistonda birinchi sport jamiyatlarining tashkil topishi.
12. O'zbekistonda zamonaviy sport turlarining rivojlanishi.
13. Abdurauf Fitratning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari.
14. Abdulla Avloniyning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari.
15. O'zbekiston Davlat Jismoniy tarbiya institutining tashkil topishi.
16. O'zbekiston sportchilarining 1952-1992 yillardagi Olimpiya o'yinlarida ishtiroki.
17. Mustaqil O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlaridagi yutuqlari.
18. O'zbekiston Respublikasi «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuning ahamiyati.
19. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qo'mitasi, maqsadi va vazifalari.
20. O'zbekiston sportchilarining 1996-2016 yillardagi Olimpiya o'yinlarida ishtiroki.
21. O'zbekiston sportchilarining qishki Olimpiya o'yinlaridagi ishtiroki.
22. O'zbekiston sportchilarining Osiyo o'yinlaridagi ishtiroki.
23. O'zbekiston Olimpiya Akademiyasi va uning faoliyati.
24. O'zbekiston Olimpiya Shon – shuxrati muzeyining ahamiyati.
25. O'zbekiston talabalarining Universiadalari.
26. O'zbekistonda bolalar sportining rivojlanishi.
27. O'zbekistonda xotin-qizlar sportining rivojlanishi.
28. O'zbekistonda Paralimpiya harakatining vujudga kelishi.
29. O'zbekistonda olimpiya sport turlarining rivojlanishi.
30. Tanlangan sport turlarining tarixi.

Dasturning axborot-uslubiy ta'minoti

Mazkur fanni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy usullari, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan. Jumladan:

- jismoniy tarbiya va olimpiya harakati rivojlanishining umumiy qonuniyatlari, jismoniy tarbiya va olimpiya sportining tizimlari, ilmiy-nazariy asoslariga tegishli ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsion va elektron-didaktik texnologiyalaridan;

- xalqaro olimpiya tizimining umumiy tuzilmasi, zamonaviy olimpiya harakati rivojlanishining umumiy tavsifi va xususiyatlari, xalqaro olimpiya harakatining dolzarb muammolariga oid mavzularda o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda aqliy hujim, guruhli fikrlash pedagogik texnologiyalaridan;

-Xalqaro Olimpiya Ko'mitasi, olimpiya ta'limi tizimi, yozgi va qishki Olimpiya o'yinlari, kontinental va regional o'yinlar, olimpiya sporti va televideniye, Olimpiya o'yinlari va siyosat mavzulari bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda kichik guruhlar musobaqalari, guruhli fikrlash pedagogik texnologiyalarini qo'llash nazarda tutiladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni. "Xalq so'zi" gazetasi, 2015 yil 5 sentabrdagi soni.
2. Akramov A.K. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tarixi. O'quv qo'llanma. T.: O'zDJTI, 1999.
3. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. O'quv-uslubiy qo'llanma. T: O'zDJTI, 2013.
4. Djalilova L.A. Olimpiya bilim asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. T.: O'zDJTI, 2014.
5. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: "Fan va texnologiya", 2008
6. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.: "O'zbekiston", 1998.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. T.: "O'zbekiston", 2008.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. T.:O'qituvchi, 1992.
4. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. O'quv-uslubiy tavsiyalar. T: ITA-PRESS, 2015.
5. Djalilova L.A. Olimpiya bilim asoslari. O'quv-uslubiy tavsiyalar. T.: ITA-PRESS, 2015.
6. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: "Sharq", 2008.
7. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015.

Xorijiy adabiyotlar

1. Wilson W. (ed.). Doping in elite sport: the politics of drugs in the Olympic movement. – Champaign (IL, USA): Human Kinetics, 2001. – XV, 294 p.
2. Mestre A.M. The law of the Olympic Games. – Hague: T.M.C. Asser Press. – («Asser international sports law series»). – 2009. – 242 p.
3. Rachel Bladon. The Story of Olympics: An Unofficial History. Oxford, Macmillan Publishen Limited, 2012.- 80 p.

Internet saytlari

1. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.
2. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

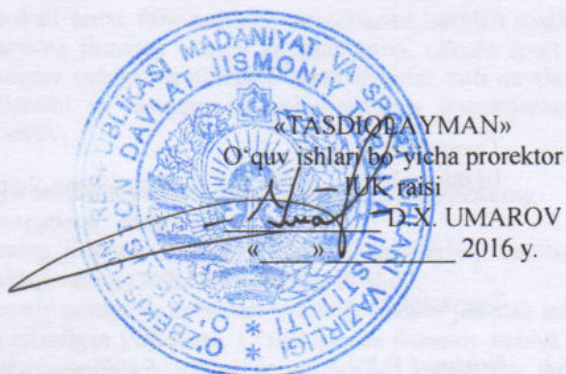
3. www.ziyonet.uz – O‘zbekiston Respublikasi madaniy-ma‘rifiy portali.
4. www.natlib.uz – O‘zbekiston Respublikasi Milliy kutubxonasi.
5. www.olympic.uz – O‘zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qomitasi.
6. www.paralympic.uz – O‘zbekiston Raralimpiya assosiatsiyasi.
7. www.fan-sportga.uz-djti.uz – O‘zbekiston Respublikasi “Fan-sportga” jurnali.
8. www.sport-futbol.uz – O‘zbekiston “Sport+futbol” gazetasi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VA SPORT ISHLARI VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA INSTITUTI

Ro'yxatga olindi:
№ *14 - 3, 01*
«*28.08*» - 2016 y.

JISMONIY TARBIYA VA OLIMPIYA HARAKATI TARIXI
FANINING
ISHCHI O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100 000 – Gumanitar 200 000 – Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq 600 000 – Xizmatlar
Ta'lim sohasi:	110 000 – Pedagogika 210 000 – Sotsiologiya va psixologiya 610 000 – Xizmat ko'rsatish
Ta'lim yo'nalishi:	5111000 – Kasb ta'limi. Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha) 5610500 – Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha) 5210200 – Psixologiya (sport)

TOSHKENT - 2016

Fanning ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2016 yil 25 avgustdagi 355-sonli buyrug'ining 2-ilovasi bilan tasdiqlangan o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi:

Djalilova L.A. - JTN va U kafedrasida katta o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

Nurimov R.E. – pedagogika fanlari nomzodi, professor.

Shakirjanova K.T. – pedagogika fanlari nomzodi, professor.

Fanning ishchi o'quv dasturi "Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati" kafedrasining 2016 yil "28" avgust dagi "1" - son yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: _____ p.f.n. O.V.Goncharova

Fanning ishchi o'quv dasturi "Ko'pkurash sport turlari" fakulteti kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2016 yil 28 dagi 1 -sonli bayonnoma).

Fakultet kengashi raisi: _____ p.f.n. N.T. To'xtaboyev

Kelishildi:

O'quv bo'limi boshlig'i _____ G.R. Asatova

KIRISH

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani qadimgi zamonlardan boshlab, hozirgi kungacha bo'lgan davrlarda jahon xalqlarining jismoniy tarbiya va sport tarixi, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini o'rganadi. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi turli davrlarda jismoniy tarbiya vujudga kelishi, rivojlanishi va taraqqiy etishining umumiy qonuniyatlarini aniqlash, ularni tahlil qilish bilan shug'ullanadi.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanini o'qitish texnologiyasining konseptual asoslari

Fanning asosiy maqsadi talabalarning jismoniy tarbiya va sportni turli tarixiy davrlarda rivojlanish qonuniyatlari, tizimlari to'g'risidagi nazariy bilimlarini shakllantirishdir.

Fanning vazifasi – talabalarga jismoniy tarbiya va sport tarixini ilmiy nazariy jihatdan tahlil qilish, jismoniy tarbiya va sport sohasida erishilgan yutuqlarni, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixini, jismoniy tarbiya usullari, shakllari va vositalarini hamda eng ilg'or tajribalarini o'rgatishdan iborat.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy bo'limlari:

- Chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya.
- O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati.
- Xalqaro olimpiya harakati tarixi.

Bihinchi bo'limda chet el mamlakatlarida turli tarixiy davrlarda jismoniy tarbiya rivojlanishining asosiy xususiyatlari, jismoniy tarbiya va olimpiya harakatining ilmiy-nazariy asoslarini rivojlanishi, jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tizimlarining shakllanishi to'g'risidagi mavzularni yoritish tavsiya etilgan.

Ikkinchi bo'limda O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati rivojlanishining bosqichlari, O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va olimpiya harakatining asosiy xususiyatlarini, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya sporti rivojlanishining raqamli ko'rsatkichlarini qiyosiy tahlili, jismoniy tarbiya, ommaviy sport va olimpiya harakatining uzluksiz tizimlarini shakllanish jarayonlarini o'rganish bo'yicha mavzular berilgan.

Uchinchi bo'limda olimpiya harakati va Olimpiya o'yinlari rivojlanishining xususiyatlari, uning ilmiy-nazariy asoslarini yaratilishi, olimpizm asosiy tamoyillari va qadriyatlarining ahamiyatini o'rganish bo'yicha mavzular tavsiya qilingan.

Fan bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmaga qo'yiladigan talablar

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:

- nazariy va amaliy mashg'ulotlarda O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport harakatini rivojlanish tarixi to'g'risidagi bilimlarga ega bo'lishi,
- jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixining asosiy davrlarini, rivojlanish qonuniyatlarini, jahon xalqlarining jismoniy tarbiya va sport tarixini bilishi,
- fanni o'rganishning tamoyillarini, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini, uning rivojlanish bosqichlari va asosiy xususiyatlarini to'g'ri aniqlash ko'nikmalariga ega bo'lishi,
- ilmiy-nazariy jihatdan olingan bilimlarni tahlil qilish, amaliy mashg'ulotlarda mustaqil fikr yuritish, bilimlarga ijodiy yondoshish malakalariga ega bo'lishi kerak.

Fanning o'quv rejasidagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviyligi

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani umumiy kurs talabalariga mo'ljallangan umumkasbiy fan hisoblanadi. Dasturni amalga oshirish o'quv rejasiga kiritilgan O'zbekiston tarixi, falsafa, pedagogika, sotsiologiya, tibbiy-biologik fanlari, tanlangan sport turi nazariyasi va uslubiyati, jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati fanlari bilan uzviy aloqada o'qitiladi.

Fanning ilm-fan, iqtisodiyot va ishlab chiqarish sohasidagi o'rni

Ilm-fan, ta'lim, madaniyat, iqtisodiyot va ishlab chiqarishning talab-ehtiyojlari kadrlar tayyorlash tizimining yo'nalishi, darajasi va miqyoslarini shakllantiradi, kadrlarning sifati va raqobatbardoshligiga baho beradi. Talab qilinadigan mutaxassislarni tayyorlashda oliy o'quv yurtlari muhim o'ringa ega.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy davrlari, rivojlanish qonuniyatlari, xalqaro sport harakati tarixi va uning rivojlanish bosqishlari, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati rivojlanishining asosiy xususiyatlarini o'rganish jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot va tashviqot qilishning katta qismini tashkil etadi. Shuning ushuncha jismoniy tarbiya va sport sohasida bu fanga alohida ahamiyat beriladi.

Ushbu fanni o'rganish talabaga o'z sohasini yanada chuqurroq o'rganish va kasbiy bilimlarini tushunarli, qiziqarli ravishda taqdim etish, kelajakda jismoniy tarbiya, sport, olimpiya tizimi sohasida mustaqil samarali faoliyat olib borish inkonini beradi. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavrlar ilmiy-nazariy jihatdan olingan bilimlarini kelajakda o'z amaliy faoliyatlarida mustaqil fikr yuritish, bilimlarga ijodiy yondoshish malakalariga ega bo'lishi kerak.

Mazkur dastur mazmuni jismoniy tarbiya va sport sohasi uchun intellektual salohiyati yuqori bo'lgan, yuksak bilimli, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilgan.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar

Talabalarni fanni o'zlashtirishlari ushuncha o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullardan foydalanish, yangi informatsion – pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Fanni o'zlashtirishda o'quv va uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, tarqatma materiallardan foydalaniladi. Nazariy va seminar mashg'ulotlarga mos ravishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi. Fanni o'zlashtirish jarayonida ta'limning zamonaviy uslublari, yangi pedagogik texnologiyalar qo'llash: Interfaol, aqliy hujum, guruhli fikrlash pedagogik texnologiyalardan foydalanish nazarda tutiladi.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanini o'qitish jarayonida kompyuter texnologiyasidan, Power Point taqdimotlar dasturidan, Excel elektron jadvallar dasturlaridan foydalaniladi. Ayrim mavzular bo'yicha talabalar bilimni baholash test asosida va kompyuter yordamida bajariladi. Internet tarmog'idagi rasmiy sport musobaqalari ko'rsatkichlaridan foydalaniladi, tarqatma materiallar tayyorlanadi, test hamda tayanch so'z va iboralar asosida oraliq va yakuniy nazoratlar o'tkaziladi.

Ta'lim va tarbiyaviy vazifalarni hal qilish jarayonida quyidagi interfaol usullardan foydalanish mumkin: • Interfaol ekskursiya • Video-anjuman • Davra suxbati • Aqliy xujum • Munozara • Rolli o'yinlar • Case-study (aniq amaliy vaziyatni tahlili).

O'quv va taqdimot uskunolari:

- slayd-proektorlar
- ekran
- interfaol doskalar
- marker doskalar
- marker doskasi uchun marker komplektlari
- tarqatma materiallar, grafiklar, illyustratsiya, chizma va jadvallar.

Monitoring va baholash: Talabalar bilimi tasdiqlangan reyting nazorati bo'yicha har mashg'ulotlarda baholanadi va joriy ballari to'planadi. O'quv semestri davomida talabalar test shaklida 2ta oraliq nazoratini bajaradilar. O'quv kursi oxirida variantlar bo'yicha test shaklida yakuniy nazorat o'tkaziladi.

«Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi» fanidan mashg'ulotlarning mavzular va o'quv soatlar bo'yicha taqsimoti

t/r	Mavzu	Ma'ruza	Seminar	Mustaqil ta'lim		
				Sport faoliyati	Kasb ta'limi	Sport psixologiyasi
1.	Qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya	2	2		2	2
2.	O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya	2	2	2	2	2
3.	Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XVII-XIX)	2	2	2	2	2
4.	Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XX-XXI asr)	2	2	2	2	2
5.	Qadimgi davr va o'rta asrlarda Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi	2	2	2	2	2
6.	Markaziy Osiyo va O'zbekistonga zamonaviy sportning kirib kelishi (XIX asr oxiri – XX asr boshlari)	2	2	2	2	2
7.	O'zbekistonda 1920 – 1990 yillarda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi.	2	2		2	2
8.	O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport (1991 – hozirgi kungacha)	2	2	2	2	2
9.	O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi (1992 – hozirgi kungacha)	2	2	2	2	4
10.	Olimpiada va Olimpiada sari yo'l. Qadimgi Olimpiya o'yinlari.	2	2	2		2
11.	Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi	2	2		2	2
12.	XOQ va strategik jarayon	2	2	2	2	2
13.	Olimpiya ta'limi tizimi.	2	2	2	2	2
14.	Olimpiya o'yinlari	2	2	2	2	2
15.	Qishki olimpiya o'yinlari	2	2	2	2	2
16.	Kontinental va regional o'yinlar	2	2		2	2
17.	Olimpiya sporti va televideniye	2	2	2	2	2
18.	Olimpiya o'yinlari va siyosat	2	2	2	2	2
	<i>Jami:</i> Sport faoliyati yo'nalishi – 100 s.	36	36	28		
	Kasb ta'limi yo'nalishi – 106 s.	36	36		34	
	Sport psixologiyasi yo'nalishi – 110 s.	36	36			38

ASOSIY QISM

FANNING NAZARIY MASHG'ULOTLARI MAZMUNI

1. Chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport

2- mavzu. “Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” faniga kirish.
Qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari. Fanning mazmuni va asosiy tushunchalari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o'rganish manbalari. Fanning jismoniy tarbiya va olimpiya sporti sohasidagi o'rni va ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya. Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A2; A4; A5; A6; A7; Q3; Q4.

2- mavzu. O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V – XVII asrlar)

O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar). Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi. Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o'rta asrlarda jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A2; A6; A7; Q3; Q4.

3- mavzu. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XVIII – XIX asrlar)

Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiya nazariy asoslarining taraqqiy etishi. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi. Angliya va AQShda sport va sport o'yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A2; A6; Q3; Q4.

4- mavzu. Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XX asr boshlari – hozirgi davrgacha)

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining xususiyatlari. Jahon urushlari o'rtasidagi davrda chet el mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiyaning harbiylashtirilishi. Sportning professional va zamonaviy yo'nalishlari.

Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy omillari. Sportning taraqqiy etishi va xalqaro sport tashkilotlarining tuzilishi. Xalqaro sport federatsiyalari. Jahon, Evropa va Osiyo chempionatlari. Hozirgi davrda sport harakatining rivojlanishi va dolzarb muammolari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A2; A4; A6; A7; Q3; Q4; Q5.

II . O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati

5- mavzu. Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o'rta asrlarda jismoniy tarbiya

Qadimgi davrda Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiyaga oid arxeologik topilmalar va yozma manbalar. "Avesto"- qadimgi yozma ma'naviy va ma'rifiy manba sifatida. Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining ta'lim-tarbiya tizimi va turmush tarzida jismoniy tarbiyaning ahamiyati. Qadimgi ajdodlarimiz jismoniy tarbiyasining xususiyatlari. Qadimgi O'zbekiston xalqlarining o'yinlari va jismoniy mashqlarining umumiy tavsifi.

Markaziy Osiyoda o'rta asrlar davrida jismoniy tarbiya (IX – XVI asrlar). Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlarining jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Abu Ali Ibn Sinoning "Tib

qonunlari” asarida jismoniy tarbiya to’g’risida. Amir Temurning harbiy-jismoniy ta’limoti. O’rta asrlar davrida Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy mashqlari va milliy o’yinlari.

Qo’llaniladigan ta’lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A2; A3; A5; A6; Q3; Q5; Q8.

6- mavzu. Markaziy Osiyo va O’zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi
(XIX asr oxiri – XX asrning boshlari)

XIX asrning oxiri-XX asrning boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy sportning rivojlanishi. Maktab va gimnaziyalarda jismoniy tarbiya. Ma’rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarining jismoniy tarbiya to’g’risidagi fikrlari. A.Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida jismoniy tarbiya to’g’risidagi qarashlari. Turkistonda ilk sport to’garaklari va sport jamiyatlarining tuzilishi.

Qo’llaniladigan ta’lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A2; A3; A4; A5; A6; Q1; Q3; Q7; Q8.

7- mavzu. O’zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanishi
(1920-1990 yy.)

O’zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanish xususiyatlari (1920-1990 yy). Sovetlar davrida jismoniy tarbiya va sport tizimi. Jismoniy tarbiya bo’yicha mutaxassislarni tayyorlash. Mehnat va o’quv muassasalarida jismoniy tarbiya va sport. Sport inshootlarini qurish. Respublika va Butunittifoq spartakiadalari. O’zbekiston sportchilarining xalqaro ushrashuvlari.

Qo’llaniladigan ta’lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A2; A4; A5; A6; A7; Q3; Q4; Q6; Q7; Q8.

8- mavzu. O’zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport
(1991 – hozirgi davrgacha)

O’zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi va istiqbollari. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo’nalishlari. O’zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to’g’risida»gi Qonuni va uning ahamiyati. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumatining jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risidagi qarorlari.

Ommaviy sport tadbirlari. O’zbekistonda milliy sport turlari va xalq o’yinlarini rivojlantirishga doir musobaqalar. O’quvchi yoshlarning “Umid nihollari”, “Barkamol avlod”, “Universiada” uch bosqichli sport musobaqalari. Bolalar sporti. Ayollar sporti. Nogironlar va jismoniy imkoniyati cheklangan shahslarning moslashtiruvchi sportini rivojlantirish yo’llari.

Qo’llaniladigan ta’lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A2; A3; A4; A5; A6; A7; Q2; Q3; Q4; Q6; Q7; Q8.

9- mavzu. O’zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi

O’zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish davrlari. O’zbekiston sportchilarining sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibida 1952-1992 yillarda o’tkazilgan Olimpiya o’yinlarida ishtiroki.

Mustaqil O’zbekiston Respublikasida olimpiya harakatining yangi bosqichi. O’zbekiston Milliy Olimpiya Qo’mitasining (O’zMOQ) tashkil topishi (1992). O’zMOQ Nizomi Olimpiya xartiyasiga mos ravishda tuzilgan xujjat sifatida. O’zMOQning XOQ tomonidan tan olinishi. O’zMOQning maqsadi va vazifalari. O’zbekiston MOQning tarkibi va asosiy organlari. O’zMOQ prezidentlari. O’zbekiston Respublikasi Olimpiya Akademiyasi, unung maqsadi va vazifalari. O’zbekiston Olimpiya Shon-shuhrati muzeyi. O’zbekiston sportchilarining Olimpiya o’yinlari, Osiyo o’yinlari, Paralimpiya va Paraosiy o’yinlari, Jahon Universiadalari, Jahon Yoshlar o’yinlaridagi ishtiroki va yutuqlari.

Qo’llaniladigan ta’lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A2; A3; A4; A5; A6; A7; Q2; Q3; Q4; Q6; Q7; Q8.

III . Xalqaro olimpiya harakati tarixi

10- mavzu. Olimpiada va Olimpiada sari yo'l. Qadimgi Olimpiya o'yinlari.

Qadimgi Olimpiya o'yinlari. Qadimgi Yunonistonda Olimpiya o'yinlarining vujudga kelishi. Qadimgi olimpiya o'yinlari haqidagi afsonalar. Qadimgi olimpiya o'yinlarining dasturi va ularning xususiyatlari. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ijtimoiy- siyosiy, iqtisodiy, madaniy ahamiyati. Qadimgi yunon olimpiya o'yinlarining ta'qiqlanish sabablari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; X1; X2; X3; X4.

11- mavzu. Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi.

Tarixiy sharh.

Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash g'oyalarining rivojlanishi. Olimpiya shahrida olib borilgan arxeologik qazilmalar va ularning tahlili. XIX asrning oxirida zamonaviy olimpiya o'yinlarini tiklash g'oyasining hayotga tatbiq etilishi. P'yer de Kuberten faoliyatining ahamiyati. I Xalqaro ta'sis Kongressi (1894) va uning tarixiy ahamiyati.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

12- mavzu. Xalqaro Olimpiya Ko'mitasi va strategik jarayon

Xalqaro olimpiya tizimining umumiy tuzilmasi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi va uning faoliyati. Olimpiya Xartiyasi – olimpiya harakatining asosiy huquqiy xujjati. XOQning maqsadi va vazifalari. XOQning tarkibi va asosiy organlari. XOQ sessiyalari. XOQ prezidentlari. XOQning shtab-kvartirasi. Olimpiya kongresslari va ularning ahamiyati.

Milliy olimpiya qo'mitalari va ularning faoliyati. Milliy Olimpiya Qo'mitalari Bosh Assambleyasining tashkil topishi, maqsadi va vazifalari. Xalqaro sport federatsiyalari va ularning faoliyati. Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, uning maqsadi va vazifalari.

Olimpiya harakati rivojlanishining birinchi davri. Xalqaro olimpiya harakati rivojlanishida ikkinchi davrning umumiy tavsifi. Olimpiya harakati rivojlanishining uchinchi davri va uning umumiy tavsifi. Zamonaviy olimpiya harakatining to'rtinchi davri va uning xususiyatlari. Xalqaro olimpiya harakatining dolzarb muammolari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

13- mavzu. Olimpiya ta'limi tizimi

Xalqaro Olimpiya akademiyasi va uning faoliyati. Olimpiya muzeylari, ularning maqsadi va vazifalari. Milliy olimpiya akademiyalari va ularning faoliyati. Olimpiya ta'limi va tadqiqotlari bo'yicha xalqaro va milliy markazlar. P'yer de Kuberten Xalqaro qo'mitasi va uning faoliyati. Olimpizm tushunchalari va ularning mohiyati. Olimpiya madaniyati qadriyatlarini. Olimpiya madaniyatini shakllantirish usullari. Olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish shakllari va vositalari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

14- mavzu. Olimpiya o'yinlari

Yozgi Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1896-1912 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1920-1948 yillardagi Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1952-1988 yillardagi Olimpiadalarning xususiyatlari. 1992 – hozirgi davrgacha o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari.

Olimpiya o'yinlari va tashkilotchi shaharning rivojlanishi: dizayn, shahar injeneriyasi va tomoshabop sport. Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish tartiblari. Olimpiya o'yinlarini

o'tkazish uchun saharni tanlash tartib-qoidalari. Olimpiya o'yinlari Tashkiliy ko'mitasining faoliyati. Olimpiya festivallari va xarajatlar.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

15- mavzu. Qishki olimpiada o'yinlari

Qishki Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1924-1936 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1948-1992 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1994 – hozirgi davrgacha o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. Qishki olimpiya sport turlarining tavsifi va xususiyatlari. Olimpiya o'yinlari musobaqalarining o'sish darajasi. Olimpiya sport turlarining dasturga kiritilish mezonlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

16- mavzu. Kontinental va Regional o'yinlar

Jahonda Osiyo, Amerika, Afrika MOQ assotsiatsiyalari tomonidan o'tkaziladigan kontinental o'yinlar. Olimpizm g'oyalari asosida o'tkaziladigan regional o'yinlar. Yozgi Osiyo o'yinlari (1951-hozirgi davrgacha). Qishki Osiyo o'yinlari (1986-hozirgi davrgacha). Paralimpiya o'yinlari. Paralimpiya o'yinlarining xususiyatlari. Paralimpiya sport turlarining tavsifi. Paraosiy o'yinlari.

Jahon talabalari Universiadalarining vujudga kelishi. Yozgi Universiadalar (1959 – hozirgi davrgacha). Qishki Universiadalar (1960 – hozirgi davrgacha). Jahon Yoshlar o'yinlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

17- mavzu. Olimpiya sporti va televideniye

Olimpiya sporti to'g'risidagi hodisa va faktlarni namoyish etishda televideniyaning roli. XOQning television kompaniyalar bilan hankorlik dasturlari. Litsenzion dasturlar. Reklama va homiylik dasturlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

18- mavzu. Olimpiya o'yinlari va siyosat

Xalqaro olimpiya harakatida Olimpiya o'yinlari va siyosat muammosining vujudga kelishi. Olimpiya o'yinlari va siyosatning o'zaro bog'liqligi. Sportda kamsitish, irqchilik va millatchilik muammosi. Sportda aparteid qarshi kurash. XOQning jahonda olimpiya harakatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyati. Jahonning turli mamlakatlarida olimpiya sportini boshqarish asoslari va MOQ faoliyatlarini.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: mavzuga oid vizual materiallar.

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

SEMINAR MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH BO'YICHA KO'RSATMA VA TAVSIYALAR

1-mavzu. "Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi" faniga kirish.

Qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari. Fanning mazmuni va asosiy tushunchalari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o'rganish manbalari. Fanning jismoniy tarbiya va olimpiya sporti sohasidagi o'rni va ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya. Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, mini-ilmiy ishlar taqdimoti, "Venna diagramma" metodlari, ekspress-test.*

Adabiyotlar: A2; A4; A5; A6; A7; Q3; Q4.

2- mavzu. O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V – XVII asrlar)

O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar). Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi. Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o'rta asrlarda jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, "Venna diagramma", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A2; A6; A7; Q3; Q4.

3- mavzu. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XVIII – XIX asrlar)

Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiya nazariy asoslarining taraqqiy etishi. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi. Angliya va AQShda sport va sport o'yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, munozara, kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A2; A6; Q3; Q4.

4- mavzu. Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XX asr boshlari – hozirgi davrgacha)

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining xususiyatlari. Jahon urushlari o'rtasidagi davrda chet el mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiyaning harbiylashtirilishi. Sportning professional va zamonaviy yo'nalishlari. Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy omillari. Sportning taraqqiy etishi va xalqaro sport tashkilotlarining tuzilishi. Xalqaro sport federatsiyalari. Jahon, Evropa va Osiyo chempionatlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, "Venna diagramma", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A2; A4; A6; A7; Q3; Q4; Q5.

5- mavzu. Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o'rta asrlarda jismoniy tarbiya

Qadimgi davrda Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiyaga oid arxeologik topilmalar va yozma manbalar. "Avesto"- qadimgi yozma ma'naviy va ma'rifiy manba sifatida. Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining ta'lim-tarbiya tizimi va turmush tarzida jismoniy tarbiyaning ahamiyati. Qadimgi ajdodlarimiz jismoniy tarbiyasining xususiyatlari. Qadimgi O'zbekiston xalqlarining o'yinlari va jismoniy mashqlarining umumiy tavsifi.

Markaziy Osiyoda o'rta asrlar davrida jismoniy tarbiya (IX – XVI asrlar). Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlarining jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asarida jismoniy tarbiya to'g'risida. Amir Temurning harbiy-jismoniy ta'limoti. O'rta asrlar davrida Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy mashqlari va milliy o'yinlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A2; A3; A5; A6; Q3; Q5; Q8.

6- mavzu. Markaziy Osiyo va O'zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi (XIX asr oxiri – XX asrning boshlari)

XIX asrning oxiri-XX asrning boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy sportning rivojlanishi. Maktab va gimnaziyalarda jismoniy tarbiya. Ma'rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. A.Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida jismoniy tarbiya to'g'risidagi qarashlari. Turkistonda ilk sport to'garaklari va sport jamiyatlarining tuzilishi.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, "Klaster" metodlari.*

Adabiyotlar: A2; A3; A4; A5; A6; Q1; Q3; Q7; Q8.

7- mavzu. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanishi (1920-1990 yy.)

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanish xususiyatlari (1920-1990 yy). Sovetlar davrida jismoniy tarbiya va sport tizimi. Jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash. Mehnat va o'quv muassasalarida jismoniy tarbiya va sport. Sport inshootlarini qurish. Respublika va Butunittifoq spartakiadalari. O'zbekiston sportchilarining xalqaro ushrashuvlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, "Aqliy xujum", "T-sxema" metodlari.*

Adabiyotlar: A2; A4; A5; A6; A7; Q3; Q4; Q6; Q7; Q8.

8- mavzu. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport (1991 – hozirgi davrgacha)

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi va istiqbollari. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni va uning ahamiyati. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumatining jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorlari.

Ommaviy sport tadbirlari. O'zbekistonda milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirishga doir musobaqalar. O'quvchi yoshlarning "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada" uch bosqichli sport musobaqalari. Bolalar sporti. Ayollar sporti. Nogironlar va jismoniy imkoniyati cheklangan shahslarning moslashtiruvchi sportini rivojlantirish yo'llari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, munozara, kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A1; A2; A3; A4; A5; A6; A7; Q2; Q3; Q4; Q6; Q7; Q8.

9- mavzu. O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi

O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish davrlari. O'zbekiston sportchilarining sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibida 1952-1992 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida ishtiroki.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida olimpiya harakatining yangi bosqichi. O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasining (O'zMOQ) tashkil topishi (1992). O'zMOQ Nizomi Olimpiya xartiyasiga mos ravishda tuzilgan xujjat sifatida. O'zMOQning XOQ tomonidan tan olinishi. O'zMOQning maqsadi va vazifalari. O'zbekiston MOQning tarkibi va asosiy organlari. O'zMOQ prezidentlari. O'zbekiston Respublikasi Olimpiya Akademiyasi, unung maqsadi va vazifalari. O'zbekiston Olimpiya Shon-shuhrati muzeyi. O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlari, Osiyo o'yinlari, Paralimpiya va Paraosiy o'yinlari, Jahon Universiadalari, Jahon Yoshlar o'yinlaridagi ishtiroki va yutuqlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "B-B-B", "T-sxema", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A1; A2; A3; A4; A5; A6; A7; Q2; Q3; Q4; Q6; Q7; Q8.

10- mavzu. Olimpiada va Olimpiada sari yo'l. Qadimgi Olimpiya o'yinlari.

Qadimgi Olimpiya o'yinlari. Qadimgi Yunonistonda Olimpiya o'yinlarining vujudga kelishi. Qadimgi olimpiya o'yinlari haqidagi afsonalar. Qadimgi olimpiya o'yinlarining dasturi va ularning xususiyatlari. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ijtimoiy- siyosiy, iqtisodiy, madaniy ahamiyati. Qadimgi yunon olimpiya o'yinlarining ta'qiqlanish sabablari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar- munozara, muammoli ta'lim, "B-B-B", "Klaster", "Blits-surov", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*
Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; X1; X2; X3; X4.

11- mavzu. Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi. Tarixiy sharh.

Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash g'oyalarining rivojlanishi. Olimpiya shahrida olib borilgan arxeologik qazilmalar va ularning tahlili. XIX asrning oxirida zamonaviy olimpiya o'yinlarini tiklash g'oyasining hayotga tatbiq etilishi. P'yer de Kuberten faoliyatining ahamiyati. I Xalqaro ta'sis Kongressi (1894) va uning tarixiy ahamiyati.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "SWOT", "Blits-surov", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*
Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

12- mavzu. Xalqaro Olimpiya Ko'mitasi va strategik jarayon

Xalqaro olimpiya tizimining umumiy tuzilmasi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi va uning faoliyati. Olimpiya Xartiyasi – olimpiya harakatining asosiy huquqiy xujjati. XOQning maqsadi va vazifalari. XOQning tarkibi va asosiy organlari. XOQ sessiyalari. XOQ prezidentlari. XOQning shtab-kvartirasi. Olimpiya kongresslari va ularning ahamiyati.

Milliy olimpiya qo'mitalari va ularning faoliyati. Milliy Olimpiya Qo'mitalari Bosh Assambleyasining tashkil topishi, maqsadi va vazifalari. Xalqaro sport federatsiyalari va ularning faoliyati. Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, uning maqsadi va vazifalari.

Olimpiya harakati rivojlanishining birinchi davri. Xalqaro olimpiya harakati rivojlanishida ikkinchi davrning umumiy tavsifi. Olimpiya harakati rivojlanishining uchinchi davri va uning umumiy tavsifi. Zamonaviy olimpiya harakatining to'rtinchi davri va uning xususiyatlari. Xalqaro olimpiya harakatining dolzarb muammolari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar munozara, muammoli ta'lim, "B-B-B", "Klaster", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*
Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

13- mavzu. Olimpiya ta'limi tizimi

Xalqaro Olimpiya akademiyasi va uning faoliyati. Olimpiya muzeylari, ularning maqsadi va vazifalari. Milliy olimpiya akademiyalari va ularning faoliyati. Olimpiya ta'limi va tadqiqotlari bo'yicha xalqaro va milliy markazlar. P'yer de Kuberten Xalqaro qo'mitasi va uning faoliyati. Olimpizm tushunchalari va ularning mohiyati. Olimpiya madaniyati qadriyatlarini. Olimpiya madaniyatini shakllantirish usullari. Olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish shakllari va vositalari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "Blits-surov", "VENNA diagramma", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*
Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

14- mavzu. Olimpiya o'yinlari

Yozgi Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1896-1912 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1920-1948 yillardagi Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1952-1988 yillardagi Olimpiadalarning xususiyatlari. 1992 – hozirgi davrgacha o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari.

Olimpiya o'yinlari va tashkilotchi shaharning rivojlanishi: dizayn, shahar injeneriyasi va tomoshabop sport. Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish tartiblari. Olimpiya o'yinlarini o'tkazish uchun saharni tanlash tartib-qoidalari. Olimpiya o'yinlari Tashkiliy ko'mitasining faoliyati. Olimpiya festivallari va xarajatlar.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*
Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

15- mavzu. Qishki olimpiada o'yinlari

Qishki Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1924-1936 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1948-1992 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1994 – hozirgi davrgacha o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. Qishki olimpiya sport turlarining tavsifi va xususiyatlari. Olimpiya o'yinlari musobaqalarining o'sish darajasi. Olimpiya sport turlarining dasturga kiritilish mezonlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar- munozara, muammoli ta'lim, "SWOT", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

16- mavzu. Kontinental va Regional o'yinlar

Jahonda Osiyo, Amerika, Afrika MOQ assotsiatsiyalari tomonidan o'tkaziladigan kontinental o'yinlar. Olimpizm g'oyalari asosida o'tkaziladigan regional o'yinlar. Yozgi Osiyo o'yinlari (1951-hozirgi davrgacha). Qishki Osiyo o'yinlari (1986-hozirgi davrgacha). Paralimpiya o'yinlari. Paralimpiya o'yinlarining xususiyatlari. Paralimpiya sport turlarining tavsifi. Paraosiyo o'yinlari.

Jahon talabalari Universiadalarining vujudga kelishi. Yozgi Universiadalar (1959 – hozirgi davrgacha). Qishki Universiadalar (1960 – hozirgi davrgacha). Jahon Yoshlar o'yinlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, munozara, kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

17- mavzu. Olimpiya sporti va televideniye

Olimpiya sporti to'g'risidagi hodisa va faktlarni namoyish etishda televideniyeining roli. XOQning television kompaniyalar bilan hankorlik dasturlari. Litsenzion dasturlar. Reklama va homiylik dasturlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-anjuman, muammoli ta'lim, "blits-surov", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

18- mavzu. Olimpiya o'yinlari va siyosat

Xalqaro olimpiya harakatida Olimpiya o'yinlari va siyosat muammosining vujudga kelishi. Olimpiya o'yinlari va siyosatning o'zaro bog'liqligi. Sportda kamsitish, irqchilik va millatchilik muammosi. Sportda aparteid qarshi kurash. XOQning jahonda olimpiya harakatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyati. Jahonning turli mamlakatlarida olimpiya sportini boshqarish asoslari va MOQ faoliyatlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "Blits-surov", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

Adabiyotlar: A1; A6; A7; Q3; Q4; Q6; X1; X2; X3; X4.

SEMINAR MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH BO'YICHA KO'RSATMA VA TAVSIYALAR

Seminar mashg'ulotlarini o'tkazishda quyidagi didaktik tamoyillarga amal qilinadi:

- seminar mashg'ulotining maqsadini aniq belgilab olish;
- o'qituvchining innovatsion pedagogik faoliyati bo'yicha bilimlarni chukurlashtirish imkoniyatlariga talabalarda qiziqish uyg'otish;
- talabada natijani mustaqil ravishda qo'lga kiritish imkoniyatini ta'minlash;
- talabani nazariy-metodik jihatdan tayyorlash;
- seminar mashg'ulotlari aniq mavzu bo'yicha bilimlarni yakunlash hamda talabalarni tarbiyalash manbai hisoblanadi.

MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING SHAKLI VA MAZMUNI

Talabalar mustaqil ta'imini tashkil etishning shakllariga quyidagilar kiradi:

- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'rganish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlari yoki mavzular bilan ishlash.

Mustaqil ish bajariladigan mavzular bo'yicha savolnomalar, testlarni tuzish, savollarga tavsiya etilgan adabiyotlardan foydalangan holda yozma va test tarzda javob berish, har bir mavzu bo'yicha tavsiyalar berish va boshqalar ko'zda tutiladi.

Mustaqil ta'limni tashkil etish jarayonida Internet tarmoqlaridan foydalanib, ma'lumotlar to'plash va ilmiy izlanishlar olib borish; Ilmiy to'garak doirasida yoki mustaqil ravishda ilmiy manbalardan foydalanib, ilmiy maqola va ma'ruzalar tayyorlash; talabalarning darsda olgan bilimlarini chuqurlashtirish, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatini rivojlantirish nazarda tutilgan. Talabalarga mavzular bo'yicha qo'shimcha ilmiy adabiyotlarni o'rganish va mustaqil ish yozish tavsiya etiladi.

TALABALAR MUSTAQIL TA'LIMNING MAZMUNI VA XAJMI

T/r	Mustaqil ta'lim mavzulari	Mavzular bo'yicha topshiriqlar	Mustaqil ta'lim xajmi (soat)		
			Sp/f	Kb/t	Sp/p
1.	Qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya	Ma'ruza yozishni va testlar tuzishni o'rganish.		2	2
2.	O'rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya	Chet el mamlakatlarida JT va S turli yo'nalishlarini tahlil qilish.	2	2	2
3.	Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XVII-XIX)	Chet el mamlakatlarida JT va S turli yo'nalishlarini tahlil qilish.	2	2	2
4.	Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida JT va S (XX-XXI asr)	Chet el mamlakatlarida JT va S turli yo'nalishlarini tahlil qilish.	2	2	2
5.	Qadimgi davr va o'rta asrlarda Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi	Buyuk mutaffakirlarning pedagogik qarashlarini tahlil qilish.	2	2	2
6.	Markaziy Osiyo va O'zbekistonga zamonaviy sportning kirib kelishi (XIX asr oxiri – XX asr boshlari)	O'zbekistonda sport turlari tarixi bo'yicha ma'lumotlar to'plash.	2	2	2
7.	O'zbekistonda 1920 – 1990 yillarda JT va Sning rivojlanishi.	Sovet davrida JT va Sning ijobiy va salbiy jihatlari o'rganish.		2	2
8.	O'zbekistonda mustaqillik yillarida JT va S (1991 – hozirgi davrgacha)	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.	2	2	2
9.	O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi (1992 – hozirgi davr)	Jahonning turli mamlakatlarida JT va Sning tahlili.	2	2	4
10.	Olimpiada va Olimpiada sari yo'l. Qadimgi Olimpiya o'yinlari.	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.	2		2
11.	Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.		2	2
12.	XOQ va strategik jarayon	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.	2	2	2
13.	Olimpiya ta'limi tizimi.	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.	2	2	2
14.	Olimpiya o'yinlari	Internetdan ma'lumot to'plash,	2	2	2

		ularni o'rganish va tahlil qilish.			
15.	Qishki olimpiya o'yinlari	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.	2	2	2
16.	Kontinental va regional o'yinlar	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.		2	2
17.	Olimpiya sporti va televideniye	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.	2	2	2
18.	Olimpiya o'yinlari va siyosat	Internetdan ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish.	2	2	2
	Jami: Sport faoliyati yo'nalishi		28		
	Kasb ta'limi yo'nalishi			34	
	Sport psixologiyasi yo'nalishi				38

Mustaqil ta'limning tavsiya etiladigan qo'shimcha mavzulari

31. Qadimgi yunon-rum falsafasi, tibbiyoti va san'atida jismoniy tarbiya masalalari bo'yicha qo'shimcha adabiyotlarni o'rganish.
32. O'rta asrlarda Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanishini tahlil qilish.
33. Jahon va Evropada sport turlari bo'yicha birinchi chempionatlarining tashkil qilinishi to'g'risida ma'ruza tayyorlash.
34. Xalqaro sport va olimpiya harakatining dolzarb muammolari mavzusida davra suhbatini tayyorlash.
35. Markaziy Osiyo va O'zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi to'g'risida qo'shimcha ma'lumotlar to'plash.
36. O'zbekiston sportchilarining 1952-1992 yillardagi Olimpiya o'yinlarida ishtirokini tahlil qilish.
37. Mustaqil O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlaridagi yutuqlari haqida taqdimot tayyorlash.
38. O'zbekiston Respublikasi «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni (2015) va uning ahamiyatini tahlil qilish.
39. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qo'mitasi, uning maqsadi va vazifalari to'g'risida ma'ruza tayyorlash.
40. O'zbekiston sportchilarining 1994-2016 yillardagi Olimpiya o'yinlarida ishtirokini tahlil qilish.
41. O'zbekiston sportchilarining Osiyo o'yinlaridagi ishtiroki to'g'risida taqdimot tayyorlash.
42. O'zbekiston Olimpiya Shon – shuxrati muzeyining tashkil topishi va ahamiyati to'g'risida ma'ruza taqdimot tayyorlash.
43. O'zbekiston talabalarining Universiadalari natijalarini tahlil qilish.
44. O'zbekistonda bolalar sportining rivojlanishi to'g'risida taqdimot tayyorlash.
45. O'zbekistonda xotin-qizlar sportining rivojlanishi to'g'risida taqdimot tayyorlash.
46. O'zbekistonda Paralimpiya harakatining vujudga kelishi to'g'risida ma'ruza tayyorlash.
47. O'zbekistonda olimpiya sport turlarining rivojlanishi to'g'risida taqdimotlar tayyorlash.
48. Tanlangan sport turlari tarixi bo'yicha ma'lumot to'plash va taqdimotlar qilish.

TALABALAR BILIMINI REYTING TIZIMI ASOSIDA BAHOLASH MEZONI

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani bo'yicha reyting jadvallari, nazorat turi, shakli, soni hamda har bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, joriy va oraliq nazoratlarining saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi. Fan bo'yicha talabalarning bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining DTSga muvofiqdiligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlari o'tkaziladi:

- *joriy nazorat (JN)* - talabani fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan xolda amaliy mashg'ulotlarda og'zaki so'rov, test o'tkazish, suxbat, nazorat ishi, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkaziladi;

- *oralik nazorat (ON)* - semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanlarning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin talabani nazariy bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oraliq nazorat bir semestrda ikki marta o'tkaziladi va shakli (yozma, og'zaki, test va xokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar xajmidan kelib chiqqan xolda belgilanadi;

- *yakuniy nazorat (YaN)* - semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat "Test" shaklida o'tkaziladi.

ON o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan xollarda *ON* natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday xollarda *ON* qayta o'tkaziladi.

Oliy ta'lim muassasasi rahbarining buyrug'i bilan ichki nazorat va monitoring bo'limi rahbarligida tuzilgan komissiya ishtirokida *YaN* ni o'tkazish jarayoni muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan xollarda *YaN* natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday xollarda *YaN* qayta o'tkaziladi. Talabani bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi asosida talabani fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi ballar orqali ifodalanadi.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani bo'yicha talabalarning semestr davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi. Ushbu 100 ball baholash turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi: *YaN*.-30 ball, qolgan 70 ball esa *JN*-35 ball va *ON*-35 ball qilib taqsimlanadi.

- Fan bo'yicha saralash bali 55 ballni tashkil etadi. Talabani saralash ballidan past bo'lgan o'zlashtirishi reyting daftarchasida qayd etilmaydi.
- Talabalarning o'quv fani bo'yicha mustaqil ishi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar jarayonida tegishli topshirikdarni bajarishi va unga ajratilgan ballardan kelib chiqqan xolda baholanadi.
- Fan bo'yicha joriy va oraliq nazoratlarga ajratilgan umumiy ballning 55 foizi saralash ball hisoblanib, ushbu foizdan kam ball to'plagan talaba yakuniy nazoratga kiritilmaydi.
- Joriy *JN* va oraliq *ON* turlari bo'yicha 55 ball va undan yujori ballni to'plagan talaba fanni o'zlashtirgan deb hisoblanadi va yakuniy nazoratga kirmasligiga yo'l qo'yiladi.

Talabalarning bilim darajasini aniqlash mezonlari

<i>Ball</i>	<i>Baho</i>	<i>Talabalarning bilim darajasi</i>
86-100	A'lo	Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish. Mustaqil mushoadda yurita olish. Olgan bilimlarini amalda kullay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega
71-85	Yaxshi	Mustaqil mushoadda silish. Olgan bilimlarini amalda kullay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
55-70	Qoniqarli	Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish Tasavvurga ega bo'lish.
0-54	Qoniqarsiz	Aniq tasavvurga ega bo'lmaslik. Bilmaslik

- Talabani semestr davomida fan bo'yicha to'plagan umumiy balli xar bir nazorat turidan belgilangan qoidalarga muvofiq to'plagan ballari yig'indisiga teng.
- *ON* va *YaN* turlari kalendar tematik rejaga muvofiq dekanat tomonidan tuzilgan reyting nazorat jadvallari asosida o'tkaziladi. *YaN* semestrning oxirgi 2 xaftasi mobaynida o'tkaziladi.
- *JN* va *ON* nazoratlarda saralash balidan kam ball to'plagan va uzrli sabablarga ko'ra nazoratlarda qatnasha olmagan talabaga qayta topshirish uchun, navbatdagi shu nazorat turigacha, sunggi joriy va oraliq nazoratlar uchun

esa yakuniy nazoratgacha bo'lgan muddat beriladi.

- Talabaning semestrda *JN* va *ON* turlari bo'yicha to'plagan ballari ushbu nazorat turlari umumiy balining 55 foizidan kam bo'lsa yoki semestr yakuniy joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlari bo'yicha to'plagan ballari yig'indisi 55 balldan kam bo'lsa, u akademik qarzdor deb hisoblanadi.
- Talaba nazorat natijalaridan norozi bo'lsa, fan bo'yicha nazorat turi natijalari e'lon qilingan vaqtdan boshlab bir kun mobaynida fakultet dekaniga ariza bilan murojaat etishi mumkin. Bunday xolda fakultet dekanining taqdimnomasiga ko'ra rektor buyrug'i bilan 3 (uch) a'zodan kam bo'lmagan tarkibda apellyasiya komissiyasi tashkil etiladi.
- Apellyasiya komissiyasi talabalarining arizalarini ko'rib chiqib, shu kunning o'zida xulosasini bildiradi.

Talabalar *JN* dan to'playdigan ballarning mezonlari

№	Ko'rsatkichlar	<i>JN</i> ballari
		<i>maks</i>
1	Darslarga qatnashganlik va o'zlashtirishi darajasi. Seminar mashg'ulotlardagi faolligi, amaliy mashg'ulot daftarlarining yuritilishi va holati	15
2	Mustaqil ta'lim topshiriqlarining o'z vaqtida va sifatli bajarilishi. Mavzular bo'yicha uy vazifalarini bajarilish va o'zlashtirishi darajasi.	10
3	Og'zaki savollarga berilgan javoblar	10
<i>Jami JN ballari</i>		35

Talabalar *ON* dan to'playdigan ballarning namunaviy mezonlari

№	Ko'rsatkichlar	<i>ON</i> ballari		
		<i>maks</i>	<i>1-ON</i>	<i>2-ON</i>
1	Darslarga qatnashganlik darajasi. Ma'ruza darslaridagi faolligi, konspektlarining yuritilishi va xolati.	15	0-7	0-8
2	Talabalarining mustakil ta'lim topshiriklarini o'z vaktida va sifatli bajarishi va o'zlashtirishi.	10	0-5	0-5
3	Og'zaki savol-javoblar va boshqa nazorat turlari natijalari bo'yicha o'zlashtirish.	10	0-5	0-5
<i>Jami ON ballari</i>		35	0-17	0-18

Yakuniy nazoratda "Test"larni baholash mezoni

- Yakuniy nazorat "Test" shaklida belgilangan bo'lsa, yakuniy nazorat 30 ballik "Test" variantlari asosida o'tkaziladi.
- Yakuniy nazorat markazlashgan test asosida tashkil etilgan bo'lib, fan bo'yicha yakuniy nazorat "Test" shaklida belgilangan jadval asosida amalga oshiriladi
- Yakuniy nazorat "Test" shaklida amalga oshirilganda, sinov ko'p variantli usulda o'tkaziladi. Har bir variant 30 ta nazariy savoldan iborat. Nazariy savollar fanning barcha mavzularini o'z ichiga qamrab olgan.
- Har bir nazariy savolga yozilgan javoblar bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-30 ball oralig'ida baholanadi. Talaba maksimal 30 ball to'plashi mumkin.

Talabalar *YaN* dan to'playdigan ballarning namunaviy mezonlari

№	Ko'rsatkichlar	<i>YaN</i> ballari
		O'zlashtirish oralig'i
1	Test	0-30
<i>Jami</i>		0-30

FOYDALANILADIGAN ASOSIY DARSLIKLAR VA O'QUV QO'LLANMALAR RO'YXATI

Asosiy darsliklar va qo'llanmalar

1. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni. "Xalq so'zi" gazetasi, 2015 yil 5 sentabrdagi soni.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.: "O'zbekiston", 1998.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. T.: "O'zbekiston", 2008.
4. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. T.: «O'zbekiston», 2015.
5. Akramov A.K. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tarixi. O'quv qo'llanma. T.: O'zDJTI, 1999.
6. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
7. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: "Sharq", 2008.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: O'qituvchi, 1992.
2. Axmatov M.S. Uzluksiz ta'lim tizimida ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini samarali boshqarish. T.: 2005.
3. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. O'quv-uslubiy qo'llanma. T: O'zDJTI, 2013.
4. Djalilova L.A. Olimpiya bilim asoslari. O'quv-uslubiy tavsiyalar. T.: ITA-PRESS, 2015.
5. Temur tuzuklari. T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1991.
6. Yarashev K.D. Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish. Darslik. T.: "Ibn Sino", 2002.
7. O'zbekistonning yangi tarixi. 1-3 kitob. T.: "Sharq", 2000.
8. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015.

Xorijiy adabiyotlar

1. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.
2. Wilson W. (ed.). Doping in elite sport: the politics of drugs in the Olympic movement. – Champaign (IL, USA): Human Kinetics, 2001. – XV, 294 p.
3. Mestre A.M. The law of the Olympic Games. – Hague: T.M.C. Asser Press. – («Asser international sports law series»). – 2009. – 242 p.
4. Rachel Bladon. The Story of Olympics: An Unofficial History. Oxford, Macmillan Publishen Limited, 2012.- 80 p.

Internet-sayt

1. <http://www.olympic.uz>
2. <http://www.paralympic.uz>
3. www.sport.uz
4. www.ziyonet.uz
5. www.lex.uz
6. www.edu.uz

1-MODUL. “JISMONIY TARBIYA VA OLIMPIYA HARAKATI TARIXI” FANIGA KIRISH. QADIMGI DAVRDA CHET EL MAMLAKATLARIDA JISMONIY TARBIYA.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari. Fanning mazmuni va asosiy tushunchalari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o'rganish manbalari. Fanning jismoniy tarbiya va olimpiya sporti sohasidagi o'rni va ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya. Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi olimpiya o'yinlari va ularning ahamiyati. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya.

Jismoniy tarbiya tarixi jahon xalqlari madaniy tarixining bir qismidir. Jismoniy tarbiya tarixi fani qadimgi zamondan to hozirgi kungacha bo'lgan davrlarda jismoniy tarbiya va sportni kelib chiqishi, rivojlanishi va tarraqiy etishining umumiy qonuniyatlarini o'rganadi.

Jismoniy tarbiya tarixi tarixiy fanning mustaqil sohasi, jismoniy tarbiya va sportga doir ilmiy bilimlarning muhim qismidir. Jismoniy tarbiya tarixi jamiyat madaniyatining tarkibiy qismi sifatida vujudga kelishi va tarkib topishi haqida ma'lumotlar beradi. Jismoniy tarbiya va sport tarixi fani qadim zamonlardan boshlab, shu kungacha turli xalqlarda jismoniy tarbiya taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini aniqlash va o'rganish bilan shug'ullanadi. Uning vazifasi turlicha tarixiy davrlarda jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyoti, jismoniy tarbiya shakllari, usullari, vositalari va kishilarning sport sohasidagi faoliyatining tahlilini berishdan iborat.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi to'rtta asosiy **davrlar**ga bo'linadi:

- ❖ Qadimgi dunyoda jismoniy tarbiya (mill.av. VIII ming.- mil. IV asr).
- ❖ O'rta asrlar davrida jismoniy tarbiya va sport (V- XVII asrlar).
- ❖ Yangi davrda jismoniy tarbiya va sport (XVIII – XIX asr oxiri).
- ❖ Eng yangi davrda jismoniy tarbiya va sport (XX asrning boshlari – hozirgi kungacha)

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fanini o'rganish **manbalar**iga:

- qadimgi jismoniy tarbiyaga oid arxeologik va etnografik manbalar;
- jismoniy tarbiya va sportga doir arxiv materiallari, ilmiy kitoblar va boshqa yozma manbalar;
- jismoniy tarbiya va sportga oid tasviriy san'at asarlari, badiiy kitoblar, kino, foto, fonomateriallar;
- turli xalqlar jismoniy tarbiyasining rivojlanishi to'g'risidagi amaliy ma'lumotlar (sport yutuqlari, sport rekordlari);
- jismoniy tarbiya va sportga doir hukumat qonunlari, qaror va farmonlari, maxsus rasmiy hujjatlari kiradi.

Ash'yoviy va yozma yodgorliklar, xalq doston va eposlari, jismoniy tarbiyaning taraqqiy etish amaliyotlari ham jismoniy tarbiya tarixini o'rganish manbalari bo'lib xizmat qiladi.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fanining **maqsadi** – jismoniy tarbiya va sportning turli tarixiy davrlarda rivojlanish qonuniyatlari, g'oyalari, tizimlari, asosiy shakllari, usullari va vositalari to'g'risidagi ilmiy-nazariy bilimlarni shakllantirishdir.

Fanning asosiy **vazifalari** – talabalarga jismoniy tarbiya va sport tarixini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, jismoniy tarbiya usullari, shakllari, vositalari, sport sohasida erishilgan yutuqlar va eng ilg'or tajribalardan foydalanishni hamda O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tarixini o'rgatishdan iborat. Jismoniy tarbiya tarixining muhim

vazifasi jahon xalqlari jismoniy tarbiyasining xususiyatlarini o'rganish va uning rivojlanish yo'llarini aniqlashdir. Ijtimoiy fanlardan biri hisoblangan jismoniy tarbiya tarixi fanining eng muhim vazifasi – bo'lajak jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini yuksak g'oyaviylik, vatanga sadoqat, milliy iftixor va insonparvarlik ruhida tarbiyalashdir.

Jismoniy tarbiya tarixi o'quv fanining o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba:

➤ nazariy va amaliy mashg'ulotlarda jismoniy harakat, jismoniy tarbiyani paydo bo'lish davrlarini rivojlanish tarixi;

➤ O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport harakatining rivojlantirish tarixi to'g'risidagi bilimlarni,

➤ jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy davrlarini, rivojlantirish qonuniyatlarini bilishi kerak;

➤ fanni o'rganishning tamoillarini, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini, uning rivojlanish bosqichlari va asosiy xususiyatlarini to'g'ri aniqlash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak;

➤ ilmiy nazariy jihatdan olingan bilimlarni tahlil qila olish kerak;

➤ amaliy mashg'ulotlarda mustaqil fikr yuritishni, mavzularga ijodiy yondoshish malakalariga ega bo'lishi kerak;

➤ fan bo'yicha o'zining fikr mulohazalarini to'liq bayon etishi kerak.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fani o'quv rejasiga kiritilgan pedagogika, O'zbekiston tarixi, sotsiologiya, falsafa, tibbiy biologik fanlar, tanlangan sport turi nazariyasi va uslubiyati fanlari bilan uzviy aloqada o'qitiladi.

Jismoniy tarbiya tarixi ijtimoiy fandır. Bu fan jismoniy tarbiya va sport sohasiga doir hodisalariga davr talabi asosida yondoshadi, jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotining xilma-xil shakli, uslub va vositalarini turli bosqichlarda ochib beradi, ilg'or fikr va qarashlar, amaliy tajribalar to'g'risida ma'lumotlar beradi.

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti (O'zDJTI) va Respublika oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya fakultetlari, pedagogika kollejarining jismoniy tarbiya bo'limlari, Olimpiya zahiralari kollejarida «Jismoniy tarbiya va sport tarixi» fan sifatida kiritilgan. Jismoniy tarbiya va sport sohasida mutaxassislar tayyorlash va ularning nazariy bilimlari, amaliy malakalarini oshirishda «Jismoniy tarbiya va sport tarixi» fani asosiy mutaxassislik fanlaridan biridir.

«Jismoniy tarbiya va sport tarixi» ixtisoslikka oid maxsus fan sifatida, milliy qadriyatlar, ijtimoiy, madaniyat taraqqiyoti natijalari, mustaqillik yillarida joriy etilgan qonunlar, qarorlar, farmonlar, nizomlar hamda O'zbekiston Respublikasining brinchi Prezidenti I.A.Karimovning asarlarida asoslab berilgan g'oyalarga tayanadi. Ularni jismoniy madaniyat ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida o'ziga metodologik asos qilib oladi.

Jahon miqyosidagi va O'zbekiston sharoitidagi jismoniy tarbiya va sport taraqqiyoti fanning mazmunini tashkil etadi. Bu fan sport turlari tarixi, pedagogika tarixi, jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati hamda boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq holda o'rganilmoqda va rivojlanmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fanini o'rganishda mutaxassis olimlar R.Ismoilov, Yu.S.Sholomitskiy, R.Abdumalikov, A.K.Akramov, H.A.Botirov va boshqalarning o'quv qo'llanmalari, ilmiy-ommabop risolalaridan foydalaniladigan. Ularning asarlariga asosan insoniyat taraqqiyotining ilk davridan boshlab to hozirgi kungacha bo'lgan jismoniy tarbiya tarixining rivojlanish yo'llarini o'rganish mumkin.

O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni, «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», jismoniy tarbiya va sportga oid Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari ushbu fanni o'rganishda eng asosiy manbalar hisoblanadi.

Bugungi kunda aholining salomatligini yaxshilash, barkamol avlodning ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlashda jismoniy tarbiya va sportning nazariy asoslarini o'rganish muhim vazifalar qatoriga kiradi. Bu jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining zimmasiga katta mas'uliyatni yuklamoqda. Shu sababdan jismoniy tarbiya va sport bo'yicha malakali kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor berilmoqda.

Jismoniy tarbiya va sportning mohiyatini tushuntirish, ularni targ'ibot qilish, barcha sport turlari tarixi, xalq milliy o'yinlari tarixi bilan tanishtirish muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tarixi fanining ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o'rganish maqsadida ishlangan o'quv darslik deyarli yo'q. Sobiq Ittifoq davrida R.Ismoilov va Yu.Sholomitskiy ilk bor (1969) «O'zbekistonda fizkultura tarixi» o'quv qo'llanmasini yaratgan. Unda qadimgi Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekiston hududida yashagan xalqlar jismoniy tarbiyasi haqida ma'lumotlar berilmagan.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida X.A.Botirov (1993) va A.K.Akramov (1997) «Jismoniy tarbiya va sport tarixi» o'quv qo'llanmalarida ajdodlarimiz jismoniy madaniyati tarixi qisqa va umumiy tarzda yoritildi.

R.Abdumalikov, J.E.Eshnazarov «Ajdodlar jismoniy madaniyati tarixini o'rganish masalalari» (1993) o'quv qo'llanmasida fanning ayrim mavzulari yoritilgan. J.E.Eshnazarov «Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish» (2008) darsligida jismoniy tarbiya tarixi hamda jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanlarining asoslari mujassam ravishda ilk bor keng va atroflicha bayon etilgan. E. Ernazarovning «Olimpiada – jahon sporti bayrami» (2008) nomli ilmiy-ommabop kitobida xalqaro olimpiya harakati va O'zbekistonda zamonaviy sportning rivojlanish tarixiga doir ma'lumotlar olimpiya muzeyidagi ashyoviy dalillar asosida keng yoritilgan.

Mazkur «Jismoniy tarbiya va sport tarixi» darslik mazmunida muallif barcha o'quv qo'llanmalar va ilmiy-ommabop risolalardan tayanch manba sifatida foydalandi. Muallif darslikni tayyorlashda yordam ko'rsatib ma'naviy qollab-quvvatlaganlari uchun O'zDJTI rektori Sh.X.Isroilov, Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati kafedrasini mudiri, professor F.A.Kerimov, taqirizchilar A.R.Xodjanov, D.X.Umarov, professor A.A.Ruziyev, professor K.D.Yarashev va boshqa mutaxassislarga o'zining cheksiz minnatdorchiligini bildiradi.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiya

Jismoniy tarbiya va sport tarixi qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning vujudga kelish xususiyatlarini o'rganishdan boshlanadi. Qadimgi dunyo jismoniy tarbiyasi deganda, insoniyat bosib o'tgan ikki tarixiy-ijtimoiy davr – ibtidoiy jamoa tuzumi va quldorlik tuzumi jismoniy tarbiyasi tushuniladi.

Insoniyatning eng qadimgi davr tarixi 3-3,5 million yil avval boshlanib, milodiy IV asrgacha davom etgan. Olimlarning ma'lumotlariga ko'ra, odamzod dastlab Afrika, janubiy va janubiy-sharqiy Osiyoda paydo bo'lgan. Keyinroq esa Osiyo va Yevropaning boshqa hududlariga kirib borgan. O'rta Osiyoda ham eng qadimgi odamlarning yashashlari uchun qulay sharoitlar mavjud bo'lgan. Ilk davrlarda odamlar yashash uchun tabiat bilan kurashganlar va turli tabiiy ofatlardan (shamol, sel, sovuqlik, hayvonlarning hujumi va h.k.) saqlanish uchun harakat qilganlar.

Inson uchun kerakli hayotiy malaka va ko'nikmalar jismoniy sifatlar, malaka va qobiliyatlar ularning bevosita mehnat faoliyati jarayonlarida hosil qilingan. Yoshlar barcha mehnat va jismoniy harakat faoliyatlarini katta yoshdagilardan o'rgangan hamda ularga taqlid qilib rivojlantirgan.

Qadimgi davr odamlari hali dehqonchilik va chorvachilikni bilmaganlar. Qadimgi odamlar mehnatining asosini ovchilik va termachilik tashkil etgan. Bu davrda odamlar yirik hayvonlarni – mamont, ulkan ayiq, bizon, zubr, yovvoyi ot, buqa kabi hayvonlarni ovlaganlar. Yirik hayvonlarni ovlash juda qiyin bo'lgan. Sunin uchun bu davrda jamoa bo'lib ovchilikning turli usullaridan foydalanganlar. Qadimgi odamlar mehnat va yashash uchun

kurash jarayonida aqliy va jismoniy rivojlanishi tezlashgan. Ular ov qurollarini yasash, olov yoqish, kiyinish, jismonan baquvvat bo'lish uchun bolalarni maxsus mashqlar bilan tayyorlash kabi juda ko'p ijtimoiy turmush tajribalariga ega bo'lganlar.

Turli mustahkam va o'tkir uchli yengil nayzalarning, o'q va kamonning paydo bo'lishi ovchilikning takomillashuvi va ovning rivojlanishiga olib kelgan. Buning natijasida oziq-ovqat topish uchun sarflanadigan vaqt ancha qisqargan. Natijada, o'troqlashib yashash, bolalarni tarbiyalash imkoniyatlari kengaygan. Ibtidoiy to'da davrida kashf etilgan oddiy yutuqlar urug' jamoasi va madaniyatining vujudga kelishi uchun shart-sharoit yaratib bergan.

Urug' jamoasi insoniyat tarixining alohida bosqichini tashkil etadi. Xo'jalikni idora qilishning yangi shakllari yuzaga kelishi bilan kishilik jamiyatini uyushtirish holatlari ancha mustahkamlanib borgan. Ona urug'i jamoalari paydo bo'lgan, ularning a'zolari qarindosh-urug'chilik munosabatlari asosida birlashib, mehnat qilganlar. Bu o'z navbatida, jamoatchilikni yuzaga keltirgan. Madaniyat sohasida ham o'zgarishlar yuzaga kelgan: masalan uy-joy qurish, xunarmandchilik, tasviriy san'at (qoya toshlariga rasm chizish, yog'och va loydan turli xil shakllarni yasash) paydo bo'lgan, ijod qilingan (jamoada qo'shiq, o'yin va raqslar ijro etish, vujudga kelgan). Ana shu davrlarda ilohiy kuchlarga ishonish, ularga bo'ysunish, qurbonliklar keltirish kabi diniy tasavvurlar paydo bo'lgan. Mehnat bilan bog'liq bo'lgan turli musobaqalar, o'yinlar mustaqil tarbiyaviy ahamiyat kasb etdi va ulardan urug' jamoasining turli yoshdagi guruhlari foydalangan. Ilk bor mehnatning jins va yoshga qarab bo'linishi amalga oshirilgan.

San'atning paydo bo'lishi kishilarning fikr va tasavvurlarini boyitib, ularning ma'naviy dunyosini takomillashtirgan. O'yin va raqslarda takrorlanadigan mehnat va mudofaa xususiyatidagi harakatlar faqat mehnat emas, balki jismoniy mashqlar sifatida rivoj topgan. Turli xil jismoniy mashqlarning (kurash, otda poyga, nayza uloqtirish, qilichbozlik va h.k.) o'yinlar tarzida vujudga kelishi ibtidoiy jamiyat tarbiyasida tubdan o'zgarishlar yasash uchun turtki bo'lgan. Ijtimoiy mehnat va madaniyat jarayonlari deyarli barcha qit'alarda turli darajada shakllanib, keyinchalik tobora rivoj topgan.

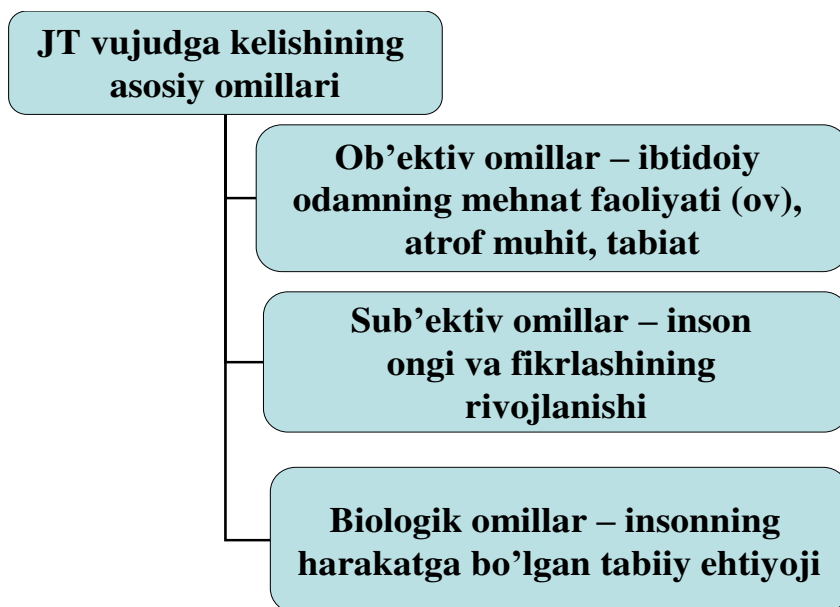

1-rasm. Qadimgi olimpiada o'yinlari tarixi

Urug'chilik jamoasi to'da davrining davomi bo'lib, bundan 40-35 ming yillar ilgari boshlangan. Bu davrda mehnat qurollari takomillashgan, o'q-yoy kashf etilgan, dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va savdo-sotiq vujudga kelgan. Urug'chilik jamoasi ona urug'i (matriarxat) va ota urug'i (patriarxat)ga bo'lingan. Ularning har biri o'ziga xos ijtimoiy taraqqiyot va jismoniy tarbiya xususiyatlariga ega bo'lgan. Matriarxat taraqqiy qilgan davrda o'yin uchun maxsus tayyorlangan uskunalar (jundan qilingan to'p, shar, nayzabozlik tayoqlari, uchi to'mtoq nayzalar, o'yinchoq, palaxmon, yoy, to'qmoq va h.k.) paydo bo'lgan (1-rasm). Yoshlarni gurzi, nayza irg'itishga, yoydan o'q otishga o'rgatish ibtidoiy jismoniy tarbiya yo'nalishlaridan hisoblanib, uning asosiy tarkibiy qismini tashkil etgan. Hindular qabilasida kauchuklardan koptoklar, maxsus chana yasaganlar. Ulardan xo'jalik yumushlari va turli musobaqalarda ham maqsadli foydalanganlar.

Sharqiy Afrikadagi ibtidoiy qabilalarda langarcho'p bilan sakrash va yugurib kelib balandlikka sakrash musobaqalari ham o'tkazilgan. Ularni turli bayramlarda namoyish etishgan.

Shimoliy va Janubiy Amerikada yevropaliklarning istilosiga qadar katta rezina koptok, chavgon va raketkalaridan foydalanib o'ynaladigan yozgi va qishki o'yinlar rasm bo'lganligi aniq manbalarda o'z ifodasini topgan. Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida suvda suzish, kanoe va baydarka xilidagi yengil uzunchoq qayiqalarda eshkak eshish ham keng qo'llanilgan. Sharqiy Braziliya xalqlari orasida qiz va yigitlar hayotida kerak bo'lgan epchillik, chaqqonlik chidamlilik, jasurlik va qat'iyatlilik kabi qobiliyatlar hamda sifatlarga ega bo'lishi lozim edi. Qabilalarda yigitlar ma'lum sinovlardan o'tmagunlaricha uylanishga ruhsat berilmagan.

Ibtidoiy jamoaning yemirilishi va quldorlik tuzumining shakllanishi qadimiy Germaniya, Okeaniya, hindu qabilalari (astek, ink, mayya) va boshqa joylarda ham sodir bo'lib, ularda ham o'ziga xos jismoniy mashqlar va o'yinlarning rivojlanishiga olib kelgan. Masalan, mayya qabilasida kauchukdan yasalgan koptok bilan jamoa bo'lib o'yin o'ynash an'anaga aylangan. Ya'ni uning shakli va mazmuni hozir mashhur bo'lgan sport o'yinlariga asos solgan bo'lishi mumkin. Qadimgi Peru mamlakatida jismoniy mashqlar yoshlardan iborat harbiy qismlarni tayyorlashda eng muhim vosita sifatida xizmat qilgan.

Patriarxat davrida ishlab chiqarish jarayonlari takomillashib, yanada rivojlandi. Bunda erkaklarning mehnati, yaratuvchilik fikr-mulohazalari oldingi o'rinda turgan. Temir qurollarining paydo bo'lishi, omoch, bolta bilan ishlash, dehqonchilik va chorvachilikning rivojlanishi ovning xo'jalik ahamiyatini kamaytirgan. Chorva mollarini boqish, qo'lga o'rgatish, xonakilashtirish va dehqonchilik qilishdagi tajribalar jamoada erkaklarning hukmron bo'lishini ta'minlagan. Patriarxat oilalar vujudga kelgan.

Patriarxat taraqqiyotining dastlabki bosqichida qabilalar o'rtasida nizolar, janjallar, ko'pincha bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan qabila vakillarining yakkama-yakka kurashi bilan hal etilgan. Ba'zi hollarda janjalli masalalar birgalikda bayramlar tashkil etish, bir-biriga sovg'alar berish va h.k. bilan yakunlangan. Qabilalar o'rtasidagi do'stlik munosabatlarining rivojlanishi va mustahkamlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Qabilalar o'rtasida o'tkaziladigan musobaqalar jarayonida jamoa shon-sharafi, o'zaro bir-birini quvvatlash, zaiflarga yordam qilish tushunchalari rivoj topgan.

Avvalgi majmuaviy mashqlar (kurash, mushtlashish, og'irlik ko'tarish, yugurish, sakrash va h.k.) asta-sekin mustaqil tur sifatida o'rganilib, an'analar, marosimlarda namoyish etilgan va musobaqa tarzida tashkil etilib, g'oliblarni olqishlash, taqdirlash kabi

odatlar amalga oshirilgan. Dehqonchilik, chorvachilik va boshqa kasb-hunar bilan shug'ullanuvchilar o'z sohalari bo'yicha turli o'yinlar, mashqlarni ixtiro qila borganlar. Masalan, bug'uchilik bilan shug'ullanuvchilar, bug'uchilar musobaqalarini uyushtiiganlar.

Ibtidoiy jamoaning yemirilishi va quldorlik tuzumining shakllanishi qadimiy Germaniya, Okeaniya, hindu qabilalari (astek, ink, mayya) va boshqa joylarda ham sodir bo'lib, ularda ham o'ziga xos jismoniy mashqlar va o'yinlarning rivojlanishiga olib kelgan. Masalan, mayya qabilasida kauchukdan yasalgan koptok bilan jamoa bo'lib basketbolga juda o'xshab ketadigan o'yin o'ynash an'anaga aylangan. Ya'ni uning shakli va mazmuni hozir mashhur bo'lgan sport o'yiniga asos solgan bo'lishi mumkin. Qadimgi Peru mamlakatida jismoniy mashqlar yoshlardan iborat harbiy qismlarni tayyorlashda eng muhim vosita sifatida xizmat qilgan.

Turli qabilachilik holatlari o'zaro jang, nizo va urushlarni keltirib chiqargan. Shu sababdan himoya qal'alari, qurol-yaroqlar yasash kabi yangi faoliyatlar tarkib topib, ular yanada rivojlangan. Natijada, maxsus jangchilarni tayyorlash ishlariga alohida e'tibor qaratilgan. Jangchilarning jismoniy tayyorgarligida boshqa qabila va elatlarni bosib olish, ezish, ko'pchilikni hukmron ozchilikka bo'ysundirish uchun foydalanishni ko'zda tutadigan jismoniy tarbiyaning yangi tizimi namunalari tug'ila boshladi. Bunday jarayonlar esa quldorlik tuzumini vujudga keltirgan.

Quldorlikning dastlabki davrida qabilachilik munosabatlarining xalq hokimligi an'anasi saqlanib, qabila zodagonlari hokimiyatini cheklab turgan. Lekin qabilalar o'rtasida to'qnashuvlar jiddiy harbiy xususiyatlarga ega bo'lgan. Ularning asosiy sababi boylik orttirish va o'z hukmronligini o'rnatishdan iborat bo'lgan. Harbiy dohiylar rahbarligida maxsus posbonlar paydo bo'lgan. Dohiylar ko'pincha qabilalarning yo'lboshchisi ham hisoblangan. Xalq kengashlari yuzaga kela boshlagan. Ularning vazifalari jamoaning barcha a'zolarini himoya qilishdan iborat bo'lgan. Qishloq istehkomlari paydo bo'lib, chet el posbonlari hujumidan harbiy mudofaa qilish madaniyati rivojlangan.

2-rasm. Qadimgi Rim

Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Miloddan avvalgi IV-III asrlarda ilk davlatlar paydo bo'lgan. Bu davrlarda yirik davlatlar asosan qadimgi Sharqda, Gretsiya va Rimda bunyod etilgan. Qadimgi Sharq hududidagi Misr, Eron, Bobil, Ossuriya, Hindiston, Xitoy kabi davlatlardagi jismoniy tarbiya vositalarining xilma-xilligi haqida haykallar qurilish yodgorliklaridagi devoriy suratlar, turli madaniy ashyolar, qo'lyozmalar guvohlik beradi (2-rasm).

Miloddan avvalgi IV asrlarda O'rta yer dengizi atrofida vujudga kelgan davlatlarda jismoniy madaniyatning ilk namunalari paydo bo'lgan. Jismoniy mashqlarning mazmuni va shakllari harbiy faoliyatlarda o'z ifodasini topgan. Bunda, asosan, kamonda merganlik, bel ushlab kurashish, mushtlashish, g'ildirakli aravalarda poyga qilish va merganlik san'ati kabi faoliyatlar muhim o'rinni egallagan.

Parfiyonlar, skiflar, eroniylar, arablar o'z ommaviy o'yin va an'alarini messopotamiyaliklardan o'rganganlar. Hindlar va eroniylar hayotida ham turli tuman jismoniy mashqlar va o'yinlar vujudga kelgan. Ular tarkibida otda (tuyada, xachir va h.k.) yurish va ov qilish, qilichbozlik, aravachalarda poyga, kamondan o'q otish, to'plar va tayoqlar bilan o'ynash keng rivojlangan.

Qadimgi Eronda maxsus tashkil qilingan maktablarda zodagon yoshlarni tarbiyalash tizimi mavjud bo'lgan. Bunda yuqorida tilga olingan mashqlarni (nayza sanchish, qilich ishlatish, otdan ag'darish) o'rgatish dastur asosida olib borilgan.

Qadimgi Misrda harbiy aslzodalarni harbiy-jismoniy jihatdan maxsus tayyorlash uchun kurash, qilichbozlik, kamondan o'q otish, nayza uloqtirish kabi mashqlardan foydalanishgan. Buni miloddan avvalgi XVIII-XII asrlarda Beni-Gassan degan joydagi fir'avnlardan qabristonidan topilgan yodgorliklarda tasvirlangan 400dan ortiq jismoniy mashqlar va o'yinlar haqida guvohlik beradi. Misr davlatida dinlarning ko'pligi tufayli ularning xudolariga hamda urf-odatlariga bag'ishlangan ko'pgina bayramlar, an'anaviy xalq musobaqalari o'yinlar va raqslar bilan birga qo'shib olib borilgan. Keyinchalik ulardan ko'proq g'oyaviy maqsadda foydalanilgan. Hukmron doiralarda xalq o'yinlari va jismoniy mashqlardan o'z kamoloti va manfaatlari yo'lida foydalanganlar.

Qadimgi Sharq davlatlarida quldorlik tuzumi davrida ozod dehqonlar, kasb-hunar egalari, savdo-tijorat xodimlari orasida rasm bo'lgan xalq jismoniy tarbiyasi shakllari va xalq mashqlarining turlari quldorlar tomonidan o'z obro'yi hamda hukmronligini kuchaytirish maqsadida o'zlashtirilgan va ulardan keng foydalanilgan.

Qadimgi Gretsiyada jismoniy tarbiya. Ijtimoiy turmushda, ayniqsa, bolalarning jismonan baquvvat qilib tarbiyalash, harbiy-mudofaa ishlarida ishtirok etuvchilarning jangovorlik holatlarini takomillashtirishda Qadimgi Gretsiyada mavjud bo'lgan davlatlarning ish tajribasi keng tarqalgan edi. Bunga qadimgi greklarning jismoniy tarbiya tizimi tarixiy jihatdan e'tiborga ega. Chunki bu tizim davrlar o'tishi bilan jahonda o'z mazmuni va mohiyatiga ega bo'ldi.

Qadimgi Gretsiya davlatining tarkib topishi va rivojlanishi miloddan avvalgi III-II ming yilliklarni o'z ichiga oladi. Gretsiya tarixining Gomer davri deb miloddan avvalgi XII-IX asrlar hisoblanadi. Gomerning «Iliada» va «Odissey» asarlarida qadimgi davrdagi yunon hayotining yorqin manzaralari aks ettiriladi. Qahramonlar sifatida zodagon jangchilar timsoli chizilib, ularni oddiy xalqdan ajratuvchi jismoniy sifatlari va fazilatlarini talqin etiladi. Gomer asarlarining qahramonlari qabila hayotidagi biror muhim voqea sharafiga bag'ishlab tashkil etiladigan musobaqalar va o'yinlarda o'zlarining jismoniy fazilatlarini namoyish etganlar. Bunda yugurish, nayza va lappak uloqtirish, sakrash, kurash, mushtlashish kabi mashqlar orqali musobaqalashganlar.

«Odissey» asarida «atlet» so'zi o'sha vaqtda «olijanob qahramon», «aslzoda», «zodagon» tushunchalari bilan bog'langan. Ya'ni xalq ichidagi «chaqqon odam» tushunchasiga qarama-qarshi qilib qo'yilgan. Shu sababdan, oddiy kishilar zodagon jangchilarning o'yinlarida ishtirok etmagan, faqat tomoshabin sifatida o'tirishgan. Bo'lajak jangchilar tayyorlash maqsadida mamlakatning yirik shaharlarida maxsus tarbiya tizimi vujudga keladi. Ular Sparta va Afina tizimi nomi bilan tarixda qolgan.

3-rasm. Disk uloqtiruvchi spartalik

Sparta tizimi. Miloddan avvalgi IX asrda Sparta shahri vujudga kelib, uning aholisini 9 mingga yaqin quldorlar oilasi, shuningdek, 30 ming hunarmandlar, savdogarlar va yer egalari, 200 ming qul tashkil etgan. Quldorlar (spaitiatlar) qullardan saqlanish va o'zlarini himoya qilishga tayyorlanish maqsadida o'ta kuchli tarbiyaviy tizimdan foydalangan (**3-rasm**).

Bolalar 7 yoshgacha oilada tarbiyalangan. Bu davrda ularni qorong'udan qo'rqmaslik, sovuqqa, tashnalikka ochlikka chidashga o'rgatganlar va chiniqtirishga katta ahamiyat berganlar. 7 yoshdan 14 yoshgacha bolalar va o'smirlar davlat tizimidagi tarbiya muassasalarida asosan jismoniy tarbiya bilan shug'ullanganlar. Ularni sovuq va ochlikka bardosh berish, chaqqonlik va og'riqlarga chidash kabi faoliyatlarga o'rgatib, chiniqtirganlar. Yoshlarni nayza va disk uloqtirish, yugurish, sakrash, kurash va harbiy o'yinlar, yovvoyi hayvonlarni ovlashga o'rgatganlar. Qo'shiq aytish, musiqa va raqs kabi sohalarga ham ko'p vaqt ajratilgan. Davlat tomonidan belgilangan rahbarlar (pedonom) yosh spartiatlarni mardlik, jasorat, qullarga nisbatan nafrat ruhida tarbiyalaganlar. Shu maqsadda kechalari qullarga qarshi hujumlar, bosqinlar uyushtirganlar, shubhali qullarni o'ldirishgan.

18-20 yoshli tarbiyalanuvchilar efebiya qatoriga qabul qilinib, ular jismoniy va harbiy tayyorgarlikni o'taganlar. Keyinchalik esa ularni harbiy darajalarga ajratib, qariguncha harbiy xizmatda ushlab turishgan.

Sparta tizimida qizlarni jismoniy tarbiyasiga ham katta e'tibor qaratilgan. Sog'lom bolalarni dunyoga keltirib, ularni sog'lom qilib o'stirish uchun oilalar ham o'ta sog'lom bo'lishi ko'zda tutilgan. Shu sababli ham qiz bolalarni yugurish, kurash, nayza va lappak uloqtirish kabi mashqlar bilan muntazam ravishda shug'ullantirishgan. Sparta xotin-qizlari ko'proq qullarni saqlashda xizmat qilganlar.

Sparta davlati tarbiya tizimini va harbiy sohadagi eng kuchli qismi Gretsiyada tashkil etilgan. Ular uzoq yillar davomida yengilmas deb nom qozondi. Sparta atletikachilari ko'pgina olimpiya, pif va boshqa o'yinlarda qatnashib, g'alabalarni qo'lga kiritgan.

Miloddan avvalgi XII-IX asrlarda qadimgi Gretsiyada oddiy zodagonlarning yugurish, kurash, qo'l jangi, nayza va disk uloqtirish, kamondan o'q otish, g'ildirakli aravalarda ot poygasi kabi o'yin musobaqalarini aks ettiruvchi chizmalar, tasvirlar, haykallar, yodgorliklar, arxeologik qazilmalarda topilgan. Ularning mazmuni, shakllari va mohiyatlari Gomerning «Iliada» va «Odissey» asarlarida o'z ifodasini topgan.

4-rasm. Afina jangchilari

Afina tizimi. Afina quldorlik tizimi o'ziga xos xususiyatlarga egadir.

Miloddan avvalgi V-IV asrlarda sinfiy tafovutlar kuchli bo'lgan. Afina Gretsiyaning markazi hisoblanib, bu erda hunahnandchilik va savdo, fan hamda madaniyat rivojlangan edi. Har bir quldor jamiyat ishlarida faol qatnashish imkoniyatlariga ega bo'lgan. Ta'lim va tarbiya tizimida Afina fuqarolarining qatnashish huquqi bo'lgan. Afina tizimi Sparta tizimidan farqli o'laroq harbiy-jismoniy ta'lim bilan birgalikda olib borilgan. Afina tarbiya tizimi bo'yicha inson har tomonlama uyg'un kamol topishi lozim edi. Bunda aqliy, ma'naviy, estetik va jismoniy tarbiya asosiy vosita bo'lishi talab etilgan. Bunday talab va ehtiyoj bora-bora takomillashtirilib borilgan (4-rasm).

Afinada bola yetti yoshgacha oilada, qullar nazorati ostida tarbiyalangan. Bu yoshda ko'proq o'yinlarga e'tibor berilgan. Keyin o'g'il bolalarni maktabga yuborishgan. Qiz bolalar esa uyda tarbiyalangan.

7 yoshdan 15 yoshgacha bo'lganlar davlat maktabi yoki xususiy maktablarda ta'lim olishgan. Ular musiqa va gimnastika maktablari deyilgan. Ya'ni musiqa mashg'ulotlarida musiqa, raqs, o'qish-yozish bilan, gimnastika mashg'ulotlarida esa kurash bilan palestralarda shug'ullanganlar.

12-16 yoshdan boshlab birinchi o'ringa gimnastika mashg'ulotlari qo'yilgan. 16 yoshgan yaxshi ta'minlangan ota-onalar o'z farzandlarini gimnaziyalarga berishgan.

Afinada davlat hisobida uch xil gimnaziya: akademiya, litsey va kinosarg mavjud bo'lgan. Bu o'quv yurtlarida yoshlar jismoniy tarbiya bilan bir qatorda siyosatshunoslik, falsafa va adabiyot fanlari bo'yicha ham ta'lim olgan. Afinada 18 yoshli yigitlar davlat harbiy tashkiloti - efebiyaga jalb etilgan. Ular ikki yil davomida harbiy xizmatni o'tagan. Efeblar birinchi yili, jismoniy tarbiya va harbiy tayyorgarlikdan o'tishgan. Ikkinchi yili esa qalqon va nayza bilan qurollanib, davlat chegarasini qo'riqlaganlar.

Bu davrda jismoniy tarbiyaning pedagogik va ilmiy nazariyasi paydo bo'lgan. Qadimgi faylasuf olimlar - Platon, Aristotel va boshqalarning asarlarida tarbiya ta'lim tizimidagi jismoniy tarbiyaga yuksak baho berilgan.

Platon (miloddan avvalgi 427-347 y.y.) Afina zodagonlari vakili, faylasuf-idealist, insonning ma'naviy va jismoniy sifatlari haqidagi nazariyaning asoschisidir. U Sparta tizimiga moyillik bildirib, harbiy-jismoniy tarbiyani aqliy tarbiya va ta'lim bilan qo'shib olib borishni ko'zda tutdi. Platon o'zining asarida shunday degan: «Yaxshi gimnastika ham oddiy bo'ladi, lekin eng avvalo, harbiy gimnastika bo'lishi lozim».

Aristotel (miloddan avvalgi 384-322 y.y.). Yirik olim va faylasuf, Platonning o'quvchisi va Aleksandr Makedonskiyning ustози bo'lgan. Aristotel shakl va mazmun birligi haqidagi g'oyani ilgari surgan. Shu bilan birga borliqning rivojlanishini isbotlagan. Insonning ruhi va tanasi ajralmas holda bog'liq ekanligini tushuntirib bergan. Jismoniy tarbiyaning aqliy tarbiya bilan hamohangligini ta'kidlagan.

Aristotel o'g'il bolalarni jismoniy jihatdan mustahkam qilib tarbiyalash tarafdori bo'lgan. U Platondan farqli o'laroq tarbiyada ko'proq ta'lim-tarbiyaga o'rin berishni, gimnastika mashqlari hajmini kamaytirishni tavsiya etgan. Chunki gimnastikada ko'proq

harbiy jismoniy tarbiya va ta'lim ko'zda tutilgan va u bolalar uchun juda murakkab jarayon, deb hisoblagan.

Demokrit (miloddan avvalgi 460-370 y.y.) jismoniy mashqlar insonning shakllanishida muhim o'rin tutadi, ya'ni tabiiy holatni rivojlantirishda ustunroqdir, deb ta'lim bergan.

Sokrat (miloddan avvalgi 469-399 y.y.) aytishicha, mustahkam sog'liq ko'pgina illatlardan saqlashga kafolatdir.

Qadimgi grek shifokori Gippokrat (miloddan avvalgi 460-375 y.y.) ta'biri va ta'limi bo'yicha, jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish turli xil kasalliklarni oldini olish va davolashda muhim ahamiyatga egadir.

Qadimgi greklarda jismoniy tarbiya asosan gimnastika va agonistikadan iborat bo'lgan. Gimnastika umumiy jismoniy tarbiyada qo'llanilgan. Agonistika tizimida esa maxsus tayyorgarlik va boshqa musobaqalarda qatnashish ko'zda tutilgan. Gimnastika maxsus tizim sifatida palestrika (kurash), orxestrika (raqs) va o'yinlarni o'z ichiga olgan. Palestrika pentatlon (besh kurash: yugurish, uzunlikka sakrash, nayza va lappak uloqtirish, kurash) va pankration (kurash va qo'l jangi) dan iborat bo'lgan. Shuningdek, suzish, mushtlashish, otda yurish, kamondan o'q otish va boshqa mashqlar ham kiritilgan. Orxestrika asosan musiqa jo'rligidagi raqslardan tashkil topgan. O'yinlar esa tayoqlar, g'ildiraklar, chavgon, shar, to'plar bilan gimnastika qilishdan iborat bo'lgan. Bu turlardan Olimpiya bayramlarida (agonlarda) ko'proq foydalanilgan. Olimpiya bayramlari va boshqa gimnastika o'yinlari - agonlar. Qadimgi Gretsiyaning shon-shuhratini ko'tarishda Olimpiya va gimnastika agonlari alohida o'ringa ega bo'lgan.

Qadimgi Olimpiya o'yinlari Alfey daryosi vodiysining

Peloponiyes yarim orolida joylashgan Elida shahrining Olimpiya qishlog'ida o'tkazilgan. Odatga ko'ra, hozirgi davrda Olimpiya mash'alasi Kronos tog'i etagidagi Olimpiya shahrida yoqiladi va Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan shaharlarga yetkaziladi.

Gomerning «Iliada» asarida tasvirlanishicha, Troya urushida halok bo'lgan Patrokl xotirasiga bag'ishlanib, uning do'sti Axill aravalari qo'shilgan otlar poygasi, mushtlashish, kurash, yugurish, kamondan o'q otish, nayza va disk uloqtirish bo'yicha musobaqa o'tkazgan. Olimpiya qishlog'i muhim madaniy tadbirlar o'tkazish markaziga aylangan. Bu yerda miloddan avvalgi VII asrning ikkinchi yarmida Gera xudosi bag'ishlangan ibodatxona Yer onasiga bag'ishlab katta ibodatxona qurilgan. Keyinchalik esa, ya'ni 200 yilda, greklarning Olimpiya qishlog'idan eronlar ustidan g'alaba qilishiga bag'ishlab Zevs xudosi sharafiga katta namoyish markazi qurilgan. Bu joyda Elida davlati oliy kengashi binosi joylashgan. Olimpiya shaharchasida juda ko'p ibodatxonalar, ularda son-sanoqsiz haykallar mavjud bo'lib, ular turli xudolar, afsonaviy qahramonlar, Olimpiya o'yinlari g'oliblari, podshohlar, sarkardalarga bag'ishlangan. Bu joyda boshqa turli xil madaniy, qurilish maskanlari qatorida sport inshootlari majmuasi ham joylashtirilgan. Bunda stadion, ippodrom, palestra binolari mavjud bo'lgan. Dastlab, Olimpiya o'yinlarining ilk bor tashkil etilishi greklarining bosh xudosi Zevsning o'z otasi Kronos ustidan qozongan g'alabasi sharafiga bag'ishlab katta an'anaviy bayramlar o'tkazishi bilan bog'liq bo'lib, ular Olimpiya o'yinlari deb atalgan.

Boshqa rivoyatlarga ko'ra esa tashkil etilgan o'yinlar afsonaviy qahramon Geraklga bag'ishlangan. Elida podshosi Avdiy ustidan qozongan g'alabasi sharafiga Gerakl o'yinlari tashkil etilgan. Gerakl o'yinlarni o'tkazish uchun masofalarni o'z oyoq izlari bilan o'lchab bergan. Geraklning 600 ta oyoq izi bir stadiy, ya'ni 192 m 27 sm ni tashkil etgan. Bu yugurish masofasi stadiodrom deb nomlangan. Eng avvalgi musobaqalarda g'oliblar ana shu tur bilan belgilangan. Gerakl pankration musobaqasida qatnashib g'olib bo'lgan. Keyinchalik o'yinlardagi g'oliblarga «Ikkinchi Gerakl» unvonini berish odatga aylantirilgan. O'yinlar urush qahramonlari, jasur va botir sarkardalar sha'niga bag'ishlab o'tkazilgan.

Birinchi qadimgi Olimpiya o'yinlari **miloddan avvalgi 776 yilda**

Olimpiya shaharchasida o'tkazilgan. Bu davrda Olimpiya o'yinlarida faqat ozod fuqaro bo'lib tug'ilgan greklargina qatnashgan. Qullar, ayollar va chet elliklar o'yinlarda qatnashish huquqiga ega bo'lmagan. O'yinlar har 4 yilda bir marotaba tashkil etilgan. Dastlabki o'yinlarda faqat yugurish musobaqalari asosiy dastur hisoblangan. Keyingi o'yinlarning dasturlariga pentatlon, pankration, otda yurish, aravalarda poyga kabi turlari bo'yicha ham musobaqalar tashkil etilgan. Miloddan avvalgi 632 yilda 37-Olimpiya o'yinlaridan boshlab o'yinlarda bolalar ham ishtirok etgan.

Olimpiya o'yinlar avvallari bir kun davomida, keyinchalik besh kunda o'tkazilgan. O'yinlar tantanali ravishda qiziqarli tarzda ochilgan. Qadimgi greklarning Olimpiya o'yinlari uzluksiz 1160 yil davom etgan va 290 marta bo'lib o'tgan. Eng oxirgi o'yin 393 yilga o'tkazilgan.

Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ijtimoiy-madaniy va tarixiy ahamiyati

Iqtisodiy ahamiyati	Olimpiya shahri savdo sotiq markaziga aylangan va polislar aro shartnomalar tuzilgan.
Siyosiy ahamiyati	Ekexeyriya tufayli polislar o'rtasidagi siyosiy munosabatlar yashshilangan.
Harbiy ahamiyati	Qadimgi o'yinlarda davlatlar o'z harbiy qudrati va jangchilarning harbiy jismoniy tayyorgarligini namoyish qilganlar.
Madaniy ahamiyati	O'yinlarning madaniy dasturida faylasuf, matematik, tarixchi olimlar, shoir va yozuvchilar o'z asarlari bilan qatnashganlar.

Milodiy 394 yilda

Rim Imperatori Feodosiy I xristianlikning keng yoyilishi tufayli Olimpiya o'yinlarini o'tkazishni taqiqlagan. 32 yil o'tgach esa Feodosiy II barcha yodgorliklar, Olimpiyadagi muqaddas joylarni buzishga farmon bergan. Keyin esa katta suv toshqinlari va zil-zilalar natijasida shahar vayron bolgan. Natijada, marosimlar va Olimpiya o'yinlari nomi butunlay unitilgan.

Qadimgi Gretsiyada Olimpiya o'yinlari kabi turli xil boshqa bayramlar ham o'tkazish odat bo'lgan. Ulardan diqqatga sazovor bo'lganlari Pif o'yinlari Appolonga bag'ishlanib, Delfi shahrining atroflarida o'tkazilgan. Bunda musiqa, raqslar bilan birgalikda gimnastika o'yinlari ham o'tkazilgan. G'oliblar lavr shohlaridan yasalgan chamber bilan taqdirlangan. Shuningdek, Nemeya, Panafina, Istmiya, Pifiya, Delfa o'yinlari ham muntazam ravishda o'tkazilgan. Bularda ham musiqa gimnastika va boshqa o'yinlar dasturning asosiy mazmunini tashkil etgan.

Miloddan avvalgi IV asrdan boshlab Gretsiyadagi quldorlik tuzumi barham topa boshlagan, umummadaniyat va jismoniy madaniyatning o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Avval Makedoniya, keyinchalik esa rimliklarning hukmronligi ostida Gretsiya mustamlakachilik zulmini boshidan kechirgan. Olimpiya o'yinlarida greklarga mansub bo'lmagan fuqarolar, professional sportchilar qatnashishi odatga aylangan. Lekin xristian dinining kengayishi va rivojlanishi boshqa xudolar sha'niga bag'ishlab o'tkazilayotgan bayramlarga barham bergan. Shular qatorida Olimpiya o'yinlarini o'tkazish ham to'xtatilgan.

Qadimgi Rimda

jismoniy tarbiya. Rim davlatining vujudga kelishi miloddan avvalgi 754-yilga to'g'ri keladi. Miloddan avvalgi VIII-VI asrlar, shohlar davri mobaynida Rim jamiyati urug'chilik tuzumi va patriarxalt quldorlik munosabatlaring rivojlanish bosqichini o'tagan.

Rim podsholari davrida turli xil marosimlar suvoriylar, labirintlarda musobaqa o'tkazishgan, ular «troyan o'yinlari» deb tarixda qolgan. Bu o'yinlar asosan rimlik patrisiylar zodagonlar uchun ahamiyatli bo'lgan. Qo'sh g'ildirakli aravada poyga, turli xil harbiy raqslar, nayza uloqtirish, kurash va boshqa mashqlar ham keng tarqalgan. Bu quldorlik jamiyati tuzumining harbiy-jismoniy faoliyatida muhim o'rin egallagan. Shu sababdan ham, jismoniy tarbiya tizimi quldorlar harbiy qudratini mustahkamlash vazifasini o'tagan.

Rim respublika sifatida mavjud bo'lib, harbiy-siyosiy tizim tarkib topgan. Shu tufayli hokimiyat harbiy xizmat faoliyatidagi kishilar qo'lida bo'lgan. Har bir fuqaro harbiy xizmatni o'tashi majburiy ravishda o'zini harbiylik faoliyatiga tayyorlashi zarur edi. Shuning uchun maxsus tarbiya muassasalari tashkil etilgan. Bu yerdagi tarbiya tizimining qadimgi Gretsiyadagidan farqi shundaki, u ularda beriladigan tarbiya xususiyatlariga mos kelgan. Rimlik yigitlar harbiy xizmatga birmuncha ilgari - oilada, o'z tengdoshlari orasida tayyorlangan. Jismoniy mashqlar va o'yinlar bunda asosiy vosita sifatida xizmat qilgan. Yigitlar 16-17 yil harbiy xizmatda bo'lganlar. Bu davrda uzoq yurishlar va harbiy-jismoniy tayyorgarlik ishlarini bajarganlar. Bu tartib miloddan avvalgi II asrgacha davom etib, professionalikka asoslangan harbiy armiya tashkil topishi davrigacha saqlanib qolgan. Jismoniy mashqlar, o'yinlar, turli musobaqalar qadimgi rimliklarning hayotiga singib ketgan. To'p bilan o'ynaladigan har xil o'yinlar ommalashgan. Ular patrisiy (aslzodalar) va plebeylar (oddiy fuqarolar) orasida keng tarqalgan edi.

Miloddan avvalgi VI va III asrlarda sirk tomoshalari rivojlanib, maxsus inshootlar paydo bo'lgan. Aslzodalar uchun eng qulay va ommaviy sirk o'yinlari asosiy jismoniy tarbiya vositasi va tizimini tashkil etgan. Chunki sirkda turli xil attraksionlar, kulgili hajviy va murakkab jismoniy mashqlar namoyish etilgan.

Miloddan avvalgi VI asrdan boshlab har 10 yilda bir marotaba o'tkaziladigan yirik musobaqalar an'anaga aylangan. Uning dasturidagi qo'sh g'ildirakli aravada poyga eng qiziqarli o'yin bo'lgan. Bunda kurash, yugurish, mushtlashish kabi turlar ham o'rin egallagan.

Qadimgi Gretsiya va Rimning o'zaro aloqalari tufayli Rimga jismoniy tarbiya vositalari ham kirib kelgan. Miloddan avvalgi II asida ba'zi rimlik faollar yunonlarning jismoniy tarbiya tizimidagi turlar va usullarni o'zlariga tatbiq etishga harakat qildilar. Miloddan avvalgi 80 yillarda Gretsiya Rim tomonidan bosib olingan, Sulla Olimpiya o'yinlarini Rimga ko'chirishga uringan. Uning buyrug'iga binoan 175-Olimpiya o'yinlari Rimda o'tkazilishi kerak edi. Lekin bu holat rimliklar tomonidan ma'qullanma. Shu sababdan, miloddan avvalgi 76-yildagi o'yinlar Olimpiya shahrida tashkil etilgan. Rimda bu o'yinlarning qismlari turli bayramlarda takrorlangan.

Miloddan avvalgi II asrda vujudga kelgan yangi o'yinlardan diqqatga sazovori gladiatorlar jangi bo'lib, keyinchalik Rim tomoshalarining asosiy qismiga aylangan. Bunda avvallari sirk o'yinlarida qilichbozlik san'atini yaxshi egallagan qullardan foydalanganlar. Miloddan avvalgi I asrda Rimda gladiatorlar tayyorlovchi maxsus maktablar tashkil etilgan. Ular davlatga yoki shaxsiy kishilarga mansub bo'lgan. Maktablarga gunohkor bo'lgan va hukm qilingan qullar tanlab olingan. Eng katta maktab Kapuye shahrida bo'lib, o'z vaqtida bu yerda Spartak ham ta'lim olgan. Ularga asosan qilichbozlik san'ati o'lgatilgan va sirkalarda namoyish etilgan. Qilichbozlik jangida omon qolgan gladiatorlar yana o'z maktablariga qaytarilgan. Miloddan avvalgi 74-71 yillarda qullar ahvolining nihoyatda yomonlashuvi Spartak rahbarligidagi qo'zg'olonga sabab bo'lgan. Spartak kuchli, jasur gladiator bo'lgan.

Miloddan avvalgi I asr oxiri va yangi eraning boshida Rimda imperatorlik vujudga kelgan. Bunda harbiy quldorlik hukmronligi o'rnatilgan. Zodagonlar yengil kiyimda iliq suvlarda cho'milish, uqalash qabul qilish, yengil gimnastika bilan mashg'ul bo'lganlar. Yoshlar aravalarda yurish, qilichbozlik bilan shug'ullanib, «yuventlar» (yoshlar) tashkilotini tuzganlar. Yirik tomosha o'yinlarini sirkalar, amfiteatrlarda tashkil

qiluvchilar gladiatorlarning yirtqich hayvonlar (yo'lbars, qoplon va h.k.) bilan olishuvini uyushtirganlar.

IV asrda Rimda xristian dini davlat tomonidan quvvatlangan. Cherkov ta'siri asta-sekin davlat va jamoa hayotining barcha sohalarini qamrab olgan. Shu sababli Rim an'analari inqirozga uchragan. Cherkov tizimi gladiatorlarning qonli janglari, sirk tomoshalariga qarshi chiqib, bunday tomoshalarni 404-yilda taqiqlagan. Lekin xalq tomoshalarni o'tkazilishini davom etgan. Shunga asosan sirklarda aravada yurish, o'yinlar, professional kurash hamda qo'l jangi bo'yicha tomoshalar o'tkazilgan. Ularda tomoshabinlar ham ishtirok etishi odatga aylangan.

Qadimgi Rimda jismoniy mashqlarning jismoniy rivojlanish va jamiyat uchun afzalliklari haqida ko'p fikrlar bildirilgan. Shoir Yuvenal she'rlarida ilk bor «Sog' tanda sog' aql» g'oyasi ilgari surulgan va jahon xalqlarining shioriga aylangan.

Qullarni shafqatsiz ezish, ularning tinimsiz qo'zg'olonlari, harbiy tashkilotlarning susayishi qadimgi davlatlarning yemirilishiga, shu asosda jismoniy tarbiyaning kuchsizlanishiga sabab bo'lgan.

Quldorlik tuzumi Qadimgi Gretsiya, Rim va boshqa davlatlarda rivoj topib, davlatchilik tizimi yuzaga kelgan. Zodagonlar, oddiy xalq o'zlariga xos o'yinlar, bayramlar uyushtirgan.

Tarixda Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish, unda chaqqonlik, tezlik, kuchlilik va chidamlilik sifatlarini sinash amalga oshirilgan. Qullarni gladiatorlikka tayyorlash ishlari kuchaydi va maxsus maktablar tashkil etilgan.

Xristian dinining paydo bo'lishi Qadimgi Gretsiya, Rim hamda boshqa davlatlarda Olimpiya o'yinlari, sirk tomoshalarida «jang o'yini» taqiqlangan.

TEST SAVOLLARI

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fani nimani o'rganadi?

- a) turli tarixiy bosqichlarda JT va S rivojlanishining qonuniyatlarini.
- b) qadimgi zamondan hozirgi davrgacha sportning taraqqiyotini.
- c) O'zbekiston jismoniy tarbiya va sportining rivojlanishini.
- d) zamonaviy sportning rivojlanish yo'nalishlarini.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi nechta davrga bo'lingan?

- a) 4   b) 3   c) 2   d) 5

Jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy manbalari?

- a) jismoniy tarbiya va sportga oid ash'yoviy va yozma manbalar.
- b) tasviriy sa'nat asarlari.
- c) hukumat qarorlari, qonun va farmonlar.
- d) arxeologik topilmalar.

Qadimgi olimpiya o'yinlari davrida "muqaddas tinchlik" qancha davom etgan?

- a) 3 oy   b) 1 oy   c) 10 oy   d) 3 yil

Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?

- a) jismoniy tarbiyaning mehnat, turmush tarzi va marosimlar bilan bog'liqligi.
- b) ov qilish qurollari, ovchilikni takomillashtirish.
- c) jismoniy mashqlar, o'yinlar va raqslarning vujudga kelishi.
- d) harakat ko'nikmalarni o'rgatish tajribasini avloddan avlodga o'tkazish.

Ibtidoiy jamoa tuzumida jismoniy tarbiya kelib chiqishning sabablari?

- a) mehnat, ongni rivojlanishi, harakatlarga tabiiy ehtiyoj.
- b) harbiy jismoniy tayyorgarlik.
- c) yosh avlodni tarbiyalash.
- d) kuch sinashish musobaqalari.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiya paydo bo'lishining asosiy omillari?

- a) ob'ektiv, su'bektiv, biologik.
- b) iqtisodiy, ijtimoiy, su'bektiv.
- c) biologik, ijtimoiy, diniy.
- d) ob'ektiv, su'bektiv, ijtimoiy.

Qadimgi davrda dastlabki o'yinlar qanday xarakterga ega bo'lgan?

- a) naturalistik. b) ramziy. c) ommaviy. d) milliy.

Jismoniy mashqlar qanday omillar ta'sirida paydo bo'lgan?

- a) geografik muhit va iqlim sharoitlari.
- b) raqs mashqlari.
- c) harbiy raqslar.
- d) diniy qarashlar.

Qadimgi Gretsiya gimnastikasining asosiy bo'limlarini ayting

- a) palestrika, orxestrika, o'yinlar.
- b) pentatlon, pankration, o'yinlar.
- c) pankration, palestrika.
- d) agonistika, gimnastika.

Pankration qanday jismoniy mashqlardan iborat bo'lgan?

- a) kurash, qo'l jangi.
- b) yugurish, sakrash, kurash.
- c) qo'l jangi, o'yinlar.
- d) kurash, disk uloqtirish.

Qadimgi olimpiya o'yinlari nechenchi yilda va qaerda o'tkazilgan?

- a) miloddan avval 776 y., Olimpiya
- b) milodiy 632 y., Afina
- c) miloddan avval 586 y., Olimpiya
- d) miloddan avval 408 y., Sparta

Qadimgi Gretsiyada 192,27 sm ga yugurish masofasi qanday nomlangan?

- a) stadiy b) stadion c) marafon d) kross

Qadimgi olimpiya o'yinlari davrida "muqaddas tinchlik" yunon tilida qanday atalgan?

- a) ekexeyriya b) akademiya c) garmoniya d) paralimpiya.

Qadimgi olimpiya o'yinlariga kimlar kiritilgan?

- a) ozod yunon erkak fuqarolar. b) ozod ayol fuqarolar.
- c) barcha fuqarolar. d) qullar.

Qanday sport turi qadimgi olimpiya o'yinlarida asosiy hisoblangan?

- a) yugurish. b) sakrash. c) pentatlon. d) futbol.

Qadimgi olimpiya o'yinlarida 24 stadiyga yugurish qanday nomlangan?

- a) dolixodrom b) stadiodrom c) ippodrom d) kosmodrom

Nechanchi yildan qadimgi olimpiya o'yilarida bolalar qatnashgan?

- a) miloddan avv. 632 y. b) milod.avv. 648 y.
- c) miloddan avv.720 y. d) milodiy 394 y.

Qadimgi olimpiya o'yinlari nechanchi yilda va kim ta'qiqlagan?

- a) milodiy 394 y, imperator Feodosiy I
- b) milodiy 390 y., imperator Feodosiy
- c) miloddan avv. 60 y., imperator Avgust
- d) milodiy 520 y., imperator Yustinian

Sparta ta'lim-tarbiya tizimining asosiy maqsadi?

- a) harbiy-jismoniy tarbiya b) aqliy tarbiya
- c) axloqiy tarbiya d) estetik tarbiya

Qadimgi olimpiya o'yinlarining barxam topishiga nima sabab bo'lgan?

- a) xristian dini ta'sirining kengayishi.

b) A.Makedonskiy imperiyasining vujudga kelishi.

c) salb yurishlari sababli.

d) Yunonistonning Rim tomonidan bosib olinishi.

Sparta va Afina tarbiya tizimlari qaysi davlatda tashkil etilgan?

a) Qadimgi Gretsiyada

b) Qadimgi Rimda

c) Qadimgi Sharq davlatlarida

d) G'arbiy Yevropada

Pentatlon qanday mashqlardan iborat?

a) yugurish, sakrash, nayza va disk uloqtirish, kurash

b) kurash, qo'l jangi, yugurish, sakrash

c) yugurish, gimnastika, o'yinlar

d) kurash, sakrash, yugurish, kamondan o'q otish.

Qadimgi Rimda professional armiya qachon paydo bo'lgan?

a) miloddan avval II asrda

b) milodiy IV asrda

c) miloddan avval III asrda

d) miloddan avval VI asrda

Qadimgi Sharq mamlakatlarida zodagonlar qanday jismoniy mashqlar bilan shug'ullangan?

a) otda yurish, qilichbozlik, kamondan o'q otish.

b) nayza va disk uloqtirish, akrobatika,

c) otda yurish, tosh ko'tarish, kurash

d) kurash, qo'l jangi, yugurish.

Jadvalni to'ldiring.

Sparta va Afina tarbiya tizimlarining xususiyatlari

Sparta jismoniy tarbiya tizimi	Afina jismoniy tarbiya tizimi

© Adabiyotlar

1. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.:«Sharq», 2002.
2. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T.: 2006.
3. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
4. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. Ommabop risola. T.: 2008.
5. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya v sport tarixi. O'quv uslubiy qo'llanma. T:

2013.

2- modul. O'рта asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V – XVII asrlar)

O'рта asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar). Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi. Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o'рта asrlarda jismoniy tarbiya.

O'рта asr davri V-XVII asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrda feodal tuzumi G'arbiy va Sharqiy Yevropa, Osiyo hamda Shimoliy Afrikada vujudga kelib, rivojlanib borgan. Markaziy Amerika, Avstraliya qit'olari, Osiyoning shimoliy viloyatlarida esa bu davrda ibtidoiy jamoa tuzumi yoki ilk quldorchilik tuzumi davom etgan. O'рта asrlar Osiyo, Yevropa mamlakatlari va Afrikaning bir qancha mamlakatlarning asosiy ko'pchiligi feodal ishlab chiqarish usuli hukmronlik qilgan davr edi. G'arbiy hamda Sharqiy Yevropaning, Hindi-Xitoyning ko'pgina davlatlari Arab davlatlari, Turkiya, Yaponiya va boshqa davlatlar vujudga kelgan, Xitoy, Hindiston, Eron, O'рта Osiyo xududlarida ilgari paydo bo'lgan davlatlar ham rivojlandi.

III-IV asrlarda Xitoyda, III-VII asrlarda Hindiston, Old va O'рта Osiyo mamlakatlarida, Shimoliy Afrika va Yevropada feodal munosabatlar vujudga kelgan. Ba'zi bir xalqlar quldorlik tuzumini chetlab, ibtidoiy jamoa tuzumidan feodal munosabatlarga o'tganlar.

O'рта asrlar jamiyatining asosiy tarkibini feodallar va dehqonlar tashkil etgan. Feodalizm davrida yer zodagon feodallarning mulki hisoblangan. Mehnat qurollari, mollar, xo'jalik imoratlari hukmron feodallarda ham, bevosita ishlab chiqaruvchilar - dehqonlarda ham, hunarmandlarda ham bor edi. Ular o'rtasida butun o'рта asrlar davomida qattiq sinfiy kurash olib borilgan. Bu kurash o'sha davrdagi ijtimoiy taraqqiyotning barcha sohalariga, shu jumladan, feodallar va xalq ommasining jismoniy tarbiyasiga ham hal qiluvchi ta'sir qilgan edi. Cherkov feodal jamiyatining g'oyat reaksiyon kuchi bo'lib, xalq ijodiga, fanga qarshi kurash olib borgan. U antik madaniyat qoldiqlarini yo'q qilishga harakat qildan. Cherkov xalqning jismoniy kamolotga, tomoshalarga intilishini majusiylikning, antik diniy urf-odatlarining ko'rinishi deb bilgan. Cherkov oddiy xalqning jismoniy tarbiya, jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlar bilan shug'ullanishiga qarshi bo'lgan. Ilk o'рта asr davrida cherkov feodallarning jismoniy tarbiyasiga ham salbiy munosabatda bo'lgan. Biroq salb yurishllari davrida ritsarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligiga bo'lgan o'z munosabatini o'zgartirgan. Bu vaqtlarda cherkov feodal aslzodalarining jismoniy tarbiyasini qoralamadi va hatto bu tarbiyani ruhoniylar hamda monaxlar jamiyatiga olib kirdi. Cherkov xudoga va feodal tartiblarining mustahkamligiga bo'lgan e'tiqodni faqat butlar yordamida emas, balki qilich yordamida ham kiritishni quvvatlagan edi.

Feodallar jismoniy mashqlar bilan shug'ullanib, o'zlarini bosqinchilik urushlariga va dehqonlarning qo'zg'olonlarini bostirishga tayyorlab borganlar. Urush olib borishning yangi usuli va yangi harbiy-jismoniy tarbiya vositalari va usullarida ayrim o'zgarishlar sodir bo'lgan. Ritsarlarning butun tarbiyasi harbiy-jismoniy tayyorgarlikdan iborat edi. Ritsarlik turnirlari o'sha vaqtlarda o'ziga xos ko'ngil ochish vositasi emas, balki shu bilan ayni bir vaqtda, ritsarlarning harbiy-jismoniy jihatdan tayyorgarligini namoyish etuvchi ko'rik, ot, nayza va qilichni ishlatish mahoratiga doir musobaqa edi.

G'arbiy Yevropa shaharlarining aholilari feodal ritsarlardan mustaqil bo'lib olishga harakat qildilar. Ular qo'llariga qurol tutgan holda kurashib, o'z erkinligini olishlari lozim edi. Bu esa ularni shaharlar atrofida devorlar qurishga va handaqlar qazishga, qorovullik xizmatini o'tashga va harbiy jismoniy tayyorgarlik bilan shug'ullanishga majbur qilgan.

Shaharliklar orasida yugurish, sakrash, tosh uloqtirish, og'irlikni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish, qilichbozlik, yoydan o'q otish, kurash va to'p o'ynash kabi jismoniy

mashqlar keng tarqalgan. Ular bu mashqlar yuzasidan uyushtiriladigan musobaqalarni bayram kunlari o'tkazgan. Shaharliklar tomonidan qilichbozlik va o'q otish birodarlik uyushmalari tashkil etilgan. Shaharliklar va dehqonlar o'rtasida o'tkaziladigan xalq jismoniy tarbiyasi xalq an'analari asosida amalga oshirilgan.

Dastlabki vaqtlarda bu davlatlarda barcha mehnatkashlar harbiy xizmatni o'tashga majbur bo'lgan erkin yer egaligidan iborat edi. Ular qirol yoki harbiy boshliq chaqirig'i bilan qurollangan holda yetib kelishlari va harbiy yurishlarda qatnashish uchun tayyor bo'lishlari kerak edi. Lekin harbiy ta'lim yaxshi tashkil etilmagan, chunki aholini harbiy va jismoniy jihatdan tayyorlashning uyushgan harbiy ta'lim tizimi shakllanmagan edi. Dehqonlar uchun harbiy jismoniy tarbiya faqat jangovar faoliyat uchungina emas, balki mehnat faoliyati uchun ham zarur bo'lgan. Bu davrda jismoniy tarbiyaning sinfiy xarakteri birinchi navbatda jismoniy tarbiyadan foydalanish maqsadlarida namoyon bo'lgan. Dehqonlar jismoniy tarbiyadan mehnat va jangovar faoliyatga tayyorlash vositalaridan biri sifatida, yuqori martabaga erishgan feodal aslzodalar esa o'z qudratini mustahkamlash vositasi sifatida foydalanganlar. Feodal aslzodalar o'zlarining harbiy jismoniy tarbiya tizimlarini yaratishda xalqning jismoniy mashqlar va o'yinlar sohasidagi ijodidan keng foydalanganlar.

O'rta asrlar davomida madaniyatning tarkibiy qismi sifatida jismoniy tarbiya va sport ham rivojlangan. Bir necha yuz yillar davomida katolik dini aqliy va jismoniy tarbiyaga salbiy ta'sir o'tkazib kelgan. Xristian dini ta'lim va tarbiya sohasida o'zining hukmronligini ustun qo'yib, bunda faqat ruhiyat va oxirat haqida ta'limot xalq ongiga singdirilgan. Dinning ta'siri natijasida maktablar va universitetlarda jismoniy tarbiyaga e'tibor berilmagan.

Ritsarlik tarbiya tizimi. Cherkov feodal tuzumiga yordam berish maqsadida ritsarlik katolisizmini keng tarqatgan. Salb yurishlaridagi ritsarlik faoliyatlarida jismoniy tayyorgarlikka ehtiyoj sezilib, ularni tayyorlashga e'tibor kuchaytirilgan hamda ritsarlik jismoniy tarbiya tizimi tashkil etilgan.

Ritsarlarni tarbiyalashda otda yurish, qilichbozlik, ov qilish, suzish, kamondan o'q otish, shaxmat o'yini, she'r aytish kabilardan foydalanilgan. Bo'lajak ritsarlar 7 yoshdan 14 yoshgacha obro'li feodal ayollar tarbiyasini olgan. Bolalar orasidan tanlab olingan 14 yoshga to'lganlar qurollarni ishlatish bo'yicha tayyorlangan. 21 yoshda esa ular bevosita ritsarlikka jalb qilingan. Ular har qanday xizmatni bajarishga tayyor bo'lishi uchun kuch va chidamlilikka erishish yo'lida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanganlar. Bunda o'yinlar va sport muhim o'rin tutgan. O'yinlar, harakatlar harbiy xususiyatga ega bo'lgan sport o'yinlari ichida fransuzcha «je de pom», inglizcha «sul», gollandcha «golf» o'yinlari ko'proq qo'llanilgan.

Harbiy tayyorgarlik mashqlarida shahar devorlariga hujum, qasr va qo'rg'onlarni o'rab olib, qamal qilish udumga kirgan. Buning uchun sun'iy joylar tayyorlangan. Sport turlari orasida qilichbozlik, otda yurish, kurash, nayza uloqtirish, bosqon irg'itish, uzunlikka sakrash, kamondan o'q otish, suzish kabi mashg'ulotlarga keng o'rin berilgan. Qilichbozlikni o'rgatishda shu sohadagi mutaxassis o'qituvchilar - feyxmestrlar taklif etilgan. Ritsarlarning ko'ngil ochish mashqlari asosan ov qilish, ya'ni burgut, lochin yoki it bilan o'ljani tutish, otda va piyoda yurib ov qilishdan iborat edi.

Ritsarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligini sinovdan o'tkazish uchun ritsarlar turnirini o'tkazishgan. Turnirlar ommaviy tusda va yakkama-yakka bellashuvlar ko'rinishida o'tkazilgan. Turnirlarni tashkil qilish, asosan, jangdagi g'alaba, ritsarning uylanishi, oilada o'g'il tug'ilishi, yirik feodalning tug'ilgan kuni va boshqa sabablar bilan bog'liq bo'lgan. Yakka bellashuvda ritsarlar «qirolga hayot, ayolga qalb baxsh etish va o'ziga shon-shuhrat keltirish» uchun qasamyod qilganlar.

5-rasm. Olimpiyada o'yinlarining ramziy tangalari

Turnirlarning o'tkazilishi ko'proq XIII asrga to'g'ri keladi va bunday turnirlar Germaniya, Angliya, Fransiya, Ispaniyada ko'proq tashkil etilgan. So'nggi turnirlar XV asr oxirlarida Germaniyada, XVI asr boshlarida Fransiyada o'tkazilgan. Bu davrda feodal munosabatlar keskin o'zgarib, ritsarlik tizimi susayib borgan. Ritsarlik tizimi barham topishining sabablaridan biri porox va o'q otar qurollarning kashf etilishi tufayli jismoniy tarbiyaga ehtiyoj kamayishida bo'lgan.

Feodallarni harbiy-jismoniy tarbiyalash manfaatparastlik maqsadi - tashqi bosqinchilik urushlari uchun, mamlakat ichidagi dehqonlar va hunarmandlarning ozodlik harakatlarini bostirish uchun jismoniy jihatdan kuchli harbiy ritsarlarni tayyorlashdan iborat bo'lgan. Bo'lajak ritsarlarni harbiy-jismoniy tarbiyalash ularning juda yoshlik chog'laridanoq, odatda, yirik feodallarning saroylarida boshlanar edi. Syuzerenlar qal'alari yosh ritsarlarning maktabi edi. Bu maktab tarbiyasi, garchi ma'lum darajada tartib va qoidalarga solingan bo'lsada, xususiy oilaviy xarakterda edi. Feodallar ritsarlikka bag'ishlangan tarbiyaning ikki majburiy bosqichini va bir ixtiyoriy bosqichini - oliy bosqichini o'tar edilar (5-rasm).

Ritsarlar tayyorlash tizimining dastlabki bosqichida oddiy feodalar o'zlarining 7 yoshlik o'g'illarini senyor (boy feodal) qal'asiga yuborganlar. Qal'ada bu bolalar paj xizmatini o'taganlar va bunda zodagon ayollarning tarbyasida bo'lganlar. Bu davrda ular kuchli va epchil bo'lish uchun maxsus o'qituvchilar yordamida kamalak otish, tosh va nayza uloqtirish, sakrash, yugurish, suzish va otda yurish kabi mashqlar o'rgatilgan. Ularga ov qilish, harbiy-jismoniy mashqlarni bajarish va ritsarlik odob qoidalari o'rgatilgan.

Pajlik yoshida hosil qilingan malaka va ko'nikmalar navbatdagi bosqichda, 14 yoshga yetgan pajlar qurolbardorlikka o'tkazilgan. Ritsarlar tayyorlash tizimining ikkinchi bosqichida qurolbardorlar mahsus o'qituvchilar rahbarligida asov otlarni minish, og'ir temir qalqonlar kiygan holda va ularsiz uzoq masofalarga chopish, xandaqlardan va devorlardan sakrab o'tish, qal'a devorlariga narvon bilan va narvonsiz chiqish, qurol bilan va qurolsiz suvda suzish, ov qilish, shaxmat o'ynash o'rgatilgan. Qurolbardorlikning oxirgi yillarida yoshlar qilichbozlik, nayza uloqtirish hamda to'la asbob-aslahalari bilan otda yurishni mashq qilganlar. Qurolbardorlarning umumiy jismoniy va harbiy tayyorgarligi mukammal darajaga etgandan keyin, ularga 21 yoshga kirganlarida ritsarlik unvoni berilgan.

Ritsarlik tayyorgarligi - jismoniy kamolotning uchinchi bosqichi - faqat yirik senyorlar uchun mo'ljallangan edi. Bu bosqichda guruh ta'limi emas, balki individual ta'lim ustun turar edi. Qal'alarga professional o'qituvchilar, qilichbozlik ustalari, eng mashhur kurashchilar va mutaxassislar taklif etilgan. Bunday tarbiya tizimi natijasida ritsarlar jismoniy jihatdan kuchli, epchil va matonatli kishilar bo'lib, ular harbiy harakatlarning asosiy usullaridan xabardor bo'lganlar. Dag'al jismoniy kuch ularning iftixori hisoblangan. Ular o'zlarining doirasida ritsarlik odob-qoidalari degan axloqqa amal qilganlar. Ritsarlarning ko'pchiligi uchun jismoniy mashq mashg'ulotlari ko'ngil ochish vositasiga aylangan yoki turnirda ishtirok etish vositasi sifatida xizmat qilgan.

Ritsarlarning turnirlari ritsarlar harbiy sport musobaqalarining o'ziga xos shaklidan iborat edi. Ularda feodal aslzodalar harbiy-jismoniy tayyorgarligining yakuniy natijalari namoyish qilingan. Turnirlar ilk o'rta asr davrida vujudga kelgan. Ular Fransiya, Germaniya, Angliya, Chexiya, Polsha va Ispaniyada salb yurishlari davrida ayniqsa ravnaq topgan. Turnirlar o'z taraqqiyotida ikki bosqichni bosib o'tgan: birinchi bosqich - harbiy o'yinlar bo'lib, bunda turnirlar namunali ommaviy xarakterga ega bo'lgan va "buxurdlar" deb atalgan; ikkinchi bosqich ritsarlarning yakka olishuvi bo'lib, "jut" yoki "t'ost" deb atalgan.

Ommaviy turnirlar "buxurdlar" keng katta maydonlarda o'tkazilgan va biror harbiy harakat manzarasini eslatgan. Keyinchalik ommaviy turnirlar cheklangan maydonda, ma'lum vaqt, qoida va tartibga asoslanib o'tkazilgan. So'ng ommaviy turnirlar jut yoki t'ost turnirlari shaklini olgan.

T'ost turnirlari XI asrda yakkama-yakka olishuvning ancha aniq shakli sifatida paydo bolgan. XIII asrda ular turnirning asosiy qismiga kiritilgan va ritsarlar doirasida juda keng tarqalgan. Poyga va nayza bilan harakat qilish jut yoki t'ostda – og'ir aslaxa bilan qurollangan ritsarlarning yakkama-yakka olishuvida asosiy mashqlardan edi. Belgilangan qoidaga muvofiq, chopib kelayotgan otning ustida turib, nayza zarbi bilan raqibini egar ustidan uchirib yuborish lozim edi. Turnirlar maxsus maydonlarda - poyga va boshqa musobaqalar maydonlarida o'tkazilgan. Dastlabki turnirlar vaqtida qal'a va shaharlar yaqinidagi atrofi o'ralmagan joylar ana shunday maydonlar vazifasini o'tagan. XI asrdan boshlab maxsus maydonlarning hajmi ma'lum bir tartibga solingan. XIV asrda turnir ishtirokchilarining xavfsizligini ta'minlash maqsadida maydonlar to'siqlar bilan to'sib qo'yiladigan; raqiblar ana shu to'siqlar bo'ylab bir-birlariga qarshi harakat qilganlar. Shunday yakkama-yakka olishuvlardagi jang san'ati uchi to'mtoq nayza bilan kuchli va aniq zarba berishdan iborat bo'lgan.

Qurollangan ikki guruhning olishuvidan iborat bo'lgan ommaviy turnirlar ancha jiddiy ahamiyatga ega edi. Otryadlar maydon chekkasidagi arqon bilan to'sib qo'yilgan joyda saf tartib tizilishar edi. Signalga muvofiq, arqon uzib tashlanar va guruhlar bir-biriga qarshi hujumga o'tar edilar. O'z shlemi yo'qotgan va otdan urib tushirilgan ritsarlar safdan chiqarilgan. Eng kam zarar ko'rgan guruh turnirda g'olib chiqqan. Turnirda alohida ajralgan ishtirokchilar xonimlar qolidan qimmatbaho mukofot va sovg'a olganlar.

XIV asrdan boshlab o'q otadigan qurol paydo bo'lishi bilan otliq ritsarlar va ritsarlik turnirlari tanazulga uchragan. Turnirlar feodal zodagonlar uchun tomoshalarga aylanib, kambag'allashgan kichik ritsarlar turnirlardan boyish va talash manbai sifatida foydalanganlar. O'yin va tamoshalar feodallarning, ayniqsa, ularning bolalarining harbiy-jismoniy tarbiyasida katta o'rin tutgan. O'g'il bolalar va yigitlar ixtiyorida yog'och otlar, arg'imchoqlar, shag'al toshlar bo'lgan. Bolalar va yigitlar uchun o'yinchoq qal'alar qurilgan va ularga hujum qilib, bosib olishni mashq qilganlar. Musabaqa o'yinlari feodallarning tarbiyasida katta ahamiyatga ega edi. Musabaqa o'yinlarini ikki guruhga: harbiy va sport guruhlariga ajratish mumkin.

Feodallarning eng sevimli sport o'yini kichik koptok - hozirgi tennis koptogiga o'xshash koptok o'yini edi. Fransiyada bu o'yin «je de pom» deb atalgan. Bu o'yin uchun maxsus to'r, koptoklar, raketkalar tayyorlanib, maxsus bino «o'yin uyi» qurilgan. Katta to'p «sul» o'yini - futbol o'yinini eslatuvchi o'yin edi. Bu o'yin asosan xalq o'yini edi. Lekin qirol va uning atrofidagi aslzodalar undan hazar qilmas edilar.

Ritsarlik tarbiya tizimining barham topishi. Poroxning va o'q otadigan qurolning paydo bo'lishi qurolli kuchlar tarkibining tubdan o'zgarishiga olib kelgan. Piyoda askarlar va artilleriya og'ir qurollar bilan qurollangan otliq askarlarni siqib chiqardi va ritsarlarning harbiy jismoniy tayyorgarlik tizimining hammasini foydasiz qilib qo'ygan edi.

Lekin ritsarlar o'zlarini imtiyozli hisoblagan, ularning obro'yini saqlab turgan va boshqa sinflardan ajratib turgan narsalardan darhol voz kechmagan. Butun XV asr davomida hali turnirlar o'tkazib turildi, lekin endi kishilarning e'tibori turnir ishtirokchilarining

mahorati va harbiy ta'limiga emas, balki kiyimlarining yaltirashiga hamda qurollarining chiroyligiga qaratilgan edi. 1487 yilda so'nggi umumgerman turniri, 1512 yili esa oxirgi mahalliy turnirlar bo'lib o'tgan. Jangchi ritsarni tarbiyalashning qattiq tizimi asta-sekin unutilib borildi. Ritsarlik tarbiya tizimi o'rnida jentlmenlar tayyorlash tizimi vujudga kelgan.

Ritsarlik qal'alaridan shaharlarning iqtisodiy jihatdan ustunligi hoida qimmatbaho o'q otuvchi qurollar zodagonlarning va unga tayanadigan qirol hokimiyatining mulki bo'lib qoldi. Zodagonlar boyligining o'sib borishi ularga yo'llanma qo'shinlar - landsknexlar saqlashga imkon berdi. Bular nayza, qilich va o'q otuvchi aslaha bilan qurollangan professional jangchilarning guruhlar edi. Landsknexlar o'q otadigan qurolni ishlatish usullarini egallash bilan bir qatorda boshqa qurolni ishlatish usulini ham o'rganganlar. Ular qurolsiz kurashish, suvda suzishni o'rganib, o'zlarida chidamlilik xususiyatlarini tarbiyalaganlar.

Landsknexlar qimmatga tushar edi, ular intizomsiz, jangda unchalik ishonchli emas, tinchlik davrlarida esa davlat uchun xavfli kishilar edi. Bu hol asta-sekin doimiy armiyaga o'tishga sabab bo'ldi: bu armiyaning oddiy ommasi shahar kambag'allari va yersiz dehqonlardan tarkib topgan.

Armiyaga olinganlarning hammasiga ta'lim berish ishiga qattiqqo'llik munosabatida bo'linar edi. Safda yurish tayyorgarligi va bir xil standart harakat va usullarni sinchiklab o'rganib borish jangchilarning individual xususiyatlarini yo'q qilar edi. Komandirlar tarkibi maxsus tashkil etilgan harbiy maktablarda ta'lim olar edi. Bu maktablarda otda yurish, qilichbozlik, pistoletdan o'q otish, suzish, ov qilish, raqs tushish, soldatlarni qo'pol mashq qildirish bilan shug'ullanar edilar.

Dehqonlarning jismoniy tarbiyasi. G'arbiy Yevropa davlatlarida ozod dehqonlarning qullikka solinishi, ularni ekspluatatsiya qilishning kuchayishi va ularni harbiy ishda qatnashishdan chetlashtirilishi xalq ommasi jismoniy tarbiyasiga g'oyat darajada salbiy ta'sir ko'rsatgan. Dehqonlarda ishdan bo'sh vaqt ancha qisqarib, jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish uchun zarur bo'lgan moddiy imkoniyatlar kamayib ketgan. Buning natijasida o'yinlar, raqslar va turli mashqlarni o'z ichiga olgan musobaqa turlari bilan nishonlanadigan ko'pgina eski xalq bayramlari unutildi. Biroq dehqonlar o'zlarining og'ir va huquqsiz ahvollariga qaramasdan, o'z muhitida ilgarigi davrlardagi an'anaviy jismoniy mashqlarni saqlab qolishga harakat qilganlar.

XIV-XV asrlardagi rasmlarda dehqonlarning otda chopishi, raqslari, ularning yugurishga, kurashga va langar cho'pga tirmashib chiqishga doir musobaqalari aks ettirilgan. Germaniyada yerga tashlab qo'yilgan shamshir atrofida raqsga tushish juda ommalashgan edi. Yevropaning shimoliy hududlarida, jumladan, Skandinaviyada chang'ida yurish va konki uchish ancha keng qollangan. Fransiyada to'p bilan o'ynaladigan o'yinlar mashhur edi. «Sul» o'yinida ko'pincha aksari qishloqlarning aholisi ishtirok etgan.

Xalq hayotida saqlanib qolgan o'yin va mashqlar dehqonlarda mehnat qilish va feodallarga qarshi kurashish uchun zarur bo'lgan ma'naviy va jismoniy fazilatlarining tarbiyalanishiga imkon bergan.

Feodallarga qarshi chiqadigan xalq lashkarini tayyorlashda jismoniy mashqlar katta o'rin egallagan. Yomon qurollangan piyoda dehqonlar sovutga o'ralib olgan otliq ritsarlarga qarshi jang qilishga majbur bo'lganlar. G'alayonchilar, birinchi navbatda ritsarlarni otdan urib tushirar edilar. Buning uchun esa ular otliqlarni arqon bilan o'rar yoki otlarning oyog'ini jarohatlar edilar. Piyoda ritsarlar beso'naqay bo'lib, qo'zg'olonchilar ularni to'qmoq, gurzi va toshlar bilan urar edilar. Bu usullar ularga o'zlarining dushmaniga jiddiy talofat yetkazish imkonini bergan. Feodallar va din peshvolari jismoniy mashqlar va xalq o'yinlariga qarshi edi. Shunga qaramasdan, xalq qadimgi o'yinlar va jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishni, an'anaviy bayram va marosimlarda ularni qo'llashni davom etgan **(6-rasm)**.

6-rasm. Shvetsariyalik yuguruvchi o'smirlar

XIV asrda Shvetsariya da 16-18 yoshdagi o'smirlar o'rtasida yugurish, sakrash, kurash, nayza uloqtirish, tayoqlarda qilichbozlik kabi mashq turlari bo'yicha musobaqalar o'tkazilgan. Dehqonlar orasida kurash, tosh uloqtirish, yugurish, tayoqlar bilan qilichbozlik, konkida uchish, otda poyga, to'p bilan o'yin, chim ustida xokkey, chang'ida yurish kabi turlar keng tarqalgan.

XV asrda Yevropa davlatlarida dehqon va hunarmandlar katolik dini va feodallarga qarshi g'alayon va qo'zg'olonlarida jismoniy mashqlardan harbiy maqsadda samarali foydalanganlar.

Dehqonlarning mehnati feodal madaniyatining moddiy asosi edi. Feodallar, quldorlardan farqli ravishda dehqonlarning jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishini rasman taqiqlamagan. Biroq tinkani qurituvchi kundalik mehnat dehqonlarning butun kuchini olar edi. Ularning tomoshalar, jismoniy mashqlar uchun vaqti ham, kuchi ham yetmas edi. Cherkov xalqning jismoniy mashqlariga qarshi chiqdi. Cherkov xalq orasida badan to'g'risida g'amxo'rlik qilishning gunoh ekanligi to'g'risidagi g'oyani tarqatib, o'zini tiyishni va tarki dunyo qilib hayot kechirishni targ'ib qilgan. Biroq dehqonlar o'zlarining muhitlarida qadimdan rivojlanib kelayotgan jismoniy mashq va o'yinlarni mehnat faoliyatiga, feodallarga qarshi kurashga tayyorlash, o'z qishloqlarini himoya qilish vositalaridan biri sifatida saqlab qolganlar.

Shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. O'rta asrda shaharlarning ko'payishi (IX-XIV) xalq jismoniy madaniyati yangi shakllarining rivojlanishiga olib kelgan. Shahar hunarmandlari, mehnatkashlari shaharni himoya qilish maqsadida qilichbozlik va o'q otish bo'yicha «birodarlik» jamiyatini tuzganlar. Bunday faoliyatlar Fransiya, Italiya, Germaniya, Belgiya, Shvetsariya kabi davlatlarda namunali bo'lgan. Shu asosda turli xil o'yinlar va ko'ngilochar tadbirlar ham tashkil qilingan. Angliyaning maydonlari va keng ko'chalarida sul o'yini ommaviy ravishda o'tkazilib, tomoshabinlarni jalb etgan. Shahardagi ommaviy sayllarda akrobatika, kurash, mushtlashish kabi o'yin-mashqlar namoyish etilgan.

XV-XVI asrlarda shahar zodagonlari kichik doirada o'q otish va qilichbozlik bo'yicha tuzgan «birodarlik» jamiyatlari mustahkamlana borgan. Shahardagi boylar jismoniy mashqlar va o'yinlar o'tkazish uchun maxsus joylar, moslamalar qurilgan. Bunda asosan tennis, golf, kriketga katta e'tibor berilgan.

Shaharliklar shaharlarni talab kelgan va ularning savdosiga to'siq bo'lgan feodallarga qarshi kurashda o'zlarining qo'lida bo'lgan barcha vositalardan, jumladan jismoniy tarbiyadan ham foydalanganlar. Jismoniy tarbiyaning asosini xalq jismoniy mashqlari va o'yinlari tashkil etgan edi. Sex ishlab chiqarish uyushmalari ritsarlarning hujumi vaqtida piyoda askarlar guruhiga aylanib, shahar lashkarlarini tashkil etganlar va feodal otliq askarlariga qarshi kurash olib borganlar.

Keyinroq shaharlarda maxsus yoy otuvchilar hamda qilichbozlar va nayzabozlarning birlashmalari vujudga kelib, ular qardoshlik birlashmalari deb nom olgan.

Qilichbozlar qardoshliklariga nayzabozlik, qilichbozlik va oybolta irg'itishga o'rgatilar va mashq qilingan edi. Bu yerda qurol bilan zarba berish va zarbani qaytarish usullari, qurolsiz otliq askarning qurolli otliq askarga qarshi kurash usullari o'rgatilgan. Qilichbozlar qardoshliklari ishtirok etishni xoxlagan barcha shaharliklar o'rtasida ochiq musobaqalar o'tkazar edi.

Yoy otuvchilarning qardoshlik uyushmalarida shaharliklarga kamalak va kamondan, keyinchalik esa, XIV-XV asrlardan boshlab o'q otadigan quroldan otishga o'rgatilgan edi. Langarcho'p uchiga bog'langan qush ko'pincha nishon vazifasini bajargan. Yoy yoki kamon otish vaqtida masofa 125-150 qadamni tashkil etgan. O'q otadigan qurol paydo bo'lgan vaqtda otish masofasi ancha kam o'zgardi, chunki dastlabki miltiqlar hali takomillashmagan edi. Xalq bayramlari dasturiga qilichbozlik va o'q otish musobaqalaridan tashqari, odatda, yugurish, sakrash, kurash, poyga va eshkak eshish bo'yicha poyga qilishga doir musobaqalar ham kiritilgan edi.

Qirollar o'zboshimcha mahalliy feodal ritsarlarga qarshi kurashda shahar lashkarining harbiy qudratiga tayangan va shuning uchun shaharliklarning harbiy-jismoniy tayyorgarkigini takomillashtirishda shaharlarni qo'llab-quvvatlar edi. Shaharlarda kamalak otish odatini rag'batlantirish yuzasidan qirollarning ko'p sonli farmoyishlari chiqarilgan edi. Qirollar shaharliklarni bevosita harbiy tayyorgarlikdan chalg'itadigan o'yinlarnigina ta'qiqlagan edilar. Shaharliklar hayotida to'p bilan o'ynaladigan turli xalq o'yinlari keng tarqalgan edi. Ingliz shaharlari ko'chalarida futbol o'ynalar edi. Fransiyada «kross» va «jo de pom» singari o'yinlar juda ommalashgan edi. Shaharlar katta bo'lmaguncha, barcha o'yinlar va musobaqalar shahardan tashqaridagi dala va yaylovlarda o'tkazilgan edi.

Biroq keyinchalik shaharlar o'sib, o'yinlar shahar ko'chalarida o'tkazila boshlandi. Shahar zodagonlari bu o'yinlarni ta'qiqlash uchun harakat qilganar. Masalan, 1314 yil London savdogarlari iltimosi bilan ingliz qiroli Eduard II shahar ichida katta to'p bilan o'ynaladigan o'yinlarni tasodifiy tomoshabinlar, yo'lovchilar va hatto imoratlar uchun xavfli, deb ta'qiqlagan. «Jo de pom» o'yinidagi o'zgarishlar shahar sharoitlarining o'yinlar taraqqiy etishiga bo'lgan ta'sirini yaqqol ko'rsatadi. XIV asrgacha «jo de pom» o'yini hamma joyda: dalada, ritsarlik qal'alarida, shahar qal'alari yonida, cherkov maydonlarida va boshqa yerlarda o'ynalgan edi. Keyin esa bu o'yin uchun atrofi yopilgan maxsus maydonlar qurilgan. Bu maydonlar ustiga to'r o'rnatilib, bu to'r ustidan to'pni ilgarigidek qo'l bilan emas, balki raketka yordamida qaytarib otish lozim edi. XIV asr oxirida Fransiyada bu o'yin uchun hatto maxsus binolar ham qurilgan.

Angliyada futbol o'yini ham taxminan xuddi shunday taraqqiy etdi. Ilgarigi vaqtlarda bu o'yin dehqonlar o'yini edi. Hosil yig'ib olingandan keyin qo'shni qishloq dehqonlari hosili o'rib olingan dalalarda to'p bilan o'ynar edilar. Shaharliklar markaziy bozor maydonida yoki ko'chalarda futbol o'ynar edilar. Bu esa ko'pincha tartibsizlikka, shahardagi harakatning buzilishiga olib kelgan edi. Shuning uchun o'ynaladigan joy va o'yinchilar sonini cheklovchi qoidalar yaratilgan.

O'rta asr shaharlarida akrobatlar va ayniqsa dorbozlarning chiqishlari juda ham ommalashgan edi. Ularning ko'pgina mashqlari, masalan, osilgan holatdan tiralib gavnani ko'tarish va turli-tuman aylanma harakatlar, keyinchalik langar cho'pga - turnikning timsoliga o'tkazilgan. Akrobatika mashqlaridan shaharliklar ichida keng ommalashgan turi piramida tuzish edi. Akrobatlar turli murakkab sakrashlarni ham bajarganlar.

O'rta asr universitetlarining oquv dasturlarida jismoniy tarbiyaning yo'qligi talabalar orasida jismoniy mashqlarning tarqalishiga halaqit bermadi. Ko'pgina talabalar yoy otish va qilichbozlik uyushmalariga kirar edilar. Talabalar o'rtasida ko'pincha kurash va mushtlashish musobaqalari uyushtirilgan. Talabalarning klublarida qilichbozlik, yog'och otda chavandozlik qilish va akrobatika qilish mashqlari ham otkazilgan edi **(7-rasm)**.

Shahar aslzodalarining jismoniy tarbiyasi. So'nggi o'rta asr davrida shaharliklar ommasi bir-biridan keskin farq qiluvchi uch guruhdan: patriitsylar, byurgerlar va plebeylar

qatlamidan iborat edi. Patriitsiyalar va byurgerlar shaharlarning xojayinlari bo'lgan. Shaharlarda aslzodalar jismoniy madaniyatining ravnaq topish jarayoni va keng xalq ommasi jismoniy tarbiyasining nisbatan tushkunligi sodir bo'lmoqda edi.

XV asrda o'qchi uyushmalar shahar patriitsiyalarining harbiy, sport va politsiya xizmatining markaziga aylangan edi. Patriitsiyalar kamondan va pistoletdan o'q otish uchun maxsus uylar qurib, shahar va shaharlararo otish musobaqalari o'tkazganlar. Qilichbozlar birodarliklari ham sex aslzodalarining tashkilotiga aylanib qoldi. Bu tashkilotlarga kirish uchun nafaqat qilichbozlik san'atidan sinovdan o'tish, balki shunga muvofiq mulkga ham ega bo'lish lozim edi.

7-rasm. O'rta asrdagi jangchilar

XV asrning oxirlariga kelib otish va qilichbozlik mashg'ulotlari shahar aslzodalarining foydali va ko'ngilli tomoshalaridan biriga aylangan.

Shahar bayramlari professional darbozlar, pantomimlar, harakatli o'yinlar, raqslar bilan to'ldirib borilgan. Patriitsiyalar yoshlari raqslarga tushish, to'p o'ynash, otda yurish, ov qilish va usti yopiq hovuzlarda cho'milishga qiziqar edilar. Byurgerlar o'z imtiyozlarini himoya qilib, mehnatkashlarning qilichbozlik uyushmalari, qilichbozlar qardoshliklarida qatnashishlariga yo'l qo'ymas edilar.

O'rta asrlarda o'q otish qurollarining kashf etilishi ritsarlik tarbiya tizimi barham topishining muhim sabablaridan biridir. Endilikda shahar va qishloq aholisi o'rtasida jismoniy mashqlar turli xil o'yinlar bilan ommaviy shug'ullanish vaziyati yuzaga kelgan edi. Shahar va qishloqlarda o'ziga xos bo'lgan an'analar, bayramlar, katta ziyofatlar uyushtirib, kurash, mushtlashish va boshqa mashq va o'yinlarni tashkil etish keng rivojlangan.

Osiyo, Afrika va Amerika qit'alarida jismoniy tarbiya.

Osiyo, Amerika va Shimoliy Afrika mamalakatlarida qadimgi an'analarning uzoq saqlanishi bu hududlarda feodal tuzumi va jismoniy madaniyatning sekin rivojlanishiga sabab bo'lgan.

Osiyo mamlakatlari. **Hindiston.** O'rta asrlarda qadimgi jismoniy madaniyat tajribalari Hindistonda keng tarqalgan. Bunda kurash, kamondan o'q otish, yugurish, ot o'yinlaridan foydalanildi. Milliy raqslar bilan birgalikda xatxa-yoga, marosim o'yinlari va boshqa mashqlar ommalashgan.

Xitoy. Dehqonlarning «sariq ro'mollilar» deb nom olgan qo'zg'olonlari III-V asrlarda davom etib kelgan. Hukmdorlar aholidan qurollarni yig'ib olgan va ularni ishlatishni taqiqlagan edi. Shu sababli xalq orasida qurolsiz jang usullari avjiga chiqqan. VI asrda Xitoy ushbu gimnastikasi tez rivoj topdi. Bunda qo'l va oyoqlarni ishlatib jang qilish, kaft va uning qirralari bilan urish amalga oshirilgan. Min sulolasi hukmronligi davrida ushbu keng rivojlangan edi. Unda 20 xildan ortiq qurollar va tayoqlar qo'llanilgan. Lekin o'q otish qurollarining paydo bo'lishi bu turlar taraqqiyotini ancha pasaytirgan edi. Shunga qaramasdan, ushbu mashqlaridan davolash maqsadida foydalanish davom etgan. Xitoyda,

shuningdek, ot ustida chavgon yugurish va hindlarga xos xatxa-yoga bo'yicha musobaqalar o'tkazilib turilgan.

Yaponiya. O'rta asrlarda Yaponiyada jismoniy madaniyatning rivojlanishi Samuraylar institutining tashkil etilishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Samuraylar kichik yer egalarining harbiy-feodal tabaqasi bo'lib, ularning jismoniy tarbiya tizimi xilma-xil kurash turlari: sumo, jiu-jitsu va karate, kendo - bitta yoki ikkita qilich bilan jang qilish san'ati, noginata - nayza bilan kurashish, piyoda va otda yugurishda kamondan o'q otish, marosim bellashuvlar, turli xil to'p o'yinlari kabi mashqlardan iborat bo'lgan.

Markaziy Amerika xalqlarining jismoniy tarbiyasi. Yevropaliklar mustamlaka qilib olgan davrlargacha bu mintaqada inklar, mayya va atsteklar davlatlari mavjud bo'lgan. XII asrlarda bu mamlakatlarda ma'lum darajada jismoniy tarbiya tizimi mavjud bo'lgan. Bunda davlat miqyosida va oila sharoitida tarbiya berish amalga oshirilgan. Tashkil qilingan maktablarda o'yinlar va boshqa jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishgan. Kamondan o'q otish, tayoqlarni uloqtirish, qilich va qalqon bilan kurash kabi harbiy-jismoniy tayyorgarlik amalga oshirilgan. Inklar va atsteklarda uzoq masofalarga yugurish hayotiy ehtiyoj bo'lib hisoblangan. Ko'pchilik o'yinlar va mashqlar bu xalqlarning diniy marosimlari, urf-odatlarini bilan bog'liq bo'lgan. Shuningdek, qabilalararo o'yinlar, diniy bayramlar, tantanalar, atletik musobaqalar tashkil etilgan. Butun jismoniy tarbiya tizimi aborigen xalqlarning mehnat, harbiy va hayotiy turmushida katta o'rin tutgan. Yevropaliklarning bosqinchilik, talon-taroj qilish, o'ldirish, majburlash kabi harakatlari Amerika xalqlarining jismoniy madaniyat tizimi rivojlanishiga salbiy ta'sir etgan.

Afrika mintaqasidagi xalqlar. O'rta asrlarda Afrika xalqlari orasida mehnat, harbiy ishlar va ijtimoiy turmush orqali jismoniy madaniyat shakllari belgilangan. Jismoniy tarbiya oilada, ovchilar tomonidan qabilada va «xudo»lar uyida berilgan. Ko'pincha musobaqalashish shaklida amalga oshirilgan.

Bunda kamondan o'q otish va tayoqlarni mo'ljalga tekkizish, ustunga kim o'zarga tirmashib chiqish kabilar qo'llanilgan. Raqslar bilan birgalikda harbiy mashqlar qo'shib o'rgatilgan. Yoshlarni harbiy jihatdan tayyorlash maqsadida oilada yoki «xudo»larning uylarida qabila, urug' boshliqlari rahbarligida turli xil an'anaviy marosimlar tashkil etilgan. Bunda kurash, nayza va lappak uloqtirishdan keng foydalanilgan. O'g'il va qizlarni tarbiyalash tizimida tamtam sadolari ostidagi an'anaviy raqslar, turli harakatli o'yinlar, akrobatik mashqlar asosiy vosita sifatida xizmat qilgan. An'anaviy marosimlarda kurash, chidamlilik, epchillik, jasurlikni tarbiyalovchi mashq turlaridan iborat musobaqalar tashkil etilgan. Bu, o'z navbatida, xalqlarning jipsligi, inoqligi, ahilligini ta'minlashga xizmat qilgan. Bosqinchilik va mustamlakachilik ta'yziqi Afrikada milliy jismoniy madaniyatining ancha susayishiga sabab bo'lgan.

Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risida ta'limoti. XVI va XVII asrlarda G'arbiy Yevropa feodal ishlab chiqarish usuli hali hukmron edi. Bu davrda taraqqiy etishni boshlagan fan va texnika ishlab chiqarishni kengaytirishga yordam berdi, texnika esa olimlar qo'lga juda ko'p sonli yangi faktlarni berib, bu faktlar fanni boyitdi va uni ilgari siljitdi. O'rta asrlarda dengizda suzish ehtiyoji natijasida kemasozlik taraqqiy etdi, ispanlar, gollandiyaliklar, inglizlar Shimoliy va Janubiy Amerikada ko'pgina geografik kashfiyotlar qildilar. Poroxning kashf etilishi o'q otadigan qurolning vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Meditsina ham jadal sur'atlar bilan taraqqiy etib bordi. Tabiatshunoslik sohasida inson faoliyatini organishga doir kashfiyotlar qilingan. Leonardo da Vinchi (1452-1519) qushlarning uchishini kuzatib borib, uchuvchi apparatning tuzilishi to'g'risida o'z mulohazalarini bayon etgan. Leonardo da Vinchi odam gavdasining mutanosibliigi va uning harakati mehanikasini o'rgangan.

Gumanistlar o'rta asr ilohiy qarashlariga qarama-qarshi o'laroq, inson shaxsini ulug'ladilar, insonga, uning kuch va qobiliyatiga ishonch bilan qaradilar. Insonga bo'lgan qarashlardagi bunday o'zgarish odatda «gumanizm» (insonparvarlik) tushunchasi bilan

anglatiladi. So'nggi o'rta asr davridagi gumanizm ikki asosiy manbadan: qadimgi xalqlar madaniyati va xalq ijodidan foydalangan. Xalq ijodidan kam foydalanilar edi, shuning uchun so'nggi o'rta asr davrining gumanizmi asosan qadimgi dunyoda yaratilgan qadriyatlarni tiklashdan iborat edi.

Gumanistlar o'rta asrdagi quruq pedagogikaga qarama-qarshi o'laroq, kishining faqat aqlinigina emas, balki tanasini ham tarbiyalashga qaratilgan yangi pedagogikani ilgari surganlar. Ular o'z hukmronligini o'rnatish, uzoq muddatli sayohatlar qilish, yangi yerlar kashf etish, bu yangi yerlarga ko'chib kelgan xalqlarni talash va bo'ysindirishga qodir bo'lgan uddaburon, jismoniy jihatdan yetuk insonlarni tarbiyalashni istaganlar. Feodalizm negizida ishlab chiqarish, savdoning o'sishi, shaharlarning kengayishi, kapitalistik munosabatlarning rivojlanishiga olib keldi. Geografik jihatdan kengayish natijasida markaziy davlatlar vujudga kela boshladi. Ishlab chiqarishning rivojlanishi tabiiy va pedagogik fanlarning taraqqiy etishini ta'minladi.

Vittorino da Feltre (1378-1446) Italiyada pedagogika sohasidagi dastlabki gumanistlardan biri bo'lgan. Hukmdorlar va saroy ahli bolalarini tarbiyalash uchun maktab yaratgan. Vittorino da Feltre Mantue hukmdori va zodagonlarning bolalarini tarbiyalab, saroyda yangi turdagi maktab yaratgan va uning rahbari bo'lgan. Uning maktabida o'quvchilarning bilimga qiziqishi, aqliy va jismoniy havasi har tomonlama rag'batlantirilar edi. Bunda aqliy va jismoniy tarbiyaga alohida e'tibor berilib, yalqovlarni ayovsiz jazolaganlar. Feltre bolalarni sof havoda o'ynatish, suvda suzish va turli jismoniy mashqlarni bajarishga odatlantirgan. O'quvchilarni erinchoqligi, beadablighi va manmanligi uchun jazolagan edi. Quruq yodlash o'rnini ko'rsatma ta'lim usullari egallagan.

Vittorino da Feltre o'quvchilarning sog'ligi va jismoniy kamoloti to'g'risida ayniqsa ko'p g'amxo'rlik qilgan edi. Feltre o'quvchilarni sof havoda harakatli o'yinlar o'ynashga, suvda suzishga va jismoniy mashqlarni bajarishga odatlantirgan edi; bu esa o'quvchilarning jismoniy kuchini, epchilligini rivojlantirishga va chiroyli odob-axloqlarini tarbiyalashga yordam bergan. Uning maktabi o'quv rejasida o'yinlar, qilichbozlik, harbiy mashqlar, otda yurish va suvda suzish ko'zga ko'rinarli o'rinni egallagan edi.

Feltre o'quvchilarning axloqiy sifatlarini tarbiyalash to'g'risida ham gamxo'rlik qilib, ularda o'z qadriini bilish tuyg'usini, gigiyenaning elementar qoidalariga rioya qilish odatini va hokazolarni hosil qilar edi. Vittorino da Feltre maktabi oqsuyak ota-onalarning bolalarini tarbiyalash borasida ilgari tashlangan katta qadam edi (**8-rasm**).

8-rasm. O'rta asrlardagi sportchilarga berilgan sovga

Fransua Rable (1483-1553) fransuz yozuvchisi, o'z asarlarini lotin tilida emas, o'z ona tili – fransuz tilida yaratgan. Uning «Gargantuya va Pantagryuel» romani xalq orasida sevib o'qilgan. Unda dunyoni ilmiy anglash g'oyasi olg'a surilgan. Fransua Rable o'z g'oyalarini qadimgi yozuvchilarning asarlaridan ko'ra, ko'proq xalq ijodidan olgan edi. O'z asarlarida Rable cherkov xodimlari, aslzoda hukmdorlar kundalik hayotini hajviy tarzda ifodalagan. Rim, Jeneva va Sorbonna bir necha bor uni la'natlagan va har xil yo'llar bilan ta'qib qilgan edi. O'sha vaqtlarda Rablening asarlariga bo'lgan talab katta edi.

Fransua Rablening «Gargantuya va Pantagryuel» nomli romani ikki oy ichida shunchalik ko'p nusxada tarqalgan ediki, hatto tavrot o'n yil ichida shunchalik tarqalmagan edi. Bu roman barcha tillarga tarjima qilingan bo'lib, hozirga qadar qayta-qayta nashr etilib kelmoqda. Rable: «O'g'il bolaning o'z murabbiylari rahbarligida ilohiy kitoblarni o'rganganidan ko'ra, umaman, o'qimagani ma'qul, chunki ularning fani bema'nilik, ularning bilimdonligi esa batamom uydirmadir», - degan edi. Rable tarbiyada aniq tartib, ya'ni tozalik, ovqatlanish tartibi va jismoniy mashqlar bo'lishi shartligini ta'kidlagan.

Rable o'quvchilarni erkin fikrlashga va erkin harakat qilishga olib keladigan tarbiyani tavsiya qilgan. Rable tarbiya orqali inson shaxsining axloqiy, aqliy va jismoniy tomonlarini tarkib toptirishni istagan.

Rable butun tarbiya va ta'limni o'quvchilar uchun yoqimli ifodalashni tavsiya qilgan. Tarbiyalanuvchilar uchun tartib zarurligini, ularning maishiy hayoti uchun gigiyena zarurligini, jismoniy mashqlarning aqliy mashg'ulotlar va ovqatlanish tartibi bilan birga olib borish kerakligini talab qilgan. U badanni yuvib turishni, massaj qilishni, terlagandan so'ng kiyimni almashtirishni; mashqlarni va jismoniy kuch me'yorini asta-sekin murakkablashtirib borishni tavsiya qilgan. Rable faqat qadimgi mashqlarni emas, balki o'sha vaqtlarda shaharliklar va dehqonlar o'rtasida odat bo'lgan jismoniy mashqlardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar bergan.

Tarbiyalanuvchilar yugurish, sakrash va irg'itish; kamondan, eski og'ir miltiq va zambarakdan otish; ko'krak bilan, chalqanchasiga, yon bilan suzish va suvga sho'ng'ish; nayza, qilichbozlik, shamshir, rapira, oy bolta, xanjar bilan shug'ullanish; otda yurish, arqonga, daraxtlarga va qoyalarga tirmashib chiqish bilan shug'ullanish; yelkanli va eshkakli qayiqni boshqarish, ov qilish, kurash, shaxmat, yog'och otda gimnastika mashqlarini bajarish, gantellar yordamida mashq qilish; to'p o'ynash va raqs tushishlari lozim edi.

Rablening fikricha, uning hayoli bilan yaratilgan «Telem qal'asi» tarbiya muassasining namunasi. Muassasaning nizomi: «Nimani xohlasang, shuni qil» degan tamoyildan iborat edi. Bu ishlab chiqarish tashkiloti emas, balki boylar uchun mo'ljallangan o'ziga xos o'quv-tarbiya muassasasi bo'lgan. Unda stadion, ippodrom, suzish uchun hovuz, uch pog'onali hammomlar, teatr, sayr qilish bog'i, to'p o'ynash uchun manejarlar, otxonalar, lochin xizmati va itxona bor edi. Rable o'z davrining ilg'or g'oyalari bilan bab-baravar qadam tashlab, gumanizm g'oyalarining o'rnatilishi uchun ko'p xizmat qilgan.

Ieronim Merkurialis (1530-1606) mashhur italyan gumanisti gimnastikaga doir oltita kitob yozgan. Dastlabki uch kitobi jismoniy mashqlar tarixini yoritishga, qolgan uch kitobi esa jismoniy mashqlarni tibbiy jihatidan tahlil qilishga bag'ishlangan. Merkurialis tibbiyotni davolash tibbiyoti va saqlovchi tibbiyoti deb ikkiga ajratgan. Saqlovchi tibbiyotni buzuvchilikka va oziq-ovqat hamda sharobni ortiqcha iste'mol qilishga qarshi kurashga mo'ljalladi; bunday hollar zodagonlarning vakillariga muvofiq edi. Gimnastika va boshqa jismoniy mashqlarni davolovchi tibbiyot vositalari jumlasiga kiritgan.

Ieronim Merkurialis barcha mashqlarni haqiqiy (davolash), harbiy (hayotiy, zaruriy) va soxta (atletik) mashqlarga ajratgan edi. Merkurialis ayrim mashqlarning ahamiyatini baholab, ko'proq jismoniy kuch talab qiladigan mashqlarni salbiy tavsiflagan. U sog'lomlashtirish-gigiyena jihatdan foyda berishi mumkin bo'lgan mashqlarni bajarishni tavsiya qilgan. Merkurialis mushtlashishni inkor qilmagan, lekin yakkama-yakka mushtlashishni emas, balki kishining soyasi bilan mushtlashishni tavsiya qilgan, chunki kishining soyasi bilan mushtlashishi qattiq kuch ishlatishni talab qilmaydi. Merkurialis suvda suzishni emas, balki cho'milishni va baliq ovini tavsiya qilgan. U jismoniy tarbiyaning musobaqa usulini foydali deb hisoblamagan va sportni inkor qilgan. Uning bir vaqtlar katta e'tiborga sazovor bo'lgan gimnastika san'atini tiklash uchun harakat qilishi haqiqatga to'g'ri kelmaydi. Merkurialisning xizmati shundan iboratki, u davolash-profilaktika mashqlarini tiklagan va ularni tibbiyotning muhim vositalari sifatida himoya qilgan. U ko'p kuch sarf

qiluvchi mashqlarni to'la inkor qilgan va asosan davolovchi jismoniy mashqlarni qo'llab-quvvatlagan. Ieronim Merkuralis cherkov arboblarning saroy shifokori, imperator Maksimilian II ning shifokori bo'lgan. U feodal aslzodalarning boshliqlariga ko'rsatgan xizmatlari uchun ritsarlik unvoni bilan taqdirlangan edi.

Barcha gumanistlarning progressivligi shundaki, ular o'rta asrning tarbiyasiga va tarkidunyochilik g'oyalariga qarshi faol kurashdilar, inson shaxsining erkin kamol topishini quvvatladilar va jismoniy tarbiyani umumiy tarbiya tizimining ajralmas bir qismi sifatida ilgari surdilar. Lekin gumanistlarining aksariyati xalq to'g'risida emas, balki jamiyatning bir to'da boshliqlari to'g'risida, xalqdan ajralgan va xalqni ekspluatatsiya qilgan kishilar haqida g'amxo'rlik qilganlar. Bu gumanistlar o'zlarining barcha g'ayratlarini cherkov obro'yiga qarshi kurashga qaratib, jamiyatning konservativ kuchiga aylanganlar. Xalqqa tayangan va xalq baxt-saodati yo'lida mehnat qilgan gumanistlarning ijodi esa so'nggi o'rta asr demokrat gumanistlarining ijodi sifatida bizning davrgacha yetib keldi.

TEST SAVOLLARI

Osiyo va Afrika xalqlarining jismoniy tarbiyasi qanday xarakterga ega bo'lgan?

- a) an'anaviy   b) madaniy   c) milliy   d) atletik

Xitoyda VI asrda qanday mashqlar tez rivojlangan edi?

- a) ushu   b) kunfu   c) karate   d) taekvondo

Hindistonda qanday jismoniy mashqlar keng tarqalgan edi?

- a) xatxa-yoga   b) ushu   c) sumo   d) kendo

Ritsarlar nechta fazilatga ega bo'lishi shart edi?

- a) 7   b) 8   c) 5   d) 10

Ritsarlarning ommaviy turnirlari qanday nomlangan?

- a) buxurd   b) jut   c) tyost   d) jyo de pom

Feodallarning harbiy-jismoniy tayyorgarligi qanday shakllardan iborat?

- a) ritsarlar turniri
b) gladiatorlar jangi
c) pankration
d) pentatlon.

Evropada shaharliklarning ilk birlashmalari qanday nomlangan?

- a) o`q otish va qilichbozlik birodarliklari
b) o`q otish va qilichbozlik maktablari
c) sport va o`q otish birodarliklari
d) zodagonlar klublari

«Ritsarlarning fazilatlari» nimalardan iborat?

a) otda yurish, qilichbozlik, suzish, ov qilish, kamondan o`q otish, shaxmat o`ynash, she'r to`qish.

- b) qilichbozlik, kamondan o`q otish, kurash, harakatli o`yinlar.
c) kurash, nayzabozlik, suzish, otda yurish, tennis, shaxmat o`ynash.
d) suzish, yugurish, sakrash, ov qilish, harakatli o`yinlar, raqs tushish.

Ritsarlar tarbiya tizimi qanday xarakterga ega bo'lgan?

- a) harbiy-amaliy   b) tarbiviy   c) ommaviy   d) kasbiy

Ritsarlarning yakkama-yakka turnirlari qanday nomlangan?

- a) jut, tyost   b) buxurd   c) jyo de pom   d) kunfu

O`rta asrlar davrida tennis qanday nomlangan?

- a) jyo de pom   b) laun-tennis   c) jiu-jitsu   d) sull.

Ritsarlar tarbiya tizimi qachon va nima sababdan barham topgan?

- a) XIV asrda, porox va o`q otar miltiqlar ixtiro qilinishi
b) XVI asrda, sport musobaqalari o`tkazilishi

- c) XVII asrda, sport turlari rivojlanishi
- d) XIX asrda, fan va texnika rivojlanishi

Gumanizm soʻzining maʼnosi nima?

- a) insonparvarlik
- b) xalqparvarlik
- c) vatanparvarlik
- d) mehnatsevarlik

Gumanistik gʻoyalar ilk bor qaysi davlatda shakllangan?

- a) Italiya   b) Fransiya
- c) Angliya   d) Rossiya

Ieronim Merkurialis qanday mashqlarni inqor etgan?

- a) atletik   b) harbiy   c) davolash   d) zaruriy

Oʻrta asr ilk gumanistlaridan biri kim boʻlgan?

- a) Vittorino da Feltre.
- b) Jon Lokk
- c) Jan Jak Russo
- d) Tomas Arnold.

Fransua Rable qaysi asarida jismoniy tarbiya haqida yozgan

- a) «Buyuk didaktika»
- b) «Gargantua va Pantagryuel»
- c) «Tarbiya toʻgʻrisida fikrlar»
- d) «Elementar gimnastika»

Ieronim Merkurialis mashqlarni qanday guruhlariga ajratgan?

- a) haqiqiy, harbiy, soxta.
- b) hayotiy, atletik, oddiy.
- c) oddiy, zaruriy, sodda
- d) oddiy, murakkab.

Iogann Genrix Pestalotsi mashqlarni qanday guruhlariga ajratgan?

- a) elementar va murakkab.
- b) murakkab
- c) oddiy va ogʻir
- d) gimnastika.

Filantropin maktablarida oʻquvchilar qanday guruhlariga boʻlingan?

- a) akademist, pedagogist, famulyant.
- b) akademist, pedagogist
- c) realist, kadet
- d) famulyant, kadet, student

Jadvalni toʻldiring.

Oʻrta asrlarda Yevropa mamlakatlarida jismoniy tarbiya

Ijtimoiy qatlamlar	Jismoniy tarbiya maqsadi	Jismoniy mashq turlari	Jismoniy tarbiya vositalari

Oʻrta asrlarda jismoniy madaniyat va sportning rivojlanishni qanday izohlaysiz?

- ✓ Ritsarlik tizimidagi turnirlarning maqsadi nima?
- ✓ Yevropa mamlakatlarida qilichbozlik va o'q otish jamiyatlari paydo bo'lishining sabablari nimadan iborat?
- ✓ Gumanistlar jismoniy tarbiya haqidagi mulohazalari nimalardan iborat bo'lgan?
- ✓ O'rta asrlarda o'tkazilgan bayramlar va an'anaviy marosimlarda qanday yangi sport turlari, jismoniy mashqlar, o'yinlar yuzaga kelgan?

© Adabiyotlar

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. O'quv-uslubiy qo'llanma. T:2013.

3- modul. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XVIII – XIX asrlar)

Yanga davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport.

Jismoniy tarbiya nazariy asoslarining taraqqiy etishi. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi. Angliya va AQShda sport va sport o'yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

XVI-XIX asrlarda hukm surgan feodal tuzumi emirilib, kapitalizm davri boshlangan. Bu davrda tabiatshunoslikka doir juda ko'p ilmiy kashfiyotlar qilingan. Moddiy dunyoning barqarorligi va g'ayritabiiy kuchlarning yo'qligi haqidagi fikrlarga olib kelgan. Jamiyat uchun tadbirkor, uddaburon, sog'lom ishchilar zarur bo'lgan. Odamning aqli, irodasi va jismoniy fazilatlarining namoyon bo'lishida ta'lim-tarbiya muhim o'rin egalashi yaqqol ko'ringan. Insonning pedagogikaga bo'lgan qiziqishi ortishiga va jismoniy tarbiyaning nazariy asoslari amalda bajarilishiga sabab bo'lgan.

Jon Lokk (Angliya), Jan- Jak Russo (Fransiya), Iogann Pestalotssining (Shveysariya) pedagogik qarashlari, XVIII asrning oxiridagi nemis filantropularining pedagogik tajribasi jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotning taraqqiy qilishiga katta ta'sir etgan.

9-rasm. Angliyada o'tkazilgan sport musobaqasi.

Jon Lokk (1632-1704) ingliz faylasufi, pedagog olimi bo'lgan. Lokk o'zining pedagogikaga doir qarashlarini "Tarbiya to'g'risidagi fikrlar" (1693) nomli kitobida bayon qilgan. Jon Lokk o'z falsafiy va pedagogik ta'limotida ingliz zodagonlarining manfaatini ifoda etgan. Jon Lokkning fikricha, tarbiyaning vasifasi – oddiy kishilr emas, balki o'z ishlarini ma'noli va ehtiyotkorlik bilan olib bora oladigan jentlmen tarbiyalashdan iborat.

Jentlmen jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya olishi lozim, lekin u bunday tarbiyani uyda olishi kerak, chunki maktab, Lokkning fikricha, har xil toifaning yomon tarbiya ko'rgan illatli farzandlaridan iborat aralash turkumi to'plangan muassasadir. Chinakam jentlmen uyda tarbiyalanadi, chunki uydagi tarbiyaning kamchiliklari ham maktabda hosil qilinayotgan bilimlar va malakalarga nisbatan foydalidir. Lokk aristokrat oilalardagi tarbiya tajribasiga asoslanib, jentlmen tarbiyalash ishlarining hammasini yaxshi tayyorgarlik ko'rgan tarbiyachiga topshirishni tavsiya qilgan.

Jon Lokk jentlmenlar sportining asoschisidir. Lokk jismoniy tarbiyaga juda katta ahamiyat bergan. U sihat-salomatlik ishlarimiz va farovonligimiz uchun zarurdir, deb ta'kidlagan. Jon Lokk Qadimgi Rim shoiri Yuvenalning "Mens sana in corpore sano" – "Sog'lom tanda sog' aql" degan so'zlariga rioya qilish kerak, deb hisoblagan. Shu sababli, bolaning yoshlik chog'idanoq tanasini chiniqtirish, charchashga, qiyinchiliklarga, o'zgarishlarga bardosh berishga o'rgatish zarur. Lokk bolaning hayotida qattiq intizon va tartibga rioya qilishning ahamiyatini asoslab, bolaning kiyimi, ovqati va kun tartibi qanday bo'lishi to'g'risida maslahatlar bergan. To'g'ri yo'lga qo'yilgan jismoniy tarbiya, bolaning mard va chidamli bolishiga imkon beradi. "Jentlmen istalgan vaqtda qo'lga qurol olib, soldat bo'lishga tayyor bo'lib turadigan kishi qilib tarbiyalanishi lozim", degan Jon Lokk.

Jon Lakk insonning ichki va tashqi tajribasini bilish manbai deb hisoblagan. Uning fikricha, tashqi tajriba bevosita mavjud bo'lgan tashqi moddiy dunyo bo'lib, u kishi tomonidan sezgi a'zolari, tasavvuri orqali idrok qilinadi. Ichki tajriba esa inson qalbining faoliyati - refleksi, demak, «Bu ikki manba sezgi obyekti sifatida yagona mohiyatni tashkil etadi, barcha g'oyalimiz ana shu mohiyatdan boshlanadi», - deb e'tirof etgan Lakk. Sezish a'zolarini (sezish, hid bilish, ko'rish, eshitish) takomillashtirish, harakat a'zolarini (qo'l, oyoq) rivojlantirish, tanani chiniqtirish, foydali amaliy ko'nikmalar (suzish, otda yurish, eshkak eshish, qilichbozlik, o'q otish) hosil qilish, jismoniy kuchlarni yuqori darajada ishga solish uchun iroda kuchi va qobiliyatni kamol toptirish zarurligini ishonchli dalillar bilan isbotlab bergan. Bu g'oyalar o'sha davr ingliz maktablaridagi jismoniy tarbiyaga kuchli ta'sir etgan (9-rasm).

Jan Jak Russo (1712-1778) fransuz ma'rifatchi arboblardan biri, faylasuf, pedagog, yozuvchi bo'lgan. Russoning «Emil yoki tarbiya to'g'risida» kitobida kishini tabiatga muvofiq ravishda individual tarbiyalash bo'yicha tavsiyalar berilgan. Uning fikricha, inson erkin bo'lib tug'iladi, lekin u yo'rgakdalik chogidayoq, dastlab o'z odatlarining quliga, so'ngra esa jamiyat quliga aylanadi. Hech qanday odatlarga ega bo'lmaslik - eng yaxshi odatdir. Russo: «Tana jondan ilgari tug'iladi, shuning uchun dastlab tana to'g'risida g'amxo'rlik qilish kerak, bu har ikkala jins uchun ham umumiy bo'lgan tartibdir»- degan. Russo jismoniy tarbiyani tabiiy ozod insonni tarkib toptirishning asosi, deb hisoblagan. Bunda aqliy va mehnat tarbiyasini qo'shib olib borish zarur, deb maslahat bergan.

Russo tarbiyalanuvchi bolalarning yoshini to'rt davrga ajratgan. Birinchi davr – bola tug'ilganidan boshlab 2 yoshgacha bo'lgan davr; bu davrda bolani jismoniy rivojlanishiga asosiy e'tibor berilishi kerak. Ikkinchi davr – 2 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan davr; bu davrda asosan bolalarni tashqi sezgilarini rivojlantirish kerak. Uchinchi davr – 12 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan davr; bu yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berish kerak. To'rtinchi davr – 15 yoshdan balog'atga etgunigacha bo'lgan davrdir. Russoning fikricha, bu davrda axloqiy tarbiyaga ko'proq e'tibor berish kerak. Barcha davrlarda bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash, ularni jismoniy jihatdan chiniqtirish bilan alohida shug'ullanish zarur, deb hisoblagan Russo. U o'zining kitobida Emilning jismoniy jihatdan tarbiyalanishiga batafsil to'xtalgan. Bolalarni chiniqtirish, ularning jismoniy kuchini mustahkamlash va tashqi sezgilarini rivojlantirish borasida bir qancha amaliy ko'rsatmalar bergan. Bolalar ko'p harakatda bo'lishi, jismoniy mehnat bilan shug'ullanishi, ko'p vaqt ochiq havoda bo'lishi kerak. Russo tabiiy va erkin tarbiya tarafdori bo'lgan. U bolalar tarbiyani uch manbadan: tabiat, odamlar va atrofdagi narsalardan oladilar, deb hisoblagan. Mana shu uch omilning hammasi bir-biriga uyg'un ravishda bitta yo'lga amal qilganidagina tarbiya to'g'ri berilgan bo'ladi. Russo pedagog sifatida o'rta asr maktablaridagi tartiblariga, qattiq intizom, tan jazosi berish, darslarni yodlatish kabi tartiblarga qarshi chiqqan. U bola shaxsini hurmatlashni, uning qiziqishi va istaklari bilan hisoblashishni talab qilgan. Bu uning erkin tarbiyani targ'ib etishining ijobiy tomonidir.

Jan-Jak Russoning tushunchasiga ko'ra, qizlarning tarbiyasi o'g'il bolalarning tarbiyasidan farq qilishi zarur. Ayollar va erkaklar jamiyatdagi vazifasiga mos ravishda tarbiyalanishi kerak, qizlar uy ishi uchun tarbiyalangan bo'lishi lozim, qizlar uchun hech qanday jiddiy aqliy tarbiya kerak emas, deb hisoblagan Russo.

Iogann Genrix Pestalotssi (1776-1827) shveysariyalik buyuk pedagog-demokrat. U tarbiya asosini odamning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirishdan, tarbiya maqsadini odamning ma'naviy qiyofasini tarkib toptirishdan iborat, degan. Uning fikricha, tana faoliyati harakatlarda namoyon bo'ladi, harakatlar esa bog'inlar tuzilishi va harakatchanligiga bog'liqdir. U bo'g'inlar uchun gimnastika elementlarini ishlab chiqdi. Bunda barcha harakatlar o'z mazmunini topgan edi. Pestalotssi elementar gimnastikani o'ziga xos «mehnat malakalari alifbosi», ya'ni ko'tarish, irg'itish yoki uloqtirish, aylantirish, urish va h.k. qilishga o'rgatish zarur, deb hisoblagan.

XVIII asrning 70-80-yillarida Germaniyada yangi yo'nalishdagi maktablar paydo bo'lgan. Bu filantrop (insonparvarlar) ochgan maktablar edi. O'qituvchilar bunday maktablarda akademistlar, pedagogistlar va fabulyantlar kabi guruhlarga bo'linishgan. Akademistlar - aslzodalar, pedagogistlar - amaldorlar, fabulyantlar mehnatkashlarning farzandlari bo'lgan. Bunday tartib filantropning feodal tabaqachilik tartiblariga qarshi emasligidan dalolat berar edi. Filantropinlardagi gimnastikaning mashhur rahbarlari Gerxard Fit (1763-1836) va Iogann Guts-Muts (1759-1839) kabilar edi. G.Fit «Jismoniy tarbiya ensiklopediyasi tajribalari» nomli uch tomli kitob yozdi. Kitoblarda jismoniy tarbiyaning qadimgi va o'sha davrlardagi tarixi, uning tarbiyaviy mohiyati aks ettirildi.

Iogann Guts-Muts «Yoshlar uchun gimnastika» kitobini yozdi (1713).

Bu kitobdan Yevropa davlatlarida keng foydalandilar. Chunki muallif kitobida jismoniy tarbiyaning nazariy va amaliy jihatlari, ayniqsa, mashqlarning aniq tasviri va ularning qo'llanish usullari bilan qo'shib bergan edi. U tasvirlagan gimnastik mashqlar sirasiga kurash, yugurish, sakrash, uloqtirish, iig'itish, suzish, arqon, shoti, langarcho'p bilan sakrash va daraxtlarga osilib-tirmashib chiqishga doir mashqlar hamda qo'l mehnati, o'yinlar kiradi. Jismoniy tarbiyaning pedagogik nazariyasi bu davrlarda turli xilda mavjud bo'lgan.

Fransuz pedagogi **Jorj Demeni** (1850-1917) fiziologiya va jismoniy mashqlar bo'yicha mutaxassis edi. «Jismoniy tarbiyaning ilmiy asoslari» (1903), «Yoshlar jismoniy tarbiyasi» (1917) kabi kitoblarini yozdi. J.Demeni 1880-yilda Parijda «Muqobil gimnastika» klubini tashkil etgan. Olim umumrivojlantiruvchi tabiiy mashqlar (yurish, yugurish, sakrashlar, yuk ko'tarish, osilish, uloqtirish, himoya va hujum mashqlari, qo'l, oyoq, gavda harakatlari va h.k.) bajarishning foydali jihatlari asoslab berdi, bolalar, yoshlar va xotin-qizlar gimnastikasi tizimini ishlab chiqdi. Bu bilan gavda harakatlarini fiziologik asoslarga moslashtirish zarurligini ta'kidlagan edi.

Gimnastika tizimlari. XIX asrda iqtisod, siyosat, fan va texnikaning rivojlanishi natijasida jismoniy madaniyat ham rivoj topgan. Ayniqsa, harbiy tayyorgarlikda jismoniy tarbiya vositalari maqsadli ravishda qo'llana boshlangan. Gimnastika tizimi uchun oddiy mashqlargina emas, yengil atletika, suzish, boks, qilichbozlik, harbiy qurollardan otish va boshqa ko'p mashqlar asos qilib olingan. Bunday tizimlarni ishlab chiqish va amalda qo'llash ishlariga mutaxassislar o'z hissalarini qo'shganlar.

Nemis gimnastika tizimi. 1810-yilda Berlinda «Pestalotssi do'stlari jamiyati» qoshida birinchi gimnastika to'garagi tashkil topgan. Fridrix Yan (1778-1852) yoshlar harakatiga boshchilik qilgan. 1811- yilda Berlin yaqinidagi joyda gimnastika maydoni tashkil qilingan edi. Bu joyda gimnastika asbob-uskunlari o'rnatilgan. 1812-yilga kelib, to'garak qatnashchilari soni 500 kishiga yetgan. Ularning mashg'ulotlarida gimnastika va harbiy sayohat mashqlariga keng o'rin berilgan. Fridrix Yan «Gimnastika» so'zini «Turnkunst» (epchillik san'ati), shug'ullanuvchilarni esa turnerlar deb nomlagan. Keyingi yillarda turnerlar harakati ancha susaydi. 1862-yilda barcha turnerlar jamiyatlari Umumgermaniya gimnastika ittifoqiga (Doyche Turnershaft) birlashgan edi. Ularning gimnastika tizimida mashqlarni o'rgatish usullari, mashqlar tasnifi, anatomik-fiziologik xususiyatlari, yuklanma berish me'yorlari bo'yicha yagona talab va nazariya yo'q edi.

Shvetsiya gimnastika tizimi. Per Ling (1776-1839) Shvetsiya hukumatining taklifiga ko'ra, Germaniya va Daniyada jismoniy tarbiyaning ahvoli bilan tanishib chiqqib, o'z mamlakatida shved gimnastika tizimi asoslarini yaratgan. **Per**

Ling 1813-yilda Stokgolmda gimnastika institutini tashkil etgan. Gimnastikaning to'rt turini - harbiy gimnastika, pedagogik gimnastika, davolash gimnastikasi va estetik gimnastikani alohida ajratgan. Bu turlar maktablarda ham o'rgatila boshlangan. Per

Lingning o'gli **Yalmar Ling** (1820-1886) boshchiligida gimnastika asboblari takomillashtirilgan, gimnastika devorchasi, gimnastika skameykasi, uzun kursilar, langar cho'plar, gimnastika narvonlari, arqonlar va boshqa turli xil yangi jihozlari yaratilgan. Shvedlarning gimnastika tizimi ko'pgina Yevropa mamlakatlari, hatto Amerikada ham keng qo'llanilgan.

Fransuz gimnastika tizimi. Fransiyada hukumat tomonidan mamlakatda gimnastika joriy qilish ishlari polkovnik **Frantsisko Amoros**ga (1770-1848) yuklatilgan edi. Frantsisko Amorosga 1817-yilda harbiy gimnastika maktabini tashkil qilgan. Uning «Jismoniy, gimnastika va axloqiy tarbiyaga doir qo'llanma» (1830) kitobi barcha maktablarga joriy etilgan.

«Sokol» gimnastika tizimi. Chexiyada XIX asrning 60-yillarida «Sokol» (Lochin) gimnastika harakati vujudga kelgan. Ular o'z milliy ozodligiga intilib, «Sokol» harakatini yaratdilar. Bu yoshlarning «Sokol» jamiyati tuzilishiga olib kelgan edi. 1871-yilda chexiyada 130 ta «Sokol» jamiyati mavjud bo'lgan. Jamiyatda chex jismoniy tarbiyasining milliy tizimi tarkib topib, ayrim jihatlari nemis gimnastikasiga o'xshagan. Tizimda mashqlarning gavdaga ta'siri emas, balki bajariladigan harakatlarga ko'proq e'tibor berilgan. Keyinchalik gimnastika mashqlarining odam sog'ligiga va uning irodasiga bo'lgan ta'sirini e'tirof etib, kitoblar yozishgan. Lekin ularda o'qitish usullari o'z ifodasini topmagan. Nemis gimnastikasiga nisbatan ancha boy va uslubiy jihatdan ancha mukammal bo'lgan. O'qituvchilar ba'zi mashqlarni o'n martalab takrorlash o'rniga murakkab mashqlar majmuini bajartirish yo'llariga o'tganlar. Chexlar saf mashqlari va kiyimlarga juda katta e'tibor berishgan. Gavda hamda oyoqlarning nozik, aniq va tashqi ko'rinishi go'zal harakatlarigina amalda qo'llanilgan. Gimnastikani juda ham ziynatli qilish uchun har xil buyumlardan: tayoqlar, sharflar, qadimiy qurol turlari nayzalar, qalqonlar va h.k.dan foydalanishgan. Turnik, bruss, konda bajariladigan mashqlar, shuningdek, erkin mashqlar musiqa jo'rligida bajarilib, turli buyumlar yordamida ijro etiladigan mashqlar, piramidalar, akrobatika mashqlari sinchiklab ishlab chiqilgan. Ular quyidagi to'rt guruhga ajratilgan: asboblarsiz bajariladigan mashqlar - erkin mashqlar va h.k.; asboblarda bajariladigan mashqlar - buyumlar bilan va asboblar ustida bajariladigan mashqlar; guruh bo'lib bajariladigan mashqlar - piramidalar, o'yinlar; harbiy mashqlar - qilichbozlik, kurash, mushtlashish mashqlari.

«Sokol» gimnastikasining asosiy muallifi, mashqlarning asosiy texnikasi va usullarini ishlab chiqqan kishi estetika professori **Miroslav Tirsh** (1832-1884) edi. Shunday qilib, yangi davrda gimnastikaning pedagogik, uslubiyat va tashkiliy asoslari yuzaga kelgan.

Sport o'yinlari tizimi. Sport o'yinlari tizimi gimnastika tizimi qatorida jahondagi juda ko'p mamlakatlarda tashkil topgan. Ularning tashkiliy va uslubiy shakllari o'ziga xos tamoyillarda tarkib topdi. Uning asosida musobaqalar uchun mo'ljallangan va yaxshi natijalarga erishishni ko'zda tutgan mashqlar ifodalangan edi. Tizim turli mamlakat xalqlarining turmush sharoitida uchraydigan xilma-xil mashqlar va o'yinlarni o'zida mujassamlagan. Shahar va qishloqlarda o'tkaziladigan bayramlarda kurashchilar, mushtlashuvchilar, akrobatlar, qilichbozlar, yugurish va sakrash ustalari, polvonlar o'z mahoratlarini namoyish qilganlar. Shimoliy mamlakatlarda chang'ida va konkida uchish musobaqalari o'tkaziladigan.

Shahar va qishloqlarning aholisi orasida otda yurish, qilichbozlik, golf o'yini, kriket, kamon va to'pponchadan o'q otish, turli xil ovlar keng rivojlangan. Ko'pgina davlatlarda o'quv yurtlari - universitetlar maktablar, kollejlari tashkil qilinib, ularda akademik sport va sport o'yinlarini rivojlantirishga e'tibor qaratilgan.

10-rasm. Yugurish musobaqalaridan lavha.

Buyuk Britaniyada sport o'yinlari tizimi. XVII asr o'rtalarida Buyuk Britaniyada iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanish yuzaga kelib, u yirik kapitalistik mamlakatga aylangan. Shu tariqa Buyuk Britaniyada boshqa mamlakatlarga nisbatan avvalroq sport o'yinlari tizimi shakllangan edi. Buyuk Britaniya boshqa mamlakatlarni bosib olish, mustamlakachilik yo'li bilan o'z boyligini oshirish va davlatni mustahkamlasga erishgan. Bunda ulkan dengiz floti va harakatchan ekspeditsiya bo'limlari muhim rol o'ynagan edi. Ular kollejlari, universitetlar va harbiy o'quv yurtlari bitiruvchilaridan shakllangan .

Buyuk Britaniyada sport o'yinlari tizimining asoschisi Regbi shahridagi kollej direktori pedagog Tomas Arnold (1795-1842) hisoblanadi. U o'z faoliyatida o'quvchilarning harakatchanligi va faolligini rivojlantiruvchi, qiyin sharoitlarga tezda mo'ljal olish, qo'rqmaslikni tarbiyalovchi sport turlariga katta e'tibor bergan. Sport o'yinlari tizimiga yengil atletika, boks, eshkak eshish, suzish, regbi, futbol, kriket kabi sport turlari kiritilgan. Uning ta'limoti va tizimi mamlakat va chet ellardagi o'quv yurtlarida keng qo'llanildi (10-rasm).

AQSHda sport va sport o'yinlari tizimi. Sport o'yinlari tizimi AQSHda keng rivojlangan. XIX asrning 20-30-yillarida mamlakatning turli o'quv yurtlari, universitetlarida jismoniy tarbiya darslari kiritilgan. 1850-1870-yillarida ba'zi sport klublari tashkil etilib, musobaqalar o'tkazilgan.

AQSHning milliy aholisi - hindular orasida turli xil o'yinlar davom etgan. Ular qilichbozlik, kamondan o'q otish, nayza uloqtirish, uzoq masofalarga yugurish, sakrash, kurash va boshqa mashqlar bilan doimiy shug'ullanganlar. Yevropadan, ayniqsa, Angliyadan o'tgan sport o'yinlari tizimi AQSHga keng tarqalgan. XIX asrda aristokratlarning o'z vaziyatlarini mustahkamlab olishlarida sport manfaat keltiruvchi omil hisoblangan. Shu tariqa, 1864 y. Buyuk Britaniyada oddiy xalqdan ajralib turish maqsadida sport ishqibozlarining nizomini ishlab chiqilgan. Bunda oddiy mehnatkashlarning musobaqalarda qatnashishi mumkin emasligi ko'rsatilgan. XIX asr oxirlarida inqiloblarning kuchayishi sababli, yoshlar sport musobaqalarida cheklangan holda qatnashish imkoniyatiga ega bo'lganlar. Bir qator yirik mamlakatlarda gimnastika, sport o'yinlarining ko'pgina turlari shakllandi va rivoj topgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshida sport-gimnastika harakati rivojlanishida harbiy sohalarning takomillashuvi va harbiy xizmat muddatlarining qisqarishi muhim rol o'ynagan. Ko'pgina mamlakatlarda harbiy xizmat muddati 4-6 yilga kamaytirilgan edi. Bu esa xizmatchilarni uzluksiz tayyorlab turish va chaqiriqqacha bo'lgan yoshlarning jismoniy tayyorgarligini oshirishni taqozo etgan. Shu sababdan, hukumat harbiy doiradagilarning talablariga asosan maktablar, universitetlar va sport jamiyatlarida jismoniy tarbiyani

kuchaytirishga qaror qilgan edi. Eski jismoniy tarbiya tizimlari o'rniga yangi va takomillashgan tizimlar ishlab chiqilgan. Maktablar, universitetlarning o'quv dasturlariga sport va o'yinlar kiritildi. Fransiya, Angliya, AQSH, Shveysariya, Belgiya va boshqa mamlakatlarda ommaviy maktablar qatorida «Yangi maktab»lar yuzuga kelgan. Bu maktablar internat xususiyatiga ega bolib, katta mablaglar hisobiga faoliyat ko'rsatgan. O'qitish uchun maxsus mutaxassislar taklif etilgan. Maktab maydoni va atroflarida sport musobaqalari va o'yinlar tashkil qilingan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Angliyada yoshlarni tarbiyalashda **skaut** bo'limlariga katta e'tibor berilgan. Bu bo'lim yoshlar tashkiloti hisoblangan. Skaut otryadlarining asoschisi ingliz harbiy generali **Robert Baden Pauer** (1857-1941) bo'lgan. Skaut va boshqa tashkilotlarda harbiy-jismoniy tayyorgarlik, sport o'yinlariga o'rgatgan.

AQSHda 1870-yilda yoshlarning xristian tashkilotlarida sport bilan shug'ullantirish ishlari amalga oshirilgan. Bunda shved va nemis gimnastika tizimi mazmuni va usullaridan foydalanilgan. O'rgatishda diniy xodimlar ruh (jon), aql va tana majmuidagi tushunchalar asosida sport o'yinlarini qo'lladi. AQSH xristian yoshlar ittifoqining g'oyalari, ish shakllari va usullari Yevropa mamlakatlariga ham yoyildi.

Ishchi sportining vujudga kelishi va rivojlanishi. Jismoniy tarbiya harakatining yanada kengroq yoyilishida ishchilar sport klubining tashkil qilinishi va rivojlanishi alohida o'rinda turadi. XIX asrning ikkinchi yarmida inqiloblarning ko'payishi va kuchayishi natijasida demokratiyaning amalga oshishiga imkon yaratildi. Bu esa havaskorlik sporti, gimnastika va turistik (sayohat) tashkilotlarning vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

Birinchi marotaba 1850 yilda Germaniyada sport tashkilotlari tuzila boshlandi. Lekin reyxsstagnning 1878 yildagi «Qat'iy qonun»i asosida sotsialistik partiyagina emas, hatto kasaba uyushmalari va gimnastika klublari ham ta'qib qilindi. «Qat'iy qonun»ning bekor qilinishi bilan (1890 y.) ishchilar sport tashkilotlari yangidan qad ko'tardi. Shu davrda Berlin, Leypsig va boshqa shaharlarda ishchilar gimnastika tashkiloti ittifoqining yig'ilishlari bo'ldi. 1813 yilda Germaniya ishchilar sport uyushmasi tashkil etildi. Bu yillarda birinchilardan bo'lib Angliya XIX asrning 70-yillarida harakat qildi va Londonda o'yinlar uchun maydonlar tashkil qilindi, istirohat bog'lari barpo etildi, turli ijtimoiy harakati faollari sayrlar, o'smirlar va katta yoshdagilar bilan o'yinlar o'tkazishdi.

Rekreatsion harakatni davlat miqyosida tashkil etuvchilardan biri amerikalik shifokor **Lyuter Gulik** (1866-1918) hisoblanadi. Bu harakatning mohiyatini ilmiy asoslab berish unga tegishlidir. XIX asr o'rtalaridayoq AQSHda «O'yinlar uchun maydonlar kerak» degan harakat mavjud edi. Uning «Sof havo» dasturi asosida bolalar uchun yozgi dam olish oromgohi tashkil qilingan. Boston shahrida 1868-yilda birinchi marotaba o'yinlar uchun maydonlar qurilgan. 1861-yilda Vashington atrofida yozgi dam olish oromgohi qurilgan. Shu davrlarda ilk bor rekreatsion klublar vujudga kela boshladi.

1855-yilda sog'liqni tiklash va jismoniy tarbiya Amerika Assotsiatsiyasi ta'sis etilib, u o'yin maydonlari va sog'lomlashtirish oromgohlarini qurishda yordam berdi. Shunga o'xshash muassasalar boshqa davlatlarda ham tashkil qilindi. Ular Germaniyada «Yoshlar va kattalarning o'yiniga ko'maklashish Markaziy komissiyasi», Daniyada «O'qituvchilar o'yiniga ko'maklashish milliy komissiyasi» Urugvayda - park va sport milliy kengashi, Polshada - yoshlarning o'yini va hordiq chiqarish komissiyasi, o'yinlar va sayrlar bo'yicha Shveysariya jamiyati bo'lgan.

Havaskorlik va professional sport. Kollejlar va universitetlardagi sport keng jamoatchilik doirasiga yoyilib, jismonan chiniqish va faol dam olish vositasiga aylana borgan. XIX asr oxirlarida sport havaskorlik va professional darajasiga chiqib olgan. Bu 1894-yil Parijda havaskorlik sportining tamoyillarini o'rganish va uni keng yoyishga bag'ishlangan Xalqaro Kongressda rasmiy tasdiqlangan.

Havaskorlik sporti.

Havaskorlik sportiga maqom berishdan maqsad aristokratik sport doirasidagilar va boshqa sohalardagi sportchilarni chegaralash, o'z navbatida esa jismoniy mehnat bilan shug'ullanuvchi ishchilar, sport sohasidagi mutaxassislar, murabbiylar, pedagoglarga keng imkoniyat yaratib berishdan iborat. Mehnat jarayonida sport bilan shug'ullanib chiniqish va yana ish haqi olish havaskorlikka ziddir, degan g'oya paydo bo'ldi. Shu sababdan, bu jarayon professionallikni yuzaga keltirgan. Shu tariqa klublar tashkil etilib, havaskorlik sporti harakati rivojlana boshlagan. Klublar ham, davlat ham xususiy ko'rinishga ega edi. Chunki ishchilardan yig'ilgan a'zolik badallari klub xarajatlarini qoplay olmas edi. Avvallari faqat bir sport turi bo'yicha klublar tashkil etilgan. Keyinchalik esa bir necha sport turlari bo'yicha klublar yuzaga keldi. Shular qatorida sport jamiyatlari tashkil etigan. Sport harakatining rivojlanishi musobaqalarning qoidalarini yaratish, rekordlarni rasmiylashtirish, axborotlarni yig'ish kabi faoliyatlarni yuritishni taqozo qildi. Bu avvalo milliy, keyinchalik sport turlari bo'yicha xalqaro uyushmalarni tashkil qilishga olib keldi, ya'ni uyushmalar, ligalar, federatsiyalar yuzaga kelgan.

Birinchi milliy uyushma - AQSHning beysbol milliy federatsiyasi edi. U 1858-yilda ta'sis etilgan. Oradan besh yil o'tgach (1863 y.), ingliz futbol ligasi vujudga keldi. Keyinchalik esa gimnastika, qilichbozlik, boks va boshqa sport turlari bo'yicha milliy uyushmalar Yevropa, Amerika, Osiyo, Avstraliya mamlakatlarida ham tashkil qilindi. Sport harakatining kengayishi, qit'alarda milliy sport uyushmalarining tashkil etilishi, xalqaro sport federatsiyalarining ta'sis etilishi va musobaqalar o'tkazib turilishi xalqaro Olimpiya o'ynlarini tiklash va o'tkazishga olib keldi. Bu haqda alohida bobda tanishish mumkin.

11-rasm. Professional sportning rivojlanishi

Professional sport.

Havaskorlik sporti qatorida professional sport ham rivoj topdi. XVII-XVIII asrlarda mavjud bo'lgan sovrinli sport o'rniga hozirgi davr professional sporti paydo bo'ldi, bu savdo-ishlab chiqarish va moliyaviy kapital bilan uzviy bog'liq edi. Professional sportchini sotib olish va sotish mumkinligi sababli yollanma ish kuchi predmetiga aylanadi (11-rasm). Chunki u tovarlarni reklama qilish va boshqa sohalarda katta foyda keltira boshladi. Professional sportchi va tadbirkorlarning (menejer) o'zaro munosabatlari shartnomalar asosida rasmiylashtiriladi. «Qanday bo'lmasin g'alaba» shiori ostida katta pul evaziga barcha joylarda reklama qilish professionalizm yo'lida amalga oshirib borildi.

Sportchilarga giyohvand moddalar (doping) berish, ularning jismoniy, ma'naviy xususiyatlari sun'iy ravishda kuchaytirildi. Professional sport ko'rgazmalarida jinoyatkorlik ishlari ham amalga oshirilishi ko'zda tutilgan edi. Professional sportni rivojlantirish bilan kassa yig'imini, reklamalar, turli xil ayyorlik yo'llari bilan katta foydani qo'lga kiritadi.

Professional sportning salbiy tomonlari bilan biigalikda uning targ'ibot yo'lidagi ba'zi ijobiy xususiyatlarini ham tan olishga to'g'ri keladi. Ya'ni ommaning jismoniy mashqlar

bilan shug'ullanishi, yoshlarni sport, o'yin va gimnastika bo'yicha tashkil qilingan klublarga jalb etishda bu sport harakatining o'ziga xos xizmatlari mavjud bo'lgan.

Birinchi jahon urushi arafasi, urush yillarida jismoniy tarbiya va sportni milliy lashtirish avjiga chiqdi. Imperialistik hokimiyat harbiy qurollanishni kuchaytirish, o'rinbosarlarni (rezerv) harbiy-jismoniy jihatdan tayyorlashini yaxshilashga katta kuch sarf qila boshladi. 1911-yildan boshlab Germaniyadagi sport uyushmalarining barcha yo'riqnoma va dasturlari yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashga da'vat etadi. Bunda ko'proq harbiy-sport o'yinlari, katta guruhda yurishlar, sport klublari tashkil qilish avjiga chiqdi. Nemis maktablarida harbiy-jismoniy tayyorgarlik darslari tashkil qilinib, haftada 3 soatgacha mashg'ulot o'tkazila boshlandi va har kuni 10 daqiqali gimnastika va yurish (marshirovka) tashkil qilindi.

Fransuz harbiy leytenanti **Jorj Eber** (1875-1957) o'zining harbiy jismoniy tayyorgarlik usulini tashkil etdi. Bunda yurish, sakrashlar, yuk ko'tarish, uloqtirish, suzish, himoya va hujum kabi jismoniy mashqlarga tayanildi. Shuningdek, u harbiylarga miltiq, to'pponcha, shpagadan foydalanish, otda yurish, mototsikl haydash, qayiqlarda eshkak eshish, yelkanlarni tiklash, belkurak, lom, arra, bolta va bolg'alarni qo'llay bilish kabi sifatlarni tezda o'zlashtirishni tavsiya etdi.

Eber sportga qarshi bo'lib, faqat sportdagi professionallikning jiddiy tarafdori edi. U «Sport jismoniy madaniyatga qarshi» nomli kitobini yozadi. U shu sohaga rahbarlik qilsada, ilmiy tayyorgarlikka ega emas edi va o'z uslubiyatini faqat tajribalar asosida tashkil etadi. Eber Demenidan farqli ravishda xotin-qizlarning jismoniy tarbiyasiga qarshi noilmiy fikrlar bildiradi. Uning fikricha, erkaklarning mashqlarini xotin-qizlar ham bajarishi lozim. Buni o'rgatilgan hayvonlar misolida ko'rish mumkinligini ta'kidlaydi.

Eberning uslubiyatini Fransiya va boshqa bir qator mamlakatlardagi harbiy o'quv yurtlarida harbiy-jismoniy tayyorgarlik mashg'ulotlarida qo'lladilar.

Jismoniy tarbiyani milliy lashtirish AQSH, Angliya va boshqa mamlakatlarda ham amalga oshirildi. O'q otish jamiyatlari, jismoniy va harbiy tayyorgarlik qo'mitalari, skautlar jangovor otryadlarining tashkil etilishi, shuningdek, o'quv yurtlari dasturlariga harbiy-jismoniy tayyorgarlikning kiritilishidan maqsad salomatligiga ko'ra yaroqli kishilarni harbiy xizmatga tayyorlashdan iborat edi.

Petr Fransevich Lesgaft (1837-1909) pedagog, olim va Rossiyadagi jismoniy tarbiyaning eng faol ijodkori, jismoniy tarbiya ilmiy sistemasining asoschisidir. U o'zining ilmiy asarlarida jismoniy tarbiya jarayonining hamma tomonlarini aks ettirdi.

P.F.Lesgaft 1861 yilda meditsina-xirurgiya akademiyasini tamomladi va shu akademiyaning o'zida anatomiya o'qituvchisi bo'lib ishlay boshladi. U 1865-yillarda birin-ketin ikkita dissertatsiya yoqladi hamda meditsina doktori va xirurgiya doktori degan ilmiy darajalarni oldi. Lesgaft dissertatsiyalar tayyorlayotgan vaqtidayoq antropologiyani odam haqidagi fan sifatida keng ma'noda tushundi va uni o'rganishga kirishdi. Xuddi shu vaqtning o'zida u odam organizmining taraqqiy etish nazariyasi asoslari ustida ham ishlay boshladi. U bu ishga taraqqiyotning materialistik g'oyasini asos qilib oldi. Bu g'oyaga ko'ra, odam organizmi asosan tashqi muhit ta'siri bilan to'xtovsiz o'zgargani holda taraqqiy eta boradi.

Lesgaft mashqlarni butun oiganizmni va uning ayrim qismlarini taraqqiy ettiruvchi yagona vosita deb bildi. Gavdaning barcha a'zolarini uyg'un ravishda mashq qildirilganda, organizm juda yaxshi taraqqiy etadi. Bu narsa Lesgaftni, jismoniy tarbiyaning ilmiy ravishda asoslangan tizimini yaratish zarur, degan fikrga olib keldi. U bu ishga ikkinchi dissertatsiyasini yoqlaganidan so'ng bir necha yil o'tgach kirishdi.

P.F.Lesgaft 1872 yildan boshlab doktor Beiglinning xususiy davolash gimnastika ishxonasida konsultant sifatida ishladi. 1874 yilda Lesgaft o'zining gimnastika masalalariga doir birinchi maqolasini chop ettirdi. Maqolada gimnastikaning asoslari haqida, asosan,

uning oiganizmga ta'siri to'g'risida gap borar edi. So'ngra Lesgaft harbiy vazirlikning topshirig'i bilan bir yil mobaynida Yevropaning turli mamlakatlarida bo'ldi. Bundan maqsad o'sha mamlakatlarda jismoniy tarbiyaning qanday yo'lga qo'yilganligi bilan tanishish edi.

P.F.Lesgaft 1876 yilda o'zining «Anatomiyaning jismoniy tarbiyaga munosabati va maktabda jismoniy ta'limning asosiy vazifasi» degan asarini nashrdan chiqardi. Endilikda bu asarda jismoniy tarbiyaning vazifalari anchagina kengroq bayon qilingan edi. U jismoniy tarbiyaning bilim sifatidagi xarakterini ta'kidlab o'tishga harakat qilib, uni jismoniy tarbiya deb emas, balki jismoniy ta'lim deb atadi. Undan keyingi yillarda Lesgaft «Maktab yoshidagi bolalar jismoniy tarbiyasiga doir qo'llanma» (1-qismi 1888 yilda, 2-qismi esa 1901-yilda yozilgan), «Nazariy anatomiya asoslari», «Oila tarbiyasi» va boshqa yirik-yirik asarlarini yozdi.

Lesgaft o'z nazariyasini yarata borib, jismoniy tarbiyani turmushga tatbiq qilish sohasida zo'r tashabbus ko'rsatdi. U 1874 yildan boshlab ko'p yillar mobaynida harbiy o'quv yurtlari o'quvchilarining jismoniy tarbiyasiga rahbarlik qildi. Xuddi shu yillar ichida u jismoniy tarbiya rahbarlari tayyorlash kurslarida jismoniy tarbiya materiallariga doir bir qancha ma'ruzalar o'qidi. P.F.Lesgaft garchi o'quvchi yoshlar jismoniy tarbiyasiga yordam berish jamiyatida faqat kotib bo'lib hisoblansa ham, aslida uning rahbariga aylanib qolgan edi.

P.F.Lesgaftning jamiyat ishlarida ishtirok etishi shunga olib keldiki, jamiyat faoliyati demokratik xarakter kasb etdi. Jamiyatning bolalar maydonchalariga kichik xizmatchilar va hatto ishchilarning bolalari ham qo'yila boshlandi. Bolalar bilan harakatli o'yinlar, ekskursiyalar va sayrlar o'tkazdilar, qishda konki va chanalarda uchilar, yozda esa qayiq va kemalarda suzishar edi.

1894 yil boshlarida jamiyat Lesgaftning tashabbusi bilan jismoniy mashqlar rahbarlarining kurslarini ochish haqidagi masalani xalq maorifi vazirligi oldiga qo'ydi. Vazirlik kurslari erkaklar bilan ayollarning birgalikda ta'lim olishlariga qat'iy ravishda qarshi chiqdi. Vazirlik boshqa to'siqlarni ham yuzaga keltirdiki, ularni bartaraf qilishga ikki yil ketdi. 1896 yilning yanvar oyidagina «Jismoniy mashqlardan ayol rahbarlar tayyorlash uchun muvaqqat kurslar» ochishga ruxsat etildi. Lesgaft kurslarning mudiri qilib tayinlandi. 1898 yilda uning iltimosi bilan kurslarda o'qish muddati 3 yil bo'lgan «Jismoniy ta'limning ayol tarbiyachilari va rahbarlari kurslari» nomi ostida qayta tashkil etildi. Kurslar qayta tashkil etilganidan keyin jamiyat faoliyati kengayib ketdi. Bolalar o'yinlari va jismoniy mashqlariga kurslarning o'quvchilari ishlab chiqarish amaliyoti tartibida rahbarlik qila boshladilar. Kurslarni tamomlaganlar Rossiyaning ko'pgina shaharlariga borib, bolalar orasida olib boriladigan jismoniy tarbiya ishlarni yo'lga qo'ya boshladilar.

XX asrning boshlarida Lesgaft kurslar o'rniga Oliy erkin maktab yaratdi. U yerda o'sha davrdagi eng yaxshi olimlar leksiylar o'qidilar. Maktab binosida talabalarning har xil yig'ilishlari, ishchilarning yig'ilishlari o'tkazilar edi. Ishchi deputatlarning soveti o'z ishini shu yerda olib boigan. 1907 yil oxirida hukumat Oliy erkin maktabini yopib qo'ydi.

P.F.Lesgaftning butun hayoti va faoliyati chorizm reaksiya kuchlari bilan uzluksiz kurashdan, butun insoniyat manfaatlari yo'lda fan tantanasi uchun kurashishdan iborat bo'ldi. Lesgaft biologiya, antropologiya, pedagogika, anatomiya, tarix va jismoniy tarbiya sohasida ish olib borib hamda o'z ilmiy faoliyatini amaliyot bilan uzviy ravishda bog'lab, o'zining jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasining asosiy tamoyillarini taraqqiy ettirdi.

P.F.Lesgaft ishlab chiqqan jismoniy ta'lim nazariyasining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- 1.** Aqliy ta'lim ham, jismoniy ta'lim ham odamni butun jamiyat baxt-saodati uchun serunum mehnat qilishga tayyorlash imkonini berishi kerak. Har qanday ta'limning asosiy maqsadi odamning shaxsiy manfaatini emas, balki jamiyatga foyda keltirishni birinchi o'ringa qo'yishiga erishishdan iborat bo'lmog'i lozim. Odam deydi Lesgaft, butun umrida ijodkor bo'lishi, yodaki uslublardan foydalanmasligi darkor. Shunday qilingan

taqdirdagina odamning uzluksiz shaxsiy kamolotiga va butun jamiyat madaniyatining taraqqiyotiga erishish mumkin.

2. Inson aqliy faoliyatida ham, jismoniy faoliyatida ham ijodiy faollikka qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun vositalar ongli ravishda tanlangan taqdirdagina erishish mumkin. Shuning uchun Lesgaft mashq qilish natijasida hosil bo'lgan narsalami bir-biridan farq qila olishga odatlanishni, ularni o'zaro bir-biri bilan taqqoslay olish hamda ularga baho bera bilish, ya'ni tahlil qila olishni jismoniy ta'limning eng muhim vazifalaridan biri deb hisobladi. Lesgaft ana shu nuqtai nazardan mashqlarni ko'rsatib berishni emas, balki ularni tushuntirib berishning o'zi bilan cheklanishni tavsiya qildi. Bu narsa o'quvchini bajargan harakatini ko'r-ko'rona takror qilib berishga emas, balki uning haqida ongli tasavvur hosil qilishga, undan keyin esa o'sha harakatni takror bajarishga majbur etadi. Odam ongi deydi Lesgaft, uning har bir faoliyatini oldindan bajarishi kerak.

3. «Hech qanday kamchiligi yo'q normal organizm»ga ega bo'lgan odamning har taraflama kamol topishigina serunum va mahsuldorroq mehnat qilishga qodirdir. Har taraflama kamol topishigina juda oz kuch sarflab, juda qisqa vaqt ichida eng yaxshi natijalarga erishib ishlash imkonini beradi.

4. Lesgaft kishining har taraflama kamol topishi deganda, odamning aqliy va jismoniy kuchlarini bir-biriga qo'shib, to'g'ri taraqqiy ettirishni, ong yetakchi rol o'ynagan paytda kishi faoliyatida bu kuchlarning faol ishtirok etishiga imkon beruvchi ulardagi uzviy bog'liqlikni nazarda tutdi.

5. Har bir odam jismoniy kamolotining yosh, jinsiy va individual xususiyatlarini hisobga olib, kuch sarflashdagi asta-sekinlik va izchillik tamoyiliga rioya qilgan taqdirdagina har tomonlama jismoniy kamolotga erishish mumkin.

6. Jismoniy ta'limning ilmiy jihatdan asoslab berilgan tizimi yordamida ish tutgan taqdirdagina to'g'ri jismoniy o'sishiga erishish mumkin. Jismoniy ta'limning tajriba tizimi ko'pchilik avlod tajribasida sinab ko'rilganidan keyingina to'g'ri tajriba deb tan olinishi mumkin.

7. Jismoniy ta'lim tizimining o'zi esa har xil sharoitda va har xil shaklda qo'llanuvchi, ta'lim-tarbiyaviy vazifalarga qarab asta-sekin o'zgaruvchi uncha ko'p bo'lmagan harakatlar tizimidan tarkib topadi. Lesgaft yurish, yugurish, sakrash, uloqtirish yoki irg'itish, kurash, oddiy gimnastik mashqlar, o'yinlar va ekskursiyalarni ana shunday mashqlar deb hisobladi.

P.F.Lesgaft o'zining jismoniy ta'lim tizimini yaratib, G'arbiy Yevropa mamlakatlari jismoniy tarbiya tizimini qattiq tanqid qildi. U bu gimnastika tizimi mashqlari bola organizmining anatomik tuzilishiga mos emasligini isbotlab berdi. Olim nemis va shved gimnastikasini tanqid qilishda me'yordan oshmadi va umuman, o'zidan keyingi olimlar, jumladan, F.Lagranj (Fransiya) singari gimnastikaning ahamiyatini kamsitmadi. Aksincha, gimnastika mashqlarini keng qo'llagan holda jismoniy ta'limning ilmiy jihatdan asoslab berilgan tizimini yaratish ustida ishladi. U olimlar va pedagoglarni ijodiy faol bo'lishga, gimnastika va sportning odat tusiga kirgan chet el tizimi rus yoshlari jismoniy ta'limiga kirib kelishiga tanqidiy ko'z bilan qaramaslikka qarshi kurashishga da'vat etdi.

P.F.Lesgaft tizimining asosiy kamchiligi shundaki, u jismoniy tarbiyaning sinfiy xarakterini tushunmadi, uni faqat biologik nuqtai nazardan tushuntirib berdi. Bundan tashqari, u boshqa xatolarga ham yo'l qo'ydi. Masalan, u sport musobaqalari va bolalar uchun gimnastika snaryadlarida bajariladigan mashqlarning foydali ekanligini inkor etdi, jismoniy mashqlarga o'rgatishda ko'rsatishning ahamiyatini kamsitdi. U o'zining jismoniy tarbiya tarixiga doir asarlarida rus xalqi badan tarbiyasini tekshirishga yetarlicha e'tibor bermadi. Shunday bo'lishiga qaramasdan, Lesgaft asarlari hozirgi kunga qadar o'zining ilmiy qiymatini saqlab keladi.

TEST SAVOLLARI

Yangi davrda JTvaS sohasida qanday o`zgarishlar sodir bo`lgan?

- a) jismoniy tarbiyaning ilmiy nazariy asoslari yaratildi
- b) sport tadbirlari o`tkazildi
- c) milliy o`yinlar rivojlandi
- d) an'anaviy musobaqalar tashkil qilindi

Jon Lokk qanday nazariya yaratgan?

- a) jentlmen sporti
- b) professional sporti
- c) ritsarlar tarbiyasi
- d) gladiatorlar tarbiyasi.

Yangi davrda qaysi davlatlarda milliy gimnastika tizimlari rivojlangan?

- a) Germaniya, Shvetsiya, Frantsiya.
- b) Belgiya, Shvetsiya, Frantsiya
- c) Germaniya, AQSH, Angliya
- d) Avstriya, Italiya, Gollandiya.

Shvetsiya ginastikasi nechta guruhlarga bo`lingan?

- a) 4   b) 6   c) 7   d) 8

Shvetsiya gimnastikasining asoschisi kim bo`lgan?

- a) Per Ling
- b) Fridrix Yan
- c) Frantsisko Amoros.
- d) Tomas Mor.

Qaysi davlatlarda sport o`yinlari tizimi rivojlangan?

- a) Angliya, AQSH
- b) Germaniya, AQSH
- c) Italiya, Rossiya
- d) Shvetsiya, Frantsiya.

Zamonaviy futbol nechanchi yilda paydo bo`lgan?

- a) 1863 y.   b) 1855 y.
- c) 1891 y.   d) 1912 y.

Yangi davrda sport o`yinlari tizimining asoschisi kim bo`lgan?

- a) Tomas Arnold
- b) Gerbert Spenser
- c) Pyotr Lesgaft
- d) Fridrix Nitsshe

Yangi davrda vujudga kelgan milliy gimnastika tizimlarining asosiy maqsadi?

- a) yoshlarning xarbiy jismoniy tayyorgarligini oshirish.
- b) sport musobaqalarini uyushtirish
- c) yangi sport anjomlaridan foydalanish
- d) sport sohasida tajribalar almashish.

Yangi davrda milliy gimnastika tizimlarining ahamiyati?

- a) jismoniy tarbiya sohasi tajribalarini umumlashtirish.
- b) yoshlarning xarbiy jismoniy tayyorgarligini oshirish
- c) yangi sport jihozlaridan foydalanish
- d) yuqori natijalarga erishish.

Evropada skautlar harakatining asoschisi kim bo`lgan?

- a) Robert Baden Pael
- b) Tomas Arnold
- c) Adolf Shpiss
- d) Georg Demeni.

Rus olimi P.F.Lesgaft qanday nazariyani yaratgan?

- a) maktabgacha tarbiya nazariyasi
- b) maktab uchun jismoniy tarbiya vositalari.
- c) jismoniy tayyorgarlik tizimi.
- d) harbiy tayyorgarlik.

Jadvallarni chizing va to'ldiring.

G'arbiy Yevropada gimnastika tizimlarining xususiyatlari

Tizimning nomi	Tashkil topgan sanasi	Tizim mohiyati

Birinchi Jahon va Yevropa chempionatlari

Sana	O'tkazilgan joyi	Chempionat, sport turi

Yangi davrda jismoniy tarbiyaning asosiy yo'nalishlari

Jismoniy tarbiya yunalishi	Jismoniy tarbiya maqsadi	Jismoniy tarbiya shakllari

Yangi davrda chet el mamlakatlarida JT va Sning asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

Yangi davrda chet el mamlakatlarida sport ishlarining asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

?

- ✓ Yangi davrdagi jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi qanday bo'lgan?
- ✓ Yangi davrda havaskorlik sporti va professional sportning farqi nimada?
- ✓ Yangi davrda vujudga kelgan milliy gimnastika tizimlarining asosiy maqsadi nimadan iborat bo'lgan?
- ✓ Qaysi davlatlarda sport o'yinlari tizimi rivojlangan?
- ✓ Professional sporti qanday omillar ta'sirida paydo bo'lgan?
- ✓ P.F.Lesgaftning ilmiy, nazariy va amaliy qarashlarining xususiyati nimalardan iborat?
- ✓ Evropada skautlar harakatining maqsadi va asosiy vazifalari nimadan iborat bo'lgan?

© Adabiyotlar

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. O'quv-uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Голощапов Б.Р. История физической культуры и спорта. М.: 2001.
4. Столбов В.В. История физической культуры и спорта. Учебник. М.: 2000.

4- modul. Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XX asr boshlari – hozirgi davrgacha)

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining xususiyatlari. Jahon urushlari o'rtasidagi davrda chet el mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiyaning harbiylashtirilishi. Sportning professional va zamonaviy yo'nalishlari. Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy omillari. Sportning taraqqiy etishi va xalqaro sport tashkilotlarining tuzilishi. Xalqaro sport federatsiyalari. Jahon, Evropa va Osiyo chempionatlari. Hozirgi davrda sport harakatining rivojlanishi va dolzarb muammolari.

XX asr boshlarida Ishchilar gimnastika tashkiloti uyushmalari Vengriya, Belgiya, Chexiya, Bolgariya va boshqa mamlakatlarda ta'sis etildi. Tadbirkorlik sport klublari ham muhim ahamiyat kasb etdi. Ular zavod, fabrika va turli muassasalarning rahbarlari tomonidan tashkil etilib, ishchi va xizmatchilarga qaratilgan. Bu faoliyat faqat sport va turizm bilan shug'ullanishgagina qaratilib qolmasdan, ishchi va xizmatchilarning rahbarlari bilan aloqasini yaxshilash hamda turli oqimlarga qo'shilmasligining oldini olishni ham nazarda tutgan.

Tadbirkorlik sport va gimnastika tashkilotlari Germaniya, AQSH, Angliya, Fransiya va boshqa mamlakatlarda ham vujudga keldi. 1913 yil Gente shahrida (Belgiya) Germaniya, Fransiya, Belgiya, Avstriya mamlakatlarining ishchilar sport tashkilotlari vakillari «Xalqaro ishchilar madaniyat va sport uyushmasi» Markaziy byurosini tuzdi. U 1914 yil fevraldan boshlab Bryusselda o'z faoliyatini boshladi. Birinchi jahon urushi yillarida ham bu tashkilot o'z faoliyatini susaytirmadi.

Jismoniy madaniyatda rekreatsion harakatlar. Rekreatsiya - qayta tiklash, sog'lomlashtirish, hordiq chiqarish ma'nolarini bildiradi. Jismoniy madaniyatning taraqqiyotida rekreatsion harakat muhim o'rin tutadi. Chunki u faol dam olishning mujassamlashgan vosita, usullaridan hisoblanadi.

Rekreatsion jismoniy madaniyat harakatining rivojlanishiga obyektiv sabablar ko'p. Ya'ni zavod-fabrikalar, maktablar va boshqa joylarni qurish uchun joylarni band qilish, shaharlarning kengayishi, ekologiyaning buzilishi, ishchi va mehnatkashlar ish vaqtining ko'payishi, dam olish hamda hordiq chiqarishga imkoniyatlarning kamayishidir. Yoshlar o'rtasida ichish, chekish, bezorilik va tartibsizlikning o'sishi ham ularga qarshi tadbirlar olib borishni taqozo etdi. Yana bir tomoni shundaki, fan-texnika taraqqiyoti va ba'zi kishilarning turmush sharoiti faol harakat qilishdan orqada qolib ketdi. Natijada, gipodinamiya hollari rivojlana boshladi. Bularning barchasi salomatlikning susayishi va kasalliklarning ko'payishiga olib keldi. Ana shu illatlardan saqlanish yo'lida jismoniy tarbiyadan foydalanish ishi shakllandi.

XX asrning 80-90-yillarida shunga o'xshash istirohat bog'lari AQSH, Germaniya, Polsha, Kanada, Fransiya, Avstraliya, Urugvay va boqsha mamlakatlarda ham bunyod etildi.

Jismoniy tarbiyaning harbiylashtirilishi va fashistlashtirilishi.

Birinchi jahon urushidan keyin kapitalistik mamlakatlarda jismoniy tarbiyani to'g'ridan-to'g'ri keng ko'lamda harbiylashtirish ayrim mamlakatlarda esa uni fashistlashtirish boshlanib ketdi. Chet el mamlakatlari o'quv yurtlarida olib borilayotgan jismoniy tarbiya dasturlari qayta ko'rib chiqildi. Mehnatkashlarning sport tashkilotlariga kirishini yengillashtirdi, ularni korxonaga egasiga qarashli fabrika-zavod sport klublariga, skaut tashkilotlariga, jismoniy tarbiyaning katolik hamda xristian uyushmalariga jalb etish ishlarini avj oldirib yubordi. Chet el mamlakatlari sport tashkilotlarida yoshlarni jismoniy

jihatdan har tomonlama o`stirish emas, balki ularga harbiy bilimlar, ko`nikma va malakalar berish, o`z g`oyalarini majburan singdirishga uringan.

Germaniyada agressiv doiralarda nemis harbiy imkoniyatlarini qayta tiklash planlarini ko`tarib chiqib boshladilar. Ular nemis yoshlarini jismoniy jihatdan baquvvat, «Buyuk Germaniya»ni tiklashni hamda nemis militaristlarining «Germaniya hammadan yuqori» degan chaqirig`ini amalga oshirishni to`la istaydigan qilib tarbiyalashga intildilar. Fashistlar qattiq terror qilish natijasida keksa nemis sport tashkilotlarining qarshiligini yengishga hamda sport harakatini fashistlar yo`lga solishga muvaffaq bo`ldilar.

Fashistlarning «sport» tarbiyasi «Quvonch tufayli kuch» tashkiloti yonida tuzilgan «mehnat fronti» (fashist kasaba soyuzlari) vositalari ham amalga oshirildi. 1936-1939 yillarda sportni fashistlashtirish yanada kuchaydi. 1938 yilda ta`sis etilgan Jismoniy mashqlar millatchilik imperiya soyuzida o`z ifodasini topdi. Fashistlar Italiyasida ham jismoniy tarbiya va sport ishlari keng miqyosda harbiylashtirildi va fashistlashtirildi. 1922 yilda xokimiyat tepasiga kelgan Italiya fashizmining siyosati «Buyuk Italiya»ni tuzish uchun yangi imperialistik urushga tayyorlanishga qaratildi.

Italiyada maktab yoshidagi bolalar hamda yoshlarning jismoniy jihatdan o`sishi va ularga fashistlar tomonidan beriladigan tarbiya ishlariga maorif ministrligining jismoniy tarbiya departamenti va maxsus ijtimoiy tashkilot «Opera nazionale Balilla» rahbarlik qildi. «Balilla» asosan 8-13 yoshlardagi o`g`il bolalarni birlashtirgan. 14-18 yoshdagi o`smirlar «Avangardisti» tashkilotiga kirganlar. 8-13 yoshdagi qizlar «Pikoli italiyane» («Kichik yoshdagi italiyan qizlar»), 14-18 yoshdagi qizlar esa «Djivaniye italiyani» («yosh italiyan qizlar») tashkilotlariga birlashtirilganlar.

«Opera nazionale Balilla»ning 93 ta bo`limi bo`lgan. Fashistlar «sekretarlari» rahbarligidagi bu bo`limlarning 4000 ga yaqin mahalliy tashkiloti bor edi. «Balilla» faoliyati davlat tomonidan ajratilgan yirik mablag`, kapitalistlar va burjua tashkilotlarining yordami bilan ta`minlandi.

«Balilla» tashkilotlarida yengil atletika, qilichbozlik, gimnastika, eshkak eshish va hakazo keng qo`llaniladi. Shu bilan bir qatorda har bir joyda geografik va iqlim sharoitlariga qarab, maxsus sport turlari: Alpda tog` chang`i sporti, dengiz bo`yida suzish, yelkan sporti, daryolarda suzish, eshkak eshish, tekislikda ot sporti, hamma joyda sport o`yinlari (regbi, futbol, basketbol, voleybol), otish, velosiped sporti va sportning motorli turlari ham taraqqiy ettirildi.

Bularda sportning avtomobil, mototsikl, aviatsiya, planer va parashyut turlari, qilichbozlik, kurash, boks, og`irlik ko`tarish va gimnastikani taraqqiy ettirishga katta ahamiyat berildi. Italiyada fashistlar armiyasiga rezervlar tayyorlash maqsadida «Opera nazionale dopolivora» nomi bilan juda ko`p tashkilotlar vujudga keltirildi.

Yaponiyada jismoniy tarbiya va sport ishlarini harbiylashtirish nihoyatda tez sur`atlar bilan olib borildi. Siyosati yangi bosqinchilik urushiga tayyorlanish vazifalariga bo`ysundirilgan yapon imperialistlari ana shu maqsadlarda maktab, sport va gimnastika tashkilotlaridan keng foydalandilar. O`quv yurtlari va sport tashkilotlari harbiy-jismoniy tarbiyaning, shovinistik va militaristik kayfiyatlarni propaganda qilishning asosiy markazlari bo`lib qolgan edi. Eng yaxshi komandir va sport kadrlari yetishtirib chiqargan kolledj va universitetlarda harbiy-jismoniy tarbiyaning asosiy vositalari dzyu-do, qilichbozlik, otish, gimnastika, suzish, yengil atletika, voleybol, regbi va b.edi. 1927 yilda hukumatning ko`rsatmasiga muvofiq Yaponiyaning o`quv yurtlariga o`quvchi yoshlarga harbiy ta`lim berish Gaulgofer va Shtrayxerni kuchaytirish uchun ofitserlarning katta bir guruhi yuborildi.

Jahonda jismoniy tarbiya va sport rivoji bir xilda bo`lmagan. G`arbda sport bilan shug`ullanuvchilarning ijtimoiy guruhlarining turli yo`nalishlari vujudga kelgan.

12-rasm. Sport hamma uchun sport musobaqalarining ochilish marosimi

«Sport hamma uchun». 1975 yilda «Sport hamma uchun»

Yevropa xartiyasi qabul qilingan, unda jamiyatning dasturi ishlab chiqilgan. «Sport hamma uchun» harakatining umumhamiyatga ega bo'lgan dasturida yugurish, yurish, aerobika, atletik gimnastika, oddiy musobaqalar uyushtirish, turli xil o'yinlar, shahardan tashqariga sayohat va sayrlar asosiy mashg'ulot bo'lib hisoblanadi. Bu jarayonlar yangi davrda vujudga kelgan rekreatsion harakatning davomi desa bo'ladi. Bu harakat turli mamlakatlarda har xil nom bilan yuritiladi. Masalan, Norvegiya va Germaniya Federativ Respublikasida «Trimm», Italiyada - «Biz sizlarga taqlid qilamiz», AQSHda «Jismoniy faollik» deb nomlanadi (12-rasm).

«Sport hamma uchun» harakati rekreatsion jismoniy mashqlar shaklidagi jismoniy tarbiya mashg'ulotidir. Bu o'z navbatida, mehnatkashlar ommaviy-jismoniy madaniyatining ajralmas bir qismi hisoblanadi. Bu harakatni keng targ'ibot qilishga ommaviy axborot vositalari jalb qilindi. Ko'p sonli ishlab chiqarish firmalari, aholining turli xil jismoniy tarbiya vositalariga qiziqishini hisobga olgan holda juda ko'p miqdorda sport buyumlari, kiyimlarini bozorga chiqarmoqda.

Sport va biznes.

Tijorat va biznes uchun tadbirkorlar professional sportdan keng foydalandilar. Ular boks, futbol, xokkey, beysbol, avtosport va boshqa turlarni daromad manbaiga aylantirib yuborishdi. Professional sportchilarni sotib olish va sotish kuchaydi. Professional sport ham, havaskorlik sporti ham siyosat bilan uzviy bog'lanib qoldi. AQSHda professional sportchilardan prezident va senatorlarni saylashda keng foydalandilar. Turnirlarda siyosiy arboblar professional sportchilar bilan birga chiqadilar. Bu siyosiy partiyalarda, turli kompaniyalarda o'z mavqelarini yaxshilash yo'lida ularga manfaat keltiradi. Urushdan keyingi yillarda jahonda jismoniy tarbiya va sportga monopoliyalar, trestlar, matbuot homiylari, kino va televideniya rahbarlarining qiziqishi ortib bordi.

Siyosatdan yiroqlik, insonparvarlik, havaskorlik. Urushdan keyingi davrlarda G'arb mamlakatlari sport-gimnastika harakatining nazariy-amaliy faoliyatida sportdagi asosiy tamoyillardan yuz o'girish holatlari yuzaga keldi. Ya'ni siyosatdan yiroqlashuv, insonparvarlik va havaskorlik yangi yo'nalishlarda davom etdi. Sportda kamsitish, chegaralanishga yo'l qo'yilmaslik g'oyalari rivojlandi. Lekin kamsitish o'rniga siyosiy jihatdan b'azi mamlakatlarni o'z yo'lidan qaytarishga kirishildi. Bu xalqaro sport maydonlaridagi ba'zi davlatlarni siqish, xalqaro ahvolning keskinlashuvi (Vengriyada – 1956, Chexoslovakiyada -1968, Afg'onistonda – 1979 voqealar va h.k.) sabab bo'ldi. Bunday holatlar sportdagi gumanizm tamoyillariga ham ta'sir o'tkazdi.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda insonparvarlik g'oyalaridan uzoqlashishning asosiy sabablaridan biri sportchilarning yuqori natijalarni ko'rsatishi uchun doping ishlatilishi (giyohvandlik), sportga aloqador bo'lmagan turli xil musobaqalarning uyushtirilishi (xotin-qizlar, odamlarning itlar bilan olishuvi va h.k.) sabab bo'ldi.

13-rasm. Los-Anjelesda o'tkazilgan yozgi Olimpiada o'yinlarining ochilishi

Havaskorlik harakatining halokatga uchrashi esa urushdan so'nggi davrlardagi milliy va tashqi sabablar bilan bog'liqdir. Ichki sabablardan biri shuki, har yili sportda eng yuqori natijalarni ko'rsatish talabi kuchayadi, sportdan keladigan daromadlarni yo'q qilish, bunda ommaviy axborot vositalarini ishga solish kuchaydi. Tashqi sabablar esa sportdagi havaskorlikning susayishi, xalqaro sport maydonlarida kuchlar tengligining o'zgarishlari hisoblanadi. Shu sababdan, havaskorlik sport tamoyillarini saqlash eski yo'lga qaytdi, ya'ni havaskorlik sporti professional sport chegarasi doirasida rivoj topa boshladi. Olimpiya xartiyasidan «Havaskorlik» atamasi o'chirib yuborildi.

1984 yilda Los-Anjelesda o'tkazilgan XXIII o'yinlardan boshlab, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ) va bir qator sport federatsiyalarining (XSF) ruxsati bilan professional sportchilar Olimpiya o'yinlarida qatnashish huquqini oldilar. Asosan, ular futbol, basketbol, xokkey tennis, figurali uchish kabi turlarda ishtirok etdilar (**13-rasm**).

Inqiroz holatlaridan ustun kelish yo'lida sportda ilmiy-texnik taraqqiyot natijalarini qo'llash amalga oshirildi. Bu sportdagi yuksak natijalariga erishish yo'llarida ko'mak bo'ldi. AQSH, GFR, Yaponiya, Fransiya, Angliya, Italiya kabi taraqqiy qilgan yirik mamlakatlarda tibbiyot, fiziologiya, psixologiya sohalarida ilmiy tadqiqot o'tkazildi. Sportga o'rgatish va mashg'ulotlarni tashkil qilish usullari ishlab chiqildi. Ilmiy-tadqiqot natijalariga asosan, universitetlar va kollejlarning majmualarida hamda yuqori malakali sportchilarni jalb etish yo'li bilan ilmiy markazlarda katta sinov-tajribalar amalga oshirib borilgan. Ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda jismoniy tarbiya va sport jahonning barcha mamlakatlarida tezlik bilan rivojlandi.

Sportning rivojlanishi va xalqaro sport uyushmalarini tuzish.

Xalqaro sport va olimpiya harakatining vujudga kelish sabablaridan eng muhimi sportni rivojlantirish va xalqaro sport uyushmalarini (XSU) tuzish harakati bo'ldi. Hozirgi davr sporti XX asrlardagi yirik ijtimoiy o'zgarishlar, ishlab chiqarish jarayonidagi inqiloblar, harbiy ishlar, fan, madaniyat va san'atdagi taraqqiyot mahsulidir.

XX asrning ikkinchi yarmida juda ko'p hozirgi zamon sport turlari va o'yinlari rivojlandi. Turli mamlakatlarda sport klublari tashkil etildi, musobaqalar o'tkaziladigan bo'ldi, sport inshootlari qurildi. Jahonda Olimpiya o'yinlari xalqaro miqyosida o'tkazishiga asta-sekin zamin tayyorlangan.

1920 yilda birinchi jahon urushdan keyingi davrdagi olimpiada o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu o'yinlar Belgiya poytaxti Antverpen shaxrida o'tkazildi. Urush natijasida yetkazilgan zarar iqtisodiy qiyinchiliklar o'yinlarni tayyorlash va o'tkazishga ta'sir qildi. Belgiya hukumati zarur bo'lgan sport inshootlarini qurishga

yetarli darajada mablag` olmagan uchun ham sport inshootlari ayrim metsenat-kapitalistlar bergan yordam va sportchilar ortasida yig`ilgan mablag` hisobiga qurildi.

1920 yilda bo`ladigan Olimpia o`yinlari xalqaro ahvol keskinlashib ketgan bir vaqtda tayyorlanildi. Dunyoning oltidan bir qismi jahonda birinchi ishchi-dehqonlar davlati vujudga keldi. Birinchi marta VII olimpiada o`yinlarida besh qit`a sportchilarining birligi va do`stligining simvoli - beshta xalqaro olimpiada bayrog`i hirpiradi. Ammo, bunga qaramasdan, Germaniya va uning jahon urushidagi ittifoqchilarining sportchilari olimpiada o`yinlariga qo`yilmadi.

14-rasm. Zamonaviy Olimpiada o`yinlarining ramzi

VII Olimpiada o`yinlarida 29 mamlakatdan 2606 sportchi qatnashdi.

Urushda qatnashmagan yoki undan kam zarar ko`rgan mamlakatlarning sportchilari yaxshigina muvaffaqiyatlarga erishdilar. O`yinda 13 ta yangi rekordlar o`rnatildi, shundan 6 tasi jahon rekordidan yuqori edi. Qo`lga kiritilgan medallarning g`ayri rasmiy hisobi va hisoblab chiqilgan ochkolar (bu 1912 yildagi olimpiada o`yinlardan boshlab yuritilgan) bo`yicha birinchi o`rinni AQSh, ikkinchi o`rinni Shvetsiya, uchinchi o`rinni Angliya, to`rtinchi o`rinni Finlyanda sportchilari egalladilar (14-rasm).

VIII Olimpiada o`yinlari 1924 yili Parij (Fransiya) da o`tkazildi.

Bunda 44 mamlakatdan 3092 sportchi qatnashdi. AQSh sportchilari Yevropaga yengilgina g`alabaga to`la erishish ishonchi bilan keldilar. Ammo Yevropa sportchilari, ayniqsa, finlar, inglizlar ularga qattiq qarshilik ko`rsatdilar.

Futbol o`yinlari ayniqsa qiziqarli o`tdi. Sportning bu turida Urugvay komandasi g`olib chiqqan edi. IX Olimpiada o`yinlarida 46 mamlakatdan 3015 sportchi qatnashadi, jumladan Germaniya sportchilari ham qatnashdilar. Sport nuqtai nazaridan olib qaraganda bu o`yinlar uncha ahamiyatga ega emas edi. Sportning ko`pgina turlaridan erishilgan texnik natijalar 1924 yildagi Olimpia o`yinlaridagi natijalardan past edi. Uncha ko`p bo`lmagan yaxshi natijalar IX Olimpiadaning sport texnika natijalarining umumiy manzarasi, yani musobaqalarda qo`lga kiritilgan past ko`rsatgichlarni o`zgartira olmagan.

X Olimpiada o`yinlari 1932 yilda Los-Anjeles (AQSH)da o`tkazildi.

Amerikaning hukmron doiralari Amsterdanda ancha putur yetgan AQSHning sport sohasidagi obrosini tiklashni ko`zlab, X Olimpia o`yinlarini katta dabdaba bilan o`tkazishga qaror qildilar. Los-Anjeles sport inshootlarining yirik kompleksi – olimpiada stadioni, suzish xavzasi, mashq qilish maydonchalari maydonlar va olimpiada qishlog`i qurildi. AQSH jamoasining muvaffaqiyat qozonishini ta`minlash uchun unga juda ko`p mashhur negr sportchilari kiritilgan. Ammo AQSH hukmron doiralarning X Olimpiada o`yinlaridan kutgan umidlari to`la ro`yobga chiqmadi. Olimpia o`yinlarida 38 mamlakatdan 1408 sportchi qatnashdi. Yaponiya vakillari suzishda g`olib chiqdilar. Ular 6 ta imkoniyatdan 5 ta oltin medal oldilar.

XOQ 1936 yilda bo`ladigan XI Olimpiada o`yinlarini fashistlar Germaniyada o`tkazishga qaror qildi. Bu jahonning ilg`or kayfiyatdagi barcha sportchilarining qat`iy

noroziligiga sabab bo`ldi. Jahonning ilg`or jamoatchilik fikri Berlin o`yinlariga baykot e`lon qilishdi.

IX Olimpiada o`yinlarini fashistlar Germaniyadan birorta demokratik mamlakatga ko`chirishini talab qildi. Ammo shunga qaramasdan, o`yinlar Berlinda o`tkazildi. XOQ jahon sport jamoatchiligining ovozigga quloq solmadi.

15-rasm. 1-qishki Olimpiada o`yinlaridagi mashalasi.

XI Olimpiada o`yinlarida 49 mamlakatdan 4069 sportchi qatnashdi. Sport musobaqalarida, ayniqsa yengil atletika musobaqalarida negr sportchilari ustunlik qildilar. Keyinchalik XOQ «o`yinlarda qayg`uli o`qibatlariga olib kelgan harbiylashtirish va natsizmning kuchli ruhi hukmronlik qilganligini» tan oldi.

Birinchi va ikkinchi jahon urushlari o`rtasidagi davrda qishki olimpiada o`yinlari ham o`tkazila boshlandi. **I qishgi Olimpiada** 1924 y. Fransiyada Shamoni degan joyda bo`lib o`tdi. Olimpiada dasturiga chang`ida yugirish, slalom, trampinkida figurali yugirish kiritildi (**15-rasm**). II Qishgi olimpiada 1928 yili Shvetsiyada Sent-Moritseda o`tkazildi. Bu olimpiada 1932 va 1936 yillardagi olimpiada o`yinlarida g`alaba qozongan novregiyalik figurachi Soniya Xeni katta yutuqqa erishdi. Oq olimpiada 1932 y. AQSHda, Leyk Plesidada o`tkazildi. Bu olimpiada 1936 yilda Germaniyada, Garmish-Partenkirxenda bo`ldi. Barcha qishki olimpiada o`yinlarida Skandinaviya mamlakatlari, ayniqsa Norvegiya sportchilari katta muvaffaqiyatga erishdilar.

Urushdan keyingi yillarda Olimpiya o`yinlari yana davom ettirildi. 1948-1952 yillarda Olimpiya o`yinlarida AQSH g`olib chiqdi va keyingi o`yinlarda esa ikkinchi o`ringa tushib ketdi, ya'ni Melburn (1956), Rim (1960), Myunxen (1972), Barselona (1992) olimpiadalarida ikkinchi o`rinni egallaganlar. Uchinchi o`rinlarni esa 1976-yilgi qishki (Insburg) va yozgi (Monreal), 1988-yilda Seulda o`tkazilgan Olimpiya o`yinlarida oldilar. Amerika sportchilari ko`proq yengil atletika, suzish, o`q otish, basketbol, boks, figurali uchish kabi turlarda doimo ustun bo`lib kelmoqda.

Olimpiya sporti urushdan keyingi yillarda chet el mamlakatlarida keng miqyosda rivojlanib ketdi. Bunga, asosan, bu mamlakatlarda ikki yozgi va qishki Olimpiya o`yinlarining o`tkazilishi sabab bo`ldi. Shu asosda gimnastika, dzyu-do hamda qishki sport turlari Yaponiyada; konkida uchish va chang`i sport turlari, xokkey Kanada, Skandinaviya mamlakatlari va Finlyandiyada; konkida figurali uchish, tog' chang`i sporti Fransiya, GFR va Avstraliyada; futbol-Braziliya, Angliya, GFR, Gollandiya, Italiya, Argentina va boshqa mamlakatlarda rivoj topdi.

Xalqaro sport harakati va olimpiya sportining rivojlanishi.

G'arb mamlakatlarning ko'pchiligi olimpiya sport turlarini rivojlantirishga katta e'tibor bermoqda edi. Urushdan keyingi yillarda G'arb davlatlarida Olimpiya sport turlarini rivojlantirishda bir qator asosiy yo'nalishlar vujudga keldi.

Birinchidan, Olimpiya sportini rivojlantirishda davlatlarning roli o'sib bordi.

Ikkinchidan, Olimpiya sportiga ta'sir etuvchi monopoliyalar, korporatsiyalar, firmalarning moliyaviy ta'minoti davlat bilan birgalikda amalga oshirildi.

Uchinchidan, katta sportda ilmiy-texnik taraqqiyot natijalari keng qo'llanila boshladi.

To'rtinchidan, sportchilarni tayyorlash maqsadida maxsus markazlar, bir necha davlatlar birlashib mashg'ulotlar o'tkazish joylari amalda qo'llanildi. Bunda Oliy o'quv yurtlariaro Milliy assotsiatsiya (NCAA), Havaskorlik atletika jamiyati (AAYU), Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) faol ishtirok etadi. Uzoq vaqtlar bu uch tashkilot o'rtasida mustahkam aloqa bo'lmagan, chunki o'zaro kelishmovchiliklar kuchli bo'lgan edi. Bunda moliyaviy ta'minot, milliy jamoani tarkib toptirish, Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish, boshqa xalqaro musobaqalarda qatnashish kabi masalalarda o'zaro kelisha olmaganlar. Bunday holatlarni tugatishga AQSHda «Havaskorlik sporti haqida»gi qonunning qabul qilinishi (1978) sabab bo'lgan. Shu qonun asosida AQSH MOQ mamlakatdagi barcha havaskorlik sport uyushmalarini o'ziga birlashtirib olgan. Shu sababdan, barcha masalalarni MOQ hal etadi. AQSHda Olimpiya va Panamerika o'yinlarida jamoalarning qatnashish-qatnashmasligini MOQ hal etadi.

AQSH MOQ Olimpiya va Panamerika o'yinlariga jamoalarni tayyorlash, qatnashish va barcha faoliyatlarga rahbarlikni amalga oshiradi. Bunda moddiy-texnik bazani mustahkamlash, sportchilarning mashg'ulotlarini tashkil etish, ilmiy-uslubiy tavsiyalar tarqatish va boshqalar muhim o'rin tutadi.

AQSHda Olimpiya sportining deyarli barcha turlari mavjud. Ular orasida suzish, velosport, o'q otish, boks, yengil atletika kabi turlar kengroq tarqalgan. Ma'qul bo'lgan sport turlaridan ot va yelkan sporti, golf, qilichbozlik kabilar hisoblanadi. Bu turlar bilan ko'pincha xususiy sport klublari shug'ullanadi. Ularga badavlat kishilar a'zo bo'ladilar. Shular qatorida baliq ovi, sayohat (turizm), amerikacha futbol, Sokker (Evrone futbol) beysbol va regbi ko'p qo'llaniladi. Amerika terma jamoalarini tayyorlash o'quv mashg'ulot markazlari Kolorado-Springs va Skvo-Vellida o'tkaziladi. Kolorado-Springs sport majmuidida bir yo'la 800 sportchi shug'ullanishi mumkin. Olimpiya sportining yuqori natijalarga ko'maklashuvchi masalalarini Agoya, Arizona, Janubiy Kaliforniya universitetlarining laboratoriyalarida o'rganiladi.

Xalqaro sport harakati va Olimpiya o'yinlarining o'tkazilishi yoshlarni sportga jalb etish, iqtidorli yoshlarni tarbiyalash va ularning sport mahoratlarini oshirishda katta rag'batlantiruvchi kuch bo'ldi. Bu jarayonlar AQSH, GFR, Fransiya, Italiya, Skandinaviya mamlakatlari hamda Sharqda Yaponiya, Koreya kabi mamlakatlarda keng rivojlandi.

Germaniya. Nemis sportchilarining xalqaro sport va Olimpiya maydonlariga chiqish yo'li oson kechmadi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasining (XOQ) qaroriga binoan Birinchi jahon urushining asosiy sababchisi sifatida Germaniya 1920 y. (Antverpen) va 1924-yilgi (Parij) Olimpiya o'yinlariga qo'yilmadi. Lekin Germaniya hukumati va jamoatchi sport tashkilotlari mamlakatda sportni rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlardan foydalandilar. 1926 yilga kelib, nemis sportchilari og'ir atletika, ot sporti, yengil atletika, yunon-rum kurashi, suv polosi kabi turlari bo'yicha jahonda oldingi o'rinlarni egalladi. 1928 yilda Amsterdamdagi o'yinlarda nemis sportchilari paydo bo'lib, birdaniga yuqori natijalarga erishdi. Ular olgan medallari soniga ko'ra ikkinchi o'rinni egalladi. AQSH sportchilari birinchi o'rinda edi.

1930 yilda Germaniya 1936-yildagi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish huquqiga ega bo'ldi. Shu tariqa XI Olimpiyada Berlinda va IV qishki Olimpiyada o'yinlari Gormish - Partenkirxenda o'tkazildi.

1933 yilda Gitler mamlakatda fashistik va militaristik tartiblarini o'rnatib, Olimpiya o'yinlari bayrog'i ostida o'zining qabih siyosatidan foydalandi. Bunday sharoitda Olimpiya o'yinlarini o'tkazishga qarshi demokratik kuchlar qanchalik harakat qilmasin, o'yinlar Berlinda tashkil qilindi. Germaniyadagi totalitar tuzum o'zining Yevropadaga «Yangi tartibini» namoyish qildi.

Germaniya o'z hududida o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida hammadan ko'proq medallar olishga erishdi. Umuman, medallar quyidagicha taqsimlandi: Germaniya - 89 (33-26-30)ta, AQSH - 56 (24-20-12)ta edi. Germaniyaning akademik eshkak eshish (baydarka va kanoe), og'ir atletika, gimnastika, ot va yelkan sporti, boks, besh kurash kabi turlari ustunligi bor edi.

1936 yilgi qishki Olimpiyadada tog' chang'isi bo'yicha erkaklar va ayollar o'rtasidagi musobaqalarda Germaniyaga teng keladigan raqiblar ham yo'q edi.

1938 yilda XOQ yana bir katta xatoga yo'l qo'ydi. Ya'ni sportni rivojlantirishdagi xizmatlari uchun gitlerchilar Ger- maniyasini «Quvonch orqali kuch» kubogi bilan taqdirladi.

Italiya. Jismoniy tarbiya va sport bu mamlakatda keng doirada taraqqiy etdi. Mussolinining siyosati yangi urushga tayyorgarlik va buyuk Italiyani yaratishga qaratildi. Harbiy-sport ishlari sport klublar, jamiyatlar va uyushmalarda olib borildi.

Italiya sport tashkilotlari Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) tomonidan boshqarildi va xalqaro sport hayotida faol ishtirok etdi. Italiya sportchilari 1900-yildan boshlab, uzluksiz ravishda Olimpiya o'yinlari, Yevropa chempionatlari hamda boshqa xalqaro sport musobaqalarida ishtirok etib keldi, Italiyaning futbol bo'yicha terma jamoasi («Skuadra Adzurra») ikki marotaba (1934, 1938 y.y.) chempion bo'ldi. U 1936 yilda Olimpiya oltin medaliga sazovor bo'ldi. Jahon va Yevropa chempionatlarida italiyalik qilichbozlar, velosipedchilar, o'q otuvchilar, tog' chang'ilari, gimnastikachilar va boshqa bir qator sport turlari vakillari g'alabalarni qo'lga kiritdi. Italiya deyarli barcha xalqaro sport uyushmalari tarkibidan o'rin egallagan edi.

Yaponiya. Bu mamlakatda milliy xususiyatlar asosida jismoniy tarbiya va sport rivojlanishi yuqori darajada o'sib bordi. O'sha davrlarda Yaponiyaning siyosati Osiyoni bosib olishga qaratilgan edi. Shu maqsadda maktablar va sport-gimnastika tashkilotlaridan unumli foydalanildi. O'quv yurtlari va sport klublari jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning asosiy markaziga aylantirildi. Bo'lajak oddiy harbiylarni tayyorlash boshlang'ich maktablarda, amalga oshirildi. Bunda eski milliy jismoniy mashqlar, ya'ni dzyu-do, kendo (tayoqlarda qilich tushish), kamondan o'q otish va hozirgi zamon sport turlari: gimnastika hamda o'yinlar qo'llanilgan. Kollejlar va universitetlarda harbiy kadrlar tayyorlanib, ularda ham dzyu-do, karate, qilichbozlik, o'q otish, gimnastika, beysbol, regbi, suzish, yengil atletika mashqlaridan maqsadli foydalanilgan. Yaponiyada sumo milliy kurashi keng tarqalgan.

Yaponiya sportchilari xalqaro sport musobaqalarida faol ishtirok etib keldilar. Ular 1912 yilgi V Olimpiyadan 1936 yildagi XI Olimpiyadagacha doimiy ravishda ishtirok etdi. Birinchi oltin medalni M.Oda 1928 yilda uch hatlab sakrash bellashuvlarida qo'lga kiritgan. 1932 yilgi Olimpiya o'yinlarida (Los-Anjeles) yaponiyaliklar suzish bo'yicha 6 turdan beshtasida g'alabaga erishadi. 100 m. masofaga erkin suzish bo'yicha 15 yoshli Ya.Miyazaki birinchi o'rinni egalladi. 1500 m.ga erkin suzish bo'yicha 14 yoshli K.Kitamura g'olib chiqdi. U yosh bo'lsa-da, bu masofani 19 daqiqa 12,4 soniyada bosib o'tib, jahon rekordini o'rnatdi. Bu natijani boshqalar faqat 20 yildan keyin o'zgartirishga muvaffaq bo'lishgan. Yaponiyalik chavandoz T.Insi o'yinlarda oltin medal sohibi bo'lishga erishdi. 1936 yilgi Olimpiyada yaponlar suvda suzish bo'yicha 11 ta medalga ega bo'lib (4-2-5), bu sport turida peshqadam bo'lishdi.

Berlin-Rim-Tokio uchligidagi siyosiy munosabatlar va urush harakatlari bosqinchilik hamda fashistlashish darajasiga ko'ra bir-birini to'ldirdi. O'quvchilar va yoshlarni harbiy-jismoniy jihatdan tayyorlash, harbiy xizmatlarning jangovarligini oshirishda sport-gimnastika burjua tashkiloti davlat hokimiyatiga yaqindan yordam berdi. Xalqaro sport harakati va uning g'oliblariga ma'lum darajada itoat etgan bu davlatlar Olimpiya o'yinlarida ongli faollik hamda ustunlik bilan ishtirok etib keldi. Bunday jihatlar har bir mamlakatdagi sportchi yoshlarning qiziqishlarini rivojlantirishga muhim hissa qo'shganligi bilan e'tiborga molikdir.

Demokratiya vakillari deb yuritilgan AQSH, Fransiya, Buyuk Britaniya, Skandinaviya mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport-gimnastika harakati birmuncha o'zgacha rivojlana boshladi. Ular haqida quyidagi ma'lumotlar guvohlik qilishi mumkin.

AQSH. Urushlar oralig'i davrida AQSHda moliyaviy iqtisodiy holatga katta e'tibor berildi, bu jahonda taraqqiy etgan kapitalistik dunyoni vujudga keltirdi. AQSH jahonda hokim bo'lish siyosatini olg'a surdi. Boshqa davlatlarga amerikacha yashash tarzini targ'ib qila boshladi. Bu yo'lda sportchilarning xalqaro musobaqalarda ishtirok etishi maqsadga qaratilgan tadbirlardan biri bo'ldi.

Yoshlarni tarbiyalashning muhim vazifasi sifatida sportga alohida ahamiyat berildi va sport tashkilotlari faoliyatini qattiq nazorat ostiga oldi. Ko'pgina shtatlardagi maktablarda jismoniy tayyorgarlik haqida qonunlar qabul qilishdi. Shu qonunlar asosida moliyaviy yordam berish, jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash, jismoniy tarbiya darslariga ajratilgan vaqtlarni belgilash ko'zda tutildi. Shu tariqa umumiy tarbiyaning bir bo'laki sifatida jismoniy tarbiya qonunlashtirildi. 17 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar maktablar sport skaut tashkilotlarida jismoniy tarbiyani olishadi. Bunda gimnastikaga nisbatan sport o'yinlariga ko'proq e'tibor kuchaytirildi. Boylarning bolalari kollejlarda ta'lim olib, jismoniy tarbiya bilan sport klublarida mashg'ul bo'lishdi. Amerikada kollejlarda va universitetlarda asosan sport ishlarining markazi hisoblanar edi. Amerikaning kollej va universitetlarida ko'proq yengil atletika, suzish, basketbol, eshkak eshish sporti, tennis, beysbol, amerikacha futbol bilan shug'ullanish tashkil qilindi. Oliy o'quv yurtlarida universitet sportining milliy assotsiatsiya (NCAA) yetkachi tashkilot hisoblanar edi. Bu tashkilot 1906 yilda tuzilgan edi.

Amerikada havaskorlik sporti harakatida tashkil etilgan atletika uyushmasi asosiy rol o'ynaydi. Bu tashkilot Amerikada mavjud bo'lgan barcha sport tashkilotlari ustidan rahbarlik qildi, faqat universitet sporti mustaqil edi. Atletik uyushma boshida yirik moliyaviy va ishlab chiqarish kapitali turar edi. Ikki urush oralig'ida Amerika sport bo'yicha jahondagi eng yirik va kuchli davlatga aylandi. Amerika sportchilari yozgi va qishki Olimpiya o'yinlari, jahon miqyosida o'tkazilgan sport musobaqalarining doimiy qatnashchisi bo'lib qoldi.

Professional sport ancha rivojlanib, bunda turli xil reklamalar, matbuot, radio va keyinchalik televideniya uzluksiz targ'ibot olib borish muhim rol o'ynadi. Bu o'z navbatida sport trestlari, kompaniyalar, yirik stadionlar qurish kabi maxsus tijorat ishlab chiqarish sohasini yuzaga keltirdi. Bunday sharoitlarda o'tkazilgan matchlar (uchrashuv) va tadbirlar tadbirkorlarga ulkan boyliklar keltirdi. Amerikada professional sport biznesga (savdo, tijorat) aylandi. Ishbilarmonlar sportchilarni ekspluatatsiya qilish yo'li bilan katta boyliklar to'plashdi. Masalan, 1927-yilda boks bo'yicha jahon chempionati o'tkazilib, Tunney va Demis uchrashuvi uyushtirildi va undan 2 mln.dan ortiq dollar foyda olinadi. Shu tariqa Amerikada bokschilar, basketbolchilar, futbolchilar, regbichilar, beysbolchi va xokkeychi sportchilar tovar sifatida sotiladigan va sotib olinadigan darajaga yetib, bu jarayon keng tarmoqlanib ketdi.

16-rasm. Olimpiada o'yinlarining ramziy bayrog'i

Fransiya. Yoshlar jismoniy tarbiyasi va sporti Fransiyada o'ziga xos tarzda rivojlanib bordi. 1920 yilda maktab yoshigacha bo'lgan bolalar va maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiyasi haqida qonun qabul qilindi. Harbiy vazirlik o'quv yurtlarda jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi nizomni tasdiqladi. Jismoniy tarbiyaning vosita va usullari asosi uchun Joq Eberining tabiiy-tayanch gimnastikasi tizimi qayta ishlangan holatda va shvedlar gimnastikasining ba'zi qismlari olingan edi. Ko'p sonli sport klublari va tashkilotlarida Olimpiya o'yinlari turlari, ayniqsa, futbol, tog' chang'isi sporti va figurali uchish kabilar keng rivojlandi (**16-rasm**).

20-yillar oxiri va 30-yillar boshida mamlakatda faol dam olish jarayonida sportdan foydalanishga katta e'tibor berildi. Bunda rekreatsion sport keng quloqchilik yozdi. 1936 yilda sport ishlari va faol dam olish davlat boshqarmasi tashkil etilishi bilan rekreatsion sport o'z maqomiga ega bo'ldi. Parijda ikki marotaba Olimpiya o'yinlari o'tkazildi, ya'ni 1900 yilda - II, 1924 yilda - VIII o'yinlari. 1924 y. Shamoni shahrida I qishki Olimpiya o'yinlari tashkil etildi. Bu davrlarda Parijda ko'pgina xalqaro sport uyushmalarining shtab-kvartiralari joylashgan edi.

Rossiyaga yo'llanma yubordi. Natijada, 1951 yil 7 mayda Venadagi XOQning sessiyasida Sovet mamlakati Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) Xalqaro Olimpiya qo'mitasi tomonidan tan olingan. Shu davrdan boshlab sovet sportchilari Xalqaro sport va olimpiya o'yinlarining eng faol ishtirokchilariga aylandi. 1952 y. Xelsinki (Finlyandiya) sovet sportchilari jahonning eng kuchli sportchilari bilan ilk bor uchrashgan.

XXII yozgi Olimpiya o'yinlari Rossiyaning markazi Moskvada 1980-yilda o'tkazilgan. Bu o'yinlar sotsialistik tizimdagi barcha mamlakatlar uchun birinchi bo'lgan. O'sha vaqtdagi siyosiy qarama-qarshiliklarning kuchayishi, harbiy tahdid haqidagi turli xil uydirmalarning ortib borishi sovetlar va AQSH o'rtasidagi munosabatlarni keskinlashtirgan edi. AQSH hukumatining Moskvadagi Olimpiya o'yinlarini boykot qilishiga olib kelgan. Shu sababdan, AQSH va bir qator kapitalistik davlatlarning sportchilari Moskvadagi o'yinlarda qatnashmaganlar.

1984 y. Los-Anjelesda (AQSH) o'tkazilgan XXIII Olimpiya o'yinlarida sovet sportchilari ishtirok etmagan, chunki yuqorida qayd etilgan siyosiy va harbiy tahdidlar, AQSH sportchilarining Moskvadagi Olimpiya o'yinlarida ishtirok etmaganligiga javob tariqasida shunday xulosalarga kelingan edi.

1988 y. yozgi XXIV Olimpiya o'yinlari Seulda (Janubiy Koreya) tashkil etilgan. Sovet va AQSH sportchilari jahondagi eng kuchli sportchilarning raqobati yana davom etdi. 1992 y. Barselona (Ispaniya) shahrida XXV Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Bunda sobiq sovet sportchilari so'nggi bor uyushgan terma jamoalarni tuzib, o'yinlarda muvaffaqiyat bilan ishtirok etgan.

1996 y. (Atlanta), 2000-yil (Sidney) Olimpiya o'yinlarida Rossiya va sobiq respublikalar mustaqil ravishda o'yinlarda ishtirok etgan.

Olimpiya kongresslari va ularning ahamiyati.

Olimpiya xartiyasi bo'yicha Olimpiya kongresslari 8 yilda bir marta o'tkaziladi. Olimpiya kongresslarini o'tkazish muddatini XOQ belgilab beradi. Kongress XOQ prezidenti tomonidan chaqiriladi va konsultativ ahamiyatga ega.

X Olimpiya kongressi 1973 y. Varnada (Bolgariya) o'tkazilgan. Uning kun tartibida: hozirgi davr olimpiya harakati va uning rivojlanish istiqbollari; XOQ, XSF va MOQning o'zaro munosabatlari, keyingi olimpiya o'yinlarining qiyofalari kabi masalalar muhokamaga qo'yilgan. Kongressda uch tomonlama - XOQ, MOQ va XSF - komissiya tuzilgan. Kongress yakuniy hujjatlari - «Uch tomonlama komissiyaning xulosalari», «Jahonning barcha sportchilariga murojaat» - olimpiya harakatining keyingi demokratlashuviga ta'sir etgan. Kongress jahondagi barcha sportchilarga murojaat qabul etib, ularni xalqaro tinchlik va do'stlikni mustahkamlash, Olimpiya harakatining softligi yo'lida kurashishga chaqirgan.

Olimpiya harakatini yanada rivojlantirishda 1981-yilda Baden-Badenda (Germaniya) o'tkazilgan XI kongress muhim ahamiyat kasb etdi. Bunda uchta masala muhokamaga qo'yildi: keyingi olimpiya o'yinlari; sportda xalqaro do'stlik aloqalari; olimpiya harakatining istiqbol yo'llari. Muhokama jarayonida keyingi olimpiya o'yinlarini o'tkazish masalasi munozaralar, bahslarga sabab bo'ldi, turli munosabatlar izhor etildi. Shuningdek, hozirgi davr olimpiya harakati xususida ham har xil fikrlar bildirildi.

Kongressda XOQning 82 a'zosi, XSFning 37 vakili va Milliy Olimpiya qo'mitalarining (MOQ) 149 vakili ishtirok etdi. Kongressda ilk bor 34 nafar olimpiya chempionlari ham qatnashdi. Kongress tomonidan yakunlovchi deklaratsiya qabul qilingan va unda quyidagi jihatlar bayon etilgan edi:

- Olimpiya o'yinlarida «ochiq o'yinlar» uchun joy yo'q;
- Olimpiya o'yinlariga sportchilarni qo'yish tamoyillari («26-qoida» Olimpiya xartiyasi) saqlanib qolaveradi;
- Olimpiya (marosimlari) har doimgidek davom etadi;
- Olimpiya o'yinlarini turli mamlakatlarda o'tkazish amaliyoti davom ettiriladi;
- Olimpiya o'yinlarini tashkil qiluvchi qo'mita va XOQ, XSF, MOQlarining o'zaro munosabatlari yanada mustahkamlab boriladi;
- doping iste'mol qiluvchilarni yanada qattiqroq jazolash choralari ishlab chiqiladi;
- sportda kamsitish faoliyatlariga qarshi kurash davom ettiriladi;
- «Olimpiya birdamligi» dasturini bajarishda qatnashuvchilar sonini ko'paytirish, taraqqiy etayotgan mamlakatlarga ko'maklashish tadbirlari rejalashtiriladi;
- matbuot, teleradio orqali sport harakatidagi ijobiy jihatlarni ko'proq yoritish, yoshlarning sportga qiziqishini tarbiyalashga e'tibor berish;
- mamlakatlarning hukumatlaridan olimpiya harakatini rivojlantirishda ko'mak so'rash;
- xotin-qizlarning sport harakatiga rahbarlik qilishlariga keng yo'l ochish.

XX asrda Olimpiya harakati rivojlanishining asosiy yakunlari to'g'risidagi masalalar 1994 yil 29 avgust–3 sentabrda Parijda o'tkaziladigan XII Olimpiya kongressi ko'rib chiqilgan. Kongressda 3000 kishi ishtirok etgan, ya'ni XOQ (101), XSF (132), MOQ (407) vakillari, murabbiylar, sportchilar, olimlar, ommaviy axborot vositalari, davlat va nodavlat tashkilotlarining vakillari qatnashgan. Kongressda to'rtta masala muhokama etilib, har biri bo'yicha tavsiyalar qabul qilingan, jumladan:

- Hozirgi davr Olimpiya harakatining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qo'shayotgan hissalari.
- Jamiyatda sportchining o'rni va roli.
- Sport ijtimoiy hayotda (sport va siyosat, sport va iqtisod, sport barcha uchun, taraqqiy etayotgan mamlakatlarda sport).
- Sport va ommaviy axborot vositalari.

Kongressda XX asr davomida sportchilar mahoratini oshirish, yoshlarni tarbiyalashda olimpiya harakati, olimpiya o'yinlari g'oyalari katta ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan. Sportning ijtimoiy-tarbiyaviy va iqtisodiy salohiyati tobora oshib borayotganligi tufayli davlat rahbarlariga uni tobora rivojlantirishda yordam ko'rsatib turishlari tavsiya etilgan. Sportchilarni tayyorlashda ilmiy-texnik taraqqiyot natijalari, zamonaviy uskunalaridan keng foydalanish zarurligi alohida qayd etilgan. Jismoniy tarbiya va sportning mohiyati, olimpiya g'oyalarining ahamiyati o'sib borayotganligini e'tiborga olgan holda, matbuot, teleradio faoliyatlarini maqsadli yo'naltirish ham tavsiya etilgan.

Zamonaviy olimpiya harakatining dolzarb muammolari. Zamonaviy olimpiya harakatining dolzarb muammolariga quyidagilar kiradi: professional sport va tijorat sporti muammosi; sport inshootlari muammosi; olimpiya o'yinlari dasturi muammosi; doping va sportda haqqoniy hakamlik qilish muammosi; XOQ, MOQ, XSF faoliyatida hamkorlik muammosi; irqchilik va millatchilik muammosi; sportda terrorizm muammosi; olimpiya ta'limi muammosi va h.k.

Hozirgi kunda xalqaro olimpiya harakatining ko'p muammolari hal qilingan. Jumladan, dastlabki Olimpiya o'yinlarida paydo bo'lgan irqchilik va millatchilik muammosi XX asrning ikkinchi yarmida sportda kamsitish holatlariga qarshi olib borilgan keskin kurash natijasida bartaraf etilgan.

1930 yillarda olimpiya harakatida vujudga kelgan inqiroz, olimpiya harakatining asosiy tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik rishtalari uzilishiga olib kelgan. Bu muammo 1973 yil Varna shahrida (Bolgariya) o'tkazilgan X Olimpiya kongressida muhokama qilingan. Uning kun tartibida: hozirgi davr olimpiya harakati va uning rivojlanish istiqbollari; XOQ, XSF va MOQning o'zaro munosabatlari, keyingi olimpiya o'yinlarining qiyofalari kabi masalalar muhokamaga qo'yilgan. Bu masalalarning muhokamasi natijalari asosida uch tomonlama XOQ, MOQ va XSF komissiyasi tuzilgan. Kongress yakuniy hujjatlari olimpiya harakatining demokratiyalashuviga turtki bo'lgan. Olimpiya harakati tizimining asosiy tarmoqlari - XOQ, MOQ, XSF o'zaro munosabatlarining mustahkamlanishi olimpiya harakatining yanada rivojlanishiga olib keldi.

1950-yillarda doping muammosi paydo bolib, bugungi kunda sport harakatining eng dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Doping (ingl. *dope* – og'u, giyohvand) preparatlari katta sportga ko'rsatkichlarni sun'iy ravishda oshirish maqsadida qo'llanilgan.

1968 yildan boshlab Olimpiya o'yinlarida doping nazorati kiritilgan. XOQ va Jahon Doping nazorati Assotsiatsiyasi tomonidan doping iste'mol qiluvchi sportchilarni yanada qattiqroq nazorat qilish choralari ishlab chiqilgan.

Professional sport muammosi Olimpiya xartiyasi bo'yicha hal qilingan. 1980-yillargacha professional sportchilar Olimpiya o'yinlariga kiritilmagan, chunki Pyer de Kuberten tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillari bo'yicha Olimpiya o'yinlari faqat havaskor sportni rivojlantirishga qaratilgan. Bugungi kunda sport o'yinlari va musobaqa qoidalarida katta farqi bo'lmagan ayrim sport turlari bo'yicha professional sportchilar Olimpiya o'yinlariga kiritiladi.

XX asrning 90-yillarida olimpiya ta'limi muammosi paydo bolib, olimpizm g'oyalari va olimpiya tamoyillari asosida sportchilarda yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirish orqali hal qilinmoqda.

Hozirgi zamon xalqaro sport va olimpiya harakatida XII Kongressdan keyin ham qator jiddiy muammolar saqlanib qolayotganligi ma'lum bo'ldi. Ular qatorida eng dolzarb muammolardan biri dopingdan foydalanish va musobaqalarda ob'ektiv hakamlik qilish masalasi hisoblanadi.

Hozirgi davrda sport natijalarining o'sishi tufayli sportchilarni tayyorlashda ma'lum qiyinchiliklar vujudga kelmoqda. Ba'zi bir murabbiylar va sportchilar sun'iy ravishda, doping asosida sport ko'rsatkichlarini oshirmoqdalar. Turli xil moddalarni qabul qilish sportchilar salomatligiga zarar yetkazmoqda. Bundan tashqari, olimpiya tamoyillari va sportda xaqqoniy kurash olib borish to'g'risidagi tartib-qoidalar buzilmoqda.

Ushbu masalalarni hal qilish maqsadida, 1962-yil Moskvada bo'lib o'tgan XOQ sessiyasida maxsus rezolutsiya qabul qilingan, unda dopinga qarshi kurashda faol ishlash zarurligi ta'kidlangan. 1970-2005-yillar orasida har xil sport turlarida o'nlab jiddiy, hatto fojiaiy hodisalar hisobga olingan. IX Panamerika mintaqaviy o'yinlarda AQSHning 13 ta yengil atletikachisi doping ishlatganligi uchun o'yinlardan chetlashtirilgan.

XII Osiyo o'yinlarida (Xirosima, 1994) 11 ta xitoy sportchisi man etilgan gormonal preparatlarini ishlatganligi uchun musobaqalardan ozod qilingan. Shu sababdan, XOQ tomonidan so'nggi olimpiya o'yinlarida dopinga qarshi xizmat komissiyalari tuzildi. Xalqaro sportda doping ishlatish hollarining ko'payishi sababli XOQ 1999 yil 2-4 fevralda Xalqaro konferensiyada buni maxsus masala qilib ko'tarib chiqdi. Sportda bellashuvlarning halol, odilona bo'lishini ta'minlashda hakamlik omili ancha ustuvor turadi. XOQ xartiyasi va XSFlaming nizomlarida hakamlarning haqqoniy, adolatli bo'lishi alohida ta'kidlangan.

Sportda xaqqoniy hakamlik qilish muammolarini hal etish uchun ilmiy-texnik modernizatsiya, eng zamonaviy texnik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Ularning dalillari esa hakamlar hay'ati va nazorat qo'mitalarining ko'z oldida qayta namoyish etiladi. Bu o'rinda futbol o'yinidagi jiddiy harakatlarni video tasvirga olish va qayta ko'rsatishni misol tariqasida keltirish mumkin.

Olimpiya harakatida o'yinlar dasturi masalasi qattiq kurashlarga sabab bo'lmoqda. Sport turlari hozirgi davrda jamiyat taraqqiyotiga mos kelishi lozim hamda jahonning 75 mamlakati va 4 ta qit'asida keng ommalashgan bo'lishi lozim.

XOQ KONGRESSLARI

No	O'tkazilgan yil	O'tkazilgan joyi
V	1913	Lozanna
VI	1914	Parij Париж
VII	1921	Lozanna
VIII	1925	Praga
IX	1930	Berlin
X	1973	Varna
XI	1981	Baden-Baden
XII	1994	Parij
XIII	2009	Kopengagen

Hozirgi davr muammolaridan biri, XOQ, MOQ, XSF faoliyatlarini muvofiq lashtirib turishdan iborat. Keyingi olimpiya o'yinlarining talab darajasi tashkil qilinishi shunga bog'liq bo'lib qolmoqda. MOQ hukumat tashkilotlari bilan, XOQ esa YuNESKO va BMT bilan uzviy aloqada ish olib bormog'i kerak.

Xulosa shundan iboratki, XX asrning ikkinchi yarmida bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlari, kongresslari va turli sport tadbirlari Olimpiya harakatini rivojlantirishi hamda uni davr talablari asosida demokratlashtirish yo'llari ancha ijobiy bo'ldi. Bunda XOQ prezidenti

Jak Rogge faoliyati, xalqaro sport uyushmalari rahbarlarining faol harakatlari, hozirgi davr xalqaro sport va olimpiya harakati muammolarini hal etishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

TEST SAVOLLARI

Ikkinchi jahon urushidan keyin JTvaS sohasida qanday o'zgarishlar bo'lgan?

- a) Jismoniy tarbiyaning ikki qarama-qarshi yo'nalishi paydo bo'lgan.
- b) SSSR va AQSH orasida «sovuq urush» boshlangan.
- c) mustamlaka tuzumi inqirozga uchragan.
- d) xalqaro sport xarakati vujudga kelgan.

Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy sabablari?

- a) sport sohasida xalqaro xamkorlik, sport tajribalari bilan almashish.
- b) harbiy ishlar sohasidagi taraqqiyot
- c) sport musobaqalarini tashkil qilish
- d) katta daromadli musobaqalar tashkil qilish

«Basketbol» so'zi nima ma'noni anglatadi?

- a) savat va to'p
- b) paqir va to'p
- c) qo'l va to'p
- d) oyoq va to'p

«Fair play» so'zlari nima ma'noni anglatadi?

- a) xaqqoniy o'yin
- b) ko'rgazmali o'yin
- c) milliy o'yin
- d) oddiy o'yin

«Boks» so'zi ingliz tilidan qanday tarjima qilinadi?

- a) zarba   b) musht   c) qo'l   d) ring

Voleybolni qachon va kim ixtiro qilgan?

- a) 1895 y. Vilyam Morgan
- b) 1891 y. Jeyms Neysmit
- c) 1896 y. Jon Boland
- d) 1882 y. Dzigoro Kano

Chet el mamlakatlarida "jismoniy tarbiya" atamasi qanday ifodalanadi?

- a) physical education
- b) physical recreation
- c) sport
- d) fitness.

Xalqaro sport va olimpiya harakatini qaysi tashkilot boshqaradi?

- a) XOQ   b) MOQ   c) BMT   d) YUNESKO

XOQ faoliyatida qanday xujjat asosiy xisoblanadi?

- a) xartiya   b) kontseptsiya
- c) instruktsiya   d) edikt

Xalqaro sport va olimpiya harakatining ahamiyati nimadan iborat?

- a) milliy va halqaro sport uyushmalari tashkil topdi.
- b) musobaqalar o'tkazildi
- c) sport reklama qilindi
- d) professional sport rivojlandi.

Olimpiya harakati a'zosi bo'lish uchun MOQga qanday talab qo'yiladi?

- a) XOQ tomonidan tan olinishi.
- b) xavaskorlar sportini qo'llab-quvvatlash.
- c) MOQ nizomi mavjudligi

d) olimpizm g'oyalariga rioya qilish.
Rossiya sportchilari birinchi marta qachon Olimpiya o'yinlarida qatnashgan?

- a) 1908 y. London
- b) 1896 y. Afina
- c) 1936 y. Berlin
- d) 1984 y. Los-Anjeles

Ikkinchi jahon urushidan keyin JTvaS sohasida qanday o'zgarishlar bo'lgan?

- a) Jismoniy tarbiyaning ikki qarama-qarshi yo'nalishi paydo bo'lgan.
- b) SSSR va AQSH orasida «sovuq urush» boshlangan.
- c) mustamlaka tuzumi inqirozga uchragan.
- d) xalqaro sport xarakati vujudga kelgan.

Jadvallarni to'ldiring.

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida JT va Sning asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida sport ishlarining asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

Xalqaro sport va olimpiya harakatining dolzarb muammolari

Muammolar	Paydo bo'lish sabablari	Bartaraf etish yo'llari

?

- ✓ XX asr oxirlarida chet el mamlakatlarida jismoniy madaniyat va sport taraqqiyotining xususiyatlari nimalardan iborat?
- ✓ Xalqaro sport federatsiyalari vazifalari nimalardan iborat?
- ✓ Xalqaro sport va olimpiya harakatini qaysi tashkilot boshqaradi?
- ✓ XOQ faoliyatida qanday xujjat asosiy xisoblanadi?
- ✓ Xalqaro sport va olimpiya harakatining ahamiyati nimalardan iborat?

© Adabiyotlar

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Энциклопедия Олимпийского спорта. Под редакцией В.Н.Платонова. Киев: Олимпийская литература, 2004.
6. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Учебное пособие.Т.: 2011.

5- modul. Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o'rta asrlarda jismoniy tarbiya

Qadimgi davrda

Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiyaga oid arxeologik topilmalar va yozma manbalar. "Avesto"- qadimgi yozma ma'naviy va ma'rifiy manba sifatida. Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining ta'lim-tarbiya tizimi va turmush tarzida jismoniy tarbiyaning ahamiyati. Qadimgi ajdodlarimiz jismoniy tarbiyasining xususiyatlari. Qadimgi O'zbekiston xalqlarining o'yinlari va jismoniy mashqlarining umumiy tavsifi.

Markaziy Osiyoda o'rta asrlar davrida jismoniy tarbiya (IX – XVI asrlar). Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlarining jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asarida jismoniy tarbiya to'g'risida. Amir Temurning harbiy-jismoniy ta'limoti. O'rta asrlar davrida Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy mashqlari va milliy o'yinlari.

O'zbekiston Respublikasining brinchi Prezidenti I.A.Karimov: «Tarixga murojaat qilar ekanmiz, bu xalq xotirasi ekanligini nazarda tutishimiz kerak. Xotirasiz barkamol kishi bo'lmaganidek, o'z tarixini bilmagan xalqning kelajagi ham bo'lmaydi», - deb yangi tariximizga yo'l ochib berdilar.

Markaziy Osiyo xalqlari dunyoning eng qadimiy tarixga ega bo'lgan xalqlari qatoriga kiradi. Markaziy Osiyo hududida yashagan ajdodlarimiz yuksak va o'ziga xos madaniyatni vujudga keltirgan.

O'zbekiston xalqlari madaniyati tarixi turli manbalarda o'z ifodasini topgan. Ularning mazmuni umumiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida jismoniy madaniyat bilan bog'liqdir. Qadimgi ajdodlar taraqqiyot jarayonlari ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy rivojlanish bilan chambarchas bog'lanib kelgan. Shunga asosan ajdodlarimizning jismoniy madaniyatini va uning rivojlanish tarixini turli ijtimoiy tuzumlar davridagi madaniyat, ma'rifat, tarixiy voqealar, urf-odatlar, an'analar bilan birgalikda o'rganish lozim.

Qadimgi ajdodlarimizning madaniyati, jumladan jismoniy madaniyatini o'rganishda uch asosiy manbaga tayanish mumkin:

- arxeologik qazilmalar natijasida topilgan ashyoviy dadillar,
- xalq og'zaki ijodi - qadimgi afsonalar, rivoyatlar, xalq ertaklaridan olingan ma'lumotlar,
- buyuk mutafakkirlar, allomalarning ijodiy merosi, qo'lyozmalari,
- qadimgi yozma manbalar, tarixiy kitoblar.

Tarixiy manbalarga qaraganda bundan 150-140 ming yil avval o'rta paleolitda Muz davri bo'lgan. Odamlar yashash uchun tabiat bilan kurashganlar. Toshlardan qurol yasashni takomillashtirib, yirik hayvonlarni va baliq ovlash keng tarqalgan. O't chiqarish vositalarini ixtiro qilib, yashash uchun gor, yer to'la, chayla, boshqa boshpanalardan foydalanishgan. Bu jarayonlar esa barchaning jismonan baquvvat; epchil, kuchli, chaqqon bo'lishini talab etgan.

Ilmiy tadqiqotlarning guvoh berishicha, Teshiktosh (Surxondaryo), Afrosiyob (Samarqand), Xo'jakent, Obirahmat (Toshkent viloyati), Farg'ona vodiysida So'x daryosi bo'yidagi makonlar va boshqa joylarda topilgan yodgorliklar, turli ashyoviy dalillar o'rganilgan. Tadqiqotlarning natijalariga qaraganda yuqorida nomlari qayd qilingan hududlarda odamlar turli qurollardan hayvonlarni ov qilish uchun foydalanishgan. Jismoniy chiniqish va o'ljani qo'lga kiritish uchun turli murakkab harakatlarni bajarishga to'g'ri kelgan. Bolalarni ham bunday faoliyatlarga tayyorlaganlar. Natijada, jismoniy tarbiyasining ayrim namunolari (sakrash, yugurish, kurashish, uloqtirish, suzish va h.k) yuzaga kelgan.

Yuqori paleolit davri

miloddan oldingi 40 ming yillikdan keyingi 12 ming yillikka qadar davom etadi. Bu davrda Markaziy Osiyoda iqlim quruq, o'zgarib turuvchi bo'lgan. Sovuq iqlim sharoitida yashagan hayvonlar-serjun karkidonlar, yovvoyi

otlar, kiyiklar va boshqalar paydo bo'lgan. Hayvonlarni ovlashga ixtisoslashuv o'sha davr odamlarining yashash manbalariga aylangan.

Amudaryo, Sirdaryo va Zarafshonning quyi oqimidagi qator ko'llarda baliq ovi bilan shug'ullanish, ularning o'troq holda yashashiga sabab bo'lgan. Markaziy Osiyoning nihoyatda boy ovchi va baliqchi jamoalari yodgorliklari ichida Markaziy Farg'onaning neolit yodgorliklari - Zambar, Taynoq, Yangiqadam, Madiyor, Sariqsuv, Ming buloq kabilar ajralib turadi. Ibtidoiy podadan yuqori paleolitga o'tilishi bilan isilab chiqaruvchi kuchlar, ijtimoiy munosabatlar va odam qiyofasida o'zgarishlar paydo bo'lgan. Bu davrga kelib, mehnat qurollari ancha takomillashgan, suyak va shoxdan yasalgan buyumlar; igna, bigiz, qarmoq, kamon o'qi va har xil bezaklar yasagan, tosh va suyaklarni parmalaganlar. Toshlarga, sopol idishlarga odamlar, hayvonlarni rasmini chizganlar.

So'nggi paleolit davrining yutuqlaridan biri - nayzaning ixtiro qilinishi bo'lgan. Nayza tufayli ovchilik rivojlangan, tirik hayvonlarni birgalashib ovlash keng tarqalgan. Nayzani ushlash, uni mo'ljalga olib, uzoqqa uloqtirish kabi mashqlar, hayvonlarni ovlash, ularni quvib yetish yetarli darajada chaqqonlik va chidamlilikni talab etadi. Bu natijalarga erishish uchun maxsus tayyorgarliklar, ularni o'rgatuvchilar, tarbiyachilar bo'lgan. Shu sababdan, oilalarda bolalarni maxsus tayyorgarlik va jismoniy jihatdan tarbiyalash ishlari olib borilgan. Oilada bolalarni tarbiyalashda tabiiy harakatlar (yurish, yugurish, sakrash, uloqtirish, suvda suzish va h.k.) va turli harakatli o'yinlar eng asosiy vositalardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Bolalarning yoshi, jismoniy rivojlanish holatlarini hisobga olgan holda, ularni guruhlarga ajratib, o'ynlar va jismoniy mashqlarga o'rgatish vujudga kelgan. Kichik yoshdagi bolalarga turli harakatli o'yinlarni o'rgatish boshlangan. O'rta yoshdagi bolalarga chaqqonlik, chidamlilik kabi sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar, to'siqli yugurishlar qo'llanilgan. Katta yoshdagi bolalarga esa tez yugurish, kuch sinashish, kurash, mushtlashish, tosh ko'tarish, daraxtlarga tirmashib chiqish, suvda tez suzish, nayza sanchish kabi murakkab o'yinlar, mashqlar o'rgatilgan.

Eng qadimgi davrda yashagan ajdodlarimizning dastlabki urf-odatlarini, an'anaviy marosimlari, ommaviy tadbirlari, kundalik turmush tarzi qadimgi afsonalar, rivoyatlar, xalq ertaklarida o'z aksini topgan. Bu rivoyatlar, afsonalar massagetlar, saklar, xorazmiylar, so'g'dlar, parfiyaliklar yashagan davrlarga borib taqaladi. «Avesto», «Alpomish», «Go'ro'g'li», «Qirg'iz», «Manas», «To'maris» kabi tarixiy manbalarda qadimgi davrda jismoniy tarbiya vositalarining - turli o'yinlar, otda yurish, kurash, kamondan o'q otish va boshqa mashqlarning qo'llanilishi haqida ma'lumotlar bor.

Hozirgi Markaziy Osiyo hududlarida yashagan eng qadimgi ajdodlarimizning ijtimoiy-madaniy turmushi haqida ma'lumotlarga oid daliliy ashyolar ko'p uchraydi. Ularning eng muhimlari Toshkent, Samarqand, Termiz va boshqa shaharlardagi tarix, arxeologiya va san'at muzeylarida saqlanmoqda. Toshlarga chizilgan rasmlarda kishilarning ov qilishdagi shakl va harakatlari, ov qurollari, hayvonlar aks ettirilib, ularning tarixi ham bir necha o'n ming yillik davrlarni o'z ichiga oladi.

Ajdodlarimizning ijtimoiy hayotida turli xil jismoniy mashqlar, o'yinlar ko'p qo'llanilgan. Ular asosan ijtimoiy mehnat va tarbiya jarayonida keng qo'llanilgan. Tarixiy manbalarga qaraganda mamlakatimizda yashab, hayot kechirgan ilk ajdodlarimiz bundan 40 ming yillar avvalgi davrga to'g'ri keladi. Ular haqidagi ma'lumotlar Surxondaryoning Dalvarzin tepa, Teshiktosh, Afrosiyob, Toshkent viloyatining Sirdaryo sohillari va boshqa joylarda o'tkazilgan arxeologik topilmalar guvohlik beradi.

Qadimgi yunon va sharq manbalarida, xususan «Avesto», «Alpomish», «Shohnoma» va boshqa manbalarda madaniyat markazlar sifatida Sug'diyona, Xorazm, Parkana, Baqtriya podshohligining katta qismi aynan, respublikamiz mintaqalariga to'g'ri keladi.

Miloddan avvalgi **II-I ming** yilliklarda Markaziy Osiyoda Baqtriya, Xorazm, So'g'diyona, Marg'iyona, Parfiya kabi yirik quldorlik davlatlari paydo bo'lgan. Ular Rim va Gretsiyadagi quldorlik tuzumidan o'ziga xos ravishda anchagina farq qilgan. Markaziy Osiyodagi davlatlarda ishlab chiqarish yuqori darajada bo'lmaganligi uchun asosan dehqonchilik, chorvachilik va mayda hunarmandchilik asosida qullar majburiy ishlatilgan.

Miloddan avvalgi **481 (480) – 431 (425) yillarda** yashagan yunon tarixchisi Gerodotning «Tarix» kitobida qadimgi forslar, saklar va massagetlarning jismoniy tarbiyaviy qarashlariga oid muhim ma'lumotlar berilgan. Saklar, massagetlar va forslarning eng sharaflaydigan narsasi jasurlik bo'lgan. Saklar dunyodagi barcha merganlar orasida o'qni zoye ketkazmaydigan juda mohir merganlar sifatida shuhrat qozongan edilar, – deb yozgan Gerodot. Shunga ko'ra ular ko'proq o'g'illarga ega bo'lishdan faxrlanishgan. Podshoh ham kimning o'g'li ko'p bo'lsa, unga har yili sovg'a-salomlar yuborgan, bolalarning yoshiga ham e'tibor berishgan. O'g'il bolalarni 5 yoshdan 20 yoshgacha faqat uch narsaga: otda yurishga, kamondan otish, to'g'rilikka o'rgatishgan. Bolani 5 yoshgacha otasiga ko'rsatmaganlar, ayollar tarbiyasida bo'lgan. Mabodo o'g'il bola vafot etsa, otasining qayg'urmasligi uchun shunday qilganlar. O'g'il hech qachon ota-onasini behurmat qilmagan. Ular ota-onaga hurmatsizlikni faqat nikohsiz tug'ilgan yoki tashlandiq bolalardangina kutish mumkin, deb hisoblaganlar.

Gerodot forslar uchun yolg'onchilik va qarzdor bo'lish sharmandalik hisoblangan, deydi. Yana ular daryo suviga tupurmaganlar, hatto qo'l yuvmaganlar. Ular daryo suvini muqaddas sanaganlar. Gerodotning bu ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, bizning ajdodlarimiz farzandlariga jasoratli, o'z vatanining haqiqiy himoyachisi, kuchli va botir etib tarbiyalashga katta e'tibor berganlar.

Xitoy tarixchisi Syuan Tzyan esa Samarqand aholisining ahloqiy va hulq-odob qoidalariga rioya etishda boshqalarga o'rnak bo'lganligini aytib o'tgan. Bu ma'lumotlar qadimda bolalar o'qitiladigan savod maktablari bo'lganligi va maktablardan tashqari bolalar maxsus murabbiylar tomonidan harbiy-jismoniy mashqlarga va hunarga o'rgatilganligi, ta'limdan maqsad – bolalarni hayotga tayyorlash ekanligi haqida ma'lumot bergan.

Qadimgi davrlarda ta'lim-tarbiyaga oid ma'lumotlarni xalq og'zaki ijodi namunalari – afsonalar, qahramonlik dostonlari, qo'shiqlar, maqol va iboralardan ham olish mumkin. Xalq og'zaki ijodida xalq pedagogikasiga xos bo'lgan tarbiya tajribalari umumlashtirilgan. Ayniqsa, tarixiy shaxslar bilan bog'liq rivoyatlar buning dalilidir. Ularda muayyan shaxs faoliyati, qahramonliklari ulug'langan. Dostonlarda xotin-qizlarning aql-idroki, jasorati, erkaklar bilan teng sharoitda faoliyat ko'satganliklari ifodalangan.

Sak va xorazmiylarning ayollari harbiy yurishlar va janglarda qatnashgan, matonatda erkak jangchilardan qolishmagan. Buni miloddan avvalgi II asrda Rim manbalarida quyidagicha tasvirlangan: “Sak ayollari, xuddi qochib ketayotgandek, ayyorlik bilan ot ustida erkaklardek orqaga burilib o'q uzar edilar”.

Yunon tarixchisi **Diodor** ham miloddan avvalgi I asrda saklar haqida: “Bu qabilaning ayollari mard bo'ladilar va urush xatarlarini erkaklar bilan baham ko'radilar”, deb yozib qoldirgan.

Tarixdan ma'lumki, dastlab Amudaryoning o'ng qirg'oidagi yerlar Turon, chap qirg'oidagi yerlar esa Eron, deb yuritilgan. Miloddan oldin ahamoniylar saklar va massagetlarning yerlariga hujum qilib turgan. Eron shohi Kir sak va massagetlarga qarshi urushib 529 yilda mag'lubiyatga uchragan. Gerodotning «Tarix» kitobida massagetlar malikasi To'marisning Eron shohi Kir bilan olib borgan jang voqealari tasvirlangan. Jangda To'maris g'olib chiqib, Kirning boshini olib, qon bilan to'ldirilgan meshga solib: «Sen umr bo'yi qonga to'ymading. O'z ontim bo'yicha seni qon bilan sug'ordim», deydi. O'sha davrlarda To'maris kabi ayollardan sarkardalar chiqqan va janglarda har tomonlama kuch ko'rsatgan.

Poliening “Harbiy hiylalar” asarida saklarga qarshi Doroning bosqinchilik yurishi to'g'risida ma'lumotlar bor. Bu asarda saklar qahramoni Shiroqning vatanparvarligi va jasorati ibrat sifatida ko'rsatilgan.

Eng qadimgi yozma manbalardan biri zardushtiylik dinining muqaddas kitobi **“Avesto”** hisoblanadi.

Zardushtiylik ta'limotida ta'lim-tarbiya quyidagi bo'limlar:

- 1) ma'naviy va diniy tarbiya;
- 2) jismoniy va mehnat tarbiyasi;
- 3) aqliy va axloqiy tarbiyadan iborat bo'lgan.

“Avesto” bo'yicha bolalarga 5 yoshdan savod o'rgata boshlaydilar; o'qishni o'rganishi bilan savdo ishlariga o'rgata boshlaydilar. Bu ma'lumotlar qadimda bolalar o'qitiladigan savod maktablari bo'lganligi va maktablardan tashqari bolalar maxsus murabbiylar tomonidan harbiy-jismoniy mashqlarga va hunarga o'rgatilganligi, ta'limdan maqsad – bolalarni hayotga tayyorlash ekanligi haqida ma'lumot beradi. Zardusht ta'limotida 15 yosh balog'at yoshi sanalgan. Du yoshda ularga davlat qonunlari, axloqiy qoidalar o'rgatilgan. Zardushtiylikning axloqiy qoidalariga binoan insonning o'z burchini his etishining eng birinchi belgisi ma'naviy poklik hisoblangan.

“Avesto”da insonning barkamol bo'lib etishishida ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amallar birligiga katta e'tibor berilgan. Qadimgi ajdodlarimiz insonda juda qadrlaydigan xislatlar jasurlik, adolat, sadoqat, insoniylik bo'lgan. Bu xislatlar o'z-o'zidan shakllanmagan. Tabiat va jamiytdagi o'zgarishlar, ibtidoiy urug'chilik-qabilachilik turmush tarzi buni taqozo etgan. Ikkita katta kuch – yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi ayovsiz kurash insondagi bu xislatlarning bevosita shakllanishiga turtki bo'lgan.

Qadimgi ajdodlar ijtimoiy turmush madaniyati, ayniqsa, sihat-salomatlik, jismonan chiniqish, mehnat hamda uzoq umr ko'rib yashash uchun yaratgan ta'lim-tarbiya jarayonlari «Avesto»da chuqur ma'no va o'rin egallagan.

Markaziy Osiyoni Eron Ahamoniylari, keyinchalik (miloddan avval 329-327 yillarda) Aleksandr Makedonskiy bosib olib, o'zlarining madaniyati, dini va ijtimoiy-iqtisodiy boshqarish ish usullarini o'rnatganlar. O'sha davrlarda Markaziy Osiyo hududida yashagan xalqlar bosqinchilarga qarshi qo'zg'olonlar ko'targan, jiddiy kurashlar olib borgan. Bunday hollarda askarlar va xalqning asosiy jangovorlik qurollari kamondan o'q otish, nayza bilan sanchish, qilichbozlik, turli xil vositalar (to'qmoq, kaltak, bolta, pichoq va h.k.) bo'lgan. Jangchilarning ma'lum qismi otda yurishgan. Bu holat jangchidan ot ustida turib barcha qurol vositalari bilan jang qilish, otni choptira bilish hamda boshqa imkoniyatlardan o'ta ustalik bilan foydalanishni talab etgan.

Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Aleksandr Makedonskiy miloddan avvalgi 334 yilda 30000 piyoda va 5000 otliq askar bilan kichik Osiyoga, keyin Markaziy Osiyoga jangovar yurish qilgan. 327 yilda hozirgi Buxoro, Samarqand, Panjakent atrofidagi yerlarni bosib olgan. Bunda lashkarboshi Spitamen bosqinchilarga katta qarshilik ko'rsatgan. Lekin uning xotini xoinlik qilib, Spitamenning boshini kesib, Aleksandr Makedonskiyga topshiradi. Podshoh bu bevafo xotinni hamda 120 ming aholini ham qirib tashlagan, chunki uning ta'biri bo'yicha eriga, eliga vafolik qilmagan ayol boshqalarga vafodor bo'lmaydi.

Markaziy Osiyo xalqlarining ijtimoiy tuzumi, madaniyati haqidagi ma'lumotlar Xitoy manbalarida ham uchraydi. Miloddan avvalgi 138 yilda Markaziy Osiyoga kelgan Xitoy elchisi - Chzyan Syan o'zining “Tarixiy bitiklar” kitobida qiziqarli ma'lumotlar qoldirgan.

Kushonlar davri Markaziy Osiyo, Afg'oniston, Pokiston va Hindiston xalqlari tarixida va butun dunyo madaniyatining taraqqiyotida alohida o'rin egallagan. Markaziy Osiyodan qadimgi Ipak yo'li o'tganligi bu yerdagi xalqlarning madaniy hayotida katta burulishlarga sabab bo'lgan, Sharq mamlakatlar bilan g'arb davlatlari o'rtasidagi savdo va madaniy aloqalarni o'rnatgan. Termiz yaqinidagi Ayritom, Xorazmdagi

Tuproqqal'a va boshqa joylardan topilgan buyumlar, suyak, tosh, sopolga chizilgan rasmlarda qadimgi kurash, nayza uloqtirish, qilichbozlik, otda jang qilish kabi tadbirlar aks ettirilgan.

O'zbekiston hududida qadimgi yashagan xalqlarning turmush sharoitlarida, o'z vatanlarini himoya qilishda jismoniy tarbiya vositalaridan foydalanish kabi madaniy hamda jangavorlik faoliyatlari alohida o'rin tutadi. Bu davrdagi yashagan xalqlar o'rtasida jangavorlikni oshirish o'z hududlarida osoyishtalikni ta'minlash, xalq farovonligini yuksaltirish uchun o'tkazgan diniy, madaniy marosimlar, to'ylar va turli an'analarida kamondan o'q otish, qilichbozlik va nayzabozlik qilish, kurash, ot o'yinlari hamda boshqa xalq milliy harakatli o'yinlari bilan mashhur bo'lganlar.

Qadimgi ajdodlar jismoniy madaniyati xalq og'zaki ijodida, ayniqsa, ko'proq ifodalangan. «Alpomish» dostonida kurash, otda poyga, kamondan o'q otish merganlik kabi jismoniy sifatlari, vatanparvar va xalq uchun jonini ham fido qilish kabi eng ulug' insoniy fazilatlar madh etilgan.

«Alpomish» dostonining ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyati shundaki, bundan bir necha ming yillar mavjud bo'lgan urf-odatlar, marosimlar, ayniqsa, yigit va qizlarining bir-biriga vafodorligi, jismoniy jihatdan o'ta barkamolligi, dushmanlarga shafqatsiz kurashlari odilona bayon etilgan.

Dostonlarning tarbiyaviy jihatlari shundaki, xalq irodasi, an'analar, urf-odatlar mazmunida otda chopish, jang qilish, qilichlashish, kurash, kamondan o'q otish kabi jismoniy faoliyatlar yuqori saviyada madh etilgan. Bunda dushmanlar bilan mardonavor jang qilishgan yigit va qizlar timsoli tasvirlanadi. Xalq og'zaki dostonlarida xalq irodasi, yigit-qizlarning muhabbat, sadoqat, jasur, botir, pahlavon, chavandoz kabi sifatlari o'z ifodasini topgan. Xalq milliy o'yinlari bir necha yo'nalishlarga ega bo'lib, ularning tarkibida raqslar, laparlar, aytishuvlar, askiyalar va juda ko'p janrlardagi san'at ancha ustun turadi. Shuningdek, ular qatorida ajdodlardan meros bo'lib kelayotgan qator harakatli o'yinlar va sportga xos o'yinlar ham juda ko'p. O'zbek xalq o'yinlari va milliy jismoniy mashqlarini quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

- kamondan o'q otish; qilichbozlik;
- kurash (buxorocha, farg'onacha, xorazmcha usullari);
- ot o'yinlari (poyga, olomon poyga, ko'pkari, uloq va h.k.);
- kuch sinashish (tosh ko'tarish, arqon tortishish, ot, buqa, tuya ko'tarish);
- dorboz o'yinlari (dor ustidagi mashqlar);
- harakatli milliy o'yinlar;
- yugurish musobaqalari (batba);
- ov qilish (o'rgatilgan qushlar bilan –lochin, burgut va h.k.).

Bunday o'yinlarning deyarli barchasi ommaviy bayramlar, musobaqalar va to'ylarda keng qo'llanilgan. Qadimgi manbalar Oks (Amudaryo) va Yaksart (Sirdaryo) daryolari o'rtasidagi vodiya ot musobaqalari keng tarqalgan. So'g'diyona va Baqtriyada kurash, ot poygasi, uloq, dorbozlik juda ommalashgan.

Milodiy IV-V asrlarda yangi ijtimoiy siyosiy munosabatlar yuzaga kelib, Xorazm, Farg'ona, Shoshda yangi davlatlar vujudga kelgan. Nafaqat harbiy yurishlar, balki savdo-sotiq maqsadlari uchun ham chiniqqan chavandozlar va otlar kerak bo'lgan. Bu esa ot musobaqalarining ommalashib ketishiga sabab bo'lgan.

O'RTA ASRLAR DAVRIDA MARKAZIY OSIYODA JISMONIY TARBIYA

O'zbekistonning mustaqillikka erishgan dastlabki kunlaridanoq mamlakat tarixini qayta yoritish va barcha voqeliklarni ochiq-oydin ko'rsatish vazifa qilib qo'yildi. Ma'lumki,

Vatanimiz jahon madaniyatiga beqiyos hissa qo'shgan ulug' allomalar, buyuk olimlar, mohir sarkarda va davlat arboblari bilan mashhurdir. Milliy madaniyat taraqqiyotida O'zbekiston dunyo davlatlari, Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida o'ziga xos xususiyatlari, o'zining geografik va tabiiy qulayliklariga ko'ra qadimdan insoniyat tarixining ilg'or madaniy markazlaridan joy olib kelgan.

VII asr boshlarida Arab xalifaligi tashkil topib, unung tarkibiga butun Arabiston yarim oroli, Eron, Kavkaz orti, Suriya, Shimoliy Afrika, Janubiy Ispaniya kiritilgan. VII asr o'rtalariga kelib esa arab bosqinchilari tomonidan Markaziy Osiyo yerlari ham zabt etilgan edi. Arablarga qarshi mahalliy xalqlar uzoq yillar davomida urush olib borganlar. Lekin arablar bu yerlarni to'la istilo qilib, o'z dini va madaniyatini o'rnatish, Markaziy Osiyo xalqlarini Islom diniga bo'ysunishiga erishdilar. Arab xalifaligining amalga oshirgan ijtimoiy-siyosiy islohotlari, yagona islom dinining tarkib topishi madaniy, ma'naviy hayotga ham ta'sir etdi. Islom qadriyatlarini xalq ma'naviy hayotining uzviy qismi sifatida uning turmush tarzidan, xatti-harakatidan munosib o'rin oldi. Islom dinida musulmonlar jismi toza tutish, dam olish, bolalarni yoshlikdan odobli bo'lishga o'rgatishga da'vat qilindi. Lekin ayollarning erkinligi, ochiq yuz bilan yurishi, avvalgidek erkaklar bilan birgalikda teng mehnat qilishi, kurash, ot o'yinlarida bellashuvi taqiqlangan edi.

VII-VIII asrlarda Arab xalifaligida ilm-fan taraqqiyoti, ijtimoiy-iqtisodiy yuksalish Movarounnahr va Xurosonda IX asrlarga kelib ma'naviy ko'tarilish – **«Sharq Renessansi»** – Uyg'onish davrini boshlab berdi. **Xalifa Xorun ar-Rashid** (786-833) va ning o'g'li Ma'mun davrida Bag'dodda "Baytul hikma" (Donishmandlik uyi) Akademiyasi tashkil etilgan. Butun Sharqda bo'lgani kabi Movarounnahrda ham ilm-fan va ma'rifat sohasida o'z xizmatlari bilan dunyoga mashhur bo'lgan al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, al-Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi qomusiy olimlar yetishib chiqdi.

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (783-850). Jahon ilm-ma'rifatining buyuk namoyondasi Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy taxminan 783 yilda Xorazmda dunyoga kelib, 847-850 yillar oralig'ida Bag'dodda vafot etgan.

Xorazmiy ilmiy merosi bilan bilish nazariyasiga o'zining ulkan hissasini qo'shdi. «Al kitob al muxtasarfi hisob aljabr va muqobala» asarida («Aljabr va al hisobi haqida qisqacha kitob») sonli kvadrat va chiziqli tenglamalar, ularni yechish yo'llarini bayon etadi. Risola 3 qismdan iborat bo'lib, birinchisi – algebraik qism, uning oxirida savdo muomalasiga oid kichik bir bo'lim keltiradi. Ikkinchi – geometrik qism algebraik usul qo'llab o'lchashlar haqida, uchinchi qism vasiyatlar haqida bo'lib, muallif uni «Vasiyatlar kitobi» deb nomlagan. Xorazmiy bilim olishda talabning shaxsiy kuzatishlariga hamda olgan bilimlaridan foydalanishiga katta e'tibor bergan. Bunda u ilm izlovchilarning ilmiy manbalarni to'plash, ularni ifodalash va kuzatilganlarni tushuntira olish malaka va ko'nikmalarini hosil qilishiga katta baho beradi.

Xorazmiy bilim berishning ko'rgazmali tajriba usullari, savol-javob, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish, bilimlarni sinash usullaridan foydalangan. Xorazmiy bilishni sezgidan mantiqiy tasavvur orqali farq qilish haqida fikr bayon etgan: Sezgi orqali bilish bu qisman bilish bo'lsa, «mantiqiy» bayon, bilish esa haqiqiy, bilishning muhim tomonini namoyon etadi. Xorazmiy bilish nazariyasiga muhim hissa qo'shgan. U birinchilardan bo'lib, sinov-kuzatish va sinov usullariga asos solgan, samoviy jismlarning harakatini aks ettiruvchi jadval asosida, matematik masalalarni algoritm usulida yechishni ishlab chiqqan. U matematik g'oyalar asosida odamlarning hayotiy zaruriyati yotishini, ilmiy kashfiyotlar odamlarning amaliy talablari natijasida yuzaga kelishini asoslagan.

Abu Nasr Forobiy (873-950). O'rta asr ijtimoiy-falsafiy fikr taraqqiyoti mutafakkir Abu Nasr Forobiy nomi bilan bog'liq bo'lib, uning inson kamoloti haqidagi

ta'limoti ta'lim-tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega. Mashhur yunon faylasufi Arastudan so'ng Forobiyning yirik mutafakkir – «Muallimi soniy» - «Ikkinchi muallim» deb ataydilar.

Abu Nasr Forobiy (to'liq ismi Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzaliq ibn Tarxon al-Forobiy) Shosh-Toshkentga yaqin Forob degan joyda harbiy xizmatchi oilasida tug'ilgan. Forobiy Bag'dodda matematika, mantiq, tibbiyot, musiqa, tabiiyot, huquq, tilshunoslik, poetika bilan shug'ullandi, turli tillarni o'rgandi. Ba'zi manbalarda Forobiy 70 dan ortiq tilni bilganligi haqida aytilgan. Forobiy ta'lim-tarbiyaga bag'ishlagan asarlarida ta'lim-tarbiyaning muhimligi, unda nimalarga e'tibor berish zarurligi, ta'lim-tarbiya usullari va uslubi haqida fikr yuritadi. «Fozil odamlar shahri», «Baxt-saodatga erishuv to'g'risida», «Ixso-al-ulum», «Ilmlarning kelib chiqishi», «Aql ma'nolari to'g'risida» kabi asarlarida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topgan.

Forobiy inson kamolotga yolg'iz erisha olmaydi, boshqalar bilan aloqada bo'lish, ularning ko'maklashuvi yoki munosabatlariga muxtoj bo'ladi, deb hisoblagan. Bunga Forobiy ta'lim-tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish orqali erishish mumkin, degan. Chunki maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolotga yetkazadi. Inson tabiat va jamiyat qonun-qoidalarini to'g'ri bilib oladi va hayotda to'g'ri yo'l tutadi, boshqalar bilan to'g'ri munosabatda bo'ladi, jamiyat tartib-qoidalariga rioya qiladi. Forobiy ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Forobiy ta'lim va tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim sanaladi. Ta'lim – insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, tarbiya – nazariy fazilatlarni, ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir, deb takidlagan.

Forobiyning ta'lim-tarbiya yo'llari, usullari, vositalari haqidagi qarashlari ham qimmatlidir. U insonda go'zal fazilatlar ikki yo'l – ta'lim va tarbiya yo'li bilan hosil qilinadi, degan. Ta'lim nazariy fazilatlarni birlashtirsa, tarbiya esa tug'ma fazilat – nazariy bilimlar va amaliy kasb-hunar, xulq-odob fazilatlarini birlashtiradi, ta'lim so'z va o'rganish bilan, tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan amalga oshiriladi, degan. Insonning kamolotga yetishida ham aqliy, ham axloqiy tarbiyaning o'zaro aloqasi muhim ahamiyat kasb etadi. Forobiy tavsiya etgan ta'lim va tarbiya usullari hozirgi davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Abu Rayhon Beruniy (973-1048).

Qomusiy olim Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy X asrning ikkinchi yarmi va XI asrning boshlarida yashagan va ijod qilgan. Abu Rayhon Beruniy Xorazmning Qiyot shahrida dunyoga kelgan. Beruniy xorazm tili bilan birga so'g'diy, forsiy, suryoniy, yunon, qadimgi yahudiy tillarini, hatto qadimgi hind tili - sanskritni ham o'rgangan. U yunon klassik ilmi, astronomiya, geografiya, botanika, matematika, geologiya, tarix, etnografiya, falsafa va filologiya sohalari bo'yicha ham chuqur bilimga ega bo'lgan.

Beruniy «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar» asarini yozgan. Bu asar Beruniy nomini Yaqin va O'rta Sharqqa mashhur qilgan. Beruniy yana «Qimmatbaho toshlarni bilib olish bo'yicha ma'lumotlar to'plami» («Mineralogiya»), «Dorivor o'simliklar haqida kitob» («Kitob as-saydona fi-t-tibb») kabi asarlarni ham yozgan. «Mineralogiya» Sharqdagina emas, Yevropada ham mashhur bo'lgan. Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yo'llari, usullari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir.

Beruniyning asarlarida, o'quvchiga bilim berishda:

- o'quvchini zeriktirmaslik;
- bilim berishda bir xil narsani yoki bir xil fanni o'rgatavermaslik;
- uzviylik, izchillik;
- yangi mazvularni qiziqarli, ko'rgazmali bayon etish kabi jihatlarga e'tibor berish kerakligi uqtiriladi.

Beruniyning inson kamolotida axloqiy tarbiyaning muhim o'rnini ta'kidlashini uning yuqorida qayd etilgan «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar», «Hindiston», «Mineralogiya», «Kitob as-saydona», «al-Qonuni al-Mas'udiy», «Geodeziya» va boshqa asarlarida ko'rish mumkin. Beruniy fikricha, axloqiylik insonning eng asosiy sifati bo'lishi kerak. Bu xislat birdaniga tarkib topmaydi. U kishilarning o'zaro muloqoti, ijtimoiy muhit - jamiyat taraqqiyoti jarayonida tarkib topadi, degan.

Beruniy inson kamolotida uch narsa muhimligini ta'kidlaydi: irsiyat, muhit, tarbiya. Bu hozirgi davr pedagogikasida ham e'tirof etilgan. Yoshlarni tarbiyalashda axloqiy mehnat tarbiyasi, nafosat tarbiyasi, oila tarbiyasi, insonning shaxsiy gigiyenasi muhim ahamiyatga ega, degan olim.

17-rasm. Abu Ali Ibn Sino

Abu Ali Ibn Sino (980-1037). Jahon tibbiyot fanining buyuk olimlaridan biri Ibn Sino falsafa, adabiyot, musiqa va boshqa ko'p sohalarni mukammal bilgan donishmanddir. Ibn Sinoning ilmiy-pedagogik meroslari beqiyos ko'p. Abu Ali Ibn Sinoning eng mashhur asari **«Tib qonunlari»** bo'lib, alohida ahamiyat kasb etadi. Bu asar boshqa xalqlar tillariga tarjima qilishgan (17-rasm). O'zbek tilida ilk bor 1153-yilda, keyinchalik (1956, 1980, 1993) bir necha bor qayta nashr etilgan. Respublika hukumati va jamoat tashkilotlarining tashabbusi bilan 1980-yilda Buxoroda Abu Ali Ibn Sinoning tavalludiga 1000 yil to'lishi munosabati bilan katta ilmiy anjuman o'tkazilgan. Bunda Ibn Sinoning asarlarida ta'lim-tarbiya va jismoniy tarbiya masalalariga katta ahamiyat berilganligi takidlangan. Mutafakkir olimning 30 dan ortiq tibbiy asarlari shu kungacha yetib kelgan. Muallifning asarlarida jismoniy tarbiyaning mohiyati, jismoniy mashqlarga oid ilg'or fikrlari va amaliy mashqlar mazmuni uchraydi.

Ibn Sino jismoniy mashqlarning shakli va mazmuni hamda uning mohiyatlarini gigiyena, sog'liqni saqlash va kasalni davolashdagi majmuiy tadbirlarda berib borgan. Ibn Sino ilk bor har bir insonning jismoniy mashqlar bilan qachon va qaysi tartibda shug'ullanishini belgilab beruvchi ta'limni, yani jismoniy mashqlarning klassifikatsiyasini yaratib bergan. Ibn Sinoning fikricha, «Sog'liqni saqlashning asosiy tadbiri - badan tarbiyadir».

«Tib qonunlari» kitobning birinchi qismi inson salomatligini saqlash va uni rivojlantirishga bag'ishlangan. Kitobda inson tanasi va uning a'zolari, insonni shakllantirish hamda uning kamolotida yuz beradigan anatomik tuzilishlar, fiziologik va ruhiy jarayonlarning holati, kasalliklarning kelib chiqish sabablari ilmiy jihatdan bayon qilingan.

Ibn Sino o'z asarlarida jismoniy mashqlar kishining yoshiga, jinsiga, sog'lig'i, salomatligiga va kasalligiga qarab, turlicha shakl va uslublarda o'tkazish kerakligi haqidagi tavsiyalari juda muhimdir. Ibn Sino faoliyati va tajribalari asosida bolalik, o'smirlilik, yigitlik va qarilik davrlarida kishi jismoniy mashg'ulotga turlicha munosabatda bo'lishi kerakligi

masalalari bo'yicha alohida ko'rsatmalar bergan. Bu ilmiy-pedagogik ta'lim merosi jahon xalqlari jismoniy madaniyati rivojlanishiga katta hissa ko'shgan.

Ibn Sino «Badantarbiya kishini chuqur va ketma-ket nafas olishga majbur qiluvchi ixtiyoriy harakat», deb ta'rif bergan. Ibn Sinoning ta'kidlashicha, badantarbiya bilan mashg'ul bo'lmay qo'ygan kishi ingichka og'riq (a'zolarning torayishi) kasaliga uchraydi, chunki harakatsizlik natijasida uning a'zolari zaiflashadi. U badantarbiya turlarini asosan ikki guruhga ajratgan:

1) odamning ish jarayonlarida qiladigan harakatlari;

2) maxsus badantarbiya harakatlari. Buyuk olim badantarbiya deganda, asosan maxsus badantarbiya harakatlarini nazarda tutgan. Badantarbiya turlari juda ko'p bo'lib, ular tez, nozik, yengil, kuchli va kuchsiz guruhlarga ajratib bergan.

Ibn Sino tortishish, mushtlashish, yoydan oq otish, tez yurish, nayza otish, osilish, bir oyoqda sakrash, qilichbozlik, nayzabozlik va otda yurishlar badantarbiyaning tez bajariladigan turlariga kiritgan. Nozik va yengil turiga arg'imchoq uchish, belanchakda tik yoki yotib uchish, qayiq va kemalarda sayr qilish va boshqa harakatlar kiritgan. Badantarbiyaning kuchli turiga, kishining o'z soyasi bilan olishishi, katta va kichik koptoklar bilan chavgon o'ynash, kurash, tosh ko'tarish, chopayotgan otni jilovidan tortib to'xtatish kabi mashqlarni kiritgan.

Ibn Sinoning tavsiyasiga ko'ra badantarbiya vaqtida tez va shiddatli harakatlar, yengillari bilan doim almashtirib turish, ma'lum bir harakatni uzoq vaqt bajarmaslik uslublari ko'rsatlgan. Turli kasalliklarni davolashda ruhiy ozuqa berish, xursandchilik yo'llarini, ya'ni turli xil sayrlar, sayohatlar, kemalarda suzish, tabiat manzaralaridan bahramand bo'lish omillarini ishlatishni tavsiya etgan.

Ibn Sino har bir a'zoning kasalini tuzatish uchun maxsus harakatlar - jismoniy mashqlarni tavsiya etgan. Bunda uqalash mashqlarini ham ko'zda tutib, ularni quyidagi turlarga bo'lgan:

- gavdani baquvvat qiluvchi kuchli uqalash.
- gavdani yumshatuvchi kuchsiz uqalash.
- ozdiruvchi davomli uqalash.
- gavdani o'stiruvchi mo'tadil uqalash.

Olimning fikricha, uqalash dag'al yoki yengil bo'ladi. Dag'al uqalash dag'al latta bilan amalga oshiriladi. Yengil uqalashni yengil mato bilan bajariladi. Uqalashlar asosan bo'shashgan a'zolami zichlatish, yumshoqlarini qotirish, dag'alini mayin qilish va qattiqlarini yumshatish maqsadida qilinishini bildiradi. Bundan tashqari, badantarbiya bilan bog'liq uqalashlar to'g'risida ham ta'lim beradi: 1) badantarbiyaga tayyorlovchi uqalash; 2) badantarbiyadan keyin qilinadigan uqalash. Uqalash mashqlarining qon aylanish tizimini tezlatish, nafas olishni yaxshilash, hazm qilish a'zolarining ish faoliyatlarini to'g'ri yo'lga solishda muhim ahamiyat kasb etishi allomaning ilmiy-amaliy ta'limida to'la mazmun topgan.

Ibn Sino salomatlikni saqlashda dam olish, uyqu va me'yorida ovqatlanish hayotiy zaruriyatligini eng asosiy omillardan deb bilgan. Ibn Sinoning badantarbiya haqidagi ta'limida eng asosiy o'rinlardan birida kurash turlari turadi. Kurashning turlari ham bir nechadir. Ulardan biri: ikki kurashuvchining har biri o'z raqibining belbog'idan ushlab tortadi, shu bilan birga kurashuvchi o'z raqibidan qutilishning chorasini qiladi. Ikkinchisi esa qo'yib yubormaslikka harakat qiladi. Boshqa turi: ikki kurashuvchidan biri ikkala qo'li bilan ikkinchisini mahkam quchoqlab o'ziga tortadi va yonga ag'daradi, bu vaqtda birinchi kurashuvchining o'ng qo'li ostidan o'tishi kerak, (kurashuvchilar) goh qadlarini tiklab, goh egiladilar (kurash) turlari yana ko'krak bilan zarbani qaytarish, ikkinchi bir kishining bo'ynidan ushlab egish, bir-birovlarining oyoqlarini o'z oyoqlari bilan chalkashtirib, chalib yoki oyoqlari bilan ikkinchisining oyoqlarini yirib qilinadigan va polvonlar ishlatadigan harakatlar ham kiradi, deb yozgan.

Ibn Sino inson salomatligini jismoniy tarbiya vositalari bilan yaxshilash va uni kamolotga yetkazishda gavdaning har bir qismi uchun maxsus harakatlar borligini aniq misollarda ko'rsatib bergan. Qo'l va oyoq harakatlari, ko'krak va nafas a'zolarining hamda boshqa barcha a'zolarining tabiiy harakatlarini ishga soluvchi mashqlar majmuasini o'z asarlarida mujassamlashtirgan. Bunda tovush-og'iz bo'shlig'idagi barcha a'zolari harakatlantirish, baland-past ovoz chiqarish, tilni chiqarish, tortish, burash, tufllash kabi mashqlarini bergan. Ichki a'zolari ishga tushirish mashqlariga qayiqlarda, arg'imchoqda uchish, belanchakda tebratish, aravalarda yurish va boshqa mashqlarni tavsiya etgan.

Ibn Sinoning jismoniy tarbiyaning eng muhim vositalari sifatida hammomda cho'milish, sovuq suvda cho'milish, suv va ichimliklarni iste'mol qilish, ovqatlanish, uyqu va dam olish tartiblari ham joy olgan. Keksalik davridagi jismoniy tarbiya va umuman safar vaqtlarida fasllarga qarab harakat qilish asoslarini ham ko'rsatgan.

Ibn Sinoning jismoniy tarbiya sohalaridagi ilmiy-pedagogik ta'limotini chuqur o'rganish, uni insonlarning yoshi, jinsi, ijtimoiy turmush sharoitlariga qarab qo'llash usullarini hozirgi davrda ham ahamiyatga ega. Buning uchun jismoniy tarbiya ta'limini aholi orasida keng targ'ib qilish, uning insonlar salomatligini yaxshilash hamda jismoniy kamolotga erishish mohiyatlarini barcha kishilar ongiga singdirish lozim. Ibn Sinoning turli xil kasalliklarni oldini olish va uni davolashda badantarbiya mashqlaridan foydalanish tajribalarini jahonning barcha tadqiqotchilari va tibbiyot ilmining mutaxassisleri ham ma'qullaydi.

Amir Temur (1336-1405) – buyuk davlat va siyosiy arbob, yirik markazlashgan davlat asoschisi, sarkarda. Turon davlatining rivoj topishi va madaniyatning taraqqiy etishida Sohibqiron Amir Temurning faoliyati muhim tarixiy ahamiyatga ega. Sobiq Ittifoq davrida Amir Temurning ijobiy xislatlari va amalga oshirgan tadbirlari tilga olinmagan yoki soxtalashtirilgan, aksincha, u josus, bosqinchi, mustamlakachi, deb tavsiflangan. Biroq, Fransiya, Buyuk Britaniya, Germaniya kabi yirik mamlakatlarda Amir Temur haqida tarixiy dalillar asosida uning ijobiy fazilatlari ta'riflab berilgan.

O'zbekiston mustaqilligi tufayli Sohibqiron Amir Temurning haqiqiy faoliyati to'g'risida xalqimizga to'la ma'lumotlar berildi va uning nomi oqlandi. 1996-yilda Amir Temur tavalludining 660 yilligi munosabati bilan xalqaro anjumanlar va tadbirlar o'tkazildi. Toshkent, Samarqand va Shahrisabzda Amir Temurga bag'ishlab katta hiyobonlar barpo etildi va uning haykallari o'rnatildi. O'zbekiston Respublikasining brinchi Prezidenti I.A. Karimov Sohibqiron Amir Temur haykalining ochilishiga bag'ishlangan tantanada so'zlagan nutqlarida unung mohiyatini ochib bergan edi: «Bugun bunyod etilgan bobokalonimiz haykalida teran ramz bor – go'yoki jahongir tulporining jilovini tortib turibdi, qilichsiz qo'lini oldinga cho'zib jahon xalqlariga omonliq sog'inmoqda, «Kuch - adolatdadir» demoqda.

18-rasm. Amir Temur

Amir Temur hayoti va faoliyatiga mansub manbalar juda ko'p. «Temur tuzuklari» ilk bor rus tiliga tarjima qilinib, (1894, 1934) Markaziy Osiyo xalqlariga ham yetib kelgan (18-rasm). U qayta nashr etilmaganligi uchun deyarlik sobiq Ittifoq davrida Amir Temur to'g'risida bironta ijobiy baho beruvchi kitob bo'lmagan. Buyuk davlat arbobi Amir Temur o'z saltanatini idora qilganligi va jahon xalqlariga Islom dini ma'rifatini yoyish haqida amalga oshirgan faoliyatlarini **«Temur tuzuklari»** kitobida bayon qilib bergan.

«Temur tuzuklari»da qo'shin va askarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarlik masalalariga bag'ishlangan alohida boblari mavjud bo'lib, bunda piyoda va otda jang qilish, qilichbozlik va nayzabozlik, jangchining harbiy va jismoniy jihatdan tayyorgarligi, eng baland tog'li joylardan o'tish, daryolardan o'tish va h.k. haqida batafsil bayon qilingan. O'sha davrlardagi piyoda, otda yurish hamda jang qilish jarayonlari juda murakkab bo'lgan. Bir necha kunlab tinmay piyoda yurish, qilich, nayza, to'qmoq, xanjar va boshqa qurol-aslahalarni ishlatish, dushmanni yengishda oyoq-qo'l, gavda kuchlari, epchillik, tezlik, hushyorlikni talab etgan. Fursat kelganda raqibi bilan yakkama-yakka kurashib, uni yiqitish, taslim qilish uchun qanchadan-qancha amaliy kuch, mahorat, ustomonlik, jasurlik kerak bo'lgan.

Amir Temur o'zining amirlari, vazirlari, mingboshi, yuzboshi, o'nboshi va askar yigitlariga ko'p mashqlarni o'zi o'rgatgan, shogirdlar tayyorlagan. Otda jang qilishda qilich, nayza, kamon-yoy, to'qmoq, kaltak, qamchi, arqon va hokazolardan foydalangan. Bu qurollar bilan jang qilish mahoratiga barcha askarlar mukammal ega bo'lishi shart bo'lgan. Har bir jangchi kuchli, epchil, jasur, mergan bo'lgan. Jangchilar yakkama-yakka ot ustida olishuv, tortishuv, ag'darish kabi harakatlardan ham foydalanganlar. Bu faoliyatlarni ham Amir Temur va uning maxsus sarkardalari jangchilarga o'rgatgan.

Amir Temur dam olish vaqtlarini ov qilish, sahro va tog'larga sayr qilish bilan o'tkazgan. Bunday hollarda otda va piyoda tog'larga chiqish, arqon, tayoqlardan foydalanish usullarini o'ylab topgan. Jangchilarga dam olish bergan paytlarda ularni poyga, kurash, qilichlashish, ko'pkari kabi mashg'ulotlar bilan shug'ullanishga da'vat etgan. Shaharlardagi qal'alarni egallashda narvon, arqondan osilib chiqish, tushish usullaridan keng usullaridan foydalanganlar. B.Ahmedov «Amir Temur» tarixiy romanida tog'dagi yurish va janglar haqida shunday yozgan: «Hammayoq yaxmalak edi. Shuning uchun ba'zilar arqon, narvon vositasida, arqoni yo'qlar sirpanib daraga tushdilar. Hazrat Sohibqiron maxsus o'zi uchun yasalgan bir yuz ellik gazlik cho'p narvon yordamida daraga tushdi... ertasi kuni quyosh tig' urmasdan, yana bir tog' cho'qqisiga ko'tarildilar. Yana ikki kun shu tariqa kechdi». Daryolardan o'tganda esa suzish, qayiqarni boshqarish, tezkor va katta daryolardan kechib o'tishda havo to'ldirilgan meshlar yordamida keng joylardan suzib o'tish usullaridan foydalanganlar. Amir Temur jangovorlik faoliyatida manzilga to'g'ri yo'l topib borish, yo'lda quyosh, oy, yulduzlardan foydalanishni yaxshi bilgan. Amir Temur faoliyatida harbiy-jismoniy mashqlardan foydalanish eng ustuvor tadbirlardan biri bo'lgan.

Zahriddin Muhammad Bobur (1483-1530) - Temuriylar

orasida davlatni idora qilish, madaniy-marifiy jihatdan tarixda katta o'rin egallagan. Boburiylar sulolasi Hindistonda 300 yildan ortiqroq hukm surgan. Boburning otasi Umarshayx Mirzo Amir Temurning nabirasi, Farg'ona davlatining hokimi bo'lgan. Bobur yoshligidan ilm-fanga, she'riyatga qiziqqan, Dovyurakligi va jasurligi uchun u yoshligidan «Bobur» (Sher) taxallusini olgan. Otasining vafotidan keyin (1494 y.), 12 yoshida taxtga o'tirgan. Qisqa qilib aytganda, u taxt uchun bo'lgan kurashlarda mag'lubiyatga uchrab, o'z yaqinlari va askarlari bilan Afg'oniston, Hindistonga yurish qilib, bir umr o'sha yerda hukmronlik qilgan. Bobur o'z hayoti, zamonasi va barcha voqealarni

«Boburnoma» asarda yozib qoldirilgan. Unda Hindikush tog'laridan otda uzoq mamlakatlarga o'tgani, tog'u-toshlarda chiniqish uchun yalangoyoq yuigani, kuch- g'ayrat to'plab jang qilgani haqida hikoya qilgan.

- a) To'maris   b) Roksana
c) Kleopatra   d) Bibixonim.

Miloddan avvalgi III-II asrlarda Parfiya harbiy sohada qaysi davlat bilan raqobatlashgan?

- a) Qadimgi Rim   b) Qadimgi Misr
c) Qadimgi Xitoy   d) Qadimgi Yaponiya.

Al-Xorazmiy asarining qaysi qismida tarbiya haqidagi fikrlar ifodalagan?

- a) «Vasiyatlar kitobi»   b) «Algebra»
c) «Geometriya»   d) «Tarbiya kitobi»

Xorazmiy ta'limda qanday usullardan foydalanishni tavsiya etgan?

- a) ko'rgazmali usullar
b) an'anaviy usullar
c) amaliy usullar
d) matematik usullar

Abu Nasr Forobiy asarida shahar nima bilan taqqoslangan?

- a) odam organizmi
b) odam mushaklari
c) quyosh bilan
d) osmon bilan

Abu Nasr Forobiy sog'lom turmush uchun nimani tavsiya qilgan?

- a) sog'lom turmush tarzini shakllantirishni.
b) jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishni.
c) aqliy mehnatni.
d) aqliy tarbiyani.

Abu Rayxon Beruniy qanday tarbiyani birgalikda berishni tavsiya qilgan?

- a) jismoniy va mehnat tarbiyasi
b) ma'naviy va oilaviy tarbiya
c) estetik va jismoniy tarbiya
d) aqliy va mehnat tarbiyasi

Beruniy ota-onalarga bola tarbiyasiga oid qanday maslaxatlar bergan?

- a) o'qituvchi va murabbiyni to'g'ri tanlashni
b) bolaga aqliy tarbiya berishni
c) bolaga sharoit yaratib berishni
d) oilada tinch-totuv yashashni

Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari"da jismoniy tarbiya to'g'risidagi bob qanday nomlanadi?

- a) «Sog'liqni saqlash to'g'risida»
b) «Tarbiya haqida»
c) «Davolash haqida»
d) «Dori-darmon to'g'risida».

Ibn Sino badantarbiya turlarini nechta guruhga bo'lgan?

- a) 2   b) 3   c) 5   d) 6

Abu Ali Ibn Sino mashqlarni qanday guruhlarga ajratgan?

- a) kuchli va kuchsiz, tezkor va sekin.
b) og'ir va tezkor
c) oddiy va murakkab
d) harbiy va jismoniy

Ibn Sino uqalash mashqlarini nechta turga ajratgan?

- a) 4   b) 6   c) 8   d) 7

Ibn Sino badantarbiya deganda qanday harakatlarni nazarda tutadi?

- a) maxsus badantarbiya harakatlarini.
b) harakatli o'yinlarni

c) gimnastika mashqlarini

d) barcha harakatlarni

Ibn Sino sog'liqni saqlash uchun qanday tadbirlarni tavsiya qilgan?

a) jismoniy tarbiya, ovqatlanish tartibi, uyqu tartibi.

b) badantarbiya, chiniqtirish suzish.

c) jismoniy mashqlar, mehnat.

d) harakatli o'yinlar, sayr qilish.

Amir Temurning harbiy san'ati qaysi kitobda ko'rsatilgan?

a) «Temur tuzuklari»

b) «Zafarnoma»

c) «Shohnoma»

d) «Boburnoma»

Amir Temur askarlarni tanlashda qanday fazilatlarga e'tibor bergan?

a) kuch, qilichbozlik va chavandozlik mahorati, aql va fahm-farosat.

b) chidamlilik, qilichbozlik

c) kuch va aql, tezkorlik kurash

d) otda yurish, chidamlilik, ishbilarmonlik.

Amir Temur askarlarining xarbiy-jismoniy tayyorgarligida qanday mashqlardan foydalanilgan?

a) otda yurish, qilichbozlik, suzish, kurash, otdan otga sakrab o'tish.

b) tosh ko'tarish, otda yurish, chavgon

c) poyga, olomon-poyga, ko'pkari

d) kurash, otda yurish, yugurish, sakrash.

Jadvalni to'ldiring.

Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi

Jismoniy mashq turlari	Jismoniy tarbiya shakllari	Jismoniy tarbiya vositalari

Sharq Uyg'onish davri buyuk olimlarining pedagogik fikrlari

Allomaning ismi sharifi	Jismoniy tarbiyaga doir fikrlari

Ibn Sinoning jismoniy mashqlar tasnifi

Mashqlar guruhi	Mashq turlari	Bajarish shartlari

?

✓ Markaziy Osiyo xalqlari jismoniy tarbiyasiga oid eng qadimgi yozma manbaga nima kiradi?

✓ Qadimgi ajdodlarning ijtimoiy turmush sharoiti va unda qo'llanilgan jismoniy madaniyat haqidagi ma'lumotlarni tahlil qiling.

- ✓ Teshiktosh g'ori topilmalari asosida jismoniy tarbiyaga oid qanday xulosa qilingan?
- ✓ Kamon va o'q yoy qaysi davrda ixtiro qilingan?
- ✓ Zarautsoy g'orida topilgan rasmda nima tasvirlangan?
- ✓ «Avesto» bo'yicha tarbiya qanday bo'limlardan iborat?
- ✓ Gerodot kaysi qadimgi xalqlarni dunyodagi eng mohir merganlar degan?
- ✓ Qadimgi davr ayol qahramonlaridan qaysi biri jismoniy barkamollik timsoli bo'lgan?
- ✓ Qadimgi Markaziy Osiyo xududida qanday jismoniy mashqlar keng tarqalgan edi?
- ✓ O'rta asrlarda Markaziy Osiyo xalqlari qanday an'anaviy jismoniy tarbiya vosatalaridan foydalangan?
- ✓ Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlari ta'lim tarbiya xaqida qanday fikrlarni bildirganlar?
- ✓ Abu Ali ibn Sino asarlarida jismoniy tarbiyaning qanday vosatalarini tavsiya qilgan?
- ✓ Amir Temur askarlarning xarbiy-jismoniy tayyorgarliklarida qanday mashqlardan foydalangan?

© Adabiyotlar

1. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. T.: 2008.
3. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.
4. Karimov I.A. O'rta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi o'rni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda so'zlagan nutqi. 16 may 2014 y.
5. Abdumalikov R., Eshnazarov J.E., Ajdodlar jismoniy madaniyat tarixini o'rganish masalalari. O'quv qo'llanma, T.:1993.
6. Akramov A.K., O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. O'quv qo'llanma. T.: O'zDJTI nashr, 1997.
7. Ahmedov B. Amir Temur. Tarixiy roman. T.:1995.
8. Ahmedov B. Sohibqiron Temur (hayoti va ijtimoiy-siyosiy faoliyati). T.:1996.
9. Mo'minov I. Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni. T.:1998.
10. Toymurodov O.R., O'zbek milliy kurashi. T.: Ibn Sino, 1990.
11. Temur tuzuklari. – T.: G'afur G'ulom nashriyoti, 1991.
12. Usmonxo'jayev T.S., Xo'jayev F. 1001 uyn. T.: Ibn Sino, 1990.
13. Xoshimov K. Pedagogika tarixi.T.:”O'qituvchi”,1996.
14. Zunnunov A., Xayrullayev M., va b. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar.- T.: “Fan”, 1996.
15. O'zbekiston tarixi. T.: “Sharq”, 2004.
16. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. T.: “Sharq”, 2008.
17. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
18. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.: 2015.

6- modul. Markaziy Osiyo va O'zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi (XIX asr oxiri – XX asrning boshlari)

XIX asrning oxiri-XX asrning boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy sportning rivojlanishi. Maktab va gimnaziyalarda jismoniy tarbiya. Ma'rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. A.Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida jismoniy tarbiya to'g'risidagi qarashlari. Turkistonda ilk sport to'garaklari va sport jamiyatlarining tuzilishi.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida sobiq Ittifoq davrida nashr etilgan o'quv qo'llanmalar va turli manbalarni o'rganishda xolisona va tanqidiy yondashishni taqozo etmoqda. Milliy xususiyatlarimizni kamsitish, aholining jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishini ta'minlashda bir tomonlama yondashganlik hodisalari tanqidiy ravishda ifoda etilmagan. Sobiq ittifoq davrida Turkiston o'lkasidagi tarixiy voqealiklar ataylab buzib ko'rsatildi. Chunki chor Rossiyasining bu o'lkaga turli bahonalar bilan kirib kelishining asosiy sababi bosqinchilik edi. Rossiyaning bosqinchilik yurishi XIX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, XVI asrdan – XIX asrning birinchi yarmigacha O'rta Osiyo hududi uchta xonlikka bo'lingan edi: Buhoro amirligi, Hiva va Qo'qon xonliklari. O'zbek xonliklaridagi ijtimoiy va davlat tuzumi feodal tuzumidan iborat edi. Bu davlatlarning boshqaruv shakli feodal monarxiyalardan iborat bo'lgan.

XVIII-XIX asrlarda xonliklarda qo'shinlar muntazam armiya tariqasida bo'lmasdan, balki asosan otliq navkarlardan iborat edi. Navkarlar xon xizmatkorlarining alohida toifasi bo'lib, soliqlardan ozod qilib qo'yilar va urush boshlanib qolgan taqdirda butun qurol-yaroqlari va o'zlarining jangovar otlari bilan kelib, viloyat hokimi yoki bekning qo'l ostida to'planishga majbur edilar.

Buxoro amirligida davlat boshqaruvi va qo'shin. Xonlikda hokimiyat huquqi chegaralanmagan amirlar ixtiyorida bo'lgan. Jamiyat hayoti shariat qonunlariga asoslangan holda shakllantirilgan edi. Xonlikda shayxulislom katta mavqega ega bo'lgan. U eng yirik ruhoniy va sud ishlarining sardori hisoblanib, jamiyatning ma'naviy hayotini boshqargan. Undan keyingi o'rinda qozikalon (oliy sud) turgan. Shuningdek, qo'shin uchun alohida qozi tayinlangan.

Xonlikdagi qo'shin tuzilishiga doir ayrim ma'lumotlarga ko'ra, u asosan otliqlardan tashkil topib, markaz, o'ng va chap qanotlarga bo'lingan. Markaz harbiy qismining oldingi safida bayroqdor jangchilar turgan. Rus manbalarining ko'rsatishicha, xonlik qo'shinida misdan 13 ta kichkina to'p, yetarli darajada porox bo'lgan. XVIII asrning oxirgi choragiga doir ma'lumotlarga qaraganda, xon 10 ming kishi atrofida qo'shin to'plash imkoniga ega edi. XIX asrning boshlarida cho'yandan yasalgan to'plardan foydalanilgan.

XIX asrning boshlarida yollanma askarlarning soni 19 ming kishiga borib, turli shahar va harbiy istehkomlarda harbiy xizmatni o'taganlar. XIX asrning o'rtalarida esa, harbiy qismlarning soni ancha oshib, to'plardan va miltiqlardan foydalanish nisbatan kuchayib bordi. Qo'shinda askarlarning soniga qarab yuzboshi va mingboshi singari harbiy lavozimlar mavjud edi. Umumiy qo'mondonlikni lashkarboshi ado etgan. Harbiy sarkardalarga qilgan xizmatlari uchun tanho yer tomorqalari tortiq qilingan, oddiy navkarlarga esa xizmatlari evaziga har yili bug'doy, kiyim-kechak va bir oz pul berilgan. Navkarlarning oti o'lib qolsa hazina hisobidan unga boshqa ot berilgan. Navkarlarning bir oz qismidagina pilta miltiqlar bo'lib, ko'pchiligi nayza va qilichlar bilan qurollangan edi. Hatto, XIX asrning boshlarida ham kamon o'qlar keng tarqalgan edi. Ba'zi navkarlarning temir yoki charm qalqonlari bo'lib, ular sovut kiyib olishardi.

XIX asrning boshlarida Buxoro amirligida 3600 ga yaqin navkar bo'lgan. Bu navkarlarning bir qismi professional jangchilar bo'lib, otish va nayza uloqtirishda mohir mergan bo'lganlar. Ular Buxoroning o'zida turar edilar.

Buxoroda muntazam qo'shinlar faqat XIX asrning 30-yillarida paydo bo'ldi va ular sarbozlar deb atalardi. 2 ming nafar sarbozlar o'ziga xos kalta, qizil forma mundir kiyib yurar, nayzali miltiq va to'pponchalar bilan qurollangan edilar. Sarbozlar oddiy xalq orasidan tanlab olinar edi. Har yili ularga harbiy yurish va qurolni ishlatish usullari o'rgatilardi. Sarbozlar qo'shini XIX asrning o'rtalarida 80 ga yaqin to'p bilan qurollangan va amirning asosiy kuchi hisoblangan. Sarbozlar shahar tashqarisida, qishloqda oilalari bilan birga yashar va xizmatdan bo'sh vaqtlarida o'z xo'jaliklari bilan shug'ullanardilar. Urush vaqtida qamal va boshqa ishlarni bajarish uchun dehqonlardan yordamchi lashkarlar – qoracherik olinar edi. Bu majburiyat dehqonlar uchun juda og'ir edi.

Madaniy hayotda ham ancha ishlar qilingan. Xon saroyida nodir asarlarni o'z ichiga olgan kutubxonaning bo'lishi diqqatga sazovordir. Misol tariqida Abdulazizxon va Abdullaxonning kutubxonalarini ko'rsatish mumkin. Bu ilm-ma'rifat dargohida mohir xattotlar va musavvirlar ishlab nodir asarlarni tayyorlash va bezashga alohida ahamiyat berilgan. Adabiyot, tarix va boshqa fanlar sohasida qimmatli asarlar yaratilganligi ma'lum.

Xiva xonligida davlat boshqaruvi va qo'shin.

Xonlik taxtida eng ko'p o'tirgan xonlardan biri Sayid Muhammad Rahim II (1865-1910) bo'ldi. Xonlikda davlat tuzilishi Buxoronikidan deyarli farq qilmagan. Xon huquqi chegaralanmagan holda davlatni boshqargan. Undan keyingi eng nufuzli lavozim vazir yoki qushbegi hisoblanib, soliqlarni to'plash va umuman xonning barcha topshiriqlarini bajarish bilan shug'ullangan. Shaharlarni hokimlar va ularning yordamchilari bo'lmish yuzboshilar va oqsoqollar idora qilganlar. Xonlik hayotida shayxulislom (oxun) va mufti salmoqli o'rin egallagan.

Xonlikning qo'shini asosan o'tliqlardan iborat bo'lib, unga lashkarboshi qo'mondonlik qilgan. Xiva xonligida o'tliq qo'shin bilan bir qatorda piyoda qo'shini ham bor edi, lekin o'tliq qo'shinlar piyoda qo'shinlarga qaraganda 8-9 baravar ko'p edi. Xiva xonligida 13 mingdan ko'proq o'tliq navkarlari bor edi. Navkarlarga qilgan xizmatlari evaziga suvli yerlar berilib, ular soliqlardan ozod qilinar edilar.

Askarlar tinchlik paytlarida dehqonchilik va boshqa kasblar bilan shug'ullanganlar. Bunday askarlikka yozilgan kishilar soni XIX asrning 30-yillarida 40 ming kishiga borgan. Askarlik xizmatidagilar soliqlardan va jamoa ishlaridan ozod etilib, har bir kishi yurishda qatnashganligi uchun 5 oltin tanga olgan. Xonning xohishiga ko'ra o'zini ko'rsatgan harbiy lavozimdagilar 10, 20, 50, 100 va undan ko'proq miqdorda oltin tanga olishgan. Biylarga 50 tangadan 100 tangagacha, yuzboshilarga 10 tangadan 20 tangagacha maosh tayinlangan.

Xon saroyida yaxshi qurollangan 1000 kishi xizmat qilgan. Qo'shinning asosiy qismi qilich, o'q-yoy va nayza bilan qurollangan. Oz miqdorda pilt miltiq va to'plar bor edi. Unda o'zbeklar bilan bir qatorda turkmanlar, qozoqlar va qoraqalpoqlar xizmat qilganlar. Xiva xonligining qo'shini harbiy texnika jihatdan ancha orqada edi.

Xonlikda madrasalar qurishga katta e'tibor qaratilgan. 14 madrasa bunyod etilgan. Mingdan ortiq masjidlar din va xalq xizmatida edi. Maktablarda ham hayot qaynagan. Madrasalarning ko'pligi savodxonlikning ancha yuqori darajada bo'lganligidan darak beradi. Xonlikda san'at sohasida ham olg'a siljishlar yuz berganligi haqida ma'lumotlar bor. Bu davrda Xiva xonligi uzoq va mashaqqatli yo'lni bosib, siyosiy tomondan ko'proq o'zaro chiqishmovchiliklar va qonli urushlar girdobida hayot kechirdi. XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmida xonlikda birmuncha qulay sharoit yuzaga kelgan bo'lsada, lekin fan va madaniyatning izchillik bilan rivojlanishiga o'zaro yo'l urushlar yo'l bermadi.

Qo'qon xonligida davlat boshqaruvi va qo'shin.

Qo'qon xonligidagi hokimiyatni boshqaruv tartiblari Buxoro va Xiva

xonliklaridan deyarli farq qilmagan. Bu yerda ham xon cheklanmagan huquqga ega bo'lib, o'zining xohish-irodasiga ko'ra ish yuritgan. Qo'shinda mingboshi, beshyuzboshi, yuzboshi va o'nboshi lavozimlari bo'lgan. Uning muayyan qismi muntazam xizmatni o'tab, ko'pchiligi tinchlik paytida dehqonchilik, hunarmandchilik va boshqa ishlar bilan shug'ullangan. Harbiy xizmatni o'tovchilarga bir ot va egar-jabduq berilgan. Yuzboshi bir yilga – 147 so'm, ellikboshiga – 98 so'm, o'nboshiga – 65 so'm, oddiy sarbozga – 48 so'm haq to'langan. Viloyatlardagi qo'shin hokim tomonidan ta'minlangan, poytaxtdagisi hukumat zimmasida bo'lgan. Qo'shin qilich, nayza, piltali miltiq va to'plar bilan qurollangan bo'lib, harbiy mahorat ancha pastlashib ketgan edi. Ichki o'zaro to'qnashuvlar, ayniqsa, Buxoro xonligi bilan urushlar qo'shinning tinkasini quritgandi.

XIX asr davomida qimmatli tarixiy asarlar yaratildi. 1822-yili Mirza Qalandar Isfaragiy tomonidan «Shohnoma» asari nihoyasiga yetkazildi. Bu manbada xonlikning tarixiga doir qiziqarli ma'lumotlar keltirilgan.

Xonlikda maktab-madrasalarda savod chiqarish bilan birga diniy va qisman dunyoviy fanlar bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazilgan. Ularda ta'lim va tarbiya olgan kishilar orasidan mashhur shoirlar, olimlar yetishib chiqqan.

Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va uchta xonlikda yuzaga kelgan salbiy o'zgarishlar ular o'rtasidagi aloqalarning uzilishi, o'zaro nizolar, tashqi kuchlarning ta'siri va ichki ziddiyatlar bilan bog'lik bo'lgan. XIX asr boshida yuz bergan ma'lum iqtisodiy jonlanish Afg'oniston, Eron, Xitoy, Misr va Rossiya bilan o'rnatilgan iqtisodiy aloqalarga borib taqaladi. Xonliklarda tashqi mamlakatlar bilan iqtisodiy va diplomatik aloqalarni rivojlantirish bilan birga adabiyot, san'at, tarix va boshqa muhim ijtimoiy fanlar, me'morchilik va hunarmandchilik sohalarini ravnaqiga katta e'tibor berilgan.

Xonliklarning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotiga asketizm (yunoncha *askesis* - his-tuyg'ular ta'siri va dunyoviy hayot tarzidan voz kechish da'vatiga tayangan diniy tamoyil) diniy aqidalariga asoslangan musulmon dini katta ta'sir ko'rsatib kelgan. Xonliklarda ta'lim tizimi faqat diniy o'quv muassasalaridan iborat bo'lgan. Ta'lim muassasalarining asosiy turlariga boshlang'ich ma'lumot beradigan maktab hamda o'rta va oliy diniy ta'lim beradigan madrasalar kirgan edi. Madrasalarda talabalar diniy falsafa, arab tilining grammatikasi, musulmon huquqlari, mantiq ilmlarini o'rganishgan. Maktab va madrasalarda jismoniy tarbiya darslari bo'lmagan. Jismoniy mashq bajarish, hatto serharakat o'yinlar o'ynash ham ruhsat etilmagan.

Shunga qaramasdan, xalq o'zlarining milliy o'yinlarini tashkil qilishni davom ettirdi. Kurash, poyga, uloq, darbozlik, akrobatika, harakatli o'yinlar keng tarqaldi. Navro'z, hosil bayrami va boshqa udumlarga bag'ishlangan xalq sayllari hamda katta to'ylarda polvonlarning bellashuvi, mohir chavandozlarning chaqqonligi, darboz o'yinlari, arqon tortishish, tosh ko'tarish kabi o'yin va namoyishlari hammani hayratga solar va juda qiziqarli bo'lgan.

Markaziy Osiyo hududida yashagan ajdodlarimizdan meros qolgan juda ko'p boy manbalar mavjud. Bunday tugamas boyliklar orasida jismoniy madaniyat alohida ahamiyat kasb etadi. Jismoniy madaniyat insonlarni bolalikdan sog'lom qilib o'stirish, ularning jismoniy va madaniy kamolotini ravnaq toptirishi, sog'lom turmush kechirish, mehnat qobiliyatini oshirish, uzoq umr ko'rishga ko'maklashuvchi muayyan faoliyatdir. Bunda ajdodlarimizning ov qurollarini yasash, tog', daryo, cho'llarda vahshiy hayvonlarni tutish uchun kuch-quvvat, epchillik, merganlikni o'rganganlar. Bunda otda turib kamondan o'q otish, nayza sanchish, kurashish, piyoda yugurish, to'siqlardan o'tish, an'anaviy urf-odatlar, ommaviy sayllarda harakatli o'yinlarni tashkil qilish kabi murakkab mashqlarni bajaiganlar. Turli janglarda bu qurollardan mohirona foydalanganlar.

Xalq o'z udumlari va an'analarida kurash, ot o'yinlari, qilichbozlik, darboz, poyga va turli harakatli o'yinlardan foydalanganlar. Bu tadbirlar yoshlarni kuchli bo'lishi, Vatanni sevish, kasbni egallash va uddaburonlikka chorlagan.

Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiya doimo an'anaviy hususiyatlarga ega bo'lgan.

Jismoniy mashqlar empirik tarzda (yunoncha **empeiria** - tajriba yo'li bilan) vujudga kelgan va ilmga asoslanmagan bo'lsa ham, hamisha chuqur halq an'analarini o'zida saqlab kelgan. Jumladan, milliy jismoniy madaniyat asosini ifodalovchi jismoniy tarbiyaning milliy shakllari, vositalari va uslublari shakllantirilib borilgan.

Markaziy Osiyoda asosan kurash turlari va chavandozlik sport sifatida shakllangan bo'lib, musobaqalar halq bayramlari, milliy sayillar va turli tantanalarda tashkil qilingan. Askarlar harbiy-jismoniy tayyorgarligi milliy jismoniy tarbiya shakllari yordamida amalga oshirilgan va mamlakatni jasurona himoya qilish yo'lida ko'p asrlar davomida to'plangan tajribalar umumlashtirilgan.

XIX asrning ikkinchi yarmida Toshkent, Samarqand va Farg'onada hukm surgan Turkiston general-gubernatorlik hududida jismoniy madaniyat rus madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib kelgan va dastavval mahalliy milliy madaniyat bilan uzviy bog'liq bo'lmagan. Shu yillar davomida Turkistonda zamonaviy sport turlari joriy etilmay kelgan va mahalliy millatga mansub aholi tarkibidan etakchi sportchilar etishib chiqmagan. Turkiston general-gubernatori mahalliy millat vakillarining sport jamiyatini tuzishga qat'iy qarshilik qilgan.

XIX asr oxiri – XX asrning dastlabki yillari O'zbekistonda zamonaviy sport turlari kirib kelgan va keng tarqalgan. Bunda rus madaniyati bilan o'rnatilgan aloqalar jismoniy madaniyat va sport tizimida ham kuzatiladi.

Turkiston o'lkasi - O'zbekistonda jismoniy madaniyat va zamonaviy sport tizimining shakllanishi va rivojlanish tarixini shartli ravishda quyidagi davrlarga ajratish mumkin:

❖ 1860–1890 yillar – ruslarning dastlab ilmiy ekspeditsiyalar tarkibida, keyin esa rus armiyasi bosqini oqibatida Turkistonga kelishi.

❖ 1890–1920 yillar – rus aholisini Turkistonga ommaviy ko'chib kelishi va ular tarkibida mavjud bo'lgan ko'plab ziyolilar va pedagoglarning mahalliy aholi o'rtasida rus madaniyatini shakllantirishlari.

❖ 1920–1950 yillar – O'zbekistonda sobiq ittifoq jismoniy tarbiyasi tizimiga asoslangan jismoniy madaniyat va sportni shakllanishi hamda rivojlanishi.

XIX asr oxiri – XX asrning dastlabki yillarida O'rta Osiyo hududlarida sport turlarining rivojlanishiga real imkoniyatlar paydo bo'lgan. Rus xalqini Turkiston o'lkasiga ommaviy ko'chib o'tishi, birinchidan zamonaviy sport turlarini rivojlantirishga imkon yaratgan bo'lsa, ikkinchidan mahalliy aholini jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishiga turtki bergan.

Turkistonda ishlagan ko'plab pedagog ziyolilar, ayniqsa ularning o'lkada muqim qolib faoliyat ko'rsatgan qismi avvalo Turkistonning yirik shaharlarida yashagan evropalik aholi, keyin mahalliy aholi jismoniy madaniyatini shakllanishiga hissa qo'shganlar. Bu davrda Turkiston o'lkasi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida ham sezilarli o'zgarishlar sodir bo'lgan: birinchidan, O'rta Osiyoga kapitalizmning kirib kelishi, turli banklar tarmoqlarini tashkil etilishi, zavod va fabrikalar, temir yo'llarni qurilishi, ikkinchidan - mahalliy ziyolilarning etishib chiqishi va milliy progressiv harakatning faollashishi o'lka aholisi bilimi va madaniyatini yanada o'sishiga sabab bo'ldi. Aynan shu davrda o'zbek halqi hayoti va turmushida madaniyat sohasiga doir yangiliklar tashviqiy-targ'ibiy nashr vositalari, jurnallar va kitoblar orqali aholi ongiga singdirila boshladi. O'lkada ko'plab sanoat va qishloq ho'jalik ko'rgazmalarining o'tkazilishi nafaqat iqtisodiy aloqalarning o'rnatilishiga, balki barcha halqlar madaniyatini o'zaro yaqinlashishiga asos bo'lgan.

XIX asrning ikkinchi yarmida Turkiston o'lkasida rus o'quv yurtlari tizimi yaratildi. 1875 yilda Toshkent, Farg'ona, Samarqand va boshqa shaharlarda gimnaziyalar tashkil etildi, lekin ularda mahalliy millat vakillarining foizi juda kam edi. Bu o'quv yurtlarining dasturida jismoniy tarbiya darslari umuman nazardan chetda kolgan edi. Hukumat halq ma'rifati to'g'risida g'amxo'rlik qilmas edi. Masalan, 1914 - 1915 yillarda Turkiston halq ta'limiga o'lka byudjetining 2,3%, harbiy politsiya apparatini ta'minlash uchun esa 86,7%

ajratilgan. 1914 yilda Turkiston o'lkasida 160 ta maktab bo'lib, ularda 17 ming bola ta'lim olgan. Turkiston o'lkasidagi maktablarda jismoniy tarbiya muvaqqat bo'lib, hech qanday tizimga asos solinmagan, chunki jismoniy tarbiya va sport bo'yicha ishlab chiqilgan maxsus dasturlar bo'lmagan.

1890 y. Turkiston o'lkasining harbiy maktab va bilim yurtlarida gimnastika, qilichbozlik, otish va turli o'yin mashg'ulotlari o'tkazila boshlangan. Bu davrda Turkiston o'lkasidagi ayrim o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya joriy qilishga birinchi marta urinib ko'rilgan. Biroq jismoniy tarbiya mashg'ulotlari muntazam o'tkazilmas edi, chunki o'qituvchilar, binolar va jihozlar etishmas edi.

XIX asr oxiri – XX asrning boshlarida Turkistonda milliy ziyolilarning ma'rifatparvar jadidchilik harakati (arabcha **jadid** – yangi) vujudga kelib, ular tomonidan yangi maqomga hos maktablar tashkil qilingan. Jadidchilar dasturi ta'lim tizimini islohot qilishga qaratilgan bo'lib, quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'ygan edi: yoshlarga amaliy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarni berish; ta'lim sohasida, musulmon maktablaridan farqli o'laroq, o'qitishning yangi zamonaviy shakllarini qo'llash. Yangi usul maktablarida o'rta asr individual o'qitishdan sinflardagi dars tizimiga o'tilgan. Sinflarda geografik haritalar, globuslar va boshqa ko'gazmali qurollar paydo bo'lgan, darslar orasida tanaffuslar kiritilgan, o'quvchilarni urib jazolash bekor qilingan.

Shunga o'hshash barcha o'zgarishlar katta ahamiyatga ega bo'lgan. Biroq bu maktablarda ham jismoniy tarbiya darslari muntazam o'tkazilmagan, faqatgina tanaffuslarda o'qituvchilar rahbarligida harakatli o'yinlar tashkil qilingan.

Abdulla Avloniy (1878-1934). Taniqli o'zbek pedagogi va olimi Abdulla Avloniy Toshkent shahrida, mayda hunarmand-to'quvchi oilasida dunyoga kelgan. XX asr boshlarida O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotida va pedagogik fikrlarning rivojida Abdulla Avloniy alohida o'rin egalladi, butun faoliyati davrida u o'z xalqiga xizmat qiladigan komil insonni yetishtirish, uning ma'naviyatini shakllantirishga alohida e'tibor bergan.

A. Avloniy «Usuli jadid» maktablari uchun 4 qismdan iborat «Adabiyot yohud milliy she'rlar» hamda «Birinchi muallim», «Turkiy guliston yohud axloq», «Ikkinchi muallim», «Maktab gulistoni» kabi darslik va o'qish kitoblari yaratdi. «**Turkiy guliston yohud axloq**» asari axloqiy va ta'limiy tarbiyaviy asardir. Asarda insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonliklardan qaytaruvchi ilm-axloq haqida fikr yuritiladi.

Abdulla Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda quyidagi 4 bo'limga ajratdi: 1. «Tarbiyaning zamoni». 2. «Badan tarbiyasi». 3. «Fikr tarbiyasi». 4. «Axloq tarbiyasi». «Tarbiyaning zamoni» bo'limida tarbiyani yoshlikdan berish zarurligini, bu ishga hammani: ota-ona, muallim, hukumat va boshqalarning kirishishi kerakligini ta'kidlaydi. «Al-hosil tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir» deb uqtiradi. Tarbiya xususiy ish emas, milliy, ijtimoiy ishdir. Har bir xalqning taraqqiy qilishi, davlatlarning qudratli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liq, deb hisoblaydi Avloniy.

Tarbiya zurriyot dunyoga kelgandan boshlanib, umrning oxiriga qadar davom etadi. U bir qancha bosqichdan – uy, bog'cha, maktab va jamoatchilik tarbiyasidan tashkil topgan. Avloniy tarbiyaning doirasini keng ma'noda tushuntiradi. Uni birgina axloq bilan chegaralab qo'ymaydi. U birinchi navbatda bolaning sog'ligi haqida g'amxo'rlik qilish lozimligini uqtiradi. Avloniyning fikricha, sog'lom fikr, yaxshi axloq, ilm-ma'rifatga ega bo'lish uchun badanni tarbiya qilish zarur. «Badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qumoq, o'qutmoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdir».

A. Avloniy badan tarbiyasi masalasida bolani sog'lom qilib o'stirishda ota-onalarga murojaat qilsa, bolani fikr tomondan tarbiyalashda o'qituvchilarning faoliyatlariga alohida e'tibor beradi.

Abdurauf Fitrat

(1886-1934). Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat Buxoro shahrida tug'ilgan. «Fitrat» Abduraufning adabiy taxallusi bo'lib, bu so'z tug'ma tabiat, tug'ma iste'dod degan ma'noni anglatadi.

XX asr boshida butun Sharqda bo'lgani kabi Buxoroda ham ijtimoiy fikr taraqqiyotida jiddiy uyg'onish boshlanib, jadidchilik harakati keng yoyiladi. Amir istedodining og'irligi Buxoro jadidlarini maxfiy jamiyat tuzishga majbur qildi. Buxoroda jadidlar «Yosh buxoroliklar» nomi bilan ish olib bordi. A. Fitrat mana shu harakatning rahbarlaridan biri edi. Yosh buxoroliklar o'z faoliyatlarining boshlarida yangi usuldagi maktablar ochib ularda boy hamda kambag'allarning bolalarini o'qitdilar.

Abdurauf Fitrat 1909-yili «Jamiyati hayriya»ning ko'magida Turkiyaga o'qishga ketadi. 1913-yil 4 yillik o'qishdan so'ng Fitrat Turkiyadan Buxoroga qaytib keladi. U Turkiyadan ilg'or qarashlar bilan qaytgan edi.

Fitrat 1916-yili «Oila» nomli falsafiy asarini yozadi. Fitrat 1922-23-yillarda Buxoro Xalq Respublikasidan Germaniyaga, Turkiyaga talabalar yuborish, u yerdagi ilg'or Yevropa ta'lim-tarbiyasi, ilm-fan, texnika sirlarini o'rganish, yangi Buxoro Xalq Respublikasi va Turkistonda maorif va madaniyatni rivojlantiruvchi mahalliy kadrlar tayyorlash tashabbuskori va tanlovchilaridan biri bo'ldi. Leningrad Davlat Dorilfununi 1924-yili Fitratga o'zbek va tojik mumtoz adabiyotlari namoyondalari to'g'risidagi tadqiqotlari uchun professorlik unvonini beradi.

A. Fitratning «Rahbari najot» asari ham to'la ravishda ta'lim-tarbiya masalalariga bag'ishlanadi. Ayniqsa, asarning uchinchi bobi oila, bola tarbiyasi, axloq-odob mavzulariga bag'ishlangan bo'lib, bu masalalar hozirgi davrda ham katta ma'rifiy ahamiyatga egadir.

Fitrat ota-onaning vazifasi o'z bolalarini yetuk kishilar qilib tarbiyalashlari zarurligini, bunda ayniqsa, 3 tarbiyaga: 1. Jismoniy tarbiya – salomatlik, 2. Aqliy tarbiya – sog'lom fikrlilik, 3. Axloqiy tarbiya – axloqiy sano, ya'ni axloqiy poklikka e'tibor berish kerakligi ta'kidlangan.

Abdurauf Fitrat jismoniy tarbiyaga, kishining salomat va baquvvat bo'lib tarbiyalanishiga alohida ahamiyat bergan. U bolani tug'ilmasdan burun, ona qornidaligidanoq tarbiyani boshlash kerak, chunki shu 9 oy muddatda farzand ona qoni bilan tarbiyalanadi, deb uqtirgan. Keyinroq bola tug'ilgandan keyin Fitrat bolalarning toza havoda bo'lishlari, atrof, tabiat go'zalliklaridan estetik zavq ola bilishlariga ham ahamiyat beradi.

Fitrat bolalarning jismoniy tarbiyasida turli harakatli o'yinlar katta o'rin tutishini ham aytib o'tadi. Ota-onalarga o'z bolalarining shunday o'yinlar bilan mashg'ul bo'lishlarini ta'minlashlarini maslahat beradi. U bu o'yinlar orqali bolaga hayotni o'rgatish, aqliy va axloqiy tarbiya ham berish mumkin, asosiysi bolani jismonan chiniqtirish, deb biladi. Fitrat yana bolalarning sog'lom, jismonan yetuk bo'lishlari uchun tozalikning ahamiyati juda kattaligini tushuntirib, bolalarga shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilishni o'rgatishni alohida ta'kidlab o'tadi.

Abdurauf Fitrat bunday ta'lim va tarbiyani, bolalarga yaxshi sharoitlar yaratib, ularning salomatliklari va yashashlari uchun g'amxo'rlikni faqat jadid maktablari berayotganini, lekin hukmron doiralar bu maktablarga qarshi chiqish bilan birga ular olib borayotgan ilg'or ta'lim-tarbiya usullariga ham qarshi chiqayotganini, bu maktablarni kofir maktabi deb, ularni faoliyat ko'rsatishga qo'ymayotgannini ko'rsatib o'tadi. Shu bilan birga, eski maktablarda buning aksi bo'lib, bolalarning salomatliklari, ularning jismonan chiniqishlari uchun hech qanday sharoitlar yaratilmaganligini gapirib o'tadi.

Mustaqillik, demokratiya, ozodlik goyalari Fitratning butun faoliyati va barcha asarlari va maqolalarida bosh maqsad bo'lib qolganligi bilan hozirgi yoshlarimizga, ularning mustaqil O'zbekistonning rivojlantirishlarida ibrat-namunadir.

Jismoniy madaniyat va sport tarixi sohasidagi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, XIX asr oxiri – XX asrning boshlarida hududda **zamonaviy sportning** kirib kelishi va rivojlanishi uchun imkoniyatlar paydo bo'lgan.

Turkiston o'lkasi shaharlarida ziyolilar tashabbusi bilan sport klublari va jamiyatlari tashkil qilingan. Sport seksiyalarida shug'ullanuvchilarning asosiy tarkibi harbiy ofitserlar, hizmatchi hodimlar va ziyolilardan iborat edi. Turkiston ziyolilari chet elda dunyoviy ta'lim olgan davrning eng ilg'or ma'rifatli kishilari edi. Ular horijiy davlatlar tajribasi bilan tanishuv hamda ma'rifiy faoliyat natijasida barkamol rivojlanishda inson uchun jismoniy tarbiyaning muhim o'rin egallashini anglab etganlar.

Bu davrda mahalliy aholi uchun yangi bo'lgan evropa madaniyatining asta-sekin kirib kelishi va madaniyatlarning o'zaro ta'siri Turkiston o'lkasining turli hududlarida sportni etarli darajada jadal rivojlanishiga turtki bo'lgan. Jumladan, velosportga qiziqish 1894 y. **“Toshkent havaskor velosipedchilar jamiyati”ning (THVJ)** tuzilishiga olib kelgan. Jamiyat o'zining nizomini va badallarni to'lash tartibini ishlab chiqqan.

1894 y. 18 sentyabrda shahar hiyobonidagi vaqtinchalik velotrekda velosport bo'yicha birinchi musobaqa o'tkazilgan. 1895 y. Samarqandda velosipedchilar to'garagi va musobaqalar tashkil etilgan. Ularning birinchi musobaqasi 1895 y. 4 iyulda harbiy bo'lim maydonida o'tkazilgan. Tomoshabinlarning pullik joylaridan yig'ilgan mablag' Samarqand bolalar uyiga o'tkazilgan.

1896 y. 16 aprelda THVJ majlisida Toshkentda velotrek qurish to'g'risidagi qaror qabul qilingan. Velotrek iyul oyida qurib bitirilgan va shu yilning 4 avgustida foydalanishga topshirilgan. Yangi trekda o'tkazilgan birinchi musobaqalarda 4 nafar o'zbek poygachilari ishtirok etgan.

1894-1912 yy. THVJ tashabbusi bilan tashkil qilingan turli musobaqalarda Rossiyaning professional sportchilari ham qatnashgan. Bu yillarda Toshkentga “Havo trekda uchish”, “Iblis poygasi”, “Velosipedda yong'in” va shunga o'hshash ko'rgazmali chiqishlar bilan professional poygachilar tashrif buyurganlar. Bu davrda jamiyat faoliyati asosan mahalliy zodagonlar, savdogarlar va yuqori harbiy unvon vakillari uchun ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etishga qaratilgan bo'lsa-da, velosport rivojida progressiv ro'l o'ynaganini ta'kidlash mumkin.

1895-yil mashhur nemis polvoni Rippel Toshkentga kelib, sirkda o'z kuchi, mahoratini ko'rsatib, hamma tomoshabinlarni qoyil qoldirib yuradi. Uning og'irligi sakkiz yarim pud (133 kg.) bo'lib, sakkiz pudlik cho'yanni ikki qo'li bilan, 16 pudlik cho'yanni kifti bilan ko'tarib tomosha ko'rsatgan. O'sha paytlari Toshkentning Beshyog'och daha, Choqar mahallasida o'tgan Ahmad polvon Topilboy o'g'lining O'rta Osiyoda kurashib, yiqitmagan pahlavoni qolmagan edi. Mehmon Ahmad polvonning dovrug'ini eshitib, u bilan kurashish istagini izhor etgan. Kim yiqilsa, «yonidan 50 so'm beradi», deb garovlashibdi. Shu yil 23 iyunda odamlar sirkda yig'ilishibdi. 28 yoshli Ahmad polvon egnida oq yaxtak, belida belbog' bog'lab o'rtaga chiqadi. «Kim yiqilib, mayib bo'lsa, o'z gardaniga» deb shart ham qo'yiladi. Rippel belida tasma belbog' bilan chiqadi. Ikki polvon bel tutib, o'rtada aylanadi. Sirkda shunday sukunat hukm surardiki, pashsha uchsa ham bilinardi. Ahmad polvonning «Yo pirim» degan nidosi eshitiladi. Shu lahzada yer larzaga kelgandek tuyuldi. Charxpalak bo'lib tushgan Rippel yerda uzala tushib yotardi.

1904-yilda quvalik Xo'ja polvon Toshkentga kelib, «manman» degan polvonlarni bitta qo'ymay yiqitib yurgan. Bu paytlar Ahmad polvon belida yarasi bilan betobroq edi. Nomus kuchlilik qilib, Xo'janing shashtini qaytarmasdan kurashga tushadi. Ahmad polvon Xo'janing belbog'idan ushlab, bir silkitib ko'kragiga bosdida, muallaq ko'tarib, maydonni aylandi, so'ngra uni sekin yerga qo'yib: «Mehmonsiz, siyladim», degan.

Ahmad polvonning olijanoblighi tomoshabinlar olqishiga sazovor bo'ladi. Ahmad polvon 1911-yil fransuz qoidalari bo'yicha o'tkazilgan klassik kurashda Germaniya chempioni Giber ustidan g'alaba qozondi. Bunga o'xshagan polvonlar O'zbekistonning deyarli barcha hududlarida juda ko'p bo'lgan.

1903 y. Toshkentda birinchi tennis maydoni paydo bo'lgan. Uning ko'rinishi juda oddiy va to'siqlarsiz bo'lgan. Butun shahar bo'yicha faqatgina bilim yurti o'qituvchisi cheh millatiga mansub Van Drachekda bir nechta tennis to'plari va raketkalari mavjud bo'lib, uning rahbarligida o'quvchilar tennis to'rini to'qib olishgan edi. Keyinchalik tennis Andijon, Buhor, Qo'qon, Farg'ona shaharlarida ommaviylashgan. XX asrning 30-yy. tennisning rivojlanishiga Moskva shahridan kelgan mutaxassislar katta yordam berganlar.

1904 y. "Toshkent gimnastika va jismoniy mashq havaskorlari jamiyati", 1906 y. esa "Sokol" ("Lochin") engil atletika guruhi tashkil topgan. 1906-yildan boshlab O'rta Osiyoda futbol rasmiy ravishda tarkib topa boshlaydi.

1908 y. Turkistonda professional kurash bo'yicha chempionat o'tkazilgan edi. Bu chempionatda jahonning taniqli kurashchilari rossiyalik Ivan Poddubniy, Ivan Zaikin va b. ishtirok etganlar. Musobaqalar kurashning uch turidan iborat bo'lgan: o'zbek kurashi, rus belbog'li kurashi va frantsuz kurashi.

1909 yilda bu musobaqalarda Rossiyadan Matyushenko va Sokolov, Ispaniyadan Karlos, Frantsiyadan Strobans, Kavkazdan Chuyanidze, Germaniyadan Paulb Ban ishtirok etganlar. 1910 yilda rossiyalik Ivan Lebedev tomonidan tashkil etilgan frantsuzcha kurash musobaqalarida Frantsiya chempioni Shevalye, Turkiya chempioni Qoraahmad ham qatnashganlar. Ular bilan mahalliy polvonlar Ahmad, Azim Ho'ja, Haydar Ali, Abdurahmon Vohitov, Toji Aglaev kurash tushganlar.

1909 y. Toshkentda atletika jamiyati tashkil qilingan. Unung asoschilaridan biri Nikolay Gorizdro og'ir atletikada rekordchi sifatida tanilgan edi. Shu davrlarda Toshkentda dastlabki tennis musobaqalari o'tkazila boshlagan. O'lkamizning ilk tennischi sportchilaridan biri Polina Karfung bo'lgan.

1910 y. Samarqandda – ovchilar jamiyati, Andijonda – "Diskobol" jamiyati tuzilgan. O'sha yili Toshkent va Farg'ona shaharlarida yugurish, sakrash va uloqtirish, atletizm va b. havaskor to'garaklar tashkil topgan edi. 1911-yildan boshlab esa Farg'ona, Toshkent, Samarqand, Andijon, Qo'qon va boshqa shaharlarda turli xil musobaqalar, o'zaro futbol uchrashuvlari o'tkaziladi.

1911 y. Toshkentda "Okrug gimnastika-qilichbozlik maktabi" ochilgan va unda qilichbozlik, snaryadlar ustida gimnastika bo'yicha instruktorlar tayyorlangan. 1912 y. esa o'quv yurtlari uchun jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlaydigan birinchi gimnastika va harbiy saf kursi ochilgan. Bu maktabda 1912 y. eng yirik saralash musobaqalari o'tkazilib, Stokgol'mda bo'ladigan V Olimpiada o'yinlarida Rossiya jamoasini to'ldirish uchun Turkistondan eng yahshi sportchilar tanlab olingan edi.

1911-1912 yy. Farg'ona va Qo'qonda birinchi futbol jamoalari tashkil qilingan. Keyingi yillarda Turkistonning boshqa shaharlarida ham futbol jamoalari tuzilib, Toshkent, Farg'ona, Samarqand, Andijon va Qo'qon jamoalari o'rtasida shaharlararo uchrashuvlar o'tkazilgan.

1913 y. Turkiston o'lkasida eng yirik sport jamiyati – "Toshkent havaskor sportchilar jamiyati" tuzilgan edi. Jamiyatda futbol, yengil atletika, tennis bo'limlari mavjud edi.

1915-1916 yy. Toshkent gimnaziyasida Turkistondagi birinchi skaut

(inglizcha **scout** – izquvar) guruhlariga asos solingan. Skautlar saf yurish tayyorgarligi bilan shug'ullangan, harakatli o'yinlar, sayrlar tashkil qilganlar. Ta'kidlash joizki, turli sport o'yinlarini targ'ibotchilari qatorida Toshkent, Farg'ona va Turkiston o'lkasining boshqa shaharlariga yozgi ta'tilda kelgan peterburglik talabalar bo'lgan. Ular futbol, engil atletika va boshqa sport turlari bo'yicha musobaqalarning tashqilotchilari ham edilar.

Sport tobora ommalashib borayotganligi sababli sportchilarni tayyorlash uchun ustozlar yetishmasligi juda sezildi. 1915 yilda Toshkentda gimnastika o'qituvchilari tayyorlash bo'yicha birinchi kurs ochildi.

1916 yilda «Sport safarbarligi» degan tashkilot ish boshlaydi. Bunga gimnaziya, seminariya, real bilim yurti, kommersiya va hunar bilim yurtlarining talabalari bir oy muddatga safarbar etilar edi. Harbiy qo'shinlar uchun mo'ljallangan jismoniy tarbiya dasturi bu kursda qo'llanilgan. Buning asosiy maqsadi yoshlarni harbiy- jismoniy tayyorlash va ko'rikdan o'tkazish bo'lgan.

1918 y. Toshkent halq universitetida engil atletika, gimnastika, futbol va suzish to'garaklari tashkil etilgan. 1920 y. Toshkentda shifokorlar mablag'i hisobidan davolash muolajalari maqsadida solyariy va 15-metrli suzish havzasi qurilgan. O'zbekistondagi birinchi 800 nafar shug'ullanuvchilardan iborat suzish maktabi ham aynan shu erda tashkil qilingan. 1927 y. Toshkent yaqinida birinchi 50-metrli suv havzasining qurilishi O'zbekiston sport hayotidagi katta voqealardan biri bo'lgan edi. O'sha yilning yozidayoq unda Samara shahri suzuvchilari bilan shaharlararo uchrashuv o'tkazilgan.

1920 y. Toshkentda 15ta sport tashkiloti tuzilgan edi. 1923 y. Turkistonda 70 dan ortiq turli hil sport tashkilotlari, jumladan 24ta sport klubi, 17ta jismoniy tarbiya to'garaklari, 14ta skaut guruhleri, 15ta sport bo'limlari tuzilgan edi.

XX asrning 20-yy. O'zbekistonda zamonaviy sport turlaridan birinchi yirik kompleks musobaqalari – O'rta Osiyo olimpiadasi va Umumo'zbek spartakiadasi o'tkazilgan.

Xalq Universiteti huzurida jismoniy madaniyat to'garaklari tashkil etildi. Ularda suzish, yengil atletika, gimnastika bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazildi hamda futbol jamoasi tuzildi. «Sokol», «Sever» kabi gimnastika jamiyatlari mavjud edi.

O'sha davrdagi yoshlar ittifoqi va sport to'garaklari rahbarlarining tashabbusi bilan 1920 yilda O'rta Osiyo olimpiadasi o'tkazildi. Unda poyga, gimnastika, yengil atletika, og'ir atletika, futbol, o'q otish kabi turlar bo'yicha bahslar bo'ldi.

Turkiston umumta'lim boshqarmasi huzurida jismoniy madaniyat Markaziy Kengashi tuzildi. Uning maqsadi barcha jismoniy madaniyat tashkilotlarini birlashtirish va mehnatkashlarni jismoniy jihatdan tarbiyalash ishlariga yordamlashish edi. 1921 yilda

O'rta Osiyo olimpiadasi bo'ldi. Unda yengil atletika, og'ir atletika (boks, kurash, shtanga), basketbol, gimnastika, futbol va shaxmat bo'yicha sportchilar musobaqalashishdi.

1922 yilda Toshkentda maktablarga qarashli 2 ta sport maydonchasi bo'lib, ularda 2 ming kishi sport turlari bilan shug'ullangan. Turkiston o'lkasi bo'yicha 4 ming 797 jismoniy madaniyatchi bo'lib, shundan 382 tasi xotin-qizlar edi. Mahalliy millat sportchi xotin-qizlari esa deyarli yo'q edi. O'lka jismoniy madaniyat Kengashi hisobida 2 ta gimnastika zali, 34 ta sport maydonchasi mavjud edi.

1924 yilga kelib, Turkistonda jismoniy madaniyatchilar soni ancha ko'paydi. Toshkent va Sirdaryo viloyatlarida 48 ta sport to'garagi bo'lib, ularda 3500 kishi shug'ullangan.

1924 yilda umumturkiston olimpiadasi tashkil etildi. Unda Sirdaryo, Farg'ona, Samarqand va boshqa viloyatlarning sportchilari ishtirok etdi. Sirdaryo viloyati g'oliblikka erishdi.

1924 yil 27-oktabrda O'zbekiston sovet respublikasi tashkil qilingan edi. O'sha davrda barcha ishlarga ittifoq miqyosidagi idoralar, tashkilotlar tomonidan ko'rsatma berilar edi. Shu sababli 1918-1924-yillarda asosan, Toshkent, Samarqand, Qo'qon, Buxoro shaharlaridagi temiryo'l ishchi xodimlari, zavod-fabrikalari, ba'zi bir rus maktab yoki gimnaziyalarida sport klublari tashkil etilgan edi. U joylarda futbol, boks, velosiped, yengil atletika kabi sport turlari bo'yicha to'garaklar tashkil etilib, musobaqalar uyushtirilar edi. Tarixiy manbalarning tasdiqlashicha, bu musobaqalarda mahalliy millat vakillari deyarli ishtirok etishmagan.

1923 yilda «Dinamo» sport jamiyatining tashkil qilinishi Samarqand va Toshkent shaharlarida turli o'yin maydonlari, ayniqsa, «Dinamo» o'yingohlarining qurilishiga (1925—27 y.) asos soldi. Shu sababdan, mahalliy millat vakillari ham rus xalqi olib kelgan futbol, voleybol, sakrash, yugurish, granata uloqtirish mashqlari bilan shug'ullanadi. Mahallalarda terma jamoalar tuzilib dam olish kunlari, bo'sh vaqtlarda o'zaro musobaqalar uyushtirish odat bo'lib qoldi.

1927 yilda 1-Umumo'zbek spartakiadasi tashkil qilinib, futbol, yengil atletika, kurash, gimnastika kabi sport turlari bo'yicha terma jamoalar tayyorlandi.

O'zbekiston sport vakillari 1928 yilda Moskvada 1-Butunittifoq spartakiadasida qatnashdi. Bunda O'zbekistondan 193 sportchi ishtirok etib, bulardan 44 kishi mahalliy millat sportchilari edi. O'sha davrlarda respublikada, uning joylarida jismoniy madaniyat va sportni tashkil etish, uni aholi o'rtasida targ'ibot qilish ishlarida S.S.Asfandiyorov - O'lka fizkultura Kengashi raisi, Xidiraliyev - Turkiston Markaziy Ijroiya komitetining raisi, Testeles N.M. kabi boshliqlar katta faoliyat ko'rsatdilar. Shuningdek, ittifoq va respublika partiya va hukumatining qator qarorlari (1925, 1929, 1930) jismoniy madaniyat harakatini rivojlantirish, unga rahbarlik qilish yo'llarini takomillashtirishga katta yo'l ochib berdi. 1929 yil Qo'qonda 1 jismoniy madaniyat milliy bayrami bo'lib o'tadi. Unda kurash bo'yicha polvonlar ko'rigi tashkil etiladi.

Sovet mustamlakachiligining dastlabki yillarida (1917-1924) Turkiston Respublikasida hozirgi zamon sport turlari shakllandi. Markaziy Osiyoda, O'zbekiston sovet respublikada (1924 y.) o'quv yurtlarini tashkil qilish, yoshlarni kasbga tayyorlash, ishchi yoshlarning salomatligini yaxshilash hamda ularni sportga jalb etishda ancha ilg'or tajribalar to'plandi.

TEST SAVOLLARI

Markaziy Osiyoda turli bellashuvlar qanday tadbirlarda tashkil qilingan?

- a) xalq bayramlari, milliy tantana va marosimlarda.
- b) siyosiy tadbirlarda
- c) ma'rakalarda
- d) sayohatlarda

Buxoro, Xiva, Qo'qon xonliklari qo'shinida askarlar qanday nomlangan?

a) navkar   b) sipoh   c) askar   d) otliq

Abdulla Avloniy qaysi asarida jismoniy tarbiya masalalarini yoritgan?

a) «Turkiy guliston yohud axloq».

b) «Muallimi soniy»

c) «Maktab gulistoni»

d) «Usuli jadid».

A.Avloniy bola tarbiyasini nechta bo`limga ajratgan?

a) 4   b) 2   c) 6   d) 5

Abdurauf Fitrat qanday jismoniy tarbiya vositalarini tavsiya etgan?

a) harakatli o`yinlar

b) chiniqtirish

c) gimnastika

d) suzish.

Markazy Osiyoga zamoaviy sport turlari nechanchi asrda kirib kelgan?

a) XVIII asrda.   b) XIX asr oxirida.

c) XX asr o`rtalarida.   d) XXI asrda.

XX asr boshlarida Turkiston o`lkasida qaysi sport jamiyati eng yirik bo`lgan?

a) «Toshkent xavaskorlar sport jamiyati»

b) «Toshkent xavaskor velosipedchilar jamiyati»

c) «Mehnat» sport jamiyati

d) «Spartak» sport jamiyati

Turkiston o`lkasida birinchi boks maktabini kim tashkil qilgan?

a) S.L.Jakson

b) T.Aglayev

c) R.Riskiev

d) A.Zokirov

Turkiston o`lkasida birinchi futbol jamoalari nechanchi yilda tuzilgan?

a) 1912 y.   b) 1922 y.   c) 1934 y.   d) 1956 y.

?

✓ Buxoro, Xiva, Qo`qon xonliklari qo`shinida askarlar qanday nomlangan?

✓ Markazy Osiyoga zamoaviy sport turlari nechanchi asrda kirib kelgan?

✓ Markaziy Osiyoda turli bellashuvlar qanday tadbirlarda tashkil qilingan?

✓ Turkiston o'lkasida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha qanday muhim tadbirlar

o'tkazilgan?

✓ Turkiston o`lkasida birinchi boks maktabini kim tashkil qilgan?

✓ Turkiston o`lkasida birinchi futbol jamoalari nechanchi yilda tuzilgan?

✓ Abdulla Avloniy qaysi asarida jismoniy tarbiya masalalarini yoritgan?

✓ Abdurauf Fitrat qanday jismoniy tarbiya vositalarini tavsiya etgan?

© Adabiyotlar

1. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.

2. Karimov I.A.Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. T.: 2008.

3. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.

4. Karimov I.A. O`rta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi o`rni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda so`zlagan nutqi. 16 may 2014 y.

5. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. T.: O`qituvchi, 1992.

6. Ziyoyev H. Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. T.: Sharq, 1998.
7. Yoldoshev J., Xasanov S. Jadid tarbiyashunosligi asoslari. T.: 1994.
8. Karimov Sh. O'zbekiston tarixi va madaniyati. T.: O'qituvchi, 1992.
9. Xoshimov K. Pedagogika tarixi. T.: "O'qituvchi", 1996.
10. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
11. O'zbekiston tarixi. T.: "Sharq", 2004.
12. O'zbekistonning yangi tarixi. Uchinchi kitob. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Tuzuvchilar: N.Jo'raev, T.Fayzullav. T.: "Sharq", 2000.
13. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.: 2015.

7- modul. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi (1920-1990 yy.)

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanish xususiyatlari.

Sovetlar davrida jismoniy tarbiya va sport tizimi. Jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash. Mehnat va o'quv muassasalarida jismoniy tarbiya va sport. Sport inshootlarini qurish. Respublika va Butunittifoq spartakiadalari. O'zbekiston sportchilarining xalqaro ushrashuvlari.

Yangi sovetlar Ittifoqi davlati tuzilgandan so'ng davlatni mustahkamlash maqsadida harbiy-jismoniy tayyorgarlik ishlari kuchaytirildi. Bunda eski mutaxassislardan foydalanish va yangi kadrlar tayyorlash ishlari tez amalga oshirildi. Buning yana bir sababi shundaki, 1918-yil fuqarolar urushi boshlandi. Shu sababdan, 1918-yilning aprelidan boshlab harbiy majburiy ta'lim (Vsevobuch) e'lon qilindi. Unda faqat harbiy tayyorgarlikka emas, balki jismonan sog'lom aholini majburiy ravishda o'qitish amalga oshirildi.

1919 yil aprelda jismoniy tarbiya, sport va chaqiriqqa tayyorgarlik bo'yicha I Umumrossiya syezdi (qurultoy) o'tkazildi. 1920 yil avgustda davr talablari asosida Vsevobuch tarkibida Jismoniy tarbiya oliy kengashi (VSFK) ta'sis etildi. Uning raisi etib N.I.Podvoyskiy (1880-1948) tayinlandi. Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportning tarkib topishi, shakllanishi va rivojlanishida uning xizmatlari kattadir.

1918 yil Moskvada va 1919 yil Petrogradada jismoniy tarbiya institutlari tashkil etildi. Shu yillarda maktablarda jismoniy tarbiyani tashkil etish ishlari amalga oshirildi. Tarixiy ma'lumotlarga qaraganda, 1918 yilda sport klublarida 38 ming kishi a'zo bo'lib, ular sport turlari bilan shug'ullanishgan. 1920 yilga kelib esa ularning soni 143,5 mingga yetadi. Undan tashqari 1,5 mln. kishi harbiy chaqiriq mashg'ulotlarida shug'ullangan.

Rossiya Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'zosi sifatida Olimpiya o'yinlarida qatnashib kelgan edi. Ko'p joylarda «Olimp», «Olimpiya», «Olimpiyachi» kabi sport klublari vujudga kelgan edi. Lekin inqilobdan keyin siyosiy voqealar va davlat tizimi o'zgarishi tufayli XOQ tarkibidan chiqarildi.

Fuqarolar urushining tugashi tufayli Vsevobuch tarkibidagi Jismoniy tarbiya oliy kengashi ham 1921 yilda tugaydi. Uning o'rniga yoshlar ittifoqi (komsomol) va kasaba uyushmalari ittifoqi jismoniy tarbiya va sportga rahbarlik qila boshladi. Shu tufayli yoshlar ittifoqi «Chumoli» («Muravey»), «Spartak», «Yoshlar fioti» kabi sport jamiyatlarini tuzadi.

Yoshlar ittifoqining tashabbusi bilan Butunrossiya Markaziy ijroiya qo'mitasi (VSFK) **1923 yil 27 iyunda** «Jismoniy tarbiya va Oliy Kengash»ni tuzishga qaror qabul qildi. Oliy kengashga sog'liqni saqlash komissari I.A.Semashko (1874-1899) tayinlandi. Kengashning zimmasiga ilmiy, o'quv va tashkiliy faoliyatlarni muvofiqlashtirib olib borish yuklatildi. Shu yili «Dinamo» jamiyati ham tashkil etildi.

Mamlakatda jismoniy tarbiya va sport ishlarini rivojlantirishda turli-tuman usullardan foydalanish zaruriyati vujudga keldi. Bu sohada partiya va hukumatning maxsus qarorlari (1925, 1929 va h.k.) ham qabul qilindi. Shu qarorlar asosida mavjud bo'lgan sport to'garaklari o'rniga sport seksiyalarini (sho'ba) tashkil etish tavsiya etildi. Lekin bu tajribalar hayotda juda sekin amalga oshirildi.

1928 yil avgustda Umumittifoq I spartakiadasi Moskvada o'tkazildi. Unda barcha ittifoqchi respublikalar va ba'zi bir chet mamlakatlarning sportchilari ishtirok etdi. 7225 qatnashchi orasida 600 dan ortiq inglizlar, argentinalik, germaniyalik, norvegiyalik, urugvaylik, finlyandiyalik, fransiyalik, chexiyalik sportchilar bor edi. Ikki hafta davomida yengil atletika, gimnastika, kurash, o'q otish, gorodki, eshkak eshish va boshqa sport turlari bo'yicha musobaqalar davom etdi. Umumiy yakunlar bo'yicha spartakiadada Rossiya - bi-

rinchi, Ukraina - ikkinchi, Belorussiya - uchinchi, O'zbekiston - to'rtinchi, Kavkazorti - beshinchi va Turkmaniston - oltinchi o'rinni egallashdi.

1929 yildan boshlab «Umumittifoq jismoniy tarbiya ikki haftaligi» kasaba uyushmalari tomonidan o'tkazila boshladi va bunda qishloq sportchilarining ham ishtiroki amalga oshirildi.

Partiya va hukumatning 1929-yil 23-sentabr hamda 1930 yil 1aprel qarorlariga asosan mamlakatda jismoniy tarbiya va sport ishlariga rahbarlik qilish tartiblari kuchaytirildi. Markaziy Ijroiya qo'mita (MIQ) tarkibida Butunittifoq jismoniy tarbiya kengashi tashkil etildi.

Yangi Konstitutsiya qabul qilinishi (1936) bilan bu kengash «Butunittifoq jismoniy tarbiya va sport bo'yicha qo'mita»ga aylantirildi.

1930 yildagi anjumanga asosan klublar tizimidan jismoniy tarbiya ishlab chiqarishga yo'naltirildi. Yangi ishchilar sport klublari o'rniga jismoniy tarbiya jamoalari (kollektivi fizkulturi) tuzila boshladi. Bunda «Har bir jismoniy tarbiyachi ilg'or, har bir ilg'or - jismoniy tarbiyachi» shiori keng tarqaldi.

1935-1936 yillarda ko'ngilli sport jamiyatlari tashkil etila boshlandi. «Dinamo» (1923), «Spartak», «Lokomotiv», «Krasnoye Znamena» (1935) jamiyatlarining ilg'or tajribalariga tayanib, Kasaba uyushmalari Markaziy Kengashi qaroriga asosan 64 ta ko'ngilli sport jamiyatlari (DSO) vujudga keldi.

30-yillardagi jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining muhim tomonlaridan biri siyosiy va davlatni himoya qilish tarafiga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

1930 yil Butunittifoq yoshlar tashkilotining (komsomol) tashabbusi va bevosita ishtiroki bilan «SSSR mehnat va mudofaasiga tayyor» (GTO) jismoniy tarbiya majmui tashkil etildi. 1931 yilda jismoniy madaniyat Oliy kengashi GTO majmuining I bosqichi va 1933-yilda II bosqichini tasdiqladi. 1934 yilda esa BGTO («Bud gotov k trudu i oborone») majmui bolalar uchun ishlab chiqildi va tasdiqlandi.

Bu uch bosqichli jismoniy madaniyat majmuida asosan, barkamollik va salomatlik yo'nalishlari mujassamlanib, sovet jismoniy tarbiya tizimining asosini tashkil etdi. Shu sababdan, barcha joylarda bu majmuaning talablari hamda me'yorlarini bajarishga bo'lgan qiziqish, intilish kuchaytirildi.

1940 yilda bu majmua yangidan qabul qilindi. Bunda majburiy va tanlov tartibiga imkoniyat berildi. Majburiy turlarga: gimnastika mashqlari, to'siqlarni oshib o'tish, suzish, chang'i sporti, yugurish, o'q otish, gigiyenik bilimlar asosini va jismoniy tarbiya tizimini bilish talab qilib qo'yildi.

Tanlab olish turlarida 7 guruh mashqlar tavsiya etildi. Bunda kuch, tezlik, chidamlilik, epchillik, botirlik va qat'iylik kabi sifatlarni, himoya va hujum, uloqtirish hamda otish usullarini rivojlantiruvchi mashqlar ko'zda tutildi.

1929 yilda xalq komissarligi maktablarda 2 soatlik jismoniy tarbiya darslarini joriy etgan edi. Shu bilan birga bolalar sport maktablarini tashkil etish haqida qaror qabul qilgan edi. «Dinamo», «Spartak» sport jamiyatlari tarkibida sport maktablari tashkil qilingan.

1937 yilda 200 dan ortiq bolalar sport maktablari mavjud edi. Maktab o'qituvchilari va oliy o'quv yurtlari talabalarining umumittifoq sport musobaqalari tashkil qilindi.

Sovet jismoniy tarbiya tizimining ilmiy asoslari tobora rivoj topa boshladi. 1925, 1927, 1929 yillarda o'tkazilgan Butunittifoq ilmiy anjumanlarning xulosalari shuni ko'rsatdiki, jismoniy tarbiya tizimini ilmiy asoslashni yanada takomillashtirish kerak edi. Aksariyat ko'pchilik olimlarning diqqat-e'tibori hamon shug'ullanuvchilar ustidan tibbiy

nazorat o'tkazib borishni yanada yaxshilashga qaratildi. Sportchilarning mushaklari rivojlanishi, yurak, o'pka va boshqa a'zolarining funksiyalari ustida bir qator olimlar tomonidan katta tadqiqotlar o'tkazishdi. GTO (MMT) jismoniy madaniyat majmui va sport turlarining tayanch, sog'lomlashtirish va tarbiyaviy jarayonlarini hal etishga qaratilgan tadqiqotlar ham paydo bo'ldi.

Havaskorlik jismoniy tarbiya harakatida Butunittifoq ko'rik-tanlovlar o'tkazib borildi. Bunda markaziy shaharlar, sport jamiyatlari, sport klublari, jismoniy madaniyat jamoalari kengashlarining ilg'or tajribalarini ommalashtirish an'anaga aylandi. «Dinamo», «Spartak» va boshqa sport jamiyatlari juda katta tadbirlar o'tkazib, g'oliblikni qo'lga kiritdi, shu asosda hukumatning medal va yorliqlariga sazovor bo'ldi.

1932 yilda Butunittifoq kasaba uyushmalarining I spartakiadasi o'tkazilib, unda 3850 kishi qatnashdi. 1935-1937 yillarda yagona Butunittifoq sport tasnifi ishlab chiqildi va hayotga tatbiq etildi, bu esa sport maktabining asosiga aylandi. Shu sababdan, u yoshlarning sport tayyorgarligini oshirishning yagona tamoyili bo'lib xizmat qila boshladi. Keyinchalik bu tasnif qayta ishlab chiqilib, u ancha takomillashtirildi va o'z ichiga 34 sport turini oldi.

1937 yilda birinchi marotaba jismoniy tarbiya xodimlarining Butunittifoq namoyishi o'tkazildi. U har to'rt yilda o'tkazishga mo'ljallandi. 1939 yil 27 mayda «Xizmat ko'rsatgan sport ustasi» unvoni ta'sis etildi. 1939 yildan boshlab hukumat qarori asosida Butunittifoq jismoniy tarbiya xodimlari kunini o'tkazish odatga aylandi.

1940 yilda bu bayramga bag'ishlab o'tkazilgan tantanalarda mamlakatdagi 62 ming jismoniy madaniyat jamoasida 5.3 mln. kishi jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanayotganligi aytib o'tilgan. Bu davrda 6 ta institut va 25 ta texnikum jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tayyorlashda faoliyat ko'rsatdi. Shuningdek, 378 stadion, 70 mingdan ortiq katta va kichik sport zallari qurildi.

30-yillarning qatag'oni (repressiya) sportni ham chetda qoldirmadi. Sport rahbarlari, yirik pedagog-olimlar begunoh jazolandi. Ular orasida Butunittifoq jismoniy madaniyat kengashi raisi A.K.Antipov, Butunittifoq jismoniy madaniyat va sport qo'mitasi raisi I.I.Xarchenko, Qizil sport internatsionalining Sovet sho'basi (seksiya) raisi M.S.Kedrov, Markaziy jismoniy tarbiya institutining rektori A.A.Zigmund va boshqalar bor edi.

Ikkinchi jahon urushidan oldingi 10 yillik davrda sovet sportchilarining xalqaro miqyosidagi obro'-e'tibori ancha oshdi. Sportchilarning yuqori natijalari va ommaviy

sport tadbirlari jahonga tarqala boshladi. Bu esa sport tashkilotlarining xalqaro aloqalarini ta'minladi va ularni rivojlantirishga katta xizmat qildi.

Ittifoq sportchilari urush va fashizmga qarshi kuchlarni boshqarishda o'ziga xos faoliyat ko'rsatdilar, 1934 yilda Parijda bo'lib o'tgan fashizmga qarshi sportchilar slyotida, 1937 yilda Antiverpenda o'tkazilgan III xalqaro ishchilar Olimpiadasida ishtirok etdilar. Ittifoq sporti xalqaro ishchilar sport harakatining oldingi safida dadil bordi.

Sobiq Ittifoq hukumati va sport tashkilotlari chet mamlakatlar bilan o'zaro hamkorlik va do'stlik faoliyatlariga ma'lum darajada e'tibor berib bordi. 1938-1940 yillarda mamlakatga 250 dan ortiq chet el sportchilari tashrif buyurishdi. O'z navbatida esa ittifoq sportchilaridan 175 nafar kishi chet mamlakatlarda bo'ldi.

O'sha davrda sovet mamlakati chet mamlakatlar bilan turli sabablarga ko'ra mustahkam aloqada emas edi va bu sportga salbiy ta'sir ko'rsatardi. Shu sababdan, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ), Xalqaro sport uyushmalari va chet mamlakatlarning burjuaziya tashkilotlari ularni o'zlariga dushman deb bilishdi. Bu esa reaksiya (sotsialistik tuzum dushmanlari) kuch sifatida tushunilar edi. Shu kabi sabablarga ko'ra, sovetlar mamlakatiga xorijiy davlatlarning deyarli hech biri xayrixohlik bilan qaramas edi.

Xulosa qilib aytganda, sobiq sovetlar mamlakati 1917-1941 yillar davomida jismoniy tarbiya va sportni yo'lga qo'yish, uni rivojlantirish masalalariga doir juda ko'p muhim tarixiy tadbirlarni amalga oshirdi.

Sovet sportini jahonga tanitish maqsadida 1928 yilda o'tkazilgan I Butunittifoq spartakiadasi shular jumlasidan edi. Uning an'alarini kasaba uyushmalari tashkilotlari keyinchalik davom ettirdi. Ilg'or tajribalar va sinov-tekshirishlar asosida sovet jismoniy tarbiya tizimining ilmiy-nazariy asoslari yaratildi.

XX asrning 30-40-yillar davomida sovet sportchilari chet mamlakatlar bilan o'zaro aloqalar bog'lashga urindi. Yoshlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligini oshirish va jismonan barkamollikni ta'minlash yo'lida «Mehnat va mudofaaga tayyor» (GTO) jismoniy madaniyat majmui ishlab chiqildi va amalga oshirildi.

O'zbekistonda sportning rivojlanishi quyidagi ommaviy sport tadbirlari orqali amalga osiralgan:

1920 va 1921 yillarda Toshkent shahrida I hamda II O'rta Osiyo olimpiadasi bo'lib o'tdi. 1924 yilda Butunturkiston Olimpiadasi o'tkazildi. U Sharq jismoniy tarbiyachilarining bayramiga aylandi. Ushbu olimpiadada Sirdaryo, Farg'ona, Turkiston, Samarqand va boshqa viloyatlarning terma jamoalari ishtirok etdi.

1927 yil sentabrda va 1928-yil iyul oyida respublikamizning jismoniy tarbiya tashkilotlari birinchi hamda II Butuno'zbek spartakiadasini o'tkazdi. Bu musobaqalar o'zbek sportchilari uchun 1928-yilda Moskvada bo'lib o'tadigan Butunittifoq spartakiadasiga asosiy tayyorgarlik bo'lib xizmat qildi.

1933 yilda Toshkentda III Butuno'zbek spartakiadasi o'tkazildi. Spartakiadada respublikaning 8 ta shaharlaridan terma jamoalar ishtirok etdi.

1934 yilda O'ta Osiyo respublikalari va Qozog'iston milliy davlatlarga ajralishining 10 yilligi munosabati bilan I O'rta Osiyo spartakiadasi o'tkazildi. 1934 yildan boshlab respublika kolxoz-sovxozlari spartakiadalari o'tkazila boshlandi.

1935 yilda respublikada Toshkent shahar oliy o'quv yurtlari va tehnikumlari spartakiadasi; Respulika bolalar spartakiadasi; I Butuno'zbek ayollar jismoniy tarbiya bayrami o'tkazildi.

1935 yilda Toshkent shahrida O'zbek davlat jismoniy tarbiya tehnikumini ochish to'g'risida qaror qabul qilindi.

1936 yil sentabr oyida Toshkentda IV Butuno'zbekiston spartakiadasi o'tkazildi, qatnashchilarni O'zbekiston KP Mkning sobiq Birinchi kotibi A.Ikromov tabrikladi.

1938 yilda Butunittifoq jismoniy tarbiya paradida respublikamiz vakillari qismdan iborat «O'zbek xalqining suv, yuqori paxta hosili uchun kurashi» inssterofkasini namoyish qildi.

1939-yilda bo'lib o'tgan Butunittifoq paradida O'zbekiston jismoniy tarbiyachilari gullab yashnayotgan bog' ko'rinishida chiqish uyushtirdilar.

1940-yildagi paradda O'zbekiston jismoniy tarbiyachilarining mavzusi qilib yana paxta-o'zbek xalqining asosiy boyligi tanlab olindi.

1936-1937 yillarda bolalar-o'smirlar sport maktablari (BO'SM) ochildi.

1943 yilda to'qqiz yillik tanaffuzdan so'ng Olma-Ota shahrida O'rta Osiyo va Qozog'iston Respublikalari II spartakiadasi o'tkazildi.

1944 yil sentabrda Toshkentda O'rta Osiyo va Qozog'iston Respublikalarining III spartakiadasi o'tkazildi.

1945 yilning 30 sentabridan 10 oktabrigacha IV Butuno'zbekiston spartakiadasi o'tkazildi. Ushbu spartakiada parad bilan ichilib, unda 5 mingta jismoniy tarbiyachi qatnashdi.

1945 yilning 7 oktabridan 14 oktabrigacha Frunze (Bishkek) shahrida O'rta Osiyo va qozog'iston Respublikalarining IV spartakiadasi bo'lib o'tdi. Birinchi o'rinni egallagan respublikamiz jamoasi Butunittifoq jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi Qizil Bayroq ordeni bilan taqdirlandi.

1946 yilda respublikamiz vakillari Butunittifoq jismoniy tarbiyachilar paradida qatnashdi.

1948 yilda V Butuno'zbekiston spartakiadasi o'tkazildi. 1948 yil 10-15 oktabrda Dushanba shahrida komsomolning 30 yilligiga bag'ishlangan O'rta Osiyo va Qozog'iston respublikalarining V spartakiadasi bo'lib o'tdi. O'rta Osiyo va Qozog'iston respublikalarining VI spartakiadasi 1950 yilda Olma-Otada, VII spartakiadasi 1952 yilda Ashxobodda, VIII spartakiada 1954 yilda Toshkentda, IX spartakiada 1957 yilda Frunzeda (Bishkek) o'tkazildi. 1934-1957 yillar ichida O'rta Osiyo va Qozog'iston respublikalarining spartakiadasi to'qqiz marta o'tkazildi.

1951-1956 yillarda sport jamiyatlarining birinchiliklari, tarmoq spartakiadalari va turli xil sport musobaqalarida sport jamiyatlarining tashkilotchilik ishlari sezila boshladi. 1951 yil Samarqand, Xo'jayli, Kosonsoy, Termiz va Angren shaharlarida jismoniy tarbiya pedagogika bilim yurtlari tashkil etildi. Ular boshlang'ich va yetti yillik (o'sha davrda) maktablar uchun jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda yangidan ish boshladi.

1952 yil Toshkent DPI tarkibidagi (1949 y.) jismoniy tarbiya fakulteti mustaqil bo'ldi. 1954-yil Farg'ona, 1956-yil Nukus DPIda ham jismoniy tarbiya fakultetlari ochildi.

1955 yil sentabr-oktabr oylarida O'zbek Davlat jismoniy tarbiya instituti tashkil etilib, iqtidorli sportchilarni talabalikka ilk bor qabul qildi.

1956 yil O'zbekiston sport tarixida salmoqli o'rinni egallaydi. Ya'ni shu yili yozda «Paxtakor» sport majmui qurilib bitkazildi va unda O'zbekiston sportchilarining eng katta bayrami bo'lib o'tdi. Bu tantana 1956 yilga SSSR xalqlarining 1-spartakiadasiga ko'rik-sinov tajribasini o'tadi.

1956 yildan boshlab, respublikamiz sportchilari sobiq Ittifoq xalqlarining hamma spartakiadalarida ishtirok eta boshlagan. I Ittifoq xalqlari spartakiadasi 1956 yilda; II-1959 y; III-1963 y; IV-1967 y; V-1971 y; VI-1975 y; VI-1979 y; VIII-1983 y; IX-1987 yilda o'tkazilgan. Hamma spartakiadalarining final qismi Moskva shahrida bo'lib o'tgan.

Urushdan keyingi yillarda tarmoqli jismoniy madaniyat va sport jamiyatlari tiklanib, ular o'z faoliyatlarini sportning ommaviyligini amalga oshirishga harakat qildi. Oliy o'quv yurtlarida **«Nauka» («Fan»)**, O'rta maxsus o'quv yurtlari va mayda ishlab chiqarish korxonalarida (fabrika, savdo shahobchalari va h.k.) **«Iskra» («Alanga»)**, **«Lokomotiv»**, **«Dinamo»**, **«Paxtakor»** kabi respublika va viloyatlarning sport jamiyatlari faol ish olib borishdi.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda respublika va viloyatlardagi «Dinamo», «Spartak», «Paxtakor», «Fan», «Alanga» va boshqa sport jamiyatlari yangi usullar bilan faoliyat ko'rsatdi. Bunda yoshlarni sport unvonlari va darajalarini olishga bo'lgan qiziqishlari, yangi sport kiyimlari bilan ta'minlash, nishonlar (emblema) bilan sport maydonlariga chiqishga havas uyg'otish ustuvor edi.

Butunittifoq jismoniy madaniyatchilar namoyishiga tayyorgarlikda davlat va sport jamiyatlarining katta mas'uliyati zarur edi. Shu sababdan, unga maxsus tayyorgarlik ishlari 1-2 yil davom etar edi. Eng so'nggi (1954 y.) namoyishga tayyorlanish va unda qatnashish juda qiziqarli hamda muvaffaqiyatli bo'lgan edi. Namoyishga 300 dan ortiq yigit va qizlar ishtirok etdi. Ular orasida Samarqandlik M.Haqberdiyeva va jismoniy tarbiya pedagogika bilim yurtining talabalari A.Abduhakimov, D.Sharopov, N.Rahimovlar ham bor edi.

Sobiq Ittifoq davrida O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport sohasida ulkan yutuqlarga erishildi. Sport jamiyatlarining markazlashgan rahbarlik faoliyatlari (1957, 1987) sportga rahbarlik qilishning davlat jamoatchilik (1959-1968) usullari birmuncha markazlashtirildi va takomillashtirildi. Sport bilan shug'ullanuvchilarning ko'payishi, mutaxassislar tayyorlashning yangi yo'lga qo'yilishi (1966 y. qaror asosida), sport inshootlarining qurilish ko'lami oshishi ancha ortdi.

O'zbekiston jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarishning asosiy shakli, davlat va jamoat shakli hisoblanadi. Jismoniy tarbiyani boshqarishning davlat shakli davlat organlari, O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, jismoniy tarbiya hamda sportning rivojlanishiga bevosita rahbarlik qiladigan vazirliklar, idoralar va komitetlar orqali amalga oshiriladi. Bu Xalq ta'limi vazirligi tomonidan jismoniy tarbiya bo'yicha o'tkaziladigan ishlar va maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar, muzeylar, kollejlardagi jismoniy tarbiya darslari, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy o'quv yurtlari hamda o'rta maxsus bilim yurtlari o'quv rejasidagi jismoniy tarbiya. Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan kasalxonalar, poliklinikalar, tug'ruqxonalar va davolash-profilaktika muassasalaridagi jismoniy tarbiya, Milliy mudofaa vazirligi tomonidan armiya va shaxsiy tarkib hamda harbiy bilim yurtlari tinglovchilarining jismoniy tayyorgarligidir.

Davlat shaklidagi boshqarishning o'ziga xos xususiyati bu davlat dasturlari va har tomonlama jismoniy rivojlanish vazifalarini ta'minlash, jismoniy mashqlar, gigiyena, o'z-o'zini nazorat qilish asoslari bo'yicha nazariy bilimlarni shakllantirish maqsadida turli jismoniy mashqlar bilan majburiy mashg'ulotlarning mavjudligi hisoblanadi, ya'ni davlat tasarrufidagi organlarning maxsus tizimi orqali sog'liqni mustahkamlash hamda yoshlarni mehnatga va Vatan mudofaasiga tayyorlash kabi umum davlat vazifalarini hal etish amalga oshiriladi.

Respublikada jismoniy tarbiya harakatini boshqarish davlat tizimining hozirgi zamondagi rivojlanganlik darajasining huquqiy doirasi hajmini hisobga olgan holda quyidagi boshqaruv organlari tasnifini yaratishga imkon beradi:

Jismoniy tarbiya harakatini boshqarish bo'yicha maxsus huquqiy vakolatli organlar (Davlat sport qo'mitasi tizimi).

Umumiy vakolatli organlari – o'z tarmoqlarida jismoniy tarbiya harakatiga rahbarlikni amalga oshiradigan idoraviy tashkilotlar, vazirliklar, idoralar, komitetlar.

Davlatni boshqarishning demokratik asoslarini rivojlantirish boshqarishdagi jamoatchilikni rivojlantirish bilan bevosita bog'liq.

Jamiyat rivojlanishida yuzaga kelgan tarixiy vaziyat jamoatchilikning JT va Sni boshqarishda qatnashishi uchun aniq imkoniyatlar yaratdi, bu jismoniy tarbiya harakatini boshqarishda mustaqil boshqarish shaklini rivojlantirishga yordam beradi. Shunday tarzda boshqarishning jamoatchilik shakli paydo bo'ldi, u hozirgi zamonda ham muhim ahamiyatga ega.

JT va S jamoatchilik, mustaqillik shklida ishlarni tashkil qilish shunday tavsiflanadiki, u rahbar organlarning saylanishliligi, mustaqil faoliyat ko'rsatishi, ixtiyoriyligi asosida olib boriladi, bu o'z navbatida ijodiy tashabbuskorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Jamoatchilik jismoniy tarbiya tashkilotlari faoliyati kasaba uyushmalari, KSJ va boshqa jamoa tashkilotlari tomonidan bevosita boshqarilib turiladi.

Mustaqillik shakllarining funksiyalari keng va har tomonlamadir. Bu yuqori darajada sport takomillashuvini ta'minlash, yuqori malakali sportchilarni tayyorlash, mehnat hamda dam olishni to'g'ri tashkil qilish, sog'liqni mustahkamlash va ijodiy umrboqiylikni saqlash, turli yoshdagi aholini mashg'ulotlarga jalb qilish va hokazodir.

Havaskorlik tashkilotlarida o'quv, tqrbiyaviy, sport ishlari tavsiya hususiyatiga aga bo'lgan namunaviy dasturlar va nizomlar asosida olib boriladi. Ularning faoliyati demokratizm, tashabbuskorlik va jamoatchilikni keng jalb qilish asosida tashkil etiladi. Xalqaro federatsiyalar bilan ish yuzasidan aloqalarni o'rnatish va va uni boshqarish maqsadida respublika federatsiyalari hamda joylarda tegishli tashkilotlar tashkil qilingan.

Sport turlari bo'yicha federtsiyalar jamoatchilik organlari hisoblanadi, tegishli sport turlarini rivojlantirishda boshqarmalar, bo'limlar va boshqa bo'linmalarga yordam ko'rsatadi, shuningdek, sport turlari bo'yicha viloyat federatsiyalari hamda sport jamiyatlari seksiyalari va idoralari faoliyatini yo'naltirib turadi.

Jismoniy tarbiyani boshqarishning davlat va jamoatchilik havaskorlik shakli jamiyat rivojlanishi talablariga bog'liq b'olgan bir xil vazifalarni hal eta turib, bir-birini to'ldirib turadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan boshqarishni qo'mitaning yahlit tizimi bo'lgan maxsus boshqarish organlari orqali amalga oshiradi. Bunday organlar quyidagilar:

- ❖ O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi;
- ❖ Qoraqalpog'iston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi;
- ❖ viloyat hokimiyatlarining jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari, viloyat hokimiyatlarining shahar jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari, Toshkent shahar hokimiyatining jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari;

- ❖ shahar hokimiyatlarining shahar jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari;
- ❖ tuman hokimiyatlarining tuman jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari;
- ❖ Respublika Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining yahlit tizimiga qo'mita tasarrufidagi tashkilotlar, muassasalar, o'quv yurtlari, korxonalar kiradi.

O'zDJTI, Respublika olimpiya o'rinbosarlari kolleji, «Paxtakor» ICHB, «Shahmat-shashka klubi», «Sport» gazatesi tahririyati bevosita Davlat sport qo'mitasiga bo'ysunadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining huquqiy maqomi qo'mita to'g'risidagi tegishli nizomlar bilan belgilanadi.

Davlat sport qo'mitasining o'z sohasidagi qarorlari barcha vazirliklar, qo'mitalar, idoralar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, shuningdek, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish masalalari bilan shug'ullanuvchi jamoat tashkilotlari uchun majburiy hisoblanadi. Davlat sport qo'mitasi kasaba uyushmalari, yoshlar tashkiloti,

«Vatanparvar» JTSJ, «Mehnat zahiralari» KSJ, «Dinamo» JTSJ umumrespublika jismoniy tarbiya tizimiga kiruvchi jismoniy tarbiya tashkilotlari bilan hamkorlikda ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish hamda sport ishlarini olib boradi.

Vazirliklar to'g'risidagi umumiy nizomga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi tasarrufidagi tashkilotlar rejalashtirish, fan, texnika, kapital qurilish, moddiy-texnik ta'minot, moliya va kreditlar, kadrlar, mehnat va ishga haq to'lash, shuningdek, horijiy davlatlar bilan iqtisodiy, ma'daniy, ilmiy, texnik, sport aloqalari sohasida vazifalarni bajaradi.

Davlat sport qo'mitasi jismoniy tarbiya va sport sohasida qonunchilikning qo'llanilishini o'rganadi hamda amaliyotini umumlashtiradi, Respublika Vazirlar Mahkamasida ko'rib chiqish uchun belgilangan tartibda takliflar ishlab chiqadi.

Respublika Davlat sport qo'mitasi davlat boshqarish organi sifatida oldinga qo'yilgan vazifalarni hal etish va o'z vazifalarini amalga oshirish maqsadida huquqiy vakolatlatlarga ega. Davlat sport qo'mitasi faoliyatiga rahbarlik qilish Davlat sport qo'mitasi raisi va uning o'rinbosarlari zimmasiga yuklatiladi. Rais o'rinbosarlar o'rtasida majburiyatlarni taqsimlaydi. Davlat sport qo'mitasi boshqarmasi, bo'limlari va boshqa bo'linmalari boshliqlarining ish yo'nalishlariga rahbarlik qiladi. Davlat sport qo'mitasi tasarrufidagi tashkilotlar, muassasalar, korxonalar, o'quv yurtlari ishi uchun ma'suliyat darajasini belgilab beradi.

Davlat sport qo'mitasi raisi o'z huquqiy doirasida qonunchilikka muvofiq qarorlar va buyruqlar, yo'riqnomalar chiqaradi. JT va S bo'yicha sport qo'mitalari tasarrufdagi tashkilotlar, muassasalar, o'quv yurtlari uchun majburiy bo'lgan ko'rsatmalarni beradi, ularning bajarilishini tekshiradi va nazorat qiladi.

Davlat sport qo'mitasi qoshida sport qo'mitasi raisi (u kollegiya raisi), uning o'rinbosarlari, boshqa rahbar xodimlar tarkibida kollegiya ish yuritadi.

Davlat sport qo'mitasi kollegiyasining asosiy vazifalari o'z huquqiy doirasida respublikada JT va Sni rivojlantirish masalalari, qo'mitalar hamda KSJ, «O'zbekiston» kasaba uyushmalari JTSJ, vazirliklar, tashkilotlar, korxonalar, o'quv yurtlari faoliyatini, shuningdek, qarorlarning bajarilishini tekshirish yakunlarini ko'rib chiqish, asosiy masalalar loyihalarini muhokama qilish, sport qo'mitalari, KSJ hisobotlarini eshitishdan iborat. Kollegiya qarori asosida rais buyruqlar va qarorlar chiqaradi.

O'zbekiston sportchilari ittifoq miqyosidagi yirik musobaqalarda yaxshi natijalarga erisha boshladi. Bir qator iste'dodli sportchilar Ittifoq terma jamoalar tarkibida jahon sport musobaqalari hamda Olimpiya o'yinlarida ishtirok etib, yuksak mukofotlarga sazovor bo'ldi. **Opa-singil Tamara va Irina Presslar (yengil atletika), V.Bandarenko (suzish), R.Sarkisovning gimnastika maktabi o'nlab iqtidorli sportchilaiga (S.Diamidov, E.Saddi, T.Ibrohimov, E.G'iyosov va h.k.) oq yo'l berdi. Turli davrlarda respublika sport shuhratini suzuvchi S.Babanina, kurashchi R.Qozoqov, sambochi S.Qurbonov, bokschi R.Risqiyev, velosipedchi A.Yudin, yengil atletikactii V.Balod, basketbolchi R.Salimova, voleybolchi V.Duyunova, chavandoz M.Ismoilov, qilichboz S.Ro'ziyev** kabilar munosib himoya qilishtji.

80-yillar boshida respublika va ittifoqqa tanilgan sportchilar viloyatlardagi jamoalarda ko'paydi. VIII spartakiada 1983 yil sport turlari bo'yicha sobiq ittioqning bir qator shaharlarida o'tkazildi. Spartakiadaning dasturi asosida ilk bor uch guruhga bo'lib musobaqalar tashkil etildi.

Birinchi guruhda: Rossiya, Moskva, Leningrad, Ukraina, Belorussiya jamoalari edi.

Ikkinchi guruhda: Qozog'iston, Gruziya, O'zbekiston, Litva, Latviya jamoalari bo'lib, ular orasida Qozog'iston g'olib chiqdi. Uchinchi guruhda: Armaniston, Ozarboyjon, Moldaviya, Estoniya, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston jamoalari o'zaro musobaqalashdi va Armaniston g'olib chiqdi.

IX Spartakiada 1987 yil 23 ta shaharda tashkil etilib, ularda sportning 37 turi bo'yicha kurash olib borildi. Rossiya sportning 17 turi (1-o'rin), Ukraina-12 turi (II) va Moskva shahri esa 7 tur bo'yicha (III) g'oliblikni qo'lga kiritdi. Leningrad, O'zbekiston, Ozarboyjon, Tojikiston va Turkmaniston sportchilari juda sust qatnashdi. X Spartakiada 1991 yil 6 iyulda Lujnikidagi Bosh Olimpiya stadionida ochilgan.

Markaziy Osiyo spartakiadalarida O'zbekiston sportchilari ishtiroki

Spartakiadalar	O'tkazilgan yili	O'tkazilgan joyi
I	1934	Toshkent
II	1943	Olma-Ota

III	1944	Toshkent
IV	1945	Frunze
V	1948	Dushanba
VI	1950	Olma-Ota
VII	1952	Ashxobod
VIII	1954	Toshkent
IX	1957	Frunze
“Do’stlik” o’yinlari	1991	Olma-Ota
I Markaziy Osiyo o’yinlari	1995	Toshkent
II Markaziy Osiyo o’yinlari	1997	Olma-Ota
III Markaziy Osiyo o’yinlari	1999	Bishkek

O‘zbekiston sportchilarining sobiq Ittifoq xalqlari spartakiadalari

Spartakiadalar	O‘tkazilgan yili	O‘tkazilgan joyi
I	1956	Moskva
II	1959	Moskva
III	1963	Moskva
IV	1967	Moskva
V	1971	Moskva
VI	1975	Moskva
VII	1979	Sobiq Ittifoq shaharlarida
VIII	1983	Sobiq Ittifoq shaharlarida
IX	1987	Sobiq Ittifoq shaharlarida
X	1991	Sobiq Ittifoq shaharlarida

O‘zbekiston sportchilarining “Yaxshi niyat” o’yinlaridagi ishtiroki

O’yinlar	O‘tkazilgan yili	O‘tkazilgan joyi
I	1986	Moskva
II	1990	Los-Anjeles
III	1994	Sankt-Peterburg

TEST SAVOLLARI

Qanday sabablar sovet jismoniy tarbiya tizimi shakllariga ta’sir qilgan?

- a) g’oyaviy, siyosiy
- b) demokratik
- c) gumanistik
- d) milliy

I Butun ittifoq Spartakiadasida (1928) O‘zbekiston terma jamoasi nechanchi o‘rinni olgan?

- a) IV- o`rin
- b) III- o`rin
- c) I- o`rin
- d) VI- o`rin

Birinchi O`rta Osiyo spartakiadasi qachon o`tkazilgan?

- a) 1934 y.   b) 1936 y.
c) 1946 y.   d) 1948 y.

Toshkentda jismoniy tarbiya texnikumi kimning qarori asosida ochilgan?

- a) Y.Oxunboboev
b) F.Xo`jaev
c) A.Ikromov
d) I.Karimov

“Paxtakor” markaziy stadioni nechanchi yilda qurilgan?

- a) 1956 y.   b) 1951 y.
c) 1996 y.   d) 2012 y.

“Paxtakor” ko`ngilli sport jamiyati qachon tashkil etilgan?

- a) 1950 y.   b) 1955 y.
c) 1960 y.   d) 1956 y.

Qachon sobiq ittifoq terma jamoasi ilk bor Olimpiya o`yinlarida qatnashgan?

- a) 1952 y.   b) 1948 y.
c) 1956 y.   d) 1992 y.

O`zbekistondan kim ilk bor Olimpiya o`yinlarida ishtirok etgan?

- a) Galina Shamray
b) Sobir Ruziev
c) Larisa Pavlova
d) Artur Grigoryan.

O`zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti qachon tashkil topgan?

- a) 1955 y.   b) 1960 y.
c) 1965 y.   d) 1975 y.

XXI (yozgi) Olimpiya o`yilarida qaysi sportchi kumush medal sovrindori bo`lgan?

- a) Rufat Riskiev
b) Rustem Kazakov
c) Elvira Saadi
d) Mamadjon Ismoilov.

Jadvalni to`ldiring.

Sobiq sovet jismoniy tarbiya tizimining asosiy xususiyatlari

Jismoniy tarbiya yo`nalishi	Jismoniy tarbiya maqsadi	Jismoniy tarbiya vositalari

?

✓ Sobiq Ittifoqning dastlabki yillarida O'zbekistonda sportning shakllanishi haqida nimalarni bilasiz?

✓ Ikkinchi jahon urushigacha sport sohasida qanday muhim rivojlanishlar bo'ldi?

✓ Mehnat va mudofaaga tayyor (GTO) majmui haqida nimalarni bilasiz?

✓ O'zbekiston spartakiadalarini, «Paxtakor» sport jamiyati faoliyati haqida qanday yangiliklar yuz berdi?

✓ Sobiq Sovet Ittifoqi xalqlarining spartakiadalarida O'zbekiston sportchilari qanday ishtirok etgan?

1. Karimov I.A. O'zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo'lmaydi. T.: 2005.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. T.: 2008.
4. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.
5. Akramov A.K., O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. O'quv qo'llanma. -T.: O'zDJTI nashr, 1997.
6. Xoshimov K. Pedagogika tarixi. T.: "O'qituvchi", 1996.
7. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. T.: "Sharq", 2008.
8. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
9. O'zbekistonning yangi tarixi. 1-3 kitob. T.: "Sharq", 2000.
10. Рузиев С.С., Шатерников Э.К. и др. Узбекистан Олимпийский. T.: 2001.
11. Рафикова Р.А., Рафикова А.Р. Спортивные звезды Узбекистана. T.: 2005.
12. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.: 2015.

8- modul. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport (1991 – hozirgi davrgacha)

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi va istiqbollari. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni va uning ahamiyati. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumatining jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorlari.

Ommaviy sport tadbirlari. O'zbekistonda milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirishga doir musobaqalar. O'quvchi yoshlarning **“Umid nihollari”**, **“Barkamol avlod”**, **“Universiada”** uch bosqichli sport musobaqalari. Bolalar sporti. Ayollar sporti. Nogironlar va jismoniy imkoniyati cheklangan shahslarning moslashtiruvchi sportini rivojlantirish yo'llari.

19-rasm. Xasanboy Do'smatov g'alaba ehtirosilari

O'zbekiston brinchi Prezidenti I.A.Karimovning 1991 yil 31 avgustdagi Farmoniga asosan mustaqil Respublika deb rasmiy ravishda e'lon qilindi. Mustaqillik, erkin fikr yuritish, adolat va teng huquqlik yurtdoshlarimizga yangi baxt-saodat keltirdi. Bunda jismoniy madaniyat va sport harakati ham o'zining haqli ravishdagi milliy maqomiga ega bo'ldi.

Respublikaning iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy salohiyatida jismoniy tarbiya va sport ham o'z o'rnini va mavqeiga egadir. Bunda brinchi Prezident I.A.Karimov va hukumatimizning g'amxo'rlik olqishiga sazovordir.

O'zbekiston Respublikasining brinchi Prezidenti mustaqillikka erishish va uning istiqbolida aholi salomatligining o'ta qimmatligini va unga ega bo'lish yo'llarini katta ko'tarinkilik bilan izhor qilib bergan, ya'ni: «Bizning zaminimiz polvonlar va botirlarini mehr bilan tarbiyalab kelmoqda. Bugungi kunda hamma joyda sportning milliy turlari qayta tiklanmoqda... o'zining salomatligi haqida shaxsan g'amxo'rlik qilib borish madaniyatini yoshlikdan, maktab, mahalla, sog'liqni saqlash tizimi, jismoniy tarbiya va sportning ko'magida singdirish kerak», - deb haqli ravishda aytgan (19-rasm).

Mustaqil O'zbekistonning jismoniy madaniyat va sportini yanada rivojlantirishga asos bo'luvchi eng muhim tadbirlar ko'rilmogda.

O'zbekiston Respublikasining **«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»**gi qonuni (1992 yil 14 yanvar) barcha aholining sog'lig'ini mustahkamlash, ularning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlariga shart-sharoitlar yaratib berish kafolatlarini berdi. «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni 2000 yil 26 mayda yangi tahrirda qayta qabul qilindi.

2015 yil 5 sentyabrda O'zbekiston Respublikasi **«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»**gi qonunining uchinchi Yangi tahriri qabul qilindi. Bu Qonun 8 ta bob va 47 moddalardan iborat.

O'zbekistonda yoshlarning uch bosqichli sport musobaqalari

«Umid nihollari»		«Barkamol avlod»		«Universiada»	
		2001	Jizzax	2000	Namangan
2002	Farg'ona			2002	Buxoro
2003	Urganch	2003	Andijon		
		2005	Toshkent	2004	Samarqand
2006	Qarshi			2007	Toshkent
		2008	Nukus		
2009	Guliston			2010	Andijon
		2011	Termiz		
2012	Termiz			2013	Buxoro
2014					
2015					

O'zbekiston mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport ishlari ancha rivoj topdi. Ommaviylik asosida sport mahoratlarni oshirish ancha o'sdi. Futbol, tennis, o'zbek kurashi, boks, sharqona yakka kurashlar (karate, dzyu-do, taekvando, ushu, qo'l to'pi va h.k.) yoshlar orasida tobora ommalashmoqda. Buning eng asosiy sabablari shundaki, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun, qator qarorlarni amalga oshirishda katta tadbirlar o'tkazildi. Ularning natijalari esa respublikada o'tkazilgan sport musobaqalari, xalqaro turnirlar va sportchilarning Osiyo va jahon birinchiliklarida ishtirok etishi, erishilgan yutuqlar mazmunida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekistonda futbolni rivojlantirish, tennis, boks va kurash bo'yicha xalqaro turnirlar o'tkazish haqidagi hukumat qarorlari muhim ahamiyatga egadir. Ayniqsa, **«O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»**gi O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 27 maydagi qarori barcha davlat idoralari hamda nodavlat va jamoat tashkilotlari oldiga katta mas'uliyatlarni yukladi. Shu asosida aholining barcha tabaqalari va ishlab chiqarish, savdo, tijorat, tarbiya, o'quv muassasalari sohalarida jismoniy tarbiya va sportni keng yo'lga qo'yish masalalari jiddiy vazifa bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasi brinchi Prezidentining Farmoni bilan 1993 yil martda **«Sog'lom avlod uchun»** ordeni ta'sis etildi. Uning nizomida ifodalanishicha ta'lim-tarbiya hamda tibbiyot maskanlarida a'lo darajada xizmat qilgan xodimlar, rahbarlar va bu sohaga ulkan hissa qo'shgan shaxslarga I-III darajali ordenlar berilmoqda. Respublikaning deyarli barcha viloyatlardagi jismoniy tarbiya o'qituvchilari, BO'SMning murabbiy va rahbarlari, sport tashkilotlarining mas'ul xodimlari bu orden bilan mukafotlanmoqda.

20-rasm. 7-karra Olimpiyada o'yinlarini ishtirokchisi

O'zbekiston Respublikasining brinchi Prezidenti I.A.Karimovning **«Ta'lim-tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish to'g'risida»**gi Farmoni (1997 yil 10 oktyabr), O'zbekiston Respublikasi Vazirlar

Mahkamasining 1999 yil 27 maydagi qarori va boshqa rasmiy hujjatlar asosida «Sog'lom avlod» davlat dasturi» ishlab chiqildi va amalga oshirilmoqda. Dasturning asosiy yo'nalishi tibbiyot, ta'lim, mahalla va boshqa sohalarda aholining salomatligini muhofaza qilish, sog'liqni yaxshilash bo'yicha ta'lim-tarbiya jarayonlarini yanada yaxshilash, bunda oila, mahalla va mehnat jamoalarda ijtimoiy turmush sharoitni yaxshilashga qaratilgan tadbirlarni maqsadli o'tkazish ko'zda tutildi. «Sog'lom ona va sog'lom bola» shiori ustuvor bo'lishi ta'kidlangan (20-rasm).

O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida xalqaro sport harakatida munosib o'rin egallashga bor imkoniyatlarini ishga soldi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston sportchilari ko'pgina nufuzli xalqaro sport musobaqalarida faol ishtirok etib kelmoqdalar.

O'zbekiston sobiq Ittifoq davrida jahon sport hamjami- yatlariga a'zo bo'lgan emas. Sharq va g'arb mamlakatlari bilan sport aloqalar u yoki bu darajada olib borilgan bo'lsada, u ham faqat sho'rolar hukumati ruxsati va nazorati ostida o'tkazilgan.

Xalqaro sport va olimpiya harakatining keng rivojlanishi, qit'alarda turli xil sport musobaqalari, qit'a o'yinlarining o'tkazilishi, jahon chempionatlari va Olimpiya o'yinlarining an'anaviy tashkil etilishi har bir mamlakatda sport turlarini rivojlantirishni qadimdan taqozo etib kelgan.

O'zbekiston mustaqil davlat sifatida xalqaro sport hamjamiyatlariga a'zo bo'lib kirish maqsadida Milliy Olimpiya qo'mitasini tashkil etdi. Bu 1992 yil 21 yanvardagi birinchi ta'asis majlisida amalga oshirildi. XOQ xartiyasi asosida va jahon sport harakatining ilg'or tajribalariga tayanilgan holda MOQ nizomi ishlab chiqildi va qabul qilindi. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi notijorat tashkiloti bo'lib, o'z faoliyati O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining Olimpiya xartiyasi hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining Nizomi asosida amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi **“Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida”**gi Qonunining Yangi tahriri 2015 yil 5 sentyabrda qabul qilindi. Mazkur Qonunning 17-moddasi “O'zbekiston olimpiya harakati. O'zbekiston olimpiya ko'mitasi”ga bag'ishlangan. O'zbekiston olimpiya harakati Xalqaro olimpiya harakatining tarkibiy qismi bo'lib, uning maqsadi olimpiya harakati printsiplarini ommalashtirish, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga kumaklashish, sport sohasida halqaro hamkorlikni mustahkamlash, Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro olimpiya qo'mitasi boshchiligida o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida ishtirok etishdan iboratdir.

O'zbekiston olimpiya harakati O'zbekiston olimpiya ko'mitasi – respublika nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan boshqariladi, ushbu qo'mita o'z faoliyatini O'zbekiston

Respublikasi qonun hujjatlariga, Xalqaro olimpiya ko'mitasining Olimpiya xartiyasiga hamda o'z ustaviga muvofiq amalga oshiradi. Davlat O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasiga o'z ustavida belgilangan maqsadlarini amalga oshirishiga har tomonlama ko'maklashgan holda O'zbekiston olimpiya harakatini tan oladi va qo'llab-quvvatlaydi.

21-rasm. 5 ta halqa tasvirlangan Olimpiyada ramzi.

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi:

- ❖ olimpiya harakati printsiplarini ommalashtiradi, yuksak yutuqlarga erishiladigan sportni va ommaviy sportni rivojlantirishga ko'maklashadi;

- ❖ Xalqaro olimpiya qo'mitasining Olimpiya xartiyasiga muvofiq Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro Olimpiya qo'mitasi boshchiligida o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida O'zbekiston Respublikasi nomidan ish yuritadi;

- ❖ Sportchilarni Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro Olimpiya qo'mitasi boshchiligida o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida ishtirok etishga tayyorlashning zarur darajasini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi;

- ❖ Sportda dopingning oldini olish hamda unga qarshi kurashishga, shuningdek jismoniy tarbiya va sport sohasida kamsitish va zo'rvonlikning har qanday shakllari yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashadi;

- ❖ Xalqaro Olimpiya qo'mitasining hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining olimpiya ramzlari, shiori, bayrog'i, madhiyasidan, "olimpiya", "olimpiada" nomlaridan foydalanishga bo'lgan haquqlarini O'zbekiston Respublikasi hududida himiya qilish choralarini ta'minlaydi.

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi o'z vakolatlarini maxsus vakolatli davlat organi, sport federatsiyalari (uyushmalari) hamda boshqa tashkilotlar bilan vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin (21-rasm).

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalari quyidagilardan iboratdir:

- O'zbekistonda Olimpiya Xarakatini rivojlantirish, olimpizm g'oyalarini keng targ'ib etish;

- Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi, Osiyo Olimpiya Kengashi, boshqa mamlakatlar milliy olimpiya qo'mitalari, Xalqaro sport federatsiyalari va uyushmalari bilan hamkorlik qilish, XOQning "Olimpiya birdamligi" dasturida ishtirok etish;

- Mamlakat terma jamoalari va sport zaxiralarini tayyorlashda davlat, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga ko'maklashish;

- Respublika aholisini jismoniy va ma'naviy tarbiyalashga, jismoniy tarbiya va sport, milliy sport turlarini, nogironlar o'rtasida sportni rivojlantirishni ta'minlash;

- Yoshlarni boshqa mamlakatlar sportchilari bilan do'stlik va birodarlikni mustahkamlash, musobaqalarda halol kurashish, raqibiga olijanoblik bilan munosabatda bo'lish tamoyillari asosida tarbiyalash;

- O'zbekiston sportchilari yutuqlarini keng targ'ib qilish;

- Sport kadrlari o'rtasida tajriba almashish, ular malakalarini oshirish uchun anjumanlar tashkil etish.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi Milliy olimpiya qo'mitalari assotsiatsiyasi – ANOKning teng huquqli a'zosidir.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibi quyidagilardan iborat: O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi prezidenti, bosh kotibi, vitse-prezidentlari va a'zolaridan; Olimpiada o'yinlari dasturiga kiritilgan milliy sport federatsiyalari vakillaridan; Sportning olimpiya turlari bo'lmagan hamda milliy sport federatsiyalari vakillaridan; Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar sport tashkilotlari vakillaridan; Olimpiya o'yinlari ishtirokchilari bo'lgan sportchilar vakillaridan hamda boshqa alohida shaxslardan iboratdir.

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining rahbar organlari: Bosh assambleya, Ijroya qo'mita, Ijroiya qo'mita hisoblanadi. Bosh assambleyalar oralig'ida O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi faoliyatiga Ijroya qo'mita rahbarlik qiladi. O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining doimiy komissiyalari mavjud: Atletlar komissiyasi; Ayollar va sport komissiyasi; Sport va atrof-muhit komissiyasi. O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi huzurida Olimpiya akademiyasi tashkil etilgan.

O'zbekiston Respublikasi MOQ prezidenti etib [O.Nazirov](#) saylandi. U bir vaqtda respublika Davlat sport qo'mitasining raisi ham edi. Bu XOQ xartiyasi va O'zbekiston Respublikasi MOQ nizomiga to'g'ri kelmas edi. Shunday bo'lsada, respublika sharoiti va moddiy-texnik hamda moliyaviy ta'minlashning ba'zi bir sabablariga ko'ra rahbarlik ishlari davom etdi. Avval MOQ vitseprezidenti bo'lgan [S.Ro'ziyev](#) keyinchalik (1994) MOQ Prezidenti etib saylandi. Bu esa xartiya va nizom talablariga to'la asoslandi. Nizomga ko'ra MOQ faoliyatini yurituvchi ijroqo'm, a'zolari, Olimpiya akademiyasi va boshqa tuzilmalar tashkil etildi.

Respublika MOQ o'zining Kongresslari va boshqa rasmiy yig'ilishlarida eng muhim masalalarni muhokama qilmoqda. Bunda rejalarini tasdiqlash, ijrolar natijalarini eshitish, xalqaro Olimpiya harakatida ishtirok etish, olimpiya g'oyalarini keng yoyish eng muhimi sportchilarni Osiyo, jahon chempionatlari, xalqaro turnirlar va olimpiya o'yinlariga tayyorlash bilan bog'liq masalalarni doimiy ravishda muhokama qilib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi MOQning ichki tuzilishi va asosiy maqsad hamda vazifalari.

Respublikaning xalqaro sport tashkilotlari bilan olib borayotgan o'zaro munosabatlari va aloqalarida brinchi Prezident I.A.Karimovning hissasi g'oyat kattadir. Xalqaro Olimpiya qo'mitasining bosh shtabida brinchi Prezidentimizning Olimpiada oltin ordeni bilan mukofatlanishi, **XOQ Prezidenti**

X.A.Samaranchning bir necha marotaba yurtimizga tashrifi, (1994-1995). Arab mamlakatlari, Osiyo o'yinlari Kengashining Prezidenti va Yunesko xalqaro tashkilotlarning rahbarlari, mas'ul xodimlari O'zbekistonga kelishlari muhim voqealar bo'ldi. Shular natijasida 1996-yil avgustda Toshkentda «Olimpiya shon-shuhrat» niuzeyi ochildi. Unda mamlakatimiz sport tarixi, olimpiya harakati, sportchilarning erishgan yutuqlari o'z ifodasini topdi. O'tgan davrlarda muzeyni tomosha qilish uchun Fransiya, Italiya, Germaniya, Angliya, Shvetsiya, Rossiya, Bolgariya va juda ko'p Yevropa, Osiyo Afrika, Amerika, Avstraliya qit'alaridagi mamlakatlarning rasmiy kishilari, sayohatchilari va sportchilari kelib ketishdi. Mazkuf muzey respublika sportini targ'ibot qilishning markaziy maskanlaridan biriga aylanmoqda.

Respublika Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) xodimlari, sport federatsiyalarning rahbarlari, olimlar va boshqa rasmiy kishilar XOQ joylashgan Lozzana va juda ko'p mamlakatlarning MOQ huzurida bo'lib, Kongresslar, sessiyalar va ilmiy anjumanlarda ishtirok etmoqda. Ayniqsa, O'zbek kurashini o'rganish va o'rgatish borasida respublika murabbiylari Hindiston, Janubiy Afrika Respublikasi, Avstraliya, Afrika, Amerika va Yevropa qit'alariga borib kelishmoqda. O'z navbatida barcha qit'alarning rasmiy vakillari O'zbekistonda bo'lib, kurash va boshqa sport turlari bo'yicha tajribalar almashishmoqda. Bu esa sportchilarning xalqaro turnirlar, o'rtoqlik uchrashuvlar va boshqa musobaqalarni tashkil qilishga zamin tayyorlamoqda.

O'zbekiston Respublikasi MOQning tashkil etilishi xalqaro sport aloqalarni yanada kengaytirish, olimpiya g'oyalarini aholi o'rtasida singdirish va eng muhimi, sportchilarni xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashda muhim voqea bo'ldi.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi Prezidenti Xuan Antonio Samaranchning vatani –

Barselonadagi XXV Olimpiya o'yinlari 1992 yil 24 iyul – 9 avgust kunlari bo'lib o'tdi. Barselona yaqinida eng zamonaviy "Olympic" sport shaharchasi barpo etildi. Olimpiada mash'alasi bilan estafeta yugurishida mamlakat qiroli Xuan Karlos ham ishtirok etdi.

Bu vaqtda jahon haritasida katta o'zgarishlar ro'y bergan edi. Sovet davlati parchalanib ketib, sobiq Ittifoq tarkibida bo'lgan respublikalar Xalqaro Birlashgan Millarlar Tashkiloti tomonidan mustaqil davlatlar sifatida tan olingan edi. Ularning Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish masalasini XOQ tezlik bilan hal etishi kerak edi. XOQ Latviya, Litva va Estoniyaning ikkinchi jahon urushiga qadar ularning Xalqaro Olimpiya Qo'mitasidagi a'zoliklarini tikladi. Bu respublikalar Barselonada o'z davlatlari milliy olimpiya jamoalari tarkibida ishtirok etishlarga ruxsat berildi.

22-rasm. Olimpiya bayrog'i

Qolgan yangi mustaqil davlatlarning sportchilari esa bu mamlakatlarda milliy olimpiya qo'mitalari tashkil etilib, ular XOQ tomonidan tan olinishiga qadar Olimpiya o'yinlarida Birlashgan Davlatlar Hamdo'stligi jamoasi tarkibida qatnashishga ruxsat berildi. MDH Birlashgan jamoasining tashkil etilishi majburiy chora bo'lib, ramziy xususiyatga ega edi. Chunki bu Birlashgan jamoa tarkibidagi har bir mustaqil davlat vakillari olimpiya o'yinlarida qatnashayotgan boshqa milliy olimpiya jamoalari a'zolari ega bo'lgan barcha huquqlarga ega edilar (22-rasm).

Mustaqillik sharofati bilan O'zbekiston Respublikasi sportchilari ham jahon sport musobaqalarining eng oliysi hisoblangan Olimpiada o'yinlarida o'z davlatlari nomini dunyoga tanitdilar. MDH Birlashgan jamoasi tarkibiga O'zbekiston Respublikasining 17 nafar sportchisi kiritildi. Ular **3 oltin, 2 kumush va 1 bronza** medalini qo'lga kiritdilar. O'zbekiston sharafini **O. Chusovitina, R. Galieva, M.**

Shmonina, S. Sirtsov, A. Asrabaev, V. Zaharevich, A. Grigoryan va boshqalar himoya qildilar. Barselonada Olimpiya o'yinlari g'olibi bo'lgan MDH Birlashgan jamoasi sportchilari sharafiga Olimpiya bayrog'i ko'tarilib, Olimpiya madhiyasi ijro etildi.

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan, sportning olimpiya turlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berildi. Davlatimiz parlamenti tomonidan "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonunining qabul qilinishi huddi shundan dalolat beradi.

Mamlakatda milliy sport turlari va xalq o'yinlarini tiklash, ularni ommalashtirish va keng targ'ib etishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. 1994 yilda birinchi marta Jizzah viloyatining Forish tumanida I Xalq o'yinlari festivali o'tkazildi. O'sha davrdan boshlab muntazam ravishda, har ikki yilda bir marta (1998 yildan **"Alpomish"** milliy sport turlari va o'yinlari festivali nomi bilan) o'tkazilmoqda. Festivallarda Xalq o'yinlari bo'yicha musobaqalar bilan bir qatorda ilmiy amaliy anjumanlar ham o'tkaziladi. 1999 yildan esa xotin-qizlar o'rtasida **"To'maris"** milliy sport turlari va Xalq o'yinlari festivali ham o'tkazila boshlandi.

1992 yil 21 yanvarda Toshkentda O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasining ta'sis konferentsiyasi bo'lib o'tdi. XOQning 1993 yil sentyabrda bo'lib o'tgan 101 sessiyasida O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasi XOQ tomonidan tan olindi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Birlashgan jamoasini 1992-yil 8-23-fevral kunlari Fransiyaning Albervil shaxrida bo'lib o'tgan XVI qishki Olimpiyadaga, keyin XVI olimpiya o'yinlariga tayyorlash va muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta'minlash juda murakkab muammolarni hal etishni talab qilardi. Olimpiyadachilar O'yinlarga tayyorgarlik mashqlarini o'tkazadigan sport bazalari bu paytda turli yangi mustaqil davlatlarga tegishli edi. Olimpiada har bir sport turida MDH Birlashgan jamoasi tarkibida ishtirok etadigan sportchilar, ularga murabbiylik qiladigan mutaxassislarni tanlash ham oson kechmadi.

Shu kabi muammolar va tabiiy qiyinchiliklarga qaramasdan MDH Birlashgan jamoasi Barselonadagi 1992-yil 24 iyul – 9 avgust kunlari bo'lib o'tgan XXV Olimpiya O'yinlarida boshqa davlatlar olimpiyadachilari, mutaxassislari hamda sport ixlosmandlari uchun hech kutilmaganda peshqadam bo'ldilar. Ular norasmiy umumjamo'a hisobida 112 ta medalni **(45 ta oltin, 38 ta kumush va 29 ta bronza)** qo'lga kiritib, 1-o'rinni oldilar. Bu Olimpiya o'yinlariga 172 davlatdan 10563 sportchi keldi. Ular 257 ta medallar jamlanmasi uchun kurash olib bordilar.

MDH Birlashgan jamoasi tarkibiga O'zbekiston Respublikasining 17 nafar sportchisi kiritildi. Ular Barselona Olimpiyadasida **3 ta oltin, 2 ta kumush va 1 ta bronza** medalini qo'lga kiritdilar. Sportchilarimizdan ayollar o'rtasida sport gimnastikasi bo'yicha **Oksana Chusovitina** va **Rozaliya Galiyevalar**, hamda yengil atletika bo'yicha 4 x 400 metrlik estafeta g'olibi **Marina Shmonina** oltin medallarga sazovor bo'ldilar. Og'ir atletikachi **Sergey Sirtsov** va o'q otish sporti bo'yicha **Anatoliy Asrabayevlar** olimpiyadaning kumush medaliga sazovor bo'ldilar. Qilichbozlik sportida esa hamyurtimiz **Valeriy Zaxarevich** jamoa musobaqalarida bronza medali bilan taqdirlandi.

XVI qishki Olimpiyada o'yinlari Fransiyaning Albervil shaxrida 65 mamlakatdan kelgan 1084 sportchini to'pladi, hamda ular 12 ta sport turida 57 ta medallar shodasi uchun bellashdilar. Respublikamiz sportchilari MDH Birlashgan jamoasi tarkibida ishtirok etdilar.

Mazkur Olimpiyadada sportchilarimizdan **Lina Cheryazova** fristaylning akrobatik sakrash usulida faxrli 5-o'rinni egallashga muvaffaq bo'ldi.

1994 yilning 12-27-fevralida Norvegiyaning Lillehammer shahrida XVII qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu yerga 67 davlatdan 1923 sportchi tashrif buyurdi. Mazkur qishki Olimpiyadada hamyurtimiz **Lina Cheryazova** fristyl bo'yicha Olimpiyada chempioni bo'lib, oltin medalni qo'lga kiritdi. O'zbekiston Respublikasi sportchilari 67 mamlakat orasida umumjamo'a hisobida 14-o'rinni oldilar.

1996 yilning 19 iyul – 4 avgust sanalarida AQSHning Atlanta shahrida XXVI yozgi Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu o'yinlarda dunyoning 197 mamlakatidan 10320 sportchi 26 ta sport turi bo'yicha 271 ta medallar shodasi uchun kurash olib bordilar. O'zbekiston

sportchilaridan dzyu-do bo'yicha **Armen Bagdasarov** kumush, boks bo'yicha esa **Karim To'laganov** bronza medallarini qo'lga kiritdilar. Atlanta

ringida vatandoshlarimizdan **Dilshod Yorbekov, Narimon Otayev** 5-8-o'rinlarani, yunon-rim kurashida **Grigoriy Pulyayev** 6-o'rinni egallashib, jamoamizga qimmatli ochkolar keltirdilar va bu bilan O'zbekistinning XXVI yozgi Olimpiyadada ishtirok etgan 197 mamlakat orasida 58-o'rinni olishiga o'z ulushlarini qo'shdilar.

1998 yil 7-22-fevral kunlari Yaponiyaning Nagano shahrida XVIII qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Naganoga jahonning 72 mamlakatidan kelgan 2302 sportchi 14 ta qishki sport turi bo'yicha 68 ta medallar shodasi uchun kurashdi. Bu o'yinlarda ishtirok etgan O'zbekiston milliy olimpiya terma jamoasi sportchilaridan quyidagilar musobaqalarda

faxrli o'rinlarni egalladilar: **Lina Cheryazova** fristayl bo'yicha 13-o'rin,

Tatyana Malinina yakkalik figurali uchushda 8-o'rin, **Roman**

Skornyakov figurali uchishda 19-o'rin, **Komil O'rinboyev** esa tog' chang'isi sportida 29-o'rinni egalladilar.

2000 yil 16-30-sentabrda Avstraliyaning Sidney shahrida XXVII yozgi Olimpiyada bo'lib o'tdi. Mazkur Olimpiya o'yinlariga 199 davlatdan 10651 nafar sportchi qatnashdi, hamda ular 37 ta sport turi bo'yicha 300 ta medallar shodasi uchun bellashdilar. Mamlakatimiz terma jamoasi safidagi 77 nafar olimpiyadachi musobaqalar dasturidan o'rin olgan sportning 13 turida ishtirok etdilar. Olimpiyadachilarimizdan

Muhammadqodir Abdullayev boks bo'yicha oltin, **Artur**

Taymazov erkin kurashda kumush, **Rustam Saidov va Sergey**

Mixaylovlar esa boks bo'yicha bronza medallari sovrindori bo'ldilar. Olimpiya terma jamoamiz norasmiy umumjamo'a hisobida 41-o'rinni oldilar (**23-rasm**).

23-rasm. Olimpiya o'yinlari g'olibi M. Abdullaev

2002 yilning 8-24-fevral kunlari AQSHning Solt-Leyk-Siti shahrida XIX qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Mazkur Olimpiyadada ishtirok etish uchun 77 mamlakatdan 2399 nafar sportchi tashrif buyurdi. Ishtirokchilar sportning 15 turi bo'yicha 78 ta medallar shodasi uchun bahs yuritishdi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2004-yil 7-iyundagi «O'zbekiston Respublikasi sportchilarini Afina shaxri (Gretsiya)da o'tkaziladigan 2004-yilgi XXVIII yozgi olimpiya o'yinlarida munosib ishtirok etishlarini ta'minlash to'g'risida»gi qarori qabul qilindi. Olimpiada vatani poytaxtidagi stadiona o'yinlar tantanali ochilishi paytida O'zbekiston Respublikasi sportchilari delegatsiyasi ham kirib keldilar. XXVIII Olimpiada mash'alasini yoqish sharafi grek yaxtachisi Nikolas Kaklamanisga nasib etdi.

24-rasm. Olimpiyada o'yinlari sovrindori R. Sobirov

Afina Olimpiadasida mamlakatimizdan 69 sportchi o'yinlar dasturiga kiritilgan sportning 37 turidan 15 tasi qatnashdi. Sport gimnastikasida Oksana Chusovitina, eshkak eshishda Ruslan Naurzaliyev va Sergey Bogdanov, Vladimir Chernenko, Yelena O'sarova, suzishda Irina Shlemova va Mariya Bugakova, dzyu-do Sanjar Zokirov, merganlikda Vyacheslav Skromnov va boshqalar, afsuski, saralash musobaqalarida finalga yo'llanma ola olmadilar. Velosportda shosseda guruh poygasida Sergey Lagutin marraga 56-bo'lib yetib keldi. Biroq polvonlarimiz va bokschilarimiz an'ana bo'yicha bu yozgi Olimpiadada ham juda quvonarli yutuqlarga erishdilar. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan sport ustasi

Artur Taymazov erkin kurashda eng og'ir vaznli raqiblari o'rtasida eng kuchli ekanligini ishonarli ravishda tasdiqladi va Olimpiada chempioni bo'ldi.

Milliy jamoamizga ikkinchi oltin medalni yunon-rim kurashi bo'yicha 74 kg vaznli sportchilar bilan birga gilamga chiqqan **Aleksandr Doktorashvili** olib keldi. U saralash musobaqalari va yarim finalda bir necha nomdor polvonlarni mag'lubiyatga uchratdi. O'zbekistonlik sportchi hal qiluvchi bellashuvda yana bir jahon chempioni fin Marko Ili-Xannukselagni mag'lubiyatga uchratib, Olimpiada chempioni bo'ldi (24-rasm).

Erkin kurash bo'yicha 96 kg vaznli sportchilar o'rtasida yana bir vatandoshimiz – **Mogamed Ibragimov** XXVIII-Olimpiya o'yinlarining kumush medali sovrindori bo'ldi. Bokschilarimizdan **O'tkir Haydarov** 81 kg, **Bahodir Sultonov** esa 51 kg vaznli charm qo'lqop ustalari o'rtasida bronza medallariga sazovor bo'ldilar.

Ko'p jihatdan ana shu sportchilarimizning zafarlari O'zbekiston Respublikasi milliy olimpiya jamoasidaga Gretsiya poytaxtidagi o'yinlarda ishtirok etgan 202 davlat o'rtasida 34-o'rinni egallash imkonini berdi. Mamlakatimiz vakillari norasmiy umumjamo'a hisobida Sidney Olimpiadasiga nisbatan yana yetti, 1996-yilgi Atlantadagi o'yinlardagiga qaraganda esa yigirma to'rt pog'ona yuqoriga ko'tarilishga erishdilar. XXVIII yozgi Olimpiada yakunlari bo'yicha O'zbekiston sportchilari Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari o'rtasida beshinchi, Markaziy Osiyoda esa 1-o'ringa chiqdilar.

O'zbekiston jahonda sport jadal rivojlanayotgan mamlakatlar qatoridan mustahkam o'rin oldi. **Iroda To'laganova** eng nufuzli Uimblon turnirida g'olib chiqqanligi, 2004-yilda **Rustam Qosimjonov** Jahon shaxmat federatsiyasi – FIDE yo'nalishi bo'yicha jahon chempioni bo'ldi.

O'zbek boks maktabining yosh va yorqin namoyondasi **Abbos Atoyev** esa 2007-yil 23 oktabr – 3 noyabr AQShning Chikago shaxrida 120 mamlakatdan kelgan 700 nafardan ortiq eng mohir charm qo'lqop ustalari ishtirok etgan jahon birinchiligida o'z vaznida chempion bo'ldi hamda Pekin Olimpiadasiga chiqish huquqini qo'lga kiritdi.

XX qishki Olimpiada o'yinlari 2006-yil 10-28 fevral kunlari Italiyaning Turin shaxrida o'tkazildi. Unda 85 mamlakatdan kelgan 2600dan ko'proq sportchi qish sportining 15 turi bo'yicha o'zaro bellashdilar. Ularda Jazoir, Keniya, Senegal, Efiopiya, Marokash, Janubiy Afrika Respublikasi kabi qish sporti to'g'risida yaqin-yaqingacha umuman tasavvurlari bo'lmagan mamlakatlar vakillari ham ishtirok etganligi e'tiborga molik bo'ldi. Bu Olimpiadada O'zbekistondan tog' chang'i sportida **Qayrat Ermatov**, figurali uchishda yakkalik musobaqalarida **Anastasiya Gimazetdinova**, juftlikda esa **Marina Aginina** va **Artem Knyazev** qatnashdilar.

25-rasm. 3-karra Olimpiya o'yinlari g'olibi Artur Taymazov

Turin qishki Olimpiadasida norasmiy umumjamo'a hisobida 29 ta (11ta oltin, 12 ta kumush va 6 ta bronza) medallarni qo'lga kiritgan Germaniya sportchilari 1-o'rinni oldilar. AQSh - 25 ta medal bilan ikkinchi, 22 ta medal bilan Avstriya 3-o'rinni egalladilar.

2012 yil 27 iyul - 16 avgust kunlari London shaxrida bo'lib o'tgan XXX yozgi Olimpiada o'yinlarida jahonning 205 davlatidan 10500 nafar sportchi 302 komplekt medallari uchun 26 sport turlari bo'yicha musobaqalarda ishtirok etishdi. Olimpiada

o'yinlari davomida jami 44 ta jahon va 117 ta olimpiya rekordlari o'rnatildi. O'zbekiston sportchisi **Artur Taymazov** uch karra Olimpiya chempioni bo'ldi (25-rasm).

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi suverenitetining birinchi yillaridan jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishiga milliy taraqqiyotga yordam beruvchi omil sifatida katta e'tibor qaratildi. Aynan shu maqsadlarda jismoniy tarbiya va sport faoliyatidagi o'zgarishlar jamiyatimizning yangi iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, madaniy sharoitlariga moslashtirildi.

Mamlakatimizda milliy, regional va umumjahon jarayonlar doirasida izchil kechayotgan o'zgarishlarni o'rganish, amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni baholash, tahlil etish, ilmiy-nazariy umumlashtirish, yangilanishlar rivoji o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda amalga oshirilgan keng ko'lamdagi ishlar hozirgi zamon jahon sivilizatsiyasi bilan aloqador ekanligini alohida qayd etish lozim.

O'zbekiston umumjahon o'zgarishlar jarayonlari oqimida o'zining betakror ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy yangilanishlari dasturiga ega bo'lgan mamlakat sifatida o'ziga xos mavqe egalladi. Yangi tsivilizatsiya va insoniyat taraqqiyotiga kuchli ta'sir o'tkazishga qodir bo'lgan davlat sifatida o'zining keng imkoniyatlarini namoyon etdi.

Insoniyat tarixi turli davrlarda O'yg'onish hodisasini bosib o'tgan. O'zbek xalqi tarixida al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqa buyuk mutafakkir olimlar nomi bilan bog'liq bo'lgan IX-XII asr Uyg'onish davri birinchi Renessans hodisasi bo'ldi.

Turon xalqlari tarixidagi Sohibqiron Amir Temur va temuriylar nomi bilan bog'liq bo'lgan ikkinchi Uyg'onish davri jahon fani, madaniyati, umuminsoniy qadriyatlarni yuksak darajada o'zida mujassam etgan milliy davlatchilik va boshqaruv tizimining shakllanishi, milliy tiklanish davri bo'lib tarixda qoldi.

XX asrning so'nggi yillari o'zbek xalqi tarixida butunlay yangi davrni boshlab berdi. O'zbekiston o'zining juda katta aqliy va jismoniy imkoniyatlarini namoyon etib, jahon siyosatiga eng zamonaviy fikrlar bilan kirib bormoqda. Davlatimiz o'zining novatorlik kuchini ko'rsatayotgan dasturiy kontseptsiyalari, jahon ijtimoiy-siyosiy jarayonlarini ham tubdan isloh qilishga ta'sir qiladigan g'oyatda yangi imkoniyatlarini namoyish etmoqda. Ana shu nuqtai nazardan, mustaqillik, milliy g'oya, milliy taraqqiyot, modernizatsiya tushunchalari va bevosita uning tashabbuskori Islom Karimov nomi bilan bog'liq bo'lgan uchinchi Renessans davri boshlandi.

O'zbekistonda mustaqillik davrida jismoniy tarbiya va sport sohasining rivojlanishi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarning samarali natijasidir, deb to'la ishonch bilan aytishimiz mumkin.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yalpi yangilanishlar bevosita I.A.Karimov asarlarida, nutq va ma'ruzalari, suhbat va interv'yularida ilmiy-nazariy jihatdan chuqur tahlil etilgan. O'zbekistonning birinchi Prezidenti I.A.Karimovning kitoblari istiqloq davridagi yangi tariximizni o'rganishning asosiy manbalardan biri va eng muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda yangilanishlar jarayoni mamlakatimizni birinchi Prezidentining «Qonunlar o'zgarishlar jarayonlaridan avval yurishi kerak», degan metodologik ko'rsatmasi asosida amalga oshirilmoqda. Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekiston Respublikasining **«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»**gi Qonuni qabul qilindi. Mazkur qonunning Yangi tahriri 2000 yil 26 mayda tasdiqlandi. O'zbekiston xukumatining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish huquqiy-me'yoriy asoslari Konstitutsiya va xalqaro xuquq normalariga mos ravishda yaratildi.

Mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga qaratilgan amaliy ishlar natijasida:

- jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, ommaviy-sport ishlari va milliy sport turlari rivojlantirildi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasini mablag' bilan ta'minlash tizimi takomillashtirildi, nodavlat sektor rivojlantirildi;
- jismoniy tarbiya va sportning moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi;
- milliy ta'lim dasturiga binoan jismoniy tarbiya va sport sohasiga kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash ishlari yo'lga qo'yildi.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishini to'rtta asosiy yo'nalishlarda kuzatish mumkin: ommaviy sport, bolalar sporti, xotin-qizlar sporti, yuqori natijalar sporti.

Ommaviy sport. Aholini ommaviy tarzda qamrab oladigan musobaqalar orqali barcha ijtimoiy qatlamga mansub aholi vakillari sportga jalb qilinmoqda. Har yili yoshlar, ishchi va xizmatchilar, madaniyat, huquq-tartibot, mudofaa xodimlari o'rtasida "Kamolot kubogi", milliy o'yinlar bo'yicha "Alpomish" sport musobaqalari, yoshlarning "Shunqorlar" harbiy sport musobaqalari, ayollarning "To'maris" sport festivali, nogironlarning "Jasorat-iroda-g'alaba" sport musobaqalari, o'quvchi va talabalarning uzluksiz sport musobaqalari muntazam o'tkazilmoqda.

Sportning ommaviy o'yin turi – futbolni yanada rivojlantirish maqsadida barcha viloyatlar va shahar markazlaridagi stadionlar qayta ta'mirlandi, futbol maydonlari rekonstruksiya qilindi, futbol maktab-internatlari tashkil etildi, futbolni professional klublar tizimiga o'tkazilishining asosiy tamoyillari belgilandi.

Sportning o'yin turlari qatorida katta tennis mamlakatimizning barcha hududlarida ommaviy ravishda, tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Mamlakat aholisi o'rtasida tennisni targ'ib etish, shug'ullanuvchilarga tegishli sharoitlar yaratish maqsadida 1998 yilda Vazirlar Mahkamasining "O'zbekistonda tennisni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Unga muvofiq, bir necha yilda jahon andozalari talablariga javob beradigan tennis kortlari bunyod etildi, ular negizida turli darajadagi xalqaro musobaqalar o'tkazilmoqda.

26-rasm. Ommaviy sport turi – velosiped poygasi

Jismoniy tarbiya va sportni ommaviy axborot vositalari orqali keng targ'ib qilish, uning mohiyatini mamlakat aholisiga etkazish maqsadida, Vazirlar Mahkamasining 2003 yilda "Ommaviy sport targ'ibotini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilinib, unga binoan, O'zbekiston televideniesida maxsus "Sport" kanali tashkil etildi.

Mazkur ishlar sport bilan shug'ullanuvchilar sonini ortib borishiga zamin yaratmoqda. Masalan, 2008 yilda futbol bilan shug'ullanuvchilarning soni 1991 yildagiga nisbatan 80,6 foiz, kurash bilan shug'ullanuvchilar esa 89,8 foizga ko'paygan. 1991 yilda yurtimizda 52 sport turi mavjud bo'lsa, bugungi kunda 74 ta sport turidan 65 dan ortig'i barcha hududlarda keng rivoj topib, ularni ommalashtirish uchun sharoitlar yaratilmoqda **(26-rasm)**.

Bolalar sporti. Yosh avlodning jismoniy va ma'naviy barkamolligini ta'minlash, sog'lom turmush tarzini shakllantirish va sportga mehr-muhabbatni rivojlantirish, joylarda bolalar sportining moddiy-texnik bazasini yaratish, zamonaviy bolalar sport komplekslari tarmog'ini barpo etish, sport uskunalari va jihozlari bilan ta'minlash ishlarini yanada faollashtirish maqsadida 2002 yil oktyabr' oyida "O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi" tuzildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Jamg'arma homiylik kengashining raisi etib saylandi.

Mazkur jamg'arma mablag'lari hisobidan so'nggi o'n yilda 1113 ta bolalar sport ob'ektlari, jumladan, 252 ta yangi sport komplekslari, 861 ta sport zallari qurildi, bularning 84 foizi qishloq joylarda qurilishi ta'minlandi. 2003-2013 yillarda 1816 ta sport ob'ektining ishga tushirilib, bolalarni sport bilan muntazam shug'ullanishiga xizmat qilmoqda. 2014 yilda 115 ta bolalar sporti ob'ektini qurish va rekonstruktsiya qilish, ularni asosan mamlakatimiz korxonalarida ishlab chiqarilayotgan zamonaviy sport anjomlari bilan ta'minlash uchun 107 milliard so'm mablag' ajratildi.

Bugungi kunda O'zbekistonda 2 millionga yaqin bolalar, shu jumladan, 842 ming qizlar 30 dan ortiq sport turi bilan muntazam shug'ullanmoqda. Bu raqam 2003 yilga nisbatan 1,4 barobar ko'pdir. Maktab o'quvchilarini jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga jalb etish 20,4 foizdan 40,5 foizga, jumladan qizlar o'rtasida 16,4 foizdan 32,5 foizga o'sdi. Umumta'lim maktablaridagi sport to'garaklari soni 65432 ta bo'lib, ularda jami 1637933 nafar o'quvchilar, shu jumladan 706878 nafari qizlar sport bilan muntazam shug'ullanmoqda. So'nggi o'n yilda qishloq joylarda bolalarning sport bilan muntazam shug'ullanishi 14,5 foizdan 39 foizga o'sdi. 1990 yilda 448 ming 800 nafar o'quvchilarning 7,4 foizi sport bilan muntazam shug'ullangan bo'lsa, 2014 yilda 2 million 219 ming nafar o'quvchilarning 34,8 foizi sport bilan muntazam shug'ullanmoqda.

Sport mashg'ulotlariga o'quvchilarni ommaviy ravishda, uzluksiz jalb qilishni tashkil etish maqsadida yoshlarning uch bosqichli "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada" musobaqalarining hududlarda respublika final bosqichlarini o'tkazish rejasi belgilandi. 2002 yilda Farg'ona viloyatida o'tkazilgan "Umid nihollari" sport musobaqalarida 11 ta sport turi kiritilgan bo'lsa, 2015 yilda Xorazmdagi "Umid nihollari" musobaqalari 17 ta sport turi bo'yicha o'tkaziladi.

Xotin-qizlar sporti. O'zbekiston dunyoning 125 davlati orasida xotin-qizlar uchun qulay sharoitlar yaratish va onalikni muhofaza qilish borasida etakchi o'rinlardan birini egallab turibdi. Jahon reytingida mamlakatimiz ona va bola salomatligiga eng ko'p g'amxo'rlik ko'rsatayotgan 10 ta davlat safidan joy oldi. Aholi genofondini yaxshilash borasida amalga oshirilayotgan chora- tadbirlar natijasida ayollarning o'rtacha umri 66 yoshdan 73,5 yoshga uzaydi. Onalar va go'daklar o'limi 3 barobar kamaydi.

Yurtimizda ayollarga xos sport turlarini rivojlantirish, sport bilan shug'ullanishni aholining kundalik turmush tarziga aylantirish va shu orqali ayollar salomatligini asrash, ayolda o'z sog'ligiga bo'lgan mas'uliyatni kuchaytirish, sog'lom avlod tug'ilishini ta'minlash masalasi ustuvor vazifalardan biriga aylandi.

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutida "Xotin-qizlar sportini rivojlantirish yo'nalishi" tashkil etilib, yuqori malakali ayol trenerlar va jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash ishlari yo'lga qo'yilgan. Bugungi kunda umumta'lim maktablarida 25169 nafar jismoniy tarbiya o'qituvchilari, shundan 6763 nafari ayol, bolalar va o'smirlar sport maktablarida esa jami 9983 nafar murabbiylar, shundan 2536 nafari ayol murabbiylar faoliyat qo'rsatmoqda. 1999 yilda ayol murabbiylar soni 2845 nafarni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2012-2013 yillar davomida 15426 nafarni tashkil etdi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2010 yilda qabul qilgan "Qishloq joylardagi bolalar sport ob'ektlarida band bo'lgan ayol sport ustozlari mehnatini rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori muhim ahamiyat kasb etdi. Bunda qishloq joylarda faoliyat ko'rsatayotgan ayol jismoniy tarbiya o'qituvchilari va murabbiylar ish haqiga 15 foiz qo'shimcha tariflar berish belgilandi.

Respublika hududlarida O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi tashabbusi bilan 2005 yildan boshlab "Gimnastika barcha uchun" sport festivali, "Otam, onam va men sportchi oila", "Sog'lom ayol – sog'lom jamiyat" shiori ostida sport musobaqalari tashkil etilib, ularda har yili 500 mingdan ortiq xotin-qizlar ishtirok etmoqda.

O'zbekiston sportchilari 1991 - 2014 yillarda yirik xalqaro musobaqalarda olgan medallari to'g'risida ma'lumot

Yillar	Medallar turi			Jami
	oltin	kumush	bronza	
1991 - 1999	641	615	753	2009
2000 - 2014	2233	2294	2718	7245
Jami	2874	2909	3471	9254

Yuqori natijalar sporti. Yuqori natijalar sporti yoki katta sportning rivojlanish dinamikasini O'zbekiston terma jamoalarining xalqaro sport musobaqalari, Olimpiya va Osiyo o'yinlaridagi yutuqlari asosida kuzatish mumkin.

O'zbekiston sportchilari 1994 yilda Norvegiyaning Lillehammer shahrida o'tkazilgan XVII qishki Olimpiya o'yinlarida mustaqil terma jamoasi sifatida ilk bor qatnashib, 67 davlat o'rtasida 14 o'rinni egalladi. O'zbekiston terma jamoalarining xalqaro sport musobaqalari, Olimpiya, Osiyo, Paralimpiya va Paraosiy o'yinlaridagi erishgan natijalarining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, mustaqillikdan avval O'zbekistondan 10 ta yozgi Olimpiya o'yinlarida 59 nafar sportchi ishtirok etgan bo'lsa, mustaqillikdan keyin birgina Atlanta shahrida bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlarida mamlakatimizning 76 nafar sportchisi qatnashdi.

Brinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek, sport har qaysi millat, har qaysi xalqni dunyoga tanitishning, uning salohiyatini namoyon etish, g'urur va iftixorini yuksaltirishning eng samarali va ta'sirchan vositasidir. Bugun yurtimizda jadal rivojlanayotgan bolalar sporti – o'zbek sportining kelajagi, uning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini oshirishning mustahkam poydevoridir. Shuningdek, insonning shaxs sifatida kamol topishida, unda kuchli iroda, g'alabaga intilish, qiyinchiliklarni yengish ruhini tarbiyalashda, qalbi va ongiga vatanparvarlik, el-yurtga sodiqlik, iftixor tuyg'ularini singdirishda sportning ahamiyati beqiyos.

Mamlakatimiz qudratini belgilaydigan eng asosiy omillardan biri bu shu yurtda yuksak ma'naviyatli, jismonan sog'lom, ruhan tetik, har tomonlama barkamol avlodni yetishtirish masalasidir. Davlatimiz rahbari "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarlarida: "Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori, avvalambor, farzandlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir",– degan edilar. Ana shu ezgu-niyatlarni amalga oshirish yo'lida qator amaliy ishlar qilinayapti.

Bugun yurtimizda "Universiada", "Barkamol avlod", "Umid nihollari" kabi o'quvchi va talaba-yoshlar o'rtasida uzluksiz sport musobaqalarining tantanali ravishda o'tkazilib kelinayotganligi iqtidorli va iste'dodlilar safini kengaytirish bilan birgalikda shahar va qishloqlarimizda sport inshootlarini ko'paytirish imkoniyatini ham yaratdi. O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi tashkil etilgandan buyon o'tgan davr mobaynida mamlakatimizda qariyb 1500 ta zamonaviy bolalar sporti obyekti barpo etildi. Yurtimizda 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan o'quvchilar o'rtasida sport bilan shug'ullanuvchilar 2008-yildagi 29,2 foizdan 2011-yilda 34,9 foizgacha, jumladan, qiz bolalar o'rtasida 24,1 foizdan 31,4 foizgacha oshdi.

Mamlakatimizda minglab yigit-qizlarimizning sport bilan shug'ullanayotganliklari tufayli ularning jismoniy holatiga, salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, 2005-2011-yillarda mutloq sog'lom bolalar mamlakat bo'yicha 52,7 foizdan 62,9 foizgacha o'sdi, surunkali kasalliklarga chalingan bolalar soni esa keskin kamaydi. O'g'il va qiz bolalarning ortacha bo'yi va salmog'i oshmoqda. Harbiy xizmatga chaqirilgan yoshlar o'rtasida xizmatga loyiq deb topilganlar sezilarli darajada ortgani ham bu boradagi ishlarining amaliy natijasidir.

2011-yilda "Bolalarni asraylik" xalqaro tashkiloti tomonidan tuzilgan jahon reytingida O'zbekiston bolalar salomatligini mustahkamlash borasida katta g'amxo'rlik ko'rsatayotgan eng ilg'or yetakchi o'n mamlakat qatoriga kiritilgani yurtimizda barkamol avlodni tarbiyalash yo'lidagi amaliy sa'y-harakatlarning yana bir xalqaro e'tirofidir.

"Universiada" yoshlar uchun tashkil qilingan "Umid nihollari" va "Barkamol avlod" musobaqalarining ramziy davomidir.

"Universiada" oliy o'quv yurtlari talabalarining musobaqalari o'tgan yillar mobaynida dastlab 2000 yili Namanganda o'tkazilgan. Mamlakatimiz talaba-yoshlarining katta sport bayramiga Buxoro (2002 yil), Samarqand (2004) viloyatlari hamda Toshkent (2007) shahri mezbonlik qilgan edi.

"Kichik olimpiada"- O'zbekistonda bu bellashuvlarni mehr bilan shunday ataydilar. Mazkur musobaqa halarda har ikki yilda (2004 yildan boshlab esa har uch yilda) o'tkazilib, ular 2000 yilda Sidney Olimpiadasi yilida tashkil etildi. O'shanda Universiadaning gullar shahri Namangan qabul qilgan edi. O'sha musobaqa halarda 1700 dan ortiq talaba sportchilar ishtirok etgan. Ular sportning 9 turi bo'yicha medallar uchun sport musobaqalarida qatnashganlar.

"Universiada", "Barkamol avlod", "Umid nihollari" sport musobaqalari endi an'anaga aylanib, nafaqat sportchi yoshlar ko'rigi bo'lib qoldi, ular O'zbekistonning taraqqiyot sari ishonch bilan bosgan odimlari ifodasidir.

Istiqlol yillarida O'zbekiston sportchilari

Olimpiya o'yinlarida jami 25 ta medallarga (9 ta oltin, 6 ta kumush, 10 ta bronza), Osiyo o'yinlarida 271 ta medallarga (62 ta oltin, 95 ta kumush, 114 ta bronza) sazovor bo'lgan.

O'zbekiston sportchilarining yozgi va qishki Olimpiya o'yinlaridagi natijalari

O'yin	Yil	Shahar, mamlakat	Jami davlat	O'z.ter ma jamoa tarkibi	Medallar turi va soni			Umum jamoa o'rni
					olt	kum	br	
XXV	1992	Barselona, Ispaniya	169	17	3	1	-	MDH
XVII	1994	Lillehammer, Norv.	67	7	1	-	-	14
XXVI	1996	Atlanta, AQSH	197	76	-	1	1	58
XXVII	2000	Sidney, Avstraliya	199	77	1	1	2	41
XXVIII	2004	Afina, Gretsiya	202	69	2	1	2	34
XXIX	2008	Pekin, Xitoy	204	58	1	2	3	40
XXX	2012	London, Angliya	205	56	1	-	2	47

O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlaridagi yutuqlari

Olimpiya o'yinlari	Yil	O'tkazilgan joyi	Sportchilarning olgan o'rni	Sport turi
XXVI	1996	Atlanta AQSH	A. Bagdasarov – 2 K. To'laganov – 3	dzyudo boks
XXVII	2000	Sidney Avstraliya	M. Abdullayev – 1 A. Taymazov – 2 R. Saidov – 3 S.Mixaylov – 3	boks erk/kurash boks boks
XXVIII	2004	Afina Gretsiya	A. Taymazov – 1 A. Doktorashvili – 1 M. Ibragimov – 2 U. Xaydarov – 3 B. Sultonov - 3	erk/kurash kurash kurash boks boks
XXIX	2008	Pekin Xitoy	A. Taymazov – 1 A. Tangriyev – 2 S. Tigiyev – 3 R. Sobirov – 3 E. Xilko – 3 A. Fokin – 3	erk/kurash dzyudo kurash dzyudo trampolin gimnastika
XXX	2012	London Angliya	A. Taymazov – 1 R. Sobirov – 3 A. Atoyev – 3	erk/kurash dzyudo boks

TEST SAVOLLARI

O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Yangi taxrirdagi Qonun qachon qabul qilingan?

- a) 2015 y.   b) 1997 y.
c) 1999 y.   d) 1992 y.

O'zbekiston Respublikasida qaysi orden birinchi ta'sis etilgan?

- a) «Sog'lom avlod uchun»
b) «Do'stlik»

c) «Mehnat shuxrati»

d) «Mustaqillik»

«Sog'lom avlod uchun» Davlat dasturining asosiy vazifasi?

a) sog'lom turmush tarzini shakllantirish

b) yosh avlodni tarbiyalash

c) jasmoniy tarbiya darslarini tashkil qilish

d) sportni rivojlantirish

O'zbekiston Respublikasining Milliy Olimpiya Qo'mitasi (O'zR MOQ) qachon tashkil qilingan?

a) 21 yanvar 1992y

b) 29 dekabr 1991y.

c) 14 yanvar 1992 y.

d) 18 noyabr 1991y.

O'zR MOQning birinchi prezidenti etib kim saylangan?

a) O.N.Nazirov

b) S.S.Ro'ziev

c) R.D.Kurbonov

d) J.A.Akramov

O'zR MOQning maqsadi va vazifalari?

a) olimpiya g'oyalarini himoya qilish, milliy terma jamoalarni Olimpiya o'yinlariga tayyorlash.

b) olimpizmni targ'ibot qilish

c) professional sportni rivojlantirish

d) milliy sport uyushmalarini tuzish

O'zbekiston nechanchi yilda XOQga qabul qilindi?

a) 1993 y.   b) 1991 y.   c) 1994 y.   d) 1992 y.

Qaysi sportchi sharafiga xalqaro musobaqalarda ilk bor O'zR Davlat bayrog'i ko'tarilgan?

a) Gennadiy Chetin

b) Lina Cheryazova

c) Iroda Tulyaganova

d) Narimon Ataev

O'zbekistonda birinchi Xalqaro tennis turniri qachon o'tkazilgan?

a) 1994 y.   b) 1996 y.   c) 1998 y.   d) 2000 y.

Tennis bo'yicha Prezident Kubogi nechanchi yilda tashkil etilgan va birinchi g'olib kim bo'lgan?

a) 1994 y. Chak Adams

b) 1995 y. Marat Safin

c) 1996 y. Oleg Ogorodov

d) 1997 y. Dmitriy Tomashevich

Qaysi sportchi sharafiga Olimpiya o'yinlarida ilk bor O'zR Davlat bayrog'i ko'tarilgan?

a) Lina Cheryazova

b) Armen Bagdasarov

c) Muxammadqodir Abdullaev

d) Oksana Chusovitina

Qachon O'zbekiston futbol terma jamoasi Osiyo o'yinlari chempioni bo'lgan?

a) 1994 y. Xirosima

b) 1996 y. Dubay

c) 1992 y. Seul

d) 1995 y. Toshkent

Markaziy Osiyo o'yinlari qaysi davlat tashabbusi bilan ta'sis etilgan?

a) O'zbekiston Respublikasi

b) Qozog'iston

c) Tojikiston

d) Rossiya Federatsiyasi

Birinchi Markaziy Osiyo o'yinlari qachon va qaerda o'tkazilgan?

- a) 3-8 sentyabr 1995 y. Toshkent
- b) 5-10 sentyabr 1997 y. Ashxobod
- c) 10-15 sentyabr 2001 y. Olmata
- d) 12-17 sentyabr 1999 y. Toshkent

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I.A.Karimovga Oltin Olimpiya ordeni nechanchi yilda taqdim etilgan?

- a) 1996 y.
- b) 1998 y.
- c) 2000 y.
- d) 2006 y.

Qachon Mustaqil O'zbekiston sport jamoasi birinchi marta yozgi Olimpiya o'yinlarida ishtirok etgan?

- a) 1996 y. Atlanta
- b) 1994 y. Lillexammer
- c) 1988 y. Seul
- d) 1992 y. Barselona

O'zbekiston Olimpiya Shon shuxrati muzeyi qachon ochilgan?

- a) 1996 y. 2 sentyabr
- b) 1991 y. 31 avgust
- c) 1996 y. 18 oktyabr
- d) 1993 y. 10 may

O'zbekistonda 1999 yil 27 mayda qaysi yo'nalishda qaror qabul qilingan?

- a) jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish
- b) futbolni ommalashtirish
- c) bolalar sportini rivojlantirish
- d) sportni targ'ibot qilish

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari qachon joriy qilingan?

- a) 01.01. 2000 yil
- b) 27.05.1999 yil
- c) 01.06.1992 yil
- d) 21.01.1992 yil

«Barkamol avlod» sport musobaqalarida kimlar qatnashadi?

- a) kasb- hunar kollejlari o'quvchilari
- b) maktab o'quvchilari
- c) maktabgacha tarbiya bolalari
- d) oliy o'quv yurti talabalari

O'zR Prezidenti «Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasini qo'llab-quvvatlash to'g'risida»gi farmoni qachon e'lon qilingan?

- a) 1999 y. 1 fevral
- b) 1993 y. 4 mart
- c) 1995 y. 2 sentyabr
- d) 1992 y. 14 yanvar

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari qaysi yoshdagi aholiga mo'ljallangan?

- a) 6 yoshdan 60 yoshgacha va undan yuqori
- b) 15 yoshdan 18 yoshgacha
- c) barcha yoshdagilar
- d) 7 yoshdan 70 yoshgacha

XXVII yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoaa hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 41 o'rin
- b) 34 o'rin
- c) 58 o'rin
- d) 40 o'rin

O'zbekistondagi I-Universiada qachon va qaerda o'tkazilgan?

- a) 2000 yil, Namangan

- b) 2000 yil, Toshkent
- c) 2000 yil, Farg'ona
- d) 2002 yil, Samarqand.

O'zR Prezidenti I.A.Karimov Osiyo Olimpiya Kengashi tomonidan qanday taqdirlangan?

- a) Osiyo Olimpiya Kengashi Oltin ordeni berilgan
- b) Oltin kubok berilgan
- c) Faxriy yorliq berilgan
- d) Diplom berilgan

"O'zbekistonda bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida"gi Farmon qachon qabul qilingan?

- a) 2002 y. 24 oktyabr
- b) 2004 y. 16 fevral
- c) 2007 y. 6 noyabr
- d) 2011 y. 27 avgust

O'zbekistonda sport to'g'risidagi qarorlarda qanday tamoyillar ishlab chiqilgan?

- a) sport turlarini professional asosda tashkil etish va rivojlantirish
- b) sport turlarini yoshlar orasida ommaviylashirish
- c) o'quv yurtlarida futbol, tennis, kurashni rivojlantirish
- d) sport inshootlarini qurish

O'zbekistonda "Bolalar sportini rivojlantirish to'g'risida"gi qaror qachon qabul qilingan?

- a) 2002 y. 31 oktyabr
- b) 2006 y. 20 may
- c) 2008 y. 24 mart
- d) 2012 y.10 sentyabr

XXIX yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoasi hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 40 o'rin
- b) 47 o'rin
- c) 34 o'rin
- d) 41 o'rin.

O'zR Madaniyat va sport ishlari Vazirligi qachon tashkil etilgan?

- a) 2004 y. 30 sentyabr
- b) 2006 y. 11 sentyabr
- c) 2010 y. 16 iyul
- d) 2012 y. 8 dekabr.

Sidneydagi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston terma jamoasi uchun kim oltin medal keltirgan?

- a) Muxammadqodir Abdullaev
- b) Dilshod Mansurov
- c) Artur Grigoryan
- d) Ruslan Chagaev

XXVIII yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoasi hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 34 o'rin
- b) 40 o'rin
- c) 41 o'rin
- d) 35 o'rin

O'zR "Ommaviy sport targ'ibotini yanada kuchaytirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qaror qachon qabul qilingan?

- a) 2003 y. 4 noyabr
- b) 2004 y. 20 aprel
- c) 2009 y. 12 yanvar
- d) 2012 y.27 iyun

XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zRning qaysi sportchisi oltin medal olgan?

- a) Artur Taymazov   b) Rishod Sobirov
c) Abbas Atoev   d) Artur Grigoryan

XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoa hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 47 o'rin   b) 40 o'rin   c) 41 o'rin   d) 56 o'rin

XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida qaysi sportchimiz bronza medal olgan?

- a) Rishod Sobirov   b) Artur Taymazov
c) Vadim Menkov   d) Armen Bagdasarov.

Jadvalni to'ldiring.

O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish bosqichlari

I - bosqich	II- bosqich
1952–1992 yy.	1992 – hozirgi davrgacha
Xususiyatlari	

Jadval chizing va to'ldiring.

?

✓ O'zR "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Yangi taxiridagi Qonun qachon qabul qilingan?

✓ Mustaqillikning dastlabki yillarida jismoniy taibiya va spoit sohasida qanday tadbirlar amalga oshirildi?

✓ Sog'lom avlod davlat dasturida jismoniy tarbiya va sportning qanday o'rni?

✓ Nogironlar sporti haqida nimalarni bilasiz?

✓ O'zR Milliy Olimpiya Qo`mitasi (MOQ) qachon tashkil qilingan?

✓ MOQning tuzilishi va maqsad hamda vazifalari nimalardan iborat?

✓ Qachon Mustaqil O'zbekiston sport jamoasi birinchi marta yozgi Olimpiya o'yinlarida ishtirok etgan?

© Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni. T.: 2015.

2. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.

3. Karimov I.A.Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. T.: 2008.

4. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.

5. Karimov I.A. Mamlakatimizni yanada obod etish va modernizatsiya qilishni qatiyat bilan davom ettirish yo'lida. T.21- T.: "O'zbekiston, 2013.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimovning O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish Jamg'armasi homiylik kengashi majlisidagi ma'ruzasi. – "Xalq so'zi", 16.03.2013 y.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimovning O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish Jamg'armasi homiylik kengashi majlisidagi ma'ruzasi. – "Xalq so'zi", 2014 y.

8. Karimov I.A. O'rta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi o'rni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda so'zlagan nutqi. 16 may 2014 y.
9. Yagonasan, muqaddas Vatanim, sevgi va sadoqatim senga baxshida, O'zbekistonim. O'quv uslubiy qo'llanma. T.: 2014.
10. Axmatov M.S. Uzluksiz ta'lim tizimida ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini samarali boshqarish. T.: 2005.
11. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: "Sharq", 2008.
12. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
13. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.:2015.

O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish davrlari. O'zbekiston sportchilarining sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibida 1952-1992 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida ishtiroki. Mustaqil O'zbekiston Respublikasida olimpiya harakatining yangi bosqichi. O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasining (O'zMOQ) tashkil topishi (1992). O'zMOQ Nizomi Olimpiya xartiyasiga mos ravishda tuzilgan xujjat sifatida. O'zMOQning XOQ tomonidan tan olinishi. O'zMOQning maqsadi va vazifalari. O'zbekiston MOQning tarkibi va asosiy organlari. O'zMOQ prezidentlari. O'zbekiston Respublikasi Olimpiya Akademiyasi, unung maqsadi va vazifalari. O'zbekiston Olimpiya Shon-shuhrati muzeyi. O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlari, Osiyo o'yinlari, Paralimpiya va Paraosiyo o'yinlari, Jahon Universiadalari, Jahon Yoshlar o'yinlaridagi ishtiroki va yutuqlari.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti mustaqillikka erishish va uning istiqbolida aholi salomatligining o'ta qimmatligini va unga ega bo'lish yo'llarini katta ko'tarinkilik bilan izhor qilib bergan, ya'ni: «Bizning zaminimiz polvonlar va botirlarini mehr bilan tarbiyalab kelmoqda. Bugungi kunda hamma joyda sportning milliy turlari qayta tiklanmoqda... o'zining salomatligi haqida shaxsan g'amxo'rlik qilib borish madaniyatini yoshlikdan, maktab, mahalla, sog'liqni saqlash tizimi, jismoniy tarbiya va sportning ko'magida singdirish kerak», - deb haqli ravishda aytgan.

Mustaqil O'zbekistonning jismoniy madaniyat va sportini yanada rivojlantirishga asos bo'luvchi eng muhim tadbirlar ko'rilmogda.

O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni (1992 yil 14 yanvar) barcha aholining sog'lig'ini mustahkamlash, ularning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlariga shart-sharoitlar yaratib berishni kafillikka oladi. Bu Qonun 2000 yil 26 mayda yangi tahrirda qayta qabul qilindi.

27-rasm. XOQ prezidenti Xuan Antoniyo Samaranj tomonidan birinchi prezidentimiz I.A. Karimovga berilgan oltin orden.

O'zbekiston Respublikasi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonunining Yangi tahriri **2015 yil 5 sentyabrda** qabul qilindi. Mazkur Qonunning 17-moddasi "O'zbekiston olimpiya harakati. O'zbekiston olimpiya ko'mitasi"ga bag'ishlangan.

O'zbekiston olimpiya harakati Xalqaro olimpiya harakatining tarkibiy qismi bo'lib, uning maqsadi olimpiya harakati printsiplarini ommalashtirish, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga kumaklashish, sport sohasida halqaro hamkorlikni mustahkamlash, Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro olimpiya qo'mitasi boshchiligida o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida ishtirok etishdan iboratdir.

O'zbekiston olimpiya harakati O'zbekiston olimpiya ko'mitasi – respublika nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan boshqariladi, ushbu qo'mita o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga, Xalqaro olimpiya ko'mitasining Olimpiya xartiyasiga hamda o'z ustaviga muvofiq amalga oshiradi. Davlat O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasiga o'z ustavida belgilangan maqsadlarini amalga oshirishiga har tomonlama ko'maklashgan holda O'zbekiston olimpiya harakatini tan oladi va qo'llab-quvvatlaydi (**27-rasm**).

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi:

■ olimpiya harakati printsiplarini ommalashtiradi, yuksak yutuqlarga erishiladigan sportni va ommaviy sportni rivojlantirishga ko'maklashadi;

■ Xalqaro olimpiya qo'mitasining Olimpiya xartiyasiga muvofiq Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro Olimpiya qo'mitasi boshchiligida o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida O'zbekiston Respublikasi nomidan ish yuritadi;

■ Sportchilarni Olimpiya o'yinlarida hamda Xalqaro Olimpiya qo'mitasi boshchiligida o'tkaziladigan boshqa xalqaro sport tadbirlarida ishtirok etishga tayyorlashning zarur darajasini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi;

■ Sportda dopingning oldini olish hamda unga qarshi kurashishga, shuningdek jismoniy tarbiya va sport sohasida kamsitish va zo'rvonlikning har qanday shakllari yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashadi;

■ Xalqaro Olimpiya qo'mitasining hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining olimpiya ramzlari, shiori, bayrog'i, madhiyasidan, "olimpiya", "olimpiada" nomlaridan foydalanishga bo'lgan haquqlarini O'zbekiston Respublikasi hududida himiya qilish choralarini ta'minlaydi.

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi o'z vakolatlarini maxsus vakolatli davlat organi, sport federatsiyalari (uyushmalari) hamda boshqa tashkilotlar bilan vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston sportchilari ko'pgina nufuzli xalqaro sport musobaqalarida faol ishtirok etib kelmoqdalar.

O'zbekiston mustaqilligi davomida jismoniy tarbiya va sport ishlari ancha rivoj topdi. Ommaviylik asosida sport mahoratlarni oshirish ancha o'shdi. Futbol, tennis, o'zbek kurashi, boks, sharqona yakka kurashlar (karate, dzyu-do, taekvando, ushu, qo'l to'pi va h.k.) yoshlar orasida tobora ommalashmoqda. Buning eng asosiy sabablari shundaki, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun hamda qator qarorlarini amalga oshirishda katta tadbirlar o'tkazildi. Ularning natijalari esa respublikada o'tkazilgan sport musobaqalari, xalqaro turnirlar va sportchilarning Osiyo va jahon birinchiliklarida ishtirok etishi, erishilgan yutuqlar mazmunida namoyon bo'lmoqda.

28-rasm. Milliy Olimpiya qo'mitasini bosh assotsiasiyasining birinchi prezidentimiz I.A. Karimovga taqdim qilingan oltin orden

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi o'z vakolatlarini maxsus vakolatli davlat organi, sport federatsiyalari (uyushmalari) hamda boshqa tashkilotlar bilan vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston sportchilari ko'pgina nufuzli xalqaro sport musobaqalarida faol ishtirok etib kelmoqdalar.

O'zbekiston mustaqilligi davomida jismoniy tarbiya va sport ishlari ancha rivoj topdi. Ommaviylik asosida sport mahoratlarni oshirish ancha o'shdi. Futbol, tennis, o'zbek kurashi, boks, sharqona yakka kurashlar (karate, dzyu-do, taekvando, ushu, qo'l to'pi va h.k.) yoshlar orasida tobora ommalashmoqda. Buning eng asosiy sabablari shundaki, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun hamda qator qarorlarni amalga oshirishda katta tadbirlar o'tkazildi. Ularning natijalari esa respublikada o'tkazilgan sport musobaqalari, xalqaro turnirlar va sportchilarning Osiyo va jahon birinchiliklarida ishtirok etishi, erishilgan yutuqlar mazmunida namoyon bo'lmoqda (28-rasm).

O'zbekistonda futbolni rivojlantirish, tennis, boks va kurash bo'yicha xalqaro turnirlar o'tkazish haqidagi hukumat qarorlari muhim ahamiyatga egadir. Ayniqsa, «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 27 maydagi qarori barcha davlat idoralari hamda nodavlat va jamoat tashkilotlari oldiga katta mas'uliyatlarni yukladi. Shu asosida aholining barcha tabaqalari va ishlab chiqarish, savdo, tijorat, tarbiya, o'quv muassasalari sohalarida jismoniy tarbiya va sportni keng yo'lga qo'yish masalalari jiddiy vazifa bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining Farmoni bilan 1993 yil martda «Sog'lom avlod uchun» ordeni ta'sis etildi. Uning nizomida ifodalanishicha ta'lim-tarbiya hamda tibbiyot maskanlarida a'lo darajada xizmat qilgan xodimlar, rahbarlar va bu sohaga ulkan hissa qo'shgan shaxslarga I-III darajali ordenlar berilmoqda. Respublikaning deyarli barcha viloyatlardagi jismoniy tarbiya o'qituvchilari, BO'SMning murabbiy va rahbarlari, sport tashkilotlarining mas'ul xodimlari bu orden bilan mukafotlanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning **«Ta'lim-tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh**

qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish to'g'risida»

gi Farmoni (1997yil 10oktabr), O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 27 maydagi qarori va boshqa rasmiy hujjatlar asosida «Sog'lom avlod» davlat dasturi» ishlab chiqildi va amalga oshirilmoqda. Dasturning asosiy yo'nalishi tibbiyot, ta'lim, mahalla va boshqa sohalarda aholining salomatligini muhofaza qilish, sog'liqni yaxshilash bo'yicha ta'lim-tarbiya jarayonlarini yanada yaxshilash, bunda oila, mahalla va mehnat jamoalarda ijtimoiy turmush sharoitni yaxshilashga qaratilgan tadbirlarni maqsadli o'tkazish ko'zda tutildi. Eng avvalo, «Sog'lom ona va sog'lom bola» shiori ustuvor bo'lishi ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida xalqaro sport harakatida munosib o'rin egallashga bor imkoniyatlarini ishga soldi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti «O'zbekiston kelajagi buyuk davlat» shiorini faqat yurtimizdagina emas, balki taraqqiy qilgan mamlakatlar orasida ham chuqur va keng tarqalishiga erishdi. Bunda xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari kabi jismoniy tarbiya va sport harakatiga ham alohida e'tibor berildi.

O'zbekiston sobiq Ittifoq davrida jahon sport hamjamiyatlariga a'zo bo'lgan emas. Sharq va g'arb mamlakatlari bilan sport aloqalar u yoki bu darajada olib borilgan bo'lsada, u ham faqat sho'rolar hukumati ruxsati va nazorati ostida o'tkazilgan.

Xalqaro sport va Olimpiya harakatining keng rivojlanishi, qit'alarda turli xil sport musobaqalari, qit'a o'yinlarining o'tkazilishi, jahon chempionatlari va Olimpiya o'yinlarining an'anaviy tashkil etilishi har bir mamlakatda sport turlarini rivojlantirishni qadimdan taqozo etib kelgan.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi (O'zMOQ)

1992 yil 21 yanvarda Toshkent shahrida chaqirilgan ta'sis konferensiyasi qarori bilan tashkil topgan. O'zbekiston mustaqil davlat sifatida xalqaro sport hamjamiyatlariga a'zo bo'lib kirish maqsadida Milliy Olimpiya qo'mitasini tashkil etdi. XOQ Olimpiya xartiyasi asosida va jahon sport harakatining ilg'or tajribalariga tayanilgan holda MOQ nizomi ishlab chiqildi va qabul qilindi. 1993 yil sentyabrda bo'lib o'tgan XOQning 101-sessiyasida O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasi XOQ tomonidan tan olingan.

O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasi – bu muntazam faoliyat ko'rsatuvchi nodavlat notijorat tashkilotdir. O'zMOQ o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining Olimpiya xartiyasi hamda O'zMOQning Nizomi asosida amalga oshiradi. O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalari quyidagilardan iboratdir:

- O'zbekistonda Olimpiya harakatini rivojlantirish, olimpizm g'oyalarini keng targ'ib etish;
- Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi, Osiyo Olimpiya Kengashi, boshqa mamlakatlar milliy olimpiya qo'mitalari, Xalqaro sport federatsiyalari va uyushmalari bilan hamkorlik qilish, XOQning "Olimpiya birdamligi" dasturida ishtirok etish;
- Mamlakat terma jamoalari va sport zaxiralarini tayyorlashda davlat, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga ko'maklashish;
- Respublika aholisini jismoniy va ma'naviy tarbiyalashga, jismoniy tarbiya va sport, milliy sport turlarini, nogironlar o'rtasida sportni rivojlantirishni ta'minlash;
- Yoshlarni boshqa mamlakatlar sportchilari bilan do'stlik va birodarlikni mustahkamlash, musobaqalarda halol kurashish, raqibiga olijanoblik bilan munosabatda bo'lish tamoyillari asosida tarbiyalash;
- O'zbekiston sportchilari yutuqlarini keng targ'ib qilish;

■ Sport kadrlari o'rtasida tajriba almashish, ular malakalarini oshirish uchun anjumanlar tashkil etish.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi Milliy olimpiya qo'mitalari assotsiatsiyasi – ANOKning teng huquqli a'zosisdir.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibi quyidagilardan iborat:

✓ O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi prezidenti, bosh kotibi, vitse-prezidentlari va a'zolaridan;

✓ Olimpiada o'yinlari dasturiga kiritilgan milliy sport federatsiyalari vakillaridan;

✓ Sportning olimpiya turlari bo'lmagan hamda milliy sport federatsiyalari vakillaridan;

✓ Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar sport tashkilotlari vakillaridan;

✓ Olimpiya o'yinlari ishtirokchilari bo'lgan sportchilar vakillaridan hamda boshqa alohida shaxslardan iboratdir.

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining rahbar organlari:

❖ Bosh assambleya;

❖ Ijroya qo'mita;

❖ Ijroya qo'mita byurosi hisoblanadi.

Bosh assambleyalar oralig'ida O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi faoliyatiga Ijroya qo'mita rahbarlik qiladi.

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining quyidagi doimiy komissiyalari mavjud:

❖ Atletlar komissiyasi;

❖ Ayollar va sport komissiyasi;

❖ Sport va atrof-muhit komissiyasi.

1993 yil 18 aprelda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi huzurida Olimpiya akademiyasi tashkil etilgan.

O'zbekiston Respublikasi MOQ prezidenti etib O.Nazirov saylandi. U bir vaqtda respublika Davlat sport qo'mitasining raisi ham edi. Bu XOQ xartiyasi va O'zbekiston Respublikasi MOQ nizomiga to'g'ri kelmas edi. Shunday bo'lsada, respublika sharoiti va moddiy-texnik hamda moliyaviy ta'minlashning ba'zi bir sabablariga ko'ra rahbarlik ishlari davom etdi.

Avval MOQ vitse-prezidenti bo'lgan S.Ro'ziyev keyinchalik (1994) MOQ Prezidenti etib saylandi. Bu esa xartiya va nizom talablariga to'la asoslandi. Nizomga ko'ra MOQ faoliyatini yurituvchi ijroqo'm, a'zolari, Olimpiya akademiyasi va boshqa tuzilmalar tashkil etildi.

O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish bosqichlari

I - bosqich	II- bosqich
1952–1992 yy.	1992 – hozirgi davrgacha
Umumiy xususiyatlari	
O'zbekiston sportchilari Olimpiya o'yinlarida sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibida ishtirok etgan.	Mustaqil O'zbekistonda olimpiya harakatining tashkiliy tuzilmalari shakllandi: MOQ, O'zOA va h.k.
O'zbekiston sportchilarining sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibidagi soni bir nechta nafar ishtirokchilar bilan chegaralangan.	O'zbekiston Respublikasi terma jamoasining Olimpiya o'yinlarida ishtiroki xalqaro olimpiya harakatining qoidalari asosida shakllandi.
Sobiq ittifoq markaziy organlari tomonidan tanlab olingan sportchilar sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibiga	O'zbekiston Respublikasi sportchilari Olimpiya o'yinlari va xalqaro sport musobaqalarida mustaqil jamoa

kiritilgan.	sifatida qatnashish huquqiga ega bo'ldi.
O'zbekiston sportchilarining olimpiya o'yinlaridagi g'alabasi sharafiga sobiq ittifoqi madhiyasi chalingan va qizil bayrog'i ko'tarilgan.	O'zbekiston sportchilarining olimpiya, osiyo, paralimpiya o'yinlaridagi g'alabasi sharafiga o'zbekiston respublikasi davlat madhiyasi yangraydi va davlat bayrog'i ko'tariladi.
O'zbekistonda sobiq ittifoq davrida olimpiya g'oyalarini targ'ibot qilish ishlari yo'lga qo'yilmagan.	O'zbekiston Respublikasida olimpizm, olimpiya ta'limi va olimpiya sport turlarini targ'ibot qilish bo'yicha markazlar tuzildi.

Respublika MOQ o'zining Kongresslari va boshqa rasmiy yig'ilishlarida eng muhim masalalarni muhokama qilmoqda. Bunda rejalarni tasdiqlash, ijrolar natijalarini eshitish, xalqaro Olimpiya harakatida ishtirok etish, olimpiya g'oyalarini keng yoyish eng muhimi sportchilarni Osiyo, jahon chempionatlari, xalqaro turnirlar va Olimpiya o'yinlariga tayyorlash bilan bog'liq masalalarni doimiy ravishda muhokama qilib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi MOQning ichki tuzilishi va asosiy maqsad hamda vazifalari. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibiga 127 nafar vakil a'zolar va 11 nafar fahriy a'zolar kiradi.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi faoliyatining asosiy maqsadlari: olimpiya harakati va havaskorlar sportini rivojlantirish, Olimpiya xartiyasi asosida mamlakatda olimpizm tamoyillarini himoya qilishga yordam berish; Olimpiya o'yinlarida Respublika sportchilarining ishtirok etishini ta'minlashdan iborat.

MOQning Oliy organi Bosh assambleya bo'lib, har yilda bir marta chaqiriladi. Favqulotda assambleya majlisi Prezident tomonidan yoki Ijroiya qo'mita tomonidan chaqirilishi mumkin.

Bosh assambleyalar oralig'idagi davr ichida davlatimizda olimpiya harakatiga rahbarlik qilish MOQ Ijroiya qo'mitasi tomonidan amalga oshiriladi. Uning tarkibiga prezident, 3 ta vitse-prezident, bosh kotib, bosh direktor va 7 nafar a'zolar kiradi. Ular 4 yil muddatga saylanadi.

O'zbekiston Milliy olimpiya qomitasining asosiy vazifalari

Ichki vazifalar	Tashqi vazifalar
O'zbekistonda olimpiya harakatini Olimpiya xartiyasining asosiy tamoyillari asosida rivojlantirish	Xalqaro sport maydonida O'zbekiston Respublikasi mavqeini oshirish va mustahkamlash
Respublika aholisining ma'naviy va jismoniy tarbiya ishlariga hissa qo'shish	O'zbekiston Respublika sport delegatsiyasini Olimpiya, Osiyo, Paralimpiya, Jahon yoshlar o'yinlaridagi ishtirokini ta'minlab berish
O'zbekistonda ommaviy jismoniy tarbiya va sport, milliy sport turlari, nogironlar sportini rivojlantirish	XOQ ning "Olimpiya hamkorligi" dasturida ishtirok etish, Osiyo olimpiya kengashi, XSF va MOQLar bilan aloqalarni rivojlantirish
Mamlakatimizda terma jamoalari va sport zahiralarni tayyorlashda davlat va jamoat tashkilotlariga yordam berish	Respublika sport federatsiyalari va sport tashkilotlariga xalqaro sport birlashmalari bilan hamkorlik ishlariga ko'maklashish
Yoshlarni xaqqoniy sport bellashuvi,	MOQ vakolati doirasidagi masalalar

xalqlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik va do'stlik ruhida tarbiyalash	bo'yicha chet el firma va tashkilotlari bilan hamkorlik ishlarini yo'iga qo'yish
O'zbekistonda olimpizm, olimpiya ta'limi va olimpiya sport turlarini targ'ibot qilish, sport kadrlarining malakasini oshirish va tajriba almashish bo'yicha anjumanlar, seminarlar tashkil qilish	Xalqaro sport tashkilotlarida O'zbekiston olimpiya harakati va sport tashkilotlarining manfaatini himoya qilish
Mamlakatimizda sportni rivojlantirish maqsadida homiylik jamg'armalar va tashkilotlarini tuzishni qo'llab quvvatlash; sport faxriylari, murabbiylar, xakamlar manfaatlarini himoya qilish	Xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lish va ular bilan hamkorlik qilish; turli xudud va mamlakatlarning sport tashkilotlari bilan shartnoma tuzish

Respublikaning xalqaro sport tashkilotlari bilan olib borayotgan o'zaro munosabatlari va aloqalarida birinchi Prezident I.A.Karimovning hissasi g'oyat kattadir. Xalqaro Olimpiya qo'mitasining bosh shtabida birinchi Prezidentimizning Olimpiada oltin ordeni bilan mukofatlanishi, XOQ Prezidenti X.A.Samaranchning bir necha marotaba yurtimizga tashrifi, (1994-1995). Arab mamlakatlari, Osiyo o'yinlari Kengashining Prezidenti va Yunesko xalqaro tashkilotlarning rahbarlari, mas'ul xodimlari O'zbekistonga kelishi muhim voqea bo'ldi. Shular natijasida 1996-yil avgustda Toshkentda «Olimpiya shon-shuhrat» niuzeyi ochildi. Unda mamlakatimiz sport tarixi, olimpiya harakati, sportchilarning erishgan yutuqlari o'z ifodasini topdi. O'tgan davrlarda muzeyni tomosha qilish uchun Fransiya, Italiya, Germaniya, Angliya, Shvetsiya, Rossiya, Bolgariya va juda ko'p Yevropa, Osiyo Afrika, Amerika, Avstraliya qit'alaridagi mamlakatlarning rasmiy kishilari, sayohatchilari va sportchilari kelib ketishdi. Mazkur muzey respublika sportini targ'ibot qilishning markaziy maskanlaridan biriga aylanmoqda.

Respublika Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) xodimlari, sport federatsiyalarning rahbarlari, olimlar va boshqa rasmiy kishilar XOQ joylashgan Lozzana va juda ko'p mamlakatlarning MOQ huzurida bo'lib, Kongresslar, sessiyalar va ilmiy anjumanlarda ishtirok etmoqda.

Ayniqsa, O'zbek kurashini o'rganish va o'rgatish borasida respublika murabbiylari Hindiston, Janubiy Afrika Respublikasi, Avstraliya, Afrika, Amerika va Yevropa qit'alariga borib kelishmoqda. O'z navbatida barcha qit'alarining rasmiy vakillari O'zbekistonda bo'lib, kurash va boshqa sport turlari bo'yicha tajribalar almashishmoqda. Bu esa sportchilarning xalqaro turnirlar, o'rtoqlik uchrashuvlar va boshqa musobaqalarni tashkil qilishga zamin tayyorlamoqda.

O'zbekiston Respublikasi MOQning tashkil etilishi xalqaro sport aloqalarni yanada kengaytirish, olimpiya g'oyalarini aholi o'rtasida singdirish va eng muhimi, sportchilarni xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashda muhim voqea bo'ldi.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi Prezidenti Xuan Antonio Samaranchning vatani – Barselonadagi XXV Olimpiya o'yinlari 1992 yil 24 iyul – 9 avgust kunlari bo'lib o'tdi. Barcelona yaqinida eng zamonaviy “Olimpik” sport shaharchasi barpo etildi. Olimpiada mash'alasi bilan estafeta yugurishida mamlakat qiroli Xuan Karlos ham ishtirok etdi.

Bu vaqtda jahon haritasida katta o'zgarishlar ro'y bergan edi. Sovet davlati parchalanib ketib, sobiq Ittifoq tarkibida bo'lgan respublikalar Xalqaro Birlashgan Millarlar Tashkiloti tomonidan mustaqil davlatlar sifatida tan olingan edi. Ularning Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish masalasini XOQ tezlik bilan hal etishi kerak edi. XOQ Latviya, Litva va Estoniyaning ikkinchi jahon urushiga qadar ularning Xalqaro Olimpiya Qo'mitasidagi a'zoliklarini tikladi. Bu respublikalar Barselonada o'z davlatlari milliy olimpiya jamoalari tarkibida ishtirok etishlarga ruxsat berildi.

Qolgan yangi mustaqil davlatlarning sportchilari esa bu mamlakatlarda milliy olimpiya qo'mitalari tashkil etilib, ular XOQ tomonidan tan olinishiga qadar Olimpiya o'yinlarida Birlashgan Davlatlar Hamdo'stligi jamoasi tarkibida qatnashishga ruxsat berildi. MDH Birlashgan jamoasining tashkil etilishi majburiy chora bo'lib, ramziy xususiyatga ega edi. Chunki bu Birlashgan jamoa tarkibidagi har bir mustaqil davlat vakillari olimpiya o'yinlarida qatnashayotgan boshqa milliy olimpiya jamoalari a'zolari ega bo'lgan barcha huquqlarga ega edilar.

Mustaqillik sharofati bilan O'zbekiston Respublikasi sportchilari ham jahon sport musobaqalarining eng oliysi hisoblangan Olimpiada o'yinlarida o'z davlatlari nomini dunyoga tanitdilar. MDH Birlashgan jamoasi tarkibiga O'zbekiston Respublikasining 17 nafar sportchisi kiritildi. Ular 3 oltin, 2 kumush va 1 bronza medalini qo'lga kiritdilar. O'zbekiston sharafini O.Chusovitina, R.Galieva, M.Shmonina, S.Sirtsov, A.Asrabayev, V.Zaharevich, A.Grigoryan va boshqalar himoya qildilar. Barselonada Olimpiya o'yinlari g'olibi bo'lgan MDH Birlashgan jamoasi sportchilari sharafiga Olimpiya bayrog'i ko'tarilib, Olimpiya madhiyasi ijro etildi.

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan, sportning olimpiya turlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berildi. Davlatimiz parlamenti tomonidan "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonunining qabul qilinishi huddi shundan dalolat beradi.

Mamlakatda milliy sport turlari va xalq o'yinlarini tiklash, ularni ommalashtirish va keng targ'ib etishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. 1994 yilda birinchi marta Jizzah viloyatining Forish tumanida 1 Xalq o'yinlari festivali o'tkazildi. O'sha davrdan boshlab muntazam ravishda, har ikki yilda bir marta (1998 yildan "Alpomish" milliy sport turlari va o'yinlari festivali nomi bilan) o'tkazilmoqda. Festivallarda Xalq o'yinlari bo'yicha musobaqalar bilan bir qatorda ilmiy amaliy anjumanlar ham o'tkaziladi.

1999 yildan esa xotin-qizlar o'rtasida "To'maris" milliy sport turlari va Xalq o'yinlari festivali ham o'tkazila boshlandi.

1992 yil 21 yanvarda Toshkentda O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasining ta'sis konferentsiyasi bo'lib o'tdi. XOQning 1993 yil sentyabrda bo'lib o'tgan 101 sessiyasida O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasi XOQ tomonidan tan olindi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Birlashgan jamoasini 1992-yil 8-23-fevral kunlari Fransiyaning Albervil shaxrida bo'lib o'tgan XVI qishki Olimpiyadaga, keyin XVI olimpiya o'yinlariga tayyorlash va muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta'minlash juda murakkab muammolarni hal etishni talab qilardi. Olimpiyadachilar O'yinlarga tayyorgarlik mashqlarini o'tkazadigan sport bazalari bu paytda turli yangi mustaqil davlatlarga tegishli edi. Olimpiada har bir sport turida MDH Birlashgan jamoasi tarkibida ishtirok etadigan sportchilar, ularga murabbiylik qiladigan mutaxassislarni tanlash ham oson kechmadi.

Shu kabi muammolar va tabiiy qiyinchiliklarga qaramasdan MDH Birlashgan jamoasi Barselonadagi 1992-yil 24 iyul – 9 avgust kunlari bo'lib o'tgan XXV Olimpiya O'yinlarida boshqa davlatlar olimpiyadachilari, mutaxassislari hamda sport ixlosmandlari uchun hech kutilmaganda peshqadam bo'ldilar. Ular norasmiy umumjamo'a hisobida 112 ta medalni (45 ta oltin, 38 ta kumush va 29 ta bronza) qo'lga kiritib, 1-o'rinni oldilar. Bu Olimpiya o'yinlariga 172 davlatdan 10563 sportchi keldi. Ular 257 ta medallar jamlanmasi uchun kurash olib bordilar.

MDH Birlashgan jamoasi tarkibiga O'zbekiston Respublikasining 17 nafar sportchisi kiritildi. Ular Barselona Olimpiyadasida 3 ta oltin, 2 ta kumush va 1 ta bronza medalini qo'lga kiritdilar. Sportchilarimizdan ayollar o'rtasida sport gimnastikasi bo'yicha Oksana Chusovitina va Rozaliya Galiyevlar, hamda yengil atletika bo'yicha 4 x 400 metrlik estafeta g'olibi Marina Shmonina oltin madallarga sazovor bo'ldilar. Og'ir atletikachi Sergey Sirtsov va o'q otish sporti bo'yicha Anatoliy Asrabayevlar olimpiyadaning kumush medaliga sazovor bo'ldilar. Qilichbozlik sportida esa hamyurtimiz Valeriy Zaxarevich jamoa musobaqalarida bronza medali bilan taqdirlandi.

XVI qishki Olimpiyada o'yinlari Fransiyaning Albervil shaxrida 65 mamlakatdan kelgan 1084 sportchini to'pladi, hamda ular 12 ta sport turida 57 ta medallar shodasi uchun bellashdilar. Respublikamiz sportchilari MDH Birlashgan jamoasi tarkibida ishtirok etdilar. Mazkur Olimpiyadada sportchilarimizdan Lina Cheryazova fristaylning akrobatik sakrash usulida faxrli 5-o'rinni egallashga muvaffaq bo'ldi.

1994 yilning 12-27-fevralida Norvegiyaning Lillehammer shahrida XVII qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu yerga 67 davlatdan 1923 sportchi tashrif buyurdi. Mazkur qishki Olimpiyadada hamyurtimiz Lina Cheryazova fristyl bo'yicha Olimpiyada chempioni bo'lib, oltin medalni qo'lga kiritdi. O'zbekiston Respublikasi sportchilari 67 mamlakat orasida umumjamo'a hisobida 14-o'rinni oldilar.

1996 yilning 19 iyul – 4 avgust sanalarida AQSHning Atlanta shahrida XXVI yozgi Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu o'yinlarda dunyoning 197 mamlakatidan 10320 sportchi 26 ta sport turi bo'yicha 271 ta medallar shodasi uchun kurash olib bordilar. O'zbekiston sportchilaridan dzyu-do bo'yicha Armen Bagdasarov kumush, boks bo'yicha esa Karim To'laganov bronza medallarini qo'lga kiritdilar. Atlanta ringida vatandoshlarimizdan Dilshod Yorbekov, Narimon Otayev 5-8-o'rinlarini, yunon-rim kurashida Grigoriy Pulyayev 6-o'rinni egallashib, jamoamizga qimmatli ochkolar keltirdilar va bu bilan O'zbekistinning XXVI yozgi Olimpiyadada ishtirok etgan 197 mamlakat orasida 58-o'rinni olishiga o'z ulushlarini qo'shdilar.

1998 yil 7-22-fevral kunlari Yaponiyaning Nagano shahrida XVIII qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Naganoga jahonning 72 mamlakatidan kelgan 2302 sportchi 14 ta qishki sport turi bo'yicha 68 ta medallar shodasi uchun kurashdi. Bu o'yinlarda ishtirok etgan O'zbekiston milliy olimpiya terma jamoasi sportchilaridan quyidagilar musobaqalarda faxrli o'rinlarni egalladilar: Lina Cheryazova fristayl bo'yicha 13-o'rin, Tatyana Malinina yakkalik figurali uchushda 8-o'rin, Roman Skornyakov figurali uchishda 19-o'rin, Komil O'rinboyev esa tog' chang'isi sportida 29-o'rinni egalladilar.

2000 yil 16-30-sentabrida Avstraliyaning Sidney shahrida XXVII yozgi Olimpiyada bo'lib o'tdi. Mazkur Olimpiya o'yinlariga 199 davlatdan 10651 nafar sportchi qatnashdi, hamda ular 37 ta sport turi bo'yicha 300 ta medallar shodasi uchun bellashdilar. Mamlakatimiz terma jamoasi safidagi 77 nafar olimpiyadachi musobaqalar dasturidan o'rin olgan sportning 13 turida ishtirok etdilar. Olimpiyadachilarimizdan Muhammadqodir Abdullayev boks bo'yicha oltin, Artur Taymazov erkin kurashda kumush, Rustam Saidov va Sergey Mixaylovlar esa boks bo'yicha bronza medallari sovrindori bo'ldilar. Olimpiya terma jamoamiz norasmiy umumjamo'a hisobida 41-o'rinni oldilar.

2002 yilning 8-24-fevral kunlari AQSHning Solt-Leyk-Siti shahrida XIX qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi. Mazkur Olimpiyadada ishtirok etish uchun 77 mamlakatdan 2399 nafar sportchi tashrif buyurdi. Ishtirokchilar sportning 15 turi bo'yicha 78 ta medallar shodasi uchun bahs yuritishdi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2004-yil 7-iyundagi «O'zbekiston Respublikasi sportchilarini Afina shaxri (Gretsiya)da o'tkaziladigan 2004-yilgi XXVIII yozgi olimpiya o'yinlarida munosib ishtirok etishlarini ta'minlash to'g'risida»gi qarori qabul qilindi. Olimpiada vatani poytaxtidagi stadiongacha o'yinlar tantanali ochilishi paytida O'zbekiston Respublikasi sportchilari delegatsiyasi ham kirib keldilar. XXVIII Olimpiada mash'alasini yoqish sharafi grek yaxtachisi Nikolas Kaklamanisga nasib etdi.

Afina Olimpiadasida mamlakatimizdan 69 sportchi o'yinlar dasturiga kiritilgan sportning 37 turidan 15 tasi qatnashdi. Sport gimnastikasida Oksana Chusovitina, eshkak eshishda Ruslan Naurzaliyev va Sergey Bogdanov, Vladimir Chernenko, Yelena O'sarova, suzishda Irina Shlemova va Mariya Bugakova, dzyu-do Sanjar Zokirov, merganlikda Vyacheslav Skromnov va boshqalar, afsuski, saralash musobaqalarida finalga yo'llanma ola olmadilar. Velosportda shosseda guruh poygasida Sergey Lagutin marraga 56-bo'lib yetib keldi. Biroq polvonlarimiz va bokschilarimiz an'ana bo'yicha bu yozgi Olimpiadada ham juda quvonarli yutuqlarga erishdilar. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan sport ustasi

Artur Taymazov erkin kurashda eng og'ir vaznli raqiblari o'rtasida eng kuchli ekanligini ishonarli ravishda tasdiqladi va Olimpiada chempioni bo'ldi (29-rasm).

29-rasm. Xalqaro sport kurashi assotsiatsiyasi tomonidan birinchi prezidentimiz I.A. Karimovga berilgan oltin orden

Milliy jamoamizga ikkinchi oltin medalni yunon-rim kurashi bo'yicha 74 kg vaznli sportchilar bilan birga gilamga chiqqan Aleksandr Doktorashvili olib keldi. U saralash musobaqalari va yarim finalda bir necha nomdor polvonlarni mag'lubiyatga uchratdi. O'zbekistonlik sportchi hal qiluvchi bellashuvda yana bir jahon chempioni fin Marko Ili-Xannukselagni mag'lubiyatga uchratib, Olimpiada chempioni bo'ldi.

Erkin kurash bo'yicha 96 kg vaznli sportchilar o'rtasida yana bir vatandoshimiz – Mogamed Ibragimov XXVIII-Olimpiya o'yinlarining kumush medali sovrindori bo'ldi. Bokschilarimizdan O'tkir Haydarov 81 kg, Bahodir Sultonov esa 51 kg vaznli charm qo'lqop ustalari o'rtasida bronza medallariga sazovor bo'ldilar.

Ko'p jihatdan ana shu sportchilarimizning zafarlari O'zbekiston Respublikasi milliy olimpiya jamoasidaga Gretsiya poytaxtidagi o'yinlarda ishtirok etgan 202 davlat o'rtasida 34-o'rinni egallash imkonini berdi. Mamlakatimiz vakillari norasmiy umumjamo'a hisobida Sidney Olimpiadasiga nisbatan yana yetti, 1996-yilgi Atlantadagi o'yinlardagiga qaraganda esa yigirma to'rt pog'ona yuqoriga ko'tarilishga erishdilar. XXVIII yozgi Olimpiada yakunlari bo'yicha O'zbekiston sportchilari Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari o'rtasida beshinchi, Markaziy Osiyoda esa 1-o'ringa chiqdilar.

O'zbekiston jahonda sport jadal rivojlanayotgan mamlakatlar qatoridan mustahkam o'rin oldi. Iroda To'laganova eng nufuzli Uimblon turnirida g'olib chiqqanligi, 2004-yilda

Rustam Qosimjonov Jahon shaxmat federatsiyasi – FIDE yo'nalishi bo'yicha jahon chempioni bo'ldi.

O'zbek boks maktabining yosh va yorqin namoyondasi Abbas Atoev esa 2007-yil 23 oktabr – 3 noyabr AQShning Chikago shaxrida 120 mamlakatdan kelgan 700 nafardan ortiq eng mohir charm qo'lqop ustalari ishtirok etgan jahon birinchiligida o'z vaznida chempion bo'ldi hamda Pekin Olimpiadasiga chiqish huquqini qo'lga kiritdi.

XX qishki Olimpiada o'yinlari 2006-yil 10-28 fevral kunlari Italiyaning Turin shaxrida o'tkazildi. Unda 85 mamlakatdan kelgan 2600dan ko'proq sportchi qish sportining 15 turi bo'yicha o'zaro bellashdilar. Ularda Jazoir, Keniya, Senegal, Efiopiya, Marokash, Janubiy Afrika Respublikasi kabi qish sporti to'g'risida yaqin-yaqingacha umuman tasavvurlari bo'lmagan mamlakatlar vakillari ham ishtirok etganligi e'tiborga molik bo'ldi. Bu Olimpiadada O'zbekistondan tog' chang'i sportida Qayrat Ermatov, figurali uchishda yakkalik musobaqalarida Anastasiya Gimazetdinova, juftlikda esa Marina Aginina va Artem Knyazev qatnashdilar.

Turin qishki Olimpiadasida norasmiy umumjamo'a hisobida 29 ta (11ta oltin, 12 ta kumush va 6 ta bronza) medallarni qo'lga kiritgan Germaniya sportchilari 1-o'rinni oldilar. AQSH - 25 ta medal bilan ikkinchi, 22 ta medal bilan Avstriya 3-o'rinni egalladilar.

2012 yil 27 iyul - 16 avgust kunlari London shahrida bo'lib o'tgan XXX yozgi Olimpiada o'yinlarida jahonning 205 davlatidan 10500 nafar sportchi 302 komplekt medallari uchun 26 sport turlari bo'yicha musobaqalarda ishtirok etishdi. Olimpiada o'yinlari davomida jami 44 ta jahon va 117 ta olimpiya rekordlari o'rnatildi. Ozbekiston sportchisi Artur Taymazov uch karra Olimpiya chempioni bo'ldi.

Yurtimizda o'zbek kurashi bo'yicha Jahon chempionati, boks, erkin kurash, yunon-rum kurashi, shaxmat, pauerlifting va sambo bo'yicha Osiyo chempionatlari, Taekvondo (ITF) bo'yicha jahon chempionati, Yunon-rum erkin va ayollar kurashlari, shaxmat va boshqa ko'plab sport turlari bo'yicha an'naviy yirik xalqaro turnirlar o'tkazilmoqda.

Bunyodkor va Paxtakor stadionlari rekonstruksiya qilinib, tez fursatda xamyurtlarimizga tuhfa etilgan bo'lsa. Qarshi shahridagi Nasaf va Toshkent shahridagi Bunyodkor stadionlari xorijiy stadionlar bilan teng raqobat qila oladigan talabda qayta qurildi.

2012 yilda sport turlari bo'yicha O'zbekiston sport delegatsiyasi London (Buyuk Britaniya) shahrida bo'lib o'tgan XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida samarali ishtirok etishib, Erkin kurash bo'yicha Artur Taymazov oltin, erkin kurash bo'yicha Soslan Tigiev, dzyudo bo'yicha Rishod Sobirov, Boks bo'yicha Abbas Atoevlar bronza medallarini qo'lga kiritishga musharraf bo'ldilar.

Xalqaro darajada muvaffaqiyatli ishtirok etgan yurtdoshlarimizdan Futbol bo'yicha Jahonning eng yaxshi hakami-Jahon chempionatlari tarixida eng ko'p o'yinlarni boshqargan (rekord 9 ta o'yin) Ravshan Irmatov va Osiyoning eng yaxshi futbolchisi Server Jeparov, erkin kurash bo'yicha 3 karra olimpiya o'yinlari chempioni (Afina 2004, Pekin 2008, London 2012) Artur Taymazov, dzyudo bo'yicha 2 karra Jahon chempioni va olimpiya o'yinlari (Pekin 2008, London 2012) bronza medallari sovrindori Rishod Sobirov (2011 yilda "Dunyoning eng kuchli sportchisi"), boks bo'yicha 2 karra Jahon chempioni va olimpiya o'yinlari (London 2012) bronza medali sovrindori Abbas Atoev va olimpiya o'yinlari g'olibi Muhammadqodir Abdullaev (Sidney 2000), baydarka va kanoeda eshkak eshish bo'yicha 2 karra jahon chempioni Vadim Men'kov, shaxmat bo'yicha jahon chempioni Rustam Qosimjonov, erkin kurash bo'yicha jahon chempioni Dilshod Mansurov, og'ir atletika bo'yicha jahon chempioni va Butunjahon Universiada (Qozon 2013) o'yinlari g'olibi Ruslan Nurudinov, futbol bo'yicha 2012 yil Erondagi Osiyo chempionati g'olibi bo'lgan Dilshod Nuraliev boshchiligidagi o'smirlar terma jamoasi, Osiyo Futbol Kondederatsiyasi Kubogi g'olibi Qarshining "Nasaf" futbol klubi, Shaxmat bo'yicha Jahon chempionlari Abdusattarov Nodirbek, Sindarov Islombek va Sindarov Javohirlarni misol keltirishimiz mumkin.

O'zbekiston sportchilari yozgi Olimpiya o'yinlarida

O'zbekiston terma jamoasining yozgi Olimpiya o'yinlarida mustaqil ishtiroki 1996 yilda boshlangan. 1996 yilning 19 iyul – 4 avgust sanalarida AQSHning Atlanta shahrida XXVI yozgi Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tgan. Bu o'yinlarda dunyoning 197 mamlakatidan 10320 sportchi 26 ta sport turi bo'yicha 271 ta medallar komplekti uchun kurash olib borgan.

O'zbekiston sportchilaridan dzyu-do bo'yicha Armen Bagdasarov kumush, boks bo'yicha Karim To'laganov bronza medallarini qo'lga kiritganlar. Atlanta ringida vatandoshlarimizdan Dilshod Yorbekov, Narimon Otaev 5-8 o'rinlarani, yunon-rim kurashida Grigoriy Pulyaev 6-o'rinni egallashib, jamoamizga qimmatli ochkolarni keltirgan edi. O'zbekiston terma jamoasi XXVI yozgi Olimpiyadada ishtirok etgan 197 mamlakat orasida 58-o'rinni olgan.

2000 yil 16-30 sentabrda Avstraliyaning Sidney shahrida XXVII yozgi Olimpiya oyinlari bo'lib o'tgan. Mazkur Olimpiya o'yinlariga 199 davlatdan 10651 nafar sportchi qatnashib, ular 37 ta sport turi bo'yicha 300 ta medallar komplekti uchun bellashgan.

Mamlakatimiz terma jamoasi safidagi 77 nafar sportchi Olimpiya o'yinlari dasturidan o'rin olgan sportning 13 turi bo'yicha musobaqalarda ishtirok etgan. Olimpiya o'yinlarida Muhammadqodir Abdullaev boks bo'yicha oltin, Artur Taymazov erkin kurash bo'yicha kumush, Rustam Saidov va Sergey Mixaylov boks bo'yicha bronza medallari sovrindori bo'lganlar. Olimpiya terma jamoamiz norasmiy umumjamoa hisobida 199 ta mamlakat orasida **41-o'rinni** egallagan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasi sportchilarini Afina shahrida (Gretsiya) o'tkaziladigan XXVIII yozgi Olimpiya o'yinlarida (2004 y.) munosib ishtirok etishlarini ta'minlash to'g'risida»gi qarori 2004 yil 7 iyunda qabul qilingan. XXVIII Olimpiya o'yinlarida mamlakatimizdan 69 nafar sportchi o'yinlar dasturiga kiritilgan sportning 37 turidan 15 tasi bo'yicha musobaqalarda qatnashgan.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan sport ustasi Artur Taymazov erkin kurash bo'yicha eng og'ir vaznli raqiblari o'rtasida eng kuchli ekanligini tasdiqlab, Olimpiada chempioni bo'lgan.

Milliy jamoamizga ikkinchi oltin medalni yunon-rum kurashi bo'yicha 74 kg vaznli sportchilar orasida Aleksandr Doktorashvili olib kelgan. Erkin kurash bo'yicha 96 kg vaznli sportchilar o'rtasida yana Magamed Ibragimov kumush medali sovrindori bo'lgan. Boks bo'yicha O'tkir Haydarov 81 kg, Bahodir Sultonov 51 kg vaznli boks ustalari o'rtasida bronza medallariga sazovor bo'lganlar.

Natijada, O'zbekiston Respublikasi milliy olimpiya jamoasi XXVIII yozgi Olimpiya o'yinlarida ishtirok etgan 202 davlat o'rtasida **34-o'rinni** egallagan. Mamlakatimiz vakillari norasmiy umumjamoa hisobida Sidney Olimpiadasiga nisbatan yana etti, 1996-yilgi Atlantadagi o'yinlardagiga qaraganda esa yigirma to'rt pog'ona yuqoriga ko'tarilishga erishdilar.

XXVIII yozgi Olimpiada yakunlari bo'yicha O'zbekiston sportchilari Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari o'rtasida beshinchi, Markaziy Osiyoda esa birinchi o'ringa chiqdilar.

XXX yozgi Olimpiya o'yinlari 2012 yil 27 iyul - 16 avgust kunlari London shahrida bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida jahonning 205 davlatidan 10500 nafar sportchi 302 komplekt medallari uchun 26 sport turlari bo'yicha musobaqalarda ishtirok etishdi. Olimpiada o'yinlari davomida jami 44 ta jahon va 117 ta olimpiya rekordlari o'rnatildi.

Mashhur sportchi, ikki karra jahon chempioni Artur Taymazov Olimpiada chempioni degan sharafli nomga uchinchi marta sazovor bo'ldi. Bu mahoratli sportchining Sidney Olimpiadasida kumush medalga sazovor bo'lganini ham inobatga oladigan bo'lsak,

u to'rtta Olimpiadada zafar qozonib, to'rtta medalni qo'lga kiritgan. Jahon sporti tarixida bunday yutuqlarga erishganlar kamdan-kam bo'lgan.

Yurtimizning yuksak ishonchini oqlab, Vatanimizga tarixiy g'alaba bilan qaytgan ikki karra Olimpiya o'yinlari sovrindori, ikki karra jahon chempioni Rishod Sobirov va ikki karra Olimpiya o'yinlari sovrindori Soslan Tigiyev, ikki karra jahon chempioni Abbas Atoev va boshqa sportchilar ibrat bo'lishi mumkin. Olimpiya o'yinlarida bronza medallar bilan taqdirlangan dzyudochi R.Sobirov, mashhur bokschimiz A.Atoev va erkin kurashchi S. Tigiyev murosasiz va shiddatli kurashlarda g'olib chiqib, yuksak mahorat va matonat namunasini ko'rsatdilar. Olimpiya musobaqalarida O'zbekiston sportchilaridan 4 nafari sovrindor, 14 nafari o'z yo'nalishi bo'yicha kuchli sakkizlikka kirgan.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 2012-yil 14 avgust kuni qabul qilingan "London shahrida bo'lib o'tgan XXX yozgi Olimpiada o'yinlarida yuksak natijalarga erishgan sportchilarimizdan bir guruhini mukofotlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq, Vatanimiz sharafini munosib himoya qilgan sportchilar taqdirlandi. Olimpiada o'yinlarida erishgan yutuqlari bilan Vatanimizning xalqaro miqyosdagi obro'-e'tibori va nufuzini oshirishga qo'shgan katta hissi uchun bronza medallari sohiblari bo'lgan Rishod Sobirov va Soslan Tigiyev "O'zbekiston iftixori", Abbas Atoev "O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sportchi" faxriy unvonlari bilan taqdirlandi. London Olimpiadasi chempioni Artur Taymazov yurtimizning sport sohasidagi shon-shuhratini yuksaltirish ishiga qo'shgan ulkan hissi, Olimpiada o'yinlarida yuksak natijalarga erishgani uchun "El-yurt hurmati" ordeni bilan mukofotlandi. Davlatimiz birinchi rahbari Artur Taymazovga mashhur sportchimizning O'zbekiston bayrog'ini baland tutib turgan oltin suvi yuritilgan haykalchasini sovg'a qildi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida medallarni qo'lga kiritgan sportchilarimiz va ularning ustoz-murabbiylarini taqdirlash marosimida so'zlagan nutqida, – "Albatta, bunday nufuzli musobaqalarda munosib qatnashish, g'oliblikka erishish oson emas. Agar bugungi kunda dunyoda 7 milliard aholi yashayotganini va ular orasida faqat o'n yarim ming nafar odam bu musobaqalarda qatnashish huquqini qo'lga kiritganini e'tiborga oladigan bo'lsak, mazkur o'yinlarning naqadar kuchli raqobat muhitida o'tganini anglash, sezish qiyin emas," deb ta'kidlagan edi.

Davlatimizning birinchi rahbari sport jamoatchiligi, soha mutasaddilari oldida 2016-yilda Braziliyaning Rio-de-Janeyro shahrida o'tkaziladigan o'ttiz birinchi yozgi Olimpiada o'yinlariga jiddiy tayyorgarlik ko'rish, London Olimpiadasi yakunlarini chuqur tahlil qilish va undan tegishli saboq va xulosa chiqarish, Olimpiya o'yinlarida eng yuqori natijalarga erishgan davlatlar tajribasini o'rganishga alohida e'tibor berish zarurligini, bu ishni bugundan, hozirdan boshlash lozimligini ta'kidladi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston sportchilarining yutuqlari

Olimpiya o'yiinlari natijalari

Osiyo o'yinlari natijalari

O'zbekiston sportchilari qishki Olimpiya o'yinlarida

O'zbekiston Respublikasi terma jamoasi qishki Olimpiya o'yinlarida ilk bor 1994 yildan boshlab ishtirok etgan.

1994 yil 12-27-fevral kunlari Lillehammer shahrida (Norvegiya) XVII qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tgan. Bu Olimpiya o'yinlariga 67 davlatdan 1923 nafar sportchi tashrif buyurgan. Mazkur qishki Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston sportchisi Lina Cheryazova fristayl bo'yicha Olimpiyada chempioni bo'lib, oltin medalni qo'lga kiritgan. O'zbekiston terma jamoasi umumjamo'a hisobida 67 mamlakat orasida 14-o'rinni egallagan.

1998 yil 7-22-fevral kunlari Nagano shahrida (Yaponiya) XVIII qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tgan. Naganoga jahonning 72 mamlakatidan kelgan 2302 nafar sportchi 14 ta qishki sport turi bo'yicha 68 ta medallar komplekti uchun kurashgan.

Bu o'yinlarda ishtirok etgan O'zbekiston milliy olimpiya terma jamoasi sportchilaridan quyidagilar musobaqalarda faxrli o'rinlarni egallagan: Lina Cheryazova fristayl bo'yicha 13-o'rin, Tatyana Malinina yakkalik figurali uchushda 8-o'rin, Roman Skornyakov figurali uchishda 19-o'rin, Komil O'rinboev esa tog' chang'isi sportida 29-o'rinni egallaganlar.

2002 yilning 8-24-fevral kunlari AQSHning Solt-Leyk-Siti shahrida XIX qishki Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tgan. Mazkur Olimpiyadada ishtirok etish uchun 77 mamlakatdan 2399 nafar sportchi tashrif buyurgan. Ishtirokchilar sportning 15 turi bo'yicha 78 ta medallar komplekti uchun musobaqalarda qatnashgan.

XX qishki Olimpiada o'yinlari 2006-yil 10-28 fevral kunlari Italiyaning Turin shahrida o'tkazilgan. Unda 85 mamlakatdan kelgan 2600 dan ziyod sportchi qishki sportning 15 turi bo'yicha o'zaro bellashgan. Ularda Jazoir, Keniya, Senegal, Efiopiya, Marokkash, Janubiy Afrika Respublikasi kabi qishki sporti to'g'risida yaqin-yaqingacha umuman tasavvurlari bo'lmagan mamlakatlar vakillari ham ilk bor ishtirok etgan.

Bu Olimpiya o'yinlarida O'zbekistondan tog' chang'i sportida Qayrat Ermetov, figurali uchishda yakkalik musobaqalarida Anastasiya Gimazetdinova, juftlikda esa Marina Aginina va Artyom Knyazev qatnashganlar. Qishki Olimpiya o'yinlari tarixida ilk bor O'zbekiston vakili Yevgeniy Roxin figurali uchish musobaqalarida hakamlik qilgan.

Turin qishki Olimpiadasida norasmiy umumjamo'a hisobida 29 ta (11ta oltin, 12 ta kumush va 6 ta bronza) medallarni qo'lga kiritgan Germaniya sportchilari 1-o'rinni olgan. AQSh - 25 ta medal bilan ikkinchi, 22 ta medal bilan Avstriya 3-o'rinni egallagan.

XXI qishki Olimpiada o'yinlari 2010 yil 12-28 fevral kunlari Vankuver shahrida (Kanada) o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlarida 80 ta mamlakatdan 5500 nafarga yaqin sportchilar qatnashgan. Ular 15 ta qishki sport turlari bo'yicha musobaqalarda medallar uchun kurash olib borganlar. O'zbekistondan 3 nafar sportchi: tog' chang'isi sporti bo'yicha Kseniya Grigoryeva va Olig Shamayev, konkida figurali uchish bo'yicha Anastasiya Gimazetdinova ishtirok etgan.

XXII qishki Olimpiada o'yinlari 2014 yil 10-26 fevral kunlari Sochi shahrida (Rossiya) o'tkazilgan.

O'zbekiston sportchilarining Osiyo o'yinlarida

Osiyo qit'asida eng yirik va ommaviy musobaqalardan biri – bu Osiyo o'yinlari bo'lib, O'zbekiston Respublikasi mustaqil bo'lgandan so'ng bu sport o'yinlarida faol ishtirok eta boshladi. O'zbekiston ilk bor 1994 yil Xirosima shahrida (Yaponiya) bo'lib o'tgan XII Osiyo o'yinlarida ishtirok etgan. Bu o'yinlarda 7300 nafar sportchilar 34 ta sport turi bo'yicha musobaqalarda qatnashgan va 337 ta medallar komplekti uchun kurash olib borilgan. O'zbekiston sportchilari Osiyo o'yinlarida birinchi bor qatnashib, umumjamo'a hisobida 42 ta mamlakat ichida fahrlil beshinchi o'rinni egallagan.

XIII o'yinlarda 44 ta sport turi bo'yicha musobaqalar o'tqazildi va bunda 6 mingdan ziyod qit'aning eng kuchli sportchilari 379 ta oltin, kumush va 478 ta bronza medallari uchun kurash olib bordilar. Respublikamiz sportchilari Bangkokda o'tkazilgan XIII Osiyo o'yinlarida O'zbekiston terma jamoasi qit'aning 44 mamlakatlari orasida 10-o'rinni egallagan.

Istiqlol yillarida O'zbekiston sportchilari Olimpiya o'yinlarida jami 25 ta medallarga (9 ta oltin, 6 ta kumush, 10 ta bronza), Osiyo o'yinlarida 277 ta medallarga (63 ta oltin, 97 ta kumush, 117 ta bronza) sazovor bo'lgan.

O'zbekiston sportchilarining Paralimpiya o'yinlaridagi ishtiroki

2007 yil 27 fevral kuni "O'zbekiston Milliy Paralimpiya Assotsiatsiyasi" Adliya vazirligidan 341-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tgan. Xozirgi kunda Assotsiatsiya O'zbekiston Respublikasi miqyosida o'zining ish faoliyatini boshlagan. Assotsiatsiyaning Andijon, Namangan, Sirdaryo, Jizzax, Samarqand, Buxoro, Xorazm, Qashqadaryo viloyat va Toshkent shahar bo'limlari tashkil etilgan. 2008 yil sentyabr oyida ilk bor O'zbekiston Milliy Paralimpiya Assotsiatsiyasi Xalaqaro Paralimpiya Qo'mitasining a'zosi sifatida Pekinda (Xitoy) XIII yozgi Paralimpiya o'yinlarida ikki sportchisi Ravil

Diganshin (engil atletika va pauerlifting) hamda Farxod Sayidov (suzish) bilan ishtirok etdilar.

2010 yil Xitoyning Guanchjou shahrida o'tkazilgan Osiyo Paralimpiya Qo'mitasi Bosh Assambleyasida O'zbekiston Markaziy Osiyoda eng rivojlangan Milliy Paralimpiya Qo'mitasi deb tan olindi hamda Markaziy Osiyo davlatlari Milliy Paralimpiya Qo'mitalari (Afg'oniston, Eron, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston) ishini rivojlantirish vazifasi yuklatildi. 2010 yil Guanchjou shahrida (Xitoy) o'tkazilgan Paraosiy o'yinlarida O'zbekiston paralimpiya sportchilari 1 ta oltin, 2 ta kumush, 3 ta bronza medaliga sazovor bo'lgan edi.

2012 yilning 29 avgust – 9 sentyabr' kuni Buyuk Britaniyaning London shahrida XIV yozgi Paralimpiya o'yinlari bo'lib o'tgan. Paralimpiya o'yinlarida dunyoning 166 davlatidan 4200 sportchi 20 ta sport turi bo'yicha ishtirok etgan. XIV yozgi Paralimpiya o'yinlarida 10 nafar O'zbekiston paralimpiya sportchilari 4 ta sport turlarida ishtirok etib, dzyudo, suzish, yengil atletika va pauerlifting sport turlari bo'yicha musobaqalarda qatnashgan. Paralimpiya o'yinlarida mustaqil O'zbekiston Paralimpiya harakati ham taraqqiy etib borayotgani amalda namoyish etildi. Yurtimiz sharafini himoya qilgan 10 nafar sportchilardan 9 nafari Paralimpiya o'yinlari saralash musobaqalaridan muvaffaqiyatli o'tib, finalda medallar uchun kurash olib bordilar. Yengil atletikaning disk uloqtirish musobaqalarida Xusniddin Norbekov 4-o'rinni egallagan bo'lsa, suzish bo'yicha ishtirok etgan Kirill Pankov 6-o'rinni band etish bilan birga, ikki bor Osiyo rekordini yangilagan. Sharif Xalilov dzyudo bo'yicha kumush medal sovrindori bo'lgan. Bu Paralimpiya o'yinlarida rasman ikkinchi bor ishtirok etayotgan O'zbekiston delegatsiyasi tomonidan qo'lga kiritilgan dastlabki medal bo'ldi. XIV Paralimpiya o'yinlarining yopilishi marosimiga O'zbekiston bayrog'ini olib o'tish sharafi Paralimpiya va Paraosiy o'yinlari sovrindori Sharif Xalilovga berilgan.

2014 yil Janubiy Koreyaning Incheon shahrida II Paraosiy o'yinlarida O'zbekiston delegatsiyasi a'zolari Vatanimiz sha'nini yanada ulug'lab, ozod va obod yurtimizda Paralimpiya harakati jadal suratlarda taraqqiy etib borayotganligini amalda yana bir bora isbotlaganlar. Paraosiy o'yinlarida ishtirok etgan 27 nafar sportchimiz 22 ta oltin, 5 ta kumush va 4 ta bronza jami 31 ta medalga sazovor bo'lib, umumjamoa hisobida 41 davlat orasida faxrli 5-o'rinni egalladi. Mamlakatimiz sportchilari Paraosiy o'yinlarida 12 marotaba Osiyo rekordini yangilashga ham muvaffaq bo'ldilar.

2014 yil O'zbekiston Markaziy Osiyoda eng rivojlangan Milliy Paralimpiya Qo'mitasi deb e'tirof etildi. O'zbekiston Paralimpiya sportchilari qo'lga kiritilgan medallar bo'yicha Markaziy Osiyo davlatlari orasida birinchi, Hamdo'stlik mamlakatlari o'rtasida oltinchi, jahonda esa 67-o'rinni egallab kelmoqda.

O'zbekiston talaba yoshlarining Universiadalari

“Universiada”- oliy o'quv yurtlarining talabalari uchun tashkil qilingan musobaqalar hisoblanadi. “Kichik Olimpiada” deb atalgan bu nufuzli musobaqa oliy o'quv yurtlarida ilmu-fan cho'qqilarini egallash bilan birga, sport maydonlarida ham umidbaxsh natijalarga erishgan, mamlakatimizda o'tkaziladigan yoshlar sport o'yinlarining eng yuqori bosqichi bo'lgan “Universiada” musobaqalarida talabalar tanlagan sport turi bo'yicha katta yutuqlarni qo'lga kiritmoqdalar.

O'zbekiston talaba yoshlarining I Universiadasi 2000 yil Namangan shahrida o'tkazilgan. Universiada o'yinlarida 1717 nafar talabalar voleybol, futbol, kurash, yengil atletika, tennis, stol tennisi, shahmat bo'yicha musobaqalarda qatnashgan. Mamlakatimiz talaba-yoshlarining katta sport bayramiga Buxoro (2002 yil), Samarqand (2004) viloyatlari hamda Toshkent (2007), Andijon (2010), Buhoro (2013) shaharlari mezbonlik qilgan.

II Universiada 2002 yil - Buxoroda bo'lib o'tgan va unda 2848 nafar talaba ishtirok etgan. 2004 yilda Samarqandda III Universiada yana ham keng miqyosli bo'lgan va unda 2600 dan ziyod talaba-sportchi qatnashgan. Musobaqa dasturiga mini-futbol va og'ir atletika kiritilgan. Universiada o'yinlarida 230 ta oltin, 230 ta kumush va 251 ta bronza medallari uchun musobaqalari o'tkazilgan. III Universiada musobaqalarida mumjamoaa hisobida birinchi o'rinni "Toshkent-1" jamoasi egallagan. Ularga O'zbekiston Prezidentining sovg'asi "Damas" rusumidagi avtomobil, oltin medal va birinchi darajali diplom topshirilgan.

“Universiada-2010” musobaqalari Andijon viloyatida bo'lib o'tgan. Musobaqa o'z ichiga 12 sport turi bo'yicha ayollar va erkaklar bellashuvini olgan. Universiadaning Respublika sport musobaqalari final bosqichida 1178 nafar sportchilar, 238 nafar murabbiylar, 154 nafar hakamlar, 450 nafar ommaviy axborot vositalari vakillari, vazirlik bo'limlari va oliy o'quv yurtlarining 209 nafar vakillari ishtirok etgan.

O'zbekiston talaba yoshlarining “Universiada” musobaqalarini yuqori saviyada o'tkazish uchun avvalo joylarda, viloyat va shaharlarda zarur sharoitlar yaratildi. Viloyat va shaharlarda o'nlab sport saroylari va majmualari bunyod etildi, qurilish, rekonstruksiya va obodonlashtirish ishlari amalga oshirildi. Bu esa har uch yilda o'tkaziladigan sport bayramiga davlatimiz va jamiyatimiz tomonidan qanday ulkan ahamiyat berilayotgani yanada yaqqol misoli bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov “Universiada – 2013” sport o'yinlari ishtirokchilariga so'zlagan nutqlarida – “Bularning barchasi yoshlarimizni jismoniy va ma'naviy jihatdan sog'lom va barkamol etib tarbiyalash, taraqqiy topgan davlatlardagi tengdoshlaridan kam bo'lmasligi, ular bilan bemalol bellashuvga tayyor bo'lishi uchun, yoshlarning O'zbekiston intilayotgan yuksak marralarga yetish yo'lida hal qiluvchi kuch bo'lib hayotga kirishi uchun – ana shunday buyuk maqsadlarga erishish uchun amalga oshirilayotganini tushunish darkor”, deb ta'kidlagan edi.

“Universiada – 2015” Farg'ona

O'zbekistonda yoshlarning uch bosqichli sport musobaqalari

«Umid nihollari»		«Barkamol avlod»		«Universiada»	
				2000	Namangan
		2001	Jizzax		
2002	Farg'ona			2002	Buxoro
2003	Urganch	2003	Andijon		
				2004	Samarqand
		2005	Toshkent		
2006	Qarshi			2007	Toshkent
		2008	Nukus		
2009	Guliston			2010	Andijon
		2011	Termiz		
2012	Termiz			2013	Buxoro
2014					
		2015	Farg'ona		

O'zbekiston terma jamoasining Olimpiya o'yinlaridagi natijalari

Yil	Olimpiya o'yinlari	O'kazish joyi	Mamlakat soni	Sportchi soni	oltin	kum	bron	Jamoa o'rni
1996	XXVI	Atlanta	197	76		1	1	58
2000	XXVII	Sidney	200	77	1	1	2	41
2004	XXVIII	Afina	202	68	2	1	2	34
2008	XXIX	Pekin	204	56	1	2	3	40
2012	XXX	London	205	55	1		3	47
2016	XXXI	Rio-de-Janeyro	207	70	4	2	7	21

O'zbekiston Respublikasi sportchilarining Olimpiya O'yinlaridagi yutuqlari

Olimpiya o'yinlari	Yil	O'kazilgan joyi	Sportchilarning olgan o'rni	Sport turi
XXVI	1996	Atlanta AQSH	A. Bagdasarov – 2 K. To'laganov – 3	dzyudo boks
XXVII	2000	Sidney Avstraliya	M. Abdullayev – 1 A. Taymazov – 2 R. Saidov – 3 S. Mixaylov – 3	boks erk/kurash boks boks
XXVIII	2004	Afina Gretsiya	A. Taymazov – 1 A. Dokturashvili – 1 M. Ibragimov – 2 U. Xaydarov – 3 B. Sultonov – 3	erkin kurash yunon rim kurash yunon rim kurash boks boks
XXIX	2008	Pekin Xitoy	A. Taymazov – 1 A. Tangriyev – 2 S. Tigiyev – 3 R. Sobirov – 3 E. Xilko – 3 A. Fokin – 3	erkin kurash dzyudo erkin kurash dzyudo trampolin gimnastika
XXX	2012	London Angliya	A. Taymazov – 1 R. Sobirov – 3 A. Atoyev – 3	erkin kurash dzyudo boks
XXXI	2016	Rio-de-Janeyro Braziliya	X. Do'smatov – 1 R. Nuruddinov – 1 Sh. Zoirov – 1 F. G'oyibnazarov – 1 Sh. G'iyosov – 2 B. Meliqo'ziyev – 2 D. Urazboyev – 3 R. Sobirov – 3 M. Ahmadaliyev – 3 R. To'laganov – 3 E. Tasmuratov – 3 M. Ibragimov – 3 I. Navruzov – 3	boks og'ir atletika boks boks boks boks dzyudo dzyudo boks boks yun-rum kurash erkin kurash erkin kurash

Jahon va Osiyo chempionatlari		Xalqaro sport musobaqalarida erishilgan natijalar 1991-2014 yil	
Oltin	799 ta	Oltin	2874 ta
Kumush	884 ta	Kumush	2909 ta
Bronza	472 ta	Bronza	3471 ta
Jami	2155 ta	Jami	9254 ta

?

- ✓ O`zR “Jismoniy tarbiya va sport to`g`risida”gi Yangi taxriridagi Qonun qachon qabul qilingan?
- ✓ Mustaqillikning dastlabki yillarida jismoniy taibiya va spoit sohasida qanday tadbirlar amalga oshirildi?
- ✓ Sog'lom avlod davlat dasturida jismoniy tarbiya va sportning o'rni qanday?
- ✓ Nogironlar sporti haqida nimalarni bilasiz?
- ✓ O`zR Milliy Olimpiya Qo`mitasi (MOQ) qachon tashkil qilingan?
- ✓ MOQning tuzilishi va maqsad hamda vazifalari nimalardan iborat?
- ✓ Qachon Mustaqil O`zbekiston sport jamoasi birinchi marta yozgi Olimpiya o`yinlarida ishtirok etgan?
- ✓ 2012-yilda Olimpiya o'yinlarida sportchilarimizning natijalari qanday bo'ldi?

10- modul. OLIMPIADA VA OLIMPIADA SARI YO'L. QADIMGI OLIMPIYA O'YINLARI.

Qadimgi Olimpiya o'yinlari. Qadimgi Yunonistonda Olimpiya o'yinlarining vujudga kelishi. Qadimgi olimpiya o'yinlari haqidagi afsonalar. Qadimgi olimpiya o'yinlarining dasturi va ularning xususiyatlari. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ijtimoiy- siyosiy, iqtisodiy, madaniy ahamiyati. Qadimgi yunon olimpiya o'yinlarining ta'qiqlanish sabablari.

Mustaqillik tufayli ma'naviy ruhiy poklanish, milliy qadriyatlarni tiklash, milliy an'analarga sadoqatli avlodni tarbiyalash va amaliyotga joriy etish kontseptsiyasi ishlab chiqildi, Vatan ravnaqini ta'minlab beruvchi milliy istiqlol g'oyasi shakllandi. O'zbek mentaliteti, milliy xarakter mazmunida yangi jihatlar tarkib topdi. Bu bevosita siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, ma'rifiy sohada tub yangilanishlarga ma'naviy asos bo'lib xizmat qildi.

O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan "Ta'lim to'g'risi"dagi Qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni asosida joriy etilgan ta'lim-tarbiyaviy tadbirlar, ma'naviy-ma'rifiy va madaniy omillar davlat siyosatida ustuvor yo'nalishga aylandi.

Jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk, yuksak intellektual salohiyat, zamonaviy bilimlarga ega, mustaqil fikrlaydigan, kelajakka ishonch bilan qaraydigan barkamol avlodni tarbiyalash asosiy vazifalar sifatida belgilandi. Bu yo'nalishdagi ishlar talaba-yoshlarda zamonaviy dunyoqarash, ularning ongiga vatanparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, o'z Vatanga xizmat qilish kabi yuksak tuyg'ularni kamol toptirishga qaratilgan.

Mavzuni o'rganish asosiy maqsadi – Qadimgi Olimpiya o'yinlari tarixini chuqur va atroflicha o'rganish orqali qadimgi Olimpiya o'yinlari ahamiyatini tushunish.

Nazariy mashg'ulotlar mazmunida fanning asosiy vazifalari –

- Qadimgi Olimpiya o'yinlari xususiyatlarini tahlil qilish;
- olimpiya sporti tarixi, jahon xalqlarining sport sohasidagi yutuqlari

bilan tanishtirish;

- olimpizmning insonparvarlik qadriyatlari ahamiyatini ifodalash;

Amaliy mashg'ulotlarda talabalar va mutaxassislardan - olimpizm tushunchalari va ularning mohiyatini bilish; olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish vositalaridan foydalanish shakllarini o'rganish; mustaqil fikr yuritish, bilimlarga ijodiy yondoshish talab etiladi.

Olimpiya o'yinlari tarixini o'rganish manbalariga:

▪ qadimgi Olimpiya o'yinlariga oid ash'yoviy yodgorliklar va arxeologik topilmalar;

▪ olimpiya sportiga doir arxiv materiallari, ilmiy kitoblar va boshqa yozma manbalar;

▪ olimpiya sportiga oid tasviriy san'at asarlari, badiiy kitoblar, xalq rivoyatlari va afsonalari, kino, foto, fonomateriallar;

▪ turli mamlakatlarda sport rivojlanishi to'g'risidagi amaliy ma'lumotlar, yani sport yutuqlari, sport rekordlari;

Qadimgi Olimpiya o'yinlari

Qadimgi Gretsiyaning Olimpiya shahri Olimpiada o'yinlarining vatani hisoblanadi. Olimpiya shahri Peloponnes yarim orolining g'arbiy qismida

joylashgan. Qadimgi yunonlar Olimpiya o'yinlarini buyuk xudolari - qudratli va dono Zevsga bag'ishlaganlar. Yunonlar oliy iloh Zevsni "yashin chaqnatuvchi", "bulutlarni haydovchi", beqiyos qudrat timsoli, "hayot baxsh etuvchi", "xaloskor" ma'budi sifatida e'zozlaganlar. Miloddan avvalgi V asrda yunon me'mori Libon loyihasi asosida Olimpiya shahrida Zevs maqbarasi qurilgan. Bu yerda o'rnatilgan Zevsning juda katta, oltin va fil suyagidan yasalgan haykali dunyodagi etti mo'jizaning biri, deb tan olingan.

Qadimgi olimpiya o'yinlarining tarixi to'rt davrdan iborat bo'lib, ular Qadimgi Gretsiyaning afsonaviy badiiy merosiga asoslanadi.

Qadimgi olimpiya o'yinlarining **birinchi davri** – qahramonlik davri hisoblanib, rivoyatlarga ko'ra bu musobaqalarda ma'budlar, shohlar, afsonviy qahramonlar o'zaro kuch sinashganlar. Gomerning mashhur "Illiada" dostonida Qadimgi Gretsiyada Troya urushining buyuk qahramoni Axilles tashkil etgan o'yinlarda ot aravalaridagi poygalarda Frakiya shohi Diomed, Miken shohi Menelay, Pulos shohi Nestor marraga birinchi bo'lib etib kelganlar. Gomer ularning musht jangida teng keladiganlar topilmagan Evrial, kurashda barcha raqiblarning kuragini yerga tekkizgan shoh Ayaks Telamanid, yugurishda Odissey, nayza uloqtirishda yunon qo'shinlari lashkarboshisi Agamemnon, kamon otishda Odisseyning eng sodiq xizmatkori Evmey va boshqa afsonaviy qahramonlarning fazilatlarini madh etgan.

Qadimgi olimpiya o'yinlarining **ikkinchi** – afsonaviy davri Geraklga bag'ishlab tashkil etgan umumellin musobaqalari to'g'risidagi rivoyatlarga asoslangan.

Qadimgi olimpiya o'yinlarining **uchinchi** – yarim afsonaviy davr miloddan avvalgi IX asrga to'g'ri kelib, bunda olimpiya o'yinlari Likurg va Ifit tomonidan tashkil etilganligi to'g'risidagi haqiqiy voqealar rivoyatlarda saqlanib kelgan.

Qadimgi olimpiya o'yinlarining **to'rtinchi** – qadimgi olimpia o'yinlarining tarixiy davri. Miloddan avvalgi 776 yilda birinchi qadimgi olimpiya o'yinlari bo'lib o'tgan va olimpiya o'yinlari tog'risida yozma manbalar topilgan. Bu aniq ma'lumotlarga asoslangan sana Olimpiya o'yinlari vujudga kelgan yili, deb qabul qilingan.

Qadimgi olimpiya o'yinlari haqida juda ko'p afsonalar va rivoyatlar mavjud. Birinchi afsonada xudo Kronos o'g'illaridan birining qo'lidan halok bo'lishini bashorat qiluvchi tushga ishonib, yangi tug'ilgan farzandlarini yutib yuborishni boshlagan. Uning rafiqasi Reya navbatdagi yangi tug'ilgan farzand o'rniga yo'rgakka tosh o'rab, uni berahm otaga beradi. O'g'lini esa cho'ponga berib yuboradi, bola o'sib-ulg'ayadi, chaqmoq va momaqaldiraq xudosi qudratli Zevsga aylanadi. Zevs shavqatsiz otasini jangga chaqiradi va g'alaba qozonadi, shu orqali aka-singillarini qutqaradi, ular keyinchalik xudolarga aylanishadi. Zevs g'alaba sharafiga musobaqalar o'tkazishni buyurgan. Bu o'yinlar o'tkazilgan joy nomi bilan Olimpiya o'yinlari deb atalgan.

Yana boshqa afsonaga ko'ra o'yinlarni Zevsning o'g'li Gerakl tashkil qilgan. Olimpiya o'yinlari Geraklning eng shavkatli g'alabalaridan biriga bag'ishlangan. Gerakl yugurish masofasini belgilab bergan va u 600 ta oyoq qadamiga (192m 27sm) to'g'ri kelgan. Qadimgi Gretsiyada bu o'lchov «stadiy» deb yuritilgan, shundan «stadion» so'zi kelib chiqqan. Ko'p yillar davomida yugurish bo'yicha g'olib aynan shu masofada aniqlangan.

Birinchi qadimgi Olimpiya o'yinlari miloddan avvalgi 776 yilda Olimpiya shahrida o'tkazilgan

Olimpiya o'yinlari Zevsning nevarasi Pelops tomonidan tashkil qilingan degan afsona ham bor. Podshoh Enomayning juda go'zal qizi bo'lgan. Enomay o'z kuyovining qo'lidan halok bo'lishini tushida ko'rgan va bunga ishonib, qizini qo'lini so'rab kelgan yigitlarga shart qo'yib, ular bilan ot aravada poyga o'ynagan. Poygada mag'lub bo'lgan yigitlarni o'limga hukm qilgan.

Pelops Enomayning qiziga o'n to'rtinchi kuyov edi. Oldingi o'n uchta kuyov ot aravada poyga o'ynashda Enomay qo'lidan halok bo'lgan edi. Enomayning qizi Gippodamiya Pelops bilan birga Enomay ot aravasining boshqaruvchisi Mirtilosni g'ildiraklarni ushlab turuvchi bronzali ushlagichni mumlisiga almashtirib qo'yishga ko'ndirishadi. Poyga paytida g'ildiraklar chiqib ketadi va Enomay halok bo'ladi. Xudolarga minnatdorchilik bildirib, Pelops Olimpiya o'yinlarini ta'sis etadi va ot aravada poyga asosiy musobaqalardan biriga aylangan.

Qadimgi Olimpiya o'yinlari doimiy **ravishda har 4 yilda bir marta kabisa yilida** o'tkazilgan. Yunon rivoyatlari va ko'plab afsonalarida kabisa yili ofat keltiruvchi yil, deb ifodalangan. Shuning uchun qadimgi davrda yunonlar kabisa yilida xudolardan rahm-shavqat so'rab, ular sharafiga bayramlar uyushtirganlar va qurbonliklar qilganlar. Yozma manbalarga ko'ra bu bayramlarning boshlanishi ikki yunon davlati – Elida va Sparta davlatlari o'rtasida tinchlik o'rnatilishi bilan bog'langan.

Olimpiya shahrida maxsus hay'at har to'rt yilda bir marta olimpiya o'yinlari tantanali ochiladigan sanani belgilab bergan. An'anaga binoan, bu sana yozda quyosh eng yuksak cho'qqisiga ko'tarilib, osmonda to'lin oy paydo bo'ladigan birinchi kun bo'lgan.

Yozma manbalarga ko'ra Birinchi qadimgi Olimpiya o'yinlarining boshlanishi ikki Qadimgi Gretsiya davlatlari – Elida va Sparta o'rtasida tinchlik o'rnatilishi bilan bog'liq bo'lgan.

“Olimpiada” atamasi ikki olimpiya o'yinlari oralig'idagi to'rt yil – 1447 kunni bildirgan. Yunonlar uchun bu taqvim sitsilyalik tarixchi Timey tomonidan miloddan avvalgi 264 yilda kiritilgan.

O'yinlar o'tkaziladigan vaqtda Qadimgi Gretsiyada muqaddas tinchlik **“ekexeyriya”** e'lon qilingan va 3 oy davom etgan. Maxsus jarchilar muqaddas tinchlik kuchga kirganini hammaga ma'lum qilib chiqqanlar. Muqaddas tinchlik davrida, ya'ni ellinlar taqvimi bo'yicha ikki apolloniy va perfiniy oylarida har qanday jangovar harakatlar to'xtatilgan. Bu qat'iy qonunni buzganlarga ma'budlar tomonidan kulfat yog'dirilishi haqidagi har bir yunonga ma'lum bo'lgan aqida dahshati eng urishqoq elatlarni ham to'xtatgan. Bu davrda Olimpiya shahriga qurol-yarog' bilan kirish taqiqlangan. Polis hukmronlari olimpiya o'yinlari paytida musobaqa ishtirokchilari, murabbiylar va barcha tomoshabinlarning xavfsizligini kafolatlagan.

Sulh shu qadar muqaddas hisoblanganki, olimpiya o'yinlari o'tkazilgan bir necha yuzlab yillar davomida unga atigi ikki marotaba rioya etilmagan hol bo'lgan. Birinchisi, Filipp Makedonskiy lashkari askarlari olimpiya o'yinlariga ketayotganlarni yo'lda tunaganlar. Bosqinchilar nafaqat ularning pul va mollarini qaytarib berishga majbur qilinganlar, balki musobaqa tashkilotchilariga juda katta miqdorda jarima ham to'laganlar. Makedonskiy o'zining lashkarlari sulhni buzganliklari uchun olimpiya o'yinlari tashkilotchilaridan rasmiy kechirim ham so'rashga majbur bo'lgan. Ikkinchisi, miloddan avvalgi 420-yilda spartaliklar muqaddas sulh amal qilib turgan vaqtda Lepreya shahrini qamal qilganliklari uchun olimpiya kengashi tomonidan O'yinlar ishtirokchilari ro'yxatidan chiqarilgan.

Olimpiya o'yinlari dastlab **bir kun** bo'lgan va bayram o'tkazilgan kunlar “iyeromeniya” – “muqadas oy”, deb nomlangan. Bu bayram vujudga kelgan paytida diniy xarakterga ega bo'lgan, lekin uning asosiy mazmunini atletika musobaqalari tashkil etgan. Miloddan avvalgi V asrga kelib, qadimgi Olimpiya o'yinlari **5 kun** davom etgan.

Birinchi kun. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ochilish marosimi bo'lgan. Olimpiya bayramining boshlanishi to'rt marotaba karnay chalinishi bilan bildirilgan. Musobaqa ishtirokchilari, murabbiylar va hakamlar Zevs xudosisiga qasamyod aytganlar.

Tantanali ochilish marosimi davomida jangchi tomonidan qatnashuvchi atletlarning ismi, kasbi, kelgan shahri e'lon qilingan. Olimpiadaning birinchi kunida xudolarga qurbonliklar keltirilgan.

Ikkinchi kun. Yoshlar o'rtasida yugurish, sakrash, disk va nayza uloqtirish, qo'l jangi bo'yicha musobaqalar o'tkazilgan.

Uchinchi kun. Olimpiadaning eng katta kuni – katta yoshli atletlarlar o'rtasida yugurish, sakrash, disk va nayza uloqtirish, kurash, qo'l jangi bo'yicha musobaqalar o'tkazilgan.

To'rtinchi kun. Eng nufuzli hisoblangan ot aravalarda poyga boyicha hamda qurol aslaha bilan yugurish musobaqalari o'tkazilgan.

Beshinchi kun. G'oliblar e'lon qilingan, taqdirlash marosimi bo'lgan. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining g'oliblari **olimpionik** deb nomlangan va ular sharafiga qo'shiqlar aytilgan.

Qadimgi Olimpiya o'yinlarga **ellanodik** - hakamlar rahbarlik qilgan. Ellanodiklar Elida fuqarolari orasidan o'yinlar boshlanishidan bir yil oldin chek tashlash asosida 9 nafar kishidan 18 nafar kishigacha saylangan. Ellanodiklarning vazifasi musobaqalar joyini tayyorlash, musobaqa ishtirokchilarini tanlash, musobaqalarning borishini kuzatib turish va musobaqa g'oliblariga mukofotlar berishdan iborat bo'lgan.

Qadimgi Olimpiya o'yinlarining dasturi ko'p yillar mobaynida o'zgarmagan va musobaqalarning eng qadimgi turi 1 stadiyga (stadiodrom) yugurishdan iborat bo'lgan. Qadimgi 14-o'yinlardan boshlab musobaqalar dasturiga 2 stadiyga yugurish - diaulos, 15-olimpiada o'yinlaridan boshlab esa chidamliligini sinash uchun 24 stadiyga yugurish - dolixodrom kiritilgan.

Qadimgi 18-Olimpiya o'yinlardan boshlab dasturga pentatlon (beshkurash) bo'yicha musobaqalar kiritilgan.

Pentatlon – yugurish, sakrash, disk va nayza uloqtirish, kurash mashqlaridan iborat bo'lgan. 25-o'yinlarda – ot aravalarda poyga, 33-o'yinlarda – **pankration** (qo'l jangi va kurash) musobaqalari dasturga kiritilgan. Olimpiya shahrining sharqiy qismida o'sha davrlarda ot aravalar poygasi o'tkaziladigan ulkan gippodrom joylashgan va 730x336 metr kattalikda bo'lgan. Bundan tashqari, bu yerda xususiy sport maktabi - gimnaniya, uning o'rtasida 66x66 metr kattalikdagi palestra joylashgan. Gimnasiya yaqinida esa olimpiya o'yinlari paytida atletlar yashaydigan "olimpiya qishlog'i" ham bo'lgan.

Qadimgi olimpiya o'yinlariga faqat ozod yunon fuqarolari qatnashishi huquqiga ega bo'lganlar. O'yinlarga qullar, ayollar, bolalar, horijiyalar, jinoyatchilar va qurollangan odamlar kiritilmagan. Miloddan avvalgi 632 yildan qadimgi 37-Olimpiya o'yinlardan boshlab o'yinlarida bolalar qatnashgan va ularning chiqishlari uchun alohida kun ajratilgan.

Qadimgi yunonlar Olimpiya o'yinlari qahramonlari nomlarini Alfey daryosi yaqinida o'rnatilgan marmar ustunlarga o'yib yozishgan. Birinchi Olimpiya o'yinlarining g'olibi Elida shahridan oshpaz Koroibos to'g'risida ana shu marmar ustundagi yozuvlardan ma'lum bo'lgan.

Qadimgi olimpiya o'yinlari ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan. Ular Qadimgi Gretsiyaning ko'pgina shaharlarini birlashuviga, quldorlarning o'zaro shartnomalar asosida tinchlik haqidagi kelishuvlariga, iqtisodiy jipslashuviga sabab bo'lgan. Olimpiya o'yinlari millatni birlashtiradigan va o'zaro totuvlikka xizmat qiladigan umumiyunon bayram hisoblangan. Bu o'yinlar polis quldorlarining harbiy qudratini ham namoyish qilgan.

Olimpiya o'yinlari qadimdan eng e'zozlangan bayramlardan biri bo'lgan. Mashhur tarixchi Gerodot bu yerga Afinadan yayov kelgan. Matematik Pifagor umumellin sport musobaqalarida qo'l jangi bo'yicha g'olib bo'lgan. Gippokrat kuchli kurashchi va mohir chavandoz edi. Faylasuf Aflotun mashhur Istma o'yinlarida kurash bo'yicha musobaqalarda g'olib chiqqan. Olimpiadalarda dramaturglar Sofokl va Evripid, yozuvchi Lukian, notiq Demosfen, qadimgi yunon madaniyati va san'atining barcha ko'zga ko'ringan namoyandalari bevosita musobaqalar, tanlovlar ishtirokchilari, tomoshabin sifatida qatnashganlar.

Qadimgi Gretsiyada har yili Demetra yoki "Sog'lom farzand" tanlovlarini o'tkazish an'anasi kiritilgan edi. Mazkur ko'rikda eng sog'lom va ko'rkam bolalar aniqlanib, ularning onalari taqdirlangan.

Olimpiya o'yinlarining asosiy g'oyasi inson barkamolligi, aqliy va jismoniy yetukligini namoyishi bo'lgan. Shuning uchun ilk umumellin bayramlarida kuchlilik, chaqqonlik, epchillik bo'yicha musobaqalar musiqa, she'riyat tanlovlariga ulanib ketgan. Olimpiadalarda jismoniy go'zallikka aqliy salohiyat, musiqiy, badiiy, tasviriy iste'dod ruhi uyg'un bo'lgan. Olimpiya o'yinlari doirasida san'at, adabiyot, musiqa, me'morchilik bo'yicha tanlovlar o'tkazilgan.

Milodiy 394 yilda Rim imperatori Feodosiy I tomonidan maxsus edikt e'lon qilinib, qadimgi Olimpiya o'yinlari taqiqlangan.

Qadimgi olimpiya o'yinlarining ta'qiqlash sabablari xristian dinining vujudga kelishi bilan bog'liq bo'lgan. Rim imperatori Feodosiy I xristianlikni majburiy joriy etib, ko'p xudoliklar bayramlarini man etish to'g'risida farmon chiqargan. Muqaddas Olimpiya shahriga o't qo'yib, yondirib yuborishga buyruq bergan. Qadimgi davrda jami 293 ta olimpiya o'yinlari o'tkazishgan. Olimpiya o'yinlari 12 asr davom etgan.

Qadimgi davrda olimpiya o'yinlarining jamiyatdagi o'rni va nufuzi juga yuqori bo'lib, ular Qadimgi Gretsiyaning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Qadimgi Gretsiya davlatlarida ta'lim-tarbiya tizimi barcha to'la huquqli fuqarolarga mo'ljallangan edi. Tarbiya tizimi harbiy-jismoniy tayyorgarlik bilan cheklanib qolmasdan, har tomonlama tarbiya bergan. Qadimgi yunonlar insonning barkamol rivojlanishi aqliy, ma'naviy, estetik va jismoniy tarbiyadan iborat bo'lishi kerak, deb hisoblaganlar.

Qadimgi Gretsiyada jismoniy mashqlarning ikki xil usuli bo'lgan: **gimnastika** - umumiy jismoniy tarbiya; agonistika – maxsus tayyorgarlik va musobaqalarda ishtirok etish. **Agonistika** (*agon* – musobaqa) gimnastik o'yinlar va musiqa musobaqalaridan (musiqa, raqs, she'riyat sohalari bo'yicha) iborat bo'lgan. Qadimgi davrda Nemey o'yinlari, Istma o'yinlari, Pifiya o'yinlari, Panafina o'yinlari kabi musobaqalar keng tarqalgan edi.

Nemey o'yilari Zevs xudosi bag'ishlangan bo'lib, ilk bor milloddan avvalgi 573 yilda Argolida shahrida o'tkazilgan. Nemey o'yilari har ikki yilda bir marta – olimpiadaning ikkinchi yilida kuz faslida va to'rtinchi yilida - qishda o'tkazilgan. O'yilar dasturida yugurish, kurash, pentatlon va pankration bo'lgan. G'oliblar selderey barglari bilan taqdirlangan.

Pifiy o'yinlari Delfa shahrida Apollon xudosi bag'ishlab o'tkazilgan. Apollon sozanda, raqqos xofizlar rahnamosi bo'lganligi uchun, dastlab o'yinlar dasturiga musiqa musobaqalari kiritilgan. Tarixiy ma'lumotlar asosida mil.av.586 yilda yunon shaharlari o'rtasidagi urushlar qurbonlari xotirasiga bag'ishlangan ot arava poygalari ilk bor o'tkazilganligi aniqlangan. Delfa shahridagi mahalliy bayramlar mil av.582 yildan boshlab umumiyunon o'yinlarga aylangan. Pifiy o'yinlari g'oliblari Apollon xudosi bag'ishlab ekilgan daraxtdan uzib olingan olmalar bilan taqdirlangan, keyinchalik esa lavr daraxti novdalaridan yasalgan gulchambar berilgan.

Istma o'yinlari dengiz xukmdori Poseydon xudosi bag'ishlangan. Bu o'yinlar mil.av.572 yildan boshlab har ikki yilda bir marta – olimpiada yilining birinchi va uchinchi yillari – bahorda Korinf qurfasida o'tkazilgan. Istma o'yinlari dasturi yugurish, kurash, qo'l jangi, pentatlon, pankration, ot arava poygalari va ot poygalari bo'yicha musobaqalardan iborat bo'lgan. Bundan tashqari musiqa dasturi bo'yicha nay va kifara cholg'u ijrochilarning chiqishlari namoyish qilingan. Korinf shahri boy va badavlat bo'lganligi sababli Istma bayramlari katta tantanalar bilan tashkil qilingan. Istma o'yinlari g'oliblari qarag'ay daraxti novdalaridan yasalgan gulchambar bilan taqdirlangan va she'rlarda sharaflangan. Mil.av.228 yildan boshlab O'yinlarda rimliklar ham ishtirok etgan.

Olimpiya o'yinlari – Qadimgi Gretsiyaning eng mashhur va eng ommaviy musobaqalari hisoblanib, alohida ahamiyatga ega bo'lgan. Olimpiya o'yinlari qadimdan eng e'zozlangan bayramlardan biri bo'lgan. Qadimgi yunonlar insonning barkamol rivojlanishi aqliy, ma'naviy, estetik va jismoniy tarbiyadan iborat bo'lishi kerak, deb hisoblaganlar. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining asosiy va pirovard maqsadi ham shu bo'lgan.

Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ijtimoiy-madaniy ahamiyati

Iqtisodiy ahamiyati	Olimpiya shahri savdo markaziga aylangan va polislararo shartnomalar tuzilgan.
Siyosiy ahamiyati	Ekexeyriya tufayli polislar o'rtasidagi siyosiy munosabatlar yaxshilangan.
Harbiy ahamiyati	Qadimgi o'yinlarda davlatlar o'z harbiy qudrati va jangchilarning harbiy-jismoniy tayyorgarligini namoyish qilganlar.
Madaniy ahamiyati	O'yinlarning madaniy dasturida faylasuflar, matematik, tarixchi olimlar, shoyir va yozuvchilar o'z asarlari bilan

---

qatnashganlar.

Bir yarim ming yildan so'ng esa Olimpiya o'yinlarini yana qayta tiklash g'oyalari paydo bo'lgan. 1824 yilda lord Stankof Olimpiya shahrida arxeologik qazilmalarni olib bordgan va uning chizmasini tuzgan. Bu esa Olimpiya o'yinlarini tiklash g'oyasini rivojlantirishga turtki bo'lgan. zamonaviy Olimpiya o'yinlarining ham mafkuraviy g'oyasi asoslaridan biri inson barkamolligidir. Pyer de Kuberten tashabbusi bilan Olimpiya o'yinlari qayta tiklanib, zamonaviy Olimpiya o'yinlari doirasida ham san'at, adabiyot, musiqa, me'morchilik bo'yicha tanlovlar o'tkazilgan. Hozirgi davrda Olimpiya shahrida ma'buda Gera maqbarasi poyida Olimpiya o'yinlari mash'alasini yoqish an'anasi saqlanib qolingan.

“Qadimgi davrda Olimpiya o'yinlari har to'rt yilda 1000 yil davomida (miloddan avval 776 yil va milodiy 260 yillar oralig'ida) Elidaning Olimpiya shahrida o'tkazilgan. Ular bir necha uzilishlar bilan milodiy 393 yilda xristian imperatori Feodosiy ko'pxudolik dinining bayramlarini, jumladan Oyinlarni taqiqlab qo'yguncha davom etgan. Bu o'yinlar qadimgi Gretsiyada yagona bo'lmagan – u yerda Pifiya o'yinlari, Nemeya o'inlari va Istmiya o'yinlari hamda boshqa kichik tadbirlar o'tkazilgan, biroq Olimpiya o'yinlari eng asosiy va eng uzoq davom etgan. (Finli va Pleket, 1976 y.:13). Bu barcha o'yinlar muqaddas va diniy xarakterga ega bo'lgan, Apollon va Poseydon xudolariga, Olimpiya o'yinlari Zevs xudosiga bag'ishlangan. Ularni Zevs ehromi oldida o'rnatilgan Qadimgi dunyoning etti mo'jizalaridan biri bo'lgan, oltin, kumush va fil suyagidan yasalgan 40-funtli haykali poyonida o'tkazilgan. Musobaqa ishtirokchilari va hakamlar, haykal oldida turib, barcha o'rnatildan qoidalarga rioya qilishga qasamyod berganlar. Haykal oldida qurbonliklar keltirilgan va g'oliblarni taqdirlashgan. (Kidd, 1984 y.).

O'yinlarga minglab tomoshabinlar kelgan. Dastlab 190 metrga yugurish musobaqalari o'tkazilgan, so'ng dastur kengaytirilib, ko'p sport turlari kiritilgan: yugurish, boks, pankration (qurolsiz qo'l jangi) va ko'pkurash (disk, nayza uloqtirish, sakrash, yugurish va kurash). Jamoaviy o'yinlar bo'lmagan. O'n to'qqizinchi asrda O'yinlar havaskor xarakterga ega bo'lmagan – qadimgi yunonlarda bunday kontseptsiya to'g'risida tushunchalar bo'lmagan. (Yang, 1984, 2004 yy.: XI). G'oliblarga ko'p mukofotlar berilgan. Pullik mukofotlar odatiy hisoblangan; Olimpiya o'yinlarida g'oliblik siyosat shohsupasiga chiqishga asos bo'lishi mumkin edi. Ekspertlar O'yinlardagi g'alaba uchun moddiy rag'batlantirish to'g'risida har xil fikrga ega. Asosiy mukofot sifatida zaytun gulchambari berilgan bo'lsa, uylariga qaytgandan so'ng g'oliblar pul mukofotlari va imtiyozlar berilgan. (Xill, 1992:7).

Musobaqalar Qadimgi Gretsiyaning harbiy va jangovar tayyorgarligi sifatida vujudga kelgan. O'yinlar davomida urushlar to'xtatilgan va olimpiya tinchligi tamoyillariga rioya qilingan. Tinchlik tamoyili O'yinlar davomida boshqa davlatlarning Elidaga hujim qilish ta'qiqlangan. Muqaddas tinchlik urushlarni to'xtatmagan, biroq Olimpiya o'yilarini yovuz kuchlardan himoya qilgan. (Kidd, 1984 y.).

Yunon shahar-davlatlarning iqtisodiy va siyosiy tizimi qullik va patriarxal tuzumga asoslangan edi. Ular zodagon erkaklar guruhi tomonidan boshqarilgan. Ayollar siyosiy huquqlarga ega bo'lmagan. O'ynlarda faqat ozod erkaklar ishtirok etish mumkin bo'lgan,

ayollar tomoshabin sifatida ham kirish taqiqlangan. .(Kidd, 1984 y.). Ayollar musobaqalari Gera xudosiغا bag'ishlab alohida tashkil qilingan".¹

© Adabiyotlar

1. Vardiashvili I. Afinadan Sidneyga qadar. Qarshi, "Nasaf", 2004.
2. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T.: 2006.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Sharq", 2002.
4. Ernazarov E. Olimpiada–jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: 2008.
5. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
6. **John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.**

---

¹ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. II-qism, 4-bob. Olimpiya o'yilarini qayta tiklanishi. Tarixiy sharh. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

Mavzu 11. ZAMONAVIY OLIMPIYA O'YINLARINING QAYTA TIKLANISHI. TARIXIY SHARH.

Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash g'oyalarining rivojlanishi. Olimpiya shahrida olib borilgan arxeologik qazilmalar va ularning tahlili. XIX asrning oxirida zamonaviy olimpiya o'yinlarini tiklash g'oyasining hayotga tatbiq etilishi. P'yer de Kuberten faoliyatining ahamiyati. I Xalqaro ta'sis Kongressi (1894) va uning tarixiy ahamiyati.

Xalqaro sport va olimpiya harakati XIX asrning oxirida vujudga kelgan. Xalqaro sport va olimpiya harakati vujudga kelishining eng muhim sabablaridan biri sportni rivojlantirish va xalqaro sport uyushmalarini tuzish bo'lgan. Zamonaviy sport XIX asrdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, ishlab chiqarish, harbiy ishlar, fan, madaniyat va san'at sohalaridagi taraqqiyot mahsuli sifatida vujudga kelgan.

XIX asrning boshlarida sport turlari bo'yicha musobaqalar o'tkazib borilgan. 1829 yil Angliyada Kembrij va Oksford universitetlari o'rtasida eshkak eshish bo'yicha musobaqa uyushtirilgan. 1838 yildan boshlab esa Xenleyn parus va eshkak eshish regatasi o'tkazilgan.

1845 yilda Angliyaning Iton shahrida yengil atletika birinchi xalqaro musobaqalari o'tkazilgan. 1847 yil Rossiyaning Peterburg shahrida yelkanli sport bo'yicha birinchi rasmiy musobaqa o'tkazilgan. 1852 yilda AQSHda Vinnipeg ko'lida eshkak eshish bo'yicha musobaqa tashkil etilgan. Vengriya, Gretsiya va boshqa bir qator mamlakatlarda, Amerika, Avstraliyada suzish bo'yicha musobaqalar tashkil etilgan.

1860-yillarda Angliyada 15 ta klub mavjud bo'lib, ular o'rtasida musobaqalar o'tkazish an'anaga aylangan. 1863 yilda Angliyada futbol ligasi tashkil etilgan. Futbol texnikasi va taktikasi ancha takomillashtirilgan. Bu hozirgi davr futbolining yaratilish asosini tashkil etgan edi.

XIX asrning ikkinchi yarmida juda ko'p zamonaviy sport turlari va sport o'yinlari vujudga kelgan. Turli mamlakatlarda sport klublari tashkil etilib, musobaqalar o'tkazilgan, sport inshootlari qurilgan. Bu davrda ko'pgina sport o'yinlari ham rivojlangan. Rossiya, Germaniya, Gretsiya, Vengriya kabi mamlakatlarda asosan kurash mashur edi. Shu asrning oxirlariga kelib jismoniy mashqlar, gimnastika, sport o'yinlari va turizmni bir-biridan ajratish, alohida turlarga bo'lish tizimiga asos solingan. Angliyada laun-tennis va kriket rivoj topgan, ular uchun maxsus o'yin maydonlari qurilgan. Evropa mamlakatlarida velosport vujudga kelgan. Bunda rezinali kameraning yaratilishi muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Shu asrda rivoj topgan sport turlaridan yana biri boks edi. Angliyada bu sport turi keng tarqalib, professional turga aylangan. Frantsiya, Italiya, Germaniya, Vengriya, Rossiya, Shvetsiya kabi mamlakatlarda shpaga va rapirada qilichbozlik xalq orasida keng tarqalgan sport turi hisoblangan. Ot sporti, miltiq, to'pponcha va kamondan o'q otish ham rivojlangan edi.

XIX asrda ayrim mamlakatlarda Olimpiya o'yinlarini amaliy jihatdan tiklashga harakat qilingan. 1834-1836 yillarda Shvetsiyada ikki marotaba

Skandinaviya Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Uning dasturidan qisqa va o'rta masofalarga yugurish, balandlikka va langar cho'p bilan sakrash, kurash kabi turlar joy olgan. Bu o'yinlar Lind universitetining professori Gustav Iogann Shartau tashabbusi bilan o'tkazilgan. Uning taklifi bilan qadimgi olimpiadalar haqida ma'ruzalar o'qilgan.

Gretsiya tomonidan qadimgi olimpiya o'yinlarini qayta tiklash haqidagi takliflar ko'p takrorlangan. Mamlakat mustaqilligi tarafdori bo'lgan Evangelis Tsappas har to'rt yilda o'yinlarni o'tkazish va unda sport, sanoat va qishloq ho'jalik mahsulotlari ko'rgazmalarini tashkil etishni taklif qilgan edi. Evangelis Tsappas olimpiya o'yinlari jarayonida ko'rgazmalar asosida savdo, iqtisod va madaniy aloqalarning o'zaro kuchayishini ko'ra bilgan, o'z mablag'lari hisobiga savdo va ko'rgazma zallari qurdirgan. 1859 yilda uning tashabbusi bilan Afinada "Olimpiyalar" o'tkazilib, unda faqat yunonlar ishtirok etgan. Moddiy ta'minotning talabga javob bermagani sababiga ko'ra, bu o'yinlar (1870, 1875, 1888 yil) muntazam o'tkazilmagan. Bu davrda ko'p mamlakatlardagi sport klublari milliy uyushmalar, ligalar va asotsiatsiyalarga birlasha boshlagan. 1868 yilda Germaniyada gimnastika uyushmalari Nemis gimnastika uyushmasiga birlashgan. 1888 yil AQSHda havaskor atletik uyushmasi, 1903 yil Shvetsiyada - umumshved sport uyushmasi tashkil etilgan. Umummilliy sport tashkilotlari boshqa mamlakatlarda ham yuzaga kelgan. Germaniya, Angliya, Frantsiya, AQSH, Rossiya, Italiya kabi taraqqiy etgan davlatlar iqtisodiy va madaniy jihatdan ancha yuqori darajaga ko'tarilgan. Bu davrda ishlab chiqarish, fan, ta'lim tez rivojlandi. Bu jarayonlar ishlab chiqarish, xalqaro uyushmalar, trestlar, sindikatlarni va bir qator boshqa yangi tarmoqlarni tashkil etish bilan birgalikda davom etgan. Xalqaro sport aloqalarining vujudga kelish sabablaridan biri jahon mamlakatlarida siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jarayonlarning rivojlanishidir.

Yevropa mamlakatlari va Amerikada ilmiy-tehnika taraqqiyot jarayonining mahsuli sifatida aloqa va kommunikatsiya vositalari yuzaga kelgan. Bunday sharoitda turli sohalar bo'yicha xalqaro munosabatlarni kuchaytirish, ya'ni iqtisodiy, ilmiy, madaniy va sportdagi aloqalarni bog'lash qonuniyat darajasiga yetgan. Bu holat mamlakatlararo aloqalar va sportni rivojlantirishga qulaylik yaratgan. Jamoat harakatlari, yoshlar orasida jismoniy tarbiyani rivojlantirish bo'yicha ommaviy harakatlarning yuzaga kelishi ham bunga katta sabab bo'lgan.

XIX asrning so'nggi choragi jamoat arboblari, tibbiyotchilar, pedagoglarning yoshlarga ta'lim berish, jismoniy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlari ancha kengaygan davr edi. Bu jarayonlarda jismoniy tarbiya va sportning yangi shakllari, usullari, vositalari yaratilgan. Mutaxassislar milliy jismoniy tarbiya va sport bilan chegaralanib qolmasdan, balki xalqaro sport aloqalarini o'rnatishni tavsiya etganlar. Bu yo'lda Frantsiya, Gretsiya, Angliya, Germaniya, Rossiya, AQSH, Shvetsiya va boshqa mamlakatlarning jamoatchiligi o'z faoliyatlari bilan alohida ajralib turar edi. Yoshlarni jismoniy tarbiyalash maqsadida olimpiya o'yinlaridan foydalanish

kabi fikrlar ham bildirilgan. Bu haqida fikrlarni cheh pedagogi Yan Amos Komenskiy, nemis gimnastika maktabining asoschilari logann Guts-Muts va Gerxard Fit, rus jismoniy ta'limi tizimining asoschisi Pyotr Frantsevich Lesgaft va boshqalar bir necha bor ta'kidlaganlar.

XIX asr oxirida mamlakatlardagi sport tashkilotlarining o'zaro tajriba almashish faoliyatlari yuzaga kelib, keyinchalik ular Xalqaro sport uyushmalariga asos solganlar. 1881 yilda jahonda birinchi Xalqaro sport federatsiyasi - Yevropa gimnastika uyushmasi va shu yilning o'zida Xalqaro gimnastika federatsiyasi tashkil topgan. 1882 yilda konkida uchish Xalqaro uyushmasi va Xalqaro eshkak eshish federatsiyasi, 1900 yilda Xalqaro velosport uyushmasi, 1904 yilda Xalqaro futbol federatsiyalar assotsiatsiyasi, 1908 yilda Xalqaro havaskorlik suzish federatsiyasi va Xalqaro muz ustida xokkey ligasi, 1912 yilda Xalqaro yengil atletika havaskorlik federatsiyasi, 1913 yilda Xalqaro qilichbozlik federatsiyasi tashkil etilgan.

XIX asrning oxirida frantsuz jamoat arbobi Pyer de Kuberten zamonaviy Olimpiya o'yinlarini tiklash g'oyasini hayotga tatbiq etgan. 1892 yil 25 noyabrda o'zining mashhur «Olimpiya Rennessansi» mavzusidagi ma'ruzasini Sorbonna universitetida o'qib eshittirgan.

1894 yil 16 iyunda Kuberten tashabbusi bilan Parij shahrida **I Xalqaro atletik kongressi** o'tkazilgan. Kongressda 12 ta davlatdan 72 ta vakillar qatnashgan, 21 ta davlat o'z roziligini yozma ravishda yuborgan. Kongressda Pyer de Kuberten taklifi bilan 1894 yil 23 iyunda **Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ)** tashkil etilgan. Uning tarkibiga 12 davlatdan 14 vakillar kiritilgan. I Kongress 1894 yil 16-23 iyunda o'rkazilgan va to'rtta asosiy masala muhokama qilingan:

- Havaskorlik va professional sporti haqida.
- Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash to'g'risida.
- Olimpiya o'yinlarining dasturi va uni o'tkazish tartiblari.
- Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining tarkibi to'g'risida.

I Kongress Xalqaro olimpiya harakatida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Kongress Olimpiya o'yinlarini qadimgi an'analar bo'yicha har 4 yilda bir marta o'tkazish to'g'risidagi qarorni tasdiqlagan.

Kongressda I Olimpiya o'yinlarini Gretsiyaning Afina shahrida o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilingan.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi – xalqaro nodavlat tashkilot bo'lib, yuridik shaxs maqomi bilan asotsiatsiya shaklida tuzilgan. Olimpiya Xartiyasiga binoan **XOQning asosiy vazifalari** quyidagilardan iborat:

- havaskorlik sporti asosi hisoblangan jismoniy va axloqiy sifatlarni rivolantirishga yordam berish;
- yoshlarni sport yordamida o'zaro kelishuv va do'stlik ruhida tarbiyalash;

- butun dunyoga olimpiya tamoyillarini keng yoyish, xalqlar o'rtasida yaxshi niyat muhitini yaratish;
- jahon sportchilarini har 4 yilda bir marta Olimpiya o'yinlarida uchrashtirish.

I Kongressda XOQning prezidenti saylangan. XOQning birinchi Prezidenti etib Gretsiya vakili Demetrius Vikelas saylangan. Pyer de Kuberten XOQning Bosh kotibi etib tayinlangan. 1896 yilgan boshlab Pyer de Kuberten XOQning ikkinchi Prezidenti etib saylangan.

Pyer de Kuberten (1863-1937) –zodagon oilasida tug'ilib, mukammal tarbiya olgan. Kuberten kollejda o'qib yurgan paytlaridayoq qadimgi olimpiya qazilmalari to'g'risida bilib, do'stlari bilan olimpiyaning avvalgi qudratini tiklashda reja tuzgan. 12 yoshlik chog'ida u sport klubi tuzadi. Bu yerda bolalar futbol, qilichbozlik va eshkak eshish bilan shug'illangan. Kuberten o'z zamonasining iqtidorli, shijoatli, qiziquvchan, ajoyib inson sifatida tarix sahifalaridan o'rin olgan. Baron Pyer de Kuberten Yevropadagi eng qadimgi va eng yaxshi Parij universtiteti - Sorbonnani tamomlagan. Tarix, pedagogika, falsafa, siyosat bilan qiziqqan. Kuberten yoshligida chavandozlik, qilichbozlik va eshkak eshish sport turlari bilan shug'ullangan.

Kuberten 20 yoshida qadimgi Ellada madaniyati va adabiyoti tarixi bilan chuqur qiziqib, olimpiya o'yinlarini qayta tiklash to'g'risida fikr bildirgan va butun hayotini mana shu maqsadini amalga oshirishga bag'ishlagan.

Pyer de Kuberten – Xalqaro olimpiya harakatining buyuk arbobi, zamonaviy olimpiya harakatining asoschisi, XOQning ikkinchi Prezidenti (1896-1915 yy.), (1919-1925 yy.). 1894 yilda XOQning Bosh kotibi, 1896 yilda XOQ prezidenti etib saylangan. Kubertenning rahbarligida 7 ta Olimpiada - II, III, IV, V, VII, VIII yozgi Olimpiya o'yinlari va I qishki Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. 1925 yilda iste'foga chiqqan va 1937 yilgacha Kuberten XOQning Faxriy Prezidenti bo'lgan. Olimpiya harakati, sport tarixi, sotsiologiya, falsafa, siyosat, arxeologiya va fanning boshqa sohalariga oid 30 ta kitob, 50 ta risola, 1200 tadan ortiq maqolalar muallifidir.

Kuberten 29 yil Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining prezidenti bo'lgan. Olimpiya ramzlari, belgilari, mukofotlari, sportchilar qasamyodi matni Kuberten tomonidan ishlab chiqilgan. Uni xizmatlariga yarasha "Olimpizm otasi" deb atashadi. Pyer de Kuberten vasiyatiga ko'ra Shveytsariyaning Lozanna shahrida dafn etilgan, yuragi esa Olimpiya shahrida marmar yodgorlik ostida dafn etilgan.

Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining tarixiy rivojlanishi **to'rtta asosiy davrlardan** iborat:

Olimpiya o'yinlari rivojlanishining asosiy davrlari:

- I. 1896-1912 yillardagi Olimpiya o'yinlari
- II. 1920-1936 yillardagi Olimpiya o'yinlari
- III. 1948-1988 yillardagi Olimpiya o'yinlari
- IV. 1992- hozirgi davrgacha Olimpiya o'yinlari

Olimpiya o'yinlari rivojlanish davrlarining umumiy tavsifi

Olimpiya o'yinlari rivojlanish davrlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Olimpiya o'yinlari rivojlanishining birinchi va ikkinchi davrlari Pyer de Kuberten rahbarligida bosib o'tilgan. Bu davrlar xalqaro olimpiya harakatining shakllanish va zamonaviy Olimpiya o'yinlarining tiklanish davri hisoblanadi. Olimpiya harakati tarixida bu davr "Kuberten davri" deb nomlanadi. Xalqaro olimpiya harakati va Olimpiya o'yinlarining rivojlanishi unung huquqiy asoslarini yaratilishi, tashkiliy tuzilmasi va tarkibining shakllanishi, tashkiliy tadbirlarining yo'lga qo'yilishi, moddiy-texnik ta'minlanishi bilan bog'liq.

Zamonaviy Olimpiya o'yinlari rivojlanishining uchinchi va to'rtinchi davrlari Ikkinchi Jahon urushidan keyin boshlanib, bugungi kungacha davom etmoqda. Bu davrlarda Olimpiya o'yinlarining rivojlanishi Xalqaro olimpiya harakati saflarining geografik va mintaqaviy jihatdan kengayishi, jahonda olimpiya sport turlarining keng tarqalishi bilan bog'liq.

Zamonaviy Olimpiya o'yinlari rivojlanishining **birinchi davrida** 1896 yildan 1912 yilgacha beshta Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan.

1896-1912 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlari

No	Yil	O'tkazilgan joyi	Mamlakat soni	Sportchi soni	1-o'rin (davlat)
I	1896	Afina, Gretsiya	14	295	Gretsiya
II	1900	Parij, Fransiya	24	1225	Frantsiya
III	1904	Sent-Luis, AQSH	13	689	AQSH
IV	1908	London, Angliya	22	2035	Angliya
V	1912	Stokgolm, Shvetsiya	28	2547	Shvetsiya
VI	1916	Berlin, Germaniya	o'tkazilmagan		

I -V Olimpiya o'yinlarida, yani birinchi beshta O'yinlarda faqat mezbon davlat jamoasi g'olib bo'lgan. Buning sababi sportchilar soni bilan bog'liq bo'lgan. Bu davrda ayrim davlat rahbarlari va sport tashkilotlari olimpiya o'yinlarining mohiyatini tushunib yetmagan va o'z sportchilari uchun mablag' ajratmagan. Natijada Olimpiya o'yinlarini o'tkazgan davlat sportchilarining soni ko'pchilikni tashkil qilgan. Masalan, Afinada 295 ta sportchidan 200 tasi Gretsiya sportchilari, Parijda esa 1225 ta sportchidan 700 tasi frantsiyalik

sportchilar bo'lgan, va h.k. VI (yozgi) Olimpiya o'yinlari Birinchi jahon urushi sababli o'tkazilmagan.

Olimpiya o'yinlari rivojlanishining **ikkinchi davrida** 1920 yildan 1936 yilgacha yana beshta Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Ikkinchi davrning asosiy xususiyati Pyer de Kuberten tomonidan ishlab chiqilgan olimpiya ramzlarining joriy qilinishidir. Bundan tashqari, qishki Olimpiya o'yinlarining alohida o'tkazilishi, olimpiya harakati mavqeining yanada oshganligi namoyish etgan. XII (1940) va XIII (1944) yozgi Olimpiya o'yinlari Ikkinchi jahon urushi sababli o'tkazilmagan.

Zamonaviy Olimpiya o'yinlari rivojlanishining **uchinchi davrida** 1948 yildan 1988 yilgacha 11 ta yozgi Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Bu davrning asosiy xususiyati siyosatning olimpiya sportiga aralashuvida namoyon bo'lgan. Bu davrda olimpiya harakatida juda ko'p muammolar ham mavjud bo'lgan va ularni bartaraf etish yo'llari XOQ kongresslari va sessiyalarida muhokama qilingan.

Zamonaviy Olimpiya o'yinlari rivojlanishining **to'rtinchi davrida** 1992 yildan 2012 yilgacha 6 ta yozgi Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Hozirgi davrda Olimpiya o'yinlari eng yirik xalqaro sport musobaqalari hisoblanadi. Ularni tashkil qilish va o'tkazish har bir mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va sport sohalarini rivojlanishida muhim omillardan biri bolib xizmat qilmoqda.

Xalqaro sport va olimpiya harakati vujudga kelishining asosiy sabablari:

- Sport, gimnastika va sport o'yinlarini halqaro miqiyosda rivojlanishi; Jismoniy tarbiyaning takomillashgan uslublari, shakllari va vositalarining ishlab chiqilishi;
- Milliy va halqaro sport klublari, uyushma, liga va federatsiyalarning tashkil qilinishi; Sport musobaqalari qoidalari va tartiblarining ishlab chiqilishi;
- Xalqaro sport musobaqalarining tashkil qilinishi va o'tkazilishi;
- Davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalarning kengayishi va sport sohasida tajribalar almashishni yo'lga qo'yilishi;
- Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash g'oyasining vujudga kelishi.

1920-1936 yillarda o'tkazilgan (yozgi) Olimpiya o'yinlari

O'yin	Yil	O'tkazilgan joyi	Mamlakat	Sport ortchi	1-o'rin
VII	1920	Antverpen, Belgiya	29	2669	AQSH
VIII	1924	Parij, Frantsiya	44	3092	AQSH
IX	1928	Amsterdam, Gollandiya	46	3014	AQSH
X	1932	Los-Andjeles, AQSH	37	1408	AQSH
XI	1936	Berlin, Germaniya	49	4066	Germaniya
XII	1940	Tokio, Yaponiya		o'tkazilmagan	
XIII	1944	London, Angliya		o'tkazilmagan	

1948-1988 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlari

No	Yil	O'tkazilgan joyi	Mamlakat soni	Sportchi soni	1-o'rin (davlat)
XIV	1948	London, Angliya	59	4099	AQSH
XV	1952	Xelsinki, Finlyandiya	69	4925	AQSH
XVI	1956	Melburn, Avstraliya	67	3184	SSSR
XVII	1960	Rim, Italiya	83	5348	SSSR
XVIII	1964	Tokio, Yaponiya	93	5140	SSSR
XIX	1968	Mexiko, Meksika	112	5530	AQSH
XX	1972	Myunxen, GFR	121	7123	SSSR
XXI	1976	Monreal, Kanada	92	6028	SSSR
XXII	1980	Moskva, SSSR	80	5217	SSSR
XXIII	1984	Los-Andjeles, AQSH	140	6797	AQSH
XXIV	1988	Seul, Koreya	159	8465	SSSR

1992-2012 yillarda o'tkazilgan yozgi Olimpiya o'yinlari

No	Yil	O'tkazilgan joyi	Mamlakat soni	Sportchi soni	1-o'rin (davlat)
XXV	1992	Barselona, Ispaniya	172	10563	MDH
XXVI	1996	Atlanta, AQSH	197	10318	AQSH
XXVII	2000	Sidney, Avstraliya	199	10651	AQSH
XXVIII	2004	Afina, Gretsiya	202	10625	AQSH
XXIX	2008	Pekin, Xitoy	204	11500	Xitoy
XXX	2012	London, Angliya	205	10500	AQSH
XXXI	2016	Rio-de-Janeyro	207	10500	AQSH

O'yinlarning vujudga kelishi va qayta tiklanishi

“Tabiiyki, qadimgi Olimpiya o'yinlarini insoniyat xotirasidan o'chirib bo'lmas edi. 1419 yilda Olimpiya o'yinlari to'g'risida ko'pjildlik kitob nashr qilngan. Olimpiya o'yinlari to'g'risida Shekspir va Milton, Fyote, Russo va Bayron o'z asarlarida eslatganlar. Volter “jeux olympiques”, Flober va Gayd – olimpiik so'zidan sportga doir bo'lmasa-da, foydalanganlar. (Mandell, 1976 y.: 29). Lekin aynan uyushgan sportning zamonaviy shaklda paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan birga o'n sakkizinchi asrdan boshlab va keyingi davrlarda “olimpiya” tushunchasi keng foydalanilga. Yevropada o'rta asrlardan buyon sport tadbirlari bilan o'tkaziladigan bayramlar odatiy xol bo'lgan.

O'n yettinchi asrda Robert Dover “Kotsvold Olimpiya o'yinlarini tashkil qilgan va ayrim uzilishlar bilan keyingi 250 yil davomida o'tkazilgan. (Kidd, 1984 y.). Robert Dover

Norfolkda 1575 va 1582 yillar oralig'ida tug'ilgan va 1652 yilda vafot etgan. Robert Dover Kotsvold o'yinlarining asoschisi bo'lganligi to'risida dalillar yo'q va uning ishtiroki 1612 yildan boshlangan. O'yinlar paydo bo'lishi o'rta asrlarda Angliyada bayramlar o'tkazish an'anasi bilan bo'g'liq. Ularga rapirada qilichbozlik, yakkakurash, qo'l jangi, dubulg'a bilan jang, raqslar, qoplarda sakrash, oyoqlari boylangan xolda kurash bo'yicha musobaqalar kiritilgan. (Uilyams, 2009 e.).

O'n to'qqizinchi asrning oxirida XOQning ta'sis etilishi va zamonaviy Olimpiya o'yinlarini bog'liq xolda ko'rish zarur.²

O'n sakkizinchi asrning oxiri va o'n to'qqizinchi asr mobaynida Gretsiya, Skandinaviya, Shimoliy Amerika va Birlashgan Qirollikda turli shakllardagi sport bayralari rivojlangan. Shotlandiyada 1820-yillarda qayta tiklangan o'yin an'analari 1850-yillarda Amerikada tarqalgan.

Parijda 1820- yillarda va Nyu-Yorkda 1850-yillarda rim sirki elementlaridan iborat sirk tomoshalari rivojlangan. Doktor Uilyam Penni Bruks tomonidan 1830 yillardan Skandinaviyada va 1849 yilda Liverpulda "olimpiya" va "olimpiyachi" tushunchalaridan foydalanilgan, bu o'z navbatida Kubertenga katta ta'sir etgan. Yunonlar 1859 yildan boshlab va keyingi yillarda Olimpiya o'yinlarini qayta tiklashga harakat qilganlar. Shunday qilib, Kubertenning shahsiy loyihasi bo'sh joyda rivojlanmagan.

"Much Wenlock" o'yinlari va Milliy olimpiya assotsiyatsiya.

O'n to'qqizinchi asrning o'rtalarida "olimpiya" va "olimpiyachi" tushunchalaridan foydalanish namunalari ko'paydi. Bu davrda sport novatorlari faoliyatida uchta ijtimoiy mavzu birlashdi. Birinchi – qadimgi yunon madaniyatiga, ayniqsa barkamol aqliy va jismoniy rivojlanish kontsepsiyasiga qiziqishni uyg'otish. Ikkinchi – bu davrda atletikaning mavqe'i oshib, ingliz davlat maktablarida rivojlangan. Uchinchi – ratsional xordiqni tashkil qilish.

Uilyam Penni Bruks tomonidan 1850 yilda asos solingan "Much Wenlock" o'yinlari muntazam ravishda o'tkazilgan musobaqalardan biri edi. Bruks bu davrda sport bayrami, olimpiya tushunchasi va yunon falsafiy tamoyillarini birlashtirgan birinchilardan bo'lgan. Tarixchi Devid Yang fikricha, zamonaviy Olimpiadalar asoschisi deb Bruksni ko'rish mumkin, MakAlun fikricha esa, Kuberten loyihasi xalqaro darajada muhim bo'lgan. (Yang, 1996 :12; MakAlun, 1981 y.)

Bruks 1809 yilda Venlokda doktor oilasida tug'ilgan, o'zi ham doktor va 1841 yilda sudya lavozimini egallagan. Bruks 1850 yilda birinchi "Much Wenlock" Olimpiya o'yinlarini tashkil qilgan. Ularga atletika, halqalarni nishonga otish, futbol va kriket kiritilgan. Bruks yunon madaniyati va Robert Dover "Kotsvold o'yinlari" bilan qiziqqan. (Uilyams, 2009 e.).

Gretsiya, Sutsos, Zappa

Yang fikricha, yunon O'yinlarini qayta tiklash g'oyasini Panagiotis Sutsos yaratgan, – shoir, noshir va vatanparvar. 1833 yildan va keyingi davtda Olimpiya o'yinlari to'g'risida uning dostonlarda yozilgan. 1835 yilda hukumatga 25 mart kuni milliy bayram deb e'lon qilish taklifi bilan murojaat qilgan va qayta tiklangan Olimpiya o'yinlarini kiritishni tavsiya qilgan. U O'yinlarni to'rtyillik siklda to'rtta yunon shahalarida o'tkazishni tavsiya qilgan.

---

² J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. II-qism, 4-bob. Olimpiya o'yinlarini qayta tiklanishi. Tarixiy sharh. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

Sutsos o'z tashabbus kampaniyasini 1840 yillargacha davom etgan, lekin kelgusida ishlarni Evangelos Zappa amalga oshirgan.³

Evangelos Zappa (1800–1965) yunon millatiga mansub yirik tadbirkor bolgan. U 1856 yilda Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash va moliyalash loyihasini tavsiya qilgan. 1859 yilda Zappa Birinchi Olimpiya o'yinlarni tashkil qilgan. Zappa tomonidan qayta tiklangan Olimpiya o'yinlari 1859, 1870, 1875 va 1889 yillarda Afinada o'tkazilgan. (Yangi, 1996 y.)

Kuberten, Frantsiya va Angliya

O'n to'qqizinchi asrda "olimpiya" tushunchasi umumiy lashib, sport tadbirlari Buyk Britaniya va Gretsiyada o'tkazilgan. Kuberten modeli yagona bo'lgan, pirovard natijada bir qator voqealar tufayli etakchi o'rinni egallagan. Kubertenning tashkiliy va diplomatik qobiliyatlari va ijtimoiy aloqalari markaziy poini o'ynagan. Kuberten 1875 yilda 12 yoshida o'qigan Tomas Xyuzning "Tom Braunning maktab kunlari" kitobi uning ingliz maktablaridagi sport dunyosiga romantik qiziqishi va bog'lanishida muhim rol o'ynagan.

Baron Pyer de Kuberten

Pyer de Kuberten (1863–1937) Parijda 1863 yilda aristokratik oilaning to'rtinchi farzandi bo'lib tug'ilgan. Iezuit maktabi va kollejida o'qigan, 1881 yilda fanlar bakalavri unvonini olgan. Uning ta'lim va sportga qiziqishlari natijada Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash bo'yicha xayotiy loyihasiga olib kelgan. 1895 yilda Mari Rotan, protestant qizga uylangan (u 1963 yilda 102 yoshida vafot etgan). Ularning birinchi farzandi - o'g'li 1896 yilda tug'ilgan, bolaligida oftob urganidan umri mobaynida aziyat chekkan. Ularning qizi Reni 1902 yilda tug'ilgan. Kuberten moliyaviy muammolarga duchor bolib, oilaviy uyini sotib yuborishga majbur bo'lgan. U 1937 yilda 74 yoshda vafot etgan".⁴

© Adabiyotlar

1. John Horne, Garry Whannel. **Understanding the Olympics**. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p. – 27-47 c.
2. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Sharq", 2002.
3. Ernazarov E. Olimpiada–jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: 2008.
4. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.

³

J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. II-qism, 4-bob. Olimpiya o'yilarini qayta tiklanishi. Tarixiy sharh. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

⁴

J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. II-qism, 4-bob. Olimpiya o'yilarini qayta tiklanishi. Tarixiy sharh. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

Xalqaro olimpiya tizimining umumiy tuzilmasi.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi va uning faoliyati. Olimpiya Xartiyasi – olimpiya harakatining asosiy huquqiy hujjati. XOQning maqsadi va vazifalari. XOQning tarkibi va asosiy organlari. XOQ sessiyalari. XOQ prezidentlari. XOQning shtab-kvartirasi. Olimpiya kongresslari va ularning ahamiyati.

Milliy olimpiya qo'mitalari va ularning faoliyati. Milliy Olimpiya Qo'mitalari Bosh Assambleyasining tashkil topishi, maqsadi va vazifalari. Xalqaro sport federatsiyalari va ularning faoliyati. Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, uning maqsadi va vazifalari.

Olimpiya harakati rivojlanishining birinchi davri. Xalqaro olimpiya harakati rivojlanishida ikkinchi davrning umumiy tavsifi. Olimpiya harakati rivojlanishining uchinchi davri va uning umumiy tavsifi. Zamonaviy olimpiya harakatining to'rtinchi davri va uning xususiyatlari. Xalqaro olimpiya harakatining dolzarb muammolari.

XIX asrning oxirida Pyer de Kuberten tomonidan olimpiya sportining asosiy tamoyillari, uning tuzilmasi, faoliyat asoslari ishlab chiqilgan va hozirgi davrgacha saqlanib qolgan.

Olimpiya Xartiyasi – olimpiya sportining asosiy huquqiy hujjati bo'lib, xalqaro olimpiya harakatining tashkiliy tuzilmasi, maqsadi, mazmuni hamda demokratik xususiyatini belgilab beruvchi o'ziga xos nizom hisoblanadi. XOQ tomonidan tan olinish, Olimpiya Xartiyasiga amal qilishga rozilik bildirish sport tashkilotlarning olimpiya harakatiga qo'shilganligi mezon bo'lib xizmat qiladi.

Olimpiya Xartiyasida olimpiya harakatining g'oyaviy-nazariy asoslari bayon qilingan, uning maqsad va vazifalari belgilab berilgan: insonni har tomonlama rivojlantirish, yaxshi va tinch jamiyat qurish, yoshlarni olimpizm ruhida tarbiyalash, butun jahon davlatlari va qit'alar o'rtasida do'stlik munosabatlarini rivojlantirishdan iborat.

Olimpiya Xartiyasi XOQning I Kongressida (1894) tasdiqlangan. Xartiyada XOQning maqsadi va vazifalari, Olimpiya o'yinlarining tartib-qoidalari va ular bilan bog'liq tashkiliy masalalar ifoda etilgan.

Xartiya mazmuni **beshta** bobdan iborat bo'lib, I – “Olimpiya harakati”, II– “Xalqaro olimpiya qo'mitasi”, III – Xalqaro sport federatsiyalari”, IV– “Milliy olimpiya qo'mitalari”, V – “Olimpiya o'yinlari” masalalariga oid moddalar berilgan.

Xartiyaning **I-bob**ida XOQning maqsadi, umumiy vazifalari va roli, sport tashkilotlarining Olimpiya harakatiga doir vakolatlari, Olimpiya kongressining tuzilmasi, olimpiya harakatining asosiy tushunchalari, olimpiya ramzlarining mohiyati va huquqlariga oid masalalar bayon etilgan.

II-bobda XOQning yuridik mavqei, XOQ a'zolikiga saylash huquqlari, XOQ a'zolarining majburiyatlari va vazifalari, XOQning tashkiliy tuzilmasi – asosiy organlari Sessiya, Ijroiya qo'mita, Prezident, ularning vakolatlari to'g'risida masalalar yoritilgan.

III-bobda Xalqaro sport federatsiyalarining olimpiya harakatidagi roli, ularni XOQ tomonidan tan olinishiga qo'yilgan talablar belgilangan.

IV-bobda Milliy olimpiya qo'mitalarilarining Olimpiya harakatiga doir vakolati va mavqei, ularning tarkibi, XOQ tomonidan tasdiqlanishiga qo'yilgan talablar belgilab berilgan.

V-bobda to'rtta bo'limlar mavjud bo'lib, ularning mazmuni “Olimpiya o'yinlarining ma'muriyati va ularni tashkil qilish”, “Olimpiya o'yinlarida ishtiroq etish qoidalari”, “Olimpiya o'yinlarining dasturi”, “Bayonnoma” kabi masalalarga bag'ishlangan.

Xalqaro olimpiya tizimining umumiy tuzilmasi. Hozirgi davrda xalqaro olimpiya harakatining murakkab tashkiliy tuzilmasi hosil bo'lgan, ya'ni uning **uchta** asosiy tarmog'i: Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Xalqaro sport federatsiyalar, Milliy olimpiya qo'mitalariga birlashtirilgan.

- Xalqaro Olimpiya qo'mitasi,
- Xalqaro sport federatsiyalar,
- Milliy olimpiya qo'mitalariga birlashtirilgan.

Xalqaro olimpiya tizimiga Olimpiya o'yinlari Tashkiliy qo'mitasi, regional olimpiya qo'mitalari, milliy assotsiatsiyalar, klublar va ularga tegishli shaxslar, jumladan sportchilar kiradi. Bu tashkilotlar o'z faoliyatida Olimpiya Xartiyasiga tayanadi.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi va uning faoliyati.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi – xalqaro nodavlat tashkilot bo'lib, yuridik shaxs maqomi bilan assotsiatsiya shaklida tuzilgan. Olimpiya Xartiyasiga binoan XOQning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- havaskorlik sporti asosi hisoblangan jismoniy va axloqiy sifatlarni rivolantirishga yordam berish;
- yoshlarni sport yordamida o'zaro kelishuv va do'stlik ruhida tarbiyalash;
- butun dunyoga olimpiya tamoyillarini keng yoyish, xalqlar o'rtasida yaxshi niyat muhitini yaratish;
- jahon sportchilarini har 4 yilda bir marta Olimpiya o'yinlarida uchrashtirish.

XOQ majburiyatiga yozgi va qishki Olimpiya o'yinlarini muntazam o'tkazish, ularni doimiy takomillashtirib borish, butun dunyoda sportning rivojlanishiga rahbarlik qilish kiradi.

XOQ a'zolari (hozirgi paytda ular 115 ta) Olimpiya xartiyasiga binoan o'z mamalakatlarida uning vakili hisoblanadilar. Mamlakatda XOQning bitta a'zosi saylanadi, lekin XOQ ikkinchi a'zoni Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan davlatlardan saylashi mumkin. XOQ a'zosi 70 yoshga to'lganda istefoga chiqishi lozim.

XOQ tarkibi va asosiy organlari. XOQning asosiy organlariga – Sessiya, Ijroiya qo'mita va Prezident kiradi.

Sessiya – XOQ a'zolarining umumiy yig'ilishi bo'ib, har yili o'tkaziladi, olimpiada yilida esa ikki marta chaqiriladi. Sessiya XOQning oliy organi hisoblanadi va uning qarorlari o'zgartirilmaydi. Sessiyani o'tkazish joyi XOQ tomonidan belgilanadi, navbatdan tashqari sessialarni – Prezident chaqiradi. Sessiyaning kun tartibi o'tkazish kunidan bir oy oldin tarqatilishi lozim. XOQ sessiyalarida Olimpiya xartiyasi muxokamasi, Olimpiya o'yinlarining tashkiliy masalalari, nomzod shaharlar muxokamasi, saylovlar o'tkaziladi.

Ijroiya qo'mita sessiyalar o'rtasidagi davrda XOQ ishlarini boshqarib boradi. Uning tarkibiga XOQ prezidenti, 4 ta vitse- prezident va 10 ta qo'mita a'zolari kiradi va ularning vakolat muddati 4 yil davom etadi.

Prezident XOQ a'zolari tarkibidan saylanadi. Olimpiya xartiyasi bo'yicha XOQ Prezidenti yashirin ovoz berish asosida 8 yilga va yana bir marta 4 yilga vakolat mudatini uzaytirish imkoniyati bilan saylanadi. Prezident maxsus hay'atlar va ishchi guruhlar tuzib, uning yordamida XOQ faoliyatining umumiy strategiyasini ishlab chiqadi. Olimpiya Xartiyasida XOQning rasmiy tili – frantsuz va ingliz tillari, deb belgilangan. XOQ shtab-kvartirasi Shveysariyaning Lozanna shahrida joylashgan.

XOQ prezidentlarining faoliyati

Demetrius Vikelas (1835-1908) – Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining birinchi Prezidenti. 1894 yil iyunda Parijda Xalqaro atletika ta'xis kongressida zamonaviy olimpiya harakati muammolari muhokama qilingan sho'bagah rahbarlik qilgan. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining a'zosi bo'lgan. I Kongressda 1896 yilda I Olimpiya o'yinlarini Afinada o'tkazishni taklif qilgan. Olimpiya Xartiyasi bo'yicha Olimpiya o'yinlarini o'tkazadigan davlat vakili prezident etib saylanishi kerak edi. Shuning uchun XOQ prezidenti lavozimiga Gretsiya vakili Demetrius Vikelas saylangan. Vikelas I Olimpiya o'yinlarini tashkiliy ishlarida faol qatnashgan va katta hissa qo'shgan. Olimpiya o'yinlaridan so'ng 1896 yil 10 aprelda Demetrius Vikelas iste'foga chiqqan. Keyingi Olimpiya o'yinlari Parijda o'tkazilishi belgilangan va Olimpiya Xartiyasi bo'yicha Frantsiya vakili Pyer de Kuberten XOQning ikkinchi prezidenti lavozimini egallagan.

Pyer de Kuberten (1863-1937) zodagon oilasida tug'ilib, mukammal tarbiya olgan. Kuberten kollejdah o'qib yurgan paytlaridayoq qadimgi olimpiya qazilmalari to'g'risida bilib, do'stlari bilan olimpiyaning avvalgi qudratini tiklashda reja tuzgan. 12 yoshlik chog'ida u sport klubi tuzadi. Bu yerda bolalar futbol, qilichbozlik va eshkak eshish bilan shug'illangan. Kuberten o'z zamonasining iqtidorli, shijoatli, qiziquvchan, ajoyib inson sifatida tarix sahifalaridan o'rin olgan. Pyer de Kuberten Yevropadagi eng qadimgi va eng yaxshi Parij universtiteti - Sorbonnani tamomlagan. Tarix, pedagogika, falsafa, siyosat bilan qiziqqan. Kuberten yoshligida chavandozlik, qilichbozlik va eshkak eshish sport turlari bilan shug'ullangan. 20 yoshida qadimgi Ellada madaniyati va adabiyoti tarixi bilan chuqur qiziqib, olimpiya o'yinlarini qayta tiklash to'g'risida fikr bildirgan va butun hayotini mana shu maqsadini amalga oshirishga bag'ishlagan.

Pyer de Kuberten – Xalqaro olimpiya harakatining buyuk arbobi, zamonaviy olimpiya harakatining asoschisi, XOQning ikkinchi Prezidenti (1896-1915 yy.), (1919-1925 yy.). 1894 yilda XOQning Bosh kotibi, 1896 yilda XOQ prezidenti etib saylangan. Kubertenning rahbarligida 7 ta Olimpiada - II, III, IV, V, VII, VIII yozgi Olimpiya o'yinlari va I qishki Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. 1925 yilda iste'foga chiqqan va 1937 yilgacha Kuberten XOQning Faxriy Prezidenti bo'lgan. Olimpiya harakati, sport tarixi, sotsiologiya, falsafa, siyosat, arxeologiya, fanning boshqa sohalariga oid 30 ta kitob, 50 ta risola, 1200 tadan ortiq maqolalar muallifi.

Kuberten 29 yil Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining prezidenti bo'lgan. Olimpiya ramzlari, belgilari, mukofotlari, sportchilar qasamyodi matni Kuberten tomonidan ishlab chiqilgan. Uni xizmatlariga yarasha "Olimpizm otasi" deb atashadi. Pyer de Kuberten vasiyatiga ko'ra Shveytsariyaning Lozanna shahrida dafn etilgan, yuragi esa Olimpiya shahrida marmar yodgorlik ostida dafn etilgan.

Godfrua de Blone (1869-1937) – XOQning vaqtincha prezident lavozimini 1916-1919 yillarda bajargan. Baron Godfrua de Blone 1869 yil 25 iyulda Nidershyontal' shahrida (Shveytsariya) tavallud topgan. XOQ tarkibida 1899 yildan boshlab Shveytsariya vakili sifatida faoliyat ko'rsatgan. Kuberten Birinchi jahon urushiga ketganda, prezident lavozimiga neytral davlat vakili G.de Blone tayinlangan. Godfrua de Blone Shveytsariya olimpiya qo'mitasining asoschilaridan biri bo'lib, 1912-1915 yillarda shu qo'mitani boshqargan. 1937 yil 14 fevralda Biskra shahrida (Jazoir) vafot etgan.

Anri de Baye-Latur (1876-1942) – XOQning uchinchi Prezidenti. 1903 yilda Bel'giyadan XOQ a'zosi etib saylangan. Anri de Baye-Latur 1905 yilda XOQning III kongressini tashkiliy ishlariga katta hissa qo'shgan. 1906 yilda Bel'giya Milliy olimpiya qo'mitasi ta'xischilaridan biri bo'lgan. 1920 yilda Antverpenda VII yozgi Olimpiya o'yinlari Tashkiliy qo'mitasining raisi bo'lgan. 1925-1942 yillarda XOQ Prezidenti etib

saylangan. Baye Latur rahbarligida II, III qishki va IX, X, XI yozgi Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan.

Yuxannes Zigfrid Edstryom (1870-1969) – XOQning 1942-1952 yillarda faoliyat ko'rsatgan Prezidenti. 1921 yilda XOQ a'zosi, XOQ Ijroiya qo'mitasining a'zosi, 1931 yilda XOQning vitse- prezidenti etib saylangan. Yu.Edstrem havaskor sportni rivojlantirish tarafdori va olimpiya harakatida millatchilikning har qanday ko'rinishiga qat'iy qarshi edi. XOQning 1949 yildagi 44 sessiyasida Xalqaro olimpiya akademiyasini tashkil etish taklifini qo'llab- quvvatlagan. 1950 yilda XOQning 45-sessiyasida san'at tanlovlarini olimpiya dasturidan chiqarish, turli festivallar, ko'rgazmalari o'tkazish taklifini kiritgan. 1952 yil 16 iyulda Yu.Edstrem o'z iltimosi bilan iste'foga chiqqan va keyingi yillarda XOQning faxriy prezidenti bo'lib xizmat qilgan.

Eyveri Brendej (1887-1975) – XOQning 1952-1972 y. faoliyat ko'rsatgan beshinchi Prezidenti. 1909 y. AQSHning Illinoys shtati universitetini tugallagan. U yengil atletika ko'pkurashi bo'yicha AQSH birinchiligining 1910 yil sovrindori bo'lgan. 1912 y. Stokgol'm Olimpiadasida AQSH terma jamoasi tarkibida beshkurash bo'yicha 5-o'rinni egallagan. Keyin u gandbol bilan shug'ullangan va AQSHning eng yaxshi 10 ta o'yinchisi qatoriga kirgan. E.Brendej 1925-1927 yy. gandbol bo'yicha milliy qo'mita raisi, 1928-1935 yy. AQSH Havaskor atletika assotsiatsiyasi, 1928-1952 yy. AQSH Milliy olimpiya qo'mitasi prezidenti bo'lgan. 1930 y. Xalqaro havaskor yengil atletika federatsiyasi prezidenti, 1936 y. XOQ a'zosi, 1937 y. XOQ Ijroiya ko'mitasi a'zosi, 1945 y. XOQ vitse-prezidenti, 1946 y. birinchi vitse-prezidenti etib saylangan. E.Brendej birinchi bo'lib XOQning Oltin ordeni bilan taqdirlangan. E.Brendej 85 yoshida o'z ihtiyoriga ko'ra iste'foga chiqqan, hayotining so'nggi yillarini Germaniyaning Garmish-Partenkirhen shahrida o'tkazgan.

Maykl Morris Killanin (1914-1999) – Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining 1972- 1980 yillarda faoliyat ko'rsatgan oltinchi Prezidenti. 1950 y. Irlandiya milliy Olimpiya qo'mitasining Prezidenti, 1952 y. XOQ a'zosi, 1967 y. XOQ Ijroiya qo'mitasi a'zosi, 1968 y. XOQning vitse prezidenti etib saylangan. Killanin XOQning Olimpiya birligi dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish tashabbuskori bo'lgan. Uning rahbarligida XOQ Monreal va Moskvadagi yozgi Olimpiya o'yinlarini, Insbruk va Leyk Plesiddagi qishki Olimpiya o'yinlarini o'tkazgan. 1980 yilda Maykl Killanin iste'foga chiqqan.

Xuan Antonio Samaranch (1920–2011) – XOQning 1980-2001 yillarda faoliyat ko'rsatgan Prezidenti. U yoshligida boks, rolikli kon'kida hokkey bilan shug'ullangan. Keyinchalik Samaranch ustozlik qilgan Ispaniyaning rolikli xokkey jamoasi jahon chempioni bo'lgan. Samaranch universitetning tijorat fakul'tetini tugallagan, biznes faoliyatini sport ustozligi bilan qo'shib olib borgan. 1940-1950 yy. Samaranch Barselona munitsipalitetining rahbari, so'ng Ispaniya rolikli hokkey milliy federatsiyasining prezidenti lavozimida ishlagan. Samaranch 1955 y. Barselonada o'tkazilgan ikkinchi O'rta yer dengizi o'yinlarining tashkilotchilaridan biri bo'lgan. Samaranch 1956 y. qishki VII Olimpiada, 1960 yil XVII va 1964 yildagi XVIII yozgi Olimpiadalarda Ispaniya sport delegatsiyasining rahbari bo'lgan. 1963 yilda Samaranch Ispaniyaning sport oliy kengashi rahbari lavozimiga tayinlangan. 1967 yilda Samaranch Ispaniya milliy olimpiya qo'mitasining prezidenti etib saylangan. Samaranch 1968 yildan XOQ protokoli rahbari, 1970 yildan XOQ Ijroiya qo'mitasi a'zosi, 1974 yildan XOQ vitse-prezidenti, 1977 yildan Ispaniyaning sobiq Ittifoq elchisi lavozimlarida faoliyat ko'rsatgan. 1980 yilda XOQning 83-sessiyasida Samaranch XOQ Prezidenti etib saylangan. 2001 yilda Xuan Antonio Samaranch o'zining 20-yillik samarali faoliyatini yakunlab, iste'foga chiqqan.

Jak Rogge 1942 yil 2 may kuni Gent shahrida tug'ilgan. Jak Rogge tibbiyot fanlari doktori, jarroh, sport tibbiyoti mutaxassisi; ingliz, fransuz, nemis, golland va ispan tillarini biladi. Rogge yelkanli kema sporti va regbi bilan shug'ullangan, yelkanli kema sporti

bo'yicha Belgiya chempioni, Olimpiada (1968, 1972, 1976 yy.) o'yinlari ishtirokchisi. Jak Rogge Yevropa Olimpiya qo'mitasi Prezidenti (1989 y.) Insbruk, Kalgari shaharlarida o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari missiyasi rahbari, Moskva (1980), Los-Anjeles (1984) va Seul (1988) Olimpiadalari missiyasi rahbari bo'lgan. Dopingga qarshi Butunjahon Ittifoq agentligi (ADA) a'zosi, 1991 yildan XOQ a'zosi, olimpiada harakati, dasturi va komissiyasi a'zosi. XXVII va XXVIII Olimpiada o'yinlarini muvofiqlashtirish komissiyasining rahbari bo'gan. 2001–2013 yillarda XOQ Prezidenti lavozimida rahbarlik qildi. 2013 yilda Jak Rogge iste'foga chiqdi.

Tomas Bax 1953 yilda Vyurtsburg shahrida (Germaniya) tavallud topgan. Yoshligida futbolga qiziqqan, lekin ota onasi uni qilichbozlik seksiyasiga olib borgan. Bu sport turida Tomas Bax juda katta natijalarga erishdi, Germaniyaning ko'p karra chempioni va qilichbozlik (rapira) bo'yicha ikki karra Jahon chempioni bo'ldi. Tomas Bax XXI Olimpiya o'yinlarida (1976, Monreal, Kanada) Germaniya terma jamoasi tarkibida oltin medalga sazovor bo'lgan. Tomas Bax huquqshunoslik mutaxassisligi bo'yicha Vyurtsburg universitetini tamomlagan. T. Bax XOQning Sport arbitraj sudi doping muammolari bo'yicha appelyatsiya bo'limini boshqargan. 2013 yil 10 sentyabrda Tomas Bax XOQ Prezidenti etib saylandi.

XOQ PREZIDENTLARI

No	XOQ prezidenti	Rahbarlik yillari	Davlat vakili
1	Demetrius Vikelas	1894-1896	Gretsiya
2	Pyer de Kuberten	1896-1916, 1919-1925	Frantsiya
3	Godfri de Blone	1916-1919	Shveytsariya
4	Anri de Baye-Latur	1925-1942	Belgiya
5	Yuxanes Zigfrid Edstryom	1942-1952	Shvetsiya
6	Eyveri Brendej	1952-1972	AQSH
7	Maykl Morris Killanin	1972-1980	Irlandiya
8	Xuan Antonio Samaranch	1980 -2001	Ispaniya
9	Jak Rogge	2001-2013	Belgiya
10	Tomas Bax	2013- hozirgi davrgacha	Germaniya

XOQ KONGRESSLARI

Kongress	O'tkazilgan yil	O'tkazilgan joyi
I	1894	Parij, Frantsiya
II	1897	Gavr, Frantsiya
III	1905	Bryussel, Belgiya
IV	1906	Parij, Frantsiya
V	1913	Lozanna, Shveytsariya
VI	1914	Parij, Frantsiya
VII	1921	Lozanna, Shveytsariya
VIII	1925	Praga, Chexoslovakiya
IX	1930	Berlin, Germaniya
X	1973	Varna, Bolgariya
XI	1981	Baden-Baden, Germaniya
XII	1994	Parij, Frantsiya
XIII	2009	Kopengagen, Daniya

Olimpiya kongresslari

Olimpiya kongressi – olimpiya harakatining asosiy tashkilotlari ishtirokida o'tkaziladigan anjumandir. Xalqaro olimpiya harakati rivojlanishining dastlabki yillarida Kongresslar har yili o'tkazilgan va Olimpiya o'yinlarining tashkiliy masalalari muhokama qilingan.

I Xalqaro atletik Kongressi 1894 yil 16-23 iyunda o'rkazilgan va to'rtta asosiy masala muhokama qilingan:

- ✓ Havaskorlik va professional sporti haqida.
- ✓ Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash to'g'risida.
- ✓ Olimpiya o'yinlarining dasturi va uni o'tkazish tartiblari.
- ✓ Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining tarkibi to'g'risida.

I Kongress Xalqaro olimpiya harakatida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Kongress Olimpiya o'yinlarini qadimgi an'analar bo'yicha har 4 yilda bir marta o'tkazish to'g'risidagi qarorni tasdiqlagan. Kongressda I Olimpiya o'yinlarini Gretsiyaning Afina shahrida o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilingan.

Olimpiya xartiyasi bo'yicha Olimpiya kongresslari 8 yilda bir marta o'tkaziladi. Olimpiya kongresslarini o'tkazish muddatini XOQ belgilab beradi. Kongress XOQ prezidenti tomonidan chaqiriladi va konsultativ ahamiyatga ega.

X Olimpiya kongressi 1973 yil Varna shahrida (Bolgariya) o'tkazilgan. Bu kongressda olimpiya harakati muammolarini hal qilishga kirishilgan. Uning kun tartibida: hozirgi davr olimpiya harakati va uning rivojlanish istiqbollari; XOQ, XSF va MOQning o'zaro munosabatlari, keyingi olimpiya o'yinlarining qiyofalari kabi masalalar muhokamaga qo'yilgan. Kun tartibidagi masalalarning barchasi muhokama qilinib, uch tomonlama XOQ, MOQ va XSF komissiyasi tuzilgan.

Kongress yakuni hujjatlari «Uch tomonlama komissiyaning hulosalari», «Jahonning barcha sportchilariga murojaat» olimpiya harakatining demokratlashuviga turtki bo'lgan. Kongress dunyodagi barcha sportchilarga murojaat qabul etib, ularni Xalqaro tinchlik va do'stlikni mustahkamlash hamda Olimpiya harakatining softligi yo'lida kurashishga chaqirgan.

Olimpiya harakatini yanada rivojlantirishda 1981 yilda Baden-Baden shahrida (Germaniya) o'tkazilgan XI kongress muhim ahamiyat kasb etgan. Bunda uchta masala muhokamaga qo'yilgan: keyingi olimpiya o'yinlari; sportda Xalqaro do'stlik aloqalari; olimpiya harakatining istiqbol yo'llari. Muhokama jarayonida keyingi olimpiya o'yinlarini o'tkazish masalasi munozaralar, bahslarga sabab bo'ldi, turli munosabatlar izhor etilgan va hozirgi davr olimpiya harakati xususida ham har xil fikrlar bildirilgan. Kongressda 82 XOQ a'zosi, 37 XSF vakili, 49 MOQ vakili ishtirok etgan. Kongressda ilk bor 34 nafar olimpiya chempionlari qatnashgan. Kongress tomonidan deklaratsiya qabul qilinib, unda quyidagi yakunlovchi qarorlar bayon etilgan:

- Olimpiya o'yinlarida «ochiq o'yinlar» uchun joy yo'q;
- Olimpiya o'yinlariga sportchilarni kiritish tamoyillari saqlanib qoladi (Olimpiya Xartiyasi «26 qida»);
- Olimpiya marosimlari har doimgidek davom etadi;
- Olimpiya o'yinlarini turli mamlakatlarda o'tkazish amaliyoti davom ettiriladi;
- Olimpiya o'yinlari Tashkiliy qo'mitasi, XOQ, XSF, MOQ o'zaro munosabatlari yanada mustahkamlab boriladi;
- doping iste'mol qiluvchilarni yanada qattiqroq jazolash choralari ishlab chiqiladi;

- sportda kamsitish holatlariga qarshi kurash davom ettiriladi;
- «Olimpiya birdamligi» dasturini bajarishda qatnashuvchilar sonini ko'paytirish, taraqqiy etayotgan mamlakatlarga ko'maklashish tadbirlari rejalashtiriladi;
- matbuot, teleradio orqali sport harakatidagi ijobiy jihatlarni ko'proq yoritish, yoshlarning sportga qiziqishini tarbiyalashga e'tibor berish;
- mamlakat hukumatlaridan olimpiya harakatini rivojlantirishda ko'mak so'rash;
- xotin-qizlarning sport harakatiga rahbarlik qilishlariga keng yo'l ochish.

XX asrda Olimpiya harakati rivojlanishining asosiy vazifalari 1994 yil 29 avgust – 3 sentabrda Parijda o'tkazilgan XII Olimpiya kongressi ko'rib chiqilgan. Bunda 3000 kishi ishtirok etgan, ya'ni XOQ, XSF, MOQ, murabbiylar, sportchilar, olimlar, ommaviy axborot vositalari, davlat va nodavlat tashkilotlarining vakillari qatnashgan. Kongressga X.A. Samaranch raislik qilgan. Bunda to'rtta masala muhokama etilib, har biri bo'yicha tavsiyalar qabul qilingan:

- Hozirgi davr Olimpiya harakatining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qo'shayotgan hissalari.
- Jamiyatda sportchining o'rni va roli.
- Sport ijtimoiy hayotda (sport va siyosat, sport va iqtisod, sport barcha uchun, taraqqiy etayotgan mamlakatlarda sport).
- Sport va ommaviy axborot vositalari.

Kongressdagi mulohazalar, muzokarlarda XX asr davomida sportchilar mahoratini oshirish, yoshlarni tarbiyalashda olimpiya harakati, olimpiya o'yinlari katta ahamiyatga ega bo'lganligi ta'kidlangan. Hozirgi davr muammolaridan biri XOQ, MOQ, XSF faoliyatlarini muvofiqlashtirib turishdan iborat. Keyingi olimpiya o'yinlarining talab darajasi tashkil qilinishi shunga bog'liq bo'lib qolmoqda. MOQ hukumat tashkilotlari bilan, XOQ esa YUNESKO va BMT bilan uzviy aloqada ish olib borishi kerak.

Hozirgi davrda XOQ rahbarligida Olimpiya kongresslari va sessiyalarida olimpiya harakati muammolari muhokama qilinadi, ularni butunlay hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'riladi. XOQ Milliy olimpiya qo'mitalari (MOQ) va Xalqaro sport federatsiyalarini (XSF) tan olish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Zamonaviy olimpiya harakatining dolzarb muammolari.

Zamonaviy olimpiya harakatida juda ko'p muammolar mavjud bo'lib, ulardan eng dolzarb muammolar qatorida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- professional sport va tijorat sporti muammosi;
- olimpiya sport inshootlari muammosi;
- olimpiya o'yinlari dasturi muammosi;
- doping va sportda haqqoniy hakamlik qilish muammosi;
- XOQ, MOQ, XSF faoliyatida hamkorlik muammosi;
- irqchilik va millatchilik muammosi;
- sportda terrorizm va tajovuzkorlik muammosi;
- olimpiya ta'limi muammosi.

Hozirgi kunda xalqaro olimpiya harakatining ko'p muammolari hal qilingan. Jumladan, dastlabki Olimpiya o'yinlarida paydo bo'lgan **irqchilik va millatchilik muammosi** XX asrning ikkinchi yarmida sportda kamsitish holatlariga qarshi olib borilgan keskin kurash natijasida bartaraf etilgan.

1930 yillarda olimpiya harakatida vujudga kelgan inqiroz, olimpiya harakatining asosiy tashkilotlari **XOQ, MOQ, XSF** o'rtasidagi o'zaro hamkorlik rishtalari

uzilishiga olib kelgan. Bu muammo 1973 yil Varna shahrida (Bolgariya) o'tkazilgan X Olimpiya kongressida muhokama qilingan. Uning kun tartibida: hozirgi davr olimpiya harakati va uning rivojlanish istiqbollari; XOQ, XSF va MOQning o'zaro munosabatlari, keyingi olimpiya o'yinlarining qiyofalari kabi masalalar muhokamaga qo'yilgan. Bu masalalarning muhokamasi natijalari asosida uch tomonlama XOQ, MOQ va XSF komissiyasi tuzilgan. Kongress yakuniy hujjatlari olimpiya harakatining demokratiylashuviga turtki bo'lgan. Olimpiya harakati tizimining asosiy tarmoqlari - XOQ, MOQ, XSF o'zaro munosabatlarining mustahkamlanishi olimpiya harakatining yanada rivojlanishiga olib keldi.

1950-yillarda **doping muammosi** paydo bolib, bugungi kunda sport harakatining eng dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Doping (ingl. dope – og'u, narkotik) preparatlari katta sportga ko'rsatkichlarni sun'iy ravishda oshirish maqsadida qo'llanilgan. 1968 yildan boshlab Olimpiya o'yinlarida doping nazorati kiritilgan. XOQ va Jahon Doping nazorati Assotsiatsiyasi tomonidan doping iste'mol qiluvchi sportchilarni yanada qattiqroq nazorat qilish va jazolash choralari ishlab chiqilgan.

Olimpiya o'yinarida **haqqoniy hakamlik** qilish muammosi 1968 yilda "Hakamlarning olimpiya qasamyodi" kiritilishi orqali bartaraf etilishiga harakat qilingan. Bu muammo sport musobaqalarida zamonaviy texnik vositalardan foydalanish yordamida hal qilinadi.

Professional sport muammosi Olimpiya xartiyasi bo'yicha hal qilingan. 1980-yillargacha professional sportchilar Olimpiya o'yinlariga kiritilmagan, chunki Pyer de Kuberten tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillari bo'yicha Olimpiya o'yinlari faqat havaskor sportini rivojlantirishga qaratilgan. Bugungi kunda sport o'yinlari va musobaqa qoidalari katta farqi bo'lmagan ayrim sport turlari bo'yicha professional sportchilar Olimpiya o'yinlariga kiritiladi.

XX asrning 90-yillarida **olimpiya ta'limi muammosi** paydo bolib, olimpizm g'oyalari va olimpiya tamoyillari asosida sportchilarda yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirish orqali hal qilinmoqda. Bunday vazifa olimpiya madaniyati qadriyatlarini egallash usullari yordamida hal etiladi.

Olimpiada kongresslari va hozirgi davr muammolari

Hozirgi davr olimpiada harakati va olimpiada o'yinlari katta qarama-qarshiliklar zamonida rivoj topmoqda. Davr taqozosi bilan olimpizm mavjudligi haqida XOQ rahbarlari davlat arboblari, ba'zi sport uyushmalari xodimlari har xil nazariyalar, dasturlar (konsepsiya) Olimpiya harakati va olimpiya o'yinlari, ulardagi tijorat ishlari, kelajakdagi o'yinlarni o'tkazadigan joylar haqida o'zlariga katta baho berishmoqda, turli bashoratlarni qilishmoqda.

Olimpiya kongresslari. 1973 y. Varnada (Bolgariya) o'tkazilgan X Olimpiya kongressi olimpiya harakati muammolarini butunlay hal qilishga kirishdi. Uning kun tartibida: hozirgi davr olimpiya harakati va uning rivojlanish istiqbollari; XOQ, XSF va MOQning o'zaro munosabatlari, keyingi olimpiya o'yinlarining qiyofalari kabi masalalar muhokamaga qo'yildi. Kun tartibidagi masalalarning barchasini hal etisha olmagan bo'lsada, uch tomonlama (XOQ, MOQ va XSF) komissiya tuzildi. Shuningdek, kongress yakuni hujjatlari («Uch tomonlama komissiyaning xulosalari», «Jahonning barcha sportchilariga murojaat») olimpiya harakatining keyingi demokratlashishiga ancha turtki bo'ldi, kongress dunyodagi barcha sportchilarga murojaat qabul etib, ularni xalqaro tinchlik va do'stlikni mustahkamlash hamda Olimpiya harakatining softligi yo'lida kurashishga chaqirdi.

Olimpiya harakatini yanada rivojlantirishda 1981-yilda Baden-Badenda (Germaniya) o'tkazilgan XI kongress muhim ahamiyat kasb etdi. Bunda uchta masala muhokamaga qo'yildi: keyingi olimpiya o'yinlari; sportda xalqaro do'stlik aloqalari; olimpiya harakatining istiqbol yo'llari. Muhokama jarayonida keyingi olimpiya o'yinlarini o'tkazish masalasi munozaralar, bahslarga sabab bo'ldi, turli munosabatlar izhor etildi. Shuningdek, hozirgi davr olimpiya harakati xususida ham har xil fikrlar bildirildi.

Kongressda XOQning **82** a'zosi, XSFning **37** vakili va Milliy Olimpiya qo'mitalarining (MOQ) **149** vakili ishtirok etdi. Kongressda ilk bor **34** nafar olimpiya chempionlari ham qatnashdi. Kongress tomonidan yakunlovchi qaror (deklaratsiya) qabul qilinib, unda quyidagi jihatlar bayon etilgan edi:

- ✓ Olimpiya o'yinlarida «ochiq o'yinlar» uchun joy yo'q; .
- ✓ Olimpiya o'yinlariga sportchilarni qo'yish tamoyillari («26-qoida» Olimpiya xartiyasi) saqlanib qolaveradi;
- ✓ Olimpiya (marosimlari) har doimgidek davom etadi;
- ✓ Olimpiya o'yinlarini turli mamlakatlarda o'tkazish amaliyoti davom ettiriladi;
- ✓ Olimpiya o'yinlarini tashkil qiluvchi qo'mita va XOQ, XSF, MOQlarining o'zaro munosabatlari yanada mustahkamlab boriladi;
- ✓ doping iste'mol qiluvchilarni yanada qattiqroq jazolash choralari ishlab chiqiladi;
- ✓ sportda kamsitish faoliyatlariga qarshi kurash davom ettiriladi;
- ✓ «Olimpiya birdamligi» dasturini bajarishda qatnashuvchilar sonini ko'paytirish, taraqqiy etayotgan mamlakatlarga ko'maklashish tadbirlari rejalashtiriladi;
- ✓ matbuot, teleradio orqali sport harakatidagi ijobiy jihatlarni ko'proq yoritish, yoshlarning sportga qiziqishini tarbiyalashga e'tibor berish;
- ✓ mamlakatlarning hukumatlaridan olimpiya harakatini rivojlantirishda ko'mak so'rash;
- ✓ xotin-qizlarning sport harakatiga rahbarlik qilishlariga keng yo'l ochish.

XX asrda Olimpiya harakati rivojlanishi asosiy yakunlarini 1994 yil 29 avgust – 3 sentabrda Parijda o'tkaziladigan XII Olimpiya kongressi ko'rib chiqdi. Bunda 3000 kishi ishtirok etdi, ya'ni **XOQ (101), XSF (132), MOQ (407)**, shuningdek, murabbiylar, sportchilar, olimlar, ommaviy axborot vositalari, davlat va nodavlat tashkilotlarining vakillari qatnashdi.

Kongressga X.A. Samaranch raislik qildi. Bunda to'rtta masala muhokama etilib, har biri bo'yicha tavsiyalar qabul qilindi, ya'ni:

- Hozirgi davr Olimpiya harakatining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qo'shayotgan ulushlari (hissalari).
- Jamiyatda sportchining o'rni va roli.
- Sport ijtimoiy hayotda (sport va siyosat, sport va iqtisod, sport barcha uchun, taraqqiy etayotgan mamlakatlarda sport).
- Sport va ommaviy axborot vositalari.

Kongressdagi mulohazalar, muzokaralarda XX asr davomida sportchilar mahoratini oshirish, yoshlarni tarbiyalashda olimpiya harakati, olimpiya o'yinlari g'oyat katta ahamiyatga ega bo'lganligi ta'kidlangan.

Katta sportda sportchilarni tayyorlashda ilmiy-texnik taraqqiyot natijalari, zamonaviy uskunalardan keng foydalanish zarurligi alohida qayd etildi.

Sportning ijtimoiy-tarbiyaviy va iqtisodiy salohiyati tobora oshib borayotganligi tufayli davlat rahbarlariga uni tobora rivojlantirishda yordam ko'rsatib turishlari, tavsiya etildi.

Jismoniy tarbiya va sportning mohiyati, olimpiya g'oyalarining ahamiyati o'sib borayotganligini e'tiboiga olgan holda, matbuot, teleradio faoliyatlarini maqsadli yo'naltirish ham taklif etildi.

Hozirgi zamon xalqaro sport va olimpiya harakatida XII Kongressdan keyin ham qator jiddiy muammolar saqlanib qolayotganligi ma'lum bo'ldi.

Ulardan biri **doping** dan foydalanish, ikkinchisi Olimpiya o'yinlari va boshqa musobaqalarda hakamlikdagi odillik masalasi edi.

Hozirgi davrda sport natijalarining o'sishi tufayli sportchilarni tayyorlashda ma'lum qiyinchiliklar vujudga kelmoqda. Shu sababdan, ba'zi bir murabbiylar sportchilar faoliyatini sun'iy ravishda (doping asosida) kuchaytirmoqda. Olimpiya o'yinlarining yaxshi an'analarini saqlash yo'lida fidokorona mehnat qilayotganlar bu yo'lda qattiq kurashlar olib bormoqda.

Turli xil moddalarni qabul qilish sportchilar salomatligiga putur yetkazadi, o'zaro munosabat, do'stlik va hamkorliklarga barham beradi. Shu sababdan, 1962-yil Moskvada bo'lib o'tgan **XOQ** sessiyasida maxsus rezolutsiya qabul qilingan, unda dopinga qarshi kurashda faol ishlash zarurligi uqdirilgan edi. Shunga qaramasdan, bu nuqson kamayish o'rniga tobora kengaymoqda. 1970-2005-yillar orasida har xil sport turlarida o'nlab jiddiy, hatto fojiviy hodisalar hisobga olingan. IX Panamerika mintaqaviy o'yinlarda AQSHning **13** ta yengil atletikachisi doping ishlatganligi uchun o'yinlardan chetlashtirilgan.

XII Osiyo o'yinlarida (Xirosima, 1994) **11** ta xitoy sportchisi man etilgan gormonal preparatlarni ishlatganligi uchun musobaqalardan ozod qilingan. Shu sababdan, XOQ tomonidan so'nggi olimpiya o'yinlarida dopinga qarshi xizmat komissiyalari tuzildi. Xalqaro sportda doping ishlatish hollarining ko'payishi sababli XOQ 1999 yil 2-4 fevralda Xalqaro konferensiyada buni maxsus masala qilib ko'tarib chiqdi. Sportda bellashuvlarning halol, odilona bo'lishini ta'minlashda hakamlik omili ancha ustuvor turadi. XOQ xartiyasi va XSFlaming nizomlarida hakamlarning haqqoniy, adolatli bo'lishi alohida ta'kidlangan.

Shunga qaramasdan, olimpiya o'yinlari xalqaro sport musobaqalari va ular bilan aloqador faoliyatlarda hakamlar, tashkilotchi rahbarlar orasida g'irromlik, vijdonsizlik, hatto sotqinlik holatlari ko'p uchramoqda. Ularni butunlay yo'q qilish yo'lida mutaxassislar, axborot vositalari izchil kurash olib bormoqda.

Konkida figurali uchish, badiiy va sport gimnastikasi, boks, kurash, sport o'yinlarida natijalar bir yoki bir necha hakamlarning subyektiv fikrlari bilangina baholanadi. Bunday holatlarda ko'pincha chalkashlik yuz beradi yoki ataylab ta-rafkashlik qilish kuzatiladi. Bu holatlar maxsus yig'ilishlarda ko'rib chiqiladi va nohaq hakamlar jazolanadi. Shu sababdan, hakamlik muammolari ilmiy-texnik jihatdan o'rganilib, eng zamonaviy texnik vositalardan foydalanishga o'tilmoqda. Ularning dalillari esa hakamlar hay'ati va nazorat qo'mitalarining ko'z oldida qayta namoyish etiladi. Bu o'rinda futbol o'yinidagi jiddiy harakatlarni video tasviiga olish va qayta ko'rsatishni misol tariqasida keltirishning o'zi kifoyadir.

Olimpiya harakatida o'yinlar dasturi masalasi qattiq kurashlaiga sabab bo'lmoqda. Sportning u yoki bu turini kamaytirish yoki ko'paytirishga qaratilgan harakatlar o'yinlarning to'xtatilishi darajasigacha olib borishi mumkin.

Shu sababdan, sport turlari hozirgi davrda jamiyat taraqqiyotiga mos kelishi lozim. O'yinlar ilmiy-texnika taraqqiyoti, umumiy ijtimoiy taraqqiyot jarayonlarini hisobga olmag'i, sportning kurashchanlik, go'zallik, hamjamiyatlik, do'stona muhitini yaratish tamoyillariga tayanishi shartdir.

Hozirgi davr muammolaridan biri, **XOQ, MOQ, XSF** faoliyatlarini muvofiqlashtirib turishdan iborat. Keyingi olimpiya o'yinlarining talab darajasi tashkil

qilinishi shunga bog'liq bo'lib qolmoqda. **MOQ** hukumat tashkilotlari bilan, **XOQ** esa **YuNESKO** va **BMT** bilan uzviy aloqada ish olib bormog'i kerak.

2000 yilda XOQ prezidenti X.A.Samaranchning

lavozimdagi muddati tugadi. Lekin Sidneyda (Avstraliya) bo'ladigan XXVI Olimpiya o'yinlarini o'tkazish va uni yakunlashgacha u o'z lavozimida faoliyat ko'rsatdi. X.A.Samaranch yoshi 80 dan oshganligi tufayh iste'foga chiqishini ma'lum qildi. 20 yildan (1980-2000 y.) ortiq davr mobaynida u XOQ Prezidenti sifatida xalqaro sport va olimpiya harakatining rivojlanishi yo'lida katta mehnat qildi. Buni sport olamining yetakchi va rahbar xodimlari tan olishdi. 2001 yil 13 iyulda Moskvada XOQning 112-sessiyasi bo'lib o'tdi. Sessiyada asosan navbatdagi o'tkaziladigan Olimpiya o'yinlari shahrini belgilash va yangi prezidentni saylash kabi masalalar muhokama etildi. Yangi prezident lavozimiga belgiyalik Jak Rogge ko'p ovoz olib, XOQ prezidenti etib saylandi.

Jak Rogge 1942 yil 2 may kuni Gent shahrida tug'ilgan. U tibbiyot

fanlari doktori, jarroh; ingliz, fransuz, nemis, golland va ispan tillarida gaplasha oladi. Regbi va yelkanli kema sporti bilan shug'ullangan. Yelkanli kema sporti bo'yicha Belgiya chempioni, Olimpiada (1968, 1972, 1976 yillar) o'yinlari ishtirokchisi. U Yevropa Olimpiya qo'mitasi Prezidenti (1989 y.) Insbruk, Kalgarida o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari missiyasi rahbari, Moskva (1980), Los-Anjeles (1984) va Seul (1988) olimpiadalari missiyasi rahbari bo'lgan. Dopingga qarshi Butunjahon Ittifoq agentligi (ADA) a'zosi, 1991 yildan XOQ a'zosi, olimpiada harakati, dasturi va komissiyasi a'zosi. XXVII va XXVIII Olimpiada o'yinlarini muvofiqlashtirish komissiyasining rahbari bo'lgan.

Xulosa shundan iboratki, XX asrning ikkinchi yarmida bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlari, kongresslari va turli sport tadbirlari Olimpiya harakatini rivojlantirishi hamda uni davr talablari asosida demokratlashtirish yo'llari ancha ijobiy bo'ldi. Bunda XOQ prezidenti Jak Rogge, Xalqaro sport uyushmalari rahbarlari, eng muhimi Olimpiya o'yinlarini o'tkazuvchi mamlakatlarning hamkorliklari ancha kuchaydi. Hozirgi davr xalqaro sport va olimpiya harakati muammolarini hal etishda jahon jamoatchiligi birdamligi yuzaga keldi.

“XOQ nima?

Olimpiya xartiyasining dastlabki varianti 1908 yilda nashr qilingan. Oxirgi versiyasi 2010 yilning boshida nashr qilingan. Xartiya “olimpizm qadriyatlari va asosiy tamoyillarini” bayon qilgan va “Olimpiya tashkilotlarining Olimpiya xartiyasiga mos keladigan “huquq va majburiyatlarini” belgilagan.

Blok 2.1. Asosiy tamoyillar (Olimpiya xartiyasida ko'rsatilishi bo'yicha)

Pyer de Kuberten tashabbusi bilan 1894 yil iyunda Parijda o'tkazilgan Xalqaro Atletik Kongressda zamonaviy olimpizm g'oyasini ishlab chiqilgan. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ) 1894 yil 23 iyunda tashkil topgan. Olimpiya xartiyasi XOQ tomonidan qabul qilingan asosiy tamoyillar, Qoidalar va Qarorlarning tartibli majmuasi hisoblanadi. Xartiya olimpiya harakati faoliyatini nazorati va Olimpiya oyinlarini o'tkazish shartlarini muvofiqlashtiradi.

Kuberten tomonidan 1894 yilda asos qilingan XOQ olimpiya harakatining “oliy organi” bo'lib, uning missiyasi butun jahonda olimpizm g'oyalarini ommalashtirish va limpiya harakatiga rahbarlik qilishdan iborat. XOQning shtab-kvartirasi Losanna, Shveysriyada joylashgan, tashkilot 1980 yildan buyon 400 nafardan ortiq xodimlar bilan kengaytirilgan. (Chappelet va Kubler-Mabblott, 2008 y.: 27-34).

Olimpiya o'yinlariga 36 ta sport turlari kiritilgan: 26-28 ta yozgi Olimpiya o'yinlarida va 7-8 ta qishki Olimpiya o'yinlarida. XOQ 115 nafar a'zolardan iborat, murakkab tizimni tashkil qiladi. Bir tomonda 200 ta dan ortiq Xalqaro sport federatsiyalari(IF) alohida sport tularini boshqaruvchi vakillar. Boshqa tomonda, 200 ta dan ortiq Milliy Olimpiya Qo'mitalari (NOC) turadi. IF, NOC va XOQ o'rtasidagi kelishevlar ikkitomonlama ucrashuvlar asosida

o'taziladi. XOQ a'zolari – bu faqat XOQ a'zolaridir; ular XOQ oldida mamlakat vakili emasdir.

XOQning iqtisodiy siyosati

Alan Tomplinson (2005y.: 60) fikricha, Olimpiya o'yinlarining rivojlanishi uch bosqichdan iborat:

1. 1896–1928: “kamtarona iqtisodiy dastur bilan ulkan ijtimoiy-siyosiy loyiha”;

2. 1932–1984: “xalqaro siyosiy jarayonlar markazida ko'zga ko'rinarli siyosiy intensivikasiya”;

3. 1984 va keyingi davr: “xalqaro kapital aralashuvi, xalqaro iqtisodiyotda global madaniyat”.

XOQ butunjahon homiylik TOP (Olimpiya hamkori) dasturi va rasmiy ta'minotchilar, litsenziyalashtirishni boshqaradi. 1985 yildan boshlangan TOP dasturi asosida XOQ ikkita manba – televizion translyatsiyalar huquqini sotish va global homiylik kelishuvlari – orqali ta'minlanadi. XOQ o'zining moliyaviy operatsiyalarini “Olimpiya to'rtiylik davri” doirasida amalga oshiradi (1 yanvardan 31 dekabrgacha).⁵

Olimpiya o'yinlarining Tashkiliy qomitalari o'rtasidahr to'rtiylik davrda TOP dasturidan olingan 50% daromadni o'zaro taqsimlanadi, 30% Yozgi Olimpiya o'yinlarining Tashkiliy qomitasiga va 20% Qishki Olimpiya o'yinlarining Tashkiliy qomitasiga beriladi

Tender jarayonlari va tashkilotchi- shahar tanlovi

Olimpiya o'yinlarining Tashkiliy qomitalari XOQga rasmiy hisobotida quyidagi masalalarni kiritadi:⁶

- ✓ Boshqarish va tashkil qilish;
- ✓ Joylashish va yashash;
- ✓ Akkreditatsiya;
- ✓ Ko'rsatuvlarni translyatsiyasini tashkil qilish;
- ✓ Olimpiya majmuasi;
- ✓ Kommunikatsiya bositalari;
- ✓ Qurilish;
- ✓ Ijodiy xarakterli xizmatlar;
- ✓ Madaniy olimpiada;
- ✓ Mehmonlar va tadbirlarga xizmat ko'rsatish;
- ✓ Tashqi aloqalar;
- ✓ Moliyaviy xizmatlar;
- ✓ O'yinlar yangiligi lentasini tayyorlash;
- ✓ Logistika;
- ✓ Marketing;
- ✓ Tibbiy xizmatlar;
- ✓ Olimpiya olasi va bayonnoma;
- ✓ Olimpiya shaharchasi;

⁵ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. I-qism Olimpiya o'yilari va London. 2-bob. XOQ va tender jarayoni. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

⁶ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. I-qism Olimpiya o'yilari va London. 2-bob. XOQ va tender jarayoni. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

- ✓ *Ochilish va yopilish marosimlari;*
- ✓ *Xavfsizlik;*
- ✓ *Sport musobaqalari;*
- ✓ *O'yinlarni komplektlashtirish;*
- ✓ *Texnologiyalar;*
- ✓ *Chiptalarni sotish;*
- ✓ *Olimpiya mash'ali estafetasi;*
- ✓ *Transport ta'minoti;*
- ✓ *Stadionlarni boshqarish;*
- ✓ *Ta'lim va yoshlar.*

?

✓ Pyer de Kubertening Olimpiya o'yinlarini tiklashdagi asosiy faoliyatlari nimadan iborat edi?

✓ Bu davrda o'tgan Olimpiya o'yinlarining asosiy xususiyatlari nimadan iborat?

✓ XX asrning birinchi yarmidagi XOQ prezidentlari kimlar edi?

✓ Olimpiya ramzlari va belgilari nimalardan iborat?

✓ Xalqaro olimpiya tizimiga qanday tashkilotlar kiradi?

✓ Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi faoliyatida qanday hujjat asosiy hisoblanadi?

✓ Olimpiya Xartiyasi nechta bo'limlardan iborat?

✓ XOQ tarkibida qanday asosiy organlar faoliyat yuritadi?

✓ XOQ va uning Prezidentlari Olimpiya harakati rivojiga qanday hissa qo'shganlar?

✓ Olimpiya kongresslari va ulardagi muhokama qilingan asosiy masalalar nimalardan iborat?

✓ I Kongressda qanday masalalar muhokama qilingan?

✓ I Kongressda qanday qarorlar qabul qilingan?

✓ Zamonaviy olimpiya harakatining qanday dolzarb muammolari mavjud?

© Adabiyotlar

5. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p. – 27-47 c.

6. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Sharq", 2002.

7. Ernazarov E. Olimpiada–jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: 2008.

8. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.

Mavzu 13. OLIMPIYA TA'LIMI TIZIMI

Xalqaro Olimpiya akademiyasi

va uning faoliyati. Olimpiya muzeylari, ularning maqsadi va vazifalari. Milliy olimpiya akademiyalari va ularning faoliyati. Olimpiya ta'limi va tadqiqotlari bo'yicha xalqaro va milliy markazlar. P'yer de Kuberten Xalqaro qo'mitasi va unung faoliyati. Olimpizm tushunchalari va ularning mohiyati. Olimpiya madaniyati qadriyatlarini. Olimpiya madaniyatini shakllantirish usullari. Olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish shakllari va vositalari.

Hozirgi davrda olimpiya ta'limi tizimining tashkiliy tuzilmasiga Xalqaro Olimpiya akademiyasi (XOA), milliy olimpiya akademiyalari (MOA), olimpiya ta'limi bo'yicha xalqaro va milliy markazlari, olimpiya muzeylari, Pyer de Kuberten Xalqaro ko'mitasi va boshqa tashkilotlar kiradi. Olimpiya ta'limi masalalari 1897 y. Gavrda o'tkazilgan XOQning sessiyasida ilk bor muhokama qilingan.

Xalqaro Olimpiya akademiyasi 1961 yilda tashkil qilingan. XOA manzili, yani shtab-kvartirasi – Olimpiya shahrida joylashgan. Bu tashkilot olimpiya harakati g'oyalari va tamoyillari, jismoniy tarbiya nazariyasi va sport amaliyotini o'rganish hamda targ'ib qilish bo'yicha ixtisoslashgan muassasa bo'lib, XOQ rahbarligi ostida faoliyat ko'rsatadi. XOA 80 dan ortiq davlatlarning milliy olimpiya akademiyalarini tan olgan. Uning faoliyati XOQning maxsus komissiyasi tomonidan boshqariladi va nazorat qilinadi.

XOA har yili haftalik sessiyalar o'tkazadi. Ularning dasturidan falsafa va sportning mafkuraviy muammolari, olimpiya harakati tarixi, sport tayyorgarligi, jismoniy tarbiyaning nazariy va amaliy seminarlari joy olgan. Ushbu sessiyalarga etakchi olimlar, trenerlar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, talabalar, aspirantlar, sportchilar – umumiy soni 4000 dan ziyod kishilar taklif etiladi. 1987 yil 18 fevralda sobiq Ittifoq olimpiya akademiyasi tashkil qilingan.

O'zbekiston Olimpiya Akademiyasi (O'zOA) 1993 yil 18 aprelda tashkil topgan. O'zOA birinchi prezidenti **A.Q.Hamroqulov** va ijroiya direktori **B.S.Radjabov** saylanganlar. O'zOA delegatsiyasi 1994 yilda Olimpiya shahrida o'tkazilgan XOAning navbatdagi sessiyasida ishtirok etgan. O'zOAning 12 nafar kishidan iborat ijroiya qo'mitasi tarkibiga yetakchi olimlar, o'qituvchilar, trenerlar va olimpiya harakati arboblari kiritilgan. O'zOA nizomi bo'yicha Olimpiya Akademiyasi O'zMOQ rahbarligida faoliyat ko'rsatadigan ko'ngilli jamoat tashkiloti hisoblanadi. Respublika Olimpiya Akademiyasiga O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti rektori rahbarlik qiladi.

O'zOA maqsadi olimpiya harakati va Olimpiya o'yinlarining insonparvar qadriyatlarini, olimpizm tamoyillari va g'oyalari o'rganish, targ'ibot qilish, ommalashtirish hamda rivojlantirishdan iborat. **O'zR**

OAning dolzarb vazifasi mamlakatimizda olimpiya ta'limotining tashkiliy va ilmiy-uslubiy asoslarini yaratish, mintaqaviy Olimpiya akademiyalari bilan aloqalar o'rnatish hisoblanadi.

Bugungi kunda xalkaro olimpiya harakati sport jarayonining asosini tashkil etadi. Ushbu ijtimoiy jarayonni uchta tushunchalar – «olimpizm», «olimpiya harakati» «olimpiya o'yinlari» tavsiflaydi. Mazkur tushunchalar yig'indisi olimpiya harakatining va ularning tashkiliy shakllaridan ajralib turadigan xususiyatlarini aks ettiradi. Olimpiya harakati alohida ma'naviy asosga ega. Olimpiya Xartiyasida olimpizm tushunchasining ma'nosi yoritib berilgan.

Olimpizm - bu tana, iroda va ong qadr qimmatini muvozanatlashgan bir butunlikka birlashtiruvchi hayot falsafasidir.

Olimpiya harakati olimpizm tamoyillariga asoslangan, tinchlik, xalqlar o'rtasidagi do'stlikni mustahkamlash maqsadida sportni rivojlantirishga qaratilgan demokratik ijtimoiy taraqqiyotdir. Olimpiya harakati insoniyat faoliyatining ko'p sohalari: ta'lim, tarbiya, san'at, fan, madaniyat, texnika taraqqiyoti, xalqlar o'rtasida do'stlik va tinchlikni mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Olimpiya o'yinlari – bu individual va jamoa sport turlari bo'yicha mamlakatlar o'rtasida emas, balki sportchilar o'rtasidagi musobaqalardir.

Olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish vositalari. Sport nashriyoti eng samarli targ'ibot vositalaridan hisoblanadi. Respublikamizda O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi, O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutining «Fan-sportga» ilmiy-nazariy jurnali 2004 yildan nashr qilinmoqda. Respublikamizda «Sport», «Mir sporta» gazetalarini ham doimiy ravishda chiqariladi.

Ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom insonni tarbiyalashning muhim vositasiga aylangan sport olimpiya g'oyalari va olimpiya qadriyatlarini keng targ'ib etishga xizmat qilmoqda.

Olimpiya madaniyati qadriyatlarini. Bugungi kunda xalkaro olimpiya harakati sport jarayonining asosini tashkil etadi. Ushbu ijtimoiy jarayonni uchta tushunchalar – «**olimpizm**», «**olimpiya harakati**» «**olimpiya o'yinlari**» tavsiflaydi.

Olimpizm - bu tana, iroda va ong qadr-qimmatini muvozanatlashgan bir butunlikka birlashtiruvchi hayot falsafasidir.

Olimpiya harakati – bu olimpizm tamoyillariga asoslangan, xalqlar o'rtasidagi do'stlik va tinchlikni mustahkamlash maqsadida sportni rivojlantirishga qaratilgan demokratik ijtimoiy jarayondir. Olimpiya harakati insoniyat faoliyatining ko'p sohalari: ta'lim, tarbiya, san'at, fan, madaniyat, texnika taraqqiyoti, xalqlar o'rtasida do'stlik va tinchlikni mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Olimpiya o'yinlari – bu individual va jamoa sport turlari bo'yicha mamlakatlar o'rtasida emas, balki sportchilar o'rtasida o'tkaziladigan musobaqalardir. Olimpiya o'yinlari – har 4 yilda bir marta XOQ rahbarligida o'tkaziladigan eng yirik xalqaro kompleks sport musobaqalaridir.

Mazkur tushunchalar yig'indisi olimpiya harakatining va ularning tashkiliy shakllaridan ajralib turadigan xususiyatlarini aks ettiradi. Olimpiya harakati alohida ma'naviy asosga ega. Olimpiya Xartiyasida olimpizm tushunchasining ma'nosi yoritib berilgan. Olimpizm tushunchasini keng ma'noda ifodalash uchun unga quyidagi ta'riflarni ham berish mumkin:

➤ olimpizm – bu alohida, insoniyat tomonidan hosil qilingan yuksak axloqiy qadriyatlarga ma'naviy asosdir;

➤ olimpizm – bu jamiyatning o'ziga hos holatidir, bunda tajovuzkorlik, urush harakatlarini olib borish axloqsizlik hisoblanadi;

➤ olimpizm – bu sport, san'at, madaniyat, fan va texnikaning o'ziga hos uyg'unlashuvdir. Olimpiadalar moddiy va ma'naviy madaniyatning turli tomonlarini rivojlantirish omillaridan biri bo'ldi. Bunday uyg'unliksiz Olimpiya o'yinlari o'zining bu darajada maftunkorligiga ega bo'lmas edi;

➤ olimpizm – bu turli davlatlar sportchilarining yagona axil oilaga birlashishidir. Bu o'zaro yordam, birdamlik, halollikka asoslangan do'stona munosobatlarni rivojlantirishdir, bu har qanday diskriminatsiyaning yo'qligidir;

➤ olimpizm nafaqat jismoniy sifatlarni, balki tana va ruh uyg'unligini tarbiyalashga qaratilgan ta'limdir, bu sportchilarda jasurlik, or-nomus, qadr-qimmatni tarbiyalashdir;

➤ olimpizm deganda madaniyat va san'at, fan va texnika, ma'naviyat sohalarida sport faoliyatining ilg'or tajribalari va yutuqlari bilan uyg'unlashishiga qaratilgan qarashlar tizimi tushuniladi;

➤ olimpizm – sport harakatining ma'naviy asosi bo'lib, unda gumanistik - insonparvar g'oyalar, insonlarning yaxshi niyatlari, tinchlik, hamkorlikka intilishi aks etadi;

➤ olimpizmning mazmun-mohiyati insonga, shahsga, jamiyatga xizmat qilishdan iborat; Olimpiya sporti gumanizm, halol uyin (feyr-pley), olimpizm falsafasini shakllantiruvchi tinchliksevar an'analarni oldinga suradi.

Sportni madaniyat va ta'limot bilan birlashtiruvchi olimpizm sa'yi-harakatdan quvonish, yaxshi namuna hamda asosiy umumiy axloqiy tamoyillarni hurmat qilishning tarbiyaviy qiymatiga asoslangan turmush tarzini yaratishga intiladi. Olimpizmning ijtimoiy ahamiyati umuminsoniy qadriyatlar va ideallar bilan bog'liq.

Asosiy tamoyillar (Olimpiya xartiyasida ko'rsatilishi bo'yicha)

Pyer de Kuberten tashabbusi bilan 1894 yil iyunda Parijda o'tkazilgan Xalqaro Atletik Kongressda zamonaviy olimpizm g'oyasini ishlab chiqilgan. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ) 1894 yil 23 iyunda tashkil topgan. Olimpiya xartiyasi XOQ tomonidan qabul qilingan asosiy tamoyillar, Qoidalar va Qarorlarning tartibli majmuasi hisoblanadi. Xartiya olimpiya harakati faoliyatini nazorati va Olimpiya oyinlarini o'tkazish shartlarini muvofiqlashtiradi.

Kuberten tomonidan 1894 yilda asos qilingan XOQ olimpiya harakatining "oliy organi" bo'lib, uning missiyasi butun jahonda olimpizm g'oyalarini ommalashtirish va olimpiya harakatiga rahbarlik qilishdan iborat. XOQning shtab-kvartirasi Losanna, Shveysriyada joylashgan, tashkilot 1980 yildan buyon 400 nafardan ortiq xodimlar bilan kengaytirilgan. (Chappelet va Kubler-Mabblott, 2008 y.: 27-34).⁷

Olimpiya o'yinlariga 36 ta sport turlari kiritilgan: 26-28 ta yozgi Olimpiya o'yinlarida va 7-8 ta qishki Olimpiya o'yinlarida. XOQ 115 nafar a'zodan iborat, murakkab tizimni tashkil qiladi. Bir tomonda 200 ta

⁷ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. I-qism Olimpiya o'yinlari va London. 2-bob. XOQ va tender jarayoni. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

dan ortiq Xalqaro sport federatsiyalari(IF) alohida sport tularini boshqaruvchi vakillar. Boshqa tomonda, 200 ta dan ortiq Milliy Olimpiya Qo'mitalari (NOC) turadi.⁸

IF, NOC va XOQ o'rtasidagi kelishevlar ikkitomonlama ucrashuvlar asosida o'taziladi. XOQ a'zolari – bu faqat XOQ a'zolaridir; ular XOQ oldida mamlakat vakili emasdir.

Olimpizm - bu tana, iroda va ong qadr qimmatini muvozanatlashgan bir butunlikka birlashtiruvchi hayot falsafasidir.

Olimpiya qadriyatlarini ("Olimpiya o'yinlari" va "Olimpiada") tushunchalari ramz, bayroq, shior, gimn, emblema, mash'al kabi vositalarni qamrab olgan. Olimpiya qadriyatlariga egalik qilish hamda daromad olish uchun tijorat va reklama maqsadlarida foydalanish huquqlari faqat XOQga berilgan. Bu huquqlar konun, jumladan Olimpiya o'yinlarini tashkilotchi-mamlakat tomonidan himoya qilinadi.

Ramzlar, g'oyalar, afsonalar, kontsepsiyalar va tarix muntazam tadbirlarni tashkil qilishda katta ahamiyatga ega. Eng avval aniq an'analar o'ylab topilgan. O'yinlarda – bu ochilish marosimi, tayanch ritual ifodali jumlar bilan ochilishi. G'oliblarga kumush medal va zaytun yaprog'i taqdim etilgan. Yugurish bo'yicha g'oliblarga – bronza medali va lavr yaprog'i berilgan. Tantanali taqdirlash marosimida milliy bayroqlar ko'tarilgan. Kuberten "Tezroq, Balandroq, Kuchliroq" shiorini dominikan ruhoniysi Genri Didon Ota 1891 yilda so'zlagan nutqidan olgan. O'yin ishtirokchilari tomonidan aytiladigan Olimpiya qasamyodi so'zlarni Kuberten 1906 yilda yozgan, lekin ular 1920 yigacha ishlatilmagan. Olimpiya shaharchasi, olimpiya mash'ali va olimpiya estafetasi esa keyinroq paydo bo'lgan".

Olimpizm o'z rivojlanishida uchta bosqichni bosib o'tgan: **qadimgi davr, Kuberten davri, zamonaviy davr**. Har bir bosqichda olimpizm yangi mazmun, an'analar, urf-odatlar bilan boyib borgan. Lekin uning etakchi gumanistik tamoyillari saqlanib qolgan. Bu tizim insonning jismoniy, ma'naviy va axloqiy talablariga javob beradi, olimpiya g'oyalari va tamoyillari atrofida jahon xalqlarini birlashtiradi va ular xalqaro olimpiya harakatini tashkil etadi.

Olimpiya madaniyatini shakllantirish usullari. Yoshlarni sport faoliyatiga nafaqat jalb qilish, balki ularni sportning insonparvar g'oyalarini, qadriyatlarini egallashga yo'naltirish lozim. Har bir sportchi, birinchi navbatda, o'zida o'z Vatani sharafini himoya qiladigan, halol kurashadigan, qo'pollik, ochko'zlik, kuch ishlatish, yovuzlik, ya'ni shahsni, jamiyatni emiruvchi hodisalarga qarshilik ko'rsatadigan insonni tarbiyalashi lozim. Bunday vazifa olimpiya madaniyati qadriyatlarini egallash yo'li orqali hal etiladi, olimpizm falsafasini g'oyaviy asos sifatida o'z ichiga oladi. Uning zamirida chuqur tarixiy, ijtimoiy, falsafiy dunyoqarashlar ifodalangan.

Olimpiya madaniyatining ijtimoiy qadriyatlarini jamiyat tomonidan tarixiy bilimlar, ijtimoiy-ruhiy me'yorlar, sport harakati, olimpizm, olimpiya harakati, Olimpiya o'yinlari ko'rinishida yaratilgan.

Olimpiya madaniyatining tarixiy qadriyatlarini sport tarixi, olimpiya harakati genezisi to'g'risidagi bilimlar, sport, qadriyatlar, me'yorlar evolyutsiyasi, olimpizm ma'nosi to'g'risidagi bilimlarning shakllanish tarixini o'z ichiga olgan.

Olimpiya madaniyatining tafakkur qadriyatlarini sport faoliyatiga falsafiy yondashish, sportning insonparvarlik asoslarini ishlab chiqish, Olimpiya Xartiyasi g'oyalari asosida olimpiya harakatini rivojlantirishda ifodalangan.

Olimpiya madaniyatining kommunikativ qadriyatlarini sportni muloqot vositasi, xalqlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar sifatida yorqin namoyon bo'lib, sport faoliyatining baynalmilalligini aks ettiradi.

Olimpiya qadriyatlarini Olimpiya o'yinlari ramzlarining mazmun-mohiyati, asosiy tushunchalari orqali boyitiladi va takomillashadi.

Olimpiya ramzlari Pyer de Kuberten tomonidan ishlab chiqilgan va uning tashabbusi bilan Olimpiya o'yinlariga kilitilgan. Olimpiya ramzlarining mohiyati va huquqlari Olimpiya xartiyasida belgilangan.

Olimpiya belgisi – beshta olimpiya halqalaridan iborat. Olimpiya halqalarining rangi quyidagi tartibda bo'lishi shart: ko'k, qora, qizil, sariq va yashil. Bunda ko'k, qora va qizil rangli halqalar yuqori qatorda, sariq va yashil rangli halqalar pastki qatorda joylashgan. Olimpiya belgisi ramziy ma'noda jahonning beshta qit'asini bildiradi.

Olimpiya bayrog'i – oq rang matodan bo'lib, uning o'rtasida beshta rangli olimpiya halqalarining tasviri bor. Olimpiya bayrog'i Kuberten tomonidan 1913 yilda tavsiya qilingan va 1914 yil Parij kongressida tasdiqlangan.

⁸

J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. I-qism Olimpiya o'yilari va London. 2-bob. XOQ va tender jarayoni. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

Olimpiya shoiri – (lotincha) “Citius, Altius, Fortius” – “Tezroq, , Kuchliroq, Balandroq”

so'zlarini ifodalaydi. Olimpiya shoiri olimpiya harakatining barcha ishtirokchilariga qaratilgan bo'lib, insonlarni barkamollikka intilish va Olimpiya o'yinlari ruhini saqlashga chaqiradi.

Olimpiya madhiyasi – XOQning 1958 yil Tokioda o'tkazilgan 55-sessiyasida

tasdiqlangan va uning nota (partitura)lari XOQning shtab-kvartirasida saqlanadi.

Olimpiya madaniyati - bu Olimpiya xartiyasi g'oyalari, olimpizm falsafasiga mos

bo'lgan, inson tomonidan to'plangan bilimlar, me'yorlar, qadriyatlar, hatti-harakat namunalarning yig'indisidir. Uning asosida inson turmush tarzi va shahsning yashash usuli shakllanadi. Ushbu bilimlar ta'lim va tarbiya orqali beriladi. Bunda pedagogik jarayonning insonparvarlik mohiyatiga katta e'tibor qaratish lozim. Pedagogik jarayon mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

❖ Olimpiya o'yinlari, olimpiya harakati tarixi, olimpizmning gumanistik g'oyalari va qadriyatlari to'g'risidagi bilimlarni shakllantirish jarayoni;

❖ sportga bo'lgan qiziqish, sport mashg'ulotlariga bo'lgan talab, sportdagi natijaga, musobaqalarda g'alabaga erishishga bo'lgan intilishni shakllantirish jarayoni;

❖ aholini, ayniqsa bolalar va yoshlarni turli yo'nalishdagi jismoniy tarbiya, sport faoliyatiga jalb qilish.

Olimpiya ta'limi va tarbiyasi jarayonida ma'naviy tarbiya masalalariga yetarlicha

e'tibor qaratmaslik sportchilarda manmanlik, ochko'zlik, molparastlik kabi salbiy sifatlarining shakllanishiga olib keladi. Insonparvarlik tamoyillariga asoslangan olimpiya ta'limi va tarbiyasi sportchilarda yuksak ma'naviy qadriyatlar, jamiyatda zarur bo'lgan ko'rsatmalar hamda sport faoliyati bilan shug'ullanish sabablarini tarbiyalashga yordam beradi.

Olimpiya ta'limi va tarbiyasida nafaqat tarixiy sanalar, faktlar, olimpiya rekordlari raqamlarini eslab qolish orqali bilimni egallashga, balki yoshlarni sport faoliyatiga faol jalb qilish, ularda shahsiy sport rekordlarini o'rnatishga bo'lgan intilishni rivojlantirish, birinchi navbatda, o'z ustidan g'alaba qozonishga o'rgatish zarur. Olimpiya tarbiyasiga bunday yondashish yuksak madaniyat, tafakkurga ega bo'lgan, ya'ni har tomonlama rivojlangan shahslar bilan sportchilar qatorini to'ldirishga imkon beradi.

Olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish vositalari. Sport

nashriyoti eng samarali targ'ibot vositalaridan hisoblanadi. Respublikamizda O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi, O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutining «Fan-sportga» ilmiy-nazariy jurnali 2004 yildan nashr qilinmoqda. Respublikamizda «Sport», «Mir sporta» gazetalar ham doimiy ravishda chiqariladi. Hozirgi kunda olimpiya g'oyalarini targ'ibot qilishning yangi vositasi – sport tarixi va olimpiya muzeylari yaratilgan.

Hozirgi kunda olimpiya g'oyalarini targ'ibot qilishning yangi vositasi – sport tarixi va olimpiya muzeylari yaratilgan. Birinchi Olimpiya muzeyi 1993 yil 23 iyunda X.A.Samaranch tashabbusi bilan Lozanna shahrida (Shveysariya) tashkil qilingan. Lozannadagi Olimpiya muzeyi olimpiya harakati tarixining asosiy markazi hisoblanadi. Shu bilan birga olimpiya muzeyi Xalqaro olimpiya harakati o'tmishi va hozirgi davrini birlashtiruvchi samarali axborot- targ'ibot markazidir. Jahonning bir qator davlatlarida ham olimpiya muzeylari tashkil qilingan, jumladan: Saloniki Olimpiya muzeyi (Gretsiya), Lozanna Olimpiya muzeyi (Shveysariya), Barselona Olimpiya-sport muzeyi (Ispaniya), Seul Olimpiya muzeyi (Koreya), Lillehammer Olimpiya muzeyi (Norvegiya), Leyk-Plesid Qishki Olimpiada muzeyi (AQSH), Toshkent Olimpiya shon-shuhrati muzeyi (O'zbekiston) va b.q.

O'zbekiston Olimpiya Shon-shuhrati muzeyi 1996 yil 1 sentyabrda Toshkentda ochilgan. Mazkur muzey O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov tashabbusi bilan tashkil topgan. Olimpiya Shon-shuhrati muzeyi faoliyatida turli targ'ibot vositalarining butun bir majmuasidan foydalaniladi: nashriy hujjatlar, foto materiallari, sport asbob anjomi buyumlari sport jamoasining atributlari (kubok, sovrin, medal, znachok va h.k.lar).

Olimpiya va sport muzeylari – bu doimiy ravishda faoliyat ko'rsatuvchi informatsion targ'ibot muassasalaridir.

Olimpiya o'yinlari – bu individual va jamoa sport turlari bo'yicha mamlakatlar o'rtasida emas, balki sportchilar o'rtasidagi musobaqalardir.

“Olimpiada” tushunchasi Olimpiya o'yinlari o'rtasidagi to'rt yillik davrni bildiradi.

TEST SAVOLLARI

Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy sabablari?

- a). sport sohasida xalqaro xamkorlik, sport tajribalari bilan almashish.
- b). harbiy ishlar sohasidagi taraqqiyot
- c). sport musobaqalarini tashkil qilish
- d). katta daromadli musobaqalar tashkil qilish

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ) nechanchi yilda tashkil topgan?

- a). 1894 b). 1896 c). 1900 d). 1908

Xalqaro sport va olimpiya harakatini qaysi tashkilot boshqaradi?

- a). XOQ b). MOQ c). BMT d). YUNESKO

“Olimpiada” so'zi nima ma'noni anglatadi?

- a). o'yinlar orasidagi 4 yillik davrni
- b). yunon ma'budasi
- c). planeta nomi
- d). Zevsning tug'ilgan yili

Birinchi Xalqaro sport federatsiyasi nechanchi yilda tashkil qilingan?

- a). 1881 y. b). 1855 y. c). 1932 y. d). 1882 y.

XOQ faoliyatida qanday xujjat asosiy xisoblanadi?

- a). xartiya b). kontsepsiya
- c). konstitutsiya d). edikt

Qaysi Olimpiya o'yinlari Butun jahon ko'rgazmalari bilan bir vaqtga to'g'ri kelgan?

- a). II va III b). I va II c). III va IV d). IV va V

Qachon Olimpiya o'yinlarida ilk bor olimpiya mash'ali yoqilgan?

- a). 1928 y. b). 1900 y. c). 1912 y. d). 1936 y.

Olimpiya o'yinlarini ramzi va bayrog'i qachon ta'sis etilgan?

- a). 1914 y., Pyer de Kuberten
- b). 1905 y., Demetrius Vikelas
- c). 1988 y., Xuan Antonio Samaranch
- d). 1913 y., Pyer de Kuberten

Olimpizm – bu...

a) Tana, iroda va ong qadr qimmatini muvozanatlashgan bir butunlikka birlashtiruvchi hayot falsafasidir.

- b) Olimpiya o'yinlarini rivojlantirish yo'llari.
- c) olimpiya ta'limotining tashkiliy va ilmiy-uslubiy asoslari.
- d) Olimpiya harakati va Olimpiya o'yinlari.

Qachon Olimpiya o'yinlarida ilk bor olimpiya mash'ali yoqilgan?

- a) IX – Olimpiya o'yinlarida (1928y.)
- b) II – Olimpiya o'yinlarida (1900y.)
- c) V – Olimpiya o'yinlarida (1912y.)
- d) XI – Olimpiya o'yinlarida (1936y.)

Olimpiya o'yinlarining ramzi va bayrog'i kim tomonidan ta'sis etilgan?

- a) 1905 y., Demetrius Vikelas
- b) 1900 y., Pyer de Kuberten
- c) 1914 y., Pyer de Kuberten

d) 1980 y., Xuan Antonio Samaranch

«Fair play» soʻzlari nima maʼnoni bildiradi?

a) xaqqoniy oʻyin   b) koʻrgazmali oʻyin

c) milliy oʻyin   d) harakatli oʻyin.

Yozgi Olimpiya oʻyinlari necha kun davomida oʻtkaziladi?

a) 10 kun   b) 12 kun   c) 16 kun   d) 20 kun

Olimpiya ramzi - rangli xalqlar qanday tartibda joylashgan?

a) yashil, sariq, moviy, qora, qizil

b) qora, qizil, sariq, moviy, yashil

c) moviy, qizil, sariq, yashil, qora

d) moviy, qora, qizil, sariq, yashil

“Olimpiada oʻyinlarida eng asosiysi gʻalaba emas, ishtirok!” degan soʻzlar qachon va kim tomonidan aytilgan?

a) I – oʻyinlar (Afina 1896 y.), yunon ruhoniysi

b) IV – oʻyinlar (London 1908 y.), ingliz ruhoniysi

c) XI – oʻyinlar (Berlin 1936 y.), nemis ruhoniysi

d) XXII – oʻyinlar (Moskva 1980 y.), sovet ruhoniysi

Zamonaviy Olimpiya oʻyinlarida jamoalarning norasmiy ochko hisobi qachon kiritilgan?

a) V – Oʻyinlar (Stokgol'm 1912 y.)

b) IV – Oʻyinlar (London 1908 y.)

c) III – Oʻyinlar (Sent-Luis 1904 y.)

d) I – Oʻyinlar (Afina 1896 y.)

Olimpiya oʻyinlarida gʻoliblarni medallar bilan taqdirlash qachon joriy etilgan?

a) III – Oʻyinlar (Sent-Luis 1904y.)

b) VII – Oʻyinlar (Antwerpen 1920y.)

c) X – Oʻyinlar (Los – Andjeles 1932 y.)

d) II – Oʻyinlar (Parij 1900 y.)

Qaysi Olimpiya oʻyinlarida tantanali ochilish va yopish marosimlari kiritilgan?

a) I – Oʻyinlar (Afina 1896 y.)

b) III – Oʻyinlar (Sent-Luis 1904 y.)

c) V – Oʻyinlar (Stokgol'm 1912 y.)

d) XI – Oʻyinlar (Berlin 1936 y.)

«Hakamlarning Olimpiya qasamyodi» anʼanasi nechanchi yilda va qaysi davlat taklifi bilan kiritilgan?

a) 1920 y. Belgiya

b) 1944 y. AQSH

c) 1948 y. Frantsiya

d) 1968 y. Sovet Ittifoqi

Xalqaro Olimpiya Qoʻmitasining ramzi va bayrogʻi qachon va kim tomonidan taʼsis etilgan?

a) 1905 y. Demetrius Vikelas

b) 1914 y. Pyer de Kuberten

c) 1934 y. Anri de Baye-Latur

d) 1980 y. Xuan Antonio Samaranch.

“Olimpiada” soʻzi nima maʼnoni anglatadi?

a) oʻyinlar orasidagi 4 yillik davrni

b) yunon maʼbudasining ismi

c) planeta nomi

d) Zevsning tugʻilgan yili

Olimpiya Oltin ordeni nechanchi yilda taʼsis etilgan?

a) 1894 y.

b) 1928 y.

c) 1956 y.

d) 1974 y.

?

kolgan?

✓

Zamonaviy Olimpiya oʻyinlarida qadimgi olimpiya oʻyinlarining qanday anʼanalari saqlanib

✓

Ommaviy sportni targʻib qilishda qanday tadbirlar amalga oshirildi?

✓

Olimpiya oʻyinlarida qanday mukofotlar beriladi?

✓

Olimpiya medalining hajmi va tarkibi qanday belgilangan?

✓

Olimpiya ramzlari va belgilari nimalardan iborat?

- ✓ Olimpiya madaniyati qadriyatlariga nimalar kiradi?

9. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p. – 27-47 c.

1. Abdiyev A., Jumanov O., Ne'matov B. Sport alifbosi. T.: 2007.
2. Vardiashvili I. Afinadan Sidneyga qadar. Qarshi, "Nasaf", 2004.
3. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T.: 2006.
4. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Sharq", 2002.
5. Ernazarov E. Olimpiada–jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: 2008.
6. Normurodov A., Morgunova I. Olimpiyskiye igri. T.: 2011.

Mavzu 14. OLIMPIYA O'YINLARI

Yozgi Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1896-1912 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1920-1948 yillardagi Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari. 1952-1988 yillardagi Olimpiadalarning xususiyatlari. 1992 – hozirgi davrgacha o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarining xususiyatlari.

Qishki olimpiada o'yinlari. Qishki Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. 1924-1936 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1948-1992 yillarda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. 1994 yildan o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlari. Qishki olimpiya sport turlarining tavsifi va xususiyatlari. Olimpiya o'yinlari musobaqalarining o'sish darajasi. Olimpiya sport turlarining dasturga kiritilish mezonlari.

YOZGI OLIMPIYA O'YINLARI

Olimpiya o'yinlari - har 4 yilda bir marta XOQ rahbarligida o'tkaziladigan eng yirik xalqaro kompleks sport musobaqalaridir.

I yozgi Olimpiya o'yinlari 1896 yil 6–15 aprelda Afina shahrida (Gretsiya) bo'lib o'tgan. I yozgi Olimpiya o'yinlarida 14 mamlakatdan 295 nafar sportchi ishtirok etgan.

Olimpiya o'yinlari dasturiga **9 ta** sport turlari: **yengil atletika, gimnastika, suzish, og'ir atletika, yunon-rum kurashi, o'q otish, qilichbozlik, velosport va tennis** kiritilgan. Bu o'yinlarda AQSH sportchilari yengil atletika bo'yicha yuqori natijalarni namoyish etganlar.

Garvard universitetining talabasi Jeyms Konnoli sakrash bo'yicha birinchi Olimpiya chempioni bo'lgan. Amerikalik Robert Garret disk uloqtirishda va yadro irg'itishda g'olib bo'lgan, uzunlikka sakrashda ikkinchi va balandlikka sakrashda uchinchi o'rinni egallab, barchaning e'tiborini qozonishga sazovor bo'lgan. Qiziqarli tomoni shundaki, R.Garret umrida disk uloqtirmagan, faqat o'yindan uch kun oldin mashq qilib o'rgangan. Uning tabiiy qobiliyati va sportdagi yutuqlari chempion bo'lishga sabab bo'lgan.

Germaniya sportchisi Karl Shuman yunon-rum kurashi bo'yicha 4 ta oltin medalga sazovor bo'lgan. Gretsiyalik marafonchi Spiridon Luis Olimpiada o'yinlarining qahramoni bo'lgan. Gretsiya sportchilari otish va qilichbozlik bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishganlar.

I (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Gretsiya	10	17	19	46
2	AQSH	11	7	2	20
3	Germaniya	6	5	2	13
4	Frantsiya	5	4	2	11
5	Angliya	2	3	2	7

Gretsiya qiroli Georg I Olimpiya o'yinlarining g'oliblariga medallarni taqdim etgan. Birinchi o'rin uchun kumush medallari, ikkinchi o'rin bronza medallari, zaytun novdalari berilgan. Marafon yugurishini dasturga kiritishni tavsiya etgan akademik Mishel Breal unung g'olibi Spiridon Luisga Olimpiya kubogini taqdim etgan. Taqdirlash marosimidan so'ng atletlar olimpiya madhiyasi sadolari ostida stadiondan tantanali yurib o'tgan edilar.

1896 yildan boshlab Olimpiya o'yinlari g'oliblari sharafiga davlat madhiyasi ijro etilib, davlat bayrog'i ko'tarish an'anasi kiritilgan.

II Olimpiya o'yinlari 1900 yil 14 may – 13 sentabrda Parij shahrida (Frantsiya) o'tkazilgan. Bu o'yinlar Pyer de Kuberten vatanida tashkil etilgan. Olimpiya o'yinlariga **24** davlatdan **1225** nafar (ulardan **22** nafari ayol) sportchilar ishtirok etgan. O'yinlarni o'tkazish uchun tashkiliy qo'mita tuzilib, uning birinchi majlisi 1898 yil 29 mayda bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlari Jahon badiiy ko'rgazmasi bilan bir vaqtga to'g'ri kelgan va bu holat o'yinlar ahamiyatini pasaytirgan. Sport musobaqalari uchun maxsus sport inshootlari qurilmagan. Olimpiya musobaqalari **20** ta sport turi bo'yicha **95** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Amerikalik yengil atletikachilar Elvin Krentslayn (4 ta oltin), Rey Yuri (3 ta oltin) yugurish va sakrash bo'yicha eng yaxshi natija ko'rsatib, Olimpiya o'yinlari qahramoni bo'lganlar. Olimpiya o'yinlarida ilk bor ayollar 1900 yildan boshlab ishtirok etgan. Tennis bo'yicha Sharlotta Kuper, golf bo'yicha Margaret Ebbot, Polin Uitter va Darya Prett ayollar o'rtasida birinchi olimpiya chempioni unvoniga sazovor bo'lganlar.

II (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Frantsiya	26	41	34	101
2	AQSH	19	14	14	47
3	Angliya	15	6	9	30

III Olimpiya o'yinlari 1904 yil 1 iyul–29 oktabrda Sent-Luis shahrida (AQSH) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida **13** ta davlatdan **689** nafar (ulardan 6 nafar ayol) sportchilar ishtirok etgan. Bu Olimpiada Amerika qit'asida bo'lganligi sababli juda kam sportchilar qatnashgan. Yevropa, Osiyo va Avstraliya ko'p jamoalari moddiy qiyinchiliklar tufayli ishtirok etmagan. Olimpiya o'yinlari Jahon texnik ko'rgazmasi bilan bir vaqtga to'g'ri kelgan va bu holat o'yinlar ahamiyatini pasaytirgan, chunki tomoshabinlar ko'prok ko'rgazma bilan qiziqqan edi.

Olimpiya o'yinlarida **18** ta sport turidan **94** ta medallar komplekti uchun musobaqalar o'tkazilgan. Eng yaxshi sport natijalarini amerikalik yengil atletikachilar Rey Yuri, Archi Xan, gimnastika bo'yicha Anton Xeyda (5 ta oltin), Jorj Eyser (3 ta oltin), velosport bo'yicha Markus Xarli (4 ta oltin) ko'rsatgan edi. 1904 yildagi Olimpiya o'yinlaridan boshlab g'oliblarga oltin, kumush va bronza medallar berish an'anasi qiritilgan.

III (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	78	82	78	234
2	Germaniya	4	4	5	13
3	Kuba	4	2	3	9

IV Olimpiya o'yinlari 1908 yil 27 aprel – 29 oktabrda London shahrida (Angliya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **22** ta davlatdan **2035** nafar (ulardan 37 nafar ayol) sportchilar ishtirok etgan. Musobaqalar **22** ta sport turi bo'yicha **110** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Dasturga ilk bor chim ustida xokkey kiritilgan. Qirol Eduard VII ning talabiga ko'ra marafon yugurish masofasi 40 km 23 m dan 42 km 195 m ga uzaytirilgan, chunki qirolning oilasi Vindzor qal'asi balkonidan marafon startini ko'rishni istagan. Keyingi o'yinlar dasturlarida 42,142 km klassik marafon masofasi bo'lib qolgan.

Londonda sport musobaqalari uchun 70 ming o'rinli stadion, 100 metrli suzish havzasi, velotrek va boshqa maxsus sport inshootlari qurilgan. Bu davrda London shahrida muz ustida uchish maydoni bo'lganligi uchun Olimpiya o'yinlari dasturiga ilk bor qishki sport turi konkida figurali uchish kiritilgan. Sport musobaqalari davomida yuqori sport natijalari ko'rsatilib, yengil atletika bo'yicha 3 ta jahon, 13 ta olimpiya rekordlari, suzish bo'yicha 6 ta jahon va olimpiya rekordlari o'rnatilgan.

Angliya sportchisi Genri Teylor suzish bo'yicha 3 ta oltin medalga sazovor bo'lib, Olimpiya o'yinlarining qahramoniga aylangan.

1908 yildagi Olimpiya o'yinlaridan boshlab g'oliblarni norasmiy jamoa ochko hisobi bo'yicha aniqlash qoidasi qiritilgan. O'yinlar davrida ingliz ruhoniysi Etel'bert Talbot tomonidan "Eng asosiysi g'alaba emas, ishtirok etishdir" so'zlari aytilgan.

IV (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Buyuk Britaniya	56	51	39	146
2	AQSH	23	12	12	47
3	Shvetsiya	8	6	11	25

V Olimpiya o'yinlari 1912 yil 5 may – 22 iyulda Stokgol'm (Shvetsiya) shahrida bo'lib o'tgan. O'yinlarda **28** ta davlatdan **2547** nafar (ulardan 37 nafar ayol) sportchilar ishtirok etgan. Musobaqalar **14** ta sport turi bo'yicha **109** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Musobaqalar uchun barcha qulayliklarga ega bo'lgan "Qirol" stadioni qurilgan. Olimpiya o'yinlarining eng yaxshi sportchisi deb, amerikalik hindu Jim Torp tan olingan.

V (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Shvetsiya	24	24	17	65
2	AQSH	25	19	19	63
3	Buyuk Britaniya	10	15	16	41

1912 yildagi Olimpiya o'yinlaridan boshlab Olimpiya o'yinlarining ochilish va yopilish marosimlari kiritilgan. Bu Olimpiya o'yinlarida oxirgi marta sof oltin medallar berilgan. V Olimpiya o'yinlari dasturiga ilk bor san'at tanlovi kiritilgan. Pyer de Kuberten san'at tanlovida Martin Eshbax va Jorj Xoxrod taxalluslari ostida ishtirok etgan va "Sport madhiyasi" she'ri uchun oltin medal bilan taqdirlangan.

**Zamonaviy I Olimpiya o'yinlari 1896 yil 6-15 aprelda
Gretsiyaning Afina shahrida o'tkazilgan.**

**Olimpiya o'yinlari dasturiga 9 ta sport turlari: yengil atletika,
gimnastika, suzish, og'ir atletika, yunon-rum kurashi, o'q otish,
qilichbozlik, velosport va tennis kiritilgan.**

1896-1912 yillarda o'tkazilgan yozgi Olimpiya o'yinlarining asosiy xususiyatlari:

- I yozgi Olimpiya o'yinlari dasturiga ayollar sporti kiritilmagan.
- Olimpiya o'yinlari dasturida yozgi va qishki sport turlari bo'lgan
- sportchilarni va sport rekordlarini ro'yxatga olish bo'yicha tashkiliy hay'at tuzilmagan.
- Olimpiya o'yinlari jihozlanishi past darajada bo'lgan: maxsus sport inshootlari yetishmagan.
- Olimpiya shaharchasi, sportchilarning yetib kelish sanasi va O'yinlar vaqtidagi aniq jadvallar bo'lmagan.
- I -V Olimpiya o'yinlarida faqat mezbon davlat jamoasi g'olib bo'lgan.

VI (yozgi) Olimpiya o'yinlari (1916 y.) Birinchi Jahon urushi sababli o'tkazilmagan.

VII Olimpiya o'yinlari 1920 yil 20 aprel- 12 sentyabr kunlari Antverpen shahrida (Bel'giya) bo'lib o'tgan. O'yinlarga **29** ta davlatdan **2669** nafar (69 nafar ayol) sportchi tashrif buyurgan. Olimpiya o'yinlariga Germaniya kiritilmagan, chunki bu davlat I Jahon urushi sababchisi bo'lgan. Sovet davlati Olimpiya o'yinlarida sovet Milliy Olimpiya qo'mitasi XOQ tomonidan tan olinmaganligi sababli ishtirok etmagan. VII Olimpiya o'yinlarida birinchi marta olimpiya bayrog'i ko'tarilgan va sportchilarning olimpiya qasamyodi kiritilgan. Belgiyaning eng yaxshi sportchisi Viktor Boen olimpiya qasamyodini aytish sharafiga ega bo'lgan. Olimpiya bayrog'i Pyer de Kuberten tomonidan 1913 yilda tavsiya etilib, 1914 yilda XOQning 20 yilligiga bag'ishlangan Kongressda tasdiqlangan edi.

Sport musobaqalari **26** ta sport turi bo'yicha **154** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Olimpiya musobaqalari natijalari bo'yicha Finlyandiya sportchisi Paavo Nurmi yengil atletikaning 10 000 m va kross yugurish masofalarida 3 ta oltin va 1 ta kumush medallarga ega bo'lib, Olimpiada qahramoni, deb tan olingan.

VII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	41	27	27	95
2	Shvetsiya	19	20	25	64
3	Buyuk Britaniya	16	15	13	44
4	Finlyandiya	15	10	9	34
5	Bel'giya	14	11	11	36

VIII Olimpiya o'yinlari 1924 yil 5-27 iyul kunlari Parij shahrida (Frantsiya) bo'lib o'tgan. O'yinlarga **44** ta davlatdan **3092** nafar sportchi

tashrif buyurgan. Olimpiya o'yinlarida **17** ta sport turlari bo'yicha **126** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar o'tkazilgan. Sport musobaqalarida yengil atletika bo'yicha 8 ta jahon va 14 ta olimpiya rekordlari, suzish bo'yicha 4 ta jahon va 11 ta olimpiya rekordlari o'rnatilgan edi.

Finlyandiya sportchisi Paavo Nurmi yugurish bo'yicha 5 ta oltin medalga sazovor bo'lgan. Paavo Nurmi 1921-1929 yillar oralig'ida 1500 m dan 20 km gacha yugurish masofalari bo'yicha 29 ta jahon rekordlarini o'rnatgan. Amerikalik Jonn Vaysmyuller suzish bo'yicha 3 ta oltin medalga, fransiyalik Roje Dyukre qilichbozlik bo'yicha 5 ta medalga (3 tasi oltin) sazovor bo'lganlar.

1924 yildan boshlab sport musobaqalari natajalarini norasmiy jamoa ochko hisobi asosida aniqlash qoidasi kiritilgan, yani oltita sovrinli o'rinlar uchun ochko belgilangan: birinchi o'rin – 7 ochko, ikkinchi o'rin – 5 ochko, uchinchi o'rin – 4 ochko, to'rtinchi o'rin – 3 ochko, beshinchi o'rin– 2 ochko, oltinchi o'rin – 1 ochko. Bu o'yinlarda ilk bor olimpiya shiori – **“Citius, Altius, Fortius” – “Tezroq, Balandroq, Kuchliroq”** so'zlari yangragan. Bu o'yinlar Kuberten rahbarligida o'tkazilgan oxirgi Olimpiya o'yinlari bo'lgan.

VIII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	45	27	27	99
2	Frantsiya	13	15	10	38
3	Finlyandiya	14	13	10	37

IX Olimpiya o'yinlari 1928 yil 17 may - 12 avgust kunlari Amsterdam shahrida (Gollandiya) bo'lib o'tgan. O'yinlarga **46** ta davlatdan **3014** nafar (277 nafar ayol) sportchi tashrif buyurgan. 1928 yildan boshlab olimpiya mash'alasini yoqish an'anasi kiritilgan. Zamonaviy Olimpiya o'yinlari mash'alasi Gretsiyaning Alfey daryosi vodiysidagi Kronos tog'i yonida yoqiladi va Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan shaharga keltiriladi. Olimpiya o'yinlari ochilich marosimida tinchlik ramzi sifatida ilk bor oq kabutarlar uchirilgan.

Olimpiya o'yinlarida **14** ta sport turlari bo'yicha **109** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar o'tkazilgan. Jonni Vaysmyuller (AQSH) suzish va Paavo Nurmi (Finlyandiya) yengil atletika bo'yicha ikkinchi marta olimpiya chempioni bo'lganlar.

IX (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	22	18	16	56
2	Germaniya	10	7	14	31
3	Finlyandiya	8	8	9	25

X Olimpiya o'yinlari 1932 yil 30 iyul - 14 avgust kunlari Los-Anjeles shahrida (AQSH) bo'lib o'tgan. O'yinlarga **37** ta davlatdan **1408** nafar (126 nafar ayol) sportchi tashrif buyurgan. Olimpiya o'yinlarida Xitoy va Kolumbiya sportchilari ilk bor qatnashgan. Olimpiya o'yinlarida **17** ta sport turlari bo'yicha **116** ta medallar komplekti uchun musobaqalar o'tkazilgan. O'yinlar davomida 116 ta olimpiya va 21 ta jahon rekordlari o'rnatilgan. Bunda Yaponiya sportchisi Kusuo Kitamura 14 yoshida 1500 m masofaga suzish bo'yicha ko'rsatgan natijasi (19.12.4.) keyingi 20 yil mobaynida o'zgarmagan. Shvetsiya sportchisi Karl Vestergren sport kurashi bo'yicha uch karra (1920,1924,1932) olimpiya chempioni unvoniga sozovor bo'lgan. Eng ko'p olimpiya rekordlari suzish (36 ta) va yengil atletika (54 ta) sport turlarida o'rnatilgan. Bu o'yinlarda g'olib sportchilarni podiumga chiqarib taqdirlash an'anasi kiritilgan.

X (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	41	32	30	103
2	Italiya	12	12	12	36
3	Frantsiya	10	5	4	19

Los-Anjeles shahrida sportchilar uchun 700 ta turar uy-joylari qurib berilgan va keyingi davrlarda olimpiya shaharchalarini barpo etish an'anaga aylangan.

XI Olimpiya o'yinlari 1936 yil 1 - 16 avgust kunlari Berlin shahrida (Germaniya) bo'lib o'tgan. O'yinlarga **49** ta davlatdan **4066** nafar (328 nafar ayol) sportchi tashrif buyurgan. Olimpiya o'yinlarida Afg'oniston, Bermud, Boliviya, Kosta-Rika va Lixenshteyn sportchilari ilk bor qatnashgan.

Olimpiya o'yinlari davomida Adolf Gitler targ'ib etgan irqchilik va millatchilik siyosati yaqqol ko'zga tashlanib turgan. Germaniya natsional-shovinistlari tomonidan Osiyo, Afrika qit'alari vakillari, yahudiylar, turli mamlakatlardan kelgan negr irqiga mansub sportchilar kamsitilgan. Shunga qaramasdan, AQSH sportchisi Jeyms Ouens yengil atletika bo'yicha 4 ta oltin medallarga sazovor bo'lib va 4 ta olimpiya rekordlarini o'rnatib, Olimpiada qahramoniga aylangan. AQSH terma jamoasining yana 10 nafar qora tanli sportchilari 11 medallarni (ulardan 6 ta oltin) egallashga muvaffaq bo'lganlar.

Olimpiya o'yinlarida **19** ta sport turlari bo'yicha **129** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar o'tkazilgan. Olimpiya dasturi basketbol, gandbol, baydarkada eshkak eshish sport turlari bilan to'ldirilgan.

XI (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Germaniya	33	26	30	89
2	AQSH	24	20	12	56
3	Vengriya	10	1	5	16

1920 -1936 yillarda o'tkazilgan yozgi Olimpiya o'yinlarining asosiy xususiyatlari:

- Olimpiya o'yinlarida birinchi marta olimpiya bayrog'i ko'tarilgan va sportchilarning olimpiya qasamyodi kiritilgan.
- ilk bor olimpiya shiori - "Citius, Altius, Fortius" yangragan.
- Qishki olimpiya o'yinlari alohida o'tkazila boshlagan.
- olimpiya mash'alasini yoqish an'anasi kiritilgan.
- Olimpiya o'yinlari ishtirokchilari va sportchilar uchun ilk bor maxsus olimpiya shaharchasi qurilgan.

XII (1940) va **XIII** (1944) yozgi Olimpiya o'yinlari Ikkinchi jahon urushi sababli o'tkazilmagan.

XIV Olimpiya o'yinlari 1948 yil 29 iyul -14 avgust kunlari London shahrida (Angliya) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida **59** ta davlatdan **4099** nafar sportchi (3714 erkak, 385 ayol) ishtirok etib, **17** sport turidan **136** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalarda qatnashgan. Olimpiya o'yinlariga SSSR, Germaniya va Yaponiya kiritilmagan. O'yinlarda birinchi marta Venesuela, Livan, Birma, Suriya, Puerto-Riko va Shri-Lanka davlatlari jamoalari ishtirok etgan.

XIV (yozgi) Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	38	27	19	84
2	Shvetsiya	16	11	17	44
3	Frantsiya	10	6	13	29

XIV Olimpiya o'yinlarining sport musobaqalari ilk bor milliy televideniya orqali translyatsiya qilingan. Bu Olimpiya o'yinlaridan boshlab volontyorlarning yordam ko'rsatish ishlari tashkil etilgan.

XV Olimpiya o'yinlari 1952 yil 19 iyul – 3 avgust kunlari Xel'sinki shahrida (Finlyandiya) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida **69** ta mamlakatdan **4955** sportchi (518 nafar ayol) ishtirok etib, **21** ta sport turi bo'yicha **149** ta medallar jamlanmasi uchun kurashdilar. Olimpiya o'yinlarida ilk bor Germaniya Federativ Respublikasi (GFR) jamoasi ishtirok etgan. Lekin Germaniya Demokratik Respublikasi (GDR) jamoasi O'yinlarga kiritilmagan.

Sobiq SSSR Milliy Olimpiya qo'mitasi XOQ tomonidan 1951 yil 7 mayda tan olingan edi. Bu Olimpiya o'yinlarida sovet sportchilari ilk bor ishtirok etgan. Sovet sportchilari 2 ta jahon va 6 ta olimpiya rekordlarini o'rnatgan. Olimpiada medallari uchun raqobat kurashi asosan Sovet Ittifoqi, AQSH, Vengriya va Shvetsiya mamlakatlari o'rtasida keskin ravishda o'tgan.

Olimpiada musobaqalari davomida 18 ta jahon va 66 ta olimpiya rekordlari o'rnatilgan. Chexoslovakiya sportchisi Emil Zatopek 5000m,

10000m va marafon yugurish masofalarida birinchi orinni egallab, Olimpiya o'yinlari qahramoniga aylangan.

XV (yozgi) Olimpiya o'yinlarining norasmiy umumjamoa hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	40	19	17	76
2	SSSR	22	30	19	71
3	Vengriya	16	10	16	42

XOQ prezidenti Zigfrid Edstryom Olimpiya o'yinlarining yopilish marosimidagi nutqida "XV Olimpiya o'yinlarini yopiq deb e'lon qilaman" so'zlarini unutib qo'ygan, shuning uchun XV Olimpiya o'yinlari rasman yopilmagan, deb hisoblanadi.

XVI Olimpiya o'yinlari 1956 yilda Mel'burn shahrida (Avstraliya) bo'lib o'tgan, ot sporti musobaqalari karantin sababli Stokgol'm shahrida (Shvetsiya) o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlarida yengil atletika, suzish, og'ir atletika, o'q otish turlari bo'yicha 14 ta jahon va 65 ta olimpiada rekordlari o'rnatilgan. Sovet sportchilari 624,5 ochko bilan Olimpiada chempioni bo'ldi. Shu sababli Avstraliya matbuoti: «Sovet Ittifoqi Amerikaning Olimpiya o'yinlaridagi 60 yillik hukmronligini puchga chiqardi», - deb yozgan edi.

XVI (yozgi) Olimpiya o'yinlarining norasmiy umumjamoa hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Sovet Ittifoqi	37	29	32	98
2	AQSH	32	25	17	74
3	Avstraliya	13	8	14	35

XVII Olimpiya o'yinlari 1960 yil 25 avgust – 11 sentyabr kunlari Rim shahrida (Italiya) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida GDR va GFR birlashgan jamoada qatnashgan. Vengriya sportchisi Aladar Gerevich 50 yoshida qilichbozlik bo'yicha 6 karra olimpiya chempioni (1932, 1936, 1948, 1952, 1956, 1960) unvoniga sazovor bo'lgan. Sovet sportchisi Larisa Latinina sport gimnastika bo'yicha 6 ta (3-oltin, 2-kumush, 1-bronza) medallarni olgan. Valeriy Brumel balandlikka sakrashda jahon rekordini o'rnatgan. Yuriy Vlasov uch kurashda 537,5 kg (jahon va olimpiya yangi rekordi) natija bilan Olimpiadaning eng yaxshi sportchi, deb tan olingan. Efiopiya sportchisi Abebe Bikila marafon bo'yicha olimpiya chempioni bo'lgan, masofani oyoq yalang yugurgan. Olimpiya o'yinlari davomida Daniya velosportchisi K.Enemark Yensen doping sababli vafot etgan.

XVII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining norasmiy umumjamoa hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Sovet Ittifoqi	43	29	31	103
2	AQSH	34	21	16	71
3	Italiya	13	10	13	36
4	Germaniya	12	19	11	42

XVIII Olimpiya o'yinlari 1964 yil 10 – 24 oktyabrda Tokio shahrida (Yaponiya) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlari birinchi marta Osiyo qit'asida o'tkazilgan. Bu o'yinlarda **94** ta mamlakat jamoalari ishtirok etgan: Yevropadan – 28, Afrikadan - 22, Osiyodan - 20, Amerikadan - 21, Avstraliya va Okeaniyadan 2 ta jamoa kelgan. Musobaqalar **23** sport turi bo'yicha **163** medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlari dasturiga ilk bor voleybol va dzyudo kiritilgan. Sport musobaqalari davomida 81 ta olimpiya va 32 ta jahon rekordlari o'rnatilgan.

XVIII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining norasmiy umumjamoaa hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	36	26	28	90
2	Sovet Ittifoqi	30	31	35	96
3	Yaponiya	16	5	8	29
4	Germaniya	10	22	18	50

XIX Olimpiya o'yinlari 1968 yil 12-28 oktyabrda Mexiko shahrida (Meksika) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida **112** ta mamlakattan **5530** nafar (4750 erkak, 780 ayol) sportchi ishtirok etgan. O'yinlarda **20** sport turidan **172** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar o'tkazilgan. Mexiko shahri dengiz sathidan 2240 m balandlikda joylashgan bo'lib, uning iqlim sharoiti sportchilarga ma'lum darajada salbiy ta'sir ko'rsatgan. Shunga qaramasdan, sport musobaqalari davomida 79 ta olimpiya va 28 ta lahon rekordlari o'rnatilgan. Eng yuqori natijalar engil atletika bo'yicha - 30 ta olimpiya va 14 ta lahon rekordlari - ko'rsatilgan. AQSH sportchisi Robert Bimon uzunlikka sakrashda 8 m 90 sm natija ko'rsatib, jahon rekordini birdaniga 55 sm ga oshirgan. Richard Fosbyuri (AQSH) balandlikka sakrashning yangi texnik usulini birinchi marta namoyish qilgan. Alfred Orter (AQSH) disk uloqtirish bo'yicha to'rt karra (1956,1960,1964,1968) olimpiya chempioni bo'lgan.

XIX (yozgi) Olimpiya o'yinlarining norasmiy umumjamoaa hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	45	28	34	107
2	Sovet Ittifoqi	29	32	30	91
3	Yaponiya	11	7	7	25
4	Vengriya	10	10	12	32

XX Olimpiya o'yinlari 1972 yil 26 avgust – 12 sentyabr kunlari Myunxen shahrida (Germaniya) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida **121** ta mamlakat ishtirok etgan, jumladan 11 ta mamlakat jamoalari yangi kiritilgan. Olimpiya o'yinlariga shovinizm va siyosiy mojarolar sababli Janubiy Rodeziya kiritilmagan. Olimpiya o'yinlarida **7170** nafar (ulardan 1095 ayol) sportchi **26** sport turidan **195** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalarda qatnashgan. O'yinlarda 46 ta jahon va 94 ta olimpiya rekordi o'rnatilgan.

Sovet sportchilari Lyudmila Turisheva va Olga Korbut (gimnastika), Valeriy Borzov (sprint) olimpiada chempioni bo'lganlar. Kuba sportchisi Teofilo Stivenson eng yaxshi bokschi deb tan olingan va Olimpiada Kubogi ham berilgan. AQSH sportchisi Mark Spitts suzish bo'yicha 7 ta oltin medallarni egallab, har bir suzish masofalarida jahon rekordini o'rnatgan. Germaniya sportchisi Ulrike Mayfart balandlikka sakrash bo'yicha 16 yoshda, sobiq Ittifoq sportchisi Anatoliy Roshin yunon-rim kurashi bo'yicha 40 yoshda oltin medallarga sazovor bo'lganlar. Yaponiya sportchisi Savao Kato gimnastika bo'yicha uch karra olimpiya chempioni bo'lgan.

1972 yil 5 sentyabrda olimpiya sporti tarixida eng katta fojia sodir bo'lgan. Falastin "Qora sentyabr" tashkilotining terrorchilari olimpiya shaharchasidagi 31-binoga hujum qilib, Isroil delegatsiyasi a'zolarini garovga olgan. Bavariya politsiyasi bilan otishmalar natijasida 11 kishi halok bo'lgan. O'yinlar vaqtincha to'xtatilgan

XX (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Sovet Ittifoqi	50	27	22	99
2	AQSH	33	31	30	94
3	GDR	20	23	23	66

XXI Olimpiya o'yinlari 1976 yil 17 iyul - 1 avgust kunlari Monreal shahrida (Kanada) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida **92** ta mamlakatdan **6028** nafar (4781 erkak, 1247 ayol) sportchi **21** sport turi bo'yicha **198** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalarda qatnashdilar. O'yinlarda 34 ta jahon va 82 ta olimpiada rekordlari o'rnatilgan. Yunon-rim va erkin kurash bo'yicha sovet sportchilari 12 ta oltin medallarga ega bo'lgan.

Olimpiya o'yinlari ochilishida Afrika mamlakatlarning 28 jamoasi norozilik ifodasi sifatida chiqib ketgan. Chunki Janubiy Afrika Respublikasi (JAR) va bu mamlakat bilan sport aloqalarini o'rnatgan Yangi Zelandiya, irqchilikka yo'l qo'yganligiga qaramasdan, o'yinlarga taklif etilgan edi.

Bu Olimpiya o'yinlarida irqchilik muammosidan tashqari, doping muammosi ham avj olgan edi. O'yinlar davomida doping qabul qilgan 12 nafar sportchi ro'yxatga olingan.

XXI (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Sovet Ittifoqi	49	41	35	125
2	GDR	40	25	25	90
3	AQSH	34	35	25	94

Olimpiada natijalari Afrikada sportning rivoj topayotganligini namoyish etgan. Efiopiya, Keniya, Tunis va boshqa mamlakatlarning sportchilari yaxshi natijalar ko'rsatgan.

XXII Olimpiya o'yinlari 1980 yil 19 iyul – 3 avgust kunlari Moskva shahrida (Sovet Ittifoqi) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlariga V'etnam, Angola, Zimbabve, Mozambik mamlakatlari birinchi marotaba tashrif buyurgan.

Olimpiya o'yinlari birinchi marta sotsialistik davlatda o'tkazilgan. Biroq "sovuq urush" siyosati olimpiya harakatiga o'z ta'sirini ko'rsatgan va bir qator kapitalistik mamlakatlarning sportchilari O'yinlarda qatnashmagan. AQSH boshchiligida GFR, Yaponiya, Kanada, Shveytsariya, Norvegiya, Argentina milliy olimpiya qo'mitalari Olimpiya o'yinlariga ishtirok etmagan. Buning sabablari, birinchidan, "sovuq urush" siyosati ta'sirida, ikkinchidan, Jahon hamjamiyati Sovet Ittifoqi harbiy qo'shinlarining Afg'onistondan chiqib ketishini talab qilganligi, lekin bu talab bajarilmaganligi oqibatida sodir bo'lgan. O'yinlarda jami **80** ta mamlakatdan **5179** nafar (1115 ayol) sportchilar **25** sport turi bo'yicha **203** medallar komplekti uchun musobaqalarda qatnashgan. Sport musobaqalari davomida 36 ta jahon, 74 ta olimpiya rekordlari o'rnatilgan. Eng yuqori natijalar og'ir atletika bo'yicha ko'rsatilgan: 23 ta olimpiya va 13 jahon rekordlari.

XXII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Sovet Ittifoqi	80	69	46	205
2	GDR	47	37	42	126
3	Bogariya	8	16	17	41

XXIII Olimpiya o'yinlari 1984 yil 28 iyul – 12 avgust kunlari Los-Anjeles shahrida (AQSH) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida sovet sportchilari va bir qator sotsialistik davlatlar ishtirok etmagan, chunki AQSH hukumati sportchilar xavfsizligini ta'minlanishiga kafolat bermagan edi. O'yinlarda siyosiy sabablarga ko'ra GDR, Bolgariya, Polsha, Kuba, Mongoliya va boshqa davlatlarning sportchilari ishtirok etma. Olimpiya o'yinlarida **140** mamlakatdan **6829** nafar (1566 ayol) sportchilar qatnashgan.

XXIII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	83	61	30	174
2	Ruminiya	20	16	17	53
3	GFR	17	19	23	59

XXIV Olimpiya o'yinlari 1988 yil 17 sentyabr – 2 oktyabr kunlari Seul shahrida (Janubiy Koreya) bo'lib o'tgan. XOQ Prezidenti Xuan Antonio Samaranch va Xalqaro sport uyushmalarining rahbarlari tomonidan olib borilgan faol harakatlar tufayli Sovet Ittifoqi va AQSH sportchilari

yana Olimpiya o'yinlarida uchrashdilar. O'yinlarda **159** mamlakatdan **8473** nafar sportchi ishtirok etgan.

Olimpiya o'yinlarida **29** sport turi bo'yicha **237** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlari dasturiga birinchi marta stol tennis kiritilgan, tennis esa qayta tiklangan. Bu Olimpiya o'yinlarida 101 ta olimpiya va 28 ta jahon rekordlari o'rnatilgan.

XXIV (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamoasi hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Sovet Ittifoqi	55	31	46	132
2	GDR	37	35	30	102
3	AQSH	36	31	27	94

1948-1988 yillarda o'tkazilgan yozgi Olimpiya o'yinlarining asosiy xususiyatlari:

- Xalqaro olimpiya harakatida "sport va siyosat" muammosi paydo bo'lgan.
- Sobiq Ittifoq terma jamoasi Olimpiya o'yinlarida yetakchi pozitsiyalarni egallab olgan.
  - XOQ, MOQ va XSF o'zaro munosabatlari yaxshilangan. Olimpiya kongresslari 43 yillik inqirozdan so'ng yana o'z faoliyatini boshlagan.
  - XOQ tomonidan yangi milliy olimpiya qo'mitalarining tan olinishi hisobidan olimpiya harakati saflari yanada kengaygan.
  - Xalqaro olimpiya harakatida doping va xaqqoniy hakamlik muammosi paydo bo'lgan.

XXV Olimpiya o'yinlari 1992 yil 25 iyul – 9 avgust kunlari Barselona shahrida (Ispaniya) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlariga **172** davlatdan **10563** sportchi (2704 ayol) kelgan. Ular o'rtasida **257** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar olib borilgan. Olimpiya o'yinlari dasturiga badminton, beysbol va ayollar dzyudosi kiritilgan.

Bu Olimpiya o'yinlarida sobiq Yugoslaviya respublikalari – Bosniya va Gertsegovina, Sloveniya, Xorvatiya sportchilari alohida jamoalar sifatida qatnashgan. O'yinlarda Latviya, Litva va Estoniya sportchilari ham ilk bor alohida mustaqil jamoa sifatida ishtirok etgan.

Sobiq Sovet Ittifoqi sportchilari Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) terma jamoasiga birlashgan. MDH terma jamoasida jami 483 nafar (312 erkak va 171 ayol) sportchi bo'lib, ulardan 276 nafar sportchi Rossiya, 83 – Ukraina, 53 – Belorussiya, 18 – Qozog'iston, 17– O'zbekiston, 10 – Gruziya va Moldaviya, 5 – Ozarbayjon, 4 – Armaniston, 3 – Qirg'iziston va Tojikiston vakillari bo'lgan.

MDH Birlashgan jamoasi tarkibiga **O'zbekiston Respublikasining 17 nafar** sportchisi kiritilgan edi. Ular **3 ta oltin, 2 ta kumush** va **1 ta bronza** medalini qo'lga kiritganlar. O'zbekistondan sport gimnastikasi bo'yicha Oksana Chusovitina va Rozaliya Galiyeva, yengil atletika bo'yicha 4x400 m estafeta g'olibi Marina Shmonina oltin medallarga sazovor bo'lganlar. Og'ir atletikachi Sergey Sirtsov va o'q otish sporti bo'yicha Anatoliy Asrabayev kumush medalga sazovor bo'lganlar. Qilichbozlik sportida esa hamyurtimiz Valeriy Zaxarevich jamoa musobaqalarida bronza medali bilan taqdirlangan. MDH Birlashgan jamoa sportchilarining g'alabasi sharafiga olimpiya bayrog'i ko'tarilgan va olimpiya madhiyasi ijro etilgan.

XXV (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	MDH	45	38	29	112
2	AQSH	37	34	37	108
3	Germaniya	33	21	28	82

XXVI Olimpiya o'yinlari 1996 yil 19 iyul – 4 avgust kunlari AQSH'ning Atlanta shahrida bo'lib o'tgan. Bu o'yinlar 19 iyuldan 4 avgustgacha davom etdi. Ularda **197** milliy olimpiya qo'mitalarining **10318** nafar (ulardan 3512 ayol) sportchilari ishtirok etgan. Musobaqalar **35** sport turi bo'yicha **271** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlari dasturiga ilk bor sohil voleyboli, ayollar futboli, softbol, mauntinbayk kiritilgan.

Bu Olimpiya o'yinlaridan boshlab O'zbekiston, Armaniston, Belorussiya, Gruzuya, Moldaviya, Ozarbayjon, Rossiya, Tojikiston, Turkmaniston, Ukraina, Qozog'iston, Qirg'iziston mustaqil davlatlar sifatida ishtirok etgan. Chexiya, Slovakiya, Makedoniya davlatlari ham ilk bor alohida qatnashgan.

XXVI (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	44	32	25	101
2	Rossiya	26	21	16	63
3	Germaniya	20	18	27	65

XXVI Olimpiya o'yinlari davomida ko'ngilsiz hodisa sodir bo'lgan. 27 iyul kuni Istirohat bog'ida bomba portlagan, 44 yoshli amerikalik ayol va 40 yoshli telekommantator vafot etgan.

AQSH Prezidenti Bill Klinton mintaqaning barcha hududlardagi qo'poruvchilarni qoralagan. XOQ bir daqiqa motam sukutini o'tkazib, O'yinlarni davom ettirishga qaror qilgan edi.

XXVII Olimpiya o'yinlari 2000 yil 15 sentyabr – 1 oktyabr kunlari Sidney shahrida (Avstraliya) bo'lib o'tgan. Olimpiada o'yinlariga **200** davlatdan **10651** nafar (ulardan 4069 ayol) sportchilar tashrif buyurgan. Olimpiya o'yinlarida Koreya – KXDR va Janubiy Koreya – ilk bor birlashgan jamoa sifatida qatnashgan.

Sport musobaqalari davomida 45 ta jahon rekordlari o'rnatilgan, ulardan 26 ta og'ir atletika va 15 ta suzish sport turlari bo'yicha bo'lgan. Niderlandiya sportchisi Inge de Breyn suzish bo'yicha ayollar o'rtasida 50 m va 100 m erkin usul, 100 m batterflyay masofalarida oltin medallarni olgan. Xitoy sportchilari og'ir atletika musobaqalarida jami 7 ta (ulardan 5 ta oltin) medallarga ega bo'lganlar. Olimpiya dasturiga ayollar o'rtasida og'ir atletika ilk bor kiritilgan. Boks bo'yicha Rossiya va Kuba sportchilari bilan bir qatorda O'zbekiston, Qozog'iston, Tailand, Fransiya, Buyuk Britaniya bokschilari birinchi o'rinlarni egallashga muvafaq bo'lganlar. Bu Olimpiada XX asrning oxirgi O'yini sifatida tarixda qolgan.

XXVII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	40	24	33	97
2	Rossiya	32	28	28	88
3	Xitoy	28	16	15	59

XXVIII Olimpiya o'yinlari 2004 yil 13 – 29 avgust kunlari Afina shahrida (Gretsiya) bo'lib o'tgan. O'yinlarga **202** davlatdan **10625** nafar (ulardan 4392 ayol) sportchilar tashrif buyurgan. Olimpiya musobaqalari **37** ta sport turi bo'yicha **301** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Afinada Olimpiya o'yinlari ochilishi marosimi katta tantana bilan boshlanib, qadimgi greklarning milliy an'analari namoyish qilingan. Olimpiada mash'alasini yoqish sharafi grek yaxtachisi Nikolas Kaklamanisga nasib etgan. Olimpiya o'yinlarining yopilish marosimida XOQ Prezidenti Jak Rogge: "O'yinlar tinchlik va do'stlik ruhida o'tkazildi"- deb ta'kidlagan edi. Bu Olimpiya o'yinlari XXI asrning ilk O'yini sifatida tarixda qolgan.

XXVIII (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	35	38	29	102
2	Rossiya	27	27	38	92
3	Xitoy	32	17	14	63

XXIX Olimpiya o'yinlari 2008 yilda Pekin shahrida (Xitoy) bo'lib o'tgan. Olimpiada o'yinlarida jahonning **204** davlatidan **11500** nafar sportchi **28** sport turlari bo'yicha musobaqalarda ishtirok etgan.

Olimpiada-2008 ramziy timsoli "Fuva" – omad farzandlari, deb nomlangan. Ular beshta bo'lib, nomlari xitoy ierogliflarida *bey-bey* – baliq, *tsin-tsin* – panda, *xuan-xuan* – olov, *in-in* – kiyik, *ni-ni*– qaldirg'och ma'nolarini bildiradi. Bu so'zlarni qo'shib o'qiganda "Beyjinga hush kelibsiz" jumlasini kelb chiqadi (**30-rasm**).

XXIX (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Xitoy	51	21	28	100
2	AQSH	36	38	36	110
3	Rossiya	23	21	28	72

30-rasm. XXIX Olimpiya o'yinlarining rasmiy timsollari

XXX Olimpiya o'yinlari 2012 yilda London shahrida (Angliya) bo'lib o'tgan. Olimpiada o'yinlarida jahonning **205** davlatidan **10500** nafar sportchi **302** komplekt medallari uchun **26** sport turlari bo'yicha musobaqalarda ishtirok etgan. Olimpiada o'yinlari davomida jami 44 ta jahon va 117 ta olimpiya rekordlari o'rnatilgan.

XXX (yozgi) Olimpiya o'yinlarining umumjamo'a hisobi

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	46	29	29	104
2	Xitoy	38	27	22	87
3	Angliya	29	17	19	65
4	Rossiya	24	25	33	82

1992-2012 yillarda o'tkazilgan yozgi Olimpiya o'yinlarining asosiy xususiyatlari:

- Olimpiya harakati safiga sobiq Ittifoq tarkibidan ajralqan yangi Mustaqil davlatlar qo'shilgan.
- "Sovuq urush" davri barham topib, sport va siyosat muammosi bartaraf etildi.
- Xalqaro olimpiya harakatida Paralimpiya va Paraosiy o'yinlarining mavqei oshdi.
- Yoshlar olimpiya o'yinlari joriy qilindi va ular umumjahon ahamiyatga ega bo'ldi.
- Olimpiya sporti tayyorgarligining ilmiy-nazariy asoslari, texnik-taktik usullari, tibbiy-biologik ta'minoti, moddiy-texnik bazasi yanada takomillashdi.

Olimpiya o'yinlarining dasturi

Olimpiya o'yinlari dasturi – bu XOQ tomonidan tasdiqlangan Olimpiya o'yinlari uchun sport turlari va sport musobaqalarining ro'yxati. Dastur olimpiya sportining muhim jihatlardan biri bo'lib, uning tuzilishi Olimpiya o'yinlari ommaviylikining o'sishiga ta'sir etadi va jahonda sport rivojining strategiyasini belgilab beradi.

Olimpiya o'yinlari dasturining rivojlanishi turli omillarning ta'siri bo'yicha **to'rtta** asosiy davrdan iborat:

I. 1896-1912 yillarda olimpiya dasturi Tashkiliy qo'mita tomonidan tuzilgan va barqaror bo'lmagan. Olimpiya dasturining o'zgarishiga P'yer de Kubertenning fikri va shaxsiy pozitsiyasi o'z ta'sirini ko'rsatgan.

II. 1912-1952 yillarda olimpiya dasturining shakllanish jarayoniga XOQ faoliyatining ta'siri kuchli bo'lgan. XOQ mustaqil ravishda olimpiya dasturlari mazmunini belgilagan.

III. 1952-1980 yillarda olimpiya dasturi siyosiy va mafkuraviy omillar ta'sirida shakllangan.

IV. 1980 yillardan - hozirgi davrgacha olimpiya dasturining mazmuniga siyosiy omillar bilan bir qatorda iqtisodiy omillar ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Olimpiya dasturi bilan bog'liq masalalar 1907 yil XOQning 7- sessiyasida ilk bor muhokama qilingan va bunda Londonda o'tkaziladigan Olimpiya o'yinlarining dasturi tasdiqlangan. 1909 yilda XOQning 11- sessiyasida olimpiya dasturini tuzish jarayonida Olimpiya o'yinlari xalqaro sport musobaqa ekanligi va ular tashkilotchi mamlakatlarga qulay sport musobaqalaridan iborat bo'lishiga e'tibor berish kerakligi ta'kidlangan. 1912 yilda XOQning 15-sessiyasida sport turi **6** ta mamlakatda keng rivojlangan bo'lsa dasturga kiritilishi mumkinligi to'g'risida qaror qabul qilingan.

1920 yildan boshlab olimpiya dasturiga sport turlarini kiritish faqat XOQ tomonidan amalga oshirilgan. Sport turlariga qo'yilgan talablar ham yildan-yilga o'zgarib borgan va qiziqishi kamaygan sport turlari dasturga kiritilmagan.

Xalqaro olimpiya harakati rivojlanishining dastlabki yillarida olimpiya dasturiga faqat sportning xavaskor turlari kiritilgan. Shuning uchun 1928 yilda dasturdan tennis chiqarilgan. 1979 yildan esa dastur sport turlarining kontinentlarda keng rivojlanganlik mezonlariga ko'ra tuzilgan. Hozirgi davrda Olimpiya xartiyasiga binoan olimpiya dasturiga XOQ tomonidan tan olingan, yozgi sport turlari erkaklar uchun jahonning **75** ta mamlakatlar va to'rtta kontinentida, ayollar uchun **40** ta mamlakatlar va uchta

kontinentda keng ommalashgan bo'lishi shart. Qishki Olimpiya o'yinlari dasturiga jahonning **25** ta mamlakatlari va uchta kontinentida keng rivojlangan qishki sport turlari kiritiladi.

Olimpiya o'yinlari dasturiga sport turlarining kiritish va ularni dasturdan chiqarish huquqi faqat Xalqaro Olimpiya qo'mitasiga berilgan. Olimpiya dasturiga oid barcha masalalar XOQ Sessiyasi, Ijroiya qo'mitasi tomonidan muhokama qilinadi va tasdiqlanadi. 1968 yilda XOQning 67-sessiyasida olimpiya dasturi bo'yicha doimiy Xay'at tuzilgan. Xay'at olimpiya dasturini tuzish bo'yicha amaliy tavsiyalarni tasdiqlagan, dasturning mazmuni va aniq mezonlarini belgilab bergan.

Olimpiya harakati rivojlanishining dastlabki davrida, 1896 yilda olimpiya dasturiga **9** ta sport turlari va **43** ta sport musobaqalari kiritilgan bo'lsa, 2014 yilda ularning soni **37** ta sport turlari va **301** ta sport musobaqa turlarini tashkil etdi. 1924 yilda qishki olimpiya sport turlarining soni **7** ta va qishki sport musobaqa turlari **39** ta bo'lgan. 2014 yilda esa qishki Olimpiya o'yinlari dasturiga **15** ta sport turlari va **80** ta sport musobaqa turlari kiritilgan.

Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish tartibi. Olimpiya xartiyasi bo'yicha Olimpiya o'yinlari har **4** yilda bir marta o'tkaziladi. 1994 yildan boshlab yozgi va qishki olimpiya o'yinlarining orasidagi farq ikki yilni tashkil qiladi. Yozgi olimpiya o'yinlari **16** kun va qishki olimpiya o'yinlari **12** kun davom etadi.

Olimpiya o'yinlari planetar ahamiyatga ega bayram bo'lib, ularni yuqori saviyada tashkil qilish va o'tkazish har bir mamlakat uchun katta sharafdir. Olimpiya o'yinlarini o'tkazish huquqi XOQ tomonidan tanlangan va tasdiqlangan shaharga beriladi. Nomzod shaharlar tomonidan XOQ Ijroiya qo'mitasiga berilgan talabnomada Olimpiya o'yinlarini o'tkazish vaqti va sanasi ko'rsatiladi.

Olimpiya o'yinlarini o'tkazish uchun shaharni tanlab olish huquqiga faqat XOQ egadir. Shahar nomzodi mamlakat emas, shaharning nomidan tavsiya qilinadi. Nomzod shahar hokimiyatining talabnomasi mazkur mamlakatning hukumati va milliy olimpiya qo'mitasi tomonidan ma'qullangan bo'lishi kerak. Bunda milliy olimpiya qo'mitasi shaharning o'z zimmasiga olgan barcha majburiyatlari uchun ma'sul tashkilot hisoblanadi.

XOQ Ijroiya qo'mitasi tomonidan "Nomzod shaharlar uchun shartlar" ishlab chiqilgan bo'lib, har bir nomzod shahar ushbu shartlarga rioya qilishi to'g'risidagi kafolat hujjatini XOQga yozma ravishda taqdim etishi kerak. Ushbu "Shartlar"da Olimpiya o'yinlarining Olimpiya Xartiyasi va olimpiya sport turlari bo'yicha Xalqaro sport federatsiyalarining talablariga muvofiq o'tkazilishi kafolatlangan. Ular xavfsizlikni ta'minlash, moddiy va moliyaviy kafolatlardan iborat. Barcha nomzod shaharlar XOQ sessiyasidan **6 oy** oldin Ijroiya qo'mitaga moliyaviy kafolatlarini berishi lozim.

1999 yilda XOQning 110-sessiyasida ikki bosqichdan iborat tanlov qoidalari tasdiqlangan. Tanlovning birinchi bosqichida XOQning ma'muriy vakillari va tashqi ekspertlardan tuzilgan ishchi guruh nomzod shaharlardagi asosiy texnik talablarni o'rganib, XOQ Ijroiya qo'mitasiga ma'lumotlarni beradi. Ijroiya qo'mita tanlovning birinchi bosqichidan o'tgan nomzod shaharlar ro'yxatini tasdiqlaydi. XOQ Ijroiya qo'mitasiga nomzod shaharlar to'g'risida barcha ma'lumotlar taqdim etilganidan so'ng tanlovning ikkinchi bosqichida XOQning nomzodlarni baholash Hay'ati har bir shaharga tashrif buyuradi. Hay'at tarkibi olimpiya harakatining barcha tashkilotlari XOQ, XSF, MOQ, Xalqaro Paralimpiya qo'mitasi a'zolari, sportchilar, ekspertlardan iborat bo'ladi. Nomzodlarni baholash Hay'ati har bir nomzodni o'rganib chiqib, shahardagi sport inshootlarini tekshirib, nomzod shahar tanlovi o'tkaziladigan Sessiyagacha bo'lgan ikki oy muddat ichida har bir nomzod to'g'risidagi yozma hisobotni XOQga berishi lozim.

Olimpiya o'yinlarini o'tkazish uchun nomzod shaharlarni ko'rib chiqish jarayoni qo'yidagi asosiy tadbirlardan iborat:

- XOQ va nomzod shaharlarning axborot uchrashuvi;
- Nomzodni ko'rib chiqish jarayoni to'g'risidagi tadbirlarni imzolash;
- Nomzod taqdimoti uchun uning emblemasini yaratish;

■ XOQ Ijroiya qo'mitasiga nomzod shahar kichik delegatsiyasining taqdimoti. Taqdimot maqsadi - XOQ Ijroiya qo'mitasini nomzod shaharlarning o'z rahbariyati va boshqaruvi bilan tanishtirishdir;

■ XOQga nomzod shaharning o'zi haqidagi ma'lumotlari bilan birgalikda 150 ming AQSH dollari miqdorida badal puli to'lanadi. Olimpiya o'yinlarini o'tkazish huquqini olmagan nomzod shaharlarga badal puli foizi bilan qaytariladi;

■ XOQ Ijroiya qo'mitasi tomonidan nomzod shaharlarni tasdiqlash va kelgusida XOQ sessiyasida Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan shaharni tanlash;

■ XOQ sessiyasi tomonidan Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan shaharni tanlash.

Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish huquqini olish uchun nomzod shahar sessiyada qatnashayotgan XOQ a'zolarining eng ko'p ovozi to'plashi kerak (ovozlarni yarmi va yana bir ovoz). Agarda ovoz berishning birinchi va keyingi bosqichlarida shaharlarning hech biri talab etilgan ovozlar sonini to'play olmasa, ulardan eng kam ovoz olgani nomzodlar orasidan chiqariladi va ovoz berishning yangi bosqichi o'tkaziladi.

Olimpiya sportining obro'sini tushirishiga sabab bo'ladigan turli xil qoidabuzarlik va suiste'molchilik holatlariga yo'l qo'ymaslik uchun XOQ tomonidan Olimpiya o'yinlarini o'tkazish uchun nomzod shaharlarni tanlab olishning asosiy tamoyillari ishlab chiqilgan. Shu tarzda nomzod shaharlar uchun ma'lumotnoma ishlab chiqilgan bo'lib, uning moddalari nomzodning faylida yoritilishi kerak. Mazkur ma'lumotnomaning mazmunida bu masalalar bo'yicha XOQning bugungi kundagi nuqtai nazari ifodalangan. Ma'lumotnoma

mazmuni **18** ta mavzudan iborat: nomzod shaharning milliy va mintaqaviy tavsifi; huquqiy asoslari; bojxona va immigratsion rasmiyatchiliklar; atrof muhit himoyasi va meteorologik sharoitlar; moliya; marketing; umumiy sport konsepsiyasi; sport turlari; paralimpiya o'yinlari; olimpiya shaharchasi; tibbiy xizmat va sog'liqni saqlash xizmati; xavfsizlik; joylashtirish; transport; texnologiyalar; aloqa va mediaservis xizmati; olimpizm va madaniyat; kafolatlar.

Hozirgi kunda Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish katta moddiy harajatlarni va ulkan tayyorgarlik ishlarini talab etadi. Shuning uchun talab etilgan moddiy-texnik bazasi, vositalari va ish tajribasi mavjud bo'lgan shaharlar Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish imkoniyatiga ega. Bunda tashkilotchi shaharga qo'yiladigan talablarning oshishi va ishtirokchilar sonining ko'payishi hisobidan Olimpiya o'yinlarini o'tkazish qiymati ham yildan-yilga o'sib borishini e'tiborga olish zarur.

Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va ularga qadar tayyorgarlik ishlari XOQ tomonidan shahar joylashgan mamlakatning Milliy olimpiya qo'mitasiga topshiriladi. Olimpiya o'yinlariga mezbon bo'ladigan shahar e'lon qilingandan keyin XOQ va MOQ o'rtasida shartnoma tuzilib, bunda tashkilotchi shaharning majburiyatlari bayon etiladi. Shartnoma imzolangandan so'ng **5 oy** muddat ichida MOQ Olimpiya o'yinlarining Tashkiliy qo'mitasini tuzishi kerak. Tashkiliy qo'mita ta'xis etilgan kundan boshlab bevosita XOQ bilan bog'lanib, uning instruksiyasini oladi. Tashkiliy qo'mitasi yuridik shaxs maqomiga ega bo'lishi lozim. Tashkiliy qo'mita tarkibiga jamoat arboblari va mutasaddi rahbarlardan tashqari o'sha mamlakatdan bo'lgan XOQ a'zolari, MOQ prezidenti va bosh kotibi, tashkilotchi shaharning vakili kiritiladi.

Olimpiya o'yinlari tashkiliy qo'mitasi faoliyatining asosiy mazmuni quyidagi ishlardan iborat:

✓ Olimpiya dasturida har bir sport turi uchun teng sharoitlarni hamda olimpiya musobaqalarini XSF qoidalariga muvofiq o'tkazilishini ta'minlash;

✓ Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan shahar hamda uning atrofida siyosiy namoyishlar va chiqishlarga yo'l qo'ymaslik;

✓ Olimpiya o'yinlari o'tkazish uchun sport inshootlarini tanlab olish yoki zaruriyat payydo bo'lsa ularni yaratish, barcha zarur jihozlar bilan ta'minlash;

✓ Sportchilar, rasmiy vakillar, yordamchi personallarni joylashtirish;

✓ Tibbiy xizmatni tashkil qilish;

✓ Transport muammolarini hal qilish;

✓ O'yinlar jarayonini yoritish uchun ommaviy axborot vositalari talablarini qoniqtirish;

✓ Olimpiya o'yinlari o'tkazishning ajralmas qismi bo'lgan madaniy tadbirlarni tashkil qilish;

✓ Olimpiya o'yinlari to'g'risida ikkita rasmiy tillarda yakuniy hisobotni taqdim etish va uni o'yinlardan so'ng ikki yil mobaynida tarqatish.

"MakAlun (1998: 198-203, 244-247) ta'kidlashicha, 1896 yilda Afinada o'tkazilgan birinchi Olimpiya o'yinlari tizimsiz va ko'rimsiz bo'lgan. Ular kam sonli ishtirokchilari, kuchsiz reklamasi bilan yevropa matbuotida deyarli yoritilmagan. 1894 yil Parijdagi Olimpiya Kongressida O'yinlarga qadar 13 ta davlat vakillari qatnashgan, 21 ta mamlakat yozma ravishda roziligini yuborgan, lekin faqat 12 ta davlat Afinada ishtirok etgan (AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Fransiya, Daniya, Gratsiya, Shvetsiya,

Shveytsariya, Bolgariya, Vengriya va Chili). Olimpiadaga to'qqizta sport turi kiritilgan: velosiped sporti, qilichbozlik, gimnastika, katta tennis, o'q otish, suzish, yengil va og'ir atletika, qo'l jangi. Sportchilar asosan yevropalik bo'lgan, Kuberten Olimpiya "shoy"lari boshqa mamlakatlarda ham o'tkazilishi tarafdori bo'lgan

1900 yil Parijda Olimpiya o'yinlari Butunjahon ko'rgazmasi sababli ikkinchi darajali bo'lib qolgan. Dastlab o'yinlar ikkinchi darajali voqea hisoblanib, "Ko'rgazma doirasidagi musobaqalar" sifatida reklama qilingan edi. Yirik stadionlar izini ham topib bo'lmas edi, chunki asosiy stadionning o'zi yo'q edi – yengil atletika sport turlarining ko'p qismi Bulon o'rmonining dalalarida, suzish bo'yicha musobaqalar esa – Sena daryosida o'tkazilgan. (Yang, 2004: 154)

Uchinchi Olimpiada Butunjahon ko'rgazmasining bir qismi sifatida 1904 yil Sent-Luisda tashkil qilingan, Luizian savdo ko'rgazmasi sifatida tanilgan.

London Rimning voz kechganidan so'ng 1908 yilda Olimpiya o'yinlarini o'tkazish joyi bo'lgan. 1904 yilda Londonda o'tkazilgan XOQ sessiyasida 1908 yilda Olimpiya o'yinlari Rimda o'tkazilishi to'g'risida qaror qabul qilingan edi. Birinchi marta ko'rgazma o'tkazish tashabbusi fransuz Savdo palatasi va London Lord-meridan kelib chiqqan, Fransiya va Angliya maqsadi o'zlarining sanoat yutuqlarini namoyish qilishdan iborat bo'lgan. 1908 y. stadionda yugurish va velosiped yo'laklari, ochiq suv havzasi va futbol, xokkey, regbi va

laskross uchun maydonlar bo'lgan, stadion 93 000 tomoshabinlarni sig'dirgan.⁹

1948 y. Olimpiya o'yinlari.

Agar 1908 yilda Imperiyaning yetakchi mavqei hali ham saqlangan, 1924 yil – u xavf ostida bo'lgan vaqt hisoblangan bo'lsa, 1948 yilda Olimpiya o'yinlari Imperiyasi vayron bo'layotgan mamlakat tomonidan tashkil qilingan.

Britaniya iqtisodiyoti urush sababli inqirozga uchragan edi. Urushdan keyingi tiklash ishlari endigina o'z ta'sirini ko'rsatayotgan edi. Biroq televideniyaning qayta ishga tushirilishi 1948 y. O'yinlarni televideniya orqali jonli efirda translayatsiya qilingan birinchi O'yinlarga aylanishiga imkon bergan.¹⁰

Jadvalni to'ldiring.

Qishki va yozgi Olimpiya o'yinlarining tashkiliy farqlari

O'tkazilgan yili va joyi	Qishki Olimpiya o'yinlari	Yozgi Olimpiya o'yinlari

1. Vardiashvili I. Afinadan Sidneyga qadar. Qarshi, "Nasaf", 2004.
2. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T.: 2006.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Sharq", 2002.
4. Ernazarov E. Olimpiada–jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: 2008.
5. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
6. Djalilova L.A. Olimpiya bilim asoslari. O'quv qo'llanma. T.: 2015.
7. J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. II-qism. O'tmishdan nazar. 5-bob. Butunjahon ko'rgazmalaridan ulkan tadbirlar sari. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012.

⁹ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. II-qism. O'tmishdan nazar. 5-bob. Butunjahon ko'rgazmalaridan ulkan tadbirlar sari. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

¹⁰ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. II-qism. O'tmishdan nazar. 5-bob. Butunjahon ko'rgazmalaridan ulkan tadbirlar sari. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

15-MODUL. QISHKI OLIMPIYA O'YINLARI

Qishki Olimpiya o'yinlari

– qishki sport turlari bo'yicha har 4 yilda bir marta XOQ rahbarligida o'tkaziladigan kompleks musobaqalardir. I Qishki Olimpiya o'yinlari 1924 yilda Xalqaro sport haftaligi sifatida tashkil qilingan. Sport haftaligi yuqori saviyada tashkil qilingan. Qishki O'yinlarni o'tkazish to'g'risidagi qaror XOQning 1925 yilda Praga shahrida bo'lib o'tgan sessiyasida qabul qilingan. 1992 yilga qadar qishki va yozgi Olimpiya o'yinlari bir yilda o'tkazilgan, 1994 yilda ularning oralig'i 2 yilni tashkil etishi to'g'risida qaror qabul qilingan.

1924 – 2014 yillarda o'tkazilgan Qishki Olimpiya o'yinlari

No	Yil	O'tkazilgan joyi	Mamla kat	Sport-chi	1-o'rin (davlat)
I	1924	Shamoni, Frantsiya	16	293	Norvegiya
II	1928	Sankt-Morits, Shveysariya	25	464	Norvegiya
III	1932	Leyk-Plesid, AQSH	17	252	AQSH
IV	1936	Garmish-Partenkirxen, Germaniya	28	646	Norvegiya
V	1948	Sankt-Morits, Shveysariya	28	669	Shveysariya
VI	1952	Oslo, Norvegiya	30	694	Norvegiya
VII	1956	Kortina-d'Ampetso, Italiya	32	821	SSSR
VIII	1960	Skvo-Velli, AQSH	30	665	SSSR
IX	1964	Insbruk, Avstriya	36	1091	SSSR
X	1968	Grenobl, Frantsiya	37	1158	Norvegiya
XI	1972	Sapporo, Yaponiya	35	1006	SSSR
XII	1976	Insbruk, Avstriya	37	1123	SSSR
XIII	1980	Leyk-Plesid, AQSH	37	1072	SSSR
XIV	1984	Sarayevo, Yugoslaviya	49	1274	GDR
XV	1988	Kalgari, Kanada	57	1634	SSSR
XVI	1992	Albervil, Frantsiya	64	1801	Germaniya
XVII	1994	Lillexammer, Norvegiya	67	1923	Rossiya
XVIII	1998	Nagano, Yaponiya	72	2176	Germaniya
XIX	2002	Solt-Leyk-Siti, AQSH	77	2399	Germaniya
XX	2006	Turin, Italiya	84	2573	Germaniya
XXI	2010	Vankuver, Kanada	82	2574	Kanada
XXII	2014	Sochi, Rossiya	88	2800	Rossiya

I qishgi Olimpiya o'yinlari 1924 yil 25 yanvar – 4 fevral kunlari Shamoni shahrida (Frantsiya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **16** ta davlatdan **293** nafar (11 ayol) sportchi ishtirok etgan. Dastlab bu musobaqalar “VIII yozgi Olimpiya o'yinlariga bag'ishlangan Xalqaro sport haftaligi” sifatida tashkil qilingan. Musobaqalar yuqori saviyada tashkil etilganligi va katta qiziqish uyg'otganligi sababli XOQ qarori bilan I qishgi Olimpiya o'yinlari, deb hisoblangan. Dasturga bobsley, chang'i sporti, tramlindan sakrash, konkida tez yugurish, xokkey, konkida figurali uchish kiritilgan. Ayollar uchun faqat konkida figurali uchish musobaqalari o'tkazilgan. Kyorling va harbiylar o'rtasida chang'i sporti bo'yicha ko'gazmali musobaqalar tashkil qilingan.

Norvegiya va Finlyandiya sportchilari chang'i sporti turlarida eng yuqori natijalarga erishgan edi. Norvegiya sportchisi Turleyf Xaut 3 ta oltin va 1 ta bronza medallarga sazovor bo'lgan. Finlyandiya sportchi Klas Tunberg chang'i sportining 1500m va 5000m masofalarida hamda ko'pkurashda birinchi orinlarni egallagan.

I qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Norvegiya	4	7	7	18
2	Finlyandiya	4	3	3	10
3	AQSH	1	2	0	3
4	Avstriya	2	1	0	3

II qishki Olimpiya o'yinlari 1928 yil 11-19 fevral kunlari Sent-Morits shahrida (Shveysariya) o'tkazilgan. O'yinlarda **25** ta davlatdan **464** nafar (26 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Dasturga bobsley, chang'i sporti, tramlindan sakrash, konkida tez yugurish, xokkey, skeleton, konkida figurali uchish kiritilgan. Harbiylar o'rtasida chang'i sporti bo'yicha ko'gazmali musobaqalar o'tkazilgan.

II qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Norvegiya	6	4	5	15
2	AQSH	2	2	2	6
3	Shvetsiya	2	2	1	5
4	Finlyandiya	2	1	1	4

III qishgi Olimpiya o'yinlari 1932 yil 4-15 fevral kunlari Leyk-Plesid shahrida (AQSH) o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlarini Nyu-York shtatining gubernatori Franklin Delano Ruzvelt rasmiy ochib bergan. O'yinlarda **17** ta davlatdan **464** nafar (21 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Qishgi Olimpiya o'yinlari birinchi marta Shimoliy Amerikada tashkil qilingan. Leyk-Plesidga yo'l haqqi narxining qimmatligi sababli davlatlar ishtiroki va sportchilar soni oldingi o'yinlarga nisbatan keskin qisqargan. Qishgi sport turlari rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy olgan Shvetsiya – 12 nafar sportchi, Finlyandiya – 7 nafar sportchidan iborat delegatsiyalari qatnashgan. AQSH va Kanada sportchilari o'yin ishtirokchilarining 50 foizini (150 nafar) tashkil etgan.

III qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	AQSH	6	4	2	12
2	Norvegiya	3	4	3	10
3	Kanada	1	1	5	7
4	Shvetsiya	1	2	0	3

Musobaqalarda AQSH sportchilari konkida tez yugurish bo'yicha eng ko'p medallarga sazovor bo'lgan, chang'i sporti bo'yicha esa Norvegiya sportchilari eng yuqori natijalarni ko'rsatgan. Avstriya sportchilari konkida figurali uchish, Kanada jamoasi shaybali xokkey bo'yicha olimpiya chempioni bo'lganlar.

IV qishki Olimpiya o'yinlari 1936 yil 6-16 fevral kunlari Garmish-Partenkirxen shahrida (Germaniya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **28** ta davlatdan **646** nafar (80 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Birinchi marta qishki Olimpiya o'yinlarida Avstraliya, Bolgariya, Gretsiya, Ispaniya, Lixtenshteyn va Turkiya sportchilari qatnashgan. Jahonning progressiv sport jamoatchiligi Olimpiya o'yinlari fashistik davlatda o'tkazilishiga qarshi bo'lgan. Lekin XOQ o'z qarorini o'zgartirmagan. Olimpiya o'yinlarini Germaniya kansleri Adolf Gitler rasman ochib bergan.

Dastlabki qishki olimpiada musobaqalarida asosan Skandinaviya mamlakatlari, ayniqsa Norvegiya sportchilari katta muvaffaqiyatlarga erishgan. 1932 va 1936 yillardagi o'yinlarda g'alaba qozongan novregiyalik figurachi Soniya Xeni olimpiya chempioni bo'lgan. Shveysariya sportchilari bobsley, Germaniya sportchilari chang'i sporti bo'yicha eng yaxshi natijalarga erishgan.

IV qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Norvegiya	7	5	3	15
2	Shvetsiya	2	2	3	7
3	Germaniya	3	3	0	6
4	Finlyandiya	1	2	3	6

V qishgi Olimpiya o'yinlari 1948 yil 30 yanvar – 8 fevral kunlari Sankt-

Morits shahrida (Shveysariya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **28** ta davlatdan **669** nafar (77 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Bu Olimpiya o'yinlarida birinchi marta Daniya, Islandiya, Livan, Chili, Janubiy Koreya sportchilari qatnashgan. Olimpiya o'yinlarini Shveysariya prezidenti Enriko Selio rasman ochib bergan. Sport musobaqalarida Ikkinchi jahon urushida qatnashmagan davlatlarning terma jamoalari yaxshi natijalarga ega bo'lgan. Shvetsiya sportchilari chang'i sporti va konkida tez yugurish, Shveysariya - bobsley va tog' chang'isi sporti, AQSH sportchilari konkida figurali uchish bo'yicha eng yaxshi natijalar ko'rsatgan.

V qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Shvetsiya	4	3	3	10
2	Norvegiya	4	3	3	10
3	Shveysariya	3	4	3	10
4	AQSH	3	4	2	9

VI qishgi Olimpiya o'yinlari 1952 yil 14 – 25 fevral kunlari Oslo shahrida

(Norvegiya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **30** ta davlatdan **694** nafar (109 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Bu Olimpiya o'yinlarida ilk bor Yangi Zelandiya, Portugaliya va GFR sportchilari tashrif buyurgan. Olimpiya dasturiga to'pli xokkey bo'yicha ko'rgazma uchrashuvlari o'tkazilgan. Sport musobaqalarida eng ko'p medallarni Norvegiya sportchilari olgan.

VI qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Norvegiya	7	3	6	16
2	AQSH	4	6	1	11
3	Finlyandiya	3	4	2	9
4	Avstriya	2	4	2	8

VII qishgi Olimpiya o'yinlari 1956 yil 26 yanvar – 5 fevral kunlari

Italiyaning Kortina-d'Ampetto shahrida o'tkazilgan. O'yinlarda **32** ta davlatdan **821** nafar (134 nafar

ayol) sportchi ishtirok etgan. Bu Olimpiya o'yinlarida ilk bor sobiq SSSR, Boliviya va Eron terma jamoalari ishtirok etgan. 1956-1964 yillarda GDR va GFR sportchilari Birlashgan Germaniya jamoasi sifatida qatnashgan edi.

VII qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	7	3	6	16
2	Avstriya	4	3	4	11
3	Shvetsiya	2	4	4	10
4	Finlyandiya	3	3	1	7

VIII qishgi Olimpiya o'yinlari 1960 yil 18-28 fevral kunlari Skvo-Velli shahrida (AQSH) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **31** ta davlatdan **665** nafar (144 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Olimpiya o'yinlarini AQSH vitse-prezidenti Richard Nikson rasman ochib bergan.

VIII qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	7	5	9	21
2	AQSH	3	4	3	10
3	Germaniya	4	3	1	8
4	Finlyandiya	2	3	3	8

IX qishgi Olimpiya o'yinlari 1964 yil 29 yanvar – 9 fevral kunlari Insbruk shahrida (Avstriya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **37** ta davlatdan **1091** nafar (199 nafar ayol) sportchi qatnashgan. Bu Olimpiya o'yinlarida ilk bor Hindiston va Mongoliya terma jamoalari ishtirok etgan. Olimpiya o'yinlarini Avstriya prezidenti Adolf Shyurf rasman ochib bergan.

IX qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	11	8	6	25
2	Norvegiya	3	6	6	15
3	Avstriya	4	5	3	12
4	Finlyandiya	3	4	3	10

X qishki Olimpiya o'yinlari 1968 yil 6 -18 fevral kunlari Grenobl shahrida (Fransiya) o'tkazilgan. O'yinlarda **37** ta davlatdan **1158** nafar (211 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Bu Olimpiya o'yinlaridan boshlab GDR va GFR sportchilari alohida jamoalar bo'lib qatnashgan, Marokash terma jamoasi ilk bor ishtirok etgan. Olimpiya o'yinlarini Fransiya prezidenti Sharl de Goll rasman ochib bergan.

X qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Norvegiya	6	6	2	14
2	SSSR	5	5	3	13
3	Avstriya	3	4	4	11
4	Frantsiya	4	3	2	9

XI qishgi Olimpiya o'yinlari 1972 yil 3 – 13 fevral kunlari Sapporo shahrida (Yaponiya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **35** ta davlatdan **1006** nafar (206 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Qishgi Olimpiya o'yinlari ilk bor Osiyo qit'asida o'tkazilgan. Bu Olimpiya o'yinlarida Filippin sportchilari birinchi marta ishtirok etganlar. Olimpiya o'yinlarini Yaponiya imperatori Xiroxito rasman ochib bergan.

XI qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	8	5	3	16
2	GDR	4	3	7	14
3	Norvegiya	2	5	5	12
4	Shveysariya	4	3	3	10

XII qishgi Olimpiya o'yinlari 1976 yil 4-15 fevral kunlari Insbruk shahrida (Avstriya) o'tkazilgan. O'yinlarda **37** ta davlatdan **1123** nafar (231 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. XOQ ikkinchi marta Insbruk shahrini tanlagan va bu safar ham olimpiya musobaqalari yuqori darajada tashkil etilgan edi. Bu Olimpiya o'yinlarida Andorra va San-Marino sportchilari birinchi marta ishtirok etganlar. Olimpiya o'yinlarini Avstriya prezidenti Rudolf Kirxshlayger rasmiy ochib bergan.

XII qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	13	6	8	27
2	GDR	7	5	7	19
3	AQSH	3	3	4	10
4	GFR	2	5	3	10

XIII qishgi Olimpiya o'yinlari 1980 yil 13-24 fevral kunlari Leyk-Plesid shahrida (AQSH) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **37** ta davlatdan **1072** nafar sportchi qatnashgan. Qishgi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish uchun Leyk-Plesid shahri ikkinchi marta tanlangan. Bu Olimpiya o'yinlarida Kipr, Xitoy va Kosta-Rika sportchilari birinchi marta ishtirok etganlar. Olimpiya o'yinlarini AQSH vitse-prezidenti Uolter Mondeyl rasman ochib bergan.

XIII qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	10	6	6	22
2	GDR	9	7	7	23
3	AQSH	6	4	2	12
4	Norvegiya	1	3	6	10

XIV qishgi Olimpiya o'yinlari 1984 yil 8-19 fevral kunlari Sarayevo

shahrida (Yugoslaviya) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **49** ta davlatdan **1272** nafar (ulardan 274 nafar ayol) sportchi qatnashgan. Olimpiya o'yinlarini Yugoslaviya prezidenti Mika Spilyak rasman ochib bergan.

Finlyandiya sportchisi Mar'ya Liisa Xyamyalyaynen chang'i poygasi va estafeta bo'yicha birinchi o'rinlarni egallab, Olimpiada o'yinlari qahramoniga aylangan. Shvetsiya sportchisi Gunde Svan 15, 30 va 50 km poyga musobaqalarida oltin medallarga sazovor bo'lgan.

XIV qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	6	10	9	25
2	GDR	9	9	6	24
3	Finlyandiya	4	3	6	13
4	Norvegiya	3	2	4	9

XV qishgi Olimpiya o'yinlari 1988 yil 13-28 fevral kunlari Kalgari shahrida

(Kanada) bo'lib o'tgan. O'yinlarda **57** ta davlatdan **1423** nafar (ulardan 301 nafar ayol) sportchi qatnashgan. Olimpiya o'yinlarini Kanada general-gubernatori Jan Savve ochib bergan.

XV qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	SSSR	11	9	9	29
2	GDR	9	10	6	25
3	Shveytsariya	5	5	5	15
4	Avstriya	3	5	2	10

XVI qishgi Olimpiya o'yinlari 1992 yil 8-23 fevral kunlari Albervil shahrida

(Fransiya) o'tkazilgan. O'yinlarda **64** ta mamlakatdan **1801** nafar (ulardan 488 nafar ayol) sportchi qatnashgan. Olimpiya o'yinlarini Fransiya prezidenti Fransua Mitteran rasman ochib bergan.

Bu Olimpiya o'yinlarida Sloveniya, Xorvatiya, Braziliya, Irlandiya, Jazoir, Bermud orollari, Svazilend va Gonduras sportchilari birinchi marta ishtirok etganlar. Sobiq SSSR sportchilari MDH Birlashgan terma jamoasi sifatida qatnashgan. MDH Birlashgan terma jamoasi tarkibiga 129 nafar sportchi: 110 – Rossiya, 8 – Qozog'iston, 7 – Ukraina, 4 – Belorussiya, 1 nafari O'zbekiston vakillari bo'lgan. Latviya, Litva va Estoniya ilk bor mustaqil davlat sifatida qatnashgan. Musobaqalar **12** ta sport turida **57** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. O'zbekiston sportchisi Lina Cheryazova fristayl bo'yicha ko'rgazmali musobaqalarda ishtirok etib, fahrli 5-o'rinni egallagan.

XVI qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Germaniya	10	10	6	26
2	MDH	9	6	8	23
3	Avstriya	6	7	8	21
4	Norvegiya	9	6	5	20

XVII qishgi Olimpiya o'yinlari 1994 yil 12-27 fevral kunlari Lillehammer

shahrida (Norvegiya) o'tkazilgan. O'yinlarida **68** ta mamlakatdan **1737** nafar (522 ayol) sportchi ishtirok etgan. Olimpiya o'yinlarida sobiq Ittifoq respublikalari Belorussiya, Ukraina, Qozog'iston va O'zbekiston mustaqil davlatlar sifatida ilk bor tashrif buyurgan. Olimpiya o'yinlari dasturida **12** sport turi bo'lib, ular qatoriga fristayl, 500 m va 1000 m short-trek kiritilgan. Norvegiya xalq etaklarining qahramonlari aka-singil "Xakon va Kristin" o'yinlarning ramziy belgisi sifatida tanlangan.

O'zbekiston terma jamoa tarkibi **7** nafar sportchidan iborat bo'lib, ular Aliki Sergiadu, Dinara Nurbaeva, Muslim Sattarov, Yuris Razgulyaev – figurali uchish; Larisa Udodova, Dmitriy Brener va Lina Cheryazova – fristayl bo'yicha musobaqalarda qatnashgan.

Mustaqil O'zbekiston olimpiya harakati tarixida Lina Cheryazova olimpiya oltin medaliga sazovor bo'lgan. XVII qishki Olimpiya o'yinlarida umumjamoa hisobida O'zbekiston terma jamoasi **68** ta mamlakat orasida 14-o'rinni egallagan. Fristayl bo'yicha 13 ta mamlakatdan kelgan 22 nafar sportchilar orasida L.Cheryazova birinchi o'rinni egallagan.

XVII qishgi Olimpiya o'yinlarining fristayl bo'yicha g'oliblari

O'rin	Sportchining ismi-sharifi	Davlat	Ball
1	L.Cheryazova	O'zbekiston	166,84
2	M.Lindgren	Shvetsiya	165,88
3	X.Lid	Norvegiya	164,13
4	M.Shmid	Shvetsiya	156,88

XVII qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Norvegiya	10	11	5	26
2	Germaniya	9	7	8	24
3	Rossiya	11	8	4	23
4	Italiya	7	5	8	20
5	AQSH	6	5	2	13
6	Kanada	3	6	4	13
7	Shveysariya	3	4	2	9
8	Avstriya	2	3	4	9
9	Janubiy Koreya	4	1	1	6
10	Shvetsiya	2	1	0	3
11	Yaponiya	1	2	2	5
12	Qozog'iston	1	2	0	3
13	Ukraina	1	0	1	2
14	O'zbekiston	1	0	0	1

XVIII qishgi Olimpiya o'yinlari 1998 yil 7-22 fevral kunlari Nagano

shahrida (Yaponiya) o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlarida **72** ta mamlakatdan **2176** nafar (ulardan 787 nafar ayol) sportchi ishtirok etgan. Qishgi Olimpiya o'yinlarida ilk bor Armaniston, Ozarbayjon, Gruziya, Qirg'iziston, Moldova, Isroil, Keniya, JAR, Trinidad va Tobago, Venesuela, Urugvay, Makedoniya, Bosniya va Gertsegovina davlatlarining terma jamoalari qatnashgan. Olimpiya o'yinlarini Yaponiya imperatori Akixito rasman ochib bergan.

O'yinlarning dasturi **14** ta sport turidan iborat bo'lib, dasturga kyorling, snoubording, slalom-gigant kiritilgan. Olimpiya o'yinlarining ramziy belgisi sifatida «Sukki, Nokki, Lekki, Tsukki» - to'rtta boyqushi (O'yinlar har 4 yilda o'tkazilishi ma'nosida) tanlangan edi.

Mazkur qishki Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston terma jamoa tarkibi 13 nafar sportchidan iborat bo'lib, ular 3 ta sport turlari bo'yicha musobaqalarda qatnashgan. O'zbekiston sportchilari yaxshi natijalarga erishib, Tat'yana Malinina figurali uchish bo'yicha 30 nafar sportchilar orasida 8-o'rinni, Lina Cheryazova fristayl bo'yicha 24 nafar sportchidan 13-o'rinni, Komil Urunbayev 50 mamlakat sportchilari orasida 28-

o'rinni, Roman Skorniyakov 24 ta mamlakatdan 29 nafar sportchi orasida figurali o'chish bo'yicha 19-o'rinni egalladilar. Mamlakatimiz sportchilarining qishki Olimpiya o'yinlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishi O'zbekiston sportining jahondagi mavqei'ini yanada mustahkamladi.

XVIII qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Germaniya	12	9	8	29
2	Norvegiya	10	10	5	25
3	Rossiya	9	6	3	18
4	Avstriya	3	5	9	17

XIX qishgi Olimpiya o'yinlari 2002 yil 8-24 fevral kunlari Solt-Leyk-Siti

shahrida (AQSH) o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlarida **77** ta mamlakatdan **2399** nafar (886 nafar ayol) sportchi qatnashgan. Olimpiya o'yinlarida ilk bor Gonkong, Kamerun, Nepal, Tojikiston va Tailand terma jamoalari ishtirok etgan. Olimpiya o'yinlarining ochilish marosimi 56500 tomoshabinga mo'ljallangan "Rice Eccles Olympic Stadium" sport kompleksida namoyish etilgan. Olimpiya o'yinlarini AQSH prezidenti Jorj Bush rasman ochib bergan. XOQ tomonidan Olimpiya o'yinlari yuqori saviyada o'tkazilganligi uchun Solt-Leyk-Siti Tashkiliy qo'mita rahbari Oltin Olimpiya ordeni bilan taqdirlangan. Olimpiya o'yinlari dasturida **15** sport turi bo'lib, ularga bobsley (ayollar), skeleton, biatlon, 1500m short trek kiritilgan. Sport musobaqalari **78** ta medallar jamlanmasi uchun o'tkazilgan. Ayollar o'rtasida ikki ekipajli bobsley musobaqalarida AQSH sportchilari Jill Bakken va Vonetta Flauers birinchi o'rinni egallaganlar.

O'zbekiston terma jamoasi tarkibiga 6 nafar sportchi kirgan: Kamil Urunbayev va Elmira Urunbayeva (tog' chang'isi); Tatyana Malinina, Roman Skorniyakov, Natalya Ponomaryova va Evgeniy Sviridov (figurali uchish). Kamil Urunbayev 79 nafar sportchi orasida 36-o'rinni, Elmira Urunbayeva – 32 o'rinni, Roman Skorniyakov 29 nafar sportchi orasida 19-o'rinni, N. Ponomaryova va E. Sviridov 18-o'rinni egallaganlar. T. Malinina 13-o'rin egallagan edi, biroq tibbiy qo'mita tomonidan gripp sababli musobaqalardan chetlatilgan.

XIX qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	oltin	kumush	bronza	Jami
1	Germaniya	12	16	8	36
2	AQSH	10	13	11	34
3	Norvegiya	13	5	7	25
4	Kanada	7	3	7	17

Olimpiya o'yinlarining ramziy belgisi sifatida quyon «Pouder» («Poroh»), koyot «Kopper» («Mis») va qora ayiq «Koul» («Ko'mir») tanlangan.

XX qishgi Olimpiya o'yinlari 2006 yil 10-26 fevral kunlari Turin shahrida

(Italiya) bo'lib o'tgan. Olimpiya o'yinlarida **80** ta mamlakatdan **2508** nafar sportchi qatnashgan. Qishki Olimpiya o'yinlarida Jazoir, Senegal, Efiopiya vakillari ilk bor ishtirok etgan. Olimpiya musobaqalari **15** ta sport turidan **84** ta (erkaklar o'rtasida 45 ta, ayollar – 37 ta, aralash turlarda – 2 ta) medallar komplekti uchun o'tkazilgan. O'zbekiston terma jamoasi tarkibiga Kayrat Ermetov (tog' chang'isi), Marina Aganina va Artem Knyazyev (figurali uchish), Anastasiya Gimazetdinova (figurali uchish) kirganlar. Qishki Olimpiadalar tarixida ilk bor O'zbekiston vakili Evgeniy Rohin figurali uchish musobaqalarida hakamlik qilgan. XX qishki Olimpiya o'yinlari da umumjamoa hisobida 1-o'rinni Germaniya, 2 -o'rinni AQSH, 3 -o'rinni Avstriya egallagan.

XXI qishgi Olimpiya o'yinlari 2010 yil 12-28 fevral kunlari Vankuver

shahrida (Kanada) o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlarida **82** ta mamlakatdan **2574** nafar sportchi qatnashgan. Olimpiya o'yinlarining ochilish va yopilish marosimlari Vankuver markazida joylashgan va 55 ming tomoshabinlarga mo'ljallangan «BC Place» yopiq stadionida namoyish etilgan. Olimpiya dasturi **15**

ta sport turidan iborat bo'lgan. Olimpiya o'yinlari g'oliblari uchun **615** ta olimpiya va **399** ta paralimpiya medallari ishlab chiqilgan va ularning diametri 100 mm, qalinligi 6 mm, og'irligi 500 dan 576 grammgacha bo'lgan.

O'zbekistondan bu Olimpiya o'yinlariga 3 nafar sportchi - Kseniya Grigoryeva va Oleg Shamayev (tog' chang'isi), Anastasiya Gimazetdinova (figurali uchish) ishtirok etgan.

XXII qishgi Olimpiya o'yinlari 2014 yil 7-23 fevral kunlari Sochi shahrida

(Rossiya) o'tkazilgan. Bu Olimpiya o'yinlarida **88** ta davlatdan **2800** nafar sportchi qatnashgan. Olimpiya mash'alasi estafetasi Moskva shahrida boshlanib, 123 kun davomida Rossiya Federatsiyasining 83 ta hududini bosib o'tgan va 40 ming kilometrdan ortiq masofani tashkil etgan. Olimpiya estafetasida 14 ming sportchi ishtirok etgan.

XXII qishki Olimpiya o'yinlarining medallar jadvali

O'rin	Davlat	Medallar turi va soni			Jami
		oltin	kumush	bronza	
1	Rossiya	13	11	9	33
2	Norvegiya	11	5	10	26
3	Kanada	10	10	5	25
4	AQSH	9	7	12	28

Olimpiya o'yinlarining ochilish marosimi "Fisht" stadionida namoyish etilgan. O'yinlar dasturiga **15** ta sport turidan **98** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar o'tkazilgan. Sochi Olimpiya o'yinlarining ramziy belgisi sifatida "Oq ayiq", "Qor Yo'lbarsi" va "Oq Quyuncha" tanlangan.

QISHKI OLIMPIYA SPORT TURLARINING TAVSIFI

Olimpiya Xartiyasi talabiga ko'ra olimpiya dasturiga kiritilishi uchun qishki sport turi jahonning 2 ta kontinenti va 25 ta mamlakatlarida keng rivojlangan bo'lishi kerak. Qishki Olimpiya o'yinlarining zamonaviy dasturiga – konkida yugurish, chang'i poygasi, short-trek, chang'ida tramplindan sakrash, bobsley, tog' chang'isi sporti, chana sporti, skeleton, fristayl, konkida figurali uchish, snoubording, shaybali xokkey, kyoring, biatlon, chang'ida ikkikurash kiritilgan.

Konkida tez yugurish sport turi 500, 1500, 5000 va 10000 m masofalaridan iborat. Konkida tez yugurish musobaqalari I qishki Olimpiya o'yinlari (1924 y.) dasturiga kiritilgan. Birinchi olimpiya chempioni – AQSH sportchisi Charlz Jutrou 500 m masofasida g'olib bo'lgan. VIII qishki Olimpiya o'yinlari (Skvo-Velli, 1960 y.) dasturiga ilk bor ayollar o'rtasida 500,1000,1500 va 3000 m ga konkida tez yugurish musobaqalari kiritilgan. Ayollar o'rtasida birinchi olimpiya chempioni sobiq Ittifoq sportchisi Lidiya Skoblikova bo'lgan.

Qishki Olimpiya o'yinlari tarixida konkida tez yugurish musobaqalarida Norvegiya sportchilari eng ko'p medallarga (78 ta) sazovor bo'lgan. Keyingi o'rinlarni Niderlandiya (66 ta medal), sobiq Ittifoq (60), AQSH (56), Germaniya, Finlyandiya, Kanada, Shvetsiya Yaponiya, Avstriya terma jamoalari egallagan.

Chang'i poygasi – chang'ida tez yugurish musobaqalari I qishki Olimpiya o'yinlari (Shamoni,1924 y.) dasturiga kiritilgan. Birinchi olimpiya

chempioni – Norvegiya sportchisi Turleyf Xaut 18 va 50 km masofaslarida g'olib bo'lgan.

Qishki Olimpiya o'yinlari dasturiga erkaklar o'rtasida 4x10 km chang'i estafetasi, 15 km (18 km o'rniga), 30 km chang'ida poyga, ayollar o'rtasida 10 kmga chang'i poygasi va 3x5 km chang'i estafetasi kiritilgan. VI qishki Olimpiya o'yinlari (Oslo, 1952 y.) dasturiga ilk bor ayollar o'rtasida 10 kmga chang'ida yugurish musobaqalari kiritilgan. Ayollar o'rtasida birinchi olimpiya chempioni – Finlyandiya sportchisi Lidiya Videman bo'lgan.

Short-trek – (ingl. *short* – qisqa, *track* – yo'l) konkida tez yugurishning o'ziga xos turi bo'lib, muz ustida xokkey maydonining ichida belgilangan maxsus aylanma yo'laklarda qisqa masofalarga konkida yugurish musobaqalaridan iborat. XV qishki Olimpiya o'yinlarida (Kalgari, 1988 y.) short-trek bo'yicha ko'rgazmali musobaqalar otkazilgan. XVI qishki Olimpiya o'yinlarida (Albervil, 1992 y.) ilk bor short-trek olimpiya dasturiga kiritilgan. Birinchi olimpiya chempioni – Koreya sportchisi Kim Ki Xun 1000 m masofasida g'olib bo'lgan. Ayollar o'rtasida birinchi olimpiya chempioni – AQSH sportchisi Ketni Terner 500 m masofasida g'olib bo'lgan bo'lgan. Qishki Olimpiya o'yinlarida umumjamo'a medallar hisobida 1-o'rinni Koreya, 2-o'rinni – Kanada, 3-o'rinni AQSH terma jamoasi egallagan.

Chang'ida tramlindan sakrash – chang'i sportining bir turi bolib, uning vatani Norvegiya hisoblanadi. I qishki Olimpiya o'yinlarida chang'ida tramlindan sakrash ilk bor olimpiya dasturiga kiritilgan. Bu sport turidan musobaqalar faqat erkaklar o'rtasida o'tkaziladi. Birinchi olimpiya chempioni – Norvegiya sportchisi Yakob Tullin Tams bo'lgan. 1972 yildan boshlab "o'rta" va "katta" tramlindan sakrash (70 m va 90 m) musobaqalariga "chang'ida parvoz", deb nomlangan turi qo'shilgan. 1992 yilda 70 m va 90 m tramlindan sakrash musobaqalari 90 m va 120 m tramlindan sakrash musobaqalariga o'zgartirilgan. Qishki Olimpiya o'yinlarida umumjamo'a medallar hisobida 1-o'rinni Norvegiya, 2-o'rinni – Finlyandiya, 3-o'rinni Avstraliya terma jamoasi egallagan. Finlyandiya sportchisi Matti Nyukyanen tramlindan sakrash bo'yicha eng ko'p medallarga (5 ta oltin va 1 ta kumush) sazovor bo'lgan.

Bobsley – chana maxsus muz trassa bo'ylab tog'dan tez uchib tushish musobaqasidir. Bobsley uchun trassa turli keskin burilishlardan iborat muz yo'lak shaklida bo'lib, uning asosi temir-beton bilan qoplangan. Bobsley chanasining trassa tezligi soatiga 100 km gacha yetadi, uning boshqaruv ruli va tormozi bor. Bobsley trassasining uzunligi, start va finish orasidagi balandlik, yo'lakdagi burilishlar soni doimiy bir xil bo'lmagan. Masalan, Leyk-Plesid (1932 y.) da trassa uzunligi 2366 m, vertikal balandlik o'zgarishlari – 228 m, trassa burilishlari – 26 ta bo'lgan. Lillexammerda (1994 y.) esa bobsley musobaqalari 1365 m - trassa, 107 m - balandlik va 16 ta burilishlardan iborat bo'lgan. Ko'p yillar mobaynida bu sport turi bo'yicha musobaqalar faqat erkaklar o'rtasida o'tkazilgan.

Bobsley vatani Shveysariya hisoblanadi. 1896 yilda Sankt-Morits shahrida bobsley bo'yicha birinchi sport klubi tashkil qilinib, musobaqa qoidalari ishlab chiqilgan. Dastlab bobsley chanasining ekipaj a'zolari besh kishidan iborat bo'lgan, keyinchalik esa ularning tarkibi ikki, to'rt, sakkiz nafargacha o'zgargan.

Bobsley musobaqalari ilk bor I qishki Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilgan. Birinchi olimpiya chempionlari – Shveytsariya terma jamoasining to'rttalik chana ekipaj a'zolari bo'lgan. XIX qishki Olimpiya o'yinlari (2002 y.) dasturiga ilk bor ayollar o'rtasida bobsley kiritilgan. Bobsley bo'yicha ayollar o'rtasida birinchi olimpiya chempioni – AQSH sportchilari Jil Bakken va Vonetta Flauers bo'lganlar. Qishki Olimpiya o'yinlarida bobsley bo'yicha eng ko'p medallar hisobida 1-o'rinni Shveysariya, 2-o'rinni–AQSH, 3-o'rinni Germaniya sportchilari egallagan.

Skeleton – (ingl. *skeleton* – skelet) chana sportining turi bo'lib, sportchi harakat yo'nalishi bo'yicha chanada boshi oldinga, yuzi pastga qaragan holatda joylashgan bo'ladi. Skeleton chanasining boshqaruv ruli bo'lmaydi va chana oyoq kiyimining maxsus bo'rtmalari orqali boshqariladi. Skeleton vatani – Shveysariya. 1887 yilda Sankt-Morits shahrida birinchi skeleton chanasini yasalgan va sport musobaqalari boshlangan. Skeleton musobaqalari ilk bor II qishki Olimpiya o'yinlari (1928 y.) dasturiga kiritilgan. Birinchi olimpiya chempioni – AQSH sportchisi Jennison Xiton bo'lgan. Skeleton 1948 yilda 20-yillik hamda 2002 yilda 54-yillik tanaffusdan so'ng yana olimpiya dasturiga kiritilgan. ko'p mamlakatlarda xalqaro talablarga javob beradigan skeleton trassalari bo'lmaganligi sababli, bu sport turi uzoq vaqt davomida olimpiya dasturiga kiritilmagan. 2002 yilda ayollar o'rtasida musobaqalar o'tkazilgan va skeleton bo'yicha birinchi ayol olimpiya chempioni – AQSH sportchisi Tristan Geyl bo'lgan. Qishki Olimpiya o'yinlari tarixida umumjamo'a hisobida 1-o'rinni – AQSH, 2-o'rinni – Buyuk Britaniya, 3-o'rinni Italiya sportchilari egallagan.

Snoubording – (ingl. *snow* – qor, *board* – taxta) qishki sport turi bo'lib, sportchi maxsus taxta ustida tik turgan xolatda qor bilan qoplangan yarim aylana shaklidagi inshoot ichida akrobatik mashqlarni bajaradi. Snoubording inshooti yarim quvur shaklida quriladi, shuning uchun unung nomi half-payp inglizcha “half” – yarim, “pipe”- truba, quvur ma'nolarini anglatadi. Musobaqalar ikki xil - half-payp va slalom-gigant snoubordingdan iborat.

Sport turi sifatida snoubording 1960-yillardan boshlab rivojlangan va aynan shu yillarda amerikalik kashfiyotchi Sherman Poppen qorli qoyalarda qor taxtacha ustida uchishni o'ylab topgan. Snoubording bo'yicha birinchi musobaqalar 1981 yilda Vudston (AQSH) o'tkazilgan, 1982 yilda esa Vermont shtatida (AQSH) bu sport turi bo'yicha birinchi xalqaro musobaqalar bo'lib o'tgan. 1983 yilda Soda-Spring shahrida (Kaliforniya) snoubording bo'yicha birinchi Jahon chempionati o'tkazilgan. 1990-yillarda Xalqaro snoubording federatsiyasi (ISF) tashkil topgan.

Snoubording musobaqalari ilk bor XVIII qishki Olimpiya o'yinlari (Nagano, 1998 y.) dasturiga kiritilgan. Birinchi olimpiya chempionlari – erkaklar o'rtasida Shveysariya sportchisi Jan Simmen, ayollar o'rtasida – Germaniya sportchisi Nikolya Tost bo'lgan. Qishki Olimpiya o'yinlarida snoubording bo'yicha eng ko'p medallarga AQSH, Fransiya, Shveysariya, Germaniya sportchilari sazovor bo'lgan.

Fristayl – (ingl. *free* – erkin, *style* – usul), qishki sport turi, uch xil musobaqalardan iborat: mogul (murakkab sakrashlar bilan notekis trassadan chang'ida uchib tushish), chang'ida akrobatika, chang'ida balet. Fristayl sport turi sifatida ilk bor 1966 yil AQSHning Attitash shahridagi musobaqalarda namoyish qilingan. 1975 yildan boshlab har yili fristayl bo'yicha Jahon kuboklari o'tkazilmoqda. 1979 yilda Xalqaro chang'i sporti federatsiyasi (FIS) tarkibida fristayl bo'yicha texnik ko'mita tuzilgan va bu sport turi FIS rahbarligida o'tkaziladigan xalqaro musobaqalar dasturiga kiritilgan. 1980-yillarga kelib fristayl 30 dan ziyod mamlakatlarda rivojlangan. 1986 yil Fransiyada bu sport turi bo'yicha birinchi Jahon chempoinati o'tkazilgan.

XV qishki Olimpiya o'yinlarida (Kalgari, 1988 y.) fristayl bo'yicha ko'rgazmali musobaqalar o'tkazilgan. XVI qishki Olimpiya o'yinlari (1992 y.) dasturiga fristaylning mogul musobaqalari kiritilgan. Mogul bo'yicha birinchi olimpiya chempionlari – erkaklar o'rtasida Fransiya sportchisi Edgar Grospiron, ayollar o'rtasida – AQSH sportchisi Donna Ueynbrext bo'lgan.

XVII qishki Olimpiya o'yinlari (1994 y.) dasturiga fristaylning mogul va chang'ida akrobatika turlari kiritilgan. Chang'ida akrobatika bo'yicha birinchi olimpiya chempionlari – erkaklar o'rtasida Shveysariya sportchisi Andreas Shyonbexler, ayollar o'rtasida O'zbekiston sportchisi Lina Cheryazova bo'lgan. Fristayl bo'yicha eng ko'p medallarga AQSH, Norvegiya, Kanada, Fransiya, Finlyandiya sportchilari sazovor bo'lgan.

Kyorling – (ingl. *curl* – aylantirmoq), muz ustida kegli o'yinining turi, XIV asrda Shotlandiyada paydo bo'lib, so'ng Yevropa va Kanada mamlakatlarida keng tarqalgan. XIX asrda uning shotlandcha, nemischa va shveytsarcha o'yin usullari mavjud bo'lgan. 1950 yilda Yevropa va Amerika bir qator mamlakatlarining milliy federatsiyalari tashabbusi bilan Xalqaro kyorling federatsiyasi (FIK) tashkil topgan. 1951 yildan boshlab bu sport turi bo'yicha Yevropa chempionatlari muntazam o'tkazilmoqda.

Zamonaviy kyorling – qishki sport o'yini, 40x30 m muz maydonida o'ynaladi. O'yin maqsadi – muz ustuda chizilgan nishonga bita – diskni (20 kg) tushirish. Bita chizig'i nishondan 31 m masofada bo'ladi. Kyorling bo'yicha ko'rgazmali musobaqalar I, III, IV, IX, XV, XVI qishki Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilgan. Nihoyat, 1994 yilda XOQ sessiyasida kyorling sport turini olimpiya dasturiga kiritish to'g'risidagi qaror qabul qilingan. XVIII qishki Olimpiya o'yinlarida (1988 y.) kyorling musobaqalari ilk bor o'tkazilgan. Kyorling bo'yicha birinchi olimpiya chempionlari – erkaklar o'rtasida Shveysariya, ayollar o'rtasida – Kanada terma jamoalari bo'lgan. Olimpiya

musobaqalarida kyoring bo'yicha eng ko'p medallarga Kanada, Shveysariya, Norvegiya sportchilari sazovor bo'lgan.

QISHKI OLIMPIYA O'YINLARI 90 YILLIK TARIXGA EGA:

Qishki Olimpiya o'yinlari 1924-2014 yillar davomida jami 22 marta o'tkazildi.

- ❖ I qishki Olimpiya o'yinlarida (Shamoni, 1924 y.) 16 ta mamlakadan 293 nafar sportchi qatnashgan.
- ❖ XXII qishki Olimpiya o'yinlarida (Sochi, 2014 y.) 88 ta davlatdan 2800 nafar sportchi qatnashdi.

- ❖ Yozgi Olimpiya o'yinlari – 16 kun,
- ❖ qishki Olimpiya o'yinlari – 12 kun davom etadi.

“O'yinlar rivojlanishi bilan birga ularning marosimlari ham rivojlangan, shu jumladan ochilish va yopilish Marosimlari. Televizor kashf qilinishidan oldin namoyishlarning bu shakllari har xil xarakterga ega bo'lgan – ular butun jahonga elektron uzatish vositalari orqali sodir bo'layotgan narsalarni kuzatayotgan emas, balki arenada o'tirgan tomoshabinlar uchun ishlab chiqilgan edi.

Bayram, tomosha va karnaval

“Festival” so'zi bayramga nisbatan ko'llaniladi va xursandchilik ma'nosini bildiradi. U bayramona xodisadir. Bayramning umumiy elementlaridan biri mushakbozlik hisoblanadi. Mushakbozlik tomosha hisoblanadimi? Mushakbozlik shunisi bilan qiziqarli-ki, u o'zining eng chiroyli ko'rinishida an'anaviy tarzda hukumat tomonidan shou sifatida tashkillashtiriladi. Shu bilan birga mushakbozlik sizni hech qachon tark etmaydigan hayratlanish hissini yuzaga keltiradi. Mushakbozlik shousi ko'ngilochar tomoshalarning eng o'ziga tortadigan va ta'sirli shakli hisoblanadi.

“Tomosha” so'zi ko'rishdan olinadigan lazzatni, ya'ni qaysidir darajada hodisa, tomosha yoki obyekt hamda tomoshabin orasidagi bog'liqlikni anglatadi. O'zining bu ma'nosida u “bayram” ma'nosini beradigan so'zga qaraganda jo'shqinligi kamroq bo'lgan xursandchilik modelini anglatadi.

“Karnaval” so'zi bayramning maxsus va aniq shaklini anglatadi. Karnaval – bu paradlar, kishini hayratlantiruvchi (ekstravagant) kostyumlar bilan bog'liq bo'lgan kundalik tushuncha hisoblanadi.

MakAlon (1999) Olimpiya o'yinlarini “zamonaviy yuqori saviyadagi marosim” deb hisoblaydi, u madaniy ijro sifatida Olimpizmning quyidagi to'rtta janrini ko'rsatadi – tomosha, festival, marosim va o'yinlar.

Mash'ala estafetasi – o'zining tabiatiga ko'ra odamlarga Olimpiadani jo'shqin tarzda ko'chalarda nishonlash imkonini beradigan bayramona hodisa. Aslida esa mash'ala estafetasi miqyosining ortib borishi Olimpiada arenasida reklamaning taqiqlanganini hisobga olgan holda homiylarning maksimal reklama imkoniyatlariga ega bo'lish istagidan kelib chiqqan. 2008 yilgi mash'ala estafetasi yo'lining London qismi o'z brendini ko'rsatish uchun foydalanish mumkin bo'lgan hamma narsani, ya'ni turli-tuman bayroqlar, bannerlar,

gigant qo'lqoplar, plakatlarni namoyish qilayotgan homiylarning vakillari bilan to'lib ketgan edi”. **11**

TEST SAVOLLARI

I qishki Olimpiya o'yinlari qachon va qayerda o'tkazilgan?

a) 1924 y. Shamoni

11 J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. III-qism. Zamonaviy tomoshalar: postmodernizm dunyosiga yo'l sari 8-bob. Bayram, tomosha, karnaval va iste'mol. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. 237 p.

- b) 1952 y. Xelsinki
- c) 1996 y. Atlanta
- d) 2010 y. Turin

Nechanchi yilgacha qishki va yozgi Olimpiya o'yinlari bir yilda o'tkazilgan?

- a) 1992 yilga qadar, 1924 y.
- b) 1924 yilda
- c) 1960 yildan boshlab
- d) 1998 yilga qadar

Qishki O'yinlarni o'tkazish to'g'risidagi qaror qachon qabul qilingan?

- a) 1924 y.
- b) 1925 y.
- c) 1956 y.
- d) 2014 y.

Nechanchi yilda qishki va yozgi Olimpiya o'yinlarining oralig'i 2 yilni tashkil etishi to'g'risida qaror qabul qilingan.

- a) 1994
- b) 1998
- c) 1996
- d) 2012

XVII qishki Olimpiya o'yinlarida umumjamoa hisobida O'zbekiston terma jamoasi nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 68 ta mamlakat orasida 14-o'rinni.
- b) 89 ta mamlakat orasida 12-orinni.
- c) 69 ta mamlakat orasida 12-orinni.
- d) 70 ta mamlakat orasida 16-orinni.

Olimpiya dasturiga kiritilishi uchun qishki sport turi jahonning nechta mamlakatida keng rivojlangan bo'lishi kerak?

- a) 20 ta mamlakatida
- b) 25 ta mamlakatida
- c) 22 ta mamlakatida
- d) 50 ta mamlakatida

Kyorling qanday sport turi?

- a) muz ustida kegli o'yinining turi
- b) trampolindan murakkab sakrash turi
- c) maxsus taxta ustida uchish turi
- d) chana sportining turi

Kyorling qachon va qayerda paydo bo'lgan?

- a) XIV asrda Shotlandiyada
- b) 1966 yil AQSHda
- c) 1972 yil Norvegiyada
- d) XVII asrda Shvetsiyada

Qachon snoubording musobaqalari ilk bor Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilgan?

- a) XVII qishki Olimpiya o'yinlarida
- b) XVIII qishki Olimpiya o'yinlarida
- c) III qishki Olimpiya o'yinlarida
- d) XXII qishki Olimpiya o'yinlarida

Chang'ida trampolindan sakrash bo'yica birinchi olimpiya chempioni kim bo'lgan?

- a) Norvegiya sportchisi Yakob Tullin Tams.
- b) Shveysariya sportchisi Jan Simmen
- c) Shveysariya terma jamoasi
- d) Koreya sportchisi Kim Ki Xun

Qishki Olimpiya o'yinlarida ayollar o'rtasida birinchi uch karra olimpiya chempioni kim bo'lgan?

- a) Soni Xen
- b) Lidiya Videman
- c) Ketti Tyorner
- d) Lina Cheryazova.

1. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p. – 27-47 c.
2. Vardiashvili I. Afinadan Sidneyga qadar. Qarshi, "Nasaf", 2004.
3. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T.: 2006.
4. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Sharq", 2002.
5. Ernazarov E. Olimpiada–jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: 2008.
6. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
7. Djalilova L.A. Olimpiya bilim asoslari. O'quv qo'llanma. T.: 2015.

Mavzu 16. KONTINENTAL VA REGIONAL O'YINLAR

Osiyo, Amerika, Afrika MOQ

assotsiatsiyalari tomonidan o'tkaziladigan kontinental o'yinlar. Olimpizm g'oyalari asosida o'tkaziladigan regional o'yinlar. Yozgi Osiyo o'yinlari (1951-hozirgi davrgacha). Qishki Osiyo o'yinlari (1986 yildan - hozirgi davrgacha). Paralimpiya o'yinlari. Paralimpiya sport turlarining tavsifi. Paralimpiya o'yinlarining xususiyatlari. Paraosiyo o'yinlari.

Jahon talabalari Universiadalarining vujudga kelishi. Yozgi Universiadalar (1959 yildan – hozirgi davrgacha). Qishki Universiadalar (1960 – hozirgi davrgacha). Jahon Yoshlar o'yinlari.

Hozirgi davrda Olimpiya sporti bilan bog'liq xalqaro kompleks sport musobaqalari quyidagi guruhlarga ajratiladi: Kontinental o'yinlar, Regional o'yinlar, Butunjahon Universiadalari, Jahon yoshlar o'yinlari, Milliy, diniy, kasbiy va boshqa xususiyatlarga ega o'yinlar.

Kontinental o'yinlar

Osiyo, Amerika, Afrika qit'alarining MOQ assosiasiyalari tomonidan o'tkaziladigan xalqaro kompleks musobaqalardir. Kontinental o'yinlar tarkibiga Panamerika, Osiyo va Afrika o'yinlari kiradi. Ularda bir qit'a mamlakatlarining sportchilari ishtirok etishi mumkin.

Olimpiya sporti bilan bog'liq kontinental va regional o'yinlar olimpizm g'oyalari va olimpiya tamoyillariga asoslangan.

Olimpiya sporti bilan bog'liq bo'lgan uyushma va birlashmalar tomonidan milliy, diniy, kasbiy va boshqa xususiyatlarga ko'ra ham turli musobaqalar muntazam ravishda tashkil etilmoqda. **1922** yildan

1934 yilgacha ayollar o'yinlari o'tkazilgan. Quyidagi xalqaro kompleks sport musobaqalari o'tkazilmoqda: tibbiy rehabilitatsion yo'nalishdagi o'yinlar, kasbiy o'yinlar, o'quvchi yoshlar o'yinlari, fahriylar o'yinlari, tijorat yo'nalishdagi o'yinlar, ayrim sport federatsiyalar o'yinlari, bo'yi past odamlar o'yinlari, ijtimoiy-madaniy yo'nalishdagi o'yinlar va h.k. Bulardan tashqari XOQ rahbarligida MDH, Boltiq va Rossiya hududlari davlatlarining (sobiq mustamlaka yoki ittifoq davlatlar) hamdo'stlik davlatlar o'yinlari, xalqaro yoshlar o'yinlari o'tkaziladi. Olimpiya sporti bilan bog'liq xalqaro kompleks sport musobaqalari olimpizm g'oyalari asoslangan.

Panamerika o'yinlari

– Amerika qit'asida XOQ rahbarligida o'tkaziladigan xalqaro kompleks musobaqalardir. Panamerika o'yinlari **1951** yildan boshlab olimpiya sport turlari bo'yicha har **4** yilda bir marta o'tkazilmoqda. Ko'p yillar davomida bu o'yinlarda yetakchi pozitsiyalarni AQSH terma jamoasi egallab kelmoqda.

Panamerika o'yinlari

O'yin	Yil	Shahar, davlat	Davlat	Sport turi	Sportchi soni	1-o'rin
I	1951	Buenos-Ayres, Argentin	21	18	2513	Argentina
II	1955	Mexiko, Meksika	22	17	2583	AQSH
III	1959	Chikago, AQSH	25	18	2263	AQSH
IV	1963	San-Paulu, Braziliya	22	19	1165	AQSH
V	1967	Vinnipeg, Kanada	29	19	2361	AQSH
VI	1971	Kali, Kolumbiya	32	17	2935	AQSH
VII	1975	Mexiko, Meksika	33	20	3146	AQSH
VIII	1979	San-Xuan, Puerto-Riko	34	22	3700	AQSH
IX	1983	Karakas, Venesuela	36	22	3426	AQSH
X	1987	Indianapolis, AQSH	38	27	4453	AQSH
XI	1991	Gavana, Kuba	39	27	4519	Kuba
XII	1995	Mar-del-Plata, Argent	42	34	5114	AQSH
XIII	1999	Vinnipeg, Kanada	42	35	5000	AQSH
XIV	2003	Santo-Domingo, Dominikan Respublikasi	42	35	5196	AQSH
XV	2007	Rio-de-Janeyro, Braziliy	42	34	5633	AQSH
XVI	2011	Gvadalaxara, Meksika	42	36	6003	AQSH
XVII	2015	Toronto, Kanada				

Panamerika o'yinlarini tashkil qilish g'oyasi **1926** yilda Mexiko shahrida bo'lib o'tgan I Markaziy Amerika o'yinlaridan keyin XOQ Prezidenti Anri de Bayye-Latur tomonidan ilgari surilgan. **1932** yildagi Olimpiya o'yinlari davomida Amerika mamlakatlari vakillarining uchrashuvi bo'lib o'tgan, **1936** yilda esa bu g'oya qit'a sport rahbarlari tomonidan ma'qullangan. **1937** yilda AQSH Olimpiya Assosiasiyasining prezidenti Eyveri Brendej Amerika qit'asi sportchilarini Dallasda o'tkaziladigan musobaqalarga taklif etgan. Bu musobaqalarda Argentina, Braziliya, Kuba, Kanada, Kolumbiya, Chili, AQSH, Paragvay va Peru sportchilari ishtirok etgan.

1940 yilda Argentina MOQ tashabbusi bilan Buenos-Ayresda Amerika qit'asi mamlakatlarning **I kongressi** o'tkazilib, bunda **16** davlat vakillari qatnashgan. Kongressda Panamerika sport qo'mitasi tashkil topib, **1942** yildan boshlab Panamerika o'yinlarini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilingan. Biroq, Ikkinchi jahon urushi bu g'oyani amalga oshirishga to'sqinlik qilgan. **1945** yilda Panamerika o'yinlari g'oyasi yana qayta tiklangan va **1948** yil Londonda II Amerika sport kongressida Panamerika o'yinlarini o'tkazilishi to'g'risidagi qaror tasdiqlangan.

Panamerika o'yinlari Olimpiya o'yinlaridan bir yil oldin tashkil qilinib, har **4** yilda bir marta o'tkaziladi. Bu sport musobaqalariga XOQ va MOQ Assotsiasiyasi tomonidan tan olingan Panamerika sport tashkiloti rahbarlik qiladi. Hozirgi kunda bu tashkilot Shimoliy, Markaziy, Janubiy Amerika va Karib dengizi hududidagi **42** ta davlat Milliy olimpiya qo'mitalarini birlashtiradi. **I** yozgi Panamerika o'yinlari **1951** yil Buenos-Ayres shahrida o'tkazilgan va bunda Amerika qit'asining **21** davlatidan **2500** sportchi ishtirok etgan. **I** qishki Panamerika o'yinlari **1990** yil Las-Lenas shahrida (Argentina) o'tkazilib, bunda **10** ta davlat sportchilari qatnashgan. Lekin **1993** yildan keyin bu o'yinlar o'tkazilmagan.

Osiyo o'yinlari - Osiyo qit'asida XOQ va Osiyo Olimpiya Kengashi rahbarligida o'tkaziladigan xalqaro kompleks musobaqalaridir. Osiyo o'yinlari **1951** yildan boshlab olimpiya sport turlari bo'yicha har **4** yilda bir marta o'tkazilmoqda. Osiyo o'yinlari Olimpiya o'yinlaridan **2** yil o'tgandan so'ng o'tkaziladi. O'yinlarda Osiyo mamlakatlarning havaskor sportchilari qatnashishi mumkin. Hozirgi davrda Osiyo o'yinlarida **40** dan ortiq mamlakat sportchilari qatnashib, **42** ta sport turidan **470** ta medallar jamlanmasi uchun musobaqalar o'tkaziladi.

Osiyo o'yinlarining tarixi Uzoq Sharq chempionatlari bilan bog'liq bo'lib, ular **1913** yildan **1934** yilgacha asosan Xitoy, Yaponiya va Filippin vakillari o'rtasida tashkil qilingan edi. Osiyo qit'asida olimpiya sport turlarini yanada ommalashtirish maqsadida **1949** yilda Osiyo o'yinlari Federatsiyasi tuzilgan va unung dastlabki majlisida Osiyo o'yinlarini o'tkazish to'g'risidagi qaror qabul qilingan. **1949** yilda Dehlida Osiyo o'yinlari Federatsiyasining tashabbuskorlari va ta'sischilari Afg'oniston, Birma, Hindiston, Pokiston va Filippin davlatlari bo'lgan bo'lsa, keyin boshqa mamlakatlar ham qo'shildi va ularning soni **20** taga yetdi. Osiyo o'yinlari Federatsiyasi XOQ tomonidan **1982** yilda tan olingan. **1982** yil **16** noyabrda Nyu-Dehli shahrida bo'lib o'tgan Bosh assambleya yig'ilishida Federatsiya nomi Osiyo Olimpiya Kengashi, deb o'zgartirilgan. Hozirgi davrda Osiyo Olimpiya Kengashiga Osiyo qit'asidan **44** ta davlat, jumladan, Markaziy Osiyo mintaqasidan beshta mustaqil davlatlar - O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston, Qirg'iziston, Tojikiston kirgan. Osiyo o'yinlarida ishtirokchilar soni muntazam kengayib bormoqda va dasturga kiritilgan sport turlari yildan-yilga ko'payib bormoqda. O'zbekiston terma jamoasi 1994 yildan boshlab Osiyo o'yinlarida ishtirok etib kelmoqda.

I yozgi Osiyo o'yinlari 1951 yil Dehli shahrida (Hindiston) bo'lib o'tgan. **I qishki Osiyo o'yinlari 1986** yil 1- 8 mart kunlari Sapporo shahrida (Yaponiya) bo'lib o'tgan. Yaponiya Milliy olimpiya qo'mitasi tashabbusi bilan **1982** yilda qishki Olimpiya o'yinlarini o'tkazish g'oyasi tavsiya etilgan edi. **1984** yilda Osiyo Olimpiya Kengashi tomonidan qishki Olimpiya o'yinlarini o'tkazish to'g'risidagi qaror qabul qilingan.

REGIONAL O'YINLAR.

Regional o'yinlarga Markaziy Amerika va Karib dengizi o'yinlari, O'rtayer dengizi o'yinlari, Yevropa kichik mamlakatlari o'yinlari, Bolqon o'yinlari, Bolivar o'yinlari, Markaziy Amerika o'yinlari, Janubiy-Sharqiy Osiyo o'yinlari, Sharqiy Osiyo o'yinlari, Tinch okeani janubiy qismi o'yinlari, Arab davlatlari o'yinlari va boshqalar kiradi. Regional o'yinlar olimpizm g'oyalari asosida o'tkaziladi.

Markaziy Amerika va Karib dengizi o'yinlari **1926** yildan boshlab o'tkaziladi. Hozirgi davrda bu o'yinlarda **20** gan ortiq davlat vakillari qatnashmoqda.

Yozgi Osiyo o'yinlari

O'yin	Yil	Shahar, davlat	Davlat	Sport turi	Sportchi soni
I	1951	Dehli, Hindiston	11	6	500
II	1954	Manila, Filippin	18	8	1241
III	1958	Tokio, Yaponiya	20	13	1692
IV	1962	Jakarta, Indoneziya	17	13	1527
V	1966	Bangkok, Tailand	18	14	2500
VI	1970	Bangkok, Tailand	18	13	2500
VII	1974	Texron, Eron	25	16	3000
VIII	1978	Bangkok, Tailand	25	19	4000
IX	1982	Dehli, Hindiston	33	21	4500
X	1986	Seul, Janubiy Koreya	27	25	4839
XI	1990	Pekin, Xitoy	37	27	6122
XII	1994	Xirosima, Yaponiya	42	34	7300
XIII	1998	Bangkok, Tailand	41	36	9141
XIV	2002	Pusan, Koreya	44	38	9919
XV	2006	Doha, Qatar	45	37	8753
XVI	2010	Guanchjou, Xitoy		42	
XVII	2014	Inchxon, Jan. Koreya			

Qishki Osiyo o'yinlari

O'yin	Yil	O'tkazilgan joyi (shahar, davlat)
I	1986	Sapporo, Yaponiya
II	1990	Sapporo, Yaponiya
III	1996	Xarbin, Xitoy
IV	1999	Kanvondo, Janubiy Koreya
V	2003	Aomori, Yaponiya
VI	2007	Chanchun, Xitoy
VII	2011	Olma-Ota, Qozog'iston

I (birinchi) Markaziy Amerika va Karib dengizi o'yinlari Mexiko shahrida bo'lib o'tgan. Kuba terma jamoasi ko'p O'yinlarda birinchi o'rinni egallab kelmoqda.

O'rtayer dengizi o'yinlari asoschisi XOQning a'zosi, Misr qilichbozlik federasiyasi prezidenti Muhammad Tohir Poshsho bolib, ular **1951** yildan boshlab har **4** yilda o'tkaziladi. Bu O'yinlarda O'rtayer dengizi atrofidagi davlatlar ishtirok etishi mumkin. I (birinchi) O'rtayer dengizi o'yinlari Iskandariya shahrida bo'lib o'tgan va **10** ta davlat vakillari qatnashgan. Hozirgi davrda o'yinlarda **30** ga yaqin davlat vakillari qatnashmoqda. O'rtayer dengizi o'yinlarida Italiya, Frantsiya, Turkiya, Ispaniya, Gretsiya sportchilari yetakchilik qilib kelmoqda.

Yevropa kichik mamlakatlari o'yinlari **1985** yildan boshlab o'tkazilmoqda. Bu o'yinlarda aholisi **1** milliondan kam bo'lgan Monako, Lyuksemburg, Andorra, Kipr va boshqa davlatlar sport jamoalari qatnashadi

Paralimpiya o'yinlari – tayanch-harakat apparati shikastlangan va imkoniyati cheklangan, kar va soqov, ko'zi ojiz, aqliy zaif sportchilarning xalqaro kompleks sport musobaqalaridir.

XIX asrning **1880** yillarida Berlinda kar va soqovlar uchun birinchi sport klubi ochilgan. Kar va soqovlar uchun Paralimpiya o'yinlari **1924** yil **17** avgustda Parijda bo'lib o'tgan. Bunda Bel'giya, Buyuk Britaniya, Gollandiya, Pol'sha, Fransiya va Chehoslovakiya sportchilari qatnashgan.

Ikkinchi jahon urushidan keyin **1948** yilda Stok-Mendevill' reabilitasiya gospitali shifokori Lyudvig Guttman Britaniya urush veteranlari uchun sport musobaqalari tashkil qilgan. Bu musobaqalar “Stok-Mendevill o'yinlari”, deb nomlangan va bunda **130** nafarga yaqin harakati chegaralangan nogiron sportchilar qatnashgan.

“Paralympic” so'zi dastlab ikki xil ma'noni bildirgan: **“paraplegic”** (paralich) va **“olympic”** (olimpiya). Biroq Paralimpiya o'yinlarida turli guruh nogironlari ham ishtirok etganidan so'ng “paralimpiya” so'zi boshqa ma'noni anglatgan: “para” (lot. birlashish, qo'shish) va “olympic” (olimpiya), yani Olimpiya o'yinlariga qo'shilgan musobaqalar. Paralimpiya o'yinlari har **4** yilda bir marta XOQ rahbarligida Olimpiya o'yinlaridan keyin ikki hafta o'tgandan so'ng o'tkaziladi.

I yozgi Paralimpiya o'yinlari 1960 yilda Rimda bo'lib o'tgan. Bunda nafaqat nogiron, balki oddiy sport ustalari ham ishtirok etgan. I Paralimpiya o'yinlarida **23** ta mamlakatdan **400** nafarga yaqin sportchi qatnashgan.

XIV Paralimpiya o'yinlari 2012 yil London shahrida (Buyuk Britaniya) bo'lib o'tdi. Dunyoning **167** davlatidan kelgan **4461** nafar sportchilar **12** kun mobaynida sportning **20** ta turi bo'yicha g'oliblik uchun kurash olib bordi.

XIV Paralimpiya o'yinlarida eng ko'p davlat Yevropa (47 ta) qit'asidan ishtirok etgan. Bu borada Afrikadan 43 ta, Osiyodan 41 ta, Amerikadan 28 ta, Okeaniya qit'asidan esa 8 davlat qatnashdi. Eng ko'p qatnashchi ham Yevropa qit'asidan tashrif buyurgan. Yevropa vakillari (**2201 nafar**) Paralimpiya o'yinlari jami qatnashchilarining deyarli yarmini tashkil etadi. Paralimpiya o'yinlarida 92 ta mamlakat vakillariga medallarni qo'lga kiritish nasib etmadi. Bu o'z navbatida har bir sport turi bo'yicha musobaqalar qay darajada keskin va murosasiz kechganligidan dalolat beradi. Umumjamoa hisobida birinchi o'rinni Xitoy delegatsiyasi a'zolari qo'lga kiritgan. Xitoyning jami 294 nafar vakili sportning **16** turida - **95** ta oltin, **71** ta kumush hamda **65** ta bronza, jami **231** ta medalga sazovor bo'lgan. Xitoyliklar birgina yengil atletika va suzish musobaqalarida jami **57** ta oltin, **42** ta kumush va **45** ta bronza medallariga sazovor bo'lgan. Ikkinchi o'rinni Rossiya (36-38-28), uchinchi o'rinni esa musobaqa mezbonlari Buyuk Britaniya sportchilari (34-43-43) qo'lga kiritganlar. Shahsiy hisobda eng ko'p medalga avstraliyalik J.Freney erishgan. Suzish bo'yicha o'tkazilgan musobaqalarda J.Freney **8** ta oltin medal sohibi bo'lgan. Amerikalik Jesika Long “Paralimpiya-2012” o'yinlarida jami **8** ta, **5** ta oltin, **2** ta kumush va **1** ta bronza medaliga sazovor bo'lgan.

I qishki Paralimpiya o'yinlari 1976

yil Ernshyol'd shahrida (Shvesiya) bo'lib o'tgan. Bunda nafaqat kolyaska nogironlari, balki boshqa guruhlarga mansub nogironlar ham qatnashgan. Huddi shu yil Toronto shahrida (Kanada) yozgi Paralimpiya o'yinlari bo'lib o'tgan, bu o'yinlarda 40 dan ortiq mamlakatlardan **1600** nafar sportchi qatnashgan.

Afrika o'yinlari. I Afrika o'yinlari **1965** yil Brazzavil shahrida (Kongo) o'tkazilib, **29** davlatdan **2500** sportchi ishtirok etgan. O'yinlar dasturida erkaklar o'rtasida **10** ta sport turlari, ayollar **2** ta sport turi bo'yicha musobaqalar bo'lgan. Bunda Misr va Suriya sportchilari eng ko'p medallarga sazovor bo'lganlar. II Afrika o'yinlari Lagos shahrida **1973** yil **40** davlatdan **5000** sportchi ishtirokida o'tkazilgan. III Afrika o'yinlari **1978** yil Aljirda bo'lib o'tgan, bunda **45** davlatdan **3000** dan ortiq sportchi ishtirok etgan. IV Afrika o'yinlari **1987** yilda Nayrobi shahrida bo'lib o'tgan va bunda **38** davlatdan **3170** sportchi qatnashgan.

Yozgi Paralimpiya o'yinlari

O'yinlar	O' tkazilgan yili	O'tkazilgan joyi (shahar, davlat)
I	1960	Rim, Italiya
II	1964	Tokio, Yaponiya
III	1968	Tel-Aviv, Isroil
IV	1972	Geydelberg, Germaniya
V	1976	Toronto, Kanada
VI	1980	Arnem, Gollandiya
VII	1984	Stok-Mendevil, Angliya
VIII	1988	Seul, Janubiy Koreya
IX	1992	Barselona, Ispaniya
X	1996	Atlanta, AQSH
XI	2000	Sidney, Avstraliya
XII	2004	Afina, Gretsiya
XIII	2008	Pekin, Xitoy
XIV	2012	London, Angliya
XV	2016	Rio-de-Janeyro, Braziliya

Qishki Paralimpiya o'yinlari

O'yinlar	O'tkazilgan yili	O'tkazilgan joyi (shahar, davlat)
I	1976	Ornskoldsvik, Shvetsiya
II	1980	Geylo, Norvegiya
III	1984	Insburk, Avstriya
IV	1988	Insburk, Avstriya
V	1992	Tignes, Frantsiya
VI	1994	Lillexammer, Norvegiya
VII	1998	Nagano, Yaponiya
VIII	2002	Solt-Leyk-Siti, AQSH
IX	2006	Turin, Italiya
X	2010	Vankuver, Kanada
XI	2014	Sochi, Rossiya
XII	2018	Pxonchxan, Janubiy Koreya

Jahon Universiadalari

Yozgi Universiada			Qishki Universiada		
No	Yili	O'tkazish joyi	No	Yili	O'tkazish joyi
I	1959	Turin, Italiya	I	1960	Shamoni, Frantsiya
II	1961	Sofiya, Bolgariya	II	1962	Villar, Shveytsariya
III	1963	Portu-Alegri, Braziliya	III	1964	Shpindlerov Mlin, Chehoslovak.
IV	1965	Budapesht, Vengriya	IV	1966	Sestriere, Italiya
V	1967	Tokio, Yaponiya	V	1968	Innsbruk, Avstriya
VI	1970	Turin, Italiya	VI	1970	Rovaniyemi, Finlyandiya

VII	1973	Moskva, SSSR	VII	1972	Leyk-Plesid, AQSH
VIII	1975	Rim, Italiya	VIII	1975	Livinyo, Italiya
IX	1977	Sofiya, Bolgariya	IX	1978	Shpindlerov-Mlin, Chehoslovak.
X	1979	Mexiko, Meksika	X	1981	Xaka, Ispaniya
XI	1981	Buxarest, Ruminiya	XI	1983	Sofiya, Bolgariya
XII	1983	Edmonton, Kanada	XII	1985	Belluno, Italiya
XIII	1985	Kobe, Yaponiya	XIII	1987	Shtrbske-Pleso, Chehoslovakiya
XIV	1987	Zagreb, Yugoslaviya	XIV	1989	Sofiya, Bolgariya
XV	1989	Duysburg, Germaniya	XV	1991	Sapporo, Yaponiya
XVI	1991	Sheffield, Angliya	XVI	1993	Zakopane, Polsha
XVII	1993	Buffalo, AQSH	XVII	1995	Xaka, Ispaniya
XVIII	1995	Fukuoka, Yaponiya	XVIII	1997	Mudju, Koreya
XIX	1997	Sitsiliya, Italiya	XIX	1999	Poprad, Slovakiya
XX	1999	Palma-de-Mal'yorka, Isp.	XX	2001	Zakopane, Polsha
XXI	2001	Pekin, Xitoy	XXI	2003	Tarvizio, Italiya
XXII	2003	Tegu, Koreya	XXII	2005	Insbruk, Avstriya
XXIII	2005	Izmir, Turkiya	XXIII	2007	Turin, Italiya
XXIV	2007	Bangkok, Tailand	XXIV	2009	Xarbin, Xitoy
XXV	2009	Belgrad, Serbiya	XXV	2011	Erzurum, Turkiya
XXVI	2011	Shenchjen, Xitoy	XXVI	2013	Maribor, Sloveniya
XXVII	2013	Qozon, Rossiya	XXVII	2015	Granada, Ispaniya

TEST SAVOLLARI

Regional o'yinlarning asosiy maqsadi

- paralimpiya sportini rivojlantirish.
- Osiyoda sportni rivojlantirish.
- jahonning turli xududlarida olimpiya sportini rivojlantirish.
- olimpiya g'oyalarini keng targ'ibot qilish.

Birinchi Osiyo o'yinlari nechanchi yilda o'tkazilgan?

- 1920 y.
- 1948 y.
- 1951 y.
- 1972 y.

I Paralimpiya o'yinlari nechanchi yilda o'tkazilgan?

- 1960 y. Rim
- 1964 y. Tokio
- 1968 y. Tel'-Aviv
- 1972 y. Xaydel'berg.

Qaysi kontinentlar Xalqaro qo'mita tomonidan dastlabki yillarda taqdim etilmagan?

- Avstraliya va Shimoliy Amerika
- Janubiy Amerika
- Osiyo va Afrika
- Afrika va Janubiy Amerika.

- ✓ "Paralimpiya" so'zi nima ma'noni anglatadi?
- ✓ Yozgi sport turi olimpiya dasturiga kiritilish uchun qanday talablarga javob berishi kerak?
- ✓ Qishki sport turlari olimpiya dasturiga kiritilish uchun qanday talablarga javob berishi kerak?
- ✓ Qadimgi davrda regional o'yinlar bo'lganmi?
- ✓ Kontinental va regional o'yinlarning asosiy maqsadi nimalardan iborat?

© Adabiyotlar

- Vardiashvili I. Afinadan Sidneyga qadar. Qarshi, "Nasaf", 2004.
- Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T.: 2006.
- Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Sharq", 2002.
- Ernazarov E. Olimpiada-jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.: 2008.
- Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.

Mavzu 17. OLIMPIYA SPORTI VA TELEVIDENIYE

Olimpiya sporti to'g'risidagi hodisa va faktlarni namoyish etishda televideniyaning roli. XOQning television kompaniyalar bilan hamkorlik dasturlari. Litsenzion dasturlar. Reklama va homiylik dasturlari.

Hozirgi davrda Olimpiya o'yinlari televideniya bunday global ta'sirga ega bo'la olmas edi. Olimpiy o'yinlari bugungi kunda televideniyaning mahsuli bo'lib, global miqyosda tomosha ko'rinishlarini namoyish qilib kelmoqda. Darhaqiqat, o'yinlar nafaqat sport, balki ko'proq television hodisa sifatida qabul qilinmoqda.

Olimpiya sport turlaridan engil atletika, tennis, futbol, basketbol va boks Olimpiya o'yinlari dasturidan tashqarida ko'proq tomoshabinlarga ega, shuning uchun Olimpiya o'yinlari tennis, futbol, basketbol va boks musobaqalari kalendarning deyarlik kam qismini egallaydi va unchalik katta xodisa hisoblanmaydi. Qolgan **22** ta sport turlariga esa, odatda, Buyuk Britaniya televideniya sinining **3%** efir vaqti to'g'ri keladi. Olimpiya o'yinlarini e'tiborga olmagan xolda ommaviylik va moliyaviy potentsiali borasida atletika tijoratlashgan sport turlari futbol, basketbol, tennis, avtomobil poyga va amerikacha futboldan ortda qoladi. Olimpiya o'yinlarini kuzatib boradigan ko'pgina odamlar xattoki Olimpiya o'yinlarida keng namoyish qilinadigan eng tanlangan sport turlari engil atletika, suzish va gimnastikani ham muntazam ko'rmaydilar

Buyuk Britaniyada futbol, yugurish, suzish va velosport ommaviy va tomoshabop sport turlari qatoriga kiradi. Masalan, Buyuk Britaniya raqamlar ko'rsatkichlari bo'yicha **12%** erkaklar va **15%** ayollar suzish bilan muntazam shug'ullanadi, **12%** erkaklar va **6%** ayollar muntazam velosiped haydaydilar, **10%** erkaklar va **2%** ayollar muntazam tennis o'ynaydilar, **1%** dan kami ot sporti bilan shug'ullanadilar. Olimpiya o'yinlarining ommaviylik jahonning eng yaxshi sportchilari ishtirokida o'tkazilgan television shoularni tashkil qilish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Olimpiya o'yinlarini moliyalashtirish

Olimpiya o'yinlari televideniya tufayli ulkan hodisaga aylangan bo'lsa, ularning tijorat manbalaridan kelgan katta daromadlari hamda ulkan harajatlari orqali global hodisa hisoblanadi. O'yinlar daromadlarning to'rtta asosiy manbalarini yaratadi chiptalarni sotish, television huquqlarni sotish, homiylik va mahsulotlarni o'tqazishni lisenziyalashtirish. XOQ television huquqlarni sotish, homiylik orqali mablag'lar to'playdi va bu mablag'larni Tashkiliy qo'mita, Milliy olimpiya qo'mitalari va Xalqaro sport federasiyalariga qayta taqsimlaydi. XOQ a'zolari uchun yo'l va turar joy harajatlaridan iborat o'zining kundalik harajatlarini qoplashga tijorat daromadlarining **10%** ga yaqin qismini olib qoladi. Mahalliy homiylik mablag'lari va mahsulotlarni o'tkazish orqali olingan daromadlar Tashkiliy qo'mitaga beriladi.

Olimpiya o'yinlaridan olingan umumiy daromad **2005** yildan **2008** yillargacha to'rt yillik davrda **5** milliarddan ortiq AQSH dollarini tashkil etdi, ulardan **47%** television huquqlarini sotishdan, **45%** homiylikdan va faqat **5%** chiptalar sotishdan bo'ldi. Raqamli ma'lumotlar oxirgi o'n yilda XOQning daromadlarini barqaror o'sishini ko'rsatmoqda.

Televideniya daromad **2010-2012** yillarda **3** milliard AQSH dollari atrofida bo'lib, uning uchdan ikki qismi NBC dan huquqlar olishga to'g'ri kelgan, television daromadlarning **88%** Evropa va Amerikadan kelgan. Internetdan foydalanish va

kirishning o'sishiga qaramasdan "yangi OAV" huquqlarini olish uchun mablag'lar **1%** daromadlarning yarmini tashkil etadi. Televizion daromadlarning katta qismidan tashkiliy qo'mitalar harajatlarini qoplash uchun foydalaniladi.

**Olimpiya o'yinlaridan 2005–2008 yy. daromadlar
(million AQSH dollarida)**

Manba	2005-2008	Foiz miqdori
TV-namoyish	2570	47,16
TOR homiylik dasturi	866	15,89
Mahalliy homiylik	1555	28,53
Chiptalarni harid qilish va sotish	274	5,03
Litsenziyalashtirish	185	3,39
Jami:	5 450	

Manba': XOQ (2010 y.) Olympic Marketing Fact File (Lausanne: IOC).

**Olimpiya o'yinlaridan oxirgi to'rt yillikda olingan marketing daromadlari
(million AQSH dollarida)**

Manba'	1993-1996	1997-2000	2001-2004	2005-2008
TV-namoyish	1251	1845	2232	2570
TOR homiylik dasturi	279	579	663	866
Mahalliy homiylik	534	655	796	1555
Chiptalarni harid qilish va sotish	451	625	411	274
Litsenziyalashtirish	115	66	87	185
Jami:	2630	3770	4189	5450

Manba': XOQ (2010 y.) Olympic Marketing Fact File (Lausanne: IOC).¹²

**Televizion huquqlarini 2010–2012 yy. sotish haqidan olingan daromadlar
(million AQSH dollarida).**

Region	To'lovlar	Umumiy summa foizi
Amerika	2231,25	67,41
Evropa	672,00	20,30
Osiyo	217,22	6,56
Yaqin SHarq/Afrika	39,20	1,18
Okeaniya	136,50	4,12
Hokazolar (raqamli vositalar, OAV va h.k)	14,00	0,42
Jami:	3310,17	100,00

Manba': barcha raqamlar XOQ dan (2010 y.) Olympic Marketing Fact File (Lausanne: IOC).

¹² J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari konsepsiyasi. I-qism. 3-bob. Televidenie va Olimpiya o'yinlarini tijoratlashtirish. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

**Olimpiya o'yinlari Tashkiliy qo'mitasi uchun telenamoyish daromadlari
(million AQSH dollarida)**

Yozgi Olimpiya o'yinlari

Olimpiya o'yinlari Tashkiliy qo'mitasi uchun telenamoyish daromadlari

O'tkazilgan yili	O'tkazilgan joyi	Daromad
1992 yil	Barselona	441
1996 yil	Atlanta	546
2000 yil	Sidney	797
2004 yil	Afiny	733
2008 yil	Pekin	851

Qishki Olimpiya o'yinlari

Olimpiya o'yinlari Tashkiliy qo'mitasi uchun telenamoyish daromadlari

O'tkazilgan yili	O'tkazilgan joyi	Daromad
1994 yil	Lillexammer	229
1998 yil	Nagano	308
2002 yil	Solt-Leyk Siti	443
2006 yil	Turin	406

Manba': XOQ (2010 y.) Olympic Marketing Fact File (Lausanne: IOC).¹³

Amerikaning yirik televizion tarmoqlari o'rtasidagi huquqlarni olish uchun to'lovlar borasidagi **1960** yildagi raqobat daromadlarni tez sur'atlar bilan o'sishiga olib kelgan. **1980** yillarning o'rtalarida televizion rahbarlar va **XOQ** a'zolari o'sish xolatiga shubxa bilan qaragan edilar. Olimpiya o'yinlarining televizion ochiqqligi hozirgi kunda oshib ketgan O'yinlarni ko'rishni xoxlagan ko'p odamlar buni bemalol qila oladilar, va televideniya yangi **OAV** tomonidan auditoriya uchun kurash olib borish bilan to'qnashmoqda va bundan kelib chiqqan xolda reklamadan daromadlar olish uchun ham. Biroq, televizion namoyish o'zining birinchiligini yo'qotishi mumkin bo'lgan davrda, Olimpiya o'yinlari faqat sportda ro'y berishi mumkin bo'lgan kutilmagan hodisalar dramasini tavsiya qila oladi va televideniya efiri bularni namoyishini ta'minlab berishi mumkin.

O'yinlar va OAV

Bu global tomosha qanday tarzda rivojlanmoqda? Davrlashtirish shartli tendensiyaga ega bo'lib, uning to'rt davrini ko'rib chiqishni tavsiya qilish mumkin: televizion davrgacha **1896** va **1935** yillar oralig'idagi davr; yangi texnologiya sifatida televideniyaning **1936** va **1967** yillar o'rtasida yaratilish davri; televideniyaning globallasuvi va texnologiyalarni takomillashtirish 1968 va 1987 yillar o'rtasidagi davri; 1988 yildan hozirgi davrgacha raqamli transformasiyalar davri.

O'yinlarni o'tkazishni qo'llab quvvatlash: **1896-1935 yy.**

Televizion texnologiyalarning yaratilishi va rivojlanishi: **1936-1967 yy.**

Tasvirni takomillashtirish: **1968-1978 yy.**

¹³ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. I-qism. 3-bob. Televidenie va Olimpiya o'yinlarini tijoratlashtirish. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

Raqamli transformasiyalar: **1988 yildan** - hozirgi davrgacha.

Televizion huquqlarini sotishdan olingan daromadlar miqdori
(million AQSH dollarida)¹⁴

Yil	Shahar	Televizion huquqlar	O'sish foizi	Yil	Shahar	Televizion huquqlar	O'sish foizi
1960	Rim	1,2		1960	Skvo-Velli	0,05	17
1964	Tokio	1,6	33	1964	Insbruk	0,93	60
1968	Mexiko	10	525	1968	Grenobl	2,6	180
1972	Myunxen	18	80	1972	Sapporo	8,5	226
1976	Monreal	35	94	1976	Insbruk	11,6	37
1980	Moskva	88	151	1980	Leyk-Plesid	20,7	78
1984	Los-Anjeles	287	226	1984	Saraevo	102,7	396
1988	Seul	403	40	1988	Kalgari	324,9	216
1992	Barselona	636	58	1992	Albervil	291,9	10
1996	Atlanta	898	41	1994	Lillexammer	352,9	21
2000	Sidney	1332	48	1998	Nagano	514	46
2004	Afina	1494	12	2002	Solt-Leyk-Siti	738	44
2008	Pekin	1739	16	2006	Turin	831	13

XOQning iqtisodiy faoliyati

2016 yilda televideniyaning olimpiya harakatiga kirib kelganiga **80** yil bo'ladi, bu hodisa ilk bor Berlinda **XI** Olimpiya o'yinlarida sodir etgan edi. Televideniyaning olimpiya harakatiga kirib kelishi **XOQ** iqtisodiy faoliyati yangi bosqichini boshlanishiga asos yaratib berdi.

Hozirgi davrda **XOQ** bir qator marketing dasturlarini amalga oshirilishini ta'minlamoqda, asosiy dasturlarga quyidagilar kiradi:

- Olimpiya o'yinlari musobaqalarini translyasiya qilish huquqini sotish bo'yicha televizion kompaniyalar bilan hamkorlik dasturlari;
- Reklama-homiylik dasturlari (**TOP** Sponsor Programmes);
- Lisension dasturlar (**IOC** Licensing);
- Olimpiya esdalik tangalarini ishlab chiqarish dasturlari (**IOC** Coin Programmes);
- Olimpiya pochta markalarini ishlab chiqarish dasturlari (Olympic Philateles Programmes) va boshqa dasturlar.

Televideniya orqali turli mamlakatlarda Olimpiya o'yinlari voqealarini bevosita va muntazam kuzatib borish imkoni yaratildi. Bu esa olimpiya sportida marketing rivojlanishiga omil bo'ldi va marketing tizimida televideniyaning rolini o'zgartirdi.

Televizion kompaniyalar tomonidan Olimpiya o'yinlarini translyasiya qilish bo'yicha muhim dasturlar ishlab chiqildi.

¹⁴ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. I-qism. 3-bob. Televidenie va Olimpiya o'yinlarini tijoratlashtirish. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

Londonda (1948 y.) bo'lib o'tgan XIV Olimpiya o'yinlarida televideniya bilan birinchi tijorat aloqalarini o'rnatishga harakat qilindi. Tashkiliy qo'mita musobaqalarni namoyish huquqini berish uchun BBC telekompaniyasidan **1000** giney (3 ming AQSH dollari) miqdorida pul talab qilgan. Televideniya va olimpiya harakati o'rtasida hamkorlikning ilk qadamlari qo'yilib, O'yinlar teletranslyatsiyasi huquqi uchun pullik to'lov, degan tushuncha kiritilgan.

1958 yilda Olimpiya xartiyasining **49**-moddasiga XOQ roziligi asosida Olimpiya o'yinlari Tashkiliy qo'mitasi tomonidan teletranslyatsiya huquqini sotish to'g'risida qo'shimcha kiritildi. Bunga binoan marketing operatsiyalarini amalga oshirishning me'yoriy-huquqiy asoslari yaratildi.

1960 yil Rimda bo'lib o'tgan XVII Olimpiya o'yinlarida televideniya XOQning hamkori sifatida ish yuritish jarayonida yana bir yangi bosqichga qadam qo'yildi. Televizion namoyishlar Yevropaning **18** ta davlati hamda AQSh, Kanada va Yapoiyaga uzatildi. Teletranslyasiyalar ilk bor bir kontinent chegarasidan chiqib, global xarakterga ega bo'ldi.

Televideniyaning mavqei **4** yildan so'ng Tokiodagi **XVIII** Olimpiada (1964 y.) davomida yanada mustahkamlandi. Bu erda birinchi marta sputnik aloqasidan foydalanilgan va birinchi marta televizion namoyishlar beshta kontinentga ko'rsatilgan. Bundan tashqari, sport musobaqalarining eng qiziqarli lavhalari ilk bor sekinlashtirilgan tasvirda qaytadan namoyish etilgan.

Telekompaniyalar bir qator texnik yangiliklar kiritib, translyasiya sifatini yildan-yilga oshirib borgan. Mexikoda (1968 y.) bo'lib o'tgan **XIX** Olimpiya o'yinlarida translyasiya ilk bor rangli tasvirda korsatilgan. Myunxendagi (1972 y.) **XX** Olimpiya o'yinlarida teletranslyasiyalar birinchi marta bir joydagi musobaqalar namoyishidan boshqa joyda o'tayotgan musobalarga "sakrab o'tib" ko'rsatish amalga oshirilgan. Barselonada (1992 y.) bo'lib o'tgan **XXV** Olimpiya o'yinlarida teletranslyasiyalar birinchi marta ko'ptarmoqli kanallar tizimidan ishga tushirilgan va bir necha olimpiya sport turlari bo'yicha musobaqalarni kuzatish imkoni yaratilgan.

Hozirgi davrda olimpiya harakati tijorat faoliyatining global tizimiga jahonning eng yirik Televizion kompaniyalar kiradi. Olimpiya o'yinlari teletranslyasiyalarini Yevropa mamlakatlarida – Yevropa Televizion Uyushmasi (**EBU**), AQShda – **ABC, NBC, CBS** kompaniyalari, Avstraliya va Okeaniyada – 7-kanal, 9-kanal, 10-kanal, TV Olympis kompaniyalari ta'minlab beradi.

XOQ ko'p yillar mobaynida yuqorida sanab o'tilgan kompaniyalar bilan yaqin aloqalar o'rnatib, hamkorlik qilib kelmoqda. Bunday ish yuzasidan o'rnatilgan hamkorlik marketing siyosatining maqsadi talablariga mos keladigan aniq tamoyillarga asoslangan. Televizion huquqlarini sotib oladigan Kompaniyalarga Olimpiya o'yinlari teletranslyasiyalarini keng va ko'p sonli auditoriyaga namoyish qilishni ta'minlab berish asosiy talablar sifatida qo'yiladi. Shuning uchun telehuquqlar faqat translyasiya butun mamlakat hududini qamrab olish kafolatini beruvchi kompaniyalarga sotiladi.

Teletranslyasiya huquqini sotish **XOQga** katta daromadlar keltiradi va ularning tobora barqaror o'shib borish tendensiyasi mavjud. Masalan, **1980** yildan **2012** yilgacha O'yinlarni translyasiya huquqini sotishdan kelgan daromadlar 35 marotabaga oshdi va muntazam oshib bormoqda. Televizion kompaniyalar Olimpiya o'yinlaridan ancha vaqt ilgari hamkorlik shartnomalarini tuzishga intiladilar.

Reklama-homiylik dasturlari

XOQning homiylik bilan hamkorlik faoliyati 100 yillik tarixga ega. I Olimpiya o'yinlarida (**1896** y.) birinchi homiylik qilgan firma – bugungi kunda jahonda eng mashhur “Kodak” firmasi bo'lgan. Birinchi homiylik dasturi Stokgolmda (**1912** y.) V Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish uchun ta'sis etilgan. XOQ homiylik Olimpiya o'yinlari to'g'risida fotosuratlarini chiqarish huquqini sotgan edi.

Olimpiya sportini tashkiliy-boshqaruv tizimlari tomonidan homiy kompaniyalar bilan hamkorlik qilishning turli usullaridan foydalanadi. **XOQ 1980** yillardan boshlab homiy kompaniyalar bilan hamkorlik qilishning yangi yo'nalishlarini ishlab chiqqan va amalga oshirgan.

Birinchidan, homiylik quyidagi talablar asosida amalga oshirilishi zarur, yani:

- Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish, olimpiya harakatining barqaror moliyaviy ta'minotini kafolatlash;
- Ko'pmuddatli moliyaviy qo'llab-quvvatlashni ta'minlab beradigan tuzilmalarni yaratish;
- Olimpiya harakati ishtirokchilari o'rtasida daromadlarni teng ravishda taqsimlanishini kafolatlash;
- O'yinlarni “nazoratsiz” tijoratlashtirishga to'sqinlik qilish.

Ikkinchidan, XOQ reklama-homiylik dasturlarda qatnashish uchun nomzodlar tanlovini qat'iyatlashtirdi. Homiy hamkorlikka jahon bozorida yuqori darajadagi imijga ega bo'lgan kompaniyalar jalb qilindi. Bunday yondashuv homiy kompaniyalar sonini qisqarishga olib kelgan. **1980** yillarning o'rtalarida XOQning reklama-homiylik dasturlarida jami **9-12** ta kompaniyalar ishtirok etgan.

Uchinchidan, XOQ tomonidan reklama-homiylik dasturla **1985** yilda Shveysariyaning ISL kompaniyasi bilan shartnoma tuzib, TOP nomli yangi reklama-homiylik dasturlarini ishlab chiqdi. Bu dastur XOQning tijorat faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan edi.

TOP Sponsor Programmes

Dastur	Tatbiq qilingan yillar	Kompaniyalar soni	Daromadlar (mln AQSh doll.)
TOP-1	1985 – 1988	9	97
TOP-2	1989 – 1992	12	175
TOP-3	1993 – 1996	10	300
TOP-4	1997 – 2000	11	550
TOP-5	2001 – 2004	10	600

Homiy kompaniyalar tavsifi

“Coca-cola”. Bu kompaniya birinchi marta **1928** yilda IX Olimpiya o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazishni qo'llab-quvvatlashda ishtirok etgan. Hozirgi davrgacha “Coca-cola” kompaniyasi olimpiya harakatining doimiy sponsori bo'lib kelmoqda.

IBM. Kompaniya **1960** yildan buyon olimpiya harakatini qo'llab-quvvatlab kelmoqda. Kompaniya tomonidan XVII Olimpiya o'yinlari ma'lumotlarni elektron qayta ishlash tizimlari bilan ta'minlangan. Kompaniyaning asosiy vazifasi har bir Olimpiya o'yinlari davomida musobaqalar to'g'risida axborot to'plash va ularni tomoshabinlar,

mutaxassislar va OAVga berishdan iborat. Kompaniya Olimpiya o'yinlarining rasmiy Web-saytlarini yaratadi.

“John Hancock”. Kompaniya **1993** yildan boshlab olimpiya harakati bilan hamkorlik bo'lib kelmoqda. Kompaniya o'zining xizmatlarini jahon moliya bozorida tavsiya qiladi. Kompaniya asosiy e'tiborni sportchilarning moliyaviy ta'minotiga qaratadi. “John Hancock” kompaniyasi reklama faoliyati bilan ham keng shug'ullanadi. Kompaniyaning maqsadlaridan biri – xalqlar o'rtasida do'stlik, birdamlik, tinchlik, haqqoniy o'yin tamoyillarini tarqatishga qaratilgan.

“Kodak”. Bu kompaniya I Olimpiya o'yinlaridan boshlab olimpiya harakatini qo'llab-quvvatlab kelmoqda. Parijda (**1924** y.) bo'lib o'tgan VIII Olimpiya o'yinlarida kompaniya birinchi marta professional fotograflarni fotoplyonkalar bilan ta'minlagan edi. Kompaniya o'zining yangi texnologiyalari, xizmatlari va mahsulotlarini taqdimot qilish maqsadida Olimpiya o'yinlaridan foydalanadi. Barselonada (**1992** y.) bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlarida kompaniya ilk bor “Kodak Photo CD” tizimini namoyish qilgan. Lillexammerda (**1994** y.) XVII qishki Olimpiya o'yinlari va Atlantada (**1996** y.) XXVI yozgi Olimpiya o'yinlarida kompaniyaning raqamli kameralari keng ommaning e'tiborini tortgan.

Olimpiya harakati homiylik dasturlarini qo'llab-quvvatlagan bu kompaniyalardan tashqari butun jahonda mashhur kompaniya va firmalar – **“Xerox” – 1964** yildan, **“McDonald's” – 1976** yildan, **“Sports Illustrated/Time” – 1980** yildan, **“Panasonic” – 1988** yildan, **UPS – 1994** yildan, **“Visa” – 1986** yildan boshlab XOQ bilan hamkorlik faoliyatlarini yuritib kelmoqda.

Lisenzion dasturlar (IOC Licensing)

XOQning iqtisodiy faoliyatida lisenzion dasturlari muhim ahamiyatga ega. Turli xil mahsulotlarda reklama belgisi sifatida sport ramzlaridan (emblemalar, komanda va klub nomi, va b.) foydalanish, tijorat maqsadlarida ramzlardan foydalanish va sotish huquqini lisenzialash XOQ tomonidan amalga oshiriladi.

Stokgolmda (**1912** y.) bo'lib o'tgan V Olimpiya o'yinlarida lisenzialash imkoniyatlari birinchi marta tavsiya qilingan.

Olimpiya o'yinlari davomida suvenirlar, har xil buyumlar, mahsulotlar bilan savdo qilish huquqlari lisenzialash orqali beriladi. Lisenzion dasturlari asosida olimpiya esdalik tangalari, olimpiya pochta markalarini ishlab chiqarish bo'yicha **XOQ** turli kompaniya va firmalar bilan hamkorlik qilib kelmoqda.

© Adabiyotlar

1. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p. – 47-65 c.

Televideniye va o'yinlari to'g'risida

1. Billings, A. (2008) Olympic Media: Inside the Biggest Show on Television, London: Routledge. Moragas, M. de, Rivenburgh, N. K. and Larson, J. F. (eds) (1996) Television in the Olympics, London: John Libbey.

2. Puijk, R. (1997) Global Spotlights on Lillehammer, Luton: University of Luton Press.
3. Real, M. (1986) Global Ritual: Olympic Media Coverage and International Understanding, Paris, France: UNESCO.

Tijoratashtirish bo'yicha

1. Barney, R. K., Wenn, S. R. and Martyn, S. G. (2002) Selling the Games: The IOC and the Rise of Olympic Commercialism, Salt Lake City: University of Utah Press.
2. Simson, V. and Jennings, A. (1992) The Lords of the Rings, London: Stoddart.
3. Smit, B. (2006) Pitch Invasion: AdidasPuma and the Making of Modern Sport, London: Allen Lane.

Mavzu 18. OLIMPIYA O'YINLARI VA SIYOSAT

Xalqaro olimpiya harakatida Olimpiya o'yinlari va siyosat muammosining vujudga kelishi. Olimpiya o'yinlari va siyosatning o'zaro bog'liqligi. Sportda kamsitish, irqchilik va millatchilik muammosi. Sportda aparteid qarshi kurash.

Sport jamiyat hayotining tarkibiy qismi sifatida faqatgina jamiyatning butun siyosiy-iqtisodiy tizimi bilan bog'liq holda mavjud bo'lishi mumkin. Hozir ham **“Sport – siyosatdan holi”** konsepsiyasining tarafdorlari bor ekanligiga qaramay, zamonaviy sportning amaliyoti uning siyosat bilan chambarchas bog'liqligida dalolat bermoqda. Xatto zamonaviy olimpiya harakatini asoschilari bo'lgan Pyer de Kuberten va uning tarafdorlari ham sportning siyosatdan ustunligini ta'kidlashgan, amalda undan xalqlar o'rtasidagi tinchlik va birdamlikni mustahkamlash, taraqqiyparvar kuchlarni birlashtirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish uchun foydalanishga intilganlar.

XIX asrning oxiri **XX** asrning boshlarida olimpiya harakatiga rahbarlik qilgan liberal guruhlar vakillariga “Sport – siyosatdan holi” konsepsiyasi avvalo maqsadga erishish uchun kerak bo'lgan: olimpiya harakatini keng miqyosdagi xalqaro hodisaga aylantirish uchun turli mamlakatlar hukumatlarining siyosiy intilishlaridan nari bo'lish va millatlararo umumiy manfaatlarga tayanish, buning uchun esa hech bo'lmasa keskin siyosiy muammolarga nisbatan sportning betarafligi, neytralligi to'g'risidagi tasavvurini yaratish kerak edi.

Shuni ta'kidlash kerakki, **XX** asrning boshlarida **AQSHda** sportdagi g'alabalarni davlat manfaatlarining targ'iboti bilan bog'lashga intilish boshlangan. Ma'lumki, zamonaviy Olimpiya o'yinlarining birinchi davrida ularda **AQSH** sportchilari eng katta yutuqlarga erishganlar. Aynan shuning uchun amerika matbuoti **XX** asr boshlarida davlat Olimpiya o'yinlari g'olibi, deb tan olinishi mumkinligi to'g'risidagi g'oyani ilgari surgan hamda Olimpiya o'yinlarida davlatlar egallagan ochkolar hisobini yuritish tizimini kiritgan, **XOQ** esa uni tan olishdan bosh tortgan.

Birinchi jahon urushidan so'ng Pyer de Kuberten siyosiy muammolar olimpiya maydoniga ko'chirilmasligi kerakligini ta'kidlab, olimpiya harakatini siyosatning ta'siridan himoyalashga uringan. Biroq g'olib davlatlarning vakillari bo'lgan **XOQ** a'zolari urushda mag'lub bo'lgan davlatlarni – Germaniya, Avsro-Vengriya, sobiq Ittifoq – olimpiya harakatidan chiqarib tashlashni talab qilgan. Lozannadagi yig'ilishda (**1919** y.) VII Olimpiya o'yinlari (**1920** y.) Vengriya poytaxti Budapeshtdan Belgiyadagi Antverpen shahriga ko'chirilgan.

Germaniya va uning ittifoqchilari, shuningdek sobiq Ittifoqning VII Olimpiya o'yinlaridagi ishtiroki bilan bo'g'liq bo'lgan siyosiy qarorlarni qabul qilishdan o'zini chetga olish maqsadida **XOQ** ushbu Olimpiya o'yinlariga taklif qilish huquqini tashkilotchi-shaharga topshirgan edi, u esa sobiq Ittifoq, Germaniya va Birinchi jahon urushida bu davlat bilan ittifoqchi bo'lgan davlatlarni VII Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish imkoniyatidan mahrum qilgan.

Xuddi shunday yo'l bilan Ikkinchi jahon urushini boshlagan va unda mag'lub bo'lgan davlatlar – Germaniya va Yaponiya terma jamoalari **1948** yilda Sankt-Moritsdagi V qishki Olimpiya o'yinlari hamda Londondagi XIV Olimpiya o'yinlariga kiritilmagan.

Yuqori natijalar sporti va ayniqsa olimpiya harakatining butun tarixi shuni ishonarli tarzda ko'rsatib berdiki, xatto sportni siyosatdan ajratish shu asosda u yoki bu qarorlarni qabul qilish kerakligini ko'p marta takrorlanishi ham aslida siyosiy maqsadlarga erishish

uchun amalga oshirilgan. Masalan, XX asrning 70-80 yillarida sport vositasida siyosiy izolyatsiyadan chiqishga harakat qilgan Janubiy Afrika Respublikasi (JAR) shu yillar mobaynida “sport – siyosatdan holi” pozitsiyani yoqlab kelgan.

“Sport – siyosatdan holi” degan fikr mutlaqo tanqidni ko'tara olmaydi. Olimpiya harakatining bir asr vaqt davomidagi tarixi bunga guvohlik beradi. 1936 yil Germaniyaning Garmish-Partenkirxen shahrida bo'lib o'tgan IV qishki va Berlindagi XI yozgi Olimpiya o'yinlari bunga yaqqol misol qilib ko'rsatish mumkin. O'sha O'yinlarda fashist Germaniyaning hukumati sport va Olimpiya o'yinlaridan siyosiy va milliy maqsadlarda foydalangan.

Sosialistik davlatlar sportchilarining olimpiya arenalariga chiqib kelishi bilan Olimpiya o'yinlari siyosiy tuzumlar o'rtasidagi musobaqalarga, “sovuq urushning” muhim quroliga aylandi. Olimpiya o'yinlaridagi g'alaba u yoki bu tuzumlarning nisbatan “sog'lomroq” ekanligini namoyish qiluvchi ko'rsatkich sifatida qaraldi.

Olimpiya sporti bilan siyosatning bog'liqligini tahlil qilganda, siyosiy maqsadlarda undan foydalanishning bir nechta yo'nalishlarini ko'rsatish mumkin.

Birinchi yo'nalish. Zamonaviy davrda sportni ommaviyligi, keng jamoatchilikni sport yulduzlariga bo'lgan qiziqishi ortib borgan sari turli mamlakatlarning davlat va hukumat rahbarlari, hokimiyat tepasidagi partiya boshliqlari o'zining taniqliligini oshirish maqsadida sportga, mashhur sportchi va murabiylarga ko'proq e'tibor qaratayotganligi.

Ikkinchi yo'nalish. Turli mamlakatlar hukumatlarining o'z mamlakatining iqtisodiyotda erishgan yutuqlarini targ'ib qilish, siyosiy tan olinishga erishish maqsadida nufuzli xalqaro musobaqalar – birinchi navbatda Olimpiya o'yinlariga mezbonlik qilish huquqini qo'lga kiritish uchun intilishi. Olimpiya o'yinlari atrofidagi siyosiy vaziyatning tahlili tashkilotchi davlatlarning hukumatlari siyosiy maqsadlarga erishish uchun Olimpiya o'yinlaridan maksimal tarzda foydalanganliklaridan dalolat bermoqda.

Uchinchi yo'nalish. Turli mamlakatlarning jahon hamjamiyatidagi nufuzini ko'tarish uchun sport va Olimpiya o'yinlaridan keng miqyosda foydalanish. Bu yerda shuni ta'kidlab o'tish kerakki, **XX** asrning 50-80 yillarida yuqori natijalar sportidagi, shu jumladan Olimpiya o'yinlaridagi g'alabalarni u yoki bu davlatni siyosiy va iqtisodiy tizimining samaradorligi, unung fan, madaniyat, ta'limda erishgan yutuqlari darajasi bilan bog'lashga intilish kuchli edi. Bunday bog'liqlik har doim ham ochiq namoyon bo'lmagan, mamlakatlarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy darajasini aks ettiruvchi omil sifatida sportdan foydalanishga bo'lgan intilish aniq ko'rinib turar edi.

To'rtinchi yo'nalish. Davlatlarni ichki va tashqi siyosat masalalarida o'zining mustaqilligini yoki boshqa mamlakatlar siyosatiga o'zining ta'sirini namoyish etish uchun sportdan foydalanish.

Beshinchi yo'nalish. Siyosiy bosim o'tkazish, davlatlarning siyosatini diskreditatsiyalash, zamonaviy davr muammolariga jahon hamjamiyatining e'tiborini jalb qilish maqsadida yirik xalqaro sport musobaqalarini, jumladan Olimpiya o'yinlarini ham boykot qilinishi.

Oltinchi yo'nalish. Siyosiy tashkilotlar va alohida shaxslar tomonidan dunyoda sodir bo'layotgan alohida voqealar, jarayonlar va hodisalarga jahon hamjamiyatining e'tiborini qaratish uchun sport va Olimpiya o'yinlaridan foydalanishi.

XX asrning **70** yillarida yirik xalqaro sport musobaqalari va Olimpiya o'yinlari davomida “sport va siyosat” muammosi bilan bir qatorda “sportda millatchilik” muammosi ham paydo bo'lgan.

Sportda millatchilik muammosining mohiyati Olimpiya o'yinlarining ochilish marosimida mamlakatlar terma jamoalarining saf tortib chiqmasligi, ularning milliy bayroqlari ko'tarilmasligi, olimpiya g'oliblari sharafiga davlat madhiyasi ijro etilmasligi, sportchilar o'z mamlakat belgisi qo'yilgan sport formalarida chiqmasligi kabi salbiy talablardan iborat edi.

«Olimpiya xartiyasining **51**-qoidasida “Olimpiya o'yinlaridan siyosiy, diniy yoki irqiy targ'ibot uchun namoyish va norozilik chiqishlar maydoni sifatida foydalanish taqiqlanadi” (XOQ, 2007), deb belgilangan. Shunga qaramasdan, zamonaviy Olimpiya o'yinlari urushlar, boykotlar, norozilik chiqishlari, hatto terroristik xujumlar bilan to'qnashgan. Olimpiya o'yinlari ramziy siyosat doirasiga kirib qolgan vaziyatda uning ikki asosiy shakllarida namoyon bo'lgan. Bu – reklama-targ'ibot imkoniyatlari, yani musobaqalarda qatnashish, medallar olish, O'yinlar mezboni ro'ida chiqish yo'li bilan o'z mavqeini mustahkamlash; turli shakldagi boykotlar orqali Olimpiya o'yinlarida qatnashishdan voz kechish, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi norozilik bildirish. (Prays, 2008). **1968–1984** yillar davrida Olimpiya o'yinlari ramziy siyosiy musobaqa joyi bo'lib qolgan va bunda boykot kuchli siyosiy qurolga aylangan edi.» ¹⁵

Olimpiya o'yinlari siyosatidagi uchta tendentsiya (1968–2016 yy.)

Boykot va siyosiy teatr	Reklama-targ'ibot siyosati	O'yinlar neoliberalizmi
1968 Meksika	1972 Myunxen	1976 Monreal
1980 Moskva	1992 Barselona	1984 Los-Anjeles
1984 Los-Anjeles	2000 Sidney	1996 Atlanta
1988 Seul	2004 Afina	2012 London
	2008 Pekin	
	2016 Rio-de-Janeyro	

Hozirgi kunda xalqaro olimpiya harakatining ko'p muammolari hal qilingan. Jumladan, dastlabki Olimpiya o'yinlarida paydo bo'lgan irqchilik va millatchilik muammosi XX asrning ikkinchi yarmida sportda kamsitish holatlariga qarshi olib borilgan keskin kurash natijasida bartaraf etilgan.

1972 yil **5** sentyabrda olimpiya sporti tarixida eng katta fojia sodir bo'lgan. Falastin “Qora sentyabr” tashkilotining terrorchilari olimpiya shaharchasidagi **31**-binoga hujum qilib, Isroil delegatsiyasi a'zolarini garovga olgan. Bavariya polisiyasi bilan otishmalar natijasida **11** kishi halok bo'lgan. O'yinlar vaqtincha to'xtatilgan.

Olimpiya o'yinlarida boykotlar va siyosiy teatr Olimpiya o'yinlarida boykotlar uchta asosiy sabablar bo'yicha e'lon qilingan: “sovuq urushning” bir qismi sifatida; aparteid, “irq” yoki imperiazizm sababli, siyosiy-g'oyaviy kelisha olmagan mamlakatlar nuqtai nazari sababli.

Olimpiya o'yinlari birinchi marta socialistik davlatda o'tkazilgan. Biroq “sovuq urush” siyosati olimpiya harakatiga o'z ta'sirini ko'rsatgan va bir qator kapitalistik mamlakatlarning sportchilari O'yinlarda qatnashmagan. **AQSH** boshchiligida **GFR**, **Yaponiya**, **Kanada**, **Shveysariya**, **Norvegiya**, **Argentina** milliy

¹⁵ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. III- qism. 7-bob. Siyosat va Olimpiya o'yinlari. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

olimpiya qo'mitalari Olimpiya o'yinlariga ishtirok etmagan. Buning sabablari, birinchidan, "sovuq urush" siyosati ta'sirida, ikkinchidan, Jahon hamjamiyati sobiq Sovet Ittifoqi harbiy qo'shinlarining **Afg'onistondan** chiqib ketishini talab qilganligi, lekin bu talab bajarilmaganligi oqibatida sodir bo'lgan.

Olimpiya o'yinlarida sobiq sovet sportchilari va bir qator socialistik davlatlar ishtirok etmagan, chunki **AQSH** hukumati sportchilar xavfsizligini ta'minlanishiga kafolat bermagan edi. O'yinlarda siyosiy sabablarga ko'ra **GDR, Bolgariya, Polsha, Kuba, Mongoliya** va boshqa davlatlarning sportchilari ishtirok etmaan.

Olimpiya o'yinlarida boykotlar va siyosiy muammolar, 1948–2014 yy.

Olimpiya o'yinlari	Boykot	Sabablari /boshqa masalalar
London 1948		Ikkinchi jahon urushidagi nasistlar blokining ikki yirik vakili Germaniya va Yaponiya; Sobiq Ittifoq taklif qilingan biroq uning sportchilari ishtirok etmagan.
Xelsinki 1952	Xitoy Xalq Respublikasi (XXR)	XXR XOQ tan olgan Xitoy Respublikasiga (Tayvan) qarshi chiqqan – XXR Olimpiada musobaqalarida 1980 yilgi qishki Olimpiya o'yinlariga qadar ishtirok etmagan. Sobiq Ittifoq birinchi marta qatnashgan, biroq Sharqiy Germaniya ishtirok etish to'g'risidagi talabnomasiga rad javobini olgan va Germaniya jamoasi to'lig'icha G'arbiy Germaniya sportchilaridan iborat bo'lgan.
Melburn 1956	Misr, Iroq va Livan (Suaysh inqirozi); Niderlandiya, Ispaniya va Shveysariya (Sobiq Ittifoqning Vengriyaga bostirib kirishi); Xitoy Xalq Respublikasi Xitoy Respublikasining (Tayvan) Olimpiya o'yinlarida ishtirok etishiga ("Formoza" nomi ostida) qarshi norozilik bildiradi.	Misr hukumati tomonidan Suaysh kanali milliylashtirilgach, Isroil, Birlashgan Qirollik va Fransiya qo'shinlari Misr hududiga bostirib kiradi; Sobiq Ittifoqning va Vengriya orasidagi siyosiy qarama-qarshiliklar suv polosi bo'yicha yarim final o'yinida nazoratdan chiqib ketadi – "suvdagi qon" matchi.
Tokio 1964	Indoneziya va Shimoliy Koreya (XOQ 1963 yilgi GANEFO o'yinlarida ishtirok etgan jamoalarga ta'qiq e'lon qilgandan so'ng).	Janubiy Afrika Respublikasi aparteid tufayli 1992 yilga qadar XOQ dan chiqarilgan.
Mexiko 1968		Medal topshirish marosimida 200 metrga yugurish bo'yicha birinchi va uchinchi o'rinni egallagan afroamerikalik atletlar Tommi Smit va Jon Karlos tomonidan "Qoralar hokimiyatini" sharaflash namoyishi o'tkazildi. Olimpiya o'yinlari

		boshlanishidan o'n kun oldin Tlatelolokoda namoyishcilarining ko'pchiligi hukumat qo'shinlari tomonidan otib tashlangan edi.
Myunxen 1972		Isroil olimpiya terma jamoasining a'zolari falastinning "Qora sentabr" deb nomlangan terrorchilik tashkiloti tomonidan garovga olingan.
Monreal 1976	Tanzaniya afrikadagi 22 ta mamlakatning boykotiga boshchilik qilgan.	Regbi bo'yicha Yangi Zellandiya terma jamoasining Janubiy Afrika Respublikasi bo'ylab safar o'tkazganiga qaramay XOQ Yangi Zellandiyaga Olimpiya o'yinlarida ishtirok etishni taqiqlashdan bosh tortdi.
Moskva 1980	AQSH prezidenti Jimmi Karter Sobiq Ittifoqning Afg'onistonga bostirib kirishiga qarshi norozilik tariqasida Olimpiya o'yinlarini boykot qilish haqida qaror qabul qiladi hamda qatnashish huquqiga ega 62 ta mamlakat vakillari Olimpiya o'yinlarida ishtirok etmagan.	Liberty Bell Classic (shuningdek "boykot qilingan Olimpiya o'yinlari" nomi bilan mashhur bo'lgan) tadbir Filadelfiyadagi Pensilvaniya universitetida o'tkazilgan bo'lib, unda Moskvadagi Olimpiya o'yinlarini boykot qilgan 29 mamlakat sportchilari ishtirok etgan.
Leyk-Plesid 1980	Xitoy Respublikasi (Tayvan) "Xitoy Taybeyi" nomi ostida ishtirok etishdan bosh tortdi.	Shu vaqtga qadar qishki Olimpiya o'yinlari boykot qilingan yagona holat.
Los-Anjeles 1984	Sobiq Ittifoq hamda uning 14 ittifoqchilari, shuningdek Eron va Liviya Olimpiya o'yinlarini boykot qilishdi.	Sharqiy blok "Do'stlik-84" deb nomlangan o'zining shaxsiy multisport tadbirini o'tkazishni tashkillashtirdi.
Seul 1988	Shimoliy Koreya, Albaniya, Kuba, Efiopiya, Madagaskar, Nikoragua va Seyshal orollari.	Texnik nuqtai nazarda Shimoliy Koreya Janubiy Koreya bilan urush holatida edi (bu holat hozirgacha saqlanib qolgan).
Sochi 2014	2008 yil avgustida Gruziya hukumati 2014 yilgi qishki Olimpiya o'yinlarini boykot qilishga chaqirdi.	Rossiyaning 2008 yilda Janubiy Osetiyadagi urushda ishtirokiga javoban. Sochi Gruziya da'vo qilayotgan hudud Abxaziyadan 20 mil (32,19 km) masofada joylashgan.

*Manba': Baimerland Molnar (2010); Hill (1996); Toohey u Veal (2007).*¹⁶

© Adabiyotlar

1. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p. –126-146 p.

¹⁶ J.Xorn, G. Yennel. Olimpiya o'yinlari kontsepsiyasi. III- qism. 7-bob. Siyosat va Olimpiya o'yinlari. Taylor-Francis Group. London and New York. 2012. – 237 p.

2. Rachel Bladon. *The Story of Olympics: An Unofficial History*. Oxford, Macmillan Publishers Limited, 2012.- 80 p.
3. Bairner, A. and Molnar, G. (eds) (2010) *The Politics of the Olympics*, London: Routledge. Gaffney, C. (2010) 'Mega-events and socio-spatial dynamics in Rio de Janeiro, 1919-2016', *Journal of Latin American Geography* 9 (1): 7-29.
4. Hayes, G. and Karamichas, J. (eds) (2011) *Olympic Games, Mega-Events, and Civil Societies: Globalisation, Environment, and Resistance*, Basingstoke: Palgrave.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 1

Mavzu: Qadimgi davrda chet el mamlakatlarda jismoniy tarbiya

Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq, Qadimgi Gretsiya, Qadimgi Rim davlatlarida jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Seminar-munozara, mini-ilmiy ishlar taqdimoti, "Venna diagramma" metodlari, mini-ilmiy tadqiqot ishlarni taqdimoti, ekspress-test. "Sinkveyn" usuli, kichik guruhlarda ishlash metodlari.

Seminar-munozara, mini-ilmiy tadqiqot ishlar taqdimoti.

Seminar mashg'ulotining maqsadi: talabalarga ilmiy ish (ma'ruza, mustsqil ish, referat, maqola) yozish to'g'risidagi dastlabki bilimlarni berish, malaka va ko'nikmalarni hosil qilish.

VAZIFA 1:

Talabalar seminar mavzusini mini-ilmiy ish shaklida bayon qiladilar.

Fanga kirish. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi jahon xalqlari madaniy tarixining qismidir. Bu fan qadimgi zamondan to hozirgi kungacha bo'lgan davrlarda jahon xalqlarining jismoniy tarbiya va sport tarixi, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini o'rgatadi.

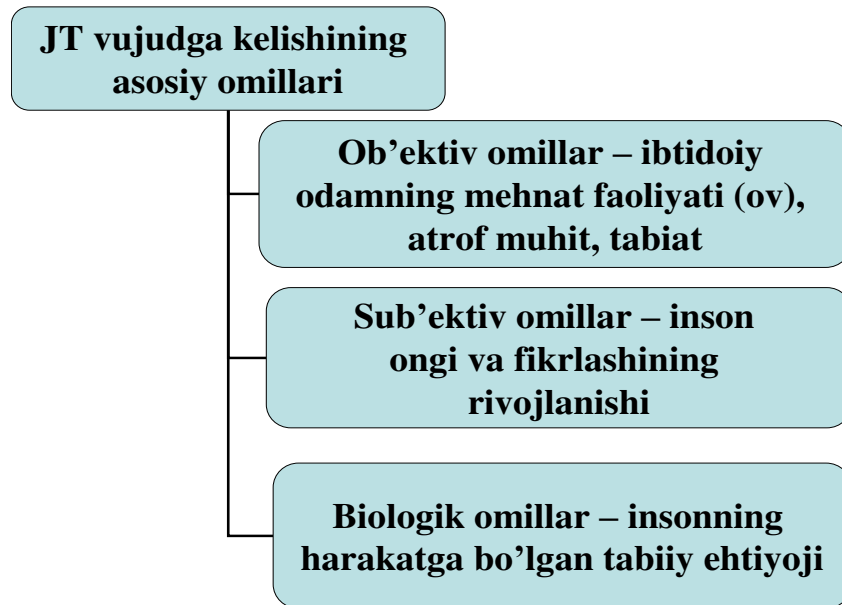
Fanning maqsadi Fanni o'qitishdan maqsadi talabalarning jismoniy tarbiya va olimpiya harakatining turli tarixiy davrlarda rivojlanish qonuniyatlari, tizimlari to'g'risidagi nazariy bilimlarni shakllantirishdir.

Fanning vazifalari – talabalarga jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixini ilmiy nazariy jihatdan tahlil qilish, jismoniy tarbiya va sport sohasida erishilgan yutuqlarni, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixini, jismoniy tarbiya usullari va vositalarini, shakllari hamda eng ilg'or tajribalardan foydalanishni o'rgatishdan iborat.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining muxim vazifasi talabalarga «Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi», «Markaziy Osiyoga zamonaviy sport turlarini kirib kelishi», «O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport», «Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi», «Xalqaro olimpiya qo'mitasi va strategik jarayon», «Olimpiya o'yinlari», «Kontinental va regional o'yinlar», «Olimpiya o'yinlari va siyosat», «Olimpiya o'yinlari va televideniye», va boshqa mavzularni o'zlashtirishi uchun zarur bo'ladigan tayanch bilimlarni beradi.

O'quv rejadagi boshqa fanlar bilan bog'liqligi. Mazkur fan o'quv rejasidagi O'zbekiston tarixi, pedagogika, sotsiologiya, falsafa, jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati kabi fanlar bilan uzviy bog'liqdir. Fanni o'rganishda sport pedagogik va tibbiy biologik fanlarining umumiy nazariyasini chuqur o'zlashtirish bog'lovchi vazifasini bajaradi.

Jadvalni tahlil qiling va tushuntiring.

Jadvallarni to'ldiring.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o'rganish manbalari

Arxeologik manbalar	Yozma manbalar

Sparta va Afina tarbiya tizimlarining xususiyatlari

Sparta jismoniy tarbiya tizimi	Afina jismoniy tarbiya tizimi

EKSPRESS-TEST SAVOLLARI

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fani nimani o'rganadi?

- a) turli tarixiy bosqichlarda JT va S rivojlanishining qonuniyatlarini.
- b) zamonaviy sportning rivojlanish qonuniyatlarini.

b) Jismoniy tarbiya va sport tarixi nechta davrga bo'lingan?

- a) 4
- b) 2

Jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy manbalari?

- a) jismoniy tarbiya va sportga oid ash'yoviy va yozma manbalar.
- b) xukumat qarorlari, qonun va farmonlar.

Ibtidoiy jamoa tuzumida jismoniy tarbiya kelib chiqishning sabablari?

- a) mehnat, ongni rivojlanishi, harakatlarga tabiiy ehtiyoj.
- b) xarbiy jismoniy tayyorgarlik.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiya paydo bo'lishining asosiy omillari?

- a) ob'ektiv, su'bektiv, biologik.
- b) iqtisodiy, ijtimoiy, su'bektiv.

Qadimgi davrda dastlabki o'yinlar qanday xarakterga ega bo'lgan?

- a) naturalistik.
- b) milliy.

Jismoniy mashqlar qanday omillar ta'sirida paydo bo'lgan?

- a) geografik muhit va iqlim sharoitlari.
- b) raqs mashqlari.

Pankration qanday jismoniy mashqlardan iborat bo'lgan?

- a) kurash, qo'l jangi.
- b) qo'l jangi, o'yinlar.

Qadimgi olimpiya o'yinlari nechenchi yilda va qaerda o'tkazilgan?

a) miloddan avval 776 y., Olimpiya

b) miloddan avval 586 y., Olimpiya

Qadimgi Gretsiyada 192,27 m ga yugurish masofasi qanday nomlangan?

a) stadiy

b) stadion

Qadimgi olimpiya o'yinlari davrida "muqaddas tinchlik" yunon tilida qanday atalgan?

a) ekexeyriya

b) garmoniya

Qadimgi olimpiya o'yinlariga kimlar kiritilgan?

a) ozod ayol fuqarolar

b) ozod yunon erkak fuqarolar.

Qanday sport turi qadimgi olimpiya o'yinlarida asosiy hisoblangan?

a) yugurish.

b) pentatlon.

Qadimgi olimpiya o'yinlarida 24 stadiyga yugurish qanday nomlangan?

a) dolixodrom

b) ippodrom

Qadimgi olimpiya o'yinlari nechanchi yilda va kim ta'qiqlagan?

a) milodiy 394 y, imperator Feodosiy I

b) milodiy 390 y., imperator Feodosiy

Sparta ta'lim-tarbiya tizimining asosiy maqsadi?

a) aqliy tarbiya

b) harbiy-jismoniy tarbiya

Qadimgi olimpiya o'yinlarining barxam topishiga nima sabab bo'lgan?

a) xristian dini ta'sirining kengayishi.

b) Yunonistonning Rim tomonidan bosib olinishi.

Sparta va Afina tarbiya tizimlari qaysi davlatda tashkil etilgan?

a) Qadimgi Rimda

b) Qadimgi Gretsiyada

Qadimgi Rimda professional armiya qachon paydo bo'lgan?

a) miloddan avval II asrda

b) miloddan avval III asrda.

ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya v sport tarixi. O'quv uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Xoshimov K.va b. Pedagogika tarixi. T.: "O'qituvchi", 1996.
4. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
5. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. Ommabop risola. T.: 2008.

SEMINAR MASHG'ULOTLARING MATERIALLARI

SEMINAR 2

Mavzu: O'rtasrlarda chet el mamlakatlarda jismoniy tarbiya

O'rtasrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar). Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o'rtasrlarda jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Seminar-munozara, mini-ilmiy ishlar taqdimoti, "Venna diagramma" metodlari, mini-ilmiy tadqiqot ishlarni taqdimoti, ekspress-test. "Sinkveyn" usuli, kichik guruhlarda ishlash metodlari.

VAZIFA:

«Ritsarlarning fazilatlari» tushunchasi boyicha "Sinkveyn" usuli

Sinkveyn (fran.- "besh satr") tuzish qoidasi quyidagi vazifalarni bajarishni talab qiladi:

1. Birinchi qatorda bitta so'z – asosiy fikrni ifoda ettiruvchi ot (nom).
2. Ikkinchi qatorda – asosiy fikrni tasvirlovchi ikkita sifatlar.
3. Uchinchi qatorda – asosiy fikrni tasvirlovchi uchta so'z.
4. To'rtinchi qatorda – asosiy fikrni ifoda ettiruvchi to'rtta so'zdan iborat jumla.
5. Beshinchi qatorda – birinchi so'z bilan bog'langan, mavzuning mohiyatini ifoda etadigan so'z yoki so'zlar.

TEST SAVOLLARI

Osiyo va Afrika xalqlarining jismoniy tarbiyasi qanday xarakterga ega bo'lgan?

- a) an'anaviy b) madaniy c) milliy d) atletik

Xitoyda VI asrda qanday mashqlar tez rivojlangan edi?

- a) ushu b) kunfu c) karate d) taekvondo

Hindistonda qanday jismoniy mashqlar keng tarqalgan edi?

- a) xatxa-yoga b) ushu c) sumo d) kendo

Ritsarlar nechta fazilatga ega bo'lishi shart edi?

- a) 7 b) 8 c) 5 d) 10

Ritsarlarning ommaviy turnirlari qanday nomlangan?

- a) buxurd b) jut c) tyost d) jyo de pom

Feodallarning harbiy-jismoniy tayyorgarligi qanday shakllardan iborat?

- a) ritsarlar turniri
b) gladiatorlar jangi
c) pankration
d) pentatlon.

Evropada shaharliklarning ilk birlashmalari qanday nomlangan?

- a) o`q otish va qilichbozlik birodarliklari
b) o`q otish va qilichbozlik maktablari
c) sport va o`q otish birodarliklari
d) zodagonlar klublari

«Ritsarlarning fazilatlari» nimalardan iborat?

- a) otda yurish, qilichbozlik, suzish, ov qilish, kamondan o`q otish, shaxmat o`ynash, she'r to`qish.
b) qilichbozlik, kamondan o`q otish, kurash, harakatli o`yinlar.
c) kurash, nayzabozlik, suzish, otda yurish, tennis, shaxmat o`ynash.
d) suzish, yugurish, sakrash, ov qilish, harakatli o`yinlar, raqs tushish.

Ritsarlar tarbiya tizimi qanday xarakterga ega bo`lgan?

- a) harbiy-amaliy   b) tarbiviy
- c) ommaviy   d) kasbiy

Ritsarlarning yakkama- yakkam turnirlari qanday nomlangan?

- a) jut, tyost   b) buxurd
- c) jyo de pom   d) kunfu

O`rta asrlar davrida tennis qanday nomlangan?

- a) jyo de pom   b) laun-tennis
- c) jiu-jitsu   d) sull.

Ritsarlar tarbiya tizimi qachon va nima sababdan barham topgan?

- a) XIV asrda, porox va o`q otar miltiqlar ixtiro qilinishi,
- b) XVI asrda, sport musobaqalari o`tkazilishi
- c) XVII asrda, sport turlari rivojlanishi
- d) XIX asrda, fan va texnika rivojlanishi.

Ieronim Merkurialis qanday mashqlarni inqor etgan?

- a) atletik   b) harbiy
- c) davolash   d) zaruriy

Gumanizm so`zining ma`nosi nima?

- a) insonparvarlik
- b) xalqparvarlik
- c) vatanparvarlik
- d) mehnatsevarlik

Gumanistik g`oyalar ilk bor qaysi davlatda shakllangan?

- a) Italiya   b) Frantsiya   c) Angliya   d) Rossiya

O`rta asr ilk gumanistlaridan biri kim bo`lgan?

- a) Vittorino da Feltre.
- b) Jon Lokk
- c) Jan Jak Russo
- d) Tomas Arnold.

Fransua Rable qaysi asarida jismoniy tarbiya haqida yozgan

- a) «Buyuk didaktika»
- b) «Gargantuya va Pantagryuel»
- c) «Tarbiya to`g`risida fikrlar»
- d) «Elementar gimnastika»

Ieronim Merkurialis mashqlarni qanday guruhlarga ajratgan?

- a) haqiqiy, harbiy, soxta.
- b) hayotiy, atletik, oddiy.
- c) oddiy, zaruriy, sodda
- d) oddiy, murakkab.

Iogann Genrix Pestalotsti mashqlarni qanday guruhlarga ajratgan?

- a) elementar va murakkab.
- b) murakkab
- c) oddiy va og`ir
- d) gimnastika.

Filantropin maktablarida o`quvchilar qanday guruhlarga bo`lingan?

- a) akademist, pedagogist, famulyant.
- b) akademist, pedagogist
- c) realist, kadet
- d) famulyant, kadet, student.

Jadvalni to`ldiring.

O'rta asrlarda Yevropa mamlakatlarida jismoniy tarbiya

Ijtimoiy qatlamlar	Jismoniy tarbiya maqsadi	Jismoniy mashq turlari	Jismoniy tarbiya vositalari

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ O'rta asrlarda jismoniy madaniyat va sportning rivojlanishni qanday izohlaysiz?
- ✓ Ritsarlik tizimidagi turnirlarning maqsadi nima?
- ✓ Yevropa mamlakatlarida qilichbozlik va o'q otish jamiyatlari paydo bo'lishining sabablari nimadan iborat?
- ✓ Gumanistlar jismoniy tarbiya haqidagi mulohazalari nimalardan iborat bo'lgan?
- ✓ O'rta asrlarda o'tkazilgan bayramlar va an'anaviy marosimlarda qanday yangi sport turlari, jismoniy mashqlar, o'yinlar yuzaga kelgan?

ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya v sport tarixi. O'quv uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Xoshimov K.va b. Pedagogika tarixi. T.: "O'qituvchi", 1996.
4. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
5. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. Ommabop risola. T.: 2008.

SEMINAR MASHG'ULOTLARING MATERIALLARI

SEMINAR 3

Mavzu: Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XVIII – XX asrning boshlari)

Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya ilmiy-nazariy asoslarining taraqqiy etishi. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi. Angliya va AQShda sport va sport o'yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, kichik guruhlarda ishlash metodlari.

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ Yangi davrdagi jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi qanday bo'lgan?
- ✓ Yangi davrda havaskorlik sporti va professional sportning farqi nimada?
- ✓ Yangi davrda vujudga kelgan milliy gimnastika tizimlarining asosiy maqsadi nimadan iborat bo'lgan?
- ✓ Qaysi davlatlarda sport o'yinlari tizimi rivojlangan?
- ✓ Professional sporti qanday omillar ta'sirida paydo bo'lgan?
- ✓ P.F.Lesgaftning ilmiy, nazariy va amaliy qarashlarining xususiyati nimalardan iborat?
- ✓ Evropada skautlar harakatining maqsadi va asosiy vazifalari nimadan iborat bo'lgan?

Jadvallarni chizing va to'ldiring.

G'arbiy Yevropada gimnastika tizimlarining xususiyatlari

Tizimning nomi	Tashkil topgan sanasi	Tizim mohiyati

Birinchi Jahon va Yevropa chempionatlari

Sana	O'tkazilgan joyi	Chempionat, sport turi

Yangi davrda chet el mamlakatlarida JT va Sning asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

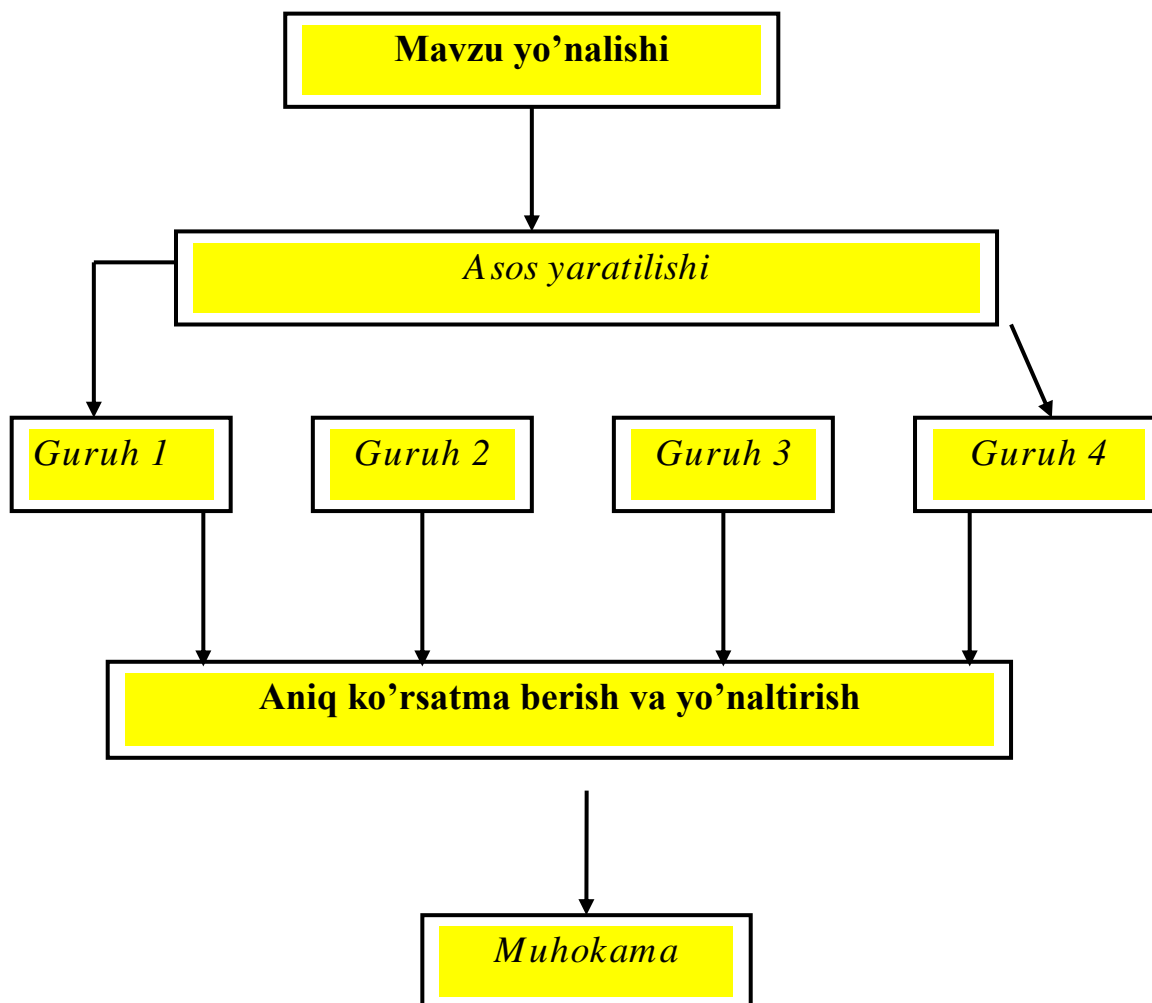
Yangi davrda jismoniy tarbiyaning asosiy yo'nalishlari

Jismoniy tarbiya yunalishi	Jismoniy tarbiya maqsadi	Jismoniy tarbiya shakllari

Yangi davrda chet el mamlakatlarida sport ishlarining asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

«Kichik guruhlarda ishlash»

TEST SAVOLLARI

Yangi davrda JTvaS sohasida qanday o'zgarishlar sodir bo'lgan?

- a) jismoniy tarbiyaning ilmiy nazariy asoslari yaratildi
- b) sport tadbirlari o'tkazildi
- c) milliy o'yinlar rivojlandi
- d) an'anaviy musobaqalar tashkil qilindi

Jon Lokk qanday nazariya yaratgan?

- a) jentlmen sporti
- b) professional sporti
- c) ritsarlar tarbiyasi
- d) gladiatorlar tarbiyasi.

Yangi davrda qaysi davlatlarda milliy gimnastika tizimlari rivojlangan?

- a) Germaniya, Shvetsiya, Frantsiya.
- b) Belgiya, Shvetsiya, Frantsiya
- c) Germaniya, AQSH, Angliya
- d) Avstriya, Italiya, Gollandiya.

Shvetsiya ginastikasi nechta guruhlariga bo'lingan?

<p>Case muammosi</p>	<p>1. Gimnastika tizimining Yevropada , sport o'yinlari tizimining Angliya va AQSHda rivojlanishi sabablarini aniqlang.</p> <p>2. Jismoniy tarbiya tizimlarining davlatlar harbiy salohiyatini oshirish ishlaridagi ahamiyatini belgilang.</p>
<p>Case muammosining yechimi</p>	<p>1. XIX asrda Yevropa davlatlarida ommaviy piyoda harbiy armiya shakllantirilgan. Ommaviy armiya piyoda askarlarining harbiy-jismoniy tayyorgarligi uchun gimnastika mashqlari qulay vosita bo'lib xizmat qilgan.</p> <p>2. Angliya va AQSHda harbiy-dengiz floti rivojlangan edi va dengizchi askarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligini oshirishda sport o'yinlari (gandbol, tennis, futbol, regbi, boleybol, basketboll va x.k.) juda qulay vosita hisoblangan.</p>

SEMINAR MASHG'ULOTLARING MATERIALLARI

SEMINAR 4

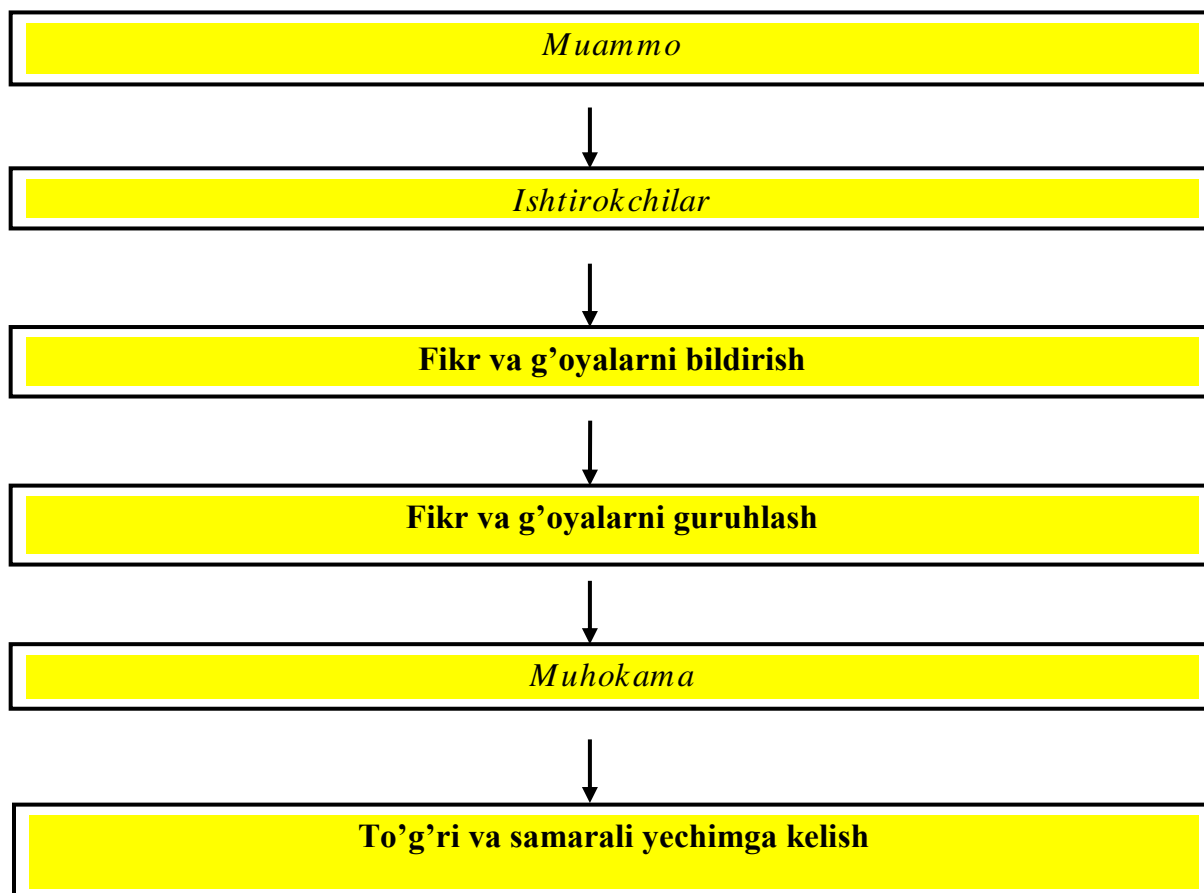
Mavzu: Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (XVIII – XX asrning boshlari)

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport (XX asr boshlari – hozirgi davrgacha). Sportning professional va zamonaviy yo'nalishlari. Sportning taraqqiy etishi va xalqaro sport tashkilotlarining tuzilishi. Xalqaro sport federatsiyalari. Jahon, Evropa va Osiyo chempionatlari. Hozirgi davrda sport harakatining rivojlanishi va dolzarb muammolari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, kichik guruhlarda ishlash metodlari.

Eng yangi davrda chet el mamlakatlaridajismoniy tarbiya va sport (XX asr - XXI asr boshlari)

“Aqliy xujum”

Jadvallarni to'ldiring.

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida JT va Sning asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida sport ishlarining asosiy yo'nalishlari

Mamlakat	Asosiy yo'nalishlar	Maqsadi va vazifalari

Xalqaro sport va olimpiya harakatining dolzarb muammolari

Muammolar	Paydo bo'lish sabablari	Bartaraf etish yo'llari

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ XX asr oxirlarida chet el mamlakatlarida jismoniy madaniyat va sport taraqqiyotining xususiyatlari nimalardan iborat?
- ✓ Xalqaro sport federatsiyalari vazifalari nimalardan iborat?
- ✓ Xalqaro sport va olimpiya harakatini qaysi tashkilot boshqaradi?
- ✓ Xalqaro sport va olimpiya harakatining ahamiyati nimalardan iborat?

TEST SAVOLLARI

Ikkinchi jahon urushidan keyin JTvaS sohasida qanday o'zgarishlar bo'lgan?

- a) Jismoniy tarbiyaning ikki qarama-qarshi yo'nalishi paydo bo'lgan.
- b) SSSR va AQSH orasida «sovuq urush» boshlangan.
- c) mustamlaka tuzumi inqirozga uchragan.
- d) xalqaro sport xarakati vujudga kelgan.

Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy sabablari?

- a) sport sohasida xalqaro xamkorlik, sport tajribalari bilan almashish.
- b) harbiy ishlar sohasidagi taraqqiyot
- c) sport musobaqalarini tashkil qilish
- d) katta daromadli musobaqalar tashkil qilish

«Basketbol» so'zi nima ma'noni anglatadi?

- a) savat va to'p
- b) paqir va to'p
- c) qo'l va to'p
- d) oyoq va to'p

«Fair play» so'zlari nima ma'noni anglatadi?

- a) xaqqoniy o'yin
- b) ko'rgazmali o'yin
- c) milliy o'yin
- d) oddiy o'yin

«Boks» so'zi ingliz tilidan qanday tarjima qilinadi?

- a) zarba
- b) musht
- c) qo'l
- d) ring

Voleybolni qachon va kim ixtiro qilgan?

- a) 1895 y. Vilyam Morgan
- b) 1891 y. Jeyms Neysmit
- c) 1896 y. Jon Boland
- d) 1882 y. Dzigoro Kano

Chet el mamlakatlarida "jismoniy tarbiya" atamasi qanday ifodalanadi?

- a) physical education
- b) physical recreation
- c) sport
- d) fitness.

Xalqaro sport va olimpiya harakatini qaysi tashkilot boshqaradi?

- a) XOQ
- b) MOQ
- c) BMT
- d) YUNESKO

XOQ faoliyatida qanday xujjat asosiy xisoblanadi?

- a) xartiya
- b) kontseptsiya
- c) instruktsiya
- d) edikt

Xalqaro sport va olimpiya harakatining ahamiyati nimadan iborat?

- a) milliy va xalqaro sport uyushmalari tashkil topdi.
- b) musobaqalar o'tkazildi
- c) sport reklama qilindi
- d) professional sport rivojlandi.

Olimpiya harakati a'zosi bo'lish uchun MOQga qanday talab qo'yiladi?

- a) XOQ tomonidan tan olinishi.
- b) xavaskorlar sportini qo'llab-quvvatlash.
- c) MOQ nizomi mavjudligi
- d) olimpizm g'oyalari rioya qilish.

Rossiya sportchilari birinchi marta qachon Olimpiya o'yinlarida qatnashgan?

- a) 1908 y. London
- b) 1896 y. Afina
- c) 1936 y. Berlin
- d) 1984 y. Los-Anjeles

Ikkinchi jahon urushidan keyin JTVaS sohasida qanday o'zgarishlar bo'lgan?

- a) Jismoniy tarbiyaning ikki qarama-qarshi yo'nalishi paydo bo'lgan.
- b) Sobiq Ittifoq va AQSH orasida «sovuq urush» boshlangan.
- c) mustamlaka tuzumi inqirozga uchragan.
- d) xalqaro sport xarakati vujudga kelgan.

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 5

Mavzu: Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o'rta asrlarda jismoniy tarbiya

Qadimgi davrda Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiyaga oid arxeologik topilmalar va yozma manbalar. "Avesto"- qadimgi yozma ma'naviy va ma'rifiy manba sifatida. Qadimgi O'zbekiston xalqlarining milliy o'yinlari va jismoniy mashqlarining umumiy tavsifi. Markaziy Osiyoda o'rta asrlar davrida jismoniy tarbiya (IX – XVI asrlar). Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlarining jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asarida jismoniy tarbiya to'g'risida. Amir Temurning harbiy-jismoniy ta'limoti. O'rta asrlar davrida Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy mashqlari va milliy o'yinlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: **Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, kichik guruhlarda ishlash metodlari. "Klaster" texnologiyasi.**

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ Markaziy Osiyo xalqlari jismoniy tarbiyasiga oid eng qadimgi yozma manbaga nima kiradi?
- ✓ Qadimgi ajdodlarning ijtimoiy turmush sharoiti va unda qo'llanilgan jismoniy madaniyat haqidagi ma'lumotlarni tahlil qiling.
- ✓ Teshiktosh g'ori topilmalari asosida jismoniy tarbiyaga oid qanday xulosa qilingan?
- ✓ Kamon va o'q yoy qaysi davrda ixtiro qilingan?
- ✓ Zarautsoy g'orida topilgan rasmda nima tasvirlangan?
- ✓ «Avesto» bo'yicha tarbiya qanday bo'limlardan iborat?
- ✓ Gerodot kaysi qadimgi xalqlarni dunyodagi eng mohir merganlar degan?
- ✓ Qadimgi davr ayol qahramonlaridan qaysi biri jismoniy barkamollik timsoli bo'lgan?
- ✓ Qadimgi Markaziy Osiyo xududida qanday jismoniy mashqlar keng tarqalgan edi?

SEMINAR-MUNOZARA

Qadimgi ajdodlarimizning madaniyati, jumladan jismoniy madaniyatini o'rganishda uch asosiy manbaga tayanish mumkin:

- arxeologik qazilmalar natijasida topilgan ashyoviy dadillar,
- xalq og'zaki ijodi - qadimgi afsonalar, rivoyatlar, xalq ertaklaridan olingan ma'lumotlar,
- buyuk mutafakkirlar, allomalarning ijodiy merosi, qo'lyozmalari,
- qadimgi yozma manbalar, tarixiy kitoblar.

Eng qadimgi yozma manbalardan biri zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "**Avesto**" hisoblanadi. Zardushtiylik ta'limotida ta'lim-tarbiya quyidagi bo'limlar:

- ma'naviy va diniy tarbiya;
- jismoniy va mehnat tarbiyasi;
- aqliy va axloqiy tarbiyadan iborat bo'lgan.

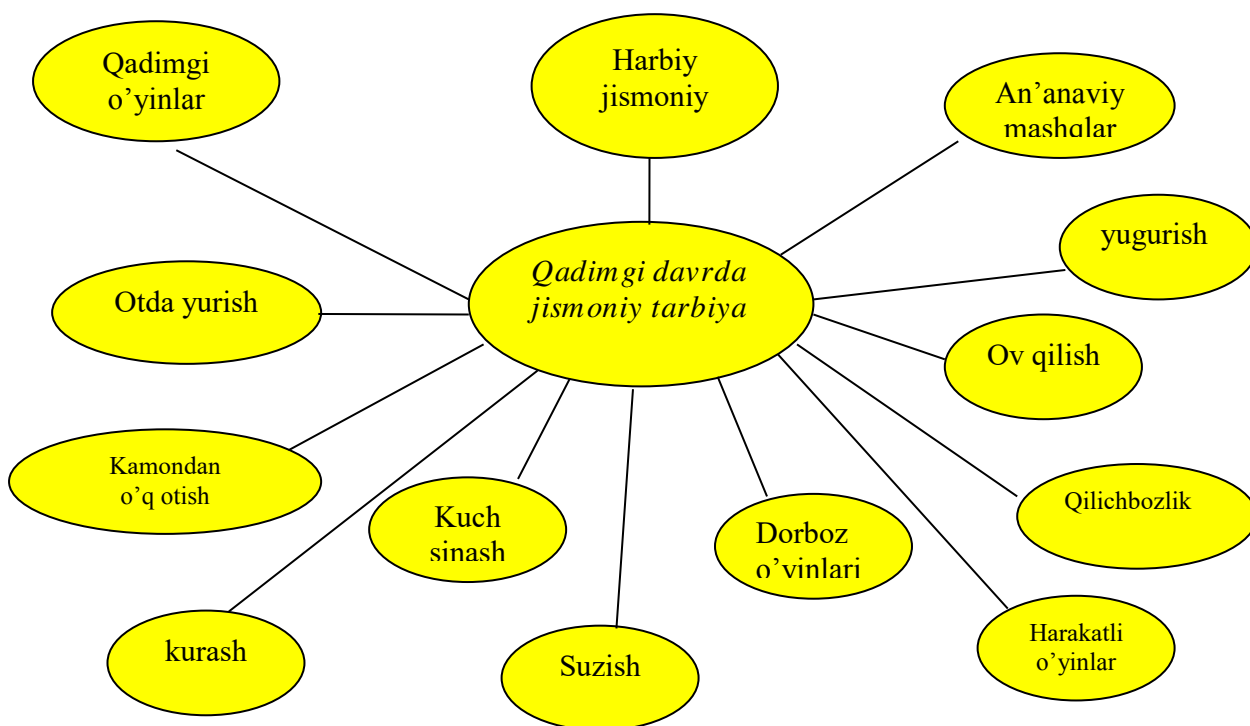
"Avesto" bo'yicha bolalarga 5 yoshgan savod o'rgata boshlaydilar; o'qishni o'rganishi bilan savdo ishlariga o'rgata boshlaydilar. Bu ma'lumotlar qadimda bolalar o'qitiladigan savod maktablari bo'lganligi va maktablardan tashqari bolalar maxsus

murabbiylar tomonidan harbiy-jismoniy mashqlarga va hunarga o'rgatilganligi, ta'limdan maqsad – bolalarni hayotga tayyorlash ekanligi haqida ma'lumot beradi. Zardusht ta'limotida 15 yosh balog'at yoshi sanalgan. Du yoshda ularga davlat qonunlari, axloqiy qoidalar o'rgatilgan. Zardushtiylikning axloqiy qoidalariga binoan insonning o'z burchini his etishining eng birinchi belgisi ma'naviy poklik hisoblangan.

O'zbek xalq o'yinlari va milliy jismoniy mashqlarini quyidagi asosiy guruhlarga ajratish mumkin:

- kamondan o'q otish;
- qilichbozlik;
- kurash (buxorocha, farg'onacha, xorazmcha usullar);
- ot o'yinlari (poyga, olomon poyga, ko'pkari, uloq va h.k.);
- kuch sinashish (tosh ko'tarish, arqon tortishish, ot, buqa, tuya ko'tarish);
- dorboz o'yinlari (dor ustidagi mashqlar);
- harakatli milliy o'yinlar;
- yugurish musobaqalari (batba);
- ov qilish (o'rgatilgan qushlar bilan –loch, burgut va h.k.).

“KLASTER” TEXNOLOGIYASI

“Klaster” texnologiyasi

Fikrlarning tarmoqlanishi – talabalarga “Qadimgi davrda Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi” mavzu mazmunini chuqur o'rganishlariga yordam beradi. Talabalar mavzuga taaluqli tushuncha va fikrlarni ketma-ketlik bilan uzviy bog'langan holda tarmoqlashlari kerak. Bu usul talabalarga o'z bilimlari, tasavvurlari darajasini aniqlashga, mavzuni tushunishlariga yordam beradi.

Fikrlarning tarmoqlash quyidagicha tashkil etiladi:

- Mavzu bo'yicha asosiy tayanch so'zi tanlanadi.

- Mavzu bo'yicha unga bog'lik bo'lgan har qanday fikrlar, tashunchalar mantiqiy ketma-ketlikda joylashtiriladi.
- Fikrlar tugamaguncha yozishda davom ettiriladi.
- Talabalar fikrlar ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligini ko'proq, kengroq ko'rsatishga intilishlari kerak.

Jadvalni to'ldiring.

Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi

Jismoniy mashq turlari	Jismoniy tarbiya shakllari	Jismoniy tarbiya vositalari

TEST SAVOLLARI

Teshiktosh g'ori topilmalari asosida jismoniy tarbiyaga oid qanday xulosa qilingan?

- a) qadimgi ajdodlarimiz kuchli, mohir ovchi bo'lgan
- b) qadimgi odamlar tosh qurollarini yasagan
- c) qadimgi odamlar yaxshi xunarmand bo'lgan
- d) qadimgi odamlar chorvachilik bilan shug'ullangan

Kamon va o'q yoy qaysi davrda ixtiro qilingan?

- a) mezolit   b) neolit   c) eneolit   d) bronza davri

Zarautsoy g'orida topilgan rasmda nima tasvirlangan?

- a) ov qilish   b) otda yurish   c) olov yoqish   d) kitob o'qish

Qadimgi Markaziy Osiyo xududida qanday jismoniy mashqlar keng tarqalgan edi?

- a) kamondan o'q otish, otda yurish, kurash.
- b) qo'l jangi, yugurish.
- c) kurash, qilichbozlik
- d) poyga, yugurish, kurash.

Markaziy Osiyo xalqlari jismoniy tarbiyasiga oid eng qadimgi yozma manbaga nima kiradi?

- a) Zardushtiy dinining «Avesto» kitobi
- b) Gerodotning «Tarix» kitobi
- c) Strabonning «Geografiya» kitobi
- d) «Alpomish» dostoni

Markaziy Osiyo xalqlari qanday mashqlarni mukammal egallagan?

- a) kamondan o'q otish.   b) yugurish   c) sakrash   d) qo'l jangi.

«Avesto» bo'yicha ta'lim-tarbiya qanday bo'limlardan iborat?

- a) diniy, aqliy, harbiy- jismoniy, ma'naviy
- b) aqliy, jismoniy, diniy
- c) harbiy- jismoniy
- d) diniy, aqliy.

Miloddan avvalgi III-II asrlarda Parfiya harbiy sohada qaysi davlat bilan raqobatlashgan?

- a) Qadimgi Rim
- b) Qadimgi Misr
- c) Qadimgi Xitoy
- d) Qadimgi Yaponiya.

Gerodot qaysi qadimgi xalqlarni dunyodagi eng mohir merganlar degan?

- a) saklarni   b) minglarni   c) eftalitlarni   d) barlosarni

Sug'diyona va Baqtriyada qanday mashqlar keng ommalashgan edi?

- a) ot poygasi, kurash, uloq, dorbozlik
- b) kuch sinashish, arkon tortishish
- c) to'p o'yinlari, akrobatika
- d) harakatli o'yinlar.

Qadimgi davr ayol qahramonlaridan qaysi biri jismoniy barkamollik timsoli bo'lgan?

- a) To'maris
- b) Roksana
- c) Kleopatra
- d) Bibixonim.

O'zbekiston xududida yashagan qadimgi xalqlar jismoniy tarbiyasining umumiy xususiyatlari:

- **qadimgi ajdodlarimiz jismoniy tarbiyasi mehnat, harbiy ishlar, turmush tarzi, diniy marosimlar va urf odatlar bilan bog'liq bo'lgan.**
- **jismoniy tarbiya va jismoniy sifatlarga o'rgatish jarayoni an'anaviy mashqlardan iborat bo'lgan.**
- **jismoniy tarbiya va turli milliy o'yinlar orqali qadimgi ajdodlarimizning yuksak jismoniy, ruhiy va ma'naviy fazilatlari tarbiyalangan.**

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ O'rta asrlarda Markaziy Osiyo xalqlari qanday an'anaviy jismoniy tarbiya vosatalaridan foydalangan?
- ✓ Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlari ta'lim tarbiya xaqida qanday fikrlarni bildirganlar?
- ✓ Abu Ali ibn Sino asarlarida jismoniy tarbiyaning qanday vosatalarini tavsiya qilgan?
- ✓ Amir Temur askarlarning xarbiy-jismoniy tayyorgarliklarida qanday mashqlardan foydalangan?

TEST SAVOLLARI

Al-Xorazmiy asarining qaysi qismida tarbiya haqidagi fikrlar ifodalagan?

- a) «Vasiyatlar kitobi»
- b) «Algebra»
- c) «Geometriya»
- d) «Tarbiya kitobi»

Abu Nasr Forobiy asarida shahar nima bilan taqqoslangan?

- a) odam organizmi
- b) odam mushaklari
- c) quyosh bilan
- d) osmon bilan

Ibn Sino badantarbiya turlarini nechta guruhga bo'lgan?

- a) 2
- b) 3
- c) 5
- d) 6

Xorazmiy ta'limda qanday usullardan foydalanishni tavsiya etgan?

- a) ko'rgazmali usullar
- b) an'anaviy usullar

- c) amaliy usullar
- d) matematik usullar

Amir Temurning harbiy san'ati qaysi kitobda ko'rsatilgan?

- a) «Temur tuzuklari»   b) «Zafarnoma»
- c) «Shohnoma»   d) «Boburnoma»

Abu Nasr Forobiy sog'lom turmush uchun nimani tavsiya qilgan?

- a) sog'lom turmush tarzini shakllantirishni.
- b) jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishni.
- c) aqliy mehnatni.
- d) aqliy tarbiyani.

Abu Rayxon Beruniy qanday tarbiyani birgalikda berishni tavsiya qilgan?

- a) jismoniy va mehnat tarbiyasi
- b) ma'naviy va oilaviy tarbiya
- c) estetik va jismoniy tarbiya
- d) aqliy va mehnat tarbiyasi

Beruniy ota-onalarga bola tarbiyasiga oid qanday maslaxatlar bergan?

- a) o'qituvchi va murabbiyni to'g'ri tanlashni
- b) bolaga aqliy tarbiya berishni
- c) bolaga sharoit yaratib berishni
- d) oilada tinch-totuv yashashni

Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari"da jismoniy tarbiya to'g'risidagi bob qanday nomlanadi?

- a) «Sog'liqni saqlash to'g'risida»   b) «Tarbiya haqida»
- c) «Davolash haqida»   d) «Dori-darmon to'g'risida».

Abu Ali Ibn Sino mashqlarni qanday guruhlarga ajratgan?

- a) kuchli va kuchsiz, tezkor va sekin.
- b) og'ir va tezkor
- c) oddiy va murakkab
- d) harbiy va jismoniy

Ibn Sino badantarbiya deganda qanday harakatlarni nazarda tutadi?

- a) maxsus badantarbiya harakatlarini.
- b) harakatli o'yinlarni
- c) gimnastika mashqlarini
- d) barcha harakatlarni

Ibn Sino sog'liqni saqlash uchun qanday tadbirlarni tavsiya qilgan?

- a) jismoniy tarbiya, ovqatlanish tartibi, uyqu tartibi.
- b) badantarbiya, chiniqtirish suzish.
- c) jismoniy mashqlar, mehnat.
- d) harakatli o'yinlar, sayr qilish.

Amir Temur askarlarni tanlashda qanday fazilatlarga e'tibor bergan?

- a) kuch, qilichbozlik va chavandozlik mahorati, aql va fahm-farosat.
- b) chidamlilik, qilichbozlik
- c) kuch va aql, tezkorlik kurash
- d) otda yurish, chidamlilik, ishbilarmonlik.

Amir Temur askarlarining xarbiy-jismoniy tayyorgarligida qanday mashqlardan foydalanilgan?

- a) otda yurish, qilichbozlik, suzish, kurash, otdan otga sakrab o'tish.
- b) tosh ko'tarish, otda yurish, chavgon
- c) poyga, olomon-poyga, ko'pkari
- d) kurash, otda yurish, yugurish, sakrash.

Ibn Sino uqalash mashqlarini nechta turga ajratgan?

- a) 4   b) 6   c) 8   d) 7

Jadvallarni to'ldiring.

Sharq Uyg'onish davri buyuk olimlarining pedagogik fikrlari

Allomaning ismi sharifi	Jismoniy tarbiyaga doir fikrlari

Ibn Sinoning jismoniy mashqlar tasnifi

Mashqlar guruhi	Mashq turlari	Bajarish shartlari

ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. T.: 2008.
3. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.
4. Karimov I.A. O'rta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi o'rni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda so'zlagan nutqi. 16 may 2014 y.
5. Ahmedov B. Sohibqiron Temur (hayoti va ijtimoiy-siyosiy faoliyati). T.:1996.
6. Zunnunov A., Xayrullayev M., va b. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar.- T.: "Fan", 1996.
7. Mo'minov I. Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni. T.:1998.
8. Temur tuzuklari. – T.: G'afur G'ulom nashriyoti, 1991.
9. Usmonxo'jayev T.S., Xo'jayev F. 1001 uyn. T.: Ibn Sino, 1990.
10. Xoshimov K. Pedagogika tarixi. T.: "O'qituvchi", 1996.
11. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
12. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.:2015.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 6

Mavzu: Markaziy Osiyoga zamonaviy sportning kirib kelishi (XIX asr oxiri - XX asr boshlari)

XIX asrning oxiri-XX asrning boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy sportning rivojlanishi. Maktab va gimnaziyalarda jismoniy tarbiya. Ma'rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarining jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Turkistonda ilk sport to'garaklari va sport jamiyatlarining tuzilishi.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, kichik guruhlarda ishlash metodlari.

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ Buxoro, Xiva, Qo`qon xonliklari qo`shinida askarlar qanday nomlangan?
- ✓ Markazy Osiyoga zamoaviy sport turlari nechanchi asrda kirib kelgan?
- ✓ Markaziy Osiyoda turli bellashuvlar qanday tadbirlarda tashkil qilingan?
- ✓ Turkiston o'lkasida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha qanday muhim tadbirlar o'tkazilgan?
  - ✓ Turkiston o'lkasida birinchi boks maktabini kim tashkil qilgan?
  - ✓ Turkiston o'lkasida birinchi futbol jamoalari nechanchi yilda tuzilgan?
  - ✓ Abdulla Avloniy qaysi asarida jismoniy tarbiya masalalarini yoritgan?
  - ✓ Abdurauf Fitrat qanday jismoniy tarbiya vositalarini tavsiya etgan?

“SWOT-TAHLIL” METODI.

Metodning maqsadi: Nazariy va amaliy bilimlarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal qilish yo'llarini topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishgan iborat.

S	Kuchli tomonlari	
W	Kuchsiz tomonlari	
O	Imkoniyatlari	
T	To'siqlar	

TEST SAVOLLARI

Markaziy Osiyoda turli bellashuvlar qanday tadbirlarda tashkil qilingan?

- a) xalq bayramlari, milliy tantana va marosimlarda.
- b) siyosiy tadbirlarda
- c) ma'raalarda
- d) sayohatlarda

Buxoro, Xiva, Qo`qon xonliklari qo`shinida askarlar qanday nomlangan?

- a) navkar   b) sipoh   c) askar   d) otliq

Abdulla Avloniy qaysi asarida jismoniy tarbiya masalalarini yoritgan?

- a) «Turkiy guliston yohud axloq».
- b) «Muallimi soniy»
- c) «Maktab gulistoni»
- d) «Usuli jadid».

A. Avloniy bola tarbiyasini nechta bo`limga ajratgan?

- a) 4   b) 2   c) 6   d) 5

Abdurauf Fitrat qanday jismoniy tarbiya vositalarini tavsiya etgan?

- a) harakatli o`yinlar   b) chiniqtirish
c) gimnastika   d) suzish.

Turkiston o`lkasida birinchi futbol jamoalari nechanchi yilda tuzilgan?

- a) 1912 y.   b) 1922 y.   c) 1934 y.   d) 1956 y.

Markazy Osiyoga zamoaviy sport turlari nechanchi asrda kirib kelgan?

- a) XVIII asrda.   b) XIX asr oxirida.
c) XX asr o`rtalarida.   d) XXI asrda.

XX asr boshlarida Turkiston o`lkasida qaysi sport jamiyati eng yirik bo`lgan?

- a) «Toshkent xavaskorlar sport jamiyati»
b) «Toshkent xavaskor velosipedchilar jamiyati»
c) «Mehnat» sport jamiyati
d) «Spartak» sport jamiyati

Turkiston o`lkasida birinchi boks maktabini kim tashkil qilgan?

- a) S.L.Jakson   b) T.Aglayev   c) R.Riskiev   d) A.Zokirov

ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. - T.: 1998.
2. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat yengilmas kuch. T.: 2008.
3. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.
4. Karimov I.A. O`rta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi o`rni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda so`zlagan nutqi. 16 may 2014 y.
5. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. T.: O`qituvchi, 1992.
6. Ziyoyev H. Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. T.: Sharq, 1998.
7. Yoldoshev J., Xasanov S. Jadid tarbiyashunosligi asoslari. T.: 1994.
8. Karimov Sh. O`zbekiston tarixi va madaniyati. T.: O`qituvchi, 1992.
9. Xoshimov K. Pedagogika tarixi. T.: "O`qituvchi", 1996.
10. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
11. O`zbekiston tarixi. T.: "Sharq", 2004.
12. O`zbekistonning yangi tarixi. Tuzuvchilar: N.Jo`raev, T.Fayzullav. T.: 2000.
13. Ergashev Q., Hamidov H. O`zbekiston tarixi. O`quv qo`llanma. T.: 2015.

SEMINAR MASHG'ULOTLARING MATERIALLARI

SEMINAR 7

Mavzu: O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanishi (1920-1990 yy.)

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanish xususiyatlari. Jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislarini tayyorlash. Mehnat va o'quv muassasalarida jismoniy tarbiya va sport. Sport inshootlarini qurish. Respublika va Butunittifoq spartakiadalari. O'zbekiston sportchilarining xalqaro ushrashuvlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Seminar-munozara, "aqliy xujum", kichik guruhlarda ishlash metodlari.

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ Sobiq Ittifoqning dastlabki yillarida O'zbekistonda sportning shakllanishi haqida nimalarni bilasiz?
- ✓ Ikkinchi jahon urushigacha sport sohasida qanday muhim rivojlanishlar bo'ldi?
- ✓ Mehnat va mudofaaga tayyor (GTO) majmui haqida nimalarni bilasiz?
- ✓ O'zbekiston spartakiadalari, «Paxtakor» sport jamiyati faoliyati haqida qanday yangiliklar yuz berdi?
- ✓ Sobiq Sovet Ittifoqi xalqlarining spartakiadalarida O'zbekiston sportchilari qanday ishtirok etgan?

«FSMU» metodi

Maqsadi:

Talabalar umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash orqali bilimlarni o'zlashtirish, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

Talabalarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi;

Har bir talabaga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog'ozlar tarqatiladi:

F	Fikringizni bayon eting	
S	Sabab ko'rsating	
M	Misol keltiring	
U	Umumlashtiring	

Jadvalni to'ldiring.

Sovet jismoniy tarbiya tizimining asosiy xususiyatlari

Jismoniy tarbiya yo'nalishi	Jismoniy tarbiya maqsadi	Jismoniy tarbiya vositalari

TEST SAVOLLARI

Qanday sabablar sovet jismoniy tarbiya tizimi shakllariga ta'sir qilgan?

- a) g'oyaviy, siyosiy
- b) demokratik
- c) gumanistik
- d) milliy

I Butun ittifoq Spartakiadasida (1928) O`zbekiston terma jamoasi nechanchi o`rinni olgan?

- a) IV- o`rin      b) III- o`rin   c) I- o`rin      d) VI- o`rin

Birinchi O`rta Osiyo spartakiadasi qachon o`tkazilgan?

- a) 1934 y.   b) 1936 y.   c) 1946 y.   d) 1948 y.

Toshkentda jismoniy tarbiya texnikumi kimning qarori asosida ochilgan?

- a) Y.Oxunboboev   b) U.Yusupov
c) M.Abdurashidxonov   d) I.Karimov.

“Paxtakor” markaziy stadioni nechanchi yilda qurilgan?

- a) 1956 y.   b) 1951 y.   c) 1996 y.   d) 2012 y.

“Paxtakor” ko`ngilli sport jamiyati qachon tashkil etilgan?

- a) 1950 y.   b) 1955 y.   c) 1960 y.   d) 1956 y.

Qachon sobiq ittifoq terma jamoasi ilk bor Olimpiya o`yinlarida qatnashgan?

- a) 1952 y.   b) 1948 y.   c) 1956 y.   d) 1992 y.

O`zbekistondan kim ilk bor Olimpiya o`yinlarida ishtirok etgan?

- a) Galina Shamray   b) Sobir Ruziev
c) Larisa Pavlova   d) Artur Grigoryan.

O`zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti qachon tashkil topgan?

- a) 1955 y.   b) 1960 y.   c) 1965 y.   d) 1975 y.

XXI (yozgi) Olimpiya o`yilarida qaysi sportchi kumush medal sovrindori bo`lgan?

- a) Rufat Riskiev   b) Rustem Kazakov
c) Elvira Saadi   d) Mamadjon Ismoilov.

ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A.O`zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo`lmaydi. T.: 2005.
2. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. - T.: 1998.
3. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.
4. Akramov A.K., O`zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. O`quv qo`llanma. -T.: O`zDJTI nashr, 1997.
5. Xoshimov K. Pedagogika tarixi.T.:”O`qituvchi”,1996.
6. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. T.: “Sharq”, 2008.
7. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
8. Ergashev Q., Hamidov H. O`zbekiston tarixi. O`quv qo`llanma. T.: 2015.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 8

Mavzu: O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport (1991 – hozirgi davrgacha)

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi va istiqbollari. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni va uning ahamiyati. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumatining jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-anjuman, dialogik yondoshuv, muammoli ta'lim, o'z-o'zini nazorat.*

NAZORAT SAVOLLARI

- ✓ O'zR "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Yangi taxriridagi Qonun qachon qabul qilingan?
- ✓ Mustaqillikning dastlabki yillarida jismoniy taibiya va spoit sohasida qanday tadbirlar amalga oshirildi?
- ✓ Sog'lom avlod davlat dasturida jismoniy tarbiya va sportning qanday o'rni?
- ✓ Nogironlar sporti haqida nimalarni bilasiz?
- ✓ O'zR Milliy Olimpiya Qo'mitasi (MOQ) qachon tashkil qilingan?
- ✓ MOQning tuzilishi va maqsad hamda vazifalari nimalardan iborat?
- ✓ Qachon Mustaqil O'zbekiston sport jamoasi birinchi marta yozgi Olimpiya o'yinlarida ishtirok etgan?

Jadvalni to'ldiring va tahlil qiling.

O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish bosqichlari

I - bosqich	II- bosqich
1952–1992 yy.	1992 – hozirgi davrgacha
Xususiyatlari	

Jadval chizing va to'ldiring.

Istiqlol yillarida O'zbekiston sportchilari

Olimpiya o'yinlarida jami 25 ta medallarga (9 ta oltin, 6 ta kumush, 10 ta bronza), Osiyo o'yinlarida 271 ta medallarga (62 ta oltin, 95 ta kumush, 114 ta bronza) sazovor bo'lgan.

XXXI Olimpiya o'yinlarida (Rio-da-Janeyro, 2016) - 13

TEST SAVOLLARI

O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Yangi taxriridagi Qonun qachon qabul qilingan?

a) 2015 y. b) 1997 y. c) 1999 y. d) 1992 y.

O'zbekiston Respublikasida qaysi orden birinchi ta'sis etilgan?

- a) «Sog'lom avlod uchun»   b) «Do'stlik»
c) «Mehnat shuxrati»   d) «Mustaqillik»

«Sog'lom avlod uchun» Davlat dasturining asosiy vazifasi?

- a) sog'lom turmush tarzini shakllantirish
b) yosh avlodni tarbiyalash
c) jasmoniy tarbiya darslarini tashkil qilish
d) sportni rivojlantirish

O'zbekiston Respublikasining Milliy Olimpiya Qo'mitasi (O'zR MOQ) qachon tashkil qilingan?

- a) 21 yanvar 1992 y.   b) 29 dekabr 1991 y.
c) 14 yanvar 1992 y.   d) 18 noyabr 1991y.

O'zR MOQning birinchi prezidenti etib kim saylangan?

- a) O.N.Nazirov   b) S.S.Ro'ziev
c) R.D.Kurbonov   d) J.A.Akramov

O'zR MOQning maqsadi va vazifalari?

a) olimpiya g'oyalarini himoya qilish, milliy terma jamoalarni Olimpiya o'yinlariga tayyorlash.

- b) olimpizmni targ'ibot qilish
c) professional sportni rivojlantirish
d) milliy sport uyushmalarini tuzish

O'zbekiston nechanchi yilda XOQga qabul qilindi?

- a) 1993 y.   b) 1991 y.   c) 1994 y.   d) 1992 y.

Qaysi sportchi sharafiga xalqaro musobaqalarda ilk bor O'zR Davlat bayrog'i ko'tarilgan?

- a) Gennadiy Chetin   b) Lina Cheryazova
c) Iroda Tulyaganova   d) Narimon Ataev

O'zbekistonda birinchi Xalqaro tennis turniri qachon o'tkazilgan?

- a) 1994 y.   b) 1996 y.   c) 1998 y.   d) 2000 y.

Tennis bo'yicha Prezident Kubogi nechanchi yilda tashkil etilgan va birinchi g'olib kim bo'lgan?

- a) 1994 y. Chak Adams   b) 1995 y. Marat Safin
c) 1996 y. Oleg Ogorodov   d) 1997 y. Dmitriy Tomashevich

Qaysi sportchi sharafiga Olimpiya o'yinlarida ilk bor O'zR Davlat bayrog'i ko'tarilgan?

- a) Lina Cheryazova   b) Armen Bagdasarov
c) Muxammadqodir Abdullaev   d) Oksana Chusovitina

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I.A.Karimovga Oltin Olimpiya ordeni nechanchi yilda taqdim etilgan?

- a) 1996 y.   b) 1998 y.   c) 2000 y.   d) 2006 y.

Qachon O'zbekiston futbol terma jamoasi Osiyo o'yinlari chempioni bo'lgan?

- a) 1994 y. Xirosima   b) 1996 y. Dubay
c) 1992 y. Seul   d) 1995 y. Toshkent

Markaziy Osiyo o'yinlari qaysi davlat tashabbusi bilan ta'sis etilgan?

- a) O'zbekiston Respublikasi   b) Qozog'iston
c) Tojikiston   d) Rossiya Federatsiyasi

Birinchi Markaziy Osiyo o'yinlari qachon va qaerda o'tkazilgan?

- a) 3-8 sentyabr 1995 y. Toshkent
b) 5-10 sentyabr 1997 y. Ashxabad
c) 10-15 sentyabr 2001 y. Olmata
d) 12-17 sentyabr 1999 y. Toshkent

Qachon Mustaqil O'zbekiston sport jamoasi birinchi marta yozgi Olimpiya o'yinlarida ishtirok etgan?

- a) 1996 y. Atlanta   b) 1994 y. Lillehammer
c) 1988 y. Seul   d) 1992 y. Barselona

O'zbekiston Olimpiya Shon shuxrati muzeyi qachon ochilgan?

- a) 1996 y. 2 sentyabr   b) 1991 y. 31 avgust
c) 1996 y. 18 oktyabr   d) 1993 y. 10 may

XXVII yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoa hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 41 o'rin   b) 34 o'rin   c) 58 o'rin   d) 40 o'rin

O'zbekistonda 1999 yil 27 mayda qaysi yo'nalishda qaror qabul qilingan?

- a) jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish
b) futbolni ommalashtirish
c) bolalar sportini rivojlantirish
d) sportni targ'ibot qilish

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari qachon joriy qilingan?

- a) 01.01. 2000 yil   b) 27.05.1999 yil
c) 01.06.1992 yil   d) 21.01.1992 yil

“Barkamol avlod” sport musobaqalarida kimlar qatnashadi?

- a) kasb- hunar kollejlari o'quvchilari
b) maktab o'quvchilari
c) maktabgacha tarbiya bolalari
d) oliy o'quv yurti talabalari

O'zR Prezidenti «Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasini qo'llab-quvvatlash to'g'risida»gi farmoni qachon e'lon qilingan?

- a) 1999 y. 1 fevral   b) 1993 y. 4 mart
c) 1995 y. 2 sentyabr   d) 1992 y.14 yanvar

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari qaysi yoshdagi aholiga mo'ljallangan?

- a) 6 yoshdan 60 yoshgacha va undan yuqori
b) 15 yoshdan 18 yoshgacha
c) barcha yoshdagilar
d) 7 yoshdan 70 yoshgacha

O'zbekistondagi I-Universiada qachon va qaerda o'tkazilgan?

- a) 2000 yil, Namangan   b) 2000 yil, Toshkent
c) 2000 yil, Farg'ona   d) 2002 yil, Samarqand.

O'zR Prezidenti I.A.Karimov Osiyo Olimpiya Kengashi tomonidan qanday taqdirlangan?

- a) Osiyo Olimpiya Kengashi Oltin ordeni berilgan
b) Oltin kubok berilgan
c) Faxriy yorliq berilgan
d) Diplom berilgan

“O'zbekistonda bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida”gi Farmon qachon qabul qilingan?

- a) 2002 y. 24 oktyabr   b) 2004 y. 16 fevral
c) 2007 y. 6 noyabr   d) 2011 y. 27 avgust

O'zbekistonda sport to'g'risidagi qarorlarda qanday tamoyillar ishlab chiqilgan?

- a) sport turlarini professional asosda tashkil etish va rivojlantirish
b) sport turlarini yoshlar orasida ommaviylashtirish
c) o'quv yurtlarida futbol, tennis, kurashni rivojlantirish
d) sport inshootlarini qurish

O'zbekistonda “Bolalar sportini rivojlantirish to'g'risida”gi qaror qachon qabul qilingan?

- a) 2002 y. 31 oktyabr   b) 2006 y. 20 may
c) 2008 y. 24 mart   d) 2012 y.10 sentyabr

XXIX yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoa hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 40 o'rin   b) 47 o'rin   c) 34 o'rin   d) 41 o'rin.

O'zR Madaniyat va sport ishlari Vazirligi qachon tashkil etilgan?

- a) 2004 y. 30 sentyabr   b) 2006 y. 11 sentyabr
c) 2010 y. 16 iyul   d) 2012 y. 8 dekabr.

Sidneydagi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston terma jamoasi uchun kim oltin medal keltirgan?

- a) Muxammadqodir Abdullaev
b) Dilshod Mansurov
c) Artur Grigoryan
d) Ruslan Chagaev

XXVIII yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoa hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 34 o'rin   b) 40 o'rin   c) 41 o'rin   d) 35 o'rin

O'zR "Ommaviy sport targ'ibotini yanada kuchaytirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qaror qachon qabul qilingan?

- a) 2003 y. 4 noyabr   b) 2004 y. 20 aprel
c) 2009 y. 12 yanvar   d) 2012 y.27 iyun

XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston umumjamoa hisobida nechanchi o'rinni egallagan?

- a) 47 o'rin   b) 40 o'rin   c) 41 o'rin   d) 56 o'rin

XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zRning qaysi sportchisi oltin medal olgan?

- a) Artur Taymazov   b) Rishod Sobirov
c) Abbos Atoev   d) Artur Grigoryan

XXX yozgi Olimpiya o'yinlarida qaysi sportchimiz bronza medal olgan?

- a) Rishod Sobirov   b) Artur Taymazov
c) Vadim Menkov   d) Armen Bagdasarov.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni. T.: 2015.
2. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.
3. Karimov I.A.Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. T.: 2008.
4. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.
5. Karimov I.A. Mamlakatimizni yanada obod etish va modernizatsiya qilishni qatiyat bilan davom ettirish yo'lida. T.21- T.: "O'zbekiston, 2013.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimovning O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish Jamg'armasi homiylik kengashi majlisidagi ma'ruzasi. – "Xalq so'zi", 16.03.2013 y.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimovning O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish Jamg'armasi homiylik kengashi majlisidagi ma'ruzasi. – "Xalq so'zi", 2014 y.
8. Karimov I.A. O'rta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi o'rni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda so'zlagan nutqi. 16 may 2014 y.
9. Yagonasan, muqaddas Vatanim, sevgi va sadoqatim senga baxshida, O'zbekistonim. O'quv uslubi qo'llanma. T.: 2014.
10. Axmatov M.S. Uzluksiz ta'lim tizimida ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini samarali boshqarish. T.: 2005.
11. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. Ilmiy-ommabop risola. T.:

“Sharq”, 2008.

12. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.

13. Ergashev Q., Hamidov H. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. T.:2015.

SEMINAR MASHG'ULOTLARING MATERIALLARI

SEMINAR 9

Mavzu: O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanishi.

O'zbekistonda olimpiya harakatining rivojlanish davrlari. O'zbekiston sportchilarining sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibida 1952-1992 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida ishtiroki. Mustaqil O'zbekiston Respublikasida olimpiya harakatining yangi bosqichi. O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasining (O'zMOQ) tashkil topishi (1992). O'zMOQ Nizomi Olimpiya xartiyasiga mos ravishda tuzilgan xujjat sifatida. O'zMOQning XOQ tomonidan tan olinishi. O'zMOQning maqsadi va vazifalari. O'zbekiston MOQning tarkibi va asosiy organlari. O'zMOQ prezidentlari. O'zbekiston Respublikasi Olimpiya Akademiyasi, unung maqsadi va vazifalari. O'zbekiston Olimpiya Shon-shuhrati muzeyi. O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlari, Osiyo o'yinlari, Paralimpiya va Paraosiyo o'yinlaridagi ishtiroki va yutuqlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, dialogik yondoshuv, o'z-o'zini nazorat, kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

«FSMU» metodi

Maqsadi:

Talabalar umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash orqali bilimlarni o'zlashtirish, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

Talabalarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi;

Har bir talabaga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog'ozlar tarqatiladi:

F	Fikringizni bayon eting	
S	Sabab ko'rsating	
M	Misol keltiring	
U	Umumlashtiring	

“B-B-B” TEXNOLOGIYASI

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T.: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие. Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 10

Mavzu: Olimpiada va Olimpiada sari yo'li.

Qadimgi Yunonistonda Olimpiya o'yinlarining vujudga kelishi. Qadimgi Olimpiadalar haqidagi afsonalar. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining dasturi va ularning xususiyatlari. Qadimgi Olimpiya o'yinlarining ijtimoiy- siyosiy, iqtisodiy, madaniy ahamiyati.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "B-B-B", "T-sxema", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"B-B-B" TEXNOLOGIYASI

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim

"T-SXEMA" METODI

Qadimgi Olimpiya o'yinlari	
Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 11

Mvzu: Zamonaviy Olimpiya o'yinlarining qayta tiklanishi. Tarixiy sharh.

Olimpiya o'yinlarini qayta tiklash g'oyalarining rivojlanishi. Olimpiya shahrida olib borilgan arxeologik qazilmalar va ularning tahlili. P'yer de Kuberten faoliyatining ahamiyati.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar- munozara, muammoli ta'lim, "B-B-B", "Blits-surov", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"BLITS-SO'ROV" TEXNOLOGIYASI

Kurs _____

Ta'lim yo'nalishi _____

Fakulteti _____

Kichik guruh ishtirokchilari _____

Talabaning F.I.SH

Talabaning F.I.SH.

Guruh bahosi	Guruh xatosi	To'g'ri javob	Yakka xato	Yakka baho	Tushunchalar	Tushunchalarga izoh

Blits-so'rov bo'yicha savollar

"INSERT USULI"

Insert – samarali o'qish va fikrlash uchun belgilashning interfaol usuli. Bunda ma'ruza mavzulari, kitob va boshqa materiallar oldindan talabaga vazifa qilib beriladi. Uni o'qib chiqib, "V"; +; -; ?" belgilari orqali o'z fikrini ifodalaydi.

Matnni belgilash tizimi

(V) – men bilgan narsani tasdiqlaydi;

(+) – yangi ma'lumot;

(-) – men bigan narsaga qarama-qarshi, zid;

(?) – meni o'ylantirdi; menga qo'shimcha ma'lumot zarur.

Insert jadvali

Tushunchalar	V	+	-	?

Baholash ko'rsatkichlari (ballarda)

Taqdimotchi talaba	Blits-so'rov	Insert usulidagi ishtiroki	Tushuntirish (aniqlik, mantiq)	Jami ballar	Baho
	5, 4, 3	5, 4, 3	5, 4, 3		
1					

2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 12

Mavzu: Xalqaro Olimpiya Ko'mitasi va strategik jarayon.

Xalqaro olimpiya tizimi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ) va uning faoliyati. Olimpiya Xartiyasining mazmuni. XOQning maqsadi va vazifalari. Milliy olimpiya qo'mitalari (MOQ). Milliy Olimpiya Qo'mitalari Bosh Assambleyasining tashkil topishi, maqsadi va vazifalari. Xalqaro sport federatsiyalari (XSF) va ularning faoliyati. Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, uning maqsadi va vazifalari.

Xalqaro Olimpiya harakatining rivojlanish davrlari va ularning umumiy tavsifi. Xalqaro olimpiya harakatining dolzarb muammolari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "SWOT", "Blits-surov", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"SWOT-TAHLIL" METODI.

Metodning maqsadi: Nazariy va amaliy bilimlarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal qilish yo'llarini topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishgan iborat.

	Kuchli tomonlari	
	Kuchsiz tomonlari	
	Imkoniyatlari	
	To'siqlar	

"B-B-B" TEXNOLOGIYASI

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 13

Mavzu: Olimpiya ta'limi tizimi.

Xalqaro Olimpiya akademiyasi va uning faoliyati. Olimpiya muzeylari, ularning maqsadi va vazifalari. Milliy olimpiya akademiyalari va ularning faoliyati. Olimpiya ta'limi va tadqiqotlari bo'yicha xalqaro va milliy markazlar.

Olimpizm tushunchalari va ularning mohiyati. Olimpiya madaniyati qadriyatlarini. Olimpiya madaniyatini shakllantirish usullari. Olimpiya bilimlarini targ'ibot qilish shakllari va vositalari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "B-B-B", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"TUSHUNCHALAR TAHLILI" METODI

Metodning maqsadi:

Talabalarni mavzu bo'yicha tayanch tushunchalarni o'zlashtirish darajasini aniqlash, o'z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, yangi mavzu bo'yicha dastlabki bilimlar darajasini tahlil qilish maqsadida qo'llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

Talabalarga mavzu bo'yicha tayanch so'zlar va tushunchalar nomi tushirilgan tarqatma materiallar beriladi.

Talabalar tayanch so'zlar va tushunchalar mavzu bo'yicha yozma javob beradilar.

Belgilangan vaqt yakunida o'qituvchi berilgan tushunchalarning to'g'ri va to'liq izohini o'qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi.

Har bir talaba berilgan to'g'ri javoblar bilan o'zining shaxsiy javoblarini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o'z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

"Tayanch tushunchalar tahlili"

Tushunchalar	Bu tushunchalar qanday ma'noni bildiradi?	Qo'shimcha ma'lumot

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T.: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие. Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 14

Mavzu: Olimpiya o'yinlari

Yozgi Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi va xususiyatlari. Qishki Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. Qishki olimpiya sport turlarining tavsifi va xususiyatlari. Olimpiada musobaqalarining o'sish darajasi. Olimpiya sport turlarining dasturga kiritilish mezonlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "Blits-surov", "VENNA diagramma", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"KLASTER" TUZISH UCHUN ATAMALAR

1-guruh: - "Xalqaro Olimpiya Qomitasi" atamasi
2-guruh: - "Olimpiya harakati" atamasi
3-guruh: - "Olimpiya tizimi" atamasi
4-guruh: - "Olimpiya o'yinlari" atamasi

Case-study

Case -study mavzusi	Olimpiya o'yinlari
Case maqsadi	Olimpiya o'yinlari tarixini o'rganish
Case muammosining ifodalanishi	XV yozgi Olimpiya o'yinlarida sobiq Ittifoq terma jamoasining debyut ishiroki bo'lgan edi. Olimpiya musobaqalarining natijalari bo'yicha nohasmiy umumjamoa hisobida AQSh va sobiq Ittifoq terma jamoalari teng ochko to'plaganlar - 494,5. Biroq xakamlarning munozaralaridan so'ng 1-o'rin AQSh terma jamoasiga berilgan.
Case muammosi	1. Muammoni asosiy sabablarini aniqlang. 2. Xakamlar qarori to'g'ri yoki noto'g'ri qabul qilinganligini aniqlang.
Case muammosining yechimi	1.Xakamlar ikkala jamoaning oltin medallari sonini hisoblashni tavsiya qilganlar. Natijada AQSh sportchilari 40 ta oltin, sobiq Ittifoq sportchilari – 22 oltin medal olganligi aniqlangan.Umumiy medallar soni bo'yicha AQSh – 76, sobiq Ittifoq – 71ta medal olgan. 2.Umumjamoa o'rinlar haqqoniy berilgan va xakamlar qarori to'g'ri qabul qilingan.

Case-study

Case -study mavzusi	Olimpiya o'yinlari
Case maqsadi	Olimpiya o'yinlari tarixini o'rganish
Case muammosining ifodalanishi	1956, 1960, 1964 yillarda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida sobiq Ittifoq terma jamoasi 1-o'rinlarni egallagan edi. 1968 yilda o'kaziladigan navbatdagi Olimpiadaga sobiq Ittifoq terma jamoasining tyorgarlik mashg'ulotlari O'zbekistonda tashkil qilingan va yuqori saviyada o'tkazilgan. Biroq Mexiko-1968da sobiq Ittifoq sportchilari 2-o'rinni egallagan.
Case muammosi	1. Muammoni asosiy sabablarini aniqlang. 2. Bir qator yuqori natijalardan keyin sobiq Ittifoq terma jamoasi mag'lubiyatining sabablarini aniqlang.
Case muammosining yechimi	1. O'zbekistonning tog'li joylari Mexiko sharoitiga mos bo'lgan, shuning uchun terma jamoaning tayyorgarligi bizning mamlakatda o'tkazilgan. 2. Mexiko shahri dengiz sathidan 2240 m balandlikda joylashgan bo'lib, uning issiq iqlimi va havosi Evropa sportchilarining moslashuvi uchun to'sqinlik qilgan. 3. O'sha davrda O'zbekistondan Meksikaga to'g'ridan-to'g'ri uchadigan aviareys bo'lmagan, shuning uchun terma jamoa dastlab Moskvaga (yani tog'likdan pastga), keyin esa yana tog'lik va issiq iqlimga tushgan. 4. Qisqa vaqt ichida sportchilarning bunday keskin iqlim o'zgarishlariga moslashishi qiyin bo'lgan.

Case-study

Case -study mavzusi	Olimpiya o'yinlari
Case maqsadi	Olimpiya o'yinlari tarixini o'rganish
Case muammosining ifodalanishi	XVI yozgi Olimpiya o'yinlari 1956 yil 22 noyabr – 8 dekabr kunlari Avstraliyaning Melburn shahrida o'tkazilgan. Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilgan ot sporti musobaqalari esa Shvetsiyaning poytaxti Stokgolm shahrida 1956 yil 10-17 iyun kunlarida tashkil qilingan.
Case muammosi	1. Ot sporti bo'yicha olimpiya musobaqalarining Stokgolmda o'tkazilishining sabablarini aniqlang.
Case muammosining yechimi	1. Avstraliya qonuni bo'yicha mamlakatga olib kiriladigan hayvonlar uchun 6 oylik karantin muddati belgilangan edi. 2. Ot sporti bo'yicha olimpiya musobaqalarida ishtirok etgan jamoalar asosan Yevropa mamlakatlarining vakillari bo'lgan. 3. XOQ qarori bo'yicha ot sporti musobaqalari asosiy O'yinlardan oldinroq o'tkazilgan.

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 15

Qishki Olimpiya o'yinlari

Qishki Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi va xususiyatlari. Qishki Olimpiya o'yinlarining umumiy tavsifi. Qishki olimpiya sport turlarining tavsifi va xususiyatlari. Olimpiada musobaqalarining o'sish darajasi. Olimpiya sport turlarining dasturga kiritilish mezonlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", "Blits-surov", "VENNA diagramma", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"Muammoli vaziyat" texnologiyasi

Vaziyat turi	Vaziyatning sabablari	Vaziyatni yechimi

"TUSHUNCHALAR TAHLILI" METODI

Metodning maqsadi:

Talabalarni mavzu bo'yicha tayanch tushunchalarni o'zlashtirish darajasini aniqlash, o'z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, yangi mavzu bo'yicha dastlabki bilimlar darajasini tahlil qilish maqsadida qo'llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

Talabalarga mavzu bo'yicha tayanch so'zlar va tushunchalar nomi tushirilgan tarqatma materiallar beriladi.

Talabalar tayanch so'zlar va tushunchalar mavzu bo'yicha yozma javob beradilar.

Belgilangan vaqt yakunida o'qituvchi berilgan tushunchalarning to'g'ri va to'liq izohini o'qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi.

Har bir talaba berilgan to'g'ri javoblar bilan o'zining shaxsiy javoblarini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o'z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T.: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 16

Mavzu: Kontinental va regional o'yinlar

Amerika, Afrika MOQ assotsiatsiyalari tomonidan o'tkaziladigan kontinental o'yinlar. Olimpizm g'oyalari asosida o'tkaziladigan regional o'yinlar.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-munozara, muammoli ta'lim, "Klaster", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"KLASTER" tuzish uchun atamalar

1-guruh:

- "Xalqaro Olimpiya Qomitasi" atamasi

2-guruh:

- "Olimpiya harakati" atamasi

3-guruh:

- "Olimpiya tizimi" atamasi

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 17

Mavzu: Olimpiya sporti va televideniye

Olimpiya sporti to'g'risidagi hodisa va faktlarni namoyish etishda televideniyaning roli. XOQning television kompaniyalar bilan hankorlik dasturlari. Litsenzion dasturlar. Reklama va homiylik dasturlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar- munozara, muammoli ta'lim, "SWOT", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

"SWOT-TAHLIL" METODI.

Metodning maqsadi: Nazariy va amaliy bilimlarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal qilish yo'llarini topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishgan iborat.

	Kuchli tomonlari	
	Kuchsiz tomonlari	
	Imkoniyatlari	
	To'siqlar	

"SWOT-TAHLIL" METODI.

Metodning maqsadi: Nazariy va amaliy bilimlarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal qilish yo'llarini topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishgan iborat.

"MUAMMOLI VAZIYAT" TEXNOLOGIYASI

Vaziyat turi	Vaziyatning sabablari	Vaziyatni yechimi

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

SEMINAR MASHG'ULOTLARNING MATERIALLARI

SEMINAR 18

Olimpiya o'yinlari va siyosat

Xalqaro olimpiya harakatida Olimpiya o'yinlari va siyosat muammosining vujudga kelishi. Olimpiya o'yinlari va siyosatning o'zaro bog'liqligi. Sportda kamsitish, irqchilik va millatchilik muammosi. Sportda apartheid qarshi kurash.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *Seminar-anjuman, muammoli ta'lim, "Blits-surov", kichik guruhlarda ishlash metodlari.*

“BESH MINUTLIK ESSE”

Talabalar mavzuga doir o'z mustaqil fikrlarini ifodalash boyicha yozma topshiriq beriladi. O'qituvchi o'quv materialini mazmuni bilan tanishganda qaysi jihatlariga ko'proq e'tibor berishlari xususida fikrlash imkonini beradi.

Talabalar quyidagi ikki topshiriqni bajarishi kerak:

- mavzu bo'yicha ular o'rgangan bilimlarini mustaqil boyon qilish;
- ular javobini topolmagan bitta savol berish.

T-CHIZMA

T-chizma munozara vaqtida “ha/yo'q, tarafdor/qarshi yoki taqqoslash zid javoblarini yozish uchun mo'ljallangan grafik-organayzer hisoblanadi.

Mavzu bo'yicha “tarafdor/qarshi” tamoyiliga asoslanib, ikki talaba T-chizmani tuzishi kerak va besh minutda chizmahi chap tomonida salbiy jihatlarni yozishi mumkin. Keyingi ikki talaba esa besh minut mobaynida ular fikriga qarshi bo'lgan ijobiy xususiyatlarni keltirishlari kerak. Ana shu vaqt oxirida boshqa ikki nafar talaba chizmalari bilan taqqoslashlari mumkin.

«FSMU» metodi

Maqsadi:

Talabalar umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash orqali bilimlarni o'zlashtirish, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

Talabalarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi;

Har bir talabaga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog'ozlar tarqatiladi:

	Fikringizni bayon eting	
	Sabab ko'rsating	
	Misol keltiring	
	Umumlashtiring	

“Tayanch tushunchalar tahlili”

Tushunchalar	Bu tushunchalar qanday ma’noni bildiradi?	Qo’shimcha ma’lumot

“Tushunchalar tahlili” uslubi

Kurs _____
Ta’lim yo’nalishi _____
Fakulteti _____
Kichik guruh ishtirokchilari _____
Talabaning F.I.SH
_____
Talabaning F.I.SH.

Mavzu:

Tushunchalar	Tahlil

“INSERT USULI”

Insert – samarali o’qish va fikrlash uchun belgilashning interfaol usuli. Bunda ma’ruza mavzulari, kitob va boshqa materiallar oldindan talabaga vazifa qilib beriladi. Uni o’qib chiqib, “V”; +; -; ?” belgilari orqali o’z fikrini ifodalaydi.

Matnni belgilash tizimi

- (V) – men bilgan narsani tasdiqlaydi;
- (+) – yangi ma’lumot;
- (-) – men bigan narsaga qarama-qarshi, zid;
- (?) – meni o’ylantirdi; menga qo’shimcha ma’lumot zarur.

Insert jadvali

Tushunchalar	V	+	-	?

Baholash ko’rsatkichlari (ballarda)

Taqqimotchi talaba	Blits-so’rov	Insert usulidagi ishtiroki	Tushuntirish (aniqlik, mantiq)	Jami ballar	Baho
	5, 4, 3	5, 4, 3	5, 4, 3		
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

ADABIYOTLAR

1. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. Darslik. T.: 2008
2. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. Uslubiy qo'llanma. T: 2013.
3. Olimpiya bilimlari asoslari. O'quv qo'llanma. T.: «Sharq», 2002.
4. Niyozov I. Olimpiya sport o'yinlari. Uslubiy qo'llanma. T., 2006.
5. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Уч. пособие.Т.: 2011.

GLOSSARIY

Tushunchalar	O'zbek tilida izoh	Rus tilida izoh	Ingliz tilida izoh
Qadimgi Olimpiya o'yinlari	Qadimgi Gretsiyadagi diniy va sport bayramlari	Древние Олимпийские игры, спортивные и религиозные праздники в Древней Греции	Antique Olympic game Religious and sports holiday of the Ancient Greece's
Qadimgi Olimpiya	Qadimgi Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan shaharcha	Древняя Олимпия, селение, где проводились античные игры	Ancient Olympia One of policies (cities) , capital of Games of antique time
“Muqaddas tinchlik”	Qadimgi Olimpiya o'yinlari davomida e'lon qilingan tinchlik	«Священное перемирие» в период древних Олимпийских игр	Sacred the reword during ancient Olympic games
Stadiy	Qadimgi Olimpiya o'yinlarida yugurish masofasi	Стадий (дистанция бега) на древних Олимпийских играх	Stages Run distance on ancient Olympic games
Stadiodrom	Qadimgi Gretsiyada 175m dan 192,27 m gacha yugurish masofasi	Дистанция бега от 175м до 192,27 м в Древней Греции	Run on a distance from 175 m 192,27m of the Ancient Greece's
Pentatlon (beshkurash)	Qadimgi Olimpiya o'yinlarida beshkurash sporti	Спортивное пятиборье на древних Олимпийских играх	Five kinds of sports on ancient Olympic games
Pankration	Qadimgi Olimpiya o'yinlarida ikkita sport turi	Сочетание двух видов спорта на древних Олимпийских играх	Two kinds of sports on ancient Olympic games
Pedotrib	Qadimgi Olimpiya o'yinlarida murabbiylar	Тренеры на древних Олимпийских играх	Trainers in ancient Olympic games
Ellanodik	Qadimgi Olimpiya o'yinlarida hakamlar	Судьи на древних Олимпийских играх	Judges in the ancient Olympic
Olimpionik	Qadimgi Olimpiya o'yinlarining g'oliblari	Победители на древних Олимпийских играх	The winner time of ancient Olympic games
Diaulos	Qadimgi Olimpiya o'yinlarida 2 stadiyga yugurush masofasi	Дистанция бега на 2 стадия на древних Олимпийских играх	Run on 2 stages on ancient Olympic games
Dolixodrom	Qadimgi Olimpiya o'yinlarida 24 stadiyda yugurish masofasi	Дистанция бега на 24 стадия на древних Олимпийских играх	Run on 24 stages on ancient Olympic games
Olimpiada	Olimpiya o'yinlari o'rasidagi to'rt yillik davr	Четырехлетний период между Олимпийскими играми	The Olympic Games Games are spent each 4 years
Olimpiya Xartiyasi	Olimpiya xartiyasi Xalqaro Olimpiya	Олимпийская хартия является сводом	The Olympic Charter (OC) is the

	qo'mitasi (XOQ) tomonidan qabul qilingan olimpizm asosiy tamoyillari, qoidalari va rasmiy izohlari berilgan xujjatdir.	основополагающих принципов Олимпизма, правил и официальных разъяснений, принятых Международным олимпийским комитетом (МОК).	codification of the Fundamental Principles of Olympism, Rules and Bye-laws adopted by the International Olympic Committee (IOC).
Olimpiya harakati	Olimpiya harakati. Olimpiya harakati XOQ rahbarligidagi harakat bo'lib, o'z tarkibida Olimpiya xartiyasiga rioya qiladigan sportchilar, tashkilotlar va boshqa shahslardan iborat .	Олимпийские движение Олимпийское движение, находящееся под верховной властью и руководством МОК, включает в себя организации, спортсменов и других лиц, которые согласны руководствоваться Олимпийской хартией.	Olympic movement Under the supreme authority and leadership of the International Olympic Committee, the Olympic Movement encompasses organisations, athletes and other persons who agree to be guided by the Olympic Charter.
Olimpizm	Olimpizm - bu tana, iroda va ong qadr qimmatini muvozanatlashgan bir butunlikka birlashtiruvchi hayot falsafasidir.	Олимпизм представляет собой философию жизни, возвышающую и объединяющую в сбалансированное целое достоинства тела, воли и разума.	Olympism is a philosophy of life, exalting and combining in a balanced whole the qualities of body, will and mind.
Olimpiya o'yinlari	Olimpiya o'yinlari – bu individual va jamoa sport turlari bo'yicha mamlakatlar o'rtasida emas, balki sportchilar o'rtasidagi musobaqalardir. Olimpiya o'yinlari yozgi va qishki Olimpiya o'yinlaridan iborat.	Олимпийские игры – это соревнования в индивидуальных или командных видах спорта среди спортсменов, но не среди стран. Олимпийские Игры состоят из Игр Олимпиады и Олимпийских зимних Игр.	Olympic Games* The Olympic Games are competitions between athletes in individual or team events and not between countries. The Olympic Games consist of the Games of the Olympiad and the Olympic Winter Games.
Olimpiya halqalari	Olimpiya halqalari beshta har xil rangli halqalarning birlashgan ramzlaridan iborat. Beshta halqalar – chapdan o'ngga- ko'k, qora, qizil, sariq va	Олимпийский символ. Олимпийский символ состоит из пяти переплетенных колец одинакового размера (олимпийские кольца),	The Olympic symbol. The Olympic symbol consists of five interlaced rings of equal dimensions (the Olympic rings), used alone, in one or in five different colours.

	yashil ranglarda berilgan.	используемых отдельно, в одном или пяти цветах. При пятицветном исполнении это переплетение - слева направо - голубого, желтого, черного, зеленого и красного цветов.	When used in its five-colour version, these colours shall be, from left to right, blue, yellow, black, green and red.
Olimpiya bayrog'i	Olimpiya bayrog'i. Olimpiya bayrog'i oq rangli mato bo'lib, uning o'rtasida beshta rangli olimpiya halqalarining tasviri bor.	Олимпийский флаг. Олимпийский флаг представляет собой белое полотнище без окаймления. В его центре расположен олимпийский символ в пяти цветах.	The Olympic flag. The Olympic flag has a white background, with no border. The Olympic symbol in its five colours is located in its centre.
Olimpiya shiori	Olimpiya shiori «Citius, Altius, Fortius» (tezroq, balandroq, kuchliroq) olimpiya harakatining maqsadlarini ifodalaydi.	Олимпийский девиз. Олимпийский девиз «Citius, Altius, Fortius» (быстрее, выше, сильнее) выражает устремления олимпийского движения.	The Olympic motto. The Olympic motto "Citius – Altius – Fortius" expresses the aspirations of the Olympic Movement
Olimpiya emblemasi	Olimpiya emblemasi olimpiya halqalari boshqa elementlar bilan birlashgan ramzlar majmuasidir.	Олимпийские эмблемы. Олимпийской эмблемой является составная композиция, в которой олимпийские кольца сочетаются с другим отличительным элементом.	Olympic emblems. An Olympic emblem is an integrated design associating the Olympic rings with another distinctive element.
Olimpiya gimni	Olimpiya madhiyasi Spiros Samara tomonidan yaratilgan "Olimpiya madhiyasi" musiqiy asaridir.	Олимпийский гимн. Олимпийским гимном является музыкальное произведение «Олимпийский гимн», написанное Спиросом Самара.	The Olympic anthem. The Olympic anthem is the musical work entitled "Olympic anthem", composed by Spiro Samara.
Olimpiya olovi, olimpiya mash'ali	Olimpiya olovi, olimpiya mash'ali. Olimpiya olovi XOQ rahbarligida Olimpiya shahrida yoqiladigan olov hisoblanadi. Olimpiya mash'ali	Олимпийский огонь, олимпийские факелы. Олимпийским огнем является огонь, зажигаемый в Олимпии под эгидой	The Olympic flame, Olympic torches. The Olympic flame is the flame which is kindled in Olympia under the authority of the IOC.

	XOQ tomonidan tasdiqlangan va olimpiya olovini yoqish uchun mo'ljallangan moslamadir.	МОК. Олимпийским факелом является переносной факел или его дубликат, утвержденный МОК и предназначенный для зажигания олимпийского огня.	An Olympic torch is a portable torch, or a replica thereof, as approved by the IOC and intended for combustion of the Olympic flame.
Xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ)	Xalqaro Olimpiya qo'mitasi xalqaro nodavlat notijorat tashkilot, assotsiatsiya shaklida va yuridik shaxs maqomiga ega tashkilot.	Международный олимпийский комитет (МОК). МОК является международной неправительственной некоммерческой организацией, с неограниченным сроком полномочий, в форме ассоциации со статусом юридического лица.	The International Olympic Committee (IOC) The IOC is an international non-governmental not-for-profit organisation, of unlimited duration, in the form of an association with the status of a legal person.
Sessiya	Sessiya XOQ a'zolarining umumiy majlisidir. Sessiya XOQning oliy organi. Sessiya bir yilda bir marta o'tkaziladi.	Сессия является общим собранием членов МОК. Сессия является высшим органом МОК. Решения Сессии окончательны. Очередные Сессии проводятся раз в год.	The Session. The Session is the general meeting of the members of the IOC. It is the IOC's supreme organ. Its decisions are final. An ordinary Session is held once a year.
Ijroiya qo'mita	XOQning Ijroiya qo'mitasi president, to'rtta vitse-prezident va o'nta boshqa a'zoldan iborat.	Исполком МОК состоит из президента, четырех вице-президентов и десяти других членов.	The IOC Executive Board. The IOC Executive Board consists of the President, four Vice-Presidents and ten other members.
Prezident	Prezident XOQ a'zolari tarkibidan Sessiyada yashirin ovoz berish bilan sakkiz yilga va yana to'rt yilga saylanadi.	Президент. Сессия избирает Президента из числа членов МОК тайным голосованием, сроком на восемь лет, с возможностью однократного продления срока полномочий на четыре года.	The President The Session elects, by secret ballot, a President from among its members for a term of eight years renewable once for four years.